

İÇİNDEKİLER

Özet.....	II
Summary.....	II
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	III
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAPİTALİST DEVLETİN BÜYÜMESİ VE KÜÇÜLTÜLMESİ

I-Devletin Büyümesi.....	4
A-Sosyal Refah Devleti	4
B- Devletin Büyümesi : Teoriler, Hipotezler ve Bir Tartışma.....	16
C- Devletin Büyüklüğü Ölçülebilir mi?.....	24
1. Devletin Büyüklüğünü Parasal Olarak Ölçmek	25
a.Harcamalar Bakımından Ölçme	25
b.Toplam Vergi Gelirleri Bakımından Ölçme	30
2. Personel İstihdamı Bakımından Ölçme	33
3. Örgüt Olarak Büyüklüğü Ölçme	35
4. Merkezin Yetkileri Bakımından Devletin Büyüklüğünü Ölçme	38
II- Neoliberal Devlet: Devletin Küçültülmesi.....	39
A- İdeolojik Altyapı: Yeni Sağ	39
1. Neoliberalizm.....	46
2. Yeni Muhafazakarlık	52
3. Kamusal Seçim Kuramı	56
B- Devletin Küçültülmesi Kavramı ve Gelişimi.....	64
1. Devletin Küçültülmesi Nedir?	66
2. Devleti Kim Küçültür?.....	69
3. Devlet Ne ile Küçültülür?	71
4. Devlet Nasıl Küçültülür?	73
a. Parasal Olarak Devletin Küçültülmesi	74
a1. Harcamalar Bakımından Devletin Küçültülmesi	74
a2.Toplam Vergi Gelirleri Bakımından Devletin Küçültülmesi	75
b. Personel İstihdamı Bakımından Devletin Küçültülmesi.....	78
c. Örgüt Olarak Devletin Küçültülmesi	79
d. Merkezin Yetkileri Bakımından Devletin Küçültülmesi	80
C- “Küçültme” Değil İşlevi Değiştirme.....	89
1. Düzenleyici Olarak Devlet.....	89
2. 1997 Dünya Bankası Raporu	93
3. Etkin Devlet	99

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DEVLETİN KÜÇÜLTÜLMESİ

I- Tarihsel Olarak Türkiye’de Devletin Gelişimi.....	108
A- Cumhuriyet’in Kurulduğu ve Devletçilik Politikalarının Uygulandığı Yıllar.....	108
B- Demokrat Partili Yıllar	121
C- Sosyal Devlet Hedefine Ulaşma Yılları.....	124
D- Neoliberal Devletin Oluşturulmaya Çalışıldığı Yıllar	135
II- Türkiye’de Devletin Küçültülmesi Kavramının Algılanışı.....	149
A- “Devlet Asli Göreve Dönmelidir”	153
B- “Kamu Harcamaları Azaltılmalıdır”	154
C- “Personel Sayısı Azaltılmalıdır”	158
D- “Örgüt Yapısı Küçültülmelidir”	160
E- “Deregülasyon Yapılmalıdır”	161
F- “Özelleştirme Tamamlanmalıdır”	163
G- “Devlette Reform Yapılmalıdır”	167
H- “Yerelleşme Gerçekleştirilmelidir”	168
I- Regülasyon Reformları	169
III- Devletin Küçültülmesi Kavramının Ulusal ve Uluslararası Politika Belgelerindeki Görünümü	173
A- Hükümet Programları	181
B- Kalkınma Planları	214
C- Stand-by Düzenlemeleri.....	230
D- Ulusal Program	245
E- AB Belgeleri : 2003 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, 2003 Yılı İlerleme Raporu, 2003 Yılı Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi	249
F- OECD Düzenleyici Reform İncelemeleri.....	257
IV- Devletin Küçültülmesine Yönelik Yasal Düzenlemeler	262
A- Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun.....	263
B- Yerel Yönetim Yasaları	270
1. İl Özel İdaresi Kanunu	270
2. Belediye Kanunu.....	271
3. Büyükşehir Belediyesi Kanunu.....	277
SONUÇ.....	278
KAYNAKÇA	287

Özet

Summary

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

TABLolar

TABLO 1 : GENEL DEVLETİN BÜYÜKLÜĞÜ: GENEL DEVLET HARCAMALARI/GSYİH (%).....	27
TABLO 2 : KAMU KESİMİ TÜKETİM HARCAMASI'NIN GSYİH ORANI (%), 1980-2000	29
TABLO 3 : TOPLAM VERGİ GELİRLERİNİN GSYİH'YE ORANI (%), 1975-2002	30
TABLO 4 : KAMU İSTİHDAMININ TOPLAM İSTİHDAMA ORANI (%).....	35
TABLO 5 : TÜRKİYE'DE DEVLETİN KÜÇÜLTÜLMESİNİN ALGILANIŞI TABLOSU	151
TABLO 6 : İMALAT SANAYİNDE SAATLİK ÜCRET	157
TABLO 7 : DEVLETİN 10 GÖREV ALANINDA YAPTIĞI HARCAMALARIN TOPLAM HARCAMALARA ORANI (%).....	165
TABLO 8 : HÜKÜMET PROGRAMLARI*	182
TABLO 9: KALKINMA PLANLARI*	215
TABLO 10 : KONSOLİDE BÜTÇE GELİR VE HARCAMALARININ GSMH'YE ORANI (%).....	225
TABLO 11: STAND-BY DÜZENLEMELERİ &	231
TABLO 12: ULUSAL PROGRAM*	246
TABLO 13 : AB BELGELERİ: 2003 YILI KATILIM ÖNCESİ EKONOMİK PROGRAM, ...	250
TABLO 14: OECD DÜZENLEYİCİ REFORM İNCELEMELERİ	258

ŞEKİLLER

ŞEKİL 1 : GENEL DEVLETİN BÜYÜKLÜĞÜ: GENEL DEVLET HARCAMALARI/GSYİH (%).....	28
ŞEKİL 2 : TOPLAM VERGİ GELİRLERİNİN GSYİH'YE ORANI (%)	31
ŞEKİL 3 : TOPLAM İSTİHDAMIN TOPLAM NÜFUSA ORANI (%)	34

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
A.Ü.SBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİD	Amme İdaresi Dergisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
A.Ş	Anonim Şirket
ATO	Ankara Ticaret Odası
BBYSP	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
Bkz.	Bakınız
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
DB	Dünya Bankası
Der.	Derleyen
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senetleri
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	Demokrat Parti
DPB	Devlet Personel Başkanlığı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EBRD	Avrupa Yeniden İnşa ve Kalkınma Bankası
ed.	editör
EPDK	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu

G.Ü. İ.İ.B.F	Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
Haz.	Hazırlayan
IMF	Uluslararası Para Fonu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İHD	İşletme Hakkı Devri
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSS	İthal İkameci Sanayileşme
KDV	Katma Değer Vergisi
KEP	Katılım Öncesi Ekonomik Program
KİGEM	Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi Vakfı
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
s.	sayfa
S.	Sayı
ss.	sayfalar
SNA	Birleşmiş Milletler Ulusal Muhasebe Sistemi
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TODAİE	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TTK	Türk Ticaret Kanunu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
ty	tarih yok
Yİ	Yap-İşlet
YİD	Yap-İşlet-Devret
vs.	vesaire

GİRİŞ

Kapitalist sistem belirli aralıklarla krizlere girmektedir. Kapitalist sistem 1970'lerde girmiş olduğu krizden çıkabilmek için, 1929 bunalımından sonra çare olarak gördüğü refah devletini yeni krizin sorumlusu ilan edip, küçültülmesi gerektiğini savunmuştur. Refah devletine devletin görev alanının çok genişlediği, kamu harcamalarının kontrol edilemez düzeyde arttığı, kamu istihdamının çok fazla olduğu, aşırı merkeziyetçi bir yapıya büründüğü gibi konularda eleştiriler yöneltilmiştir. Bu yüzden devletin, ekonomiden ve sosyal alandan çekilerek asli görevlerine dönmesi ve küçültülmesi istenmiştir.

Sosyal refah devleti, doğrudan üretimde bulunması, ekonomiye müdahale etmesi, sosyal harcamalarda bulunması ve düzenleyiciliği ile öne çıkmış bir kapitalist devlet biçimidir. Kapitalist sistemin yeniden yapılanmasında ve krizi aşmasında bu devlet biçiminin engelleyici olduğu düşünüldüğünden, yerine bir başka devlet formunun getirilmesi uygun görülmüştür. Bunun için deregülasyon, liberalizasyon, özelleştirme, yerelleşme politikaları uygulanarak devletin küçültülmesi yönünde adımlar atılmıştır. Bu çerçevede devlet baştan aşağı reform sürecine tabi tutulmuştur. Öncelikle devletin düzenleme fonksiyonu deregülasyon uygulamalarıyla gevşetilirken, liberalizasyonla yerli ve yabancı ayrımı kaldırılmış ve kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) başta olmak üzere bir çok alanda hızlı bir özelleştirme sürdürülmüştür. Yerelleşme ile merkezi yönetimden kurtulmaya çalışılmıştır. Daha sonra piyasa için, piyasa adına toplumu düzenleme doğrultusunda yapılan regülasyon uygulamaları, üst kurullar vasıtasıyla yaşama geçirilmiştir. Bu politikaların özellikle Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB), Avrupa Birliği (AB), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi uluslararası aktörlerin genel yönetiminde yürütüldüğü bilinmektedir. Böylece, yaratılan ekonomik zemini yönetecek uygun devlet formu oluşturulmaya çalışılmıştır.

Devleti küçültme politikaları uygulanmasının Türkiye'ye faturası oldukça ağır olmuştur. Gelirleri düşen ve işsiz kalan emekçiler, tarım alanında yapılan reformlarla üretmez duruma düşen çiftçiler, yaşam koşullarının ağırlaşmasıyla yoksulluk sınırı altında yaşayan insanların sayısının artması, sağlık ve eğitim

alanında yaşanan özelleştirmeler sonucu en temel kamu hizmetlerine bile ulaşmada geniş halk kesimlerinin büyük zorluk yaşamaları, bu ağır faturanın en yüklü kalemleridir.

Türkiye’de devletin gerçekten büyük olup olmadığı ve neoliberal politikalar doğrultusunda küçültülmesinin gerekip gerekmediği merakı, konunun seçiminde önemli bir etken olmuştur. Acaba, hakim söylemin tersine bir durum olabilir mi? noktasında taşınan şüpheler ve devletin küçültülmesine karşı tavır sergileyenlerin ileri sürdüğü savların varlığı, bu konuyu ilginç ve araştırılabilir kılmıştır. Türkiye’nin iktisadi ve siyasi tarihindeki iniş çıkışlar, sık sık yaşanan ekonomik krizler, toplumsal yaşamda hızlı değişimler ve birçok dış kaynaklı reform uygulamalarına rağmen, kalkınma sürecinde kayda değer bir ilerleme sergilenememiştir. Bu politikaların, ekonomik ve toplumsal yaşamla yakından ilgili olması ve devlet yapılanmasında radikal reformları bünyesinde barındırıyor olması, konunun önemli olduğunu düşündürmüştür. Diğer bir deyişle, özellikle 1980 sonrası yürürlüğe konan ekonomik tedbirlerin geniş halk kesimlerinin sıkıntılarını ortadan kaldıracağı vaadiyle uygulanmasına rağmen, çeyrek yüzyıl sonra bile benzer sıkıntıların derinleşerek devam etmesi, bu politikaların gerçek anlamda kimlere kazanımlar sağladığının araştırılmasını önemli hale getirmiştir.

Tez konusunu belirlediğimiz 2001 yılı sonlarında Türkiye’nin hâlâ krizlerle mücadele ediyor konumda olması, araştırmacının zihninde uygulanmaya çalışılan politikaların çözüm olmak yerine sorun yarattığı kanısını, pekiştirmiştir. Tezin temel varsayımı, *sosyal refah devleti tarafından üretildiği iddia edilen sorunlara çözüm olarak önerilen devletin küçültülmesi politikalarının, bizzat kendisinin sorun kaynağı olduğudur.*

Tez’in ilk bölümünde genel olarak, devletin büyümesi ile ilgili teori ve hipotezler ışığında bir tartışma yürütülmüştür. Ayrıca bazı parametreler açısından devletin büyüklüğünü ölçme olasılığı olup olmadığı araştırılmıştır. Daha sonra devletin küçültülmesinin ideolojik alt yapısının ne olduğu konusuna yer verilmiştir. Devletin küçültülmesi kavramına açıklık kazandırılmaya çalışılmış ve devletin büyümesini ölçerken kullanılan parametrelerle küçültülmenin ne derece mümkün olup olamayacağı irdelenmiştir. İlerleyen süreçle birlikte bu politikaların nereye doğru evrildiği görülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, devletin küçültülmesi

politikalarında bir kırılmayı yansıtan 1997 DB Raporu incelemeye dahil edilerek, daha sonrasında hedeflenen devlet biçimi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tez'in ikinci bölümü doğrudan Türkiye üzerine odaklanmıştır. Türkiye boyutunda, kapitalist devletin hangi aşamalardan geçtiği, Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletçilik uygulamalarının hangi reflekslerle gerçekleştirildiği, planlı dönemle atılan adımların neler olduğu ve 1980 sonrası uygulanan neoliberal ekonomik programların sosyo-ekonomik alanda ve devlet yapısında meydana getirdiği değişimlerin etkileri irdelenmiştir. Türkiye'de "devletin küçültülmesi sorunu"nu analiz edebilmek için, konuyla ilgili geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca, bu kapsamda olabildiğince çok dergi, gazete, yazar ve kişiye ulaşılarak, ilk olarak bunların konuyla ilgili görüşlerinden yararlanılmıştır. İkinci olarak konuyla ilgili politika belgeleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda hükümet programları, kalkınma planları, IMF stand-by düzenlemeleri, Ulusal Program, Katılım Öncesi Ekonomik Program, İlerleme Raporu, Katılım Ortaklığı Belgesi, OECD'in Türkiye'de Düzenleyici Reform İncelemeleri araştırmada araç olarak kullanılmıştır. Bu araçları incelerken kullanılan yöntem, *nitel yaklaşıma uygun olarak metinlerin içerik çözümlemesidir*. Diğer bir ifadeyle *niteliksel içerik analizi* denebilir. İçerik çözümlemesi, incelemeye konu olan metinlerin belli bir tema etrafında uygun kategorilerle ve her bir kategori altında da uygun kodlarla/göstergelerle incelenmesini esas alır. Nitel yaklaşım çerçevesinde kodların bağlamlarının ortaya konması öncelik taşımaktadır. Tez'de kullanılan doküman incelemesi, salt "kavramın algılanışının betimlenmesi" ile sınırlı değildir. Kullanılan yöntem, belgeleri derinliğine analiz etme olanağı sunmuştur. Elde edilen belgeler; tespit edilen kavramlar aracılığıyla tablolara dökülerek, hem kavramların gelişimini izleme hem de dönemler itibarıyla devletin küçültülmesi konusunda yaşanan gelişmeleri görme olanağı sağlamıştır. Geliştirilen tabloların metnin içerisinde verilmesi, anlatıma açıklık kazandırmıştır. Üçüncü olarak ise, devlet harcamaları ve gelirlerini gösteren tablolar aracılığıyla OECD ülkeleri karşısında Türkiye'nin durumu analiz edilmek istenmiştir. Son olarak, yapılan yasal düzenlemelerin devletin küçültülmesi politikaları ile bağlantısı araştırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİST DEVLETİN BÜYÜMESİ VE KÜÇÜLTÜLMESİ

Devletin küçültülmesi sorununu tartışırken üzerinde durduğumuz devlet kapitalist devlettir. Sosyal refah devleti de kapitalist devletin bir formudur. Bu sebeple inceleme nesnemiz kapitalist devletin kendisidir. Zaman içerisinde kapitalist devletin nasıl bir evrim geçirdiğini görmek, devletin küçültülmesi politikalarını anlamlandırabilmek açısından önemlidir.

Büyüdüğü iddia edilen ve küçültülmesi gerektiği söylenen devlet formu sosyal refah devletidir. Bu bağlamda sosyal refah devleti neden büyüdü, büyümeden önce nasıl bir yapıdaydı, devletin büyüklüğü ölçülebilir mi tartışmaları yapıldıktan sonra devletin küçültülmesiyle ilgili tartışmalara girilecektir. Daha sonra, hangi rapordan ilham alınarak devletin küçültülmesi politikalarının gözden geçirildiği ve 21. yüzyıl kapitalist devlet formunun hangi özellikleri taşıması istendiği açıklığa kavuşturulacaktır.

I-Devletin Büyümesi

A-Sosyal Refah Devleti

Sosyal refah devleti öncesindeki kapitalist devlet formu olan geleneksel liberal devlet, bireyleri kendi çıkarlarını gerçekleştirme yolunda tamamen serbest bırakırken, ekonomik alanda da tam bir özgürlük tanımayı en iyi politika olarak kabul eder. Bu devlet formunda siyasal düzenin amacı ve kaynağını birey oluştururken, ekonomik hayatın temelinde yer alan birey çıkarı, tüm ekonomik faaliyetlerin esasını meydana getirir. Ayrıca, kazanç elde etme hakkının sınırsız olduğu düşünülür. Tüm ekonomik hayatın kendiliğinden oluşan doğal yasalara uygun olarak gelişeceğine inanıldığından, devlet ekonomik sorunların dışında kaldığı gibi, sosyal sorunlarla da ilgilenmeyecektir. Ekonomik ve sosyal yaşam kendi yasalarına uygun olarak düzen ve denge içinde gelişecektir. Bununla birlikte, siyasal ve hukuki bir kuruluş olarak devletin varlığı da zorunludur. Çünkü devlet, bireylerin can ve mal

güvenliğini korumanın yanısıra kutsal bir nitelik taşıyan özel mülkiyeti, haksız saldırılara karşı koruyacaktır. Devletin jandarma görevi yapması kabul edilirken, ekonomik ve sosyal yaşamın işleyişine karışmaması istenir.¹

Kısacası, 19. yüzyıl sonuna kadar devam eden geleneksel devlet anlayışına göre devlet savunma, güvenlik ve adalet hizmetlerine bakmalıdır. Diğer bir deyişle, görevleri toplumun korunması ile sınırlı olmalıdır.² Burada devlet, devlet kurumunun vazgeçilmez çekirdeğini oluşturan belli görevleri yüklenir. Geri kalan işleri piyasa mekanizmasına bırakır ve düzenlemeleriyle, ekonomik yasaların normal işleyişini kolaylaştırmakla yetinir. Devlet, sadece kamu düzenini sağlamak ve toplumun varlığını korumak için kamu gücü yetkilerini kullanmak gerektiği hallerde faaliyet gösterir.³

Fakat bütün bu temennilere rağmen geleneksel liberal devlet ticaret, sanayi, bankacılık alanlarında gerçekleşen tekeller karşısında uzun süre tarafsız ve pasif kalamamış, tekelleri denetlemiştir. Bunlar ekonomik güçlerini kötüye kullandıkları zaman cezalandırma ya da yasaklama yoluna giden devlet, ekonomik yaşamın işleyişine müdahale etmiştir.⁴ Bu durum, geleneksel liberal devlet anlayışının esnemesi olarak değerlendirilebilir.

Bu kapsamda değerlendirildiğinde 20 yüzyılın ilk çeyreğinde sosyal refah devletinin öncü formlarının ortaya çıkmaya başladığı⁵ söylenebilir. Bu süreci tetikleyen gelişmeler arasında, 1920'de Tokyo Borsası'nın düşmesi, 1929'daki büyük dünya bunalımı, II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler sayılabilir. Böylece devlet, ekonomik yaşama geniş şekilde müdahalede bulunmayı ve toplam talep yönetimini üzerine almıştır. Yaşanan bu somut gelişmeler, pazar güçlerinin serbest bir ekonomide, kaynakların optimum kullanımını kendiliğinden sağlayacağı düşüncesini sona erdirmiştir. Devlet ekonomik yaşam içinde üretim, değişim ve dağıtım ile ilgili sorumluluğu üstlenmiştir. Bu sorumluluk, devletin toplumsal alandaki düzenlemelerinin de kaynağını oluşturmuştur. Çünkü, işbölümü ve uzmanlaşmanın

¹ Ayferi Göze, **Liberal, Marxiste, Faşist ve Sosyal Devlet**, 3.bası, İstanbul: Beta Basım Yayım, 1995, s. 14.

² DPT, **Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ve Yeniden Yapılandırılması**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: DPT, 2000, s. 28.

³ Acar Örnek, **Kamu Yönetimi**, İstanbul: Meram Yayıncılık, 1998, s. 33.

⁴ Göze, a.g.e., s. 16.

⁵ Pierre Rosanvallon, **Refah Devletinin Krizi**, (Çev.Burcu Şahinli), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2004, s. 42.

yoğunlaşması, örgütlenmeyi ve pazarda planlamayı zorunlu kılmıştır. Devletin rolünün genişlemesi ve düzenleme kapasitesinin artması, gelişen, sanayileşen ülkelerde ulusal sermayenin ve tarım kesiminin korunmasına yönelik politikaların uygulanmasını da sağlamıştır. Gümrük duvarlarının oluşturulması, altyapı sisteminin ve sosyal güvenlik örgütlerinin kurulması, iş güvenliği önlemlerinin alınması vb. ekonomik politikalar, devletin başlıca işlevlerinden olmuştur.⁶

Dolayısıyla, geleneksel liberal devlete göre, başlıca işlevleri bakımından büyüyen, genişleyen bir devletle karşı karşıya kalınmıştır. Doğaldır ki, devletin ekonomik yaşam içerisinde aktif olarak yer alması beraberinde toplumsal yaşamda da bir takım düzenlemeler yapabilme yeteneği kazanmasına yol açtığı gibi, giderek büyümesine de zemin hazırlamıştır.

Bu durum, yani sosyal refah devletinin büyümesi, Keynesçi denklemin koruması altında gerçekleştirilmiştir.⁷ Keynes'in amacı, büyük bir işsizlik oranıyla tanımlanan bir ekonomi için, tam istihdam koşullarına geri dönüş kuramı meydana getirmektir. Çalışmasının temel amacının, istihdamı belirleyen etmenlerin ortaya konulması olduğunu belirten Keynes'e göre, bu etmenler; doğrudan etkin talebe (ödeme gücü bulunan talebe) bağlıdır. İşsizlik, yatırım yetersizliğiyle birleşik tüketim yetersizliğinden kaynaklanır. Dolayısıyla devlet, ister doğrudan (kamu harcamaları) ister dolaylı (özellikle vergi ve kredi politikaları yoluyla) biçimde bu iki etmeni uyarma rolü oynamalıdır.⁸

Diğer bir deyişle Keynes, tam istihdamın kendi kendine işleyen bir otomatik pazar mekanizması ya da görünmeyen el tarafından sağlanacağını yadsımaktadır. Üretimin toplumda etkin talebi belirlediğini ve istihdam düzeyinin de etkin talebe bağlı olarak oluşacağını ileri sürer. Etkin talep ise, toplumun tüketim ve yatırım toplamından oluşur. Gelir dağılımının adil ve eşitlikçi olmadığı toplumlarda, Keynesçi çözümlemeye göre etkin talebin düzeyi düşük kalacağı bir gerçektir. Bu sorunu çözmek için ekonomiye müdahale edilmesi gerekliliğinden söz eden Keynes, müdahaleyi, bir etkin talep yönetimi anlayışı içinde devletin yapmasını ister. Devletin talep yönetimi ise, dolaylı teşvikler sağlama, doğrudan doğruya devlet harcamaları ile talebi yükseltme, faiz hadleri ile oynayarak özel firmaların daha

⁶ DPT, **Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ...**, ss. 28,29.

⁷ Rosanvallon, a.g.e., s. 43.

⁸ Rosanvallon, a.g.e., ss. 43-44.

yüksek yatırım yapmalarını teşvik etme, gerekirse kamu eli ile ucuz kredi verme ve nihayet doğrudan doğruya devlet eli ile yatırım yapma gibi müdahale biçimlerini içermektedir. Keynesçi sistemde kapitalizmin yadsınması, kapitalizmin bir başka sisteme dönüştürülmesi biçiminde değerlendirilmemelidir. Özel mülkiyet ve kâr güdüsünü ekonominin motoru olarak korumak Keynesçi çözümlemenin kabulleri arasındadır. Ama *Keynesçi paradigma içinde devletin konumu ve işlevi bütünü ile* değiştiği gibi, devletin sosyo-ekonomik yaşamdaki rolü ve işlevleri ile ilgili liberal dogmalar bütünü ile yıkılmıştır.⁹

Avrupa’da, İkinci Dünya Savaşı’ndan önce refah devletinin temel öğeleri yerleşmiştir. Büyük bunalım dönemindeki işsizlikle uğraşma gereksinimi, bunu sağlayan nedenlerden biri olmuştur. Devletin, Birinci Dünya Savaşında artan rolü beraberinde toplumsal ve ekonomik destekleri de getirmiş ve bunlar İkinci Dünya Savaşı sırasında iyice yerleşip daha da genişlemiştir.¹⁰

İkinci Dünya Savaşı’nın sonundan 1970’lerin başına kadar geçen dönem ekonomide, seri üretim ve seri tüketimin hakim olduğu, ayrıca kitlesel, yarı vasıflı işgücünün egemenliğine dayanan hızlı bir büyümenin yaşandığı yıllar olarak ele alınabilir. Sözü edilen dönemde, ücretler ve iş koşulları için toplu pazarlığın statüsü daha ulusal bir zeminde giderek güçlenmiş ve buna uygun olarak büyük ölçekli sermayenin, örgütlü emeğin ve devletin rolü artmıştır. Ülke içinde yeni düzen talebi sürdürmek, tam istihdamı sağlamak ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacıyla devletin kullandığı Keynesçi ekonomik politikalar; piyasa ekonomisinden kaynaklanan bozukluklarla ilgilenecek, bir asgari ücret saptayacak, kitlesel tüketim normlarını genelleştirecek ve sermaye ve tüketim malları sektörlerini koordine edecek kurumsal bir refah devleti geliştirmiştir. Sermaye ve emek arasında, yani, yönetilen bir piyasa ekonomisi ve bir refah devleti üzerinde geniş tabanlı bir mutabakat ve seçkin düzey pazarlıklarla bunların meşru biçimde çatışan çıkarlarının uzlaştırılması¹¹ güvence altına alınmıştır.

⁹ Gencay Şaylan, **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara: İmge Kitabevi, 1995, ss. 62-63.

¹⁰ Anthony Giddens, **Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**, (Çev. Müge Sözen ve Sabir Yücesoy), İstanbul: Metis Yayınları, 2002, s. 137.

¹¹ Christopher Pierson, **Modern Devlet**, (Çev.Dilek Hattatoğlu), İstanbul: Çiviayazıları, 2000, ss. 192-193.

Devletin ekonomiye aktif ve kapsamlı müdahalelerde bulunmasını öngören sosyal refah devleti anlayışının en geniş anlamdaki temel amacı, piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini ortadan kaldırmak olmuştur. Sözü edilen sosyal refah devletinin temel özellikleri şöyle sıralanabilir: Müdahaleci olması¹²; düzenleyici (regulatory) bir devlet anlayışını yansıtması;¹³ yeniden dağıtıcı bir devlet olması; bireylere hak ve özgürlüklerin sağlanması bakımından pozitif bir konumda bulunarak, ekonomik ve sosyal hakların sağlanmasında aktif bir rol alması; girişimci bir devlet anlayışına sahip olması; üretim yapısının kitlesel üretim ve tüketime dayalı olması¹⁴; refah devletinin büyüklüğünün, toplam refah harcamalarının gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH)'ya ve toplam kamu harcamalarına olan oranı ile hesaplanması¹⁵; uygulamada sosyal refah devletinin çeşitli ülkelerde farklı nitelikler taşıması¹⁶dır.

Genel olarak bahsedilen özellikleri taşıyan sosyal refah devleti, bu özellikleri ile 20. yüzyıla damgasını vurmuştur. Onu güçlü kılan özellikleri, onun büyümesine zemin hazırlayacağı gibi, ileride eleştirilere de kaynaklık edecektir. İçinde bulunduğu ekonomik yapıyı yönetebilecek aygıtlarla donanmış olması, onun karakterini de belirlemiştir. İlk olarak, piyasanın kendi işleyişine bırakılmış olmasının olumsuzlukları ortaya çıkmaya başlayınca -görünmez elin gerçekten görünmemesi- devlet müdahalesi bir zorunluluk haline gelmiştir. En büyük örgütlü güç olarak devletin müdahale noktasında gecikmesi ya da çekimser kalması, daha büyük ekonomik ve toplumsal krizlere yol açabilir. Bu durum aynı zamanda kapitalizmin dünya ekonomik sistemi olarak iflas etmesi anlamına geleceğinden, müdahaleci bir devletin gereksinimi kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bu dönem yaşanırken kapitalizmin ekonomik bir sistem olarak alternatifsiz olmadığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Devlet kapitalist sistemin güvenliğini sağlayabilmek için, ekonomiye tam anlamıyla doğrudan müdahale eder duruma gelmiştir.

Sosyal refah devletinin diğer özellikleri de, birbirini tamamlar niteliktedir. Devlet, düzenleyiciliği sayesinde, piyasaya müdahale edebilmektedir. Piyasa

¹² A.Şinasi Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin Değişimi”, **Türkiye’de Kamu Yönetimi**, Burhan Aykaç, Şenol Durgun, Hüseyin Yayman, (Der.), (içinde), Ankara: Yargı Yayınevi, 2003, s. 548.

¹³ TÜSİAD, **Optimal Devlet**, (Haz. Coşkun Can Aktan), İstanbul: Yayın No. TÜSİAD-T/95, 2-174, Şubat 1995, s. 73.

¹⁴ Alev Özkazanç, “Refah Devletinden Yeni Sağa: Siyasi İktidar Tarzında Dönüşümler”, **Mürekkep**, S:7, 1997, s. 22.

¹⁵ TÜSİAD, **Optimal Devlet**, s. 74.

¹⁶ TÜSİAD, **Optimal Devlet**, ss. 74-75.

ekonomisinin ortaya çıkardığı sorunların telafisi için, devlet bir takım kararları alır ve yürürlüğe koyar. Sosyal refah devleti döneminde bu kararların oluşturulması sürecinde bakanlıklar ve diğer kamu kurumları, kendi alanlarında meydana gelen problemlerle ilgili olarak bu tür düzenlemelerin yapılmasında etkilidirler. Devlet bu düzenleyicilik kapsamında oldukça geniş yetkiler kullanarak ekonomik yaşamı düzenlemiş ve bunun için gerekli olan kararları almaktan çekinmemiştir. Aynı zamanda devlet üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarını belirlemiştir. Genellikle ortaya çıkan sorunların çözülmesine yönelik olan bu düzenlemeler arasında, emek sömürsünü engellemek amaçlı asgari ücret uygulamaları gösterilebilir.

Burada şu soru sorulabilir, “günümüzdeki devlet formu da düzenleyici devlet olarak anılmaktadır, ikisi arasındaki fark nedir?” Sosyal devlet formunda düzenlemeler, temsili demokrasi kapsamında parlamento ve genellikle onun içinden çıkan Bakanlıklar eliyle gerçekleştirilirken, düzenleyici devlet anlayışında ilgili sektörde faaliyet gösteren üst kurullar eliyle yapılmaktadır. Sosyal refah devleti ekonomik ve toplumsal yaşamı düzenlemede sınıflar arası bir denge gözetirken; neoliberal düzenleyici devlet, piyasa adına piyasanın düzenlenmesini, bu üst kurullara devretmiştir. Bunların üye yapısı ise bürokrasi, sermaye ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla, doğrudan devletin temsil edilmesi bürokrasinin bu kurullardaki varlığı ile sınırlanmaktadır.

Piyasa ekonomisi uygulamalarının yaygın olarak görüldüğü dönemlerde ortaya çıkan gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikleri giderebilmek için devlet bazı mali araçları kullanmaktan çekinmemiştir. Çünkü geleneksel liberal uygulamalar, sınıflar arası gelir farklılığını artırıcı yönde sonuçlar doğurmuştur. Bu durumu engelleyebilmek için devletin kullandığı mali araçlar arasında vergi politikaları ve transfer harcamaları gösterilebilir. Gelir düzeyi daha yüksek olan kesimlerden alınan vergilerin, gelir düzeyi daha düşük olan kesimlere doğru transfer harcaması biçiminde yeniden dağıtılması söz konusu olmuştur. Böylece, toplumsal düzeyde görece daha eşitlikçi bir yapı yaratılmak istenmiştir. Aynı zamanda bu durum, kapitalist ekonomik sistemin işleyişinden rahatsızlık duyan kesimlerin, sistem içerisine entegre edilmelerini kolaylaştırdığı gibi, sınıflar arası bir oydaşma da yaratmıştır, denebilir. Bir yandan, sermaye sınıfı açısından varlık sebebi olan kapitalist ekonomik sistem korunmakta, diğer yandan da bunun karşılığı olarak,

emekçi sınıflara en azından belirli bir yasal kazanç düzeyi sağlanmış olmaktadır. Bu durum, dönemin koşulları içerisinde hiçbir kesimin itiraz edemeyeceği bir paylaşım olarak yorumlanabilir.

Ayrıca, ekonomik ve sosyal hakların sağlanmasında devlet önemli roller üstlenmiştir. Devlet, aktif olarak bu hakların sağlanmasında görev almıştır. Geleneksel liberal uygulamaların geniş toplum kesimlerinin haklarını göz ardı etmesiyle ortaya çıkan olumsuz sonuçların giderilmesi noktasında devletin aktif bir rol izlemesi mümkün olmuştur. Devlet, toplumda gereksinimi olanlara sosyal yardımlarda bulunmuş, sosyal hizmetlerin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Kişilerin hak ve özgürlükleri konusunda pozitif konumda bulunmuştur. Ekonomik ve sosyal hakların sağlanmasında devlet aktif konumda olurken, sosyal güvenlik ve çalışma haklarının türlerinin arttığı görülmüştür.

Sosyal refah devletinin sayılan özellikleri, onun aynı zamanda girişimci bir devlet olmasına da zemin hazırlamıştır. Devlet mal ve hizmet üretiminde bulunduğu gibi, hem kamusal hem de özel nitelikte mal ve hizmetlerin üretiminde de yer almıştır. Devletin doğrudan mal ve hizmet üretiminde olması demek, çok farklı sektörde bizzat mal ve hizmet üreticisi olarak bulunması¹⁷ anlamına gelir. Bunu gerçekleştirebilmek için bu alanlara birçok yatırım yapılmıştır. Sektör sektör devlet bizzat kendisi gerekli olan yatırımları gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla özel sektör devletin hakim olduğu bu alanlarda devletle rekabet edebilecek gücü kendisinde bulamamıştır. Aynı zamanda özel sektör, devlet dışında bu alanlara yatırım yapacak sermaye birikimine de sahip değildir. Dolayısıyla a'dan z'ye mal ve hizmet üretiminde devletin bulunması, devletin giderek büyümesinin nedenlerinden biri olmuştur. Gerek araç gereçler bakımından gerekse personel istihdamı bakımından büyük bir devlet ortaya çıkmıştır. Bütün bu alanlarda planlı bir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için, gerekli planlama örgütü ve birimlerinin kurulması gerekmiştir. Kamunun gereksinimi olan birçok sektörde başta altyapı yatırımları

¹⁷ Bu konudaki örnekler için bkz: Şaylan, a.g.e., ss. 75-76. Demiryolları, silah ve havacılık sanayileri gibi alanlar savaş sonrası devletleştirilmiştir. Bu devletleştirmeler ekonomide kamu kesiminin büyümesini daha da hızlandırmıştır. Enerji sektörü başta olmak üzere, çok sayıda banka ve sigorta şirketi kamunun eline geçmiştir. Diğer bir deyişle, bir yandan sanayide oluşan tekelleri kırılırken diğer yandan zarar ettiği gerekçesi ile özel kesim tarafından tasfiye edilmek istenen işletmeler kamu mülkiyetine geçmiştir. Bu sebeplere dayanarak devlet, doğrudan doğruya sanayide üretici rol üstlenmek istemiştir. Sanayi işletmelerinin devletleştirilmelerinin gerekçesi olarak, çalışanların sömürülmesinin ve işletmelerin kapanarak insanların işsiz kalmasının önüne geçilmesi biçiminde açıklanmıştır.

olmak üzere gerekli teçhizat ve teknoloji yatırımları doğrudan devlet bütçesinden karşılanmıştır. Bu dönemde birçok ülkede devlet, üretim araçlarının mülkiyetinin çoğuna sahipti. Mutlak olarak hepsine sahipti denememekle birlikte büyük oranda hakimiyeti söz konusuydu. Diğer bir deyişle, hem mal ve hizmet üreten birimler hem de finans kaynağı niteliğindeki birimlerin devlet bünyesinde yoğunlaşması söz konusu olmuştur.

Devletin doğrudan girişimci olması; müdahaleci, düzenleyici ve yeniden dağıtımçı olan işlevlerini daha rahat yerine getirebilmesi için önemlidir. Çünkü bu şekilde piyasaya somut olarak, doğrudan müdahale etme şansını sürekli elinde bulundurabilmiştir. Bu işleyiş içerisinde, piyasada oluşabilecek herhangi bir aksaklığı doğrudan müdahale etmek daha kolay olmuştur.

Sosyal refah devletinin üretim yapısı kitlesel üretime dayanır. Dolayısıyla tüketim yapısı da buna paralel olarak gelişmiştir. Yığın üretim ve tüketim alışkanlıkları hakimdi. Stoklar önemli bir yer tutmaktaydı. Ürün çeşitliliği fazla değildi. Daha çok toplumun genel gereksinimleri göz önünde tutularak üretim yapılmaktaydı. Bu, beraberinde istihdam yapısında belirli bir istikrarı getirmekteydi. Düzenli personel istihdamının yaşandığı bu dönem, emek gücünün pozisyonunu da güçlendirmişti. Sendikal örgütlenme ve emek hakları bakımından, kendinden önceki ve sonraki döneme nazaran altın bir dönemin yaşandığı rahatlıkla söylenebilir.

Sosyal refah devletinin büyüklüğü, toplam refah harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH)'ya ve toplam kamu harcamalarına olan oranı ile hesaplanmaktadır. Ayrıca, örgüt ve personel sayısındaki artışlar da sosyal refah devletinin büyüklüğünü gösteren parametreler arasına konabilir.

Uygulamada sosyal refah devletinin çeşitli ülkelerde farklı nitelikler taşıdığı bilinmektedir. Kimi ülkelerde tam istihdamı sağlamak devletin temel görevi olarak kabul edilirken, kimilerinde sosyal güvenliğin sağlanmasıyla yetinilmektedir. Bunun dışında Türkiye gibi ülkelerde anayasada varlığı garanti altına alınmış olan sosyal refah devletinin, pratikte olup olmadığı gibi şüphelerin yaygın olduğu bilinmektedir. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin ücretsiz sağlanması, kamu istihdamının yaygın olması ve bir çok alanda devletin mal ve hizmet üretiminde bulunması gibi olumlu gelişmelerin yanında, Batı ülkelerine göre daha düşük seviyede bu hizmetlerin

sunuluyor olması, sosyal refah devletinin gerçek anlamda olup olmadığının sorgulanmasına yol açmıştır.

Bütün bu özellikleri bünyesinde barındıran sosyal refah devleti uygulaması ile kapitalizm hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu uygulama içinde devlet en büyük işveren haline gelmiş, çeşitli devlet kurumları mal ve hizmet üretmeye başlamıştır. Böylece, toplam ekonomik ve mali kaynakların önemli bir bölümü devlet tarafından denetlenip yönlendirilmiştir.¹⁸ Bunun sonucunda, devlet örgüt yapısı, personel sayısı, harcama kapasitesi ve düzenleme kapasitesi bakımından giderek büyümüştür.

Bütün bu gelişmelerle kapitalist devlet, sınırlı bir görev tanımlaması olan geleneksel liberal devletten daha geniş görevlerle donanmış sosyal refah devletine doğru evrilmiştir. Böylece görevleri bakımından büyüyen, rolü ve işlevleri bakımından genişleyen bir devletle karşı karşıya kalınmıştır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi bu durum bir zorunluluğun gereğidir. Kapitalist sistemin tıkanması sonucu yaşanan krizin aşılmasında, rolü ve işlevleri genişleyen ve böylece müdahale kapasitesi artan bir devlete gereksinim duyulmuştur. Bu gereksinim, baştan aşağıya mevcut devlet yapılanmasının, yeni ekonomik düzeni yönetebilecek biçimde yeniden reforma tabi tutulmasıyla karşılanmıştır. Bunun için gerekli olan yeni örgütsel yapılar meydana getirilmiş ve bu örgütsel yapıyı yönetebilecek bürokratik aygıt oluşturulmuştur. Böylece üretim, değişim, dağıtım ve denetim alanında giderek büyüyen bir devlet yaratılmıştır.

Zaman içerisinde geliştirdiği örgütler eliyle doğrudan ya da dolaylı olarak bir çok mal ve hizmet üretimine ve toplumsal dağıtımına katılma özelliğini elinde bulunduran sosyal refah devleti, bunlar arasında; eğitim hizmet ve olanaklarının topluma yaygınlaştırılması, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, çalışma hakkının gerçekleştirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması, çalışma ilişkilerinin korunması ve bu çerçevede işsizlik güvencesinin sağlanması gibi toplumun özellikle daha dar olanaklara sahip kesimlerine yönelik uyguladığı politikalarıyla, kendisinin tanımlayıcı özelliklerini¹⁹ daha belirgin hale getirmiştir.

Sosyal refah devleti politikalarının, salt ekonomik açıdan bile çok büyük başarılar sağladığı görülmektedir. Savaş sonrası kısa bir dönem içerisinde, savaşın

¹⁸ Şaylan, a.g.e., s. 77.

¹⁹ T.H. Marshall, **Class, Citizenship and Social Development**, New York:Doubleday and Co.,1964.; aktaran: Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, ss. 547-548.

yıkıntı ve yaralarını sardığı, yüksek bir büyüme hızı sağladığı ve toplumsal çatışmaları yumuşatarak demokratikleşme yönünde büyük ilerlemeler kat ettiği kabul edilmektedir. Devletin, yoğun ve kapsamlı bir biçimde sosyo-ekonomik yaşama müdahalesi, kaynak israfına ya da kaynakların irrasyonel bir biçimde kullanılmasına yol açmadığı gibi ekonomik yaşamda kötü performans gibi sonuçlar da ortaya çıkmamıştır. Aksine, Batı Avrupa ülkelerinin tarihinde görülen en hızlı ve kapsamlı ekonomik gelişme bu dönemde yaşanmıştır. Sosyal refah devleti, bir taraftan toplumsal kesimler arasında kaynak transferinde bulunurken, diğer taraftan da tam istihdama yakın bir çalışma ortamını hazırlamıştır.²⁰

Devlet, batıda, karma ekonomiler sayesinde ulusal hasılanın önemli bir kısmını elinde tutmuş, bu suretle ödemelerde ve desteklemelerde hareket serbestliği kazanmış, alt yapı, istihdam ve sosyal sorunlarda etkin bir politika izleyebilecek konuma gelmiştir. Devlet, büyüme, fiyat istikrarı ve tam istihdam gibi hedefleri gerçekleştirebilmek için üretim ve dağıtım müdahale edebilmiştir. Devlet, bir yandan büyümeyi sağlayacak tedbirlerle, diğer yandan da sosyal politikalarla iktisadi dinamiği geliştirip kuvvetlendirmiş ve sosyal bütünlüğü koruyabilmiştir.²¹

Sosyal refah devleti, kapitalizmi başka bir sistem ile değiştirmeyi değil, kapitalizmin bunalımı aşarak işlerliğini sağlamaya yöneliktir. Bu uygulama ile kapitalizm büyük bir bunalımı atlatmış ve hızlı bir gelişme göstermiştir. Örneğin, liberal düşüncenin en saf haliyle egemen olduğu sanayi devrimi döneminde bile devlet dış ekonomiler oluşturarak, mali araçları kullanarak ve özellikle demiryolu alanında yatırımları üstlenerek dönüşüme öncülük etmiş olup, sermaye birikimi için aktif bir toplumsal işlev üstlenmiştir.²²

Bu bağlamda değerlendirildiğinde refah devletinin, hem sermayenin birikim gereksinimlerini hem de örgütlü işçi sınıfının savunma gücünü biçimlendirdiği²³ söylenebilir. Sağlanmış olan bu uzlaş sonucunda, yaşanan döneme altın yıllar da denilmiştir. Birçok ülke kalkınmanın doruğuna çıkmış, toplumsal refah düzeylerini yükseltebilmiştir.

²⁰ Şaylan, a.g.e., ss. 65-66.

²¹ Jürgen Habermas, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti**, (Çev. Medeni Beyaztaş), 2.b, İstanbul: Bakış Yayınları, Haziran 2002, ss. 59-60.

²² Şaylan, a.g.e., s. 75.

²³ Pierson, a.g.e., s. 193.

Geleneksel liberal devlet, sosyal refah devleti ve günümüzde neoliberal devlet döneminde yaşanan gelişmeler dikkate alındığında, son dönem yapılan reformların hangi yöne doğru evrileceği daha rahat anlaşılmaktadır. Devlete sınırlı birtakım görevler yüklenirken, ekonomik yaşamın doğasından kaynaklanan adaletsizlik, kapitalist düzenin işleyişini çıkmaza soktuğundan, yeniden devletin ekonomide aktif rol üstlenmesi gerekmektedir. Kurulu ekonomik düzenin işler vaziyetinin korunmasını sağlamak, aslında bütün bu devlet formlarında devletin en büyük görevi olarak belirlenmiştir. Herhangi bir tehlike anında bir sigorta gibi devreye giren, devlet olmaktadır. Bu nedenle, bütün kapitalist devlet tipleri, genel olarak “sigorta devlet” olarak adlandırılabilir. Yani devlet, kapitalist sistemin güvenliği açısından bir “elektrik sigortası” gibi kullanılmaktadır. Kapitalist sistem tehlikeyle karşılaştığında, sistemin güvenliğini sağlamak için sigorta devreye girerek, devletin yeni ekonomik yapıyı yönetecek biçimde yapılandırılması sağlanmaktadır ve yeni sigorta (devlet) tekrar sistemin güvenliğini sağlamaya devam etmektedir.

Son dönem yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde devlet ve emek yaşamının, 19. yüzyıldakinden farklı olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Aynı şekilde her iki dönemde de, emek yalnızlaştırılmış ve bireysel sözleşmeler imzalamaya zorlanmıştır. Bunun bir ilerleme olmadığı aslında bir geriye dönüş olduğu açıktır.

1945 sonrası dünya kapitalizmi, sosyal refah devleti uygulamasıyla birlikte yüksek bir büyüme hızı tutturmuşken, 1970’lerde patlayan kriz, lider ülke olan ABD’nin ekonomik hegemonyasını sarsmıştır. Doların değeri düşmüş ve evrensel değişim aracı olma özelliği ortadan kalkmıştır. ABD’nin 1971 yılında doların altınla değiştirilebilir olması kuralını yürürlükten kaldırması Bretton Woods’un yıkılışı olmuş ve bütün dünyada enflasyonist bir dalga baş göstermiştir. Daha sonra 1973 ve 1978 yıllarında yaşanan birinci ve ikinci petrol şokları ile bunalım yeni bir aşamaya girmiş ve yaygınlaşmıştır. Bunalımın bir boyutunu durgunluk yani, üretim düşmesi oluştururken; ikinci boyut, fiyat artışlarından meydana gelmiştir.²⁴

Kriz çerçevesinde, genel olarak üretim düşmekle beraber bazı sektörlerde üretim artışı sağlanmıştır. Bununla beraber üretim artışı sağlanan sektörlerde istihdam artmamış, aksine üretim düşmesi ile beraber hızla bir işsizlik sorunu gündeme gelmiştir. Toplam yatırımlar genel bir azalma eğilimi gösterirken,

²⁴ Şaylan, a.g.e., ss. 79-80.

enflasyon artmayı sürdürmüş ve bir çok ülkede çift haneli düzeylere çıkmıştır. Ne Keynesyen ekonomi politikaları ne de Keynes'in en büyük eleştirmenlerinden biri olan Friedman'ın serbest pazarcı arz ekonomisi politikaları soruna çözüm bulmuştur. Kendini sürekli fiyat artışları ve yükselen işsizlik düzeyi biçiminde gösteren krize karşı uygulanan deflasyonist maliye ve para politikaları sorunu çözmede aciz kalmıştır.²⁵

Bunalımın sosyo-ekonomik yaşamdaki etkisi, sosyal refah devletinin çöküşü olurken, “devletin mali krizi”,²⁶ “küçülen devlet” vb. terimlerle ifade edilen bu olgu, devletin rolü ve işlevleri alanında kapsamlı bir değişimi ortaya çıkarmıştır. Uygulamada sosyal refah devleti gerilerken, kapsamlı özelleştirme girişimleri ile devletin küçülmesi gündeme gelmiştir. Görünen, kapitalizmin yeniden yapılanmasıdır.²⁷ Sosyal refah devleti kurum ve kuruluşlarıyla daha önce kapitalist ekonomik sistemi yönetebilmek için nasıl yapılandırılmışsa, yeni dönemde de bir başka devlet formunun kurum ve kuruluşlarıyla yeniden oluşturulması söz konusu olmuştur. Devletin küçültülmesi politikaları bu noktada kendisini göstermiştir.

Sosyal refah devletinin, siyasi iktidarlara yüklediği görevlerin sayıca artması, bir taraftan siyasi iktidarların ekonomiye müdahalesini artırırken, diğer taraftan devlet bütçesinin açık vermesi, devlet borçlarının artması ve siyasi iktidarların para basma aracını daha sık kullanması²⁸ sonucu yaşanan olumsuzluklar bu devlet formuna fatura edilmiştir. Ekonominin politize olduğu ve ekonomik istikrarın siyasi iktidarlar tarafından bozulduğu gerekçe gösterilerek, sosyal refah devletinin tercih edilecek bir devlet sistemi olup olmadığı tartışma konusu haline getirilmiştir. Devletin, sosyal refah devleti olmak yerine, adalet, güvenlik ve savunma görevleriyle sınırlı bir “minimal devlet” olması gerektiği öne sürülmüştür.

²⁵ Şaylan, a.g.e., s. 80.

²⁶ Kısaca, devletin harcamalarının gelirlerinden daha hızlı artmasıyla karşı karşıya gelinen durumu anlatan devletin mali krizi konusunda bkz: James O'connor, “Devletin Mali Bunalımı”, (Çev. Filiz ve Tülay Özyurt), **Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler**, (içinde), Kemâli Saybaşılı (der.), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1993. ; Ahmet Yılmaz, **Kapitalist Devleti Anlamak**, İstanbul: Aykırı, 2002.

²⁷ Şaylan, a.g.e., s. 82.

²⁸ Savaş, a.g.m., s. 10.

B- Devletin Büyümesi : Teoriler, Hipotezler ve Bir Tartışma

Devletin ekonomik faaliyetlerinin ve harcamalarının büyümesine yönelik ilk çalışmayı yapan Alman ekonomist Adolph Wagner, 1883’de devletin büyümesi konusunu incelemiştir.²⁹ Daha sonra bir çok ekonomist onu takip ederek, devletin büyümesine ilişkin teorik ve ampirik çalışmalar yapmış, bu görüşler literatürde “Wagner Kanunu” ya da “Kamu Harcamalarının Artışı Kanunu” olarak anılmaya başlamıştır.³⁰ Devletin büyümesine ilişkin bir çok teorinin yanında devletin büyümesine yol açan faktörlerin de çokluğu dikkati çeker.³¹ Devletin büyümesine ilişkin teoriler ve hipotezlerden bazılarını çalışmamızda değinerek, büyümenin karşıtı olan küçülmeyi bunun üzerinden anlamaya çalışalım.

Adolph Wagner’in “*Wagner Kanunu*”, ulusal ekonomi içerisinde kamusal faaliyetlerin artma nedenini, koruyucu ve düzenleyici kamusal mallara olan talepler³² ile kültürel ve sosyal refaha yönelik kamusal mallara olan talepler³³ diye belirtmektedir. Ayrıca Wagner, telekomünikasyon hizmetleri, elektrik üretim ve dağıtımı, ulaştırma hizmetleri gibi ölçek ekonomilerinin söz konusu olduğu endüstrilerin özel sektöre bırakılması yerine devletin, tüketicinin korunması amacıyla bu endüstrileri kendi tekeline alması, ulusal ekonomi içerisinde kamusal faaliyetleri artırır, yorumunu yapmıştır.

1957 tarihli “*Abramowitz Eliasberg Hipotezi*”, savaşın ve sanayileşmenin kamu harcamalarını artırdığını iddia etmiştir. Yine benzer sonuçlara ulaşan diğer bir çalışma *Alan Peacock ve Jack Wiseman* tarafından yapılmıştır. Kamu harcamalarının sürekli bir artış gösterdiği, ancak bu artışın özellikle savaş ve depresyon dönemlerinde sıçrama yaptığı şeklindedir.

Bir başka hipotez olan “*Downs Hipotezi*”ne göre; bir takım kamusal mal ve hizmetler, bölünemez ve pazarlanamaz nitelikte olduğu için fiyatlandırılmadıklarından, bu tür mal ve hizmetlerden faydalananlardan bir bedel (vergi) talep edilir. Kamu harcamalarının finansmanında fayda yaklaşımının

²⁹ Devletin büyümesi ile ilgili teori ve hipotezler, TÜSİAD, **Optimal Devlet**, s. 45-47’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

³⁰ James T. Bennett ve Manuel H. Johnson, **The Political Economy of Federal Economic Growth, 1959-1978**, College Station: Texas A-M University Press, 1980, ss. 59-95.; aktaran: TÜSİAD, **Optimal Devlet**, ss. 44-45.

³¹ TÜSİAD, **Optimal Devlet**, s. 45.

³² Devletin iç ve dış güvenlik ile adalet hizmetlerine yönelik yaptığı harcamalar.

³³ Devletin eğitim, sağlık vb. hizmetler için yaptığı harcamalar.

uygulanmaması, siyasal otoriteyi, kamusal hizmetlerden doğrudan faydalanmayanlardan da vergi talep etme hakkına sahip kılacağından, vergilemede ödeme gücü yaklaşımının uygulanması, devlet bütçesinin daha büyük olması sonucunu doğuracaktır.

Gordon Tullock ve William A. Niskanen'in 1965 tarihli “*Bürokrasinin Ekonomi Teorisi*”ne göre; kamu kesiminde bürokratlar, bütçenin hacmini genişleterek kendi özel çıkarlarını artırmaya çabalarlar. Diğer bir deyişle, bürokratlar, daha uzun süre sahip oldukları makamda kalabilmek için siyasal iktidarın istekleri doğrultusunda bütçenin hacmini genişletmek durumunda kalırlar.

1965 tarihli “*Olson Hipotezi*” ise; devletin büyümesinde politikacılar, seçmenler ve bürokratların yanında çıkar ve baskı gruplarının da etkili olduğunu iddia etmektedir. Buna göre, özellikle ekonomik çıkar ve baskı grupları siyasal iktidar ve bürokrasi üzerinde lobicilik yaparak ekonomik transfer elde etme yarışındadırlar. Örneğin, yatırımların ve ihracatın desteklenmesi amacıyla teşviklerin artırılmasına yönelik yapılan lobicilik faaliyetleri, sonuçta devletin büyümesine neden olmaktadır.

George Stigler'in 1970 tarihli “*Direktör Hipotezi*”ne göre; politik gücü elinde tutan siyasal iktidarlar, zengin ve yoksul arasında kalan ortanca seçmen taleplerini karşılayarak iktidarda daha uzun süre kalmaya çaba gösterirler. Politik süreçte direktör olan ortalama seçmen grupları, kamu harcamalarının artışında temel rolü üstlenmektedirler.

Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacına yönelik kamu politikaları sonucunda, devletin ekonomik faaliyetlerinin genişlediğini ileri süren “*Oates Hipotez (Yoğunlaşma Etkisi)*”i; özellikle, merkezi devletin ulaştırma, haberleşme, enerji ve altyapı yatırımları gibi hizmetler üzerinde yoğunlaştığını, bunun da devletin büyümesi sonucunu doğurduğunu belirtmiştir.

William Orzechowski, kamu harcamalarının artmasının nedeni olarak, kamu kesimindeki verimliliğin özel kesime oranla daha düşük olmasını gösterir. Düşük verimlilik, kamu kesiminde yapılan hizmetler için daha fazla harcama yapılmasına zemin hazırlamaktadır.

William Nordbauss'un “*Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi*”ne göre; kamu harcamalarının, özellikle seçim dönemlerinde artmasının nedeni,

politikacıların, seçimler yaklaştıkça kamu harcamalarının miktarını yükselten seçim ekonomisi stratejileri izlemeleridir.

1977 yılında Thomas Borcherding'in yaptığı analizde; refah, nüfus artışı ve enflasyonun kamu harcamalarını artırdığı ve devletin büyümesine yol açtığı tahmin edilmiştir. Benzer kavramları kullanarak daha farklı bir analizi de Buchanan yapmaktadır. Devletin büyümesinde nüfus artışı, kentleşme, ekonominin yapısındaki değişme, enflasyon vb. faktörlerin önemli rol oynadığını değinen Buchanan, bu faktörler dışında devletin sürekli büyümesinin nedenlerini de açıklamıştır. Buchanan, politikacıların çıkarlarını maksimize etme eğilimlerinin kamu harcamalarını artırdığını, artan kamu harcamalarının çoğunlukla emisyon ve borçlanma ile finanse edildiğini dile getirmektedir. Ayrıca, mali aldanma sonucunda devletin büyüdüğünü ileri sürmektedir.³⁴ Diğer bir deyişle yazar, vergi ödeme konusundaki bilinçsizliğin, vergi yükümlülerinin kamu hizmetlerine olan talebini artıracağından, bu durumun kamu harcamalarının genişlemesini de beraberinde getireceği tahminini yapmaktadır.

1978 tarihli "*Meltzer-Richard Hipotezi*"; kamu harcamalarının savaşın olmadığı, özellikle de soğuk savaş dönemlerinde de, savunma harcaması olarak artış gösterdiğini iddia etmektedir.

Assar Lindbeck ve David Cameron'un öncülüğünü yaptığı "*Açık Ekonomi Hipotezi*"ne göre; uluslararası ekonomik ilişkilerin serbest olduğu dışa açık ülkelerde, içe dönük kapalı ekonomilere oranla kamu harcamaları daha fazla artmaktadır. Ödemeler bilançosu açık veren ülkelerde, kamu harcamaları politikaları ile açığın giderilmeye çalışıldığı belirtilmektedir.

Harold Demsetz'e göre; ekonomideki yapısal değişiklikler ve uzmanlaşma, devletin büyümesinin nedenleri olarak görülebilir. Örneğin, hesap makinelerinin yerini bilgisayarların alması, kamu kesiminde harcamaların artmasının nedeni olarak sayılmaktadır.

Sam Peltzman'ın 1980'de ileri sürdüğü "*Peltzman Hipotezi*"ne göre; kamu harcamalarındaki artışın en önemli nedenlerinden birisi, gelir dağılımındaki eşitsizliklerdir. Gelir dağılımı bozuk olan bir ülkede gelirin yeniden dağılımı, kamu harcamalarının artmasını beraberinde getirmektedir.

³⁴ Dolaylı vergiler veya kaynakta tevkif usulüne göre tahsil edilen dolaysız vergiler neticesinde vergi yükümlülerinin vergi ödediklerinin farkına varmamaları, dolayısıyla kendilerine sağlanan kamusal hizmetlerin bedelini doğru olarak saptayamamaları durumuna mali aldanma denilmektedir.

Sözü edilen teori ve hipotezlerden faydalanarak devletin büyüme nedenlerini sıralayabiliriz. Devletin iç ve dış güvenlik, adalet, eğitim ve sağlık gibi görevlerini yerine getirirken yaptığı harcamalar; telekomünikasyon, enerji, ulaştırma hizmetleri gibi büyük altyapı hizmetlerinin devlet tarafından yerine getirilmesi; sanayileşme; ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla yönelik kamu politikalarının devletin ekonomik faaliyetlerini genişletmesi; kamuda verimliliğin düşük olması; bürokratların bütçenin hacmini genişletmeleri; savaş ve depresyon dönemlerinde yapılan harcamalar; soğuk savaş dönemlerindeki savunma harcamaları; nüfus artışı, kentleşme, enflasyon, kişi başına milli gelir artışları; gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek için, gelirin yeniden dağılımının yapılması; ekonominin yapısındaki değişme; uzmanlaşma; hesap makinelerinin yerini bilgisayarların alması; seçim dönemlerinde yapılan harcamalar; ortanca seçmen grupları; politikacıların çıkarlarını maksimize etme eğilimleri; yatırımların ve ihracatın desteklenmesi amacıyla teşviklerin artırılmasına yönelik yapılan lobicilik faaliyetleri; vergi yükümlülerinin kamu hizmetlerine olan talebi; vergilemede ödeme gücü yaklaşımının uygulanması; kamusal mal ve hizmetlere olan talebin artması; uluslararası ekonomik ilişkilerin serbest olduğu ülkelerde, kapalı ekonomilere oranla kamu harcamalarının daha fazla olması gibi, bir çok neden devletin büyümesinde³⁵ etkilidir. Sayılan nedenlere yenilerini ilave etmek olasıdır. Ama önemli olan bu nedenlerin sayısından ziyade, devletin küçültülmesi için ne kadar önemli olup olmadıklarıdır.

Sorun olarak algılanan devletin büyümesinin nedenlerini sıralayıp, karşılıklarına tam zıt yöndeki çözümler konulduğunda, devletin küçültülmesi politikalarının neredeyse kendisi elde edilmektedir. Bunlar; devletin görevleri sınırlanmalı; devlet öncelikle eğitim ve sağlık alanından çekilmeli, bu alanda özel sektör ve gönüllü kuruluşlar desteklenmeli; telekomünikasyon, enerji, ulaştırma gibi sektörler özelleştirilmeli; sanayileşme yerine hizmet sektörüne ağırlık verilmeli; devlet ekonomiden çekilmeli; personel sayısı azaltılmalı; kamuda verimlilik artırılmalı; savunma harcamaları azaltılmalı; nüfus planlaması yapılmalı; enflasyon düşürülmeli; devlet yeniden dağıtımda bulunmamalı, bu durum çalışan insanları cezalandırmak

³⁵ Devletin büyüme nedenleri konusunda benzer bilgiler için bkz: Coşkun Can Aktan, “Devletin Büyümesi ve Küçültülmesi Sorunu”, **Türkiye Günlüğü**, 30 Eylül-Ekim 1994. ; E. S. Savas, **Daha İyi Devlet Yönetiminin Anahtarı: Özelleştirme**, (Çev. Ergün Yener), Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No: 517, 1994.

anlamına gelmekte; kamu harcamaları azaltılmalı; temsili demokrasi krizde, yöneten-yönetilen ayrımı kaldırılarak yönetim modeli uygulanmalı; doğrudan vergiler düşürülmeli, vergiler tabana yayılmalı ve dolaylı vergilere ağırlık verilmelidir. Bunlar, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği gibi neoliberal ekonomik politikaları, dolayısıyla yeni sağ politikaları savunanlar tarafından önerilen çözüm önerileridir ve gerek IMF, gerek DB, gerekse yeni sağ iktidarlar tarafından sürekli vurgulanmış ve desteklenmiştir.

Wagner Kanunu dışındaki teori ve hipotezler, genellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda ortaya atılmıştır. Bu yıllar, sosyal refah devletinin tartışılmaya başlandığı tarihlerdir.

Gerçekten de bu teorilerle hipotezlerin geliştirildiği 20. yüzyıl, kamu harcamalarının hızla arttığı bir yüzyıldır. Refah devleti ile özdeşleştirilen sosyal önlem alanlarına yapılan harcamaların, bu dönemde yükselişine şahit olunmuştur. 1900'de sosyal harcamalara GSMH'sının %3'ünü ayıran Avrupa devleti sayısı biri veya ikiyi geçmezken, 1940'a gelindiğinde neredeyse tüm Avrupa devletleri %5'i aşkın sosyal harcama düzeylerine ulaşmışlardır. 1950'lerin ilk yarısında bu rakam %10-%20 arasında bir seviyeye sıçramış, 1970'lerin ortalarına varıldığında, Avrupa refah devletleri GSMH'lerinin dörtte biri ile üçte birinden biraz fazlasını, sosyal harcamalara ayırır duruma gelmişlerdir. Diğer gelişmiş ülkelerde de buna benzer bir serüven yaşanmıştır. Devletin bu sosyal işlevindeki büyüme, 20. yüzyıldaki en dikkate değer gelişmelerden biridir.³⁶

Daha yüz yıl kadar önce devletler, GSMH'lerinin %10'undan azını tüketirken, günümüzde bazı devletler, ulusal ekonomik hasılanın yarısından fazlasını harcamaktadırlar. Gelişmiş dünyanın hemen hemen hiçbir yerinde bu rakam, %25'in altına düşmemektedir. 20. yüzyılda istihdam modellerinin dönüşmesiyle kamu çalışanlarının sayısının milyonlara ulaştığı ve hükümetlerin başlıca sivil işveren haline geldiği yönünde tespitlerin doğruluğu yadsınmamaktadır. Pek çok ülkede devletin, iş yönetiminde ve zaman zaman da ulusal ekonominin sahipliğinde gitgide daha aktif rol aldığı bilinmektedir. Bu tip müdahalelerin sınırlı olduğu yerlerde bile, devletin büyük bir işveren, büyük bir harcamacı ve ulusal para biriminin garantörü olarak oynadığı rol, aynı zamanda onun ekonomik rolünün de üstün olmasını

³⁶ Pierson, a.g.e., ss. 94-95.

sağlamış ve onun ekonomideki hakimiyetini perçinlemiştir. Görüldüğü gibi, artan faaliyetlerin tümünün finanse edilmesi gerekliliği, beraberinde vergilendirme modellerini de dönüştürmüştür. İstihdam modellerinde, vergilendirme rejimlerinde ve kamu harcama modellerinde vs. yaşanan uzun dönemli değişimler, tüm devletlerde partilerin siyasi programlarına ve seçim desteği modellerine ciddi bir etki yapmıştır. Böylece devletin, yönettiği topluma gitgide daha fazla nüfuz etmesi, onu biçimlendirmesi³⁷ devleti daha aktif hale getirmiştir.

Devletin büyümesine neden olan gelişmeler, bir şekilde bütün devletlerde yaşanmaktadır. Özellikle kalkınma sürecinde olan devletlerin bu süreci daha yoğun geçirmeleri normaldir. Ekonomik, siyasal ve sosyal problemlerin çözülebilmesi için bu alanlara devletin tam olarak müdahalesinin gerekliliği yanında, bu sürecin planlı ve programlı bir şekilde yönetilebilmesi de önemlidir. Piyasa ekonomisi koşullarının bile oluşturulabilmesi için, öncesinde yoğun bir devlet müdahalesi³⁸ ile uygun bir zeminin sağlanması gerekmektedir.

Belki bunlardan daha önemlisi iç ve dış güvenlik, adalet, eğitim, sağlık ve altyapı yatırımlarının eksiksiz olarak yerine getirilmesidir. Devlet olmanın bir gereği olarak bu tür hizmetlerin noksansız sunulması içeride meşruiyet, dışarıda ise prestij kazandırır. Bu tür hizmetler için devletlerin harcamada bulunmaları gerekmektedir. Harcamada bulunabilmek için bile, bunun bir plan ve program dahilinde olması, gerekli örgüt ve personel gereksiniminin karşılanması, harcamaları karşılayabilecek sağlam bir gelir düzeninin sağlanması önemlidir. Devletin düzgün işleyen bir sistem olarak ayakta durabilmesinin bir maliyetinin olması kadar doğal bir şey yoktur. Bu maliyetlerde zamanla artışların meydana gelmesi, elbetteki devleti büyütecektir. Ve gerçekten normal koşullar altında böyle bir durumun, sorun olarak değerlendirilmesi de olağan kabul edilmemelidir.

Devletin büyüme nedenlerini tespit edenler, hemen hemen devletin yapması zorunlu olan bütün faaliyetleri sıralamışlardır. Doğaldır ki, bu durum sorun olarak algılanmadığı sürece, daha doğrusu kapitalist sistemin işleyişinde herhangi bir

³⁷ Pierson, a.g.e., ss. 95-96.

³⁸ Doğu Asya'nın yeni sanayileşmiş ülkelerinin başarılarının, sadece serbest pazarın işleyişiyle değil, aynı zamanda kamu ve özel sektör kaynaklarına devletin aktif müdahalesiyle olduğunu, dolayısıyla devlet müdahalesinin önemini gösteren makale için bkz: Kuotsai Tom Liou, "Governance and Economic Development: Changes and Challenges", **International Journal of Public Administration**, Vol. 24, Issue. 10, 2001, ss. 1005-1022.

tıkanıklık meydana gelmedikçe herhangi bir problem oluşturmayacaktır. Çünkü sözü edilen büyüme nedenleri sayesinde, devletler vatandaşlarını onurlu bir şekilde yaşatabilmektedir. Ayrıca, yüzyıllar boyu egemenliklerini sürdürebilmeleri, dünya ekonomisinde meydana gelen çalkantılara derhal uyum sağlayabilmelerinin yolu ekonomik, siyasal ve sosyal problemleri çözüm getirecek yapılanmalarını kurmuş olmalarına bağlıdır.

Yeni kurulmuş bir devleti düşünelim. Neler olmalı ya da olmamalı ki gerçek anlamda bir devlet olabilsin ya da devamlılığını sürdürebilsin. Öncelikle iç ve dış güvenliğini sağlayacak örgütünü kurması gerekmektedir. Daha doğrusu asker ve polis gücünü oluşturması önemlidir. Bunu yerine getirmedeği sürece pratik olarak bir devletin varlığından söz edebilmek mümkün değildir. Yaşam alanı bulması hemen hemen imkansızdır. Hemen ardından adalet mekanizmasını çok iyi kurabilmesi gerekmektedir. Çünkü kişiler, devletin güç kullanımını meşru kabul etme eğilimindedirler. Bunu kabul etmeyen ya da etmek istemeyenlerinin, kabul edenlerin toplam iradesine uygun olarak yargılanması söz konusu olacaktır. Kısacası modern ve ağır silahlarla donatılmış bir ordu; yurdun her tarafında iç güvenliği sağlayabilecek araç-gereç ve hafif silahlara sahip yeterli sayıda bir polis gücü; toplumun huzurunu bozanları yargılayıp yargı sonucu cezalarını çekebilecekleri uygun ortamları temin edecek bir adalet yönetimi sistemi gerekmektedir. Bütün bu personeli, araç-gereci, örgütsel yapıyı fonksiyonel halde tutacak olan lüzumlu harcamalar, nüfusun artması ya da bu hizmetlere gereksinimi bulunan vatandaşların sayısı ile doğru orantılı olarak artacaktır. Bunu teknik olarak önlemenin bir yolu yoktur. Diğer bir deyişle, bu alanlara yapılacak harcamaları, belirli bir düzeyin altına çekebilmek olanaklı değildir. Kuruluş aşamasındaki bir devletten bahsettiğimiz unutulmamalıdır. Sonraki aşamada bazı radikal tedbirler getirilmeye çalışılabilir, ama bu, şuan için konumuz dışındadır.

Bu tür temel problemler halledildikten sonra, ekonomik ve toplumsal bazı ihtiyaçların karşılanması gerekmektedir. Yeni kurulan bir devlette güçlü bir ekonomik yapının var olduğunu düşünmek mümkün değildir. Yeni kurulan bir devlette üretim araçlarının hangi ellerde toplanacağına karar verebilmesi önemlidir. Onun için ilk anlarda problem çıkması istenmeyeceğinden, üretim araçları üzerinde devletin hakimiyetinin olması gayet normaldir. Ayrıca böyle bir devlette, özel

kişilerin elinde de birçok alanda mal ve hizmet üretmeye yetecek miktarda bir sermaye birikiminin olması zordur. Ama devlet bu sermaye birikimini kısa sürede gerçekleştirecek tedbirleri alabilir. Ekonomik yapının düzgün olarak kurulabilmesi ve işleyebilmesi için toplumsal yapının da problemsiz olması gerekmektedir. Öncelikle bu alanda eğitim ve sağlık hizmetlerinin nitelikli bir şekilde verilmesi önemlidir. Yine yeni kurulan devletin ideolojisini, kurucu nesilden sonrakilerin de benimseyebileceği bir kültürel ortam yaratılması zorunludur. Bütün bu alanlara yönelik hizmetlerin nitelikli bir şekilde yerine getirilebilmesi, yüksek miktarlarda kamu harcamalarının yapılmasını gerektirmektedir.

Ayrıca, yeni kurulan bir devletin tam anlamıyla hazır altyapı devralması söz konusu olamayacağından, kısa vadede geri dönüşü mümkün olmayan bu alanlara, ciddi altyapı harcamaları yapması gerekmektedir.

Zaman ilerledikçe talepleri artan kesimler ve insanlar ortaya çıkmaya başlayacaktır. Bu taleplerin bir şekilde, kesimlerin rahatsızlık duymayacağı bir biçimde, karşılanması gerekmektedir. Bu dağıtımı gerçekleştirme sanıldığı kadar kolay değildir. Yönetilen bir aile değil, kocaman bir devlettir. Birbirinden çok farklı gereksinimleri ve dilekleri olan milyonlarca insanın yönetilmesi söz konusudur. Dağıtımın adil olduğunu bütün toplum inanırsa, bu devletin meşruiyetini de artıracak ve işini kolaylaştıracaktır.

Böyle bir düşünsel ortam yaratılarak yeni kurulan bir devlet üzerinden bütün bir sistemi hayal etmek, belirli süre sonra düşünsel ortamın sınırlarının zorlandığının farkına varılmasına neden olmaktadır. Sözün kısası, bütün bu sistemi işler şekilde tutabilmenin maliyetinin yüksek olduğudur. Bunun için yeteri kadar harcamaların yapılması gerekmektedir. Bu sebeple yapılması gereken bu zorunlu harcamalar sebep gösterilerek devlet büyüdü, bunun bir an önce küçültülmesi gerekir gibi şikayetlerde bulunma, işin kolaycılığı olsa gerek. Çünkü bu kadar çok neden arasından gerçek olarak neyin ne oranda devlet harcamalarını artırdığını bulabilmek çok da kolay değildir. Kullanılan farklı hesaplama yöntemleri ve bu hesapların sonuçlandırılmasından nemalanacak olan kesimlerin varlığı ve bir çok sebep bunda etkilidir.

C- Devletin Büyüklüğü Ölçülebilir mi?

Devletin büyüklüğünü çok farklı parametrelerle ölçmenin mümkün olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, literatürde en çok kullanılanı, kamu harcamalarıdır. Bu, parasal ölçme olarak nitelenecektir. Ayrıca, harcamanın yanına verginin de konulması daha uygun olacaktır. İkincisi personel istihdamı, üçüncüsü örgüt olarak büyüklüğün ölçülmesi ve dördüncü merkezi yönetimin bir takım yetkileri bakımından ölçülmesidir.

Devleti ölçmek için kullanılan parametreler üzerinde tam bir fikir birliği sağlanabilmiş değildir. Bu konudaki tartışmalar devam etmektedir. Büyük olup olmamasından ziyade, büyük ya da küçük olmasına göre bir davranış modeli benimsemektense, her durumda küçültme politikalarının uygulanıyor olması ilginçtir. Diğer bir ilginç nokta ise, ne kadarlık bir büyümenin normal olacağı ya da bunun derecesine kimin karar vereceğidir. Devletin büyüklüğünü değişik parametreler kullanarak büyük olarak ölçen yaklaşımlar, böylece dünya üzerinde kapitalizmi ve kapitalist devlet formlarını yeniden dizayn etme çabalarına meşruiyet katmışlardır. Fakat, bu politikaların sonuçlarından olumsuz etkilenen kesimler ise, tam aksi yönde ama daha cılız bir şekilde argümanlarını ortaya koymaktadırlar.

Dünyada kamu kesiminin büyüklüğüne ilişkin istatistikler çeşitli uluslararası ekonomik kuruluşlar tarafından yayımlanmaktadır. IMF tarafından her yıl yayınlanan Government Finance Statistics'de dünya ülkelerinde merkezi devletin, yerel devletin ve genel devletin büyüklükleri oransal olarak gösterilmektedir. Ayrıca OECD yayınlarından bu tür bilgilere ulaşmak olanaklıdır. Özellikle OECD'nin General Government Accounts istatistikleri ülkeler konusunda genel devlet, merkezi devlet, yerel devlet harcama ve gelirlerini göstermesinin yanında devletin işlevleri bakımından harcamalarını da vermektedir. Hem IMF hem de OECD istatistik yıllıkları detaylı olmalarına rağmen tam olarak ülke karşılaştırmaları yapabilmek için çok da yeterli değildir. Kimi ülkelerin verilerinin eksikliği göze çarpmaktadır. Verisi eksik olan ülkeler arasında sadece gelişmekte olan ülkeler değil, özellikle ABD gibi gelişmiş ülkelerin de bulunması dikkat çekici bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Devletin Büyüklüğünü Parasal Olarak Ölçmek

Devletin yapmış olduğu harcamalarının görülebildiği bütçesinin, bir de gelir kısmı vardır. Yapılan harcamaların hangi kalemlerden oluştuğunu nasıl bütçe üzerinde görmek mümkünse, gelir kalemlerini de görmek mümkündür. Gelir kalemleri içinde vergilerin yeri çok daha önemlidir. Devletin meşru güç kullandığı alanlardan biri de vergi toplamaktır. Bütçedeki ayrıma uygun olarak harcamalar ve vergi bakımından olmak üzere devletin büyüklüğü, ikiye ayrılarak incelenecektir.

a.Harcamalar Bakımından Ölçme

Devletin büyüklüğünü harcamalar bakımından ölçebilmek için birden fazla formül kullanılmaktadır. Bunlardan ilki, toplam devlet harcamalarının GSYİH'ye oranlanması; ikincisi, merkezi devlet harcamalarının GSYİH'ye oranlanması; üçüncüsü kamu kesimi tüketim harcamasının GSYİH'ye oranlanması olarak sıralanabilir. Sırasıyla bunlar hakkında teorik düzeyde bilgi verilirken, tablolar yardımıyla ülke karşılaştırmalarından da yararlanılarak konu daha anlaşılır kılınmaya çalışılacaktır.

Genel Devlet Büyüklüğü: Bir ülkedeki tüm ekonomik faaliyetlerin yer aldığı yapının adı olan ulusal ekonomi; kamu, özel ve üçüncü sektörün³⁹ ekonomik faaliyetlerinin bütününden meydana gelmektedir. Devletin büyüklüğü kavramı ise, ulusal ekonomi içerisinde kamu ekonomisinin payını gösterir. Ulusal ekonomide yaratılan katma değer ne kadarının kamu kesimi tarafından meydana getirildiğini bilmek için devletin büyüklüğü hesap edilir. Bu hesaplamada, toplam devlet harcamalarının GSYİH'ye oranı esas alınmaktadır. Böylece, genel devletin büyüklüğü daha doğru olarak tespit edilmektedir. Gerçek anlamda devletin büyüklüğünü görebilmek için bu formülün kullanılması daha yerinde olacaktır.

Merkezi Devlet Büyüklüğü: Bazen de devletin büyüklüğü hesaplanırken merkezi devlet harcamalarının GSYİH'ye oranı esas alınmaktadır. Ancak bu, devletin gerçek büyüklüğünü ortaya koymaktan uzaktır. Geniş anlamda devlet, tüm kamu kurum ve kuruluşlarını içermektedir. Yani, bir ülkede kamusal mal ve hizmet

³⁹ Kar amacı gütmeyen gönüllü sektör.

üreten tüm kurum ve kuruluşlara genel devlet adı verilmektedir. Genel devlet harcamalarının GSYİH oranı, devletin gerçek büyüklüğünü ortaya koymak bakımından, merkezi devlet harcamalarının esas alınmasından daha tutarlıdır. Her ülkede genel devletin yapısı ve oluşumu farklılıklar sergilediğinden, yapılan karşılaştırmalarda devlet harcamalarına, tüm kurum ve kuruluşların harcamalarının dahil olma durumuna dikkat edilmelidir. Devletin büyüklüğü harcamalar bakımından hesap edilirken, bir yandan kamu harcamaları içine nelerin dahil edileceği, diğer yandan da GSYİH mi yoksa GSMH'nin mi payda olarak alınacağı kesin olarak belli değildir.⁴⁰ Ama genellikle, devletin büyüklüğüne ilişkin yapılan karşılaştırmalarda, kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı kullanılmaktadır.⁴¹

Kamu Kesimi Büyüklüğü: Türkiye'de Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yayımlanan milli gelir hesapları Birleşmiş Milletler Ulusal Muhasebe Sistemi (SNA) 1968'e göre yapılırken, OECD SNA 1993 sistemini kullanmaktadır. Bu durum karşılaştırmalarda sıkıntı yaratmaktadır. Kamunun yaptığı tüketim, harcamalar yoluyla hesaplanan milli gelir verilerinden sağlanabilmektedir. Kamu tüketim harcamaları devletin hizmetlerini yerine getirebilmek için istihdam ettiği personeline ödenen ücretler, ayni ve sosyal yardımlar ile bu hizmeti üretmek için diğer sektörlerden satın aldığı mal ve hizmetlere ilişkin harcamalardan meydana gelir. Devlete ait binaların amortisman değerleri de devletin nihai tüketim harcamalarına dahil edilmektedir.⁴²

Harcamalar yöntemiyle yapılan milli gelir hesabında devletin yaptığı transfer harcamaları yer almamaktadır. Bu da kamu büyüklüğüne dair yapılacak bir çalışmada GSYİH içindeki tüketim verilerinin tek başına bir kriter olamayacağını göstermektedir. Ancak, kamu tüketim harcamalarına milli gelir verilerinden kolaylıkla ulaşılabilmesi ve aynı gösterge için ülkeler arası karşılaştırmaya olanak sağlayacak veri yaygınlığı, bu göstergenin kamu büyüklüğü karşılaştırmalarında en fazla kullanılan formüllerden biri olmasını sağlamıştır.⁴³ Bize göre de doğru bir tercihtir. Devletin hizmetlerini yerine getirebilmek için istihdam ettiği personeline ödenen ücretler, ayni ve sosyal yardımlar ile bu hizmeti üretmek için diğer

⁴⁰ TÜSİAD, *Optimal Devlet*, ss. 33-34.

⁴¹ TÜSİAD, *Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Türkiye'de Kamu Sektörü Göstergeleri*, İstanbul: Yayın No: TÜSİAD-T/2003/12-370, Aralık 2003, s. 41.

⁴² TÜSİAD, *Karşılaştırmalı Bir Perspektiften...*, s. 42.

⁴³ TÜSİAD, *Karşılaştırmalı Bir Perspektiften...*, s. 42.

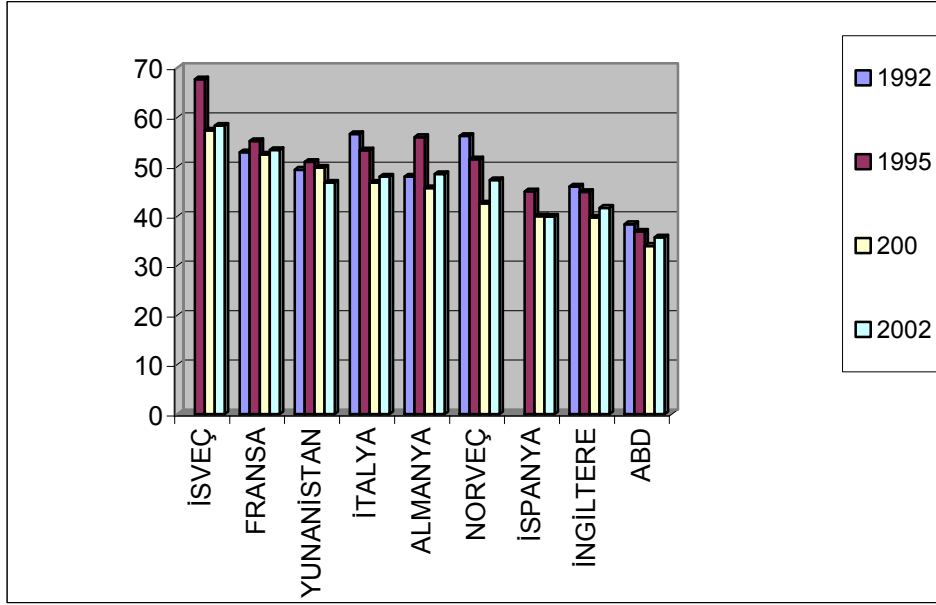
sektörlerden satın aldığı mal ve hizmetlere ilişkin harcamalardan meydana gelen kamu tüketim harcamaları, gelişmiş ülkelerle Türkiye ve onun gibi gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırılmasında daha bir anlamlı olacaktır. Özellikle gelişmiş ülkeler altyapı ve diğer yatırımlarını büyük oranda tamamladıklarından, yatırım harcamalarının düşük olması bunlar açısından normaldir. Fakat, Türkiye ve benzeri ülkeler hala altyapı problemini çözemediklerinden dolayı, kalkınabilmek için bir yandan da bu standartları sağlamak zorundadırlar. Bu sebeple yatırım ve transfer harcamalarının dahil olmadığı bir hesaplama formülü, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri birbiriyle kıyaslamada daha doğru olacaktır. Aksi takdirde, gelişebilmek için yatırıma büyük harcamalar yapan ve borçlarını ödemek üzere transfer harcamalarında bulunan bu ülkelerde devletin büyüklüğü, bunun dışındaki formüllerde büyük çıkabilecektir. Gerçek bir karşılaştırma için, “kamu kesimi tüketim harcamaları/GSYİH” oranını esas alınması daha doğru bir tercih olacaktır. Bu formülün özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülke karşılaştırmalarında kullanılması daha uygundur.

Tablo 1 : Genel Devletin Büyüklüğü: Genel Devlet Harcamaları/GSYİH (%)

	1992	1995	2000	2002
İSVEÇ		67,7	57,3	58,3
FRANSA	52,9	55,2	52,5	53,4
YUNANİSTAN	49,4	51	49,8	46,8
İTALYA	56,6	53,3	46,8	48
ALMANYA	48	56	45,7	48,5
NORVEÇ	56,2	51,5	42,6	47,3
İSPANYA		45	40	39,9
İNGİLTERE	46	44,9	39,7	41,7
ABD	38,4	36,9	34	35,7

Kaynak: OECD, General Government Account, 1992-2003, Volume IV, 2004'den türetilmiştir. Sıralama 2000 yılına göre yapılmıştır.

Şekil 1 : Genel Devletin Büyüklüğü: Genel Devlet Harcamaları/GSYİH (%)

Kaynak: OECD, General Government Account, 1992-2003'den türetilmiştir.

Tablo 1'e göre, 1992'den 2002'ye OECD ülkelerinde toplam harcamaların GSYİH'ye oranı kayda değer bir gerileme göstermiştir. Kimi ülkelerde bir miktar düşüşler olurken, kimilerinde az bir yükseliş vardır. Neticede, toplam harcamaların azaltılmasından ziyade, artışının durdurulması söz konusu olmuştur. Oranlar göstermektedir ki, harcamaları çok fazla aşağıya çekmek mümkün değildir. OECD ülkeleri GSYİH'lerinin ortalama olarak yarısı ve yarısından biraz fazlasını harcamaktadırlar. Diğer bir deyişle, gelişmiş ülkelerde bu oran %50'ler civarındadır. Tablo 1'e bakarak başlıca gelişmiş ülkelerde, devletin küçülmediği büyüklüğünü koruduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 2 : Kamu Kesimi Tüketim Harcaması'nın GSYİH Oranı (%), 1980-2000

SIRA NO	ÜLKELER	1980	1985	1990	1995	2000
1	İSVEÇ	29,8	27,9	27,4	27,1	26,5
2	FRANSA	21,5	23,7	22,2	23,8	23,2
3	MACARİSTAN	20	20,9	21,6	23,5	20,7
4	PORTEKİZ	13,4	14,3	16,1	18,5	20,5
5	NORVEÇ	19	18,4	21,2	21,5	19,1
6	BREZİLYA	20,6	10,5	16,8	19,5	19
7	ALMANYA	21,6	21,3	19,6	22,6	18,9
8	İNGİLTERE	21,5	20,9	19,7	19,6	18,6
9	KANADA	21,5	22	22,5	21,5	18,5
10	İTALYA	16,8	18,6	20,2	17,8	18,2
11	YENİ ZELANDA	20,8	18,7	19,2	17,6	17,9
12	POLONYA	20,1	21,7	21,2	19,3	17,9
13	İSPANYA	13,9	15,5	16,6	18	17,5
14	ROMANYA	13,2	11,5	13,3	13,6	16
15	YUNANİSTAN	13,4	16,6	15	15,3	15,7
16	ABD	16,8	17,5	17	15,3	14,5
17	TÜRKİYE	8,4	8,9	10,9	10,7	14
18	ARJANTİN	12,6	11,4	11,9	13,3	13,7
19	ŞİLİ	14,5	14,3	10,4	10,5	12,4
20	MEKSİKA	9,7	8,9	8,3	10,4	11,1

Kaynak: [http://unstats.un.org/unsd/snaama/resultsBreak.asp?slevel\(24.06.2005\)](http://unstats.un.org/unsd/snaama/resultsBreak.asp?slevel(24.06.2005)) Birleşmiş Milletler verilerinden hesaplanmıştır. Sıralama 2000 yılına göre.

Tablo 2'ye göre, 1980-2000 arası kamu tüketim harcamalarının GSYİH'ye oranı verilen ülkelerin neredeyse tamamında kayda değer bir düşüş yaşanmamıştır. Bu oranın, genel olarak gelişmiş ülkelerde yüksek bir seviyede olduğu, buna karşın gelişmekte olan ülkelerde daha düşük bir düzeyde olduğu gözlenmektedir. Kamu kesimi tüketim harcamalarında “büyüklük sorunu” asıl olarak gelişmiş ülkelerin “sorunu”dur; ve yeni reformların en şiddetli savunucusu olan ABD, Yeni Zelanda, İngiltere'ye kıyasla bu değerlerin Şili, Meksika, Arjantin, Türkiye'de olağan dışı ölçülerde düşük olduğunu görmek çarpıcıdır.

b.Toplam Vergi Gelirleri Bakımından Ölçme

Devletin büyüklüğünün hesaplanmasında bir başka önemli parametre vergilerdir. Devletler gereksinim duyduğu harcamaları yaparlar ve bunları vergi toplayarak, para basarak ve borçlanarak karşılama yoluna giderler. Bunların içinde vergi gelirleri diğerlerinden daha önemlidir. Vergiler uzun dönemde harcamalar tarafından belirlenen, ekonomi politikası aracıdır.

Hükümetler, vergi politikalarını, ekonomi politikaları ya da sosyal politika tercihleri doğrultusunda şekillendirdiklerinden, bu durum ülkeler arası vergi istatistiklerinin karşılaştırılmasını zorlaştırır. Belirli grupların ya da faaliyetlerin vergiden muaf tutulması ya da ayrıcalıklı oranlara tabi tutulması, vergi gelirleri açısından yapılan bir kamu büyüklüğü değerlendirmesinin olduğundan daha düşük çıkmasına neden olacaktır.

Vergi gelirlerinin GSYİH'ye oranı olarak tanımlanan “vergi yükü”, bu konudaki en yaygın göstergelerdendir. Ayrıca istihdam ve işletmelerin üzerindeki vergiler de uluslararası karşılaştırmalar açısından kullanılabilir. ⁴⁴

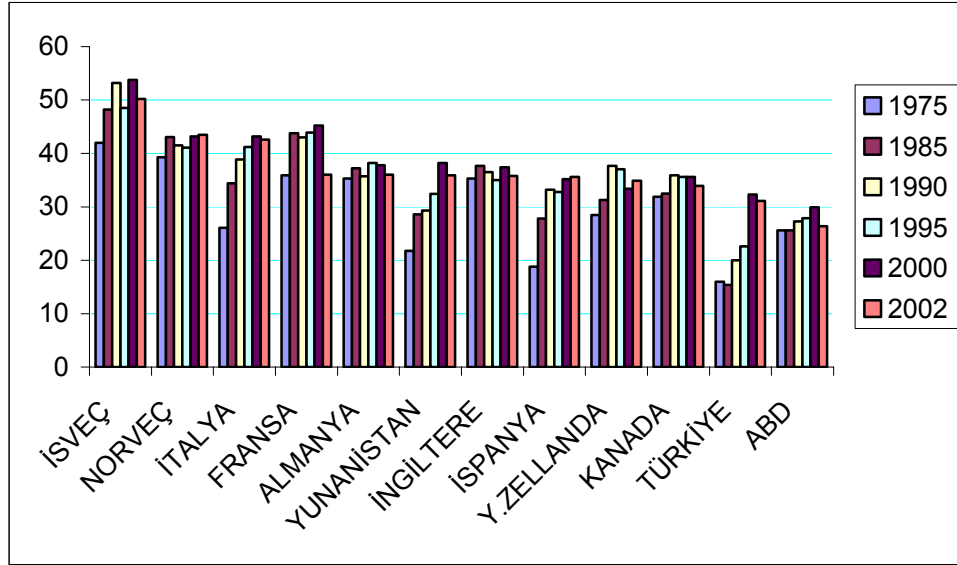
Tablo 3 : Toplam Vergi Gelirlerinin GSYİH'ye Oranı (%), 1975-2002

	1975	1985	1990	1995	2000	2002
İSVEÇ	42	48,2	53,2	48,5	53,8	50,2
NORVEÇ	39,3	43,1	41,5	41,1	43,2	43,5
İTALYA	26,1	34,4	38,9	41,2	43,2	42,6
FRANSA	35,9	43,8	43	43,9	45,2	36
ALMANYA	35,3	37,2	35,7	38,2	37,8	36
YUNANİSTAN	21,8	28,6	29,3	32,4	38,2	35,9
İNGİLTERE	35,3	37,7	36,5	35	37,4	35,8
İSPANYA	18,8	27,8	33,2	32,8	35,2	35,6
Y.ZELLANDA	28,5	31,3	37,7	37	33,4	34,9
KANADA	31,9	32,5	35,9	35,6	35,6	33,9
TÜRKİYE	16	15,4	20	22,6	32,3	31,1
ABD	25,6	25,6	27,3	27,9	29,9	26,4

Kaynak: OECD, Revenue Statistics, 1965-2003, OECD, 2004, s. 18. Sıralama 2002 yılına göre yapılmıştır.

⁴⁴ TÜSİAD, *Karşılaştırmalı Bir Perspektiften...*, s. 29.

Şekil 2 : Toplam Vergi Gelirlerinin GSYİH'ye Oranı (%)

Kaynak: OECD, Revenue Statistics, 1965-2003, OECD, 2004, s. 18'den yararlanılarak yapılmıştır.

Refah devletinin son dönemleri olan 1975'lerde toplam vergi gelirlerinin GSYİH'ye oranını gösteren tablo 3'ün ilk sütunu ile neoliberal politikaların uygulanmaya başlandığı 1980'lerin ilk yarısını gösteren 1985 yılı verileri kıyaslandığında, Türkiye'den başka hiçbir ülkede vergi oranlarının düşüş göstermediği görülmektedir. ABD'de bu oran aynı kalırken, diğer ülkelerde çeşitli oranlarda artış yaşanmıştır. Neoliberal teorisyenlerin, refah devletinin harcamaları artırdığı bu yüzden de sermaye üzerindeki vergi yükünün arttığı, bu nedenle vergilerin azaltılması gerektiği yönündeki uyarılarını Türkiye'den başka hiçbir ülke dikkate almamıştır, denebilir.

Gelişmiş ülkelerin 1985 yılı toplam vergi gelirlerinin GSYİH'ye oranı 2002 yılı verileriyle kıyaslanınca aşağı-yukarı çok fazla değişmediği görülmektedir. İspanya, İtalya, Yeni Zelanda ve Yunanistan gibi gelişmiş ülkeler kategorisinde daha geri planda yer alanlarda ise, diğer gelişmiş ülkelere nazaran daha fazla bir artış yaşanmıştır. Türkiye ise, Özal iktidarı ile vergi oranını aşağıya çekme girişimi başlatılmış ve bunun sonucu olarak 1985 yılında kısmi bir düşüş sağlamıştır. Fakat izleyen yıllarda yaşanan gelişmeler sonucu Türkiye'de 1985'de %15,4 olan bu oran

2002’de %31,1’e yükselerek %100’ün üzerinde bir artış sergilemiştir. Oransal açıdan 1985 yılı itibariyle en düşük değere sahip olan Türkiye, 2002 yılı verilerine göre de ABD’den sonra en düşük oranlı ülke konumundadır. Fakat %100’ün üzerinde bir artış yaşanması düşündürücüdür. Türkiye açısından değerlendirildiğinde, bugün geline yüksek borçlanma ve faiz ödemelerinin başlangıcı o zamana dayanmaktadır. Diğer bir deyişle, vergi oranlarının düşürülmesi ile daha çok vergi toplanabileceği hesap edilmiş, fakat bu gerçekleştirilemediği gibi, kamu harcamalarını karşılayabilmek için borçlanma yoluna gidilmiştir.

Vergilemede dikkati çeken en önemli unsur, doğrudan ve dolaylı vergilendirme konusunda yaşanan tercih değişimidir. Neoliberal ekonomi politikalarının uygulandığı birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de doğrudan vergilerden dolaylı vergilere doğru bir yöneliş vardır. Bunun anlamı “çok kazanandan çok vergi alınması”ndan vazgeçilerek “herkesten aynı oranda vergi alınması” yönteminin uygulanmasıdır. Böylece sermaye kesimi üzerindeki vergi yükü hafifletilerek toplumun diğer sınıflarına bu yük dağıtılmıştır. Bu da devletin yeniden dağıtım anlayışında bir değişimi beraberinde getirmiştir. Sosyal refah devletinin yeniden dağıtımı, sermaye sınıfından aldıklarını diğer sınıflara transfer ödemesi biçiminde olurken, neoliberal devlet sermaye sınıfını kayırmaktadır.

Sonuç olarak, vergi yükü açısından Türkiye’de devlet büyümüştür. Ama doğrudan ve dolaylı vergi ayrımını unutmamak gerekir. Diğer unutulmaması gereken nokta, doğrudan vergilerin daha az oranda alınması Türkiye’de üretim yapan şirketleri dünyada daha rahat rekabet edebilir pozisyona getirebilecektir. Amaç ihracat yapmaksı, iç talep çok önem arz etmemektedir. O sebeple dolaylı vergilerin yüksek olması politika yapıcıları rahatsız etmemektedir. Onlar için asıl olan, kurumsal vergiler bakımından yabancı sermaye için cazip bir ülke olabilmektir. Türkiye’de alınan kurumsal vergilerin toplamının, sadece sigara üzerinden alınan dolaylı vergi miktarıyla aynı olması bu konudaki en iyi örneği oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, ülkede toplanan vergi, sermaye sınıfının dışarıyla rekabette güçlenmesi için, bu sınıfa transfer edilmektedir.

2. Personel İstihdamı Bakımından Ölçme

Sosyal refah devleti, doğrudan mal ve hizmet üretiminde bulunmasının bir sonucu olarak, çok sayıda personel istihdam etmiştir. Bu devlet formunu eleştirenler, personel sayısının giderek arttığını ve bu sebeple azaltılması gerektiğini iddia etmişlerdir.

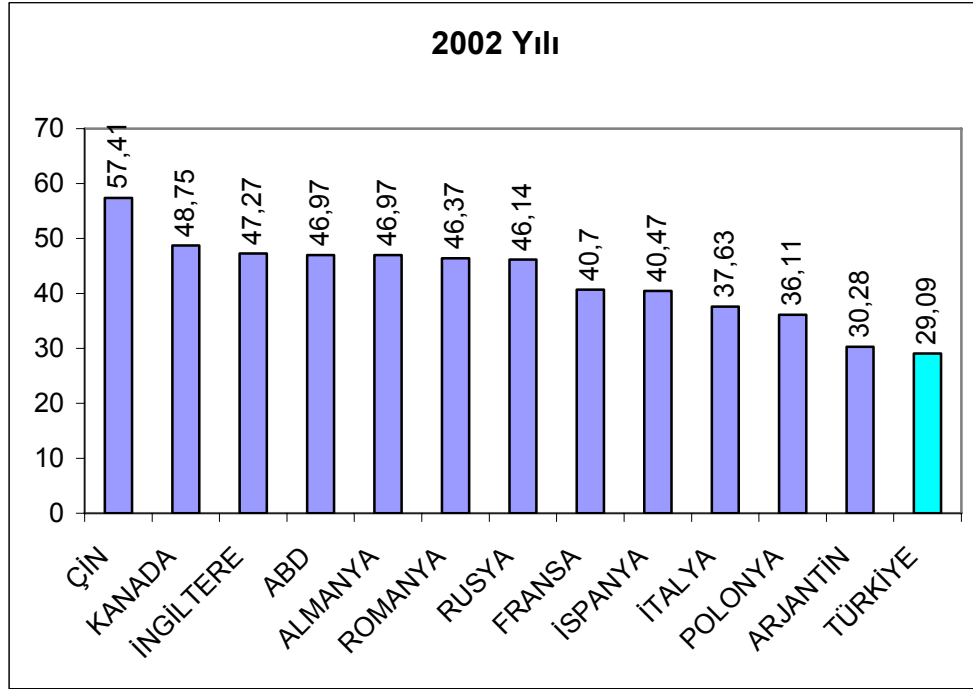
Devletin ürettiği mal ve hizmetlerin değerinin ölçülmesinin zorlukları ortadadır. Bu mal ve hizmetlerin bir bölümü piyasa faaliyetlerine hiç dahil olmazken, üretim kararları, fiyatlandırılmaları ve pazarlanmaları, her zaman piyasa mantığı çerçevesinde gerçekleşmemektedir. Kamu üretiminin değerinin tam olarak ölçülmesindeki zorluklarla beraber SNA bir çok ülkede yaygınlaşmadığından, uluslararası bir karşılaştırmaların yapılması güçlüğüne korumaktadır. Ama üretimin gerçekleştirilebilmesi için yaratılan istihdamın, kamu büyüklüğünün bir göstergesi olarak kullanılabileceği⁴⁵ varsayılmaktadır.

Kamu üretiminin toplam üretim içindeki payını görebilmek için, kamu veya genel devlet istihdamının toplam istihdama oranı yararlı olacaktır. Fakat burada da karşılaştırmayı güçleştiren unsurlar vardır. Nüfusunun önemli bir kısmı, toplam istihdam dışında kalan ülkeler için bu oran yanıltıcıdır. Yoğun kırsal nüfusu olan bu ülkeler, bu orana göre yapılan ölçümlerde yüksek kamu büyüklüklerine sahip görülmektedirler. Ama aslında, kamu istihdamının büyüklüğü toplam nüfusla daha çok ilişkilidir. Bu sebeple kamu veya genel devlet istihdamının nüfusa oranı daha doğru bir yaklaşım olarak benimsenirken, ILO kamu büyüklüğünün bir göstergesi olarak, kamu istihdamının toplam istihdama oranını temel almaktadır.⁴⁶

⁴⁵ TÜSİAD, *Karşılaştırmalı Bir Perspektiften...*, s. 36.

⁴⁶ TÜSİAD, *Karşılaştırmalı Bir Perspektiften...*, s. 36.

Şekil 3 : Toplam İstihdamın Toplam Nüfusa Oranı (%)

Kaynak: DPT, Uluslararası Ekonomik Göstergeler, s. 68'den yararlanılarak yapılmıştır.

Toplam istihdamın toplam nüfusa oranı bakımından Şekil 3'teki ülkeler içerisinde en düşük oran Türkiye'nindir. Buradaki verilere göre Türkiye'nin bir istihdam problemi yaşadığı açıktır. Bu aynı zamanda bir ülkenin toplam nüfusu içerisinde işsiz kişilerin işi olanlardan fazla olması anlamına gelmektedir. Genç bir nüfusa sahip olan Türkiye'nin bu potansiyelini değerlendirip bir avantaj elde etmesi söz konusu olabileceği gibi, yeterli istihdamı gerçekleştirememesi durumunda bu olumlu durum olumsuzla da dönebilir. İlk olarak güvenlik maliyetleri yükselebilir; ikinci olarak devlet genç nüfusun yetiştirilmesi için yapmış olduğu harcamaların geri dönüşünün sağlanamaması söz konusu olabilir. Gelişmiş ülkelerin çoğunda %45'lerin üzerinde seyreden bu oranın Türkiye'de %29,09'da kalması uygulanan neoliberal ekonomi politikaların istihdamdaki başarısızlığını sergilemektedir.

Kamu istihdamının toplam istihdam içerisindeki oranı, aşağıdaki tablodaki ülkeler içerisinde, 2001 yılına göre en düşük olan % 14,1 ile Türkiye'ninkidir. Rusya, Çin, Polonya, Romanya, Fransa ve Kanada gibi ülkelerde ise bu oran Türkiye'den bir hayli yüksektir. Türkiye'de, ABD dahil diğer ülkelerin hepsinden daha az oranda kamu personeli istihdam edilmektedir. Diğer bir deyişle, toplam

istihdam içinde kamu istihdamının düzeyi oldukça düşüktür. Bu veriler, Türkiye’de kamu personel istihdamının fazla olduğu azaltılması gerektiği yönündeki eleştirilerin ne kadar gerçek dışı olduğunun bir göstergesi olarak ortada durmaktadır.

Tablo 4 : Kamu İstihdamının Toplam İstihdama Oranı (%)

	2001 YILI
RUSYA	37,9
ÇİN	36
POLONYA	27,7
ROMANYA	25
FRANSA	24,8
KANADA	20,1
İNGİLTERE	17,6
ALMANYA	16,9
ARJANTİN	16,3
İSPANYA	15,9
ABD	15,7
İTALYA	15
TÜRKİYE	14,1

Kaynak: DPT, Uluslararası Ekonomik Göstergeler, Ankara: DPT, 2003, s. 66.

Ekonomik olarak büyümeye gereksinimi olan ülkelerdeki kamu istihdamının toplam istihdam içerisindeki oranının yüksekliği Türkiye bağlamında da önemli sayılmalıdır. Hala gelişmekte olan bir ülkede, kamu istihdamının yüksek olmasına gerek olduğu çok açıktır.

3. Örgüt Olarak Büyüklüğü Ölçme

Devletin örgüt olarak büyümesinde ve küçültülmesinde emanet yöntemi ve hizmet yerinden yönetim kuruluşlarının (kamu kurumlarının) önemli bir yeri vardır. Bunlar sırasıyla açıklandığında aradaki bağlantı daha bir netlik kazanacaktır.

Kamu hizmetinin devlet tarafından, hizmet ayrı bir tüzelkişilik olarak örgütlenmeden, bizzat kendi malları ve personeliyle yerine getirilmesine emanet

yöntemi denir.⁴⁷ Emanet yöntemi için belirleyici özellik, bir kamu hizmetinin doğrudan doğruya devlet veya öteki kamu tüzelkişilerince görülmesidir.⁴⁸ Bu yöntem devlet örgütlenmesinin kendisini anlatır. Kamu hizmetleri, bakanlıklar biçiminde örgütlenirler. Yeni gereksinimler doğrultusunda bakanlıklar yaratılabileceği gibi, devletin, üstlenmiş olduğu bu hizmetleri bırakmasıyla kaldırılabilir de. Devlet, bazı mal ve hizmetlerin üretimi için kamusal örgütler kurarak faaliyette bulunur. Dolayısıyla devletin kendi araç-gerecine ve personeline sahip olmasının bazı doğal sonuçları vardır. Hizmet alanının genişlemesi ve çeşitlenmesi, teknolojik yeniliklerin takip edilmesi, eskiyen araç ve gereçlerin bakım-onarım masrafları ve bu çalışmaları yürütmek üzere gerekli birimlerin oluşturulması devletin örgüt olarak büyümesi sonucunu doğuracaktır.

Hizmet Yerinden Yönetim Kuruluşları, teknik bilgi ve uzmanlık isteyen belli bir hizmetin devlet tüzelkişiliği ve merkezi yönetim teşkilatı dışında örgütlenmesi ve tüzelkişiliğe kavuşturulması sonucu ortaya çıkan kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Kamu kurumlarının ortaya çıkış sebebi, devletin üstlenmiş olduğu hizmet ve faaliyetlerin büyük oranda artması ve bunların teknik bilgi ve uzmanlığı gerektirmeleri nedeniyle, merkezi yönetim teşkilatı içinde klasik usullerle bu hizmetlerin yürütölmelerinin olanaksızlaşmasıdır. Diğer bir deyişle, devletin üstlendiğı idari faaliyetlerin nicelik ve niteliklerinin değışmesi, bu kurumların doğmasına yol açmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan bu kuruluşlar, Türkiye’de, Cumhuriyet’in ilanından sonra, Osmanlı döneminde yabancılara imtiyaz yolu ile gördürölen hizmetlerin millileştirilmesi sonucu varlık kazanmıştır.⁴⁹

Bu kamu kurumları ile sosyal refah devleti birebir benzerlik içinde olmamakla beraber arada bir paralellik olduğunu inkar etmek mümkün değildir. Bunlar sosyal refah devletinin ürünü olmamasına rağmen; bu kurumlar devletin görevleri bakımından büyümesinde önemli bir etken olmuştur. Ayrıca, Türkiye örneğinde göröldüğü gibi, liberal ekonomik sistemin bir gereğı olarak yabancı ve yerli sermaye kamunun faaliyette bulunduğı alanlara gerek sebestleşme gerekse

⁴⁷ Onur Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti** (Kavram ve Hukuksal Rejim), Ankara: Turhan Kitabevi, 2002, s. 284.

⁴⁸ Metin Günday, **İdare Hukuku**, 4.basım, Ankara: İmaj Yayıncılık, 1999, s. 233.

⁴⁹ Günday, a.g.e., s. 353.

özelleştirme politikalarıyla girebilmektedir. Bilindiği gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de bir çok sektörde özellikle yabancı sermayenin hakimiyeti vardı. Bu durumu sonlandıran devletçilik politikaları ve sonrasında izlenen sosyal politikalar, bu hizmetlerin sunumunda kamunun hakimiyetini perçinlemiştir. Bütün bu sektörlerdeki mal ve hizmet üretiminin devlet tarafından gerçekleştirilmesi onu hem merkezi hem de yerel düzeyde büyütürken, aynı zamanda kamu kurumları bakımından hem sayısal hem de hacimsel olarak genişletmiştir.

Bu konuyla ilgili olarak Günday, sosyal devlet ilkesinin benimsenmesiyle devletin üzerine aldığı hizmetlerin arttığını ve bu yeni hizmetlerin özel bir teknik bilgi ve uzmanlık gerektirdiğini ifade etmektedir. Devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etmesi sonucu ortaya çıkan yeni kamu hizmetlerinin bir işletme özelliği gösterdiklerini belirtmiştir. Bu nedenle, sözü geçen hizmetlerin merkezi yönetim düzeyinde yürütülmesi mümkün olamamıştır. Belirli bir hizmet alanında yerinden yönetim sisteminin uygulanmasıyla, bu yeni kamu hizmetleri, merkezi idare teşkilatı dışında oluşturulan kamu tüzel kişiliklerine gördürülmeye başlanmıştır.⁵⁰

1970'lerde Türkiye'de bulunan 108 Kamu İktisadi Kuruluşundan 19'u 1930-1939 arası, 4'ü 1930'dan önce, geri kalan 85 kamu kuruluşu da 1940'dan sonra faaliyete girmiştir.⁵¹ Geçen otuz yılı aşkın sürede devlet kamu işletmeleri kurmayı sürdürmüştür. Daha önce de görüldüğü gibi 1950'lerin başında kısa bir dönem KİT'lerin satılmasından bahsedilmesine rağmen, uygulamada devlet doğrudan üretimde hep bulunmuştur. Devlet ancak, 1980 sonrası gerçek anlamda devletin küçültülmesi ve özelleştirme politikalarının uygulanması ile üretim alanından çekilmeye başlamıştır.

Türkiye'de 1984 yılında başlayan özelleştirme çalışmaları, 1986 yılından itibaren hız kazanarak devam etmektedir. Kamuya ait veya kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirme kapsamına alınması yoluyla yürütülen özelleştirme programı çerçevesinde, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından bugüne kadar 186 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşlardan 174'ünde hiç kamu payı kalmamıştır. Blok satış, halka arz, uluslararası

⁵⁰ Günday, a.g.e., s. 47.

⁵¹ DİE, **Kamu İktisadi Kuruluşları Ekonomik Hesapları**, Yayın No: 628, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.; aktaran: Kongar, a.g.m., s. 240.

arz, İMKB’de satış veya varlık satışı biçiminde kısmen özelleştirme işlemi gerçekleştirilen diğer 12 kuruluşta ise halen kamu payı bulunmaktadır.⁵²

Görüldüğü gibi, yapılan millileştirmelerle devlet örgüt olarak büyütülebilen, özelleştirmelerle de küçültülebilmektedir. KİT’lerin özelleştirilmeleri, kimi kamu kurumlarının birleştirilmeleri ve kamu kuruluşlarının sınırlandırılmasıyla devletin örgüt olarak küçültülmesi gerçekleştirilmektedir.

Devlet Teşkilat Rehberi’nden⁵³ örgütsel olarak büyümeyi takip edebilmek mümkündür. Yeni kurulan birimler buraya ilave edilirken, kapatılan birimler de rehberden çıkarılmaktadır.

4. Merkezin Yetkileri Bakımından Devletin Büyüklüğünü Ölçme

Bakanlıkların her biri, devletin ülke düzeyinde yürüttüğü belli bir kamu hizmetinin örgütlenmesidir. Devletin merkezi idare teşkilatında kamu hizmetleri arasında bir işbölümü yapılmış ve bu işbölümü uyarınca her bir bakanlık belirli bir kamu hizmetini yürütmek amacıyla kurulmuştur. Bakanlıklar yürüttükleri kamu hizmetlerini bağımsız olarak değil, devlet tüzelkişiliği adına yerine getirirler.

Merkezi yönetim başkent teşkilatı, taşra teşkilatı, yurt dışı teşkilatı, bağlı ve ilgili kuruluşları ile geniş bir örgütlenmenin adıdır. Aynı zamanda kullanılan hiyerarşik ve vesayet denetimi mekanizmaları ile bu örgütlenmenin mükemmel işlemesi sağlanmıştır. Yetki devri, yetki genişliği gibi mekanizmalar kullanılarak yönetimin daha işlevsel olması için uygun ortam yaratılmıştır.

Bakanlar ve bakanlıklar hem merkezdeki hem de taşradaki birimler üzerinde hiyerarşik bir takım yetkiler kullanırlar. Tüzelkişiliğe haiz olmayan bağlı kuruluşlarla bakanlıklar arasındaki ilişki de hiyerarşi ilişkisidir. Tüzel kişiliğe sahip bağlı kuruluşlar ile ilgili kuruluşlar arasındaki ilişki de idari vesayet ilişkisidir. Ayrıca yine, yerel yönetimler üzerinde merkezi yönetimin idari vesayet yetkisinin olduğu unutulmamalıdır. Böyle bir durum yetkileri bakımından merkezi yönetimi güçlü kılmaktadır. Ayrıca bu yetkilerini kullanabildiği alanın genişlemesiyle birlikte devletin merkezi düzeyde kullandığı yetkiler bakımından büyüdüğü söylenebilir. Ya

⁵² Bu bilgi, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’nın web sitesindeki Türkiye’de Özelleştirme isimli dokümandan elde edilmiştir. Bkz: www.oib.gov.tr/ (7.7.2005).

⁵³ Bkz: TODAİE, **TC Devlet Teşkilat Rehberi**, Ankara: TODAİE Yayınları, 2000.

da tam tersi durumda devletin küçültüldüğünden bahsedilebilir. Fakat buradaki önemli nokta “optimum”un ne olduğunun tanımlanmasıdır. Bu tanımlamadan sonra devletin büyüdüğü ya da küçüldüğünü söylemek daha doğru olacaktır.

Sosyal refah devleti, düzenleme kapasitesi yüksek olan bir kapitalist devlet formudur. Ekonomik ve toplumsal yaşama yaptığı müdahaleler ve düzenlemeler yüzünden eleştirilere uğradığı bilinmektedir. Ücret düzeylerine, fiyatlara, birçok sektöre doğrudan müdahalelerde bulunur. Ayrıca, ekonomik yaşama yönelik yasal kurumsal müdahaleler yapar. Yapmış olduğu bu müdahaleler ve düzenlemeler onu yetkileri bakımından güçlü kılar. Bu yetkilerde giderek bir artış meydana geliyorsa, devlet müdahale ve düzenleme yapma yetkisi bakımından büyümüştür, denebilir.

Çalışmada kullanılan tablolardaki veriler doğrultusunda, devletin küçültülmesi politikalarının dillendirildiği dönemlerde, Türkiye’de devletin küçük olduğu ortaya çıkmaktadır. O zaman, “küçük olan devletin küçültülmesine ne gerek var?” sorusu anlam kazanmaktadır. Bir kez daha belirtelim, Türkiye’nin problemleri gelişmiş ülkelerin problemleri ile aynı olmadığı gibi, çözüm yolları da farklıdır. Özel olarak neoliberal ekonomik bir yaklaşımla, genel olarak da yeni sağ politikalarla çözümünün mümkün olmadığı anlaşılmıştır.

II- Neoliberal Devlet: Devletin Küçültülmesi

A- İdeolojik Altyapı: Yeni Sağ

20.yüzyılın son çeyreğinden beri, kapitalist ekonomilerde bir ekonomik yeniden yapılanma yaşanmaktadır. Bu yeniden yapılanma ekonomik, sosyal, politik ve yönetsel boyut ve yansımaları olan bir dönüşümü simgelemektedir.⁵⁴ 1970’li yılların ortalarına doğru şiddetlenen ve petrol fiyatlarındaki şok yükselmelerle daha ciddi boyutlar kazanan ekonomik krize yanıt olarak ortaya çıkan ve gelişmekte olan ülkelere de yansıyan⁵⁵ bu dönüşümün temel ögesi, ekonomik kalkınma stratejisinin serbest piyasa ekonomisi koşullarına dayandırılarak, kalkınma dinamizminin özel

⁵⁴ Bkz: David Gren, **The New Right: The Counter-Revolution in Political, Economic and Social Thought**, NewYork: Harvester and Wheatsheaf, 1988, ss. 153-209.

⁵⁵ Bkz: David Currie, “World Capitalism in Recession”, **The Politics of Thatcherism**, Stuart Hall ve Martin Jaclien (ed.), (içinde), London: Lawrence and Wishart, 1983, ss. 79-105.

sektöre kaydırılması olarak saptanabilir.⁵⁶ Buna bağlı olarak devletin yapılanması da, ekonomideki yeni işlevi doğrultusunda değişmeye başlamıştır. Bir yandan mevcut devlet yapılanması ekonomideki değişimle birlikte çözülürken, diğer yandan yeni bir devlet yapılanması kurum ve kuruluşlarıyla oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Bu bağlamda, yaşanan ekonomik, sosyal ve yönetsel dönüşümün çerçeve kavramı olan yeni sağ gündeme otururken, bir başka sosyo-ekonomik, siyasal ve yönetsel sistem olan sosyal refah devleti, bir kenara bırakılmaya çalışılmaktadır.⁵⁷ Daha açık bir ifadeyle söylenirse, sosyal refah devletinin yeni tür bir eleştirisi olarak ortaya çıkan yeni sağ, serbest pazar liberalleri ve küçük devlet kavramını daha da öteye götürenleri kapsadığı gibi, aynı zamanda, yeni klasik makro-ekonomi kavramını da içinde barındıran üst bir kavramdır.⁵⁸

Çeşitli aşamalardan geçerken her aşamada karşılaştığı sorunlara karşı geliştirdiği çözümlerle, bugüne kadar ayakta kalabilmeyi başarmış olan kapitalizm, dinamik olarak kabul edilebilecek olan bu yapısı ile varlığını sürdürmüştür. Önceki yıllarda çözüm olarak gördüğü devlet müdahalesi ve devletin ekonomiyi yönlendirmesi düşüncesini günümüzde, rahatlıkla reddedebilmektedir. Sosyal refah devletinin oluşması, kurumsallaşması devlet aracılığıyla ve girişimiyle meydana gelirken, aynı şekilde, yeni sağ anlayışın ekonomik, sosyal, siyasal ve yönetsel yaygınlaşması da devlet eliyle ve devlet politikalarıyla sağlanmaktadır. Bu nedenle, yeni oluşumun etkisinin devlete ve devletin varlığına değil, devletin işlevlerine, bu işlevlerin boyutlarına ve derinliğine yönelik⁵⁹ olduğunu fark etmek gerekir. Çünkü, kapitalizmin devletsiz yaşamını sürdürebilmesi olanaksızdır. Kapitalizm için önemli olan devleti ortadan kaldırmak değil, onu kontrol altında tutabilmektir.

Bu yüzden, yeni sağ düşüncesi pek çok açıdan geçen yüzyılın geleneksel liberalizminin devamıdır. Her ikisi de azimli bir bireyciliği ve özel teşebbüsün pazar mekanizması ile laisses-faire'nin üstün faziletleri hakkındaki görüşleri paylaşırlar. Bu görüşe göre, kapitalizm ve pazar ilişkilerinin düzeyi özgürlüğün ölçüsüdür. Yeni sağ 19.yüzyıldaki geleneksel liberalizmin ötesinde, demokrasinin çok fazla gelişebileceğinden çekindiğinden, bunu “daha çok pazar daha az demokrasi”ye

⁵⁶ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 545.

⁵⁷ Bkz: Ian Gough, *The Political Economy of Welfare State*, London: Macmillan, 1979, ss. 1-25.

⁵⁸ Terry Caslin, “Devlet ve Ekonomi”, (Çev. Mensur Akgün), *Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler*, Kemali Saybaşı, (Der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1993, ss. 294-295.

⁵⁹ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 546.

gereksinim olduğu şeklinde formüle eder. Yeni sağın bazı üyeleri, pazarın ve özel mülkiyetin kapitalizmin daha önce olmadığı yerlere gitmesi gereği üstünde dururlar. David Friedman, özel ordu ve polis güçleri kurulması fikrini savunur. Murray Rothbard, ücreti kamuca ödenen polis teşkilatı fikrini reddederek, bu işin bile özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi düşüncesini öne sürer.⁶⁰

Bütün bu çalışmalar son aşamada, laisses-faire anlayışı içinde bireysel ekonomik faaliyet özgürlüğünü, temel özgürlük olarak gündeme getirmektedirler. Rekabetçi piyasa ekonomisini, bireysel ekonomik özgürlüğün gelişmesi için gerekli bir önkoşul olarak göstermekte, topluma ekonomik ilişkiler yumağı olarak bakılmasına çalışılmakta, devlet girişim alanının yapısal-işlevsel özelliği nedeniyle kaynakların verimsiz kullanılması ve israfa neden olması dolayısıyla küçültülmesini önermektedir. Hiç olmazsa ekonomik yapısal dönüşümün, yeni liberal değerler yönünde gerçekleşip yerleşmesi aşamasında, devletin görece daha disiplinci-otoriter bir yasal çerçeve içerisinde faaliyet göstermesi gereğini dolaylı da olsa görmekte, bununla birlikte dönüşümden kaynaklanabilecek sorunları, bazı muhafazakar söylemlerle kabul edilebilir ve de giderilebilir hale sokmaya çalışmaktadır.⁶¹

Yeni sağın devlet örgütlenmesine ve işleyişine yansımaları, bir yandan devletin ve kamu faaliyet alanının, özellikle ekonomik nitelikli olanlarından başlayarak küçültülmesi, daraltılması biçiminde sağlanırken; diğer yandan daraltılan bu alanda, genelde kamu faaliyetlerinin, özelde de kamu örgütlerinin, kamu işletmeciliği anlayışı etrafında yapılandırılması ve işletilmesi şeklinde olmaktadır.⁶²

Yeni sağ anlayışa göre, kamu faaliyetlerinin doğasından kaynaklanan verimsiz kaynak kullanımı özelliği vardır. Özel girişim ise, serbest piyasa koşullarında yine doğası gereği kaynağı, verimli rasyonel ve ekonomik kullanmak zorundadır. O halde, verimsiz çalışacağı önceden de belli olan kamu girişimi ve faaliyet alanının küçültülmesi ve daraltılmasını önermek rasyonel bir önerme olmaktadır. Özelleştirme yöntemleri, bu küçültmeye katkıda bulunmak üzere geliştirilmiş araçlar olarak gündeme gelmektedir. Satış yöntemi, yönetimin devri, ihale yöntemi, imtiyaz yöntemi, deregülasyon⁶³, tüketiciye mali yardım gibi bütün bu

⁶⁰ Caslin, a.g.m, s. 295.

⁶¹ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 552.

⁶² Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 553.

⁶³ Yasal kurumsal serbestleştirme; yöntem, devletin sektörler üzerindeki hukuki düzenleme ve kısıtlama, dolayısıyla, kontrol etme yetkisinin kısıtlanmasını, bazı alanlarda kaldırılmasını

yöntemlerin ortak hareket noktası, daha önce devlet tarafından yerine getirilen bir hizmetin, kamu uygulama alanından tamamen ya da kısmen çıkarılması, özel sektöre devredilmesidir. Bu şekilde kamu küçültülmekte ve faaliyet alanı daraltılmaya⁶⁴ çalışılmaktadır.

Bu aşamada paradoksal bir gelişmeye dikkatlerin çekilmesinde yarar vardır. Devlet eliyle devletin küçültülmesinin beklenen sonuçları arasında, *kamu örgütlerinin sayı ve çeşitlerinin azaltılması, paralel olarak da buralarda çalışan personelin sayısında düşme olması*, sonuçta da *bütçe kaynaklarından bu amaçla ayrılan payın azaltılması* yer almaktadır.⁶⁵ Özellikle ilk başlarda devlet, ekonomik ve sosyal yeniden yapılanmanın anahtar rolünü oynamak, bu nedenle de bu yeniden yapılanmanın külfetini, yönlendirmesini, yasal düzenlemelerini yapıp uygulamaya koyma işlevini üstlenmek durumunda kalmaktadır. Bu durum mevcut bazı örgütleri ortadan kaldırırsa bile, yeni işlevlerle yenilerinin oluşmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Makro düzeyde, personelin niteliğinin değiştiği gözlenmektedir. Bu politikaların uygulanması, bazı örgütleri devreden çıkarmaktadır ve burada çalışanların bir kısmının diğer kamu örgütlerine aktarılarak muhafaza edilmesi, bir kısmının ise özel yönetimce görevden uzaklaştırılması söz konusu olmaktadır. Uygulamalar, geleneksel kamu örgütlerinin yanında uzmanların ağırlıklı olarak istihdam edildiği yeni örgütlerin kurulmasını gerekli kılmaktadır. Örneğin İngiltere’de, merkez yönetimin yerel hizmetlerin yerine getirilmesi için, kendi uzantısı olarak oluşturduğu örgüt birimlerinin sayısı artmaktadır. Bir merkez yönetimi kuruluşu haline gelen bu yeni örgütlerin, merkezden kontrol ve yönlendirilmesinin yapılabilmesi için ara yönetim kademeleri oluşturulması yoluna gidilmesinin planlandığı görülmektedir. Bu şekilde, kamu personeli sayısı bir yönden azaltılırken, bir başka yönden arttırılma eğilimi içine girilmiştir.⁶⁶

Kamu örgütlerinin küçültülmesi, bu çerçevede, tek otorite altında tek merkezden yönetilen örgütün parçalarına ayrılması, her bir parçanın kendi içinde

içermektedir. Örneğin piyasada fiyat ve ücret denetimlerinden vazgeçilerek, bunların piyasanın kendi serbest koşulları içinde oluşmasına izin vermesi gibi. Serbestleştirme ayrıca, kamu tekellerinin tekel olma niteliğinin kaldırılarak, alana devlet yanında, özel sektöründe serbestçe girebilmesine imkan açılması ve böylece rekabet ortamının oluşmasına katkıda bulunulması uygulamasını da kapsar. Tekel niteliğinin kaldırılması, kuruluşun faaliyetlerine son verilmesi anlamına gelmez. Sadece onun üzerinde önceden tesis edilmiş hukuki koruma kaldırılmaktadır.

⁶⁴ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, ss. 553-555.

⁶⁵ Bkz: Eva Halevy-Etzioni, **Bureaucracy and Democracy**, London, 1985, ss. 138-140.

⁶⁶ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 555.

hizmetin bir bölümünü yüklenmesi, kullanabilecekleri bağımsız bütçelerinin olması, işlevsel etkinlik, verimlilik ve ekonomi sağlanması açısından bu yaklaşımda gerekli görülmektedir. Bürokratik örgütlenmelerde örgütün parçalarına ayrılması, geleneksel yönetim-örgüt ilkelerinin belirttiğinin aksine, aynı işleri yapan birden fazla birimin oluşturulması, bu birimlerin birbirleriyle ve özel sektör kuruluşlarıyla rekabete açılması önerisi bu bağlamda önem kazanmaktadır.⁶⁷

Kamu örgütlerinin küçültülmesine yönelik olarak kamu-özel sektör işbirliği kurumsallaştırmaya çalışılmakta, sözleşme mekanizmasının geliştirilip genelleştirilmesi benimsenmektedir. Bu şekliyle kamu örgütü ya da biriminin temel işlevi sözleşmeye konu olan amacın tanımlanması, standartlaştırılması ve değerlendirme ölçütlerinin geliştirilmesi ve denetlenmesi gibi işlevler olmakta, doğrudan hizmet-mal üretimine girilmesi mümkün olduğunca istenmemektedir. Bu durum, işgörenler ve yöneticiler için yeni uzmanlık bilgi ve becerilerinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Sözleşme hazırlama, uygulama, pazarlık süreçlerinin düzenlenmesi, yürütülmesi ile rekabet ortamında çalışabilme gibi beceriler ve yetenekler önem kazanmaya başlamıştır.⁶⁸

Kamu kaynaklarının kullanımında ve özel sektöre transferinde stratejik bir yer tutan yerel yönetimler, yeni sağ içinde yeniden değerlendirilmektedir.⁶⁹ Yeni sağ yaklaşımın yapısal uyarlama politikaları, yerel yönetimlerin kamusal özünü etkilemektedir. Bu aynı zamanda devletin organik parçası olan yerel yönetim kurumunun kendisinin erimesi olarak değerlendirilebilir. Bu modelde, yerel meclisler yetkili oldukları alanın genel-tek yetkili karar gücü değildir. Katılımcılık ilkesinin gereği, çeşitli toplumsal güçler ile yetkilerini paylaşmaktadırlar; yerel yönetimlerin, işgücünün kendini yeniden üretme sürecine katkı sağlama işlevi yoktur; yerel kamu hizmetleri piyasa malı haline getirildikleri için, yerel yönetim kurumu maliyetin emekçi kesimlere devrini düzenleyen bir yapıdır.⁷⁰ Yeni sağın katılımcılık anlayışı, yerel yönetim kurumunun yalnızca kamusal özünü değil, yetkili olduğu alanda genel-

⁶⁷ Bkz: William Niskanen, **Bureaucracy and Representative Government**, Chicago: Adline-Atherton, 1971. ; Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 557.

⁶⁸ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 558.

⁶⁹ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 558.

⁷⁰ Birgül Ayman Güler, **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Yapısal Uyarlama Politikaları**, Ankara: TODAİE, Yayın No: 266, 1996, ss. 156-157.

tek yetkili kuruluş olma tekeli ile birlikte kısmen kendisini de ortadan kaldırmaya kadar varan geniş bir içeriğe sahiptir.⁷¹

Son tahlilde, gerek uygulamada gerekse sınırlı olsa da teoride, piyasa ekonomisinin kaynak kullanmadaki verimliliğinin ve etkinliğinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu anlamda özel girişim, ayrıcalıklı bir yere oturtulmaktadır. Bu ayrıcalıklı yer, ideolojik çerçevesi ile birlikte gitgide, özel girişimin hep verimli-ussal-etkin, kamu girişiminin ise tersine kaynak israfı ve verimsizlik ile özdeşleştirilmesi gibi bir sonuç doğurmuştur. Şimdiye kadar yapılmış araştırmaların sonuçları ise, ilke olarak, böyle genellemelerden kaçınılması gerektiğini ortaya koyacak niteliktedir.⁷²

Devletin küçülmesi olarak ifade edilen, devletin belli başlı ekonomik faaliyetlerden geri çekilmesi ve topluma daha fazla tercih ve özgürlük tanımak anlamında toplum hayatına daha az karışması ilkesi, yeni sağ ideolojinin ana tezlerinden biridir. Özelleştirme uygulamaları bu haliyle, Yeni Kamu Yönetimi⁷³ ile yeni sağ ideolojisi arasındaki bağlardan en önemlisi olarak dikkat çekmiş ve sadece gelişmiş ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde de 1980'ler itibariyle hükümet politikalarının ana konuları arasında yer almıştır. 1970'lerin ikinci yarısında kendini gösteren ekonomik durgunluk ve mali darboğaz, kamu harcamalarının kısılması ya da vergilerin yükseltilmesi gibi iki seçeneğe yol açmıştır. Uluslararası ekonomik sistemde meydana gelen değişimler yanında, kamu hizmeti için olan talebin giderek artması sonucu ortaya çıkan mali zorluklara yanıt olarak, kamu sektöründe reform uygulaması kaçınılmaz hale gelmiştir.⁷⁴ Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta, kamuoyu, kamu hizmetinin nasıl ve kim tarafından dağıtıldığından ziyade, bu hizmetlerin derecesi ve herhangi bir kısıtlamanın olup olmayacağı ile ilgilenmiştir. Böylece ekonomik, etkili ve verimli hizmet sunumu temel hedef haline gelmiştir.⁷⁵

⁷¹ Güler, **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi...**, s. 159.

⁷² Bkz: D.Caves L. Christensea, "The Relative Efficiency of Public and Private Firms in a Competetitive Environment", **Journal of Political Economy**, V.58, No:5, 1980, ss. 958-976. ; Cevat Karataş, **Privatization in Britain and Turkey**, 1990, ss. 13-14.

⁷³ *Yeni Kamu Yönetiminin yükselişi*, yeni sağ ideolojinin kamu sektörüne yansısı olarak kabul edilmiştir.

⁷⁴ Bkz: P. Aucoin, "Administrative Perform in Public Management:Paradigms, Principler, Paradoxes and Pendulums", **Governance**, Vol. 3, No.2,1990, ss. 115-137.; aktaran: Gonca Bayraktar, "Yeni Sağ Düşüncesinin Kamu Yönetimindeki Yansıması Olarak Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı", **Türkiye'de Kamu Yönetimi**, Burhan Aykaç, Şenol Durgun, Hüseyin Yayman, (Der.), (içinde), Ankara: Yargı Yayınevi, 2003, s. 565.

⁷⁵ Bayraktar, a.g.m., s. 565.

Bu hedefe ulaşmanın en kestirme yolunun, hizmetlerin özel sektör kuruluşları tarafından sunulmasıyla gerçekleşeceği, kamuoyuna yoğun bir biçimde pompalanmıştır. Sokaktaki insanın,⁷⁶ bu politikaların zararlarını, doğrudan kendisi etkilenmeden fark edememesinin temel nedeni, bu ideolojik saldırının, bilinç düzleminde yarattığı hasar olabilir.

Kamu sektöründe meydana gelen değişim ve reformlar, belli noktalarda birbirleriyle benzeşse de farklı yöntemlerle sınıflandırılmıştır. Dunleavy'nin sınıflandırması rekabet, parçalanma ve teşvik gibi ölçüler üzerine yoğunlaşmaktadır.⁷⁷ Kamu hizmetini üreten ile dağıtanın birbirinden ayrılması ve piyasa güçlerinin sisteme dahil edilmesi ile rekabet yoluyla verimliliğin yükseltilmesi bu üç ilkenin birbiriyle olan ilişkisini göstermektedir. Kamuoyunun, aynı hizmet sektöründe rekabet eden farklı kuruluşlar arasında seçim yapma olasılığı ve her hizmet alanı için standartların belirlenmiş olması, teoride vatandaşlara tercih imkanı sağlarken, rekabet sonucu da hizmetin kalitesinin yükseltilmesinin mümkün olabileceği düşünülmüştür. Kamu hizmetinin “sözleşme” yoluyla özelleştirilmesi, kamu sektöründe verimliliğin artmasının yolu olarak görülürken, özelleştirilen kamu hizmetini sağlayan özel sektör kuruluşunun, kamu hizmetini kamu yararına uygun olarak yerine getirdiğini denetleyecek resmi bir organın varlığının, gereksiz fiyat artışlarına engel olacağı öngörülmektedir.⁷⁸ Denetleme işini yapacak olan resmi organdan kasıt üst kurullardır.

Yeni sağın temsilcileri üst kurulların kurulmasıyla da yetinmeyip, siyasal partilerin ortak ekonomik programa sahip olmaları gereği üzerinde durmaktadırlar. Bunun sonucunda, refah devleti uygulaması veya pazarın işleyişine her hangi bir müdahale kesinlikle politik yaşamın gündeminden uzaklaşmış olacaktır.⁷⁹ Ama bu uzaklaşmanın, tercih sunma adına ortaya çıkan bir yaklaşım tarafından, tercih özgürlüğünün ortadan kaldırılması ile sonuçlanması, en hafifinden büyük bir talihsizliktir. İleri sürülen katılımcılık ve dolayısıyla demokrasi anlayışının, ne kadar yüzeysel olduğunun somut bir kanıtıdır.

⁷⁶ Herhangi bir sebeple bu tür konuları araştırıp incelememiş, sadece toplumda yaşamasından dolayı bir temasta bulunan ortalama vatandaşları kastediyoruz.

⁷⁷ Bkz: Patrick Dunleavy, **Democracy, Bureaucracy and Public Choice**, New York: Harvester Wheatsheat, 1991.

⁷⁸ Bayraktar, a.g.m., s. 566.

⁷⁹ Şaylan, a.g.e., s. 129.

Yeni sağ ideolojiye göre, devlet faaliyeti gerekli olsa bile bunun bürokratik değil, piyasa kurallarını takip etmesi⁸⁰ gerekmektedir. Bu tarz yaklaşım, devletin sınırlandırılarak küçültülmesine zemin hazırlamaktadır. Devlet faaliyetinin zorunlu olduğu durumlarda bile, bunun devletin somut hale gelmiş olan organları ve personeli ile yapılmayıp, piyasanın kurallarına dayalı yöntemler kullanılarak yapılması, böyle bir politika sonucu işlevsiz kalan devlet örgütünü hacim olarak küçültürken, personel sayısını da giderek azaltacaktır.

Yeni sağ, hükümetin ana hedefini, vatandaşların tüketeceği özel hizmetler ya da ürünler üretmek değil, mal ve hizmetlerin üretimini düzenleyen mekanizmanın çalışır durumda tutulması olarak belirlemek⁸¹ istemektedir. Bu görüşü savunanlar devlet müdahalesinin, bürokratik verimsizlik yaratmaya eğilimli olduğunu düşünürler.⁸²

Sonuç olarak yeni sağ politikalar, bir yandan devletin toplumsal eşitlik hedefine hizmet eden kurumlarını hedef almakta, bir yandan emekçi kesimin kamu kaynaklarından aldığı payı daraltmakta, diğer yandan da özelleştirme ile birlikte piyasa malı haline getirilen kamu hizmetlerinin maliyetini, emekçi kesimden tahsil edilmesine çalışmaktadır.⁸³

Yeni sağın neoliberalizm, yeni-muhafazakarlık ve kamusal seçim kuramı biçimindeki üç temel kaynağını⁸⁴ somutlaştıralım. Liberalizm temel kaynağı oluştururken, liberal tartışmalar ve önermeler, kamusal seçim kuramıyla pekiştirilmekte ve bazı muhafazakar söylemlerle de desteklenmektedir.⁸⁵

1- Neoliberalizm

Neoliberalizm 1970'lerden itibaren entelektüel ve siyasal çevrelerin gündemine girmesine rağmen, ortaya çıkışı 1870'lere uzanmaktadır. Öncelikle klasik liberal iktisat kuramının girdiği krizi aşmak üzere formüle edilmiştir. Avusturya

⁸⁰ Bkz: K. Walsh, **Public Services and Market Mechanisms**, London: Macmillan, 1995, s. 4.

⁸¹ Bkz: Friedrich A. Hayek, **Rules and Order**, London: Routledge, 1973, s. 47.

⁸² Giddens, a.g.e., ss. 40-41.

⁸³ Güler, **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi...**, s. 164.

⁸⁴ Bkz: Desmond S. King, **The New Right Politics, Markets and Citizenship**, London: Macmillan, 1987, ss. 1-108.

⁸⁵ Aksoy, **"Yeni Sağ ve Devletin..."**, s. 546.

İktisat Ekolü'nün kurucusu olan Carl Menger, gerek ekonomi kuramı gerekse felsefesi açısından neoliberalizmin yapılanmasında etkin olan fikirleriyle tanınmıştır. Neoliberalizm için, refah devletçi liberalizmin eksiklerine tepki olarak ortaya çıktığı, sosyal demokrasi yönündeki uzlaşmanın yıkılmasıyla gündeme geldiği yorumları yapılmaktadır. Bu yorumlarda belirli bir doğruluk payının olduğu yadsınamaz. Ancak, neoliberalizmin, bugün kabul gören yaklaşımlarının tepkisel nitelikte olmaktan ziyade, doğuşunda benimsemiş olduğu ekonomi tanımı çerçevesinde gelişmiş olduğu, daha doğru bir değerlendirme⁸⁶ olarak kabul edilebilir.

Neoliberalizmin doğuşunda Freiburg Okulu'nun çağdaş temsilcilerinin büyük katkıları olmuştur. 1970'li yıllarda yeniden popüler olan Ordo liberalleri hem merkezi planlamayı hem de laissez faire ilkesini reddederler. Bunlar, serbest piyasanın erdemlerini açıkça kabul etmekle birlikte, bunun sosyolojik, ekonomik ve ahlaki bakımlardan kendi kendine işler olmadığını belirtmektedirler. Piyasa ekonomisine fonksiyonel işlerlik kazandırmak için devletin düzenleyici kararlar almasını ve uygulamasını gerekli görürler. Ayrıca, serbest piyasa ekonomisi kavramı yerine, sosyal piyasa ekonomisi kavramını kullanmayı tercih ederler. Sosyal piyasa ekonomisinde, geleneksel liberalizmin sınırlı düşüncesinin yerini, *aktif ve fonksiyonel devlet* düşüncesinin aldığını söylerler. Aslında, bunların liberalizm anlayışı “sosyal liberalizm” olarak da adlandırılabilir. Ancak, kimi Ordo liberalleri, kişisel görev ve sorumluluk duygusunu tahrip eden sosyal refah devleti anlayışına karşı, hoşnutsuzluklarını dile getirmektedirler.⁸⁷

Bunlara göre devlet; özel mülkiyetin kullanım kurallarını, para sistemini oluşturan kuralları, mali sistemi oluşturan kuralları, tekellerin kontrolü ve rekabete işlerlik kazandıracak kuralları saptar. Ekonomik düzen politikası, piyasa ekonomisine fonksiyonel işlerlik kazandıracak, böylece merkezi planlamaya gereksinim duyulmayacaktır. Klasik liberallerin, serbest piyasa ekonomisini ahlaki yönden bağımsız varsaymış olmalarını büyük hata olarak kabul edip, eleştirmişlerdir. Laissez faire ilkesine körü körüne inanmanın ekonomide dengeleri bozacağını ve istikrarsızlık getireceğini iddia ederler.⁸⁸

⁸⁶ Vahide Pekel, “Yeni Liberalizmin ‘Özgür’ Dünyası”, **Mürekkep**, S: 1-4, 1994, ss. 23-24.

⁸⁷ TÜSİAD, **Optimal Devlet**, s. 89.

⁸⁸ TÜSİAD, **Optimal Devlet**, ss. 89-90.

Günümüzde yaşanan küreselleşmecî akımın temelindeki ideoloji olan neoliberalizm, 19.yüzyıl liberalizminin yeniden diriltilmesinden başka bir şey değildir. Bir farkla 19.yüzyıl liberalizmi, sosyal devlet olgusuyla henüz tanışmamış olan Batı dünyasında uygulama alanı bulurken, neoliberalizm sosyal devletin nimetlerini tatmış olan ve yine Batı dünyası merkezli bir oluşum niteliğiyle ve küresel ölçekte uygulama alanı kazanmak iddiasıyla bütünleşmiş⁸⁹ bir ideolojidir.

Liberalizm, başka pek çok şeyin yanısıra kamu kesiminin büyümesine karşıydı ve devletin, asgari ölçülerde jandarma ve vergi toplama fonksiyonlarıyla sınırlı kalmasında ısrarlıydı. Dolayısıyla muhafazakardı. Fakat neoliberalizm, devletin batılı toplumlarda sosyal devlet niteliğini kazanmış bulunduğu bir dönemde ortaya çıkmış, doğası gereği bu yöndeki birikimlere ve kazanımlara karşı olması, taşıdığı misyonun öncelikli bir gereği olarak belirmişti.⁹⁰

Neoliberaler, kapitalist girişimciliği modern uygarlığın sorunlarının kaynağı olarak görmedikleri gibi tam tersine, iyi olan her şeyin çekirdeği kabul etmişlerdir. Rekabetçi bir piyasa sistemi, ekonomik verimliliği en üst düzeye çıkarırken, bireysel özgürlük ve toplumsal dayanışmanın da başlıca teminatı sayılmıştır. Neoliberaler, ekonomik bireyciliği benimsemiş ve bunu demokrasinin başarısının anahtarı olarak görmüşlerdir.⁹¹

Devletin ekonomiye müdahalesinin ve toplumsal politikalarının en az düzeye indirilmesini savunan liberalizm, serbest piyasa mekanizmasına koşulsuz destek verirken, siyasal ve ekonomik yönleriyle de bireyci bir yaklaşımı temsil eder. Bireyin rasyonel davranabileceği, özgür bırakıldığı takdirde kendisi için en uygun olanı seçebileceği bir özelliğe sahip olduğu vurgusu belirgindir. Bireysel girişim ve bireysel seçim özgürlüğünün sınırlandırılmasına tepki duyulurken girişim ve seçim özgürlüğünü optimum düzeyde sağlayabilen tek ortamın, serbest piyasa ortamı ve serbest piyasa koşulları olduğu vurgulanmaktadır. Bireyin girişimci olarak kendini özgürce ifade edebilmesi ve tüketici olarak da tercihlerini özgürce kullanabilmesi, liberal bir ekonomide çok önemlidir. Serbest piyasanın, devlet müdahalesinden zorunlu nedenler dışında korunması, hatta arındırılması esastır. Burada, devlet

⁸⁹ Alpaslan Işıklı, “Küresel Saldırı, Devlet ve Sendikalar”, www.bianet.org/30.4.2001 (21.4.2004)

⁹⁰ Işıklı, a.g.m., 30.4.2001 (21.4.2004)

⁹¹ Bkz: Daniel Bell, **The Cultural Contradictions of Capitalism**, London: Heinemann, s. 480.; aktaran: Giddens, a.g.e. s. 39.

girişimi de, devletin ekonomiye düzenleyici ve yönlendirici müdahalesi de benimsenmez. Devletin müdahalesini meşrulaştıran ise, piyasa yozlaşmasını ya da piyasa başarısızlıklarını önlemeye yönelik düzenlemelerdir.⁹²

Ekonomik faaliyetlerin kurallarının da ekonomik olduğunu, devlet müdahale ve yönlendirmesinin bu faaliyetleri çoğu kez siyasal kurallara göre yönlendirme konumuna sokacağı ve bunun da ciddi bir kaynak israfı ve verimsizlik ortaya çıkaracağını ileri süren liberaller, yeni sağ bünyesinde, ekonomik krizin temel nedenini sosyal refah devletinin özelliği olarak, devletin ekonomik ve sosyal nitelikli pek çok faaliyetin içinde yer alması ve bunun sonucunda gitgide büyümesi ile beraber, bu faaliyetleri finanse edecek kaynaklar üretmekte doğal olarak yetersiz kalmasıyla açıklamaktadırlar.⁹³ Başka bir anlatımla refah devleti, sahip olduğu örgütleri vasıtasıyla doğrudan ya da dolaylı olarak bir çok mal ve hizmet üretimine ve toplumsal dağıtımına katılma özelliğini elinde bulundurmıştır. Bunlar arasında eğitim hizmet ve olanaklarının topluma yaygınlaştırılması, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, çalışma hakkının gerçekleştirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması, çalışma ilişkilerinin korunması ve bu çerçevede işsizlik güvencesinin sağlanması gibi toplumun özellikle dar olanaklara sahip kesimlerine yönelik uygulanan politikalar, refah devletinin tanımlayıcı özellikleri olarak yer almaktadır. Eşitlikçi bir yaklaşımla toplumsal sorunların çözümlenmesinde devlet müdahalesinin varlığı, sosyal refah devleti anlayışının temel özelliklerindendir.⁹⁴

Temel gereksinimleri devlet tarafından karşılanan ya da karşılanacağını bilen bireyin, bunları karşılamak için kişisel bir çabada bulunmayacağı varsayılmaktadır. Liberaller, devletin, sosyal refah devleti anlayışı içinde oluşturduğu örgütlenmenin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulayarak, ekonomik ve sosyal girişimlerden özelleştirme yoluyla çekilmesini salık vermektedirler.⁹⁵ Özelleştirme yoluyla devletin ekonomik ve sosyal girişimlerden çekilmesi, devletin hem hacim olarak hem de görevleri bakımından bir daralmayı beraberinde getirir. Bu durum, devletin küçültülmesine yönelik bir sürecin planlanmış halidir.

⁹² Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 547.

⁹³ Bkz: Marshall, a.g.e.

⁹⁴ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 548.

⁹⁵ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 548.

Kamu kesimini daraltmaktan ve özel çıkar önceliğini sınırsız kılmaktan başka yol olmadığını düşünen neoliberaler, özel çıkara öncelik tanımakta bir sakınca görmemektedirler. Görüşleri “daha az devlet, daha çok özel teşebbüs” sloganıyla özetlenebilir. Bu, özel teşebbüse dayalı ekonominin demokrasiyle özdeş olduğu veya onun kaçınılmaz önkoşulu olduğu yolundaki geleneksel liberal görüşe dayanmaktadır.⁹⁶ Alternatifsiz, tek gerçek, bilimsel ve evrensel ekonomik örgütlenme olarak serbest piyasa ekonomisini savunan⁹⁷ neoliberaler, özgürlük ve rasyonellik için refah devletinin tasfiyesini, pazarın kayıtsız koşulsuz egemenliğini talep etmektedirler.⁹⁸

Liberaller, sendikal faaliyetlerin serbest piyasa ekonomisi içinde sistemin serbestçe işleyişine engel olduğunu, temelinde politik olduğunu ileri sürdükleri bu alanın sınırlandırılması ve kontrol edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Ekonomi dışı faktörlerin ekonomiye müdahalesinin bir çeşidi olarak yorumlanan sendikal sürecin, ücretlerin belirlenmesinde, işe alma, işten çıkarma gibi uygulamalarda sendikal ağırlığın, üretim maliyetlerini gereksiz yere yükselttiğini düşünmektedirler.⁹⁹

Liberalizm devletin küçültülmesini, kamunun faaliyet alanının daraltılmasını, dolayısıyla piyasa ekonomisinin kendi koşul ve kurallarına göre çalışma olanağının genişletilebileceğini vurgulamaktadır. Bireysel girişimin, rekabet ortamında üretim kaynaklarını verimli, rasyonel ve optimal sonuçlara götürebilme özelliğine sahip olduğu belirtilmektedir. Herhangi bir müdahale olmadığı zaman, kişinin kendisi için en iyiyi seçebileceği ve kişisel iyinin de son tahlilde toplumsal iyiliğin temelini oluşturduğunu, ekonomik–sosyal faaliyet ve girişim alanından çekilerek bir anlamda güçsüzleşen devletin, gerekli dönüşümleri gerçekleştirebilmek için güçlü, hatta zaman zaman otoriter bir yapıya bürünmek durumunda olduğu işaret edilmektedir.¹⁰⁰

Liberalizm, piyasanın dizginlenmesi çabasının sonucu bunalımın meydana geldiğini ve petrol fiyatlarındaki artışın başlamasından bunalımın sorumlu olduğunu iddia etmiştir. İşçiler daha düşük ücretlere, kısa süreli istihdama ve çalışma

⁹⁶ Işıklı, a.g.m., 30.4.2001 (21.4.2004)

⁹⁷ Pekel, a.g.m., s. 24.

⁹⁸ Şaylan, a.g.e., s. 93.

⁹⁹ Bkz: Terence Ball ve Richard Dagger, **Political Ideologies and The Democratic Ideal**, New York: Harper Collins, 1991, ss. 49-89 ; 91-117.

¹⁰⁰ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, ss. 548-549.

koşullarının değişmesine razı olsalar, bunalımın daha kısa ömürlü olabileceğini ileri süren neoliberal kuramcılar, sanayileşmiş ülkelerin hükümetlerini, ekonomiyi ve piyasayı serbestleştirmeye çağırmışlardır. Bu şekilde, bunalımın etkisinin bütün boyutlarıyla yaşanmasına izin verilerek, üretimin yeniden yapılanması ve emek gücünün fiyatının düşürülmesiyle, kar haddinin eski düzeyine çıkarılması hedeflenmiştir.¹⁰¹ Bunalımın etkisinin dibe vurduğu dönemler yeniden yapılanma için en uygun zamanlardır, içine girilen durumdan kurtulabilmek adına toplumsal muhalefete, gönüllü ya da gönülsüz sınırlamalar getirilebilmektedir.

Neoliberallere göre, rekabetçi bireycilik sınırsız genişleyemediğinden toplumsal yaşamın belli yönleri dışarıda kalmaktadır. Yeni sağ yazarlar bunları tanımlarken, Amerikan yeni muhafazakarlığından serbestçe yararlanmaya eğilimlidirler. Küçültülmüş bir devlet, rekabetin dayandığı yasaları geçerli kılmak, toplumu dış düşmanlara karşı korumak ve birleştirici milliyetçilik duygularını beslemek için aynı zamanda, güçlü bir devlet olmalıdır. Yeni sağ, bir yandan aile yaşamında ahlaki çürümeyi gördüğünden, ailenin devlet gibi güçlü olmasını istemekte ve zayıfladığı anda aile bağlarının yeniden kurulmasını zorunlu görmektedir. Ailenin çöküşü birçok nedene bağlanmış ancak, refah devletinin büyümesiyle ailenin parçalanması arasında bir bağlantı olduğu sık sık ileri sürülen bir görüş olmuştur. Sosyal yardım kurumlarının yapmış olduğu faaliyetler sonucu, insanların birçoğu, önceden aileler tarafından yerine getirilen destekleri, devletten beklemeye alışmış gözüktükçe, sosyal yardımların, geleneksel ailenin aksine, anne ve babadan sadece birinin bulunduğu aile tipinin yaygınlaşmasına izin verdiği ifade edilmiştir.¹⁰² Fakat, Türkiye pratiğinde bu durumun tam aksi gelişmeler görülmüştür. 1980 sonrası neoliberal politikaların en yıkıcı sonuçları, asıl olarak, ailenin tasfiye edilmesi, parçalanması ve boşanmaların artması biçiminde ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle, sosyal refah devletin tasfiyesi ile ailenin tasfiyesi doğru orantılıdır denilebilir.

¹⁰¹ Nail Satlıgan, “Dünya Kapitalizmi: Bunalımı Bitirmeyen Toparlanma”, **’93-’94 Petrol-İş**, 1995, ss. 523-524.

¹⁰² Giddens, a.g.e., s. 42.

2- Yeni Muhafazakarlık

Yeni sağ, bir dizi yeni muhafazakar savı da bünyesinde toplamıştır. Liberalizm ile muhafazakarlık, birbirleriyle çelişen özelliklere sahip iki akımdır. Bilindiği gibi, güçlü devlet, disiplinli toplum, toplumsal otorite, hiyerarşi, itaat, ulus vs. gibi değerler muhafazakar değerlerdir. Gelenek ve din öğretisinin bu değerler içinde önemli yerleri vardır. Birey, seçme özgürlüğü, serbest pazar disiplini, *laissez-faire* sınırlı devlet vs. de liberalizmin vurguladığı hususlardır. Ancak, özellikle “neo” düzeyde önemli kesişme noktalarının varlığı da bir gerçektir. Bu kesişme noktalarında muhafazakar görüş, bazı liberal savları doğrulama gibi bir işlevi yerine getirirken, bir yandan da liberal politika uygulamalarının sorunlu sonuçlarını hafifletmeye yönelik katkılarda bulunmaktadır.¹⁰³

Devlet muhafazakar görüşte, parçalarına ayrılabilen, değiştirilebilen, manipule edilebilen bir varlık değil, çok hassas bir dengeye sahip organizmadır. Bu organizma bireylerin ona uyma, saygı gösterme, itaat etme geleneğine sahip oldukları bir ortamda, hassas yapısını koruyarak yaşamını sürdürebilecektir. Bu sistemi, yeni kurumsallaştırmalar sunarak değiştirdiği için kapitalizme şüpheyle bakan muhafazakarlar, özellikle refah devletinin, geleneksel kurumların pek çoğunun toplumsal yeri ve önemini sarsmasına tepki göstermişlerdir.¹⁰⁴

Muhafazakar toplumda bireysel özgürlükler, genel değerler içinde düzenlenebildikleri ölçüde var olabilirler. Bireyler amaçlarını gerçekleştirmede serbest oldukları için, bunu önleyecek engellerin kaldırılması gerekir. Ancak, bu özgürlük hiçbir zaman sosyal düzeni bozma ya da tehdit etme boyutuna varmamalıdır. Bu yüzden devletin düzenleme gereği vardır. Bireyler arası eşitsizlik, toplumun organik niteliğinin doğal bir yansıması olduğundan bunu düzeltmek için devlet müdahalesi gerekmez. Eşitsizliğin ortaya çıkardığı toplumsal sorunlar, yine toplumda mevcut yerleşik kurumlar aracılığıyla çözülebilir. Bu bağlamda aile, kişinin içinde bulunduğu yakın toplum, gönüllü kuruluşlar, kilise gibi dinsel örgütlenmeler görev ve sorumluluklar üstlenmek durumundadırlar. Özel mülkiyet ve

¹⁰³ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 549.

¹⁰⁴ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, ss. 549-550.

mülkiyet hakkı, muhafazakar görüşte de liberalizmde olduğu gibi vazgeçilmez ve titizlikle korunması gereken bir haktır. Toplumsal statülerin temelinde yatan bu hak, özellikle gayri-menkule yönelik mülkiyet hakkı, kişiyi önce içinde bulunduğu topluma sonra da devlete, hükümete, ulusa bağlayan sıkı bağ oluşturan bir araçtır.¹⁰⁵

Sözü edilen özellikleriyle muhafazakar toplum yapısı, kendi dinamikleriyle yavaş değişebilen bir özelliğe sahiptir. Bu bütünü bozucu suni girişimlerden kaçınılması gerekir. Aslında, kapitalizmi usulen kabul etmiş gibi görünen yeni muhafazakarlar, sosyal refah devletine ise, büyük bir şüpheyile yaklaşmışlardır. Özellikle vatandaşlık hakları olarak tanımlanan sosyo-ekonomik bir dizi hakka karşı tavır almışlardır. Eşitsizlik olgusunun doğal olduğunu kabul eden muhafazakarlar, toplumun sosyal hiyerarşisini bozacak oluşumlara, düzenlemelere karşı çıkmışlardır. Eşitliğin sağlanması uğruna pek çok geleneksel kurumun toplumsal yeri ve öneminin yok edildiğini, devletin bu kurumların yerini alarak onlara zarar verdiğini eleştirel bir biçimde ortaya koymuşlardır.¹⁰⁶

Liberallerle vatandaşlık hakları konusunda aynı görüşü paylaşan muhafazakarlar, liberal uygulamaların yaratılabileceği olası sorunların giderilmesinde geleneksel kurumları devreye sokarak, bu kurumları yeniden canlandırabileceklerini düşünmektedirler. Bu durum, liberalizm için çıkış noktaları oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Eğitimin, devletin işi olmadığını söyleyen liberallere, muhafazakarlar, ailenin ve toplumsal gönüllü girişimlerin bu alandaki katkılarını öne çıkararak destek vermektedirler. Yeni sağın, politikalarında, yeni muhafazakar geleneksel değerlere ve kurumlara çağrıda bulunulması, bu kesişme noktalarının pekiştirilmesine ve liberal politikaların meşrulaştırılmasına yönelik çabalar olarak değerlendirilebilir. Bir başka deyişle, kişinin kendine yeterli olması, ekonomik ve sosyal gereksinimlerinin kendisi tarafından karşılanması, yetersizliği halinde de ailenin ya da içinde bulunduğu, yaşadığı toplumsal birimin, diğer sosyal, dini kuruluşların, gönüllü oluşumların bu işlevleri yerine getirebileceği söylemi, yeni muhafazakar anlayış içinde yer almaktadır.¹⁰⁷

Yeni muhafazakarlığın temel derdi, devlet ile sivil toplum arasındaki sınırları yeniden çizme gereğidir. Birbirlerine fazlasıyla bağımlı olan toplumsal ve politik

¹⁰⁵ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 550.

¹⁰⁶ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 550.

¹⁰⁷ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, ss. 550-551.

yaşam alanlarını yeniden farklılaştırmayı ve sivil topluma özgü erdemlerin, öz çıkar, sıkı çalışma, esneklik, özgüven, seçme özgürlüğü, özel mülkiyet, ataerkil aile ve devlet bürokrasisine güvensizlik gibi, çarpık bir yorumunu popülerleştirmeyi amaçlamaktadır. Sivil toplumu devletten üstün tutan bir anlayış içerisinde¹⁰⁸ Bu sözde özgürlükçü ideoloji, KİT'lerin özelleştirilmesi, emek pazarında daha fazla esneklik sağlanması ve halk hissedarlığı, özel konut mülkiyeti ve emekli aylığı çizelgelerinin yaygınlaştırılması arayışında kendini gösterir. Bu öneriler, geniş kapsamlı devlet düzenlemesinin hem bireysel inisiyatifi yok ettiği, hem de kendi kendine örgütlenmeyi, toplumsal sorumluluğu ve karşılıklı yardımı olanaklı kılan toplumsal kaynakları kurduğu iddiasını taşımaktadır.¹⁰⁹

Refah devleti hükümetlerinin çoğu vaatlerini yerine getirememelerini kullanmaya çalışan yeni muhafazakarlığın politik stratejisini yönlendiren şey, sivil toplum üzerindeki genelleştirilmiş devlet denetimine karşı duyulan nefrettir. Ama, bu strateji aynı zamanda, devletin iktidar ve otoritesinin artırılması gerektiği gibi potansiyel olarak kendi kendisiyle çelişen bir inancın da üzerine bina edilmiştir. Yeni muhafazakarlar, bugünkü siyasal otorite krizi üzerinde durmayı çok sevmekte, hükümet eden kurumların meşruluklarını kaybettiklerini söylemektedirler. Aşırı iradecilik, bir yandan siyasal seçkinlerin güvenini sarsarken, diğer yandan devletin, çıkarların çatıştığı bir pazaryerine indirgenmesi, politik istikrarı ve liberal demokratik gelenekleri tehdit etmektedir.¹¹⁰

Bu tehditlere karşı koymak için devlet, maliyetleri azaltmak, devlet gelirlerini yükseltmek ve devlet iktidarının tutarlılık ve meşruluğunu artırmak için, üstlendiği bazı işlevlerin yükünden kurtarılmalıdır. Devletin otoritesi, korporatist pazarlık mekanizmalarının kapsamının daraltılması, iktidarın yürütme organında yoğunlaştırılması, kamu kesimi sendikalarının ve aksilik eden yerel ya da bölgesel yönetimlerin gücünün kırılması ve devletin örgütlediği baskı araçlarının görünürlük ve kapsamının genişletilmesi yoluyla pekiştirilmelidir. Yeni muhafazakarlık, devletin araçsal boyutları olan sivil topluma mal ve hizmet sunma rolünü küçültüp, *iç hukuk ve düzeni, toplumsal istikrarı, esnek ve rekabetçi ekonomiyi güvence altına alma ve*

¹⁰⁸ Jean-Marie Benoist, **Les outils de la liberte**, Paris, 1985.; aktaran: John Keane, **Demokrasi ve Sivil Toplum**, (Çev. Necmi Erdoğan), İstanbul: Ayrıntı, 1994, s. 26.

¹⁰⁹ Keane, a.g.e, s. 26.

¹¹⁰ Keane, a.g.e, ss. 27-28.

*ulusun dış düşmanlara karşı güçlü, saygın ve daimi bekçisi olma rolünü genişleterek, devlet politikalarının etkinliğini artırmaya çabalamaktadır. Yeni muhafazakarlığın devletin küçültülmesine yönelik reçetesi budur.*¹¹¹

Uyum göstermeyi ortadan kaldırıp verimlilik, büyüme ve istihdamı artırmayı hedefleyen yeni muhafazakar ekonomik politikaların başarılı olması zor gözükmemektedir. Ne pahasına olursa olsun pazar güçlerini yeniden diriltme ve ticareti teşvik etme stratejisi, ekolojik koşulları kötüleştirilmesi bir yana, yanlış bir öncüle dayanmaktadır. Özel kapitalist firmaların, yeni açılan pazarları ele geçirmek için yeni yatırımlar yapacakları ve yeni işçiler çalıştıracakları ve böylelikle de, ekonomik büyüme, tam istihdam ve fiyat istikrarının yeniden sağlanacağını varsaymaktadırlar. Bu strateji, pazar rekabetinin kapitalist yatırımcılarda tipik bir kararsızlık ve çekingenlik yaratması olgusunu hafife almaktadır. Serbest pazar kapitalizmi, kendi kendini kötürümleştirici bir yapıya sahiptir. Çünkü, yatırımcıların büyüme ve istihdama yönelik stratejiler doğrultusunda yatırım yapmaya karşı isteksizliklerini artırır. Özelleştirme stratejisi, hızlı büyüme ve herkese tam gün iş koşulları yaratmak şöyle dursun, yatırımların daha da azalmasına ya da işten tasarruf eden teknolojilere yatırım yapılmasına yol açar. Böylece de, imalat sanayiinde işsiz büyüme eğilimlerini derinleştirir ve firmaları, yatırımlarının bir kısmını veya tamamını üçüncü dünya ülkelerine aktarmaya teşvik edebilir.¹¹²

Yeni sağın, muhafazakarlıktan ayrılmaktan çok onu dirilttiğini göstermenin yollarından biri devletin rolü konusudur.¹¹³ Letwin'e göre Thatcherizm, "bırakınız yapsınlar" liberallerinin tersine, ekonomik ve toplumsal yaşama devlet müdahalesini, en aza indirmek istemez. Daha çok, müdahalenin biri olumlu, biri olumsuz iki anlamı arasında ayırım yapar. Piyasa ekonomisi, planlama ya da korporatizm biçimindeki devlet müdahalesiyle bağdaşmamasına rağmen, kanun ve düzenin sağlanması, ulusal ideallerin beslenmesi ve savunma yeteneği bakımından devletin kuvvetli elini etkin biçimde talep eder.¹¹⁴ Güçlü devletin, piyasalar için gerekli serbestliği sağlayan yasal

¹¹¹ Keane, a.g.e, ss. 28-29.

¹¹² Keane, a.g.e, ss. 29-30.

¹¹³ Giddens, a.g.e., s. 44.

¹¹⁴ Shirley Robin Letwin, **The Anatomy of Thatcherism**, London: Fontana, 1992.; aktaran: Giddens, a.g.e., ss. 44-45.

düzenlemeyi getirdiği varsayılır. Ancak, sıra ekonomik sistemin kendisine geldiğinde yeni sağ, klasik liberal düşüncenin ekonomizmini kabul eder.¹¹⁵

Yeni sağ bu anlamda, en azından ekonomik planlama bakımından hükümetleri kusurlu bulurken, sonsuz ekonomik büyümeyi garanti eden piyasalara toz kondurmamaktadır.¹¹⁶

Sonuç olarak yeni sağ, yüzyıllardır rakip olarak kabul edilen liberalizm ve muhafazakarlık arasında imzalanan bir barış anlaşması olarak algılanabilir. Ancak, bu ittifak bir tesadüf değil, akıllıca şekillendirilmiş bir projedir. Bir yandan devletin iktisadi alandan bir noktaya kadar geri çekilmesi, daha açık bir dille makro-iktisadi istikrarı sağlamak amacıyla sosyal devlet harcamalarının kesilmesi ve devletin bir işveren olmaktan çıkarılması gerektiği iddia edilirken, diğer yandan bu değişimin yol açacağı boşlukların ve toplumsal tepkilerin aile, din, milli kimlik gibi muhafazakar kurum ve değerlerle örtülmesi amaçlanmıştır. Bir diğer ifadeyle, piyasanın önceliği ve asgari devlet gereği korunurken, geleneğin, dinin, ailenin ve milli kimliğin önemi ve bu kurumların yapılandırılması ve muhafaza edilmesi için güçlü bir devlet fikri yeni sağ ideolojisinin temelini oluşturur.¹¹⁷

3- Kamusal Seçim Kuramı

Virginia Politik İktisat Okulu'nun kurucusu olarak kabul edilen Buchanan'ın, önemli katkılarda bulunduğu Kamu Seçimi Kuramı, kamu sektöründe karar alma sürecini analiz etmektedir. Kamu seçimi ekonomistleri, devletin sürekli bir şekilde büyüdüğünü, bunun da ekonomik ve politik yozlaşmaları ve sorunları beraberinde getirdiğini iddia etmektedirler. Diğer yandan devletin büyümesi, vatandaşların politik ve ekonomik hak ve özgürlüklerini kısıtladığı için devletin, hem politik hem de ekonomik hak ve yetkilerinin belirlenmesi ve sınırlanması gerektiği ifade edilmektedir. Kamu seçimi ekonomistleri, “anayasal iktisat” adını verdikleri bir yeni

¹¹⁵ Giddens, a.g.e., ss. 46-47.

¹¹⁶ John Gray, **Beyond the New Right**, London: Routledge, 1993, s.ix.

¹¹⁷ Aylin Topal, “Küreselleşme Sürecindeki Türkiye’yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ”, **Praksis**, Küreselleşme Emperyalizm: Ne Yapmalı, Nasıl Direnmeli, S: 7, 2002, s. 67.

disiplin içerisinde, devletin güç ve yetkilerinin çerçevesini çizmeye ve sınırlarını ortaya koymaya çabalamaktadırlar.¹¹⁸

Bunlar, anayasaların “politik anayasa” hüviyeti dışında “ekonomik anayasa” hüviyetine de sahip olması gerektiğini savundukları gibi, ekonomik anayasanın devletin ekonomik hak, yetki, görev ve sorumlulukları ile bireyin ekonomik hak ve özgürlüklerine ilişkin hukuksal normları kapsamaması gerektiğine inanmaktadırlar. Bazı yetki ve sorumlulukları elinde bulunduran devletin, bunları nasıl kullanacağını açık ve net bir şekilde, sınırları ile birlikte, anayasada yer almasının daha uygun olacağı söylenmektedir. Buchanan ve onun gibi düşünen ekonomistler, devletin yetki ve sorumlulukları sınırlandırılırken bireyin ekonomik hak ve özgürlüklerinin korunması için “ekonomik anayasa”ya şiddetle gereksinim olduğunu vurgularlar. Ekonomik anayasada, iç ve dış güvenliğin korunması, adaletin temini gibi hizmetler dışında, devletin başka görevleri yerine getirip getirmeyeceği açıklığa kavuşturulmak istenmektedir. Kamu harcamalarına ilişkin bazı kantitatif sınırlamalar getirilmesi önerilmektedir. Maksimum vergi oranlarının ne olacağı ve bunların belirli bir süre değişmemesi talep edilmektedir. Denk bütçe ilkesinin güvence altına alınması ve hangi hallerde bu ilkeden vazgeçilebileceği belirtilmek istenmektedir. Devletin borçlanma hakkı ve yetkisini nasıl kullanacağı ve bunun sınırlarının çizilmesi önemlidir. İdareler arası mali bölüşüme ilişkin esasların yer alması ve devletin vergileme yetkisinin kısmen mahalli idarelere devredilmesi planlanmıştır. Devletin para yaratma hakkı ve yetkisi mutlaka anayasal normlar ile sınırlandırılmalı ve Merkez Bankası ancak belirtilen oranda para arzını artırabilmelidir. Devlet, serbest piyasa ekonomisinin işlerliği için rekabeti teşvik ederek, aksak rekabeti engelleyecek kuralları saptamalıdır. Uluslararası ekonomik ilişkilerde serbest ticaretin esas olduğunun ifade edilmesi istenmektedir. Burada belirtilen konuların ekonomik anayasada açıkça yer alması gerektiği savunulmaktadır.¹¹⁹

Kamusal seçim kuramları, politikacıların, seçmenlerin, siyasal partilerin ve bürokratların davranışlarını ekonomik bir perspektif içinde incelemeye tabi tutarak, bu birey ve kurumların, son tahlilde, kendi çıkarlarını düşünen ve bu düşünce çerçevesinde rasyonel hareket eden analiz birimleri olduklarını belirtmiştir. Kendi açısından rasyonel olmanın sonuç itibarıyla, büyük miktarda bir mal ve hizmet arzı

¹¹⁸ TÜSİAD, **Optimal Devlet**, ss. 86-87.

¹¹⁹ TÜSİAD, **Optimal Devlet**, ss. 87-88.

fazlasına neden olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Çıkar grupları ile kazanılmış hak iddialarının, bu çarpıklığı nasıl daha da olumsuz yönde etkilediğini ve giderek kamu harcamalarının ivmesinin sürekli bir artış içine girdiği tartışılmıştır. Arz fazlasının, son tahlilde ekonomide kaynak israfı demek olduğunu vurgulayan kamusal seçim kuramcıları, bu özelliğin devlet müdahalesi ve kamu girişiminin değişmez bir yazgısı olduğuna işaret etmişlerdir.¹²⁰

Kamusal seçim kuramcılarına göre devlet, hükümet ve kamu kuruluşları sanıldığı gibi toplumun iyiliğini maksimize etme çabasında değildir. Tersine, devlet ve onu somutlaştıran kurumlar kendi çıkarlarını ön planda tutan kişilerden oluşmaktadır. Kişi açısından kendi çıkarlarının ön planda tutulması, hem doğal hem de rasyonel bir davranış biçimidir. Politikacılar ve siyasi partiler oylarını artırma yarışı içindelerken, bürokratin amacı ise bürosunun büyümesi, hizmet alanının genişlemesi, üretim hacmi ve çeşitliliğinin artması, bütçesinin genişlemesidir.¹²¹ Sözü edilen bütçe maksimizasyonu eğilimi büroya süreklilik, bürokrata prestij, statü, maaş ve diğer yan faydalar şeklinde yansıyacaktır. İş devamlılığının güvence altına alınması söz konusu olabilecektir. Bürokratin büyüme güdüsü, politikacının oy maksimizasyonu ile örtüşmektedir. Politikacı da seçmenlerine vaatlerde bulunarak, etki alanını genişletmek, seçilmesini güvence altına almak peşinde koşmaktadır. Yapılan her vaat, aslında potansiyel bir yeni hizmet alanı oluşturulması ya da mevcut bir alanın daha da genişletilmesi anlamına gelir. Bunlar da bürokrasiye eklemeler demektir. Bu şekilde büyüyen bürokrasi, ekonomide çok daha fazla bulunmasına rağmen, daha verimsiz kaynak kullanacaktır. Verimsizlik, liberal görüşün kamu örgütleri hakkında yaptığı genel ve değişmez değerlendirmedir. Bu durum kamunun doğal bir sonucu kabul edilir. Seçmenlerin rasyonel davranışları, politikacılardan ve bürokrasiden daha fazla ve daha nitelikli mal ve hizmet talep etme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Demokratik yapı içinde, çıkar gruplaşmalarıyla taleplerini güçlendirme olanaklarına her zaman sahip olmaktadır. Ödedikleri ya da ödeyecekleri vergilerle, bu taleplerin sonucu ortaya çıkacak olan somut programlar arasında, piyasa ilişkilerinde olduğu gibi, doğrudan bir ilişki kuramadıkları için de taleplerinin

¹²⁰ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 551.

¹²¹ Bkz: Niskanen, a.g.e.

maliyeti hakkında bilgi sahibi olamamaktadırlar. Dolayısıyla, talepleri piyasada olduğu gibi rasyonel bir tüketici seçimi ve davranışı olarak gerçekleşmemektedir.¹²²

Böylece politikacı, seçmen ve bürokratlarda görülen fayda çıkar maksimizasyon eğilimi, daha fazla arz ve kaynak israfı, verimsiz kaynak kullanımı olarak ekonomiye yansımakta, politik karar mekanizması nedeniyle arz-talep arasında bütçe imkanları açısından denge oluşturulması mümkün olamamaktadır.¹²³ Kamu hizmetlerinin aşırı arzının, kamu bürokrasisinin doğasını daha da büyüttüğüne inanılmaktadır. İlk olarak, güçlü bir çıkar grubu meydana getiren kamu bürokratları, kendi bütçelerini ve dairelerini büyütmeyle önemli bir menfaat sağlarlar. İkincisi, normal koşullarda kamu bürokrasisi rekabetle karşı karşıya değildir. Piyasada hiçbir ekonomik eylem sınırlamasıyla karşılaşmamaktadır. Yararlara karşılık maliyetlerin hesaplanmadığı, buna karşın bürokratların yarar maksimizasyonunun bütçelerinin maksimizasyonuna bağımlı olduğu yerde, kamu seçimi kuramcıları, kamu bürokrasisinin mal ve hizmetleri aşırı arz eğiliminin sürekli olacağı konusunda ısrarlıdırlar.¹²⁴ Bu nedenledir ki, gelir-harcama dengesinde devlet genelde açık vermekte, ekonomik karar mekanizmaları politik neden ve faktörler uğruna ağırlığını kaybettiği için de, borçlanma gibi suni ve daha pahalı kaynaklar bulunma yoluna gidilmektedir. Nihai aşamada, bir kısır döngü ortaya çıkmaktadır.¹²⁵

Kamu kurumlarını ve bunların davranışlarını, özel şirketler gibi aynı temelde inceleyen kamusal seçim kuramları,¹²⁶ siyasal ve bürokratik davranışı mikro ekonomik varsayımlarla ekonomik-matematiksel analizler yoluyla tartışmaktadır. Vardıkları sonuçlar itibariyle, kamu girişimi konusunda yapılan liberal değerlendirmelerin güçlendirilmesine yönelik katkı sağlamaktadırlar.¹²⁷

Bütçelerinin büyüklüğü, ücret, güç, statü, kamu tarafından tanınma, büronun büyüklüğü ve örgütsel değişimin kolaylığı gibi yollarla bürokratlar elde edecekleri faydayı etkilemektedirler. Bu nedenle bürokratlar sahip oldukları gücü, seçilmişleri manipüle etmek için kullanacaktır. Sağlıklı bilgi akışını engellemek, yukarıdan alınan kararlara kendi inisiyatifleri doğrultusunda karşılık vermek ve çoğunlukla

¹²² Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, ss. 551-552.

¹²³ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 552.

¹²⁴ Pierson, a.g.e., s. 137.

¹²⁵ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 552.

¹²⁶ Dunleavy, a.g.e.

¹²⁷ Aksoy, “Yeni Sağ ve Devletin...”, s. 552.

kendi çıkarlarına daha uygun olan seçimi yapmak suretiyle sonuçları etkilerler. Dolayısıyla kamu hizmetleri, kamu seçimini ya da kamu idaresini yansıtmaz. Kamusal seçim kuramları, bu durumu engellemek ve siyasilerle bürokratlar arasındaki güç dengesini düzenleyebilmek için önerilerde bulunur ve bunu kısmi olarak “kontrat teorisi” aracılığıyla yapar. Kontrat teorisi, bir amir ile astı arasındaki örgütsel ilişkiyi tanımlar. Buna göre amir, astının kendi istekleri doğrultusunda hareket etmesini sağlayacak yolları bulmalıdır. Diğer bir deyişle siyasiler, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bürokratları, kamu yararı ya da kamu seçimi doğrultusunda çalıştıracak çözümleri uygulamalıdır. Yapılabilecekler arasında, hükümet faaliyetlerinin bir listesinin yapılması ve bunların maliyetlerinin çıkarılması, mümkün olan yerde sunulan hizmetin fiyatlandırılması, büroların bürokratların eline geçmesinin önlenmesi ve politikaların oluşturulması ve tasfiyesi aşamasının yarışmaya açılması, şeffaflığın artırılması ve maliyet analizlerine önem verilmesi gibi çözümler sayılmaktadır.¹²⁸

Bütün bu sayılanlar çok teknik gibi gözükmesine rağmen aslında ideolojik bir sürecin yansımasıdır. Sürekli olarak kamu bürokrasisinin verimsizliğinden bahsedilmektedir. Büroların bürokratların eline geçmesinin önlenmesi, hükümet (devlet) faaliyetlerinin listesinin yapılması demek, faaliyet alanının genişlemesinde inisiyatif kullanan kamu görevlilerinin kontrol altına alınarak devletin faaliyet alanını büyötmelerini önlemek, yeteri kadar önlenemediği düşünölen alanlarda sunulan hizmetlerin piyasa koşullarında fiyatlandırılması istenmektedir. Böylece devlet bir daraltılma, küçöltölme sürecine tabi tutulmaktadır.

Aslında bürokratlar, kendi çıkarları ile hareket etmekten ziyade yetiştirildikleri formasyonla hareket etmeyi tercih ederler. Zaman zaman siyasetçilerle farklı düşünmeleri ve onlarla çatışmaları bu formasyondan kaynaklanmaktadır. Ama 1980 sonrası uygulanmaya çalışılan politikalarla kurulmaya çalışılan yeni devlet biçiminde, devlet formasyonu ile yetişmiş bürokratlara gereksinim duyulmamaktadır. Çünkü, bu bürokratlara rağmen yeni yapının inşa edilmesi mümkün olmadığından, bir şekilde tasfiye edilmeleri gerekmektedir. Tasfiyeyi meşrulaştırmanın en kolay yolu da, bu tür ideolojik kuramlar geliştirerek, onlar üzerinden bunu sağlamaktır.

¹²⁸ Bkz: P. Self, **Government by Market**, London: Macmillian, 1993, s. 156.

Bürokratların tasfiye edilmesi, genel olarak personel istihdamının azaltılmasıyla da ilgilidir. Bürokratların kendilerini güçlü kılabilmek için personel ve bütçe olanaklarını artırdıkları iddia edilmektedir. Ayrıca, bunlar reformun önündeki en büyük engel olarak değerlendirilirse, bütçelerinin ve personel sayılarının azaltılması sonucu, bu bürokratların üreteceği hizmet kalitesi de ister istemez düşeceğinden, hizmeti alan vatandaşlar tarafından eleştirilmelerine neden olacaktır. Bu eleştiri doğrudan bürokratların şahsına değil de “nerde bu devlet?” türü sloganlarla devlete mal edilecektir. Böylece reforma sivil toplum desteği pompalanmış olacaktır. Bütçesi sınırlandırılan ve personel sayısı azaltılan bürokrasinin bu duruma tepki göstermesi olasıdır. Sunmuş olduğu hizmetin kalitesini her şeye rağmen düşürmemek için elinden geleni yapacaktır. Sistem aslında bunun için uygun koşulları yaratmıştır. Finansal problemi çözebilmek için herhangi bir sivil toplum kuruluşundan yardım talep edecektir ya da kendi kurumunu güzelleştirme derneği kuracaktır. Böylece sunmuş olduğu hizmetlerin karşılığı olmamakla beraber, bu hizmetler karşılığı bağış alacaktır. Para problemi çözüldükten sonra, ilk etapta temizlik, güvenlik, yemek, ulaşım gibi hizmetler için piyasadan hizmet satın alma yoluna gidecektir. Dolayısıyla yardımcı hizmetlerdeki personel sıkıntısı da bu şekilde çözülecektir. Bütçe dışı gelir elde etme imkanını yakalayan ve hizmet satın aldığı şirket ya da personel üzerinde daha avantajlı bir konuma gelen bürokrat, esnek bir yönetim ortamında kendini bulacaktır. Geçek dışı faturalar temin edilerek aşırı harcamalar yapılması böyle bir sistemde mümkündür ve bu tür olaylarla sık sık karşılaşılacaktır. Hizmet satın alınan şirketin herhangi bir elamanından memnun olunmaması durumunda, şirket gelecek ihaleye garantilemek için o elemanını işten çıkarabilecektir. Ya da şirket, kamu yöneticisinin bir yakınına istihdam edip ihaleye alabilecektir. Dolayısıyla sosyal refah devletinin bürokratlarına getirilen eleştirilerin daha fazlasını, uygulanan politikalar sonucu ortaya çıkan yeni yapıya getirmek mümkündür.

Bu sebeple yeni sağ politikaların ideolojik yönünün daha ağır bastığı söylenebilir. İlk savunuldukları yıllarda ideolojik baskının ağırlığı daha çok hissedilirken, uygulama sonuçları netleştikçe devletin küçültülmesi politikalarında da kimi değişiklikler yaşanmıştır.

Devletin küçültülmesine yönelik teoriler ileri sürenler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Ancak serbest piyasa ekonomisinin hakimiyetinin sağlanması ve devletin sınırlandırılması temel hedeftir ve bu konuda en ufak bir kuşku yoktur. Gerçek olan şudur ki, bu ileri sürülen görüşler, değişik oranlarda uygulamaları etkilemektedir. Çünkü, yapılan reformların teorik temelleri bu görüşlere dayanmaktadır.

Bu bağlamda sosyal devlet ve sosyal adalet anlayışının yanlış olduğu, uygulanan refah programları ve sosyal güvenlik sistemlerinin, üretken toplumdan transfer toplumuna doğru yönelişi artırdığı, bu sebeple devletin sürekli bir şekilde büyüdüğü, bunun da ekonomik ve politik yozlaşmaları ve sorunları beraberinde getirdiği iddia edilmektedir. Bütün bu gerekçelerle sosyal refah devleti anlayışına karşı durulmaktadır. Dikkat edilirse eleştiriler, sosyal refah devletinin içeriğini veren özelliklere yoğunlaşmaktadır. Ayrıca, yeniden dağıtım politikalarıyla adaletin gerçekleştirilemeyeceği vurgulanmaktadır. Kastedilen yeniden dağıtım, sermaye sınıfından diğer sınıflara doğru olan bir dağıtımdır, yoksa, bu sınıflardan sermaye sınıfına doğru olan transferlere sıcak bakılmaktadır.

Yine, sosyal refah devletinin bir başka özelliği olan müdahaleciliğin olumsuz sonuçlarından rahatsızlık duyulmaktadır. Bu yüzden devlet müdahalelerinin mümkün olduğu ölçüde azaltılması istenmektedir. Toplumsal ve ekonomik yaşama müdahalesi, olabildiğince asgariye indirilmiş bir devlet talep edilmektedir. Böyle bir devlet, görevleri asgariye indirilmiş bir devlet anlamına gelecektir. Genellikle devletin görevlerini iç güvenlik, dış güvenlik ve adalet hizmetlerinin sunulmasıyla sınırlandırmak istemektedirler. Çünkü, sosyal refah devleti döneminde devletin görevlerinin artmasından duyulan rahatsızlık bu taleplere kaynaklık etmektedir. Ama devleti, sadece klasik görevler içine hapsedmenin pek mümkün olmayacağı fark edilerek, bazı görev ve fonksiyonlar yüklenmesine izin verilmektedir. Fakat bunun çok sınırlı olması gerektiği vurgusu hakimdir. Ayrıca, ekonomik anayasada bunların açıklığa kavuşturulması önerisiyle, devletin yeniden görev alanını genişletmesinin önü, anayasal olarak kapatılmak istenmektedir.

Sözü edilen gelişmelerle devletin, politik ve ekonomik hak ve yetkilerinin belirlenmesi ve sınırlanması sağlanırken devletin görev ve fonksiyonları da daraltılmaktadır. Bu görevler yerine getirilirken yapılan kamu harcamalarının

azaltılmasına yönelik girişimler, devletin hem görev alanını hem de görev sayısını daraltacaktır. Örneğin, yaşlılık sigortası düşünenlerin, bunu özel sigortalar aracılığıyla yapabilecek olmaları, bir yandan devletin bu alana yapacağı sosyal güvenlik harcamasının ortadan kaldırılması anlamına gelirken, diğer taraftan devletin sosyal alanın bir kısmından çekilmesi olarak yorumlanacaktır.

Devletin ekonomik olarak sınırlandırılması taleplerinin de ardı arkası kesilmemektedir. Devletin para yaratma hakkı ve yetkisinin mutlaka anayasal normlar ile sınırlandırılması isteği; devlet hizmetlerinin finansmanı için vatandaşlardan vergi tahsil edilmemesi; maksimum vergi oranlarının ne olacağı ve bunların belirli bir süre değişmeyeceğinin güvence altına alınması; denk bütçe ilkesinin güvence altına alınarak, hangi hallerde bu ilkedan vazgeçilebileceğinin belirtilmesi; devletin borçlanma hakkı ve yetkisini nasıl kullanacağı ve bunun sınırlarının iyi çizilmesi istenmekte ve anayasal olarak garantilenmesi hedeflenmektedir. Bu isteklere dikkatlice bakıldığında, küresel bir ekonominin gerekleri ve talepleri olarak görülmektedir. Çünkü, dünya üzerinde hızlı bir şekilde dolanan yabancı sermayenin hangi limanların daha güvenilir olduğunu önceden görebilmesi için, bu bilgiler önemlidir. Böylece hangi ülkelerde doğrudan yatırım yapılacağı, hangi ülkelerde spekülasyon amaçlı yatırımlar yapılacağı, hangi ülkelerde yerel hükümetlere hangi oranda vergi ödeneceği ya da vergi ödemedi o ülkelerden doğru zamanda çıkılabileceği, devletin ekonomik olarak sınırlandırılmasından geçmektedir.

Sınırlandırılmış olan devlet bundan sonra ne yapacaktır? Kamunun hakim olduğu devletçi ya da karma bir ekonominin yönetiminden ziyade devlet, serbest piyasa ekonomisinin işlerliği için rekabeti teşvik etme ve rekabeti engelleyecek kuralları saptama işlevini üstlenecektir. Dolayısıyla, neoliberal teorisyenlerin merkezi planlamayı reddetmelerinin altında yatan sebep budur. Diğer bir deyişle, merkezi planlamanın yerine serbest piyasa ekonomisi alacaktır. Artık, bütün ekonomik sistem ve ona bağlı olan yönetsel ve politik sistem serbest piyasa ekonomisine göre şekillenecektir. O yüzden, serbest piyasa mekanizmasına güvenilmesi ve ona işlerlik kazandırılması sık sık vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, modern toplumdaki devletçilik anlayışı yerine, piyasa ekonomisinin gerekliliği öne çıkarılmaktadır.

Hatta kimi neoliberal teorisyenler, piyasa ekonomisine fonksiyonel işlerlik kazandırabilmek için devletin düzenleyici kararlar almasını ve uygulamasını gerekli görmektedirler. Bir yandan sosyal refah devletinin düzenleyicilik anlayışına sınırlama getirilirken, diğer yandan piyasa ekonomisine fonksiyonellik kazandırmak için devletin düzenleyici kararlar alabilmesi olağan karşılanmaktadır. Bunun nedenleri arasında piyasa mekanizmasının işleyebilmesi, aksaklıkların bertaraf edilmesi, piyasa için bu düzenlemelerin yapıyor olması yer almaktadır. Bu yüzden bu yazarlar, devletin, özel mülkiyetin kullanım kurallarını, para sistemini oluşturan kuralları, mali sistemi oluşturan kuralları, tekellerin kontrolü ve rekabete işlerlik kazandıracak kuralları saptamasında bir sakınca görmemektedirler.

Sosyal refah devletine getirilen eleştiriler ve serbest piyasa ekonomisine düzülen övgüler doğrultusunda devletin ekonomide, siyasette, yönetimde ve kültürel yapıda bir yeniden yapılanmadan geçmesinin şart olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda reformun ve değişimin kaçınılmazlığı vurgulanmaktadır. Reformun ve değişimin yönü “devletin küçültülmesi”ne doğrudur.

Merkezi devletin güç ve yetkilerinin kısmen yerel yönetimlere devredilmesi istenmektedir. Devletin vergileme yetkisinin kısmen yerel yönetimlere devredilmesi de önerilmektedir. Merkezin yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesi, bu yetkilerin özel sektör ve STK’larla paylaşılmasına kadar bizi götürebilir.

Neoliberal teorisyenler, devleti o derece sınırlandırmışlardır ki, bunun sonucu kamusal alan küçülmüş, sivil toplumun sahip olduğu alan ise gidererek büyümüştür. Diğer bir ifadeyle, devletin boşalttığı alan, sivil toplum tarafından doldurulmaktadır.

B- Devletin Küçültülmesi Kavramı ve Gelişimi

Petrol fiyatlarının katlanarak yükselmesi talep baskısı altında olan ekonomilerde bir arz şoku yaratmış, bu durum kapitalizmin bilmediği türde bir ekonomik krize sürüklenmesine neden olmuştur. Durgunluk ve enflasyonun bir arada oluşturduğu ve stagflasyon olarak tanımlanan yeni tür krize karşı, alışılmış düzenleyici ve müdahaleci yaklaşımın hazır bir çözümü görünmüyordu. Elde bulunan standartlaşmış reçeteler ise yeni tür krize karşı etkili değildi. Tersine bu tür

reçetelerin abartılı uygulaması ve dolayısıyla devletin düzenleme ve müdahale alanının genişletilmesinin, oluşan krizde başrolü oynadığı ileri sürülmüştür.¹²⁹

Bu koşullar da kapitalizm, krizi aşma refleksi ile düzenleme-müdahale ekseninin tam karşıt ucundaki liberal-piyasacı ekseninde çare arama durumunda kalmıştır. Böylece, serbestleşme, düzenlemeden vazgeçme, piyasalara ağırlık verme, rekabeti ön plana taşıma gibi unsurlar krizin çözüm yolu olarak gösterilmiştir. Bu uzunca bir aradan sonra kapitalizmin özüne, yani liberal ideolojiye geri dönülmesi anlamına gelmektedir.¹³⁰

Kriz süresince petrol şokları, enflasyon ve durgunluğun bir arada yaşanması, birikim süreci işlerliğinin bozulmasına neden olmuştur. Bu süreçte mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması için korumacı politikaların terk edilmesi gerekmiştir. Devlet müdahalesine, girişimciliğine ve düzenleyiciliğine sanayi, ticaret, bankacılık ve finans sektörlerinde son verilmesi önerilmiştir. Kamu işletmelerinin hızla özelleştirilmesi veya tasfiyesi gündeme oturmuştur. Sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması, hatta sosyal güvenlik kurumlarının elden çıkartılarak, özel sigorta sisteminin yaygınlaştırılması doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır. Serbest rekabet ve devletin ekonomiye karışmaması, küçülmesi temelinde düzenlenen neoliberal devletin görevleri, iç ve dış güvenliğin sağlanması ile adalet hizmetlerinin gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmıştır. İktisadi ve sosyal etkinlikler özel girişime devredilmeye başlanmıştır. Refah devletinin bunalımı olarak da nitelenen yeni dönem, yeniden yapılanma süreci olarak da tanımlanmaktadır.¹³¹

Bu yeni dönemin önde gelen önermelerinden biri olan minimal devlet, refah devletinin ciddi ölçekte daraltılmasını ifade etmektedir. Devletin küçülmesi ile birlikte, hem dünya zenginliklerinden daha fazla yararlanılacağı hem de baskıcı-otoriter-bürokratik iktidarlar çağının kapanacağı ileri sürülmüştür. Devlet eliyle kullanılan kamu gücünün topluma devredilmesinin yönetme-yönetilme ilişkisini tarihe mal edecek olan yönetim ilkesi ile sağlanacağı, karar verme ve uygulama gücünün seçilmiş ve atanmışlar yerine hizmeti alanlar tarafından kullanılacağı, sistemin kurucu unsurlarının, STK'lar olacağı savunulmuştur. Devletin, piyasa

¹²⁹ Taner Berksoy "Türkiye Ekonomisinde Değişim ve Kriz 24 Ocak 1980'den 5 Nisan 1994'e", **'93-'94 Petrol-İş**, 1995, s. 598.

¹³⁰ Berksoy, a.g.m., s. 598.

¹³¹ DPT, **Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ...**, s.29.

mekanizmalarının önünü açması ve rekabeti güvence altına alacak düzenlemeler yapması, piyasaların gereksinim duyduğu yatırımları gerçekleştirmesi, doğal olarak da kamu huzur ve güvenini sağlamakla yükümlü kılınması istenmiştir.¹³²

1. Devletin Küçültülmesi Nedir?

Devletin küçültülmesi ve özelleştirme dalgası, İngiltere’de 1970’lerin sonuna doğru başlamıştır. Sanayi devriminin ilk defa yaşandığı yer olan İngiltere’de, sosyal devlet ya da refah devleti çözülmeye başlayınca ikili bir politika gündeme gelmiştir. Bir yandan refah devletinin kapsamı daraltılırken, diğer yandan da özelleştirme faaliyetlerine girişilmiştir.¹³³ Devletin küçültülmesi ve özelleştirme kavramları da birbirine yakınlığından dolayı iç içedir ve bu yüzden sık sık karıştırılmaktadır.

Bu karışıklığın açıklığa kavuşturulması önemlidir. Bütçe sistemi içerisinde yer alan çeşitli hizmetlerin sınıflandırılmasında, hizmetin teknik niteliklerine göre ikili bir sınıflandırmaya gidilmektedir. Birinci grupta yer alan hizmetler, teknik olarak bölünemediği için, bu hizmetin kullanımından tüketiciler dışlanamamaktadır. Bu çeşit hizmetlerin, kamu sektöründe üretilmesi ve kamusal arz yöntemiyle topluma sunulması, neo-klasik iktisadın temel kamu maliyesi teorisi yaklaşımında ifadesini bulmaktadır. Günümüzde, asli devlet işlevleri olarak anılan bu hizmetler, teknik nedenlerle, özel arz sistemiyle topluma sunulamazlar. Üretim süreci ile finansman konusunun birbirinden ayırt edilmesi halinde, bu hizmetler de özelleştirilebilir. Hizmet özel kesimde üretilip, finansman kamu kesimi tarafından yapılırsa,¹³⁴ asli devlet hizmetleri de özelleştirilebilir. Fakat burada, finansman yöntemi değil, üretim yöntemi özelleştirilmiş olmaktadır. Özel sektörün istediği de budur. Asli devlet hizmetlerinin özelleştirilmesi, özel kesim açısından yeni kar alanlarının açılması anlamına gelmektedir. Emanet usulü üretim çerçevesinde bulunmayan ilave bir faktör getirisi olan kar, ihale usulünde ortaya çıkmaktadır. Bu değişikliğin, bütçe ve vergi gelirleri açısından çok önemli bir sonucu vardır. Hizmetin her iki sistem içinde üretiminin aynı kaliteyle yürütüldüğü varsayımı altında, ihale sistemi devlete, emanet

¹³² DPT, **Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ...**, s. 29.

¹³³ İzzettin Önder, “Özelleştirme”, **’93-’94 Petrol-İş**, 1995, s. 655.

¹³⁴ Bu durumda hizmet üretimi, bizzat devlet tarafından emanet sistemi içinde değil, ihale sistemi içinde taşeronla havale edilmiş olmaktadır.

sisteminden daha pahalıya gelir. Yani, ihale sistemi kamu harcamalarında artış eğilimini tetikler ve besler. Bu olgu da, özel kesimin devletin küçültülmesi tezinin, kamu harcamalarında tasarruf sağlama amacına değil, kendisine yeni kar alanları açmak amacına dayandığını açıkça ortaya koyar.¹³⁵

Bütçede ikinci grup harcamalar ise, teknik olarak bölünebilir niteliktedir. Bu tür hizmetlerin finansmanına katılmayanlar sistemden dışlanabilir. Bu nedenle, ikinci grup hizmetlerin kamusal arz alanına alınması, teknik olmaktan çok politik bir karar niteliği taşır. Genelde, sosyal nitelikli olarak görülen bu tür harcamaların, bütçe içine alınması ve genel gelirlerden finanse edilmesi, sosyal devlet ilkesinin uygulanmasıyla ilgili görülmektedir. Sosyal devlet ilke ve politikalarının uygulamaya konulması, sonuçta bütçeyi büyütür, yarı kamusal nitelikli, hatta özel dahi sayılabilecek hizmetlerin kamusal arzına yol açabilmektedir. Kısacası, teknik boyutlu devletten sosyal boyutlu devlete geçmek demek, kamusal arz alanlarını dolayısıyla bütçeyi büyütme anlamına gelir. Neoliberal politikalar çerçevesinde ilke olarak toplumlara empoze edilen devletin küçültülmesi teziyle, sözü edilen ikinci grup harcamaların bütçe dışına, yani özel alana çekilmesi görüşü odağa konulmuştur. Buradaki amaç, ileri ülkelerde, sıkışmış olan karlardan kesilen vergileri hafifletmek, gelişmekte olan ekonomilerde ise devlet üzerindeki sosyal harcama yükünü azaltarak borç faizi ödemelerini garanti altına almak ve böylece finans kesimini beslemek olarak belirlenmiştir.¹³⁶

Ancak, günümüzde kamu kesiminin boyutları da dikkate alındığında, bu kesimden piyasaya gelen taleplerin özel kesim için ne denli büyük bir pazar oluşturduğu rahatlıkla anlaşılabılır. Dolayısıyla, kamu kesiminin bazı alanlardan çekilmesinin, özellikle de gelir dağılımının çok bozuk olduğu ekonomilerde piyasa talebini ciddi şekilde etkilemekte olduğu görülmüştür. Bu durum karşısında günümüzde kamu kesiminin küçültülmesi tezi, mutlak olarak uygulanmaya konulmaktan vazgeçilmiştir. Onun yerine, kamusal finansmana izin verilerek, hizmet üretiminin özel kesime devri önerilmiştir. Böylece, finansmanın kamusal olması ilkesi korunurken, kamunun bu hizmeti özel kesimden alması teklif edilmiştir. Bu alandaki özelleştirme de, birinci gruptaki hizmetlerde olduğu gibi hizmetin kamusal

¹³⁵ Türk-İş Araştırma Merkezi, **KİT'ler ve Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler**, Ankara: Türk-İş Dergisi Eki, ty, ss. 12-13.

¹³⁶ Türk-İş Araştırma Merkezi, a.g.e., ss. 13-14.

arızı, fakat, üretimin özel olması şeklindedir. Bir başka deyişle hizmet, devlet tarafından özel kesimden satın alınacaktır.¹³⁷

Devletin küçültülmesi tezi, görüldüğü gibi ikinci grup hizmetleri kapsamaktadır. Özelleştirme ise, finans yöntemi değiştirilmeden hem birinci hem de ikinci grup hizmetlerde söz konusu olabilmektedir. Bu anlatım çerçevesinde sosyal devlet ilkesinin korunabilmesi için, ikinci grup hizmetlerin de kamusal arz teknikleriyle topluma sunulması gerekmektedir.¹³⁸

Bir tanıma göre, kamusal arz hizmet sunum yönteminin, özel arz yöntemine dönüştürülmesi de özelleştirmenin özel bir türü olan kamu kesiminin küçültülmesini ifade eder. Üretim araçları mülkiyetinden bağımsız olarak, hizmet sunum yöntemi değiştirilerek bedelsiz kamusal arzın, fiyat karşılığı özel arza dönüştürülmesi de kamu kesiminin küçültülmesini açıklar.¹³⁹ Örnek verecek olursak, daha önceden devlet tarafından ücretsiz sunulan eğitim ve sağlık hizmetleri, uygulanan politikalarla fiyat karşılığı olarak özel kesim tarafından sunulmaktadır. Böylece devletin sunmuş olduğu hizmet, hem özel kesime gördürülür olmuş hem de vatandaşlara fiyat karşılığı sunulmaya başlanmıştır.

Diğer bir deyişle, özelleştirme kavramı da eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlerin, *özel sektörce sunumuna bağlı olarak* refah devletinin küçültülmesi anlamına¹⁴⁰ gelmektedir.

Bununla birlikte, kamu kesiminin yürüttüğü bazı faaliyetleri durdurması, yaptığı bazı harcamaları kılması da devletin küçültülmesi¹⁴¹ anlamına gelir. Çünkü devletin doğrudan mal ve hizmet üretiminden çekilmesi söz konusu olabileceği gibi, daha önceden harcama yaptığı alanlara harcama yapmayarak, kamu harcamalarının oranını azaltmakta ve buralarda oluşacak hizmet boşluklarının özel sektör tarafından üstlenilmesine zemin hazırlamaktadır. Aslında devletin yaptığı şey, kendi görev tanımlamasını değiştirmektir.

Bunların dışında, devletin küçültülmesini iyi işlemeyen, pahalı kamu hizmeti sunan, hantal ve yozlaşmış bir kamu yönetiminden iyi işleyen, daha etkili, daha

¹³⁷ Türk-İş Araştırma Merkezi, a.g.e., s. 14.

¹³⁸ Türk-İş Araştırma Merkezi, a.g.e., s. 15.

¹³⁹ Önder, “Özelleştirme”, s. 653.

¹⁴⁰ John Dodgson, “Özelleştirme”, (Çev.Zeynep Bilgin), **Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler**, Kemâli Saybaşı (der.), (içinde), 1. bası, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1993, s. 262.

¹⁴¹ İzzettin Önder, “Özelleştirmeye Genel Yaklaşım”, **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme**, Ergin Arıoğlu (ed), (içinde), Ankara: Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayını, 1994, s. 20.

verimli, daha hızlı ve daha ucuz kamu hizmeti sunan bir kamu yönetimine geçiş¹⁴² olarak bakanlar da vardır. Bu tarz yaklaşımın temelinde yatan ise, sosyal refah devletinin işleyişinden duyulan rahatsızlıktır. Eğer, sosyal refah devleti küçültülürse devletin daha iyi işleyeceği, ayrıca etkili, verimli, hızlı ve ucuz kamu hizmeti sunumu gerçekleşeceği önkabullerine dayanmaktadır. Ama geçen zaman, bu önkabullerin doğru olmadığını göstermiştir.

2. Devleti Kim Küçültür?

Çağdaş liberal düşünce okullarının tümünün, devletin küçültülmesi ve sınırlandırılması gereği üzerinde durduklarını gördük. Virginia politik iktisat okulunun öğretisi olan “kamu tercihi” ve “anayasal iktisat”, devletin büyümesinin neden ve sonuçlarını ve devletin nasıl küçültülebileceğini incelemektedir. Anayasal iktisat, ancak devleti yönetenlerin sahip olduğu harcama, vergileme, borçlanma ve para basma hakkı ve yetkileri gibi güç ve yetkilerin anayasal normlarla sınırlandırılması halinde, devletin küçültülebileceğini savunmaktadır. Anayasal iktisat yaklaşımı devletin küçültülmesine, iktidarın ekonomik alandaki güç ve yetkilerinin anayasal normlarla sınırlandırılması olarak bakmaktadır.¹⁴³

Yeni muhafazakarlığın devletin küçültülmesi konusunda sunduğu reçete ise; devletin sivil topluma mal ve hizmet sunma rolünü küçültüp, *iç hukuk ve düzeni, toplumsal istikrarı, esnek ve rekabetçi ekonomiyi güvence altına alma ve ulusun dış düşmanlara karşı güçlü, saygın ve daimi bekçisi olma rolünü genişleterek*, devlet politikalarının etkinliğini artırma¹⁴⁴ biçimindedir.

Devletin, ekonomideki gelir dağılımını düzeltmeye, bu bozukluğun oluşturduğu olumsuz sonuçları gidermeye yönelik olarak uyguladığı destekleme politikaları vardır. Temel gıda maddeleri için yapılan destekler, sağlık harcamaları için yapılan destekler, bu tür destekleme faaliyetlerindendir. Bu tür destekler gereksinim sahibi olanlara yarar sağladığı halde, vergi yükümlülerine yük getirmektedir. İşte bu ilişki, devletin küçültülmesi tezinin, varlıklı ve potansiyel vergi

¹⁴² Burhan Aykaç, “21.Yüzyılda Kamu Yönetiminde Yeni Eğilimler”, **G.Ü. İ.İ.B.F Dergisi** Özel Sayı, 2002, s. 15.

¹⁴³ Aktan, “Devletin Büyümesi ve Küçültülmesi Sorunu”, s. 24.

¹⁴⁴ Keane, a.g.e., ss. 28-29.

yükümlüsü durumunda olanlar tarafından geliştirildiğini ortaya koymaktadır.¹⁴⁵ Bu kesimlere göre, bozulmuş olan dengenin kendi çıkarlarına uygun bir biçimde yeniden kurulması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirecek uluslararası aktörler arasında IMF ve DB’de yer almaktadır.

IMF ve DB tarafından az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere verilen koşullu krediler, dünya ile bütünleşme şeklinde sunulmaktadır. Demokratikleşme sürecinin ve ilerlemesinin ögesi olarak küreselleşme yüceltilmiştir. Sermaye girişinde ağırlık, yabancılıkları yerli ortaklıklar sayesinde yumuşatılan uluslararası şirketlerin etkinliklerine ve serbestleştirildiği için yabancılarla bütünleşen mali piyasalara kaymıştır.¹⁴⁶ Ama buna rağmen, yapısal uyum programlarının yürütülmesinde devlet yeni düzenlemelere gittiğinden, devletin sosyal ve ekonomik yaşamdaki yeri azalmamaktadır. Devlet ekonomik yaşamdan hızlı bir biçimde çekilmemekte, müdahalenin hedefleri ve biçiminde değişiklikler yaşanmaktadır. Devlet reel ücretlerin düşürülmesinde aktif görev alırken, bir yandan ekonomik rasyonellik adına finansal baskı ortadan kaldırılmaya çalışılmakta, diğer yandan aynı ekonomik rasyonellik doğrultusunda belirlenen hedeflerine ulaşmak için emek piyasasına müdahale etmektedir. Devlet müdahalesiyle politik ve sendikal baskı yapılarak, otoriter bir biçimde çalışma yaşamı düzenlenmektedir. Ama, fiyatlarda herhangi bir kısıtlamaya gidilmemektedir. Gene aynı paralelde *ihracatçı sektörlerin desteklenmesi, özel yatırımlara destek verilmesi devletin rolünün azalması değil, artması anlamına da gelebilir*. Dışa açık politikaların yürürlüğe konulması ve desteklenmesi sürecinde gerekli parasal ve mali önlemleri devlet almakta ve devlet neoliberalizm doğrultusunda sürekli müdahale etmektedir. Sonuçta liberal öğretinin ekonomik rasyonellik gereği devlet müdahalesine karşı çıktığı, ancak ekonomik rasyonelliğe ulaşmak, rasyonellik koşullarını yaratmak için de devlet müdahalesine sürekli gereksinim duyduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda neoliberalizm için önemli olan devlet müdahalesinin niceliğinden çok, müdahalenin yönüdür. Böyle bir durumda IMF, ulusal devletlerin üzerinde yer almakta ve onları denetlemektedir. IMF uluslararası platformda sosyal ilişkiler üzerinde başat olan rasyonellik çerçevesinde doğal olduğu için etkin, optimal olduğu içinde doğal olan bir düzeni

¹⁴⁵ Önder, “Özelleştirmeye Genel...”, s. 21.

¹⁴⁶ DPT, *Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ...*, s. 29.

kurmak doğrultusunda bir devlet müdahalesini tanımlamakta ve bu tür müdahalelerin kapsamını genişletecek, yoğunluğunu artıracak düzenlemeler yapmaktadır.¹⁴⁷

3. Devlet Ne ile Küçültülür?

Yukarıda da görüldüğü gibi, devletin küçültülmesinden yana olan politikaların yönetsel boyutları belirlenirken, devletin rolünün yeniden tanımlanması, kamu kesiminin daraltılması ve hizmet etkinliğinin artırılması ile ilgili üç temel amaç ön plana çıkmaktadır. 1980 sonrası kurulan hükümetlerde, yeniden yapılanma yönündeki uygulamaların bu anlayışa göre temellendirildiği söylenebilir.¹⁴⁸ Devletin küçültülmesi politikalarının, hizmet etkinliğinin artırılması amacı, kamu yönetiminin belirlenen niteliklere uygun hale getirilmesini, görece apolitik ve bilimsel bir uyarlamayı gerektirir gibi görünmektedir. Fakat, sözü geçen politikaların ilk iki amacının çok daha köklü bir değişimi, bir politik tercih değişimi getirdiği söylenebilir.¹⁴⁹

Başlangıçta devletin rolü nasıl tanımlanırsa, bunun altı ona uygun olarak doldurulacaktır. Devletin rolü iç güvenlik, dış güvenlik ve adalet hizmetlerini sağlamak olarak belirlendiğinde, dolayısıyla önceki dönemde bunlara ilaveten bir çok görevi olan, hatta bunları bizzat kendisi üreterek topluma sunan devletin daraltılması söz konusu olacaktır. Bu daraltma, devletin hakim olduğu alanlardan özel sektör lehine çekilme biçiminde gerçekleşecektir. Küçültme sağlanırken bir çok özelleştirme yöntemi kullanılacaktır. Devlet, hizmeti bizzat kendisi sunarken yapmış olduğu bir takım personel ve yatırım harcamalarından kurtulmayı hedefleyecektir. Geri kalan faaliyet alanlarında hizmet sunumunun daha etkin sağlanabilmesi için bazı idari reform çalışmaları yapılacaktır. Böylece, rolü belirlenen ve bu doğrultuda daraltılan devletin etkili ve verimli bir hizmet sunabileceği kamu yönetimi yapısı kurulacaktır. Çünkü devletin, mevcut yapısı ile özel sektörden daha iyi hizmet sunamadığına inanıldığından, işletme yönetimi tekniklerinin kamu sektörüne de

¹⁴⁷ Sinan Sönmez, "Kriz, Devlet Müdahalesi ve Özelleştirme", **Özelleştirme Tartışmaları**, Aykut Polatoğlu (Yay. Haz.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994, ss. 54-55.

¹⁴⁸ TODAİE, **Kamu Yönetimi Araştırması, Genel Rapor**, Ankara: TODAİE Yayını, 1991, ss. 4, 5.

¹⁴⁹ Birkan Uysal-Sezer, "Büyük Devlet-Küçük Devlet Tartışması", **Amme İdaresi Dergisi**, C.25, S.4, Aralık 1992, s. 5.

uygulanması fikri ön plana çıkacaktır. Böylece, devletin rolüne uygun bir şekilde örgüt ve personel sayısı küçültülecek, kimi yetkiler özel sektör ve üçüncü sektörle paylaşılacak ve kamu yönetiminin işleyişi bütün bu belirlenen sürece uygun hale getirilecektir. Dolayısıyla bu üç adım, bir birini takip eder niteliktedir. Ancak bu adımlar izlenerek, 21. yüzyıl kapitalist devletine ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Devletin küçültülmesi politikaları, gerek gerekçeleri gerek yöneldikleri amaçlar ve gerekse uygulama sonunda ortaya çıkan sonuçlarıyla ekonomiden yönetime, yönetimden siyasete, toplumsal değer ve normlara uzanan geniş bir alanı etkilemektedir. Kısaca, tüm sisteme ilişkin değişiklikler getirmektedir. Bu politikaların, refah devleti ya da sosyal devlete bir alternatif getirmeleri, çerçevelerini refah devletinin özellikleri ve aksamaları üzerine kurdukları görülmektedir. Refah devleti ile demokratik değerler ve süreçler arasında belli bir çelişkinin kurulmasına dayalı bir yaklaşım sergilemektedirler. Refah devletinin demokrasiyi, toplumsal gelişmeyi ve ekonomik verimliliği sağlama amaçlarına ulaşmadığı, toplumun bireysel özgürlüğü koruma gibi idealleri üzerinde olumsuz etki yaptığı düşüncesi, küçülme politikalarının eleştirdikleri temel noktalardır.¹⁵⁰ Bunların önerdikleri, 18.yy. liberalizmi ve onun temel kabullerinin refah devleti anlayış ve uygulamalarının yerini almasıdır. Açıkçası burada, liberal kuramın kabulleri dışına çıkılmadığı görülmektedir. Küçülme politikalarının, devletin rolünün yeniden tanımı ile başlaması bunun bir nedeni ve sonucudur.¹⁵¹

Geleneksel devlet anlayışında devlet savunma, güvenlik ve adalet hizmetlerine bakmalıdır. Yani, görevleri toplumun korunması ile sınırlıdır.¹⁵² Geleneksel liberalizm, idare tarafından denetlenen toplumsal faaliyetlerin sınırını olabildiğince dar tutar. Devlet, devlet kurumunun vazgeçilmez çekirdeğini oluşturan belli görevleri yüklenir. Geri kalan işleri piyasa mekanizmasına bırakır ve düzenlemeleriyle, ekonomik yasaların normal işleyişini kolaylaştırmakla yetinir.

¹⁵⁰ Bkz: Julian Le Grand ve Roy Robinson, "Privatization and Welfare State: Introduction", **Privatization and the Welfare State**, Julian Le Grand ve Roy Robinson,(der.) (içinde), 2.b., London: George Allen and Unwin, 1985, s. 7.

¹⁵¹ Bkz: James D. Carrol, "Public Administration in the Third Century of Constitution: Supply-Side Management, Privatization and Public Investment", **Public Administration Review**, 47/1, January-February 1987, s. 106.; John D. Donahue, **The Privatization Decision-Public Ends, Private Means**, New York: Basic Books Inc, Publishers, 1989, s. 5.

¹⁵² DPT, **Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ...**, s. 28.

Devlet, sadece kamu düzenini sağlamak ve toplumun varlığını korumak için kamu gücü yetkilerini kullanmak gerektiği hallerde faaliyet gösterir.¹⁵³

4. Devlet Nasıl Küçültülür?

Kapitalist sistem neoliberal anlayışa göre yeniden yapılandırılırken, devletin her türlü müdahalesinin en aza indirilmesi ve devletin üç geleneksel müdahale alanından geri çekilmesi istenmiştir. İlk olarak, devlet öncelikle piyasa mallarının üretiminden çekilmelidir. Bunun için KİT'ler özelleştirilmeli veya kapatılmalıdır. Böylece özel sermayeye yeni karlılık alanları açılmalıdır. İkinci olarak ise, devletin büyüyen bütçe harcamaları¹⁵⁴ ve vergi gelirleri daraltılmalıdır. Bunun için sosyal hizmet arzı kısılmalı ve kamusal malların tüketimi, yararlandıkça öde anlayışıyla özelleştirilmelidir. Son olarak da, devletin piyasaları düzenlemek için yaptığı kural koyucu müdahaleleri¹⁵⁵ en aza indirilmelidir.¹⁵⁶

Devletin geleneksel müdahale alanlarından çekilmesi, aynı zamanda devletin küçültülmesi anlamına gelir. Devletin büyüyüp büyümediğini tespit etmek için kullanılan parametreler, küçülüp küçülmediğinin anlaşılması için de önemlidir. Mantıksal olarak bir şey nasıl büyüyorsa, tersi bir şekilde de küçülebilir. Devletin büyümesini ölçerken kullanılan parametreler bu açıdan önemlidir. Devletin küçültülmesini gösterirken gerekli olan parametrelere daha başkaları da ilave edilebilir.

¹⁵³ Örnek, a.g.e., s. 33.

¹⁵⁴ Burada merkezi bütçeler (genel ve katma bütçeler) ve özel bütçeli yerel yönetimler yanı sıra kamu özel fonları bütçelerini ve döner sermayeleri topluca düşünmek gerekir. Bu bütçeleri bakımından kamunun ulusal gelir içindeki payı, bütün ülkeler düzleminde, herhangi bir büyük özel sektör kuruluşuyla karşılaştırılamayacak denli hacimlidir. Bu nedenle ekonomideki karar mekanizmaları üzerinde ve özellikle kaynak tahsislerinin yönlendirilmesinde belirleyici bir öneme sahiptir.

¹⁵⁵ Bunlar çok çeşitli biçimler alabilir. Buradaki konu açısından en önemlisi mal ve faktör fiyatlarına doğrudan/dolaylı müdahaleler (toplu sözleşme düzenini biçimlendirerek dolaylı ve en büyük işveren olarak doğrudan ücret düzeyine müdahaleler, faize, döviz kuruna, destekleme politikaları ile tarımsal ürün ve girdi fiyatlarına müdahaleler; üretim ve pazarlama standartlarına, sübvansiyon/cezalandırma politikaları ile görelî fiyatlar yapısına diğer müdahaleler) ile ekonomik yaşamı etkileyen kuralların oluşturulmasına yönelik (rekabet yasası, medeni yasa, borçlar yasası, ticaret yasası, icra-iflas yasası, ceza yasası, tüketiciyi koruma yasası, emtia ve menkul değer borsalarıyla ilgili düzenlemeler, vb.) yasal kurumsal düzenlemelerdir. Eğitim ve sağlık normlarının geliştirilmesi gibi konularda ekonomiyle dolaylı ilişki halindedir.

¹⁵⁶ Oğuz Oyan, **Türkiye Ekonomisi**, Nereden Nereye?, Ankara: İmaj Yayıncılık, 1998, ss. 24-25.

a. Parasal Olarak Devletin Küçültülmesi

Parasal açıdan devletin küçültülmesi harcamalar ve vergi gelirleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, devletin giderleri ve gelirleri bakımından küçültülmesi bu başlık altında incelenecektir.

a1. Harcamalar Bakımından Devletin Küçültülmesi

Harcamalar bakımından devletin küçültülmesi, kamu harcamalarının sınırlandırılması, kısılması anlamına gelir. Devletin küçültülmesi politikalarının uygulandığı bir ülkede, normal koşullarda toplam devlet harcamalarının GSYİH'ye oranının düşüş göstermesi gerekmektedir. Ayrıca, kamu tüketim harcamaları oranında da aşağıya doğru bir eğilim yaşanması gerekir. Çünkü, devletin hizmetlerini yerine getirebilmek için istihdam ettiği personeline ödenen ücretler, ayni ve sosyal yardımlar ile bu hizmeti üretmek için diğer sektörlerden satın alınan mal ve hizmetlere ilişkin harcamalar, devlete ait binaların amortisman değerleri bu hesaplamanın içindedir. Personel maaşlarının enflasyona paralel yükselmemesi, sosyal yardımlar için harcanan paranın azalması bu oranın düşük çıkma gerekçesini oluşturacaktır. Genel olarak, kamu harcamalarının sınırlandırılması söz konusu olacağı için, bu harcamaların düşüş göstermesi gerekmektedir.

Devletin küçültülmesi kapsamında bütçe harcamalarının azaltılması talep edilmektedir. Çünkü, bütçe kalemleri içinde bulunan cari, yatırım ve transfer harcamalarının giderek arttığı bu yüzden devletin büyüdüğü iddia edilmektedir. Onun için bütçedeki bu kalemlerin sınırlandırılması gerekmektedir. Personel ücretlerinin sabit tutulması, enflasyon oranında ücretlerin artırılmaması ve yeni istihdam yaratılmaması cari harcamalar içinde yer alan personel harcamalarını azaltacaktır.

Devletin yeni yatırımlar yapmaktan kaçınması, diğer bir deyişle devletin altyapı ve üretime yönelik yeni yatırımlar yapmaması, yatırım harcamalarını düşürecektir. Yatırım harcamalarının düşürülmesi, kamu harcamalarının azaltılmasında önemli bir belirleyicidir.

Transfer harcamaları devletin yeniden dağıtım işleviyle ilgili olduğu için önem taşımaktadır. Neoliberal politikalar daha çok sosyal güvenlik transferlerinin azaltılarak kamu harcamalarının aşağıya çekilmesini tavsiye etmektedirler. Böylece sosyal refah devletin yeniden dağıtım mekanizması, emekçi sınıfların aleyhine bozulmak istenmektedir.

Dolayısıyla, sözü edilen kalemlerin bütçe harcamaları içindeki oranları düşürülerek, devlet harcamalar bakımından küçültülebilir. Ama, neticede OECD ülkeleri tecrübeleri de göstermektedir ki, toplam harcamaların azaltılmasından ziyade, artışının durdurulması söz konusu olmaktadır. Kamu harcamalarını çok fazla aşağıya çekmenin mümkün olmadığı bilinmektedir.

Bütün çabalara rağmen, hala devlet en büyük harcamacı olarak gözükmektedir. Devlet, yapmış olduğu harcamalarla aynı zamanda sermaye sınıfını desteklemektedir. Ayrıca, borçlanma politikalarıyla sermaye sınıfına faiz karşılığında transferlerde bulunmaktadır. Sadece topluma doğrudan mal ve hizmet üretiminde bulunmak için kamu harcamaları yapmamaktadır. Görüldüğü gibi harcamaların sınırlandırılmasından ziyade yönünün değişmesi söz konusu olmaktadır. Bu sebeple, devletin harcamalar bakımından küçültülmesi hedeflenmiş olsa bile, bunu isteyenlerin taleplerini bile karşılayabilmek için devletin yine harcamalarını artırması gerekecektir. Bunun sebebini, kapitalist sistemin çelişkilerinde aramak en doğrusu olacaktır.

a2.Toplam Vergi Gelirleri Bakımından Devletin Küçültülmesi

Devletin küçültülmesi için, sadece kamu harcamalarının azaltılması değil vergilerin de düşürülmesi önerilmektedir. Devletler gereksinim duyduğu harcamaları yaparlar ve bunları vergi toplayarak ve diğer bazı yollarla karşılamaya çalışırlar. Bunların içinde vergi gelirleri diğerlerinden daha önemlidir. Vergiler uzun dönemde harcamalar tarafından belirlense de, ekonomi politikası aracı olarak da kullanılmaktadırlar. Hükümetler vergi politikalarını, ekonomi politikaları ya da sosyal politika tercihleri doğrultusunda şekillendirebilirler.

Belirli grupların ya da faaliyetlerin vergiden muaf olmaları ya da ayrıcalıklı oranlara tabi tutulmaları, vergi gelirlerinin düşük çıkmasına neden olacaktır. Normal

koşullar altında harcamalar kısıldığında bunları karşılamak için toplanan vergilerin de azalmış olması gerekmektedir. Vergiler gelirden, servetten, dış ticaretten, mal ve hizmet üzerinden olmak üzere çok farklı yollardan elde edilmektedir. Bunlardan bazılarına, uygulanan politikalar doğrultusunda zaman zaman ağırlık verilebilmektedir. Sosyal refah devleti uygulamalarının yaşandığı dönemde gelir üzerinden alınan vergilerin oranı yüksekken, devletin küçültülmesi politikalarının uygulanması ile birlikte daha çok mal ve hizmet üzerinden alınan vergilerin oranı artış göstermiştir. Diğer bir ifadeyle, doğrudan vergilerden dolaylı vergilere doğru bir kayış yaşanmıştır.

Vergi oranlarını düşürerek devleti küçültmeye çalışmanın büyük riskleri vardır. Çünkü aynı oranda harcamalar azaltılamadığında, mevcut harcamaları karşılayabilmek için borçlanma ve para basmanın riskleri üstlenilmek zorunda kalınabilir. Bu riskleri ortadan kaldırmanın mümkün olmaması durumunda, bütün gelir gider dengesinin bozulması söz konusu olacaktır.

Vergi oranlarının düşürülmesindeki asıl amaç, sermaye sınıfı üzerindeki vergi yükünün hafifletilmek istenmesidir. Sermaye sınıfı derken sadece yerli sermaye sınıfını değil, küreselleşme ile birlikte önemi artan uluslararası sermaye sınıfı anlatılmak istenmektedir. Devlet mal ve hizmet üretiminden çekilecek, yatırım harcamalarını azaltacak politikalar uygulamaya başladığına göre, bu alandaki boşluğu yerli ve yabancı ayrımı kalmayan uluslararası sermaye ile kapatmayı düşünmektedir. Fakat bu uluslararası sermaye, yatırım yapacağı yerlerde vergi oranlarının düşük olmasını istemektedir. Bu sebeple, bu yatırımları kendi ülkelerine çekmek niyetinde olan yerel devletler, vergi oranlarını düşürmek zorunda kalmışlardır. Uluslararası sermaye, gittiği ülkelerde yüksek karlar elde etmeyi hedeflerken, o ülkelerin altyapı ve diğer sosyal harcamalarına katılmak istememektedir. Eğer bu şirketler ulusal şirketler olsaydı, bir şekilde vergilerini ödemek zorunda kalacakları gibi, yeniden dağıtım mekanizmalarına da çok fazla itiraz edemeyeceklerdi. Ama, oyunun kuralları uluslararası sermayeyi koruyacak biçimde konulduğu için, vergi yükünün daraltılması bu yeni oyunun en önemli ilkelerinden biri olmuştur.

Devletin sınırları içerisinde uluslararası sermayenin yapmış olduğu ekonomik faaliyetlerin yeteri kadar vergilendirilememesi, dolaylı vergilerin de belirli bir orandan fazla artırılmaması neticesinde gelirleri düşen ülke hazinesinin, bir takım

hizmetleri karşılamak ya da var olan borçlarını ödemek için yapabileceği şey uluslararası finans kesimlerinden ve içeriden borçlanmak olacaktır. Kredi yoluyla sıkıntılarını aşmak durumunda kalan hazine, uluslararası örgütlerin dayatmış olduğu reform paketlerini uygulamak yükümlülüğüne girecektir. Reformları uygulamadığında, kriz tehdidi ile karşı karşıya kalacaktır. Küresel olarak kapitalizm krizlere girerek devamlılığını sağlarken, tek tek ulus devletlere de, krizler sayesinde yeni yapılanmasını aşlamaktadır. Borç yükü altında çaresiz kalan birine biraz para vermenin koşulu olarak, ondan kolunu bacağına kesmesini istemek ne kadar etikse, kapitalizmin yeni yapılanmasında kamunun sahip olduğu KİT'lerin satışını ve bir takım hizmet alanlarından devletin çekilmesini istemek, uluslararası bir takım kuruluşların kredi verme koşulu olarak dayatmak da o kadar etiktir.

Sermaye hareketliliğinin artması ile devletin kazanç ve servete müdahale olanağı zayıflamaktadır. Ayrıca rekabetin şiddetlenmesi, tahsil edilen ulusal vergi miktarını da azaltmaktadır. Sermayeyi başka bölgelere aktarma tehdidi ile birlikte, masrafların düşmesi gündeme gelmektedir. OECD ülkelerinde yüksek kazanç, sermaye ve işletme vergileri oldukça düşürülmüş, toplam vergi gelirleri içinde devletin topladığı kazanç vergisinin payı 1980'li yılların sonundan itibaren son derece azalmıştır.¹⁵⁷

Sermayenin hareketliliğinden dolayı, devletin kazanç ve servete müdahale olanağının zayıflaması ve rekabetin şiddetlenmesiyle, tahsil edilen ulusal vergi miktarı azalmaktadır. Sermaye sınıfından alınamayan doğrudan vergiler yerine, dolaylı vergilerle sıradan vatandaşlardan daha fazla vergi toplanması yoluna gidilmiştir. Bu durumun uzun süreli devam etmesi, vatandaşların kendi ulus devletlerine olan güven bunalımını besler. Özellikle bunun sorumlusu olarak, merkezi düzeyde kararların alıcıları ve uygulayıcıları olan politikacılar ve bürokratlar görülür. Böylece dışardan destekli yapılmak istenen reform çalışmalarına, geniş halk kesimlerinin destek vermeleri için uygun ortam yaratılmış olur. Kısacası devletin, vergi yükünün oranları ile oynaması, doğrudan vergilerden dolaylı vergilere doğru bir tercih eğilimi sergilemesi, kapitalist devletin bir formundan diğer bir formuna geçişi sağlamak için yapılan reformların destek bulmasının önünü açar. Yani, dolaylı vergilerin yükü altında ezilen geniş halk kesimleri, kapitalist devlet formları

¹⁵⁷ Habermas, a.g.e., s. 87.

hakkında yüksek bilinçlenme düzeyine sahip olmadıkları için, kendilerini kısa zamanda kurtaracak bir formül olarak sunulan neoliberal devlet modellerini öne çıkaran siyasal iktidarları tercih ederek sürece katılabilirler.

Sonuç olarak, vergi yükünü düşürmek için adımlar atılmasına rağmen, nasıl kamu harcamalarında kayda değer bir azalış sağlanamadıysa, vergide de bir düşüş gerçekleştirilmemiştir. Diğer bir ifadeyle, vergi bakımından devlet küçültülememiştir. Ama doğrudan vergi dolaylı vergi ayrımı yapılacak olursa, doğrudan alınan vergiler bakımından devlet küçülmüş, dolaylı vergiler bakımından ise büyümüştür denilebilir.

b. Personel İstihdamı Bakımından Devletin Küçültülmesi

Kamu personeli, devlet denilen büyük örgütlenmenin ete kemiğe bürünmüş her türlü eylemi yapmakta kullandığı eli ayağıdır. Doğrudan vatandaşlarla sıcak temas kuran, onların gereksinimlerini karşılamakla görevlendirilmiş bu kimselerin sayısını azaltarak, devlet küçültülebilir. Nasıl ki devlet, mal ve hizmet sunarken aksamalara neden olmamak için yeni personel gereksinimi duyar ve ek bir istihdam sağlarsa, sunmuş olduğu mal ve hizmet üretiminden çekilmesi durumunda da personel sayısını azaltmak zorunda kalabilir. Esas olarak, devletlerin uygulamış olduğu istihdam politikaları, bu sayının artmasında ve azalmasında belirleyicidir. Örneğin, sosyal refah devleti, doğrudan mal ve hizmet üretiminde bulunan bir devlet olduğu için ciddi sayıda kamu personeline sahipti. Ama, uygulanan devletin küçültülmesi ve özelleştirme politikaları, kamu personel sayısını azaltarak tasarruf sağlamayı amaçladığından, bu sayı aşağı çekilmek istenmektedir.

Personel sayısının azaltılması ile devletin önemli miktarda tasarruf edeceği varsayılmaktadır. Sosyal refah devleti uygulamaları ile hem gelir olarak hem de çalışma koşulları bakımından daha iyi olanaklar elde eden kamu emekçileri, sendikal örgütlenme haklarını da kullanarak daha iyi yaşam koşullarına kavuşma yolunda önemli mesafeler katetmişlerdi. Emanet usulü hizmet sunan devlet, ilke olarak, bu iş için ne kadar personel gerekiyorsa o kadar kişiyle belirlenen hizmeti sunmaktaydı. Ama devletin küçültülmesini savunanlar, devletin istihdam ettiği personel sayısının gereğinden fazla olduğu ve bu yüzden devletin hem pahalı hem de verimli hizmet

sunamadığını iddia etmişlerdi. Özellikle Türkiye örneğinde, bu iddiaların gerçeği yansıtmadığı bilinmektedir. Diğer ülkelerle karşılaştırmalar yapıldığında, Türkiye'nin personel istihdamının düşük olduğu açıktır.

Özelleştirmeler yapılması, emekli olanların ve ölenlerin yerine aynı sayıda yenilerinin alınmaması, yeni kadroların sınırlı tutulması sonucu kamudaki personel sayısı artışı yavaşlatılmıştır. Sonuç olarak, personel sayısını azaltacak politikalar uygulayarak devletin küçültülmesi mümkündür.

c. Örgüt Olarak Devletin Küçültülmesi

Örgüt olarak devletin küçültülmesinde emanet yönteminin terk edilmesinin büyük payı vardır. Devletin doğrudan mal ve hizmet üretiminden çekildiği alanlarda, devlet örgütlenmesi de bir yandan tasfiye edilmektedir. Çünkü, önceden devletin bizzat kendi personeli ve araç-gereçlerini kullanarak yaptığı bir kamu hizmeti, günümüzde imtiyaz ya da ihale gibi yöntemler¹⁵⁸ kullanılarak özel sektöre yaptırıldığı için, bir anda o hizmeti gören devlet kurumu atıl pozisyona düşmektedir. Devletin küçültülmesini savunanların “hantal devlet” yakıştırmalarının temelinde, gereksiz olduğu düşünülen kamu birimlerinin varolması ve bunların devletin hareket kabiliyetini azalttığı yönündeki eleştirileri vardır. Bu sebeple gereksiz birimlerin kapatılması istenmektedir. Böylece hem harcamalardan tasarruf edileceği hem de kamunun yönetiminin daha rahat gerçekleştirileceği hesap edilmektedir.

Devletin sunduğu bir çok hizmet artık özel sektör eliyle gerçekleştirildiği için, bu faaliyet alanlarında yeni yeni özel sektör kuruluşları doğmaya başlamıştır. Devlet bizzat hizmet ve mal üretiminden geri çekilirken, diğer bir ifadeyle küçülürken, özel sektörün büyüdüğü görülmektedir. Devletin yaptığı işi yapan birden fazla sayıda özel sektör kuruluşu, ihale gibi yöntemlerle bu hizmetlerin sunumunu gerçekleştirmektedirler. Özel sektör firmaları kendi personelleri ve araçlarını kullanarak, daha önceden kamunun emanet yöntemiyle yerine getirdiği hizmetleri, sunmaktadırlar.

¹⁵⁸ Özelleştirme yöntemleri konusunda bkz: Nihat Falay, “Özelleştirme Yöntemleri ve Sorunları”, **Özelleştirme Tartışmaları**, Aykut Polatoğlu (Yay. Haz.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994, ss. 21-30.

Emanet yönteminden vazgeçilmesi, hem araç-gereç hem de personel bakımından bir erozyonu simgelediği için, örgüt olarak devletin küçültülmesini anlatabilir.

Hizmet Yerinden Yönetim Kuruluşlarının kurulmasıyla, nasıl genel devlet örgütü büyümüşse, bunların kapatılmasıyla da devlet küçültülebilir. Özellikle bunlardan, iktisadi kamu kurumları daha önemlidir. Bunlar, devletin bir girişimci olarak ekonomik hayata katılması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu tür kuruluşlar tüzelkişiliğe sahip örgütler olarak Cumhuriyet döneminde ve özellikle devletçilik ilkesinin uygulanmasıyla meydana gelmişlerdir. Devletin küçültülmesi ve özelleştirme politikalarını uygulayanların ilk hedefleri, bu kurumlar olmuştur. Birçoğuna gerekli transferler sağlanmamış, gereken teknoloji yenilemeleri yapılmamış ve bilerek zarar etmelerine göz yumulmuştur. 1980 sonrası uygulanan yanlış politikaların sonucu, zararlarının giderek büyümesine izin verilmiştir. Böylece, Türkiye’de uygulanmaya çalışılan neoliberal politikalar, KİT zararları üzerinden prim yapmaya çalışmışlardır. Bunlar kullanılarak devletin küçültülmesi gerektiği ve özelleştirmelerin bir an önce yapılmasının ne kadar önemli olduğu kamuoyuna sürekli pompalanmıştır.

Devletin piyasa mallarının üretiminden çekilmesi, KİT’lerin özelleştirilmesi veya kapatılması anlamına gelmektedir. Böylece özel sektöre, yeni karlılık alanları açılmış olmaktadır. Önce birçoğu yerli sermayeye satılırken, ilerleyen zaman içerisinde onların uluslararası sermayeye hisselerini devrettikleri bilinmektedir. Bu süreç dünyada da çok farklı işlememiştir.¹⁵⁹ Sonuç olarak, hizmet yerinden yönetim kuruluşlarının özelleştirilmeleri ya da kapatılmalarıyla birlikte, genel olarak devlet küçültülmüştür denebilir.

d. Merkezin Yetkileri Bakımından Devletin Küçültülmesi

Bakanlıkların hiyerarşi ve vesayet ilişkisi içerisinde oldukları birimlerin sayısının azalmasıyla, kullandıkları yetkiler de azalmaktadır. Bunun sonucu merkezi devlet, bir takım yetkileri bakımından küçülmüştür denilebilir.

¹⁵⁹ Dünyadaki süreçle ilgili olarak bkz: Cevat Karataş ve Ziya Öniş, **Dünyada Özelleştirme ve Türkiye**, İstanbul: TÜSES, 1994, s. 12.

Devletin piyasaları düzenlemek için yaptığı bir takım müdahaleleri vardır. Sosyal refah devleti, düzenleme kapasitesi yüksek olan bir kapitalist devlet formudur. Kendisine yöneltlen eleştiriler arasında, aşırı müdahaleci olduğu vurgusu önplandadır. Birçok örnek vermek mümkündür. Toplu sözleşme düzenini şekillendirir; en büyük işveren olduğu için ücret düzeyine müdahale eder, faize, döviz kuruna, destekleme politikaları ile de tarıma müdahale eder; üretim ve pazarlama standartlarına, sübvansiyon ya da cezalandırma politikaları ile fiyatlara müdahalelerde bulunur. Ayrıca ekonomik yaşamı etkileyen kuralları meydana getirmeye yönelik rekabet yasası, borçlar yasası, ticaret yasası, tüketiciyi koruma yasası gibi yasal kurumsal düzenlemeleri de devlet yapar.

Bütün bunları yapma ve düzenleme yetkisini elinde bulunduran devlet, bu yetkileri arttıkça, aynı zamanda yetkileri bakımından da büyümektedir. Devletçilik ya da karma ekonomik düzenin uygulandığı ülkelerde bu durum gayet normalken, serbest piyasa ekonomisi koşullarında normal değildir. Serbest piyasa ekonomisini öne çıkaran neoliberal politikalar, devletin müdahale ve düzenleme kapasitesinin gevşetilmesini talep etmişlerdir. Böylece, devletin müdahalesi olmadan serbest piyasa ekonomisi, işleyişini sürdürecektir. Dolayısıyla, yetkileri sınırlandırılan devlet küçültülmüştür denebilir.

Sözü edilen durumu anlatan deregülasyon kavramıdır. Bu kavram, devletin merkezi ya da yerel kurumu tarafından kullanılan bir yetkinin, özel sektöre ya da sivil toplum kuruluşuna devredilmesini anlatırken, aynı zamanda, devletin tekelci yetkilerinin devletin elinden alınıp özel sektöre bırakılmasını¹⁶⁰ da kapsamaktadır. Sonuç olarak deregülasyon devleti yetkisi bakımından küçültülmüştür.

Konuyla ilgili örnekler verilerek kavram somutlaştırılabilir. Gübre, haberleşme, enerji gibi devlet tekeline bulunan, özel sektörün girmesine izin verilmeyen alanlarla ilgili yasalarda yapılan değişikliklerle, devlete ait olan yetkilere son verilmiş ve devletin küçültülmesi, yetkisi bakımından gerçekleştirilmiştir. Yetki, genellikle devletten özel sektöre aktarılmıştır. Ama kimi durumlarda, sivil toplum örgütleri de devletin yetkilerini paylaşmışlardır. Belediye meclislerine ait olan ekmek

¹⁶⁰ Birgül Ayman Güler, “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı’nın Ulusal ve Uluslararası Boyutları” anakanolu, **Kamu Yönetimi 1. Ulusal Kurultayı, 18-19 Aralık 2003**, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası, Şubat 2004, s. 145.

fiyatını belirleme yetkisinin Fırıncılar Odasına devredilmesi örneğinde olduğu gibi. Özel sektör ve sermaye tabanlı sivil toplum kurumlarına devlete ait yetkilerin devri, deregölasyon düzenlemesi olarak devleti küçöltmüştür.¹⁶¹

Diğer yandan, kamusal tekel olmaktan çıkarılıp özel kesime açılan faaliyet alanlarında da yeni düzenlemelere gereksinim duyulmaktadır. Örneğin özel radyo ve televizyonlar ile özel üniversitelerin kurulması olanağının tanınmasından sonra bu alanlarda özellikle idarenin yoğun düzenlemeleri dikkat çekmektedir.¹⁶² Birden bire tamamen devletin düzenleme yetkisi sıfırlanmamıştır. Piyasayı düzenleyip denetleyecek üst kurullar oluşturuluncaya kadar, piyasada bir takım aksaklıklar çıkmaması için devlet, gereken düzenlemeleri yapmaya devam etmiştir. Üst kurullar bakanlıklarla olan ilişkileri bakımından ne bağılı ne de ilgili kuruluş statüsünde olmadıkları için, bunların yapmış olduğu düzenlemeler merkezi devletin yetkilerini azaltmaktadır. Çünkü bunlar karar, yönetmelik, genelge, üst kurul talimatı gibi düzenlemelerle piyasayı düzenlemektedir.

Piyasa adına, piyasa için, toplumu piyasa gibi organize eden her karar, yasa, yönetmelik, genelge, üst kurul talimatı regölasyon düzenlemesi olarak nitelenmektedir. Regölasyon düzenlemeleri sayesinde, Türkiye’de üst kurullaşma yaygınlaştırılmış ve üst kurullardaki bürokrasinin kendi başına kullandığı kamu iktidarı, en azından teoride halk adına kullandığı iktidarı, özel sektör ve sermaye tabanlı sivil toplum kuruluşları ile paylaşılmıştır.¹⁶³ Göröldüğü gibi, regölasyon düzenlemeleriyle devlet küçöltölmüştür. Diğer bir ifadeyle, kamu iktidarının kullanımına bir sınırlama getirilmiştir.

Yerelleşme ile merkezi yönetimden, özelleştirme ve özel sektörleşme ile her düzeydeki devletten kurtulma ve kamu gücünü devlet dışına taşımak mümkündür. Yeni sağ, tek tek ölkelerde ve genel olarak dünyada toplumsal ve kamusal olan hiçbir alanın kalmamasını ve tüm yaşamın, kapitalist üretim ilişkilerinin egemenliğine terk edilmesini istemektedir.¹⁶⁴

¹⁶¹ Birgül Ayman Güler, “Devlet Reformu Sorunu”, **Liberal Reformlar ve Devlet, KİGEM Sempozyum Bildirileri 18-19 Nisan 2003**, Aytöl Güneşer Demirci (Yay. Haz.), Ankara, 2004, ss. 361-362.

¹⁶² Turgut Tan, “Yönetimde Yeni Rasyonellik Arayışları ve Hukuk”, **Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri**, II.cilt, Ankara: TODAİE, Aralık 1995, s. 177.

¹⁶³ Güler, “Devlet Reformu Sorunu”, ss. 362-363.

¹⁶⁴ Güler, **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi...**, s. 78.

Yerel yönetimlerin yatırım kapasitesinin artması sonucu, yerel yönetim yatırım alanı dış mali sermayeye açılmıştır. Yerel yönetimlerde finansman boyutunda gerçekleşen durum devletin küçülmesi, devletin geriye çekilmesinden başka bir şey değildir.¹⁶⁵ Kamu sektörünün geri çekilmesi sonucu, özel sektöre daha fazla hareket alanı tanıma olanağı yerel yönetimler düzeyinde de yaşanmıştır. Kısacası, bir yandan kamu, özel sektör lehine geriye çekilmiş, diğer yandan belediyeler ve öteki kamu kurumları işlerini özel sektöre açmışlardır.¹⁶⁶

Devletin harcamalarının azaltılması, topladığı vergilerin düşürülmesi, personel sayısının azaltılması, bir takım yetkilerinin devredilmesi ve bunların sonucunda örgüt olarak küçülmesi devletin rolünü ve görevlerini belirleyecektir. Bunun tam terside doğrudur. Diğer bir deyişle, devletin rolü ve görevlerinin öncelikli olarak belirlenmesi sonucu harcama, vergi, personel, yetki ve örgüt bakımından küçülmeyi sağlayacak tedbirler, sınırlamalar getirilebilir.

Devletin görevlerinin ve rolünün değişimine karar verildikten sonra, kamu bir takım faaliyetlerden tümüyle çekilmiş, bir kısmında da sorumluluklarını yerine getirme biçiminde farklı yaklaşımlar sergilemeye başlamıştır. Devlet, üretim ve ticaretin yanında, doğrudan hizmet sunumundan çekilirken daha ziyade temel politikalar ve stratejik konularla giderek daha fazla ilgilenmeye yönelmiştir.¹⁶⁷ Sanayi alanında devletin üretici olarak rolü sert bir biçimde azalırken, sosyal yardım hizmetlerinin üretiminde devletin üreticiliği devam etmektedir. Fakat, sosyal hizmetlerin sahibi-üreticisi olarak devletin rolünün ani ve keskin biçimde uygulanan politikalarla azaltılmaya çalışıldığı bilinmektedir.¹⁶⁸

Büyük ölçüde daimi statüde istihdam edilen kamu çalışanları vasıtasıyla halka kamu hizmetleri sunan sosyal refah devleti, küçültülmek istenmektedir. Fakat, devlet, sadece kendi yerine büyük bir ‘yarı-devlet’ ya da paralel devlet yaratmak suretiyle küçültülmektedir. Bu kurumların ticari ve yönetsel kültürü de şüphesiz değişmiştir. Bu değişimin genel modeli, hükümetin sosyal yardım faaliyetinin özelleştirilmesinden ziyade ticarileştirilmesi modelidir. Bu süreç, işveren olarak

¹⁶⁵ Birgül Ayman Güler, “Küreselleşme Döneminde Yerel Yönetimler”, **Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Kitaplığı Seminerleri**, İstanbul: Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayını, 1999, ss. 147-148.

¹⁶⁶ Güler, “Küreselleşme Döneminde...”, s. 148.

¹⁶⁷ Osman Yılmaz, **Kamu Yönetimi Reformu: Genel Eğilimler ve Ülke Deneyimleri**, Ankara: DPT, Şubat 2001, s. 9.

¹⁶⁸ Pierson, a.g.e., ss. 159-160.

devletin ekonomik rolünde bir azalmaya yol açarken, düzenleyici olarak işlevinde toptan bir artışa yol açmıştır. Ayrıca İngiltere örneğinde, devletin sosyal yardım bütçesinde ciddi bir azalmaya da henüz neden olmamıştır.¹⁶⁹

Kamu harcamalarının devletin küçültülmesinde önemli bir yeri vardır. Kamu harcamalarını verimsiz kabul eden ekonomik yaklaşımların etkisiyle, 1980'lerin sonuna kadar DB, kalkınmakta olan ülkelere empoze ettiği yapısal uyum politikalarında, kamu harcamalarının tüm kalemlerinin daraltılması hususunda ısrarcı olmuştur. Sözü geçen yapısal uyum programlarının, olumsuz sosyal sonuçlarının etkisinin görülmesinin ardından, DB başta olmak üzere tüm uluslararası kuruluşlar, yeni kalkınma kurumlarının da etkisiyle, kamu harcamaları içinde “insan sermayesine” yönelik harcamalarla, diğer harcamaları ayırmanın doğru olacağı fikrinde birleşmişlerdir. Sadece sağlık ve eğitimin değil, konut, şehircilik ve kültürün de insan sermayesinin değerlendirilmesine yönelik harcamalar olarak algılandığı bu yeni yaklaşım, devletin küçültülmesini değil, devletin varlık biçiminin değiştirilmesini önermektedir.¹⁷⁰ Daha öncesinde, belirtilen bu yapısal uyarlama politikalarında devleti küçültmek, altyapı finansmanı ve yatırımlarında devletin geriye çekilmesi ve açılan alana piyasa mekanizmalarının yerleşmesi anlamına gelmekteydi.¹⁷¹

İnsani kalkınmaya yönelik harcamaların görece olarak azaldığı ülkelerde devlet harcamaları görece olarak artar veya sabit kalırken, insani kalkınmaya yönelik harcamalar görece olarak düşüş göstermektedir. Başka bir deyişle, devleti küçültme operasyonu asker, polis, hapishane ve siyasal temsil harcamalarının azaltılması şeklinde değil, eğitim, sağlık harcamaları ve alt yapı yatırımlarının daraltılması¹⁷² biçiminde gerçekleşmektedir. Bu veriler kullanılarak DB'nin politika değişikliği analiz edilebilir.

İlk etapta DB, çok insaflı ve insanları çok düşünen bir uluslararası kurummuş gibi algılanabilir. Fakat bu insancıl davranışın ardında yatan gerçek, uluslararası sermayenin kaliteli emek sorununu çözmek olarak görülmelidir. Öncelikle, bütün kamu harcamaları sınırlanıp devlet küçültülmeye çalışıldığında, başta sağlık ve eğitim olmak üzere bir çok alanda bunun olumsuz sonuçları ortaya çıkmaktadır.

¹⁶⁹ Pierson, a.g.e., ss. 166-167.

¹⁷⁰ Ahmet İnsel, **Neo-Liberalizm, Hegemonyanın Yeni Dili**, İstanbul: Birikim Yayınları, 2004, ss. 209-210.

¹⁷¹ Güler, **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi...**, s. 155.

¹⁷² İnsel, a.g.e., s. 210.

Dolayısıyla, yeteri kadar eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanamayan, kötü koşullara sahip konutlarda yaşamak zorunda kalan bireyler, ülkelerine gelen küresel sermayenin ucuz emek gücünü oluşturacaktır, diğer bir deyişle ülkeleri açısından “insan sermayesi”ni. O zaman, kaliteli emek yetiştirmenin maliyeti yerel hükümete yıkılmalıdır ki, uluslararası sermaye yatırım için dünyanın neresini tercih ederse etsin ek bir maliyetle karşılaşmasın. İnsan sermayesine yönelik harcamaların kısılarak devletin küçültölmeye çalışılması, aslında uluslararası sermayenin sınırlandırılması anlamına geleceğinden, devletin varlık sebebi, uluslararası sermayeye uygun emek gücü ve altyapı yaratmak olarak belirlenmek istenmiştir. Doğaldır ki, eğitim ve sağlık alanında devlet harcamaları üstlenirken, bu hizmetlerin sunumu piyasa koşullarında gerçekleşecektir. Bu durumda devletin doğrudan hizmet sunması söz konusu değildir.

Devleti küçültme hedefine ulaşmak için, modern toplumların iç bütünlüklerine zarar verilmektedir. Feodal benzeri güç odaklarının, devletin mali olanaklarını aralarında bölüştüğü ve bu bölüşüm konusunda aralarında sürekli problem çıkan Ortaçağ Batı devletlerine dönüşen bir yapı biçimindedir. Bu durum gelecek açısından hiçte iç açıcı değildir.¹⁷³ Özelleştirmelerin¹⁷⁴ paylaşımı noktasında hem etik olmayan bir takım tavırların sergilenmesi hem de mafya vari yöntemlerin kullanılması endişelerin haklılığını ortaya koymaktadır.

Bütün olumsuzluklarına rağmen devlet neden küçültölmek istenmiştir? Sosyal devletten kaynaklandığı iddia edilen sorunların, ancak devletin küçültölmeleriyle çözülebileceğine olan ideolojik inanç bu konuda belirleyicidir. Bu bağlamda devletin, ekonomik alanda doğrudan üretici, dağıtıcı ve düzenleyici olmaktan çıkarılması gerekmiştir. Bunun pratik anlamı, kamu hizmetlerinin piyasa düzeni içinde işleyen topluma devredilmesidir. Söz konusu kamu hizmetleri yalnızca iktisadi yatırımları değil, özellikle eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, altyapı gibi toplumsal tüketim nitelikli devlet faaliyetlerini de kapsamaktadır. Diğer yandan, doğrudan topluma devredilemeyen yetkiler yerel yönetimlere ve gönüllü kuruluşlara

¹⁷³ İnsel, a.g.e., ss. 210-211.

¹⁷⁴ Genel olarak, özelleştirmelere yönelik yapılan eleştiriler konusunda bkz: Brendan Martin, **In the Public Interest**, Cambridge: Zed Book, 1993. ; Brendan Martin, **Özelleştirme Kamu Yararına mı?**, Ankara: Harb-İş Sendikası Yayını, 1994. ; G. Vicker-Yarrow, **Privatization: An Economic Analysis**, Cambridge: MIT Press, 1988. ; A.Şinasi Aksoy, “Türkiye’de Özelleştirme”, **Özelleştirme Tartışmaları**, Aykut Polatoğlu, (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994.

devredilerek, bunların gerçekleştirilmesinde toplumun doğrudan söz sahibi olması istenmiş ve geleneksel görev alanına çekilen devletin bir işletme gibi örgütlenmesi ve çalışması önerilmiştir.¹⁷⁵ Böylece bu süreç işletildiğinde, devletten boşalan alan, topluma ya da piyasa güçlerine devredilmiş olacaktır.¹⁷⁶ Devletin boşalttığı bu alanın, piyasa tarafından doldurulması¹⁷⁷ küresel ekonomik düzenin¹⁷⁸ rahat bir şekilde yayılmasını kolaylaştıracaktır.

Her bir sermaye birimi, kamu hizmetlerinden en yüksek yararı sağlamaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de finansmanına en düşük seviyede katılmak için kendi özel tedbirlerini almakta ve değerlenme maliyetlerini düşürerek karlılık oranlarını yükseltmeye çalışmaktadır. Vergiden kaçınma ve vergi kaçırma eğilimlerinin artması, vergisel nitelikli kamu teşviklerinin azami ölçüde zorlanması ve bu nedenlerle ortaya çıkan kamu gelirlerinin yetersizliği sorunu karşısında kamu açıklarının büyümesi, bunun kümülatif etkileri olarak sayılabilir. Aynı yönde etki yapan bir başka öge, uluslararası rekabet gerekçesiyle gündeme getirilen diğer yasal vergi bağışıklıklarıdır. Bütün bunların etkisiyle, büyüyen kamu borçlanması dışlama etkisi yaratarak, sermayenin, mali piyasalardan kaynak teminini daha pahalı ve daha zor kılması nedeniyle, *kamu kesiminin küçültülmesi* yönündeki ortak sermaye tavrı harekete geçirilmektedir. Kamu hizmetlerinin sermayeye yüklediği finansman bedeli ile sermayeye dönük yarar arasında varolduğu düşünülen hassas dengeğin ucunun kaçtığı yönündeki sermaye görüşü de giderek *devletin küçültülmesi* taleplerini beslemektedir. Bu durum özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde görülmektedir.¹⁷⁹

Devletin küçültülmesi politikaları, olumsuz sonuçlarına rağmen devam eder mi? Birçok olumsuzluğu olan herhangi bir şeyin sürekli olarak taraftar bulması mümkün değildir. Bu politikaların durumunu böyle değerlendirmek gerekir. Ama politikadaki değişimin çok hızlı olmasını da beklemek aşırı iyi niyetlilik olur.

¹⁷⁵ Uysal-Sezer, a.g.m., ss. 20-23.

¹⁷⁶ Güler, **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi...**, ss. 51-52.

¹⁷⁷ Yeşim Edis Şahin, “Yerleşme, Bölgeselleşme ve Bölge Yönetimi”, **8. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi**, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 109, 24-25 Eylül 1998, s. 41.

¹⁷⁸ Küreselleşme ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Ali Farazmand, “Küreselleşme ve Kamu Yönetimi”, (Çev. Sevilay Kaygalak), **Mülkiye**, C:XXV, S:229. ; Korkut Boratav, “Küreselleşme ve Kamu Ekonomisi”, **Cumhuriyet’in 75. Yılında Kamu Hizmeti ve Kamu Mülkiyeti**, Ankara: KİGEM, 1998.

¹⁷⁹ Türk-İş Araştırma Merkezi, a.g.e., s. 20.

Devletin vatandaşlarına sunması gereken ya da vatandaşlarının devletten beklediği çok sayıda kamu hizmeti vardır. Devlet toplumsal boyutta görülmesi gereken adalet, savunma, iç ve dış güvenlik gibi bir çok hizmeti görürken, bu geleneksel rollerin yanısıra eşitlikçi sağlık ve eğitim hizmeti kurmak, tüm yurttaşlara sosyal güvenlik sağlamak, işsizliği önlemek, ulaştırma, enerji, iletişim gibi temel altyapı hizmetlerini geliştirmek görevlerini de yerine getirmektedir. Bu görevler devlete gelişmeci kalkınmacı bir işlev yükler. Devlet bu işlevlerini yerine getirirken ekonomik hayata bütçe, vergi, iş yaşamını düzenleyen yasal düzenlemeler, üretim ve hizmet alanında kamusal etkinlikler yoluyla müdahale eder. Günümüzde devletin ekonomik yaşama müdahale etmemesi mümkün değildir. Devletin ekonomik yaşama müdahale etmemesi şeklindeki yaklaşımların gerçek yaşamda uygulanması çok zor görünmektedir.¹⁸⁰ Başta gelişmiş ülkeler olmak üzere, özellikle gelişmekte olan ülkelerin az ya da çok devlete gereksinimleri vardır. Gelişmekte olan ülkelerde bu ihtiyaç daha fazladır.

Bunların bağımsız bir sanayi gelişimi sağlayacak bir ulusal kapitalist sınıf yetiştirme olanakları hemen hemen yoktur. Kapitalist ülkelerin geçmişte izledikleri sömürgecilik yolları, onlar için artık tamamen kapanmıştır. Bugünkü gelişmiş kapitalist ülkelerin geçen yüzyılın koşullarında yaptıkları gibi kendi işgüçlerini sonuna kadar sömürme olanakları yoktur. Büyüklerin acımasız rekabetine tabi bir dünyada, serbestçe girebilecekleri bir pazarları bulunmamaktadır. Zaten, kapitalist ülkelerin ulaştıkları düzeylere erişmek için gerekli olan süre kadar uzun bir zaman beklemeye vakitleri de yoktur. Yerli üretim yeteneğini geliştirmek için tek yol, genel ekonomik seferberliği örgütlemek için devleti kullanmaktır.¹⁸¹ Ancak bu sayede tasarruflarını artırıp yatırıma dönüştürerek ekonomik gelişmelerini sağlayabilirler ve kendileri için büyük problem olan işsizlik ve dış borçlardan devletin önderliğindeki planlı ekonomik politikalarla kurtulabilirler. Aksi takdirde, DB ve IMF kaynaklı politikalarla bu kısır döngüyü aşmaları olası gözükmemektedir.

Devletin önemi, yeni sağın kimi temsilcileri tarafından da fark edilmiştir. Bunlar, ekonomik ve toplumsal yaşama olan devlet müdahalesini en aza indirmek istememektedirler. Piyasa ekonomisi, planlama ya da korporatizm biçimindeki devlet müdahalesiyle bağdaşmamasına rağmen, kanun ve düzenin sağlanması, ulusal

¹⁸⁰ DPT, **Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ...**, ss. 27-28.

¹⁸¹ Cem Eroğul, **Devlet Nedir?**, Ankara: İmge Kitabevi, 1990, ss. 151-152.

ideallerin beslenmesi ve savunma yeteneği bakımından devletin kuvvetli elini etkin biçimde talep eder.¹⁸² Dolayısıyla doğrudan mal ve hizmet üreten bir devlet yerine, piyasayı düzenleyen ve denetleyen bir devlet isteği önplandadır. Ayrıca sermayenin güvenliği için iç ve dış savunmanın devlet tarafından sağlanmasını da önemserler.

Kriz içindeki ülkelerde devletin reforma tabi tutulma, mali dengelerin ve ödemeler dengesinin yeniden kurulma gereksiniminin giderek artması göz önünde bulundurulduğunda, devletin küçültülmesi ve piyasanın egemen olması gerektiğini önermek akıllıca gibi gözükürken, ancak bu yaklaşım, ekonomik ve siyasi bakış açısından ele alındığında çok fazla anlam ifade etmemektedir. Çünkü, bir süre sonra, devlet yapısını dağıtmaktansa, gerçek çözümün devletin yapılandırılmasında yattığı tespit edilmiştir. Bunda amaç, sanayi sonrası dönemin tehditlerine yanıt verebilecek bir devleti inşa etmek¹⁸³ olarak belirlenmiştir. Bu inşa sürecinde devletin görevi önemlidir.

Devlet o kadar önemlidir ki aksayan, rasyonel olarak işlemeyen bir devlet yapısının düzeltilmesi, yine onun eliyle yapılacaktır. Devletin rolünde, işlevlerinde, örgüt ve personel yapısında yapılacak olan küçültmelerin kısa vadede alternatifleri yaratılmadığında, bir kriz ortamıyla karşılaşılma riski çok yüksektir. Eski yapının değiştirilmesinde, krizden fayda umulması en tehlikeli yöntemdir. Eski kurumlar yasal olarak görevlerini yerine getiremezlerken, yenileri de örgüt ve personel açısından yetersiz olabilecekleri gibi, toplum tarafından da bir meşruiyet sorunuyla karşılaşabilirler. Amaç tamamıyla mevcut politik ve bürokratik yapıyı tasfiye etmekse, kriz politikaları bunu rahatlıkla yerine getirebilir. Aciz duruma düşürülmüş bir devletten herkes rahatsız olacağından, bir an önce yeniden yapılandırılması istenecek, daha doğrusu, bunu yapabilecek politik kadroların işbaşına gelmesi için siyasi bir tercih sergilenecektir. Politik kadrolar, kendileriyle uyumlu biçimde çalışacak ve bu değişimi inanmış bürokratik kadroların önünü açacaktır. Uygulamada iş bu kadar basit değildir. Her ülkede yönetimin, ekonominin ve siyasetin kendine göre kuralları vardır. Önemli olan bunların, ahenk içerisinde çalışmalarının sağlanmasıdır. Herhangi bir yerde meydana gelebilecek problem, bütün sistemi etkileyecektir. Bu duruma örnek olarak mevcut ahenkli yapının, 1980 sonrası ortaya

¹⁸² Bkz: Letwin, a.g.e. ; aktaran: Giddens, a.g.e., ss. 44-45.

¹⁸³ Nevzat Saygılıoğlu ve Selçuk Arı, **Etkin Devlet**, Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi, 1.basım, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 42.

ıkan küresel yeni dünya düzeni lehine bozulması gösterilebilir. lke menfaatleri yerine küresel menfaatler; eski yasal ussal bürokrasi yerine piyasadan gelme rasyonel ussal bürokrasi (sözleşmeli, kariyerden gelmeyen, iş güvencesi olmayan); ulusal bir ekonomi yerine küresel ihracata dayalı tamamıyla liberalize edilmiş bir ekonomik yapı; yine piyasadan gelen iş bitirici ve dünyanın g merkezleri ile entegre olmuş politikacı tipi, yeni dönemin ne çıkardıkları arasındadır. Kendi mantığı çerçevesinde bir önceki yapı nasıl uyum içerisinde ise, bu yeni oluşturulmak istenen yapı da kendi içerisinde büyük bir uyum sergilemektedir.

C- “Küçültme” Değil İşlevi Değiştirme

1- Düzenleyici Olarak Devlet

Sosyal refah devleti düzenleyiciliği ile önplana çıkmış bir devlet formunu yansıtmaktaydı. Her ne kadar sosyal refah devleti kltlmeye alışlsa da yerine getirilmek istenen devlet biçiminin de düzenleyici bir tarafının olduğu söylenebilir. Bu ikisi arasındaki farkın açıklığa kavuşturulması önemlidir.

Gelişmekte olan ülkelerde, kamunun düzenleme işlevinin, mali piyasaları baskı altına alacak boyutlara ulaştığını, kamu otoritesinin hareket alanının çok geniş tutulduğunu söyleyen Berksoy, bu yüzden mali piyasaların gelişemediğini, genellikle kamu ağırlıklı bankalar sisteminin egemenliği altında kaldığını, faiz oranlarınınsa çoğu kez negatif reel getiri sağlayacak biçimde belirlendiğini ifade etmektedir. Böylece, baskı altındaki piyasaların ulusal tasarrufları sınırlı tutarken, yatırımları özendirdiği ve sürekli fon açığı yarattığını belirtmektedir. Neoliberal zm, mali piyasaların, kamunun düzenleme ve baskı alanından çıkartılıp serbest piyasanın işleyişine bırakılmasını öngördüğünden, bunun özellikle gelişmekte olan ülkelerde fon yaratılması ve kullanılması üzerine önemli yararları olacağını düşünmüştür.¹⁸⁴

Genel olarak liberal görüşü benimseyenler, devletin eylem alanının daraltılmasının gerekli olduğunu savunurlar. Liberal görüşün destekleyeceği tipik politik tercihler arasında, bireysel teşebbüsü destekleyecek dürtülerin artırılması; özel teşebbüse daha fazla hareket serbestisi tanınması; sosyal hizmetler için bir piyasa

¹⁸⁴ Berksoy, a.g.m., s. 599.

mekanizmasının kurulması; kamu planlaması ve yatırımının en aza indirilmesi ve nihayet, devletin rolünün hukuk ve düzenin sağlanması dışında, genel olarak en alt düzeye çekilmesi yer almaktadır.¹⁸⁵ Böylece, sosyal refah devletin yerine, neoliberal devletin gelmesi¹⁸⁶ kolaylaştırılmaktadır. Yeni devlet formunun ekonomiye müdahalesi sınırlandırılmıştır. Bu durum, devletin doğrudan üretimden çekilmesi, bütçe harcamalarının sınırlandırılması ve kural koyucu müdahalelerinin asariye indirilmesiyle gerçekleştirilmiştir.

Devletin mal ve hizmetlerin doğrudan üreticisi olma rolünden geri çekilişinin çelişkilerinden biri, kendisinden ayırdığı işlevler üzerinde denetimi devam ettirmek için, düzenleme *aygıtının genişlemesi* olmuştur. Geniş anlamda *düzenleme*, piyasa aktörlerinin davranışını idari veya yasal olarak denetlemek üzere, devletin tüm müdahalede bulunma şekilleri olarak tanımlanabilir. Bahsedilen anlamda devletler, daima piyasaları düzenleyegelmişlerdir. Devlet, hala her türden mal ve hizmeti yasaklar veya piyasaları kendisi denetler. Devlet piyasa ekonomisinin işlemesi için mülkiyetin, sözleşmenin, alışverişin ve zararın genel çerçevesini kurar. Yasal parayı piyasaya arz eder, paranın ödünç verebileceği faiz oranlarını denetler, dükkanların açılış saatlerini belirler, işçilerin çalışma yaşına ve belirli grupların çalışabileceği saatlere sınır koyar. İstihdamın belirli biçimlerini kayıt altına alır, kaydolmamış kişilerin çalışmasına yasak getirir. Tüketicilerin korunması için yasalar çıkarır, mali kurumların kredi sunumunu kontrol altında tutar, besin maddelerinin kalitesini korur, çevre kirliliğini denetim altında tutar.¹⁸⁷

Devlet bir yandan mülkiyetinde bulunan kimi kuruluşları özelleştirirken, özelleştirme sonrası piyasayı, özel tekelleşmenin önüne geçebilmek için, yeniden düzenlemektedir. Burada sorun gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklılık arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde piyasa koşulları sağlanmadan ve düzenleyici kurullar tam olarak kurulmadan özelleştirmeler gerçekleştirilmiştir. Aynı durum, gelişmiş ülke sermayeleri için avantaj oluştururken, gelişmekte olan ülkeler açısından dezavantaj yaratmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin liberalizasyon ve deregülasyonla yatırıma uygun hale getirilmeleri ve devletin yabancı sermaye

¹⁸⁵ Caslin, a.g.m., s. 294.

¹⁸⁶ Uğur Selçuk Akalın, “Sermayenin Uluslararasılaşması (Globalizasyon) ve Demokrasi”, **Globalizasyonun Yansımaları**, Uğur Seçuk Akalın (Ed.), (içinde), İstanbul: Akademi, 2002, s. 173.

¹⁸⁷ Pierson, a.g.e., ss. 170-171.

ekebilmek için sermayeyi sınırlayıcı yeni düzenlemelere gitmemesi, bu ülkelerde özel tekellerin yaratılmasına yol açmıştır.

Ekonominin, devletin yasal müdahale alanından çıkarılmasıyla, *piyasalara ve rekabete daha büyük g vermek ve devletin yetki alanını ve devlete atfedilen tekeli azaltmak* hedefi güdülmektedir. Ancak, devletin geri çekildiği bu alanların biroėunda¹⁸⁸ sonuç, artık devlet dışı alanda kalan işlevlerin kontrolü için, yeni bir düzenleyici rejimin uygulamaya konulması olmuştur. Örneğin, İngiltere’de yeni özelleştirilen hizmetler kendi fiyatlarını, piyasalar ve rekabetle değil, hükümetin atadığı düzenleyiciler tarafından belirlenmiş bulur. Fiyatları, tüketicilerin ve hissedarların çıkarları arasında bir denge kurmaya çalışan bir dizi düzenleyici kurum yönetir. Bu yeni rejim, önceki dönemdeki hakim anlayıştan oldukça farklıdır. Pierson bunun, piyasalar ve rekabet lehine devletin denetimden vazgeçmesi olarak anlařılmaması¹⁸⁹ gerektiğini söylemektedir. Pierson’a Türkiye bağlamında katılmadığımız nokta, bu, piyasalar ve rekabet lehine devletin denetimden bir süreliğine vazgeçmesidir. Devletin yasal kurumsal düzenlemeyi gevşetmesiyle sivil toplum ve özel sektör için uygun ortam oluşmuştur. Diğer bir ifadeyle, piyasalar ve rekabet koşulları için uygun ortam yaratılmıştır. Piyasayı düzenleyen kurumların kurulmalarında ya da kurulların üyelerinin atanmalarında yaşanan geikmeler de dikkate alındığında, belirli süreliğine boşluklar meydana gelmiştir. Ayrıca, bir takım sivil toplum kuruluşlarına verilen kimi yetkilerin, Pierson’un bakış açısıyla değerlendirilmesi mümkün değildir. Rekabet ortamını güçlendirebilmek için, ilk etapta piyasaya girmek isteyen şirketleri sıkmamak adına, bir takım düzenlemeler ağırdan alınmıştır. Çünkü rekabetin mantığı, piyasada çok sayıda oyuncu olsun, nasıl olsa bunlardan yeteri kadar iyi olmayanlar zaman içerisinde elenecektir, biçiminde özetlenebilir. Böylece çok sayıda şirketten zaman içerisinde güçlü olanların ayakta kalacağı bir ortam yaratılmış olur ve bunlardan en iyileri, daha az sayıda şirket piyasada kalır.

Düzenleme işlevlerinde,¹⁹⁰ ilk anda, devletin gücünde bir azalma meydana gelirken, klasik düzenin tesisi ve devlet hizmetlerinde, özellikle mülkiyet haklarının

¹⁸⁸ özellikle sosyal yardım alanında ve kamu hizmetlerinde.

¹⁸⁹ Pierson, a.g.e., s. 173.

¹⁹⁰ Bu işlevleri devlet, örneğin toplumu makro ekonomik tedbirlerle idare edebilmek ve redistribüsyon (piyasa ekonomisi koşullarında oluşan gelir dağılımı bozukluklarını mali politikalarla düzeltilmesi) gayesi ile üstlenmiştir.

ve rekabet koşullarının emniyet altına alınması meselesinde, böyle bir azalma görülmemektedir.¹⁹¹

Buna rağmen devletlerin kapasitelerinin pek çoğunu kaybetmiş oldukları yönünde inanışlar vardır. Fakat, gelişmiş dünyanın büyük bölümünde devlet, en büyük ve en belirleyici ekonomik aktör olmayı sürdürmektedir. İnsanlar bir yerde yaşamak, alışveriş yapmak ve çalışmak zorunda oldukları için büyük vergi alma faaliyeti, özellikle şirket sektörünün dışında, hala sonuç olarak ulusaldır.¹⁹² Ayrıca, devletin küçültülmesinin bir sınırı olduğu unutulmamalıdır. Rakamlara bakıldığında, böyle bir yaklaşımın öncü ülkelerinde bile, kamudaki işgücü azalmasının %10'u geçmediği, yalnızca kamudaki büyümenin durdurulduğu; merkezi idarede aşırı azalmalar olmuş olsa da, bunların yerel idarelerde görülen artışlarla dengelendiği gözlenmektedir. Bu nedenle, devletin ekonomik hayattaki vazgeçilmez yeri ve rolü sürmektedir.¹⁹³

Ayrıca sermaye açısından da devlet çok önemlidir. Devlet olmadan sermayenin kendi pozisyonunu sağlamlaştırması mümkün değildir. Bunun için uygun zemini sağlayacak olan tek güç devlettir. Önerdikleri politikaları uygulayacak olan ya da bu politikaların başarısızlığı sonucu oluşabilecek olan tepkileri göğüsleyebilecek olan yine devlettir. Devlet, bütün küresel sermayeli şirketlerin, menkul ve gayrimenkullerinin ücretsiz korumalığını yapmaktadır. Çokuluslu şirketler, özel güvenlik şirketlerinden küresel düzeyde güvenlik hizmeti satın almaya kalksalar, maliyet tahmin edilemeyecek kadar yüksek olacaktır. Ayrıca, güvenliğin tam olarak sağlanamadığı bir dünyada, sermayenin küreselleşmeyi kullanarak karlılığını artırılabilmesi de mümkün değildir. Devletler hala küresel sermaye için en iyi tüketici, en iyi müşteri, en iyi garantör¹⁹⁴ durumundadırlar. Belirtilen nedenlerle devletten vazgeçebilmek mümkün değildir.

Bu noktada sakıncalı olan, devletlerin maliyetleri düşürsün diye birbirleriyle düzenleme işlevini terk etme yarışına girmeleridir. Deregülasyon yarışı; fahiş karlara, gelir seviyesinde ciddi uçurumlar oluşmasına ve işsizliğin artmasına, ayrıca halkın sefalet içindeki kesiminin marjinalleşmesine yol açmaktadır.¹⁹⁵

¹⁹¹ Habermas, a.g.e., ss. 86-87.

¹⁹² Pierson, a.g.e., ss. 199-200.

¹⁹³ Saygılıoğlu ve Arı, a.g.e., s. 49.

¹⁹⁴ Alt birimlerin kullanacağı kredilerde garantör konumundadır.

¹⁹⁵ Habermas, a.g.e., ss. 88-101.

Sonuç olarak, kamunun bazı faaliyetlerden tümüyle çekilmesi, diğer bazı sorumluluklarını yerine getirme biçiminde farklı yaklaşımların sergilenmesi devletin rolünün yeniden tanımlanmasına yöneliktir. Giderek, devletin üretim ve ticaretin yanında, doğrudan hizmet sunumundan çekildiği ve daha ziyade temel politikalar ve stratejik konularla ilgilendiği görülmektedir. Genel olarak devletin sorumluluğunda olan politika tespiti ile anayasal bir yetkinin ya da kamu gücünün kullanılmasını gerektiren düzenleme yapılması ve hizmet sunum işleri bakanlıklara bırakılmaktadır. Kamunun üretime ve ticarete yönelik tüm faaliyetlerinin şirketleştirildiği veya özelleştirildiği görülmektedir. Şirketleşme yolu seçildiğinde kamu şirketlerinin vergi ve istihdam mevzuatı gibi açılardan bütünüyle özel kesimin tabi olduğu koşullarda faaliyette bulunması esastır. Bir çok ülkede bu şekilde kamu kesimi çok sayıda sektörden çekilmiştir. Şirketleşme genellikle özelleştirmeye yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir.¹⁹⁶

Bütün bu tartışmalar yapılmaya devam etmektedir ve edecektir de. Çünkü insanların ülke ve dünya nimetlerinden aldıkları payların dağıtılması söz konusudur. Ayrıca, kapitalist sistemin devam edip etmeyeceği, buralardan çıkan tartışma neticelerine göre belli olacaktır. Doğrudan devletin küçültülmesi politikalarının ekonomik ve sosyal zararlarının ortaya çıkması sonucu, DB'nin devletin küçültülmesi politikalarına makyaj yapma gereksinimi doğmuştur. 1997 yılında yayımlanan DB Raporu bir yanıyla bir kırılmayı temsil ederken, diğer yanıyla da serbest piyasa ekonomisi üzerine kurulu olan bu politikaların yerleşmesine yardım edip, kimi muhalefet odaklarının direncini düşürecek bir özellik sergilemektedir.

2- 1997 Dünya Bankası Raporu

Değişen dünyada devletin rolünün yeniden gözden geçirilmesini konu alan 1997 Dünya Kalkınma Raporu'nda, küresel ekonominin gereklerine yanıt verebilecek, teknolojik değişimlere hızla uyum sağlayabilecek daha etkin ve güçlendirilmiş bir devlet hedeflenmektedir. Ancak, DB'nin önceki raporları göz önüne alındığında, daha etkin ve güçlendirilmiş bir devletten anlaşılan, devletin

¹⁹⁶ O.Yılmaz, a.g.e., ss. 9-11

kapsamının genişletilmesi, işlevlerinin artırılması, kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması değildir. Bu rapor teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilen, etkin, düzenleyici bir devlete olan gereksinimden bahseder.¹⁹⁷

Rapor bir takım önemli yenilikleri beraberinde getirmiştir. DB önceden, devletin yetki ve görevlerinin sivil toplum örgütlerine ve özel sektöre aktarılması gerektiğini vurgularken, piyasanın ve sivil toplumun geliştirilmesini önemsemişti. Ancak bu raporda, devletin etkin bir devlet olması özellikle öne çıkarılmıştır. Bu düzeltme, devletin tamamen etkisiz kılındığı bir ortamda, piyasa ekonomisinin işleyişinin de tehlikeye gireceği şeklinde bir varsayıma dayanmaktadır. Rapora göre; devletin, mülkiyet hakları, yol, sağlık ve eğitim gibi temel kamu hizmetlerini bile gerçekleştiremediği gelişmekte olan ülkelerde,¹⁹⁸ eksikliklerin büyük krizlere yol açtığı, devletin daha etkin olmasına yönelik çağrılardan anlaşılmaktadır. Bu ülkelerde bir yandan kişiler ve şirketler vergi ödemekten kaçınırken diğer yandan bozulan kamu hizmetlerine tepki göstermekte, bu durum hizmetlerin daha da bozulmasına yol açmaktadır. Verilen sözlerin uzun vadede yerine getirilememesi, kimi yerlerde devletin çökmesine neden olurken, merkezi planlamanın tasfiyesi ise yeni sorunları beslemiştir. Durum o kadar kötüleşmiştir ki, ortaya çıkan ara dönemde, vatandaşların, hukuk ve düzen gibi temel kamu hizmetlerinden bile mahrum kaldıkları ifade edilmektedir.¹⁹⁹

Raporda, devlete yeniden itibar kazandırılmıştır. Küresel ekonomiye entegrasyon için belli bir standartlaşmaya gereksinim duyulduğundan bu sisteme dahil olmak için bir yönlendiriciye ihtiyaç olmuştur. Yeni dönemi yönlendirebilecek aktörlere duyulan gereksinim için devlete tekrardan iş düşmüştür. Bu bağlamda yeni devlet formu, çok daha esnek olmalı, hızlı hareket edebilmeli, sivil toplum ve şirketlerle işbirliği içerisinde bulunmalıdır. Bunu sağlamak için, başta kamu sektörü yönetimi olmak üzere, çeşitli reformlar uygulamaya koyulmuştur.²⁰⁰

¹⁹⁷ Sonay Bayramoğlu, “Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim”, **Praksis**, Küreselleşme Empiryalizm: Ne Yapmalı, Nasıl Direnmeli, S: 7, 2002, ss. 92-93.

¹⁹⁸ Konu ile örneklere geniş yer veren bir kaynak. Bkz: Michel Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi, IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü**, (Çev. Neşenur Domaniç), İstanbul: Çiviyazıları, 1999.

¹⁹⁹ Bkz: World Bank, **World Development Report 1997, The State In A Changing World**, Oxford University Press, 1997.

²⁰⁰ Bayramoğlu, a.g.m., s. 94.

Bu rapora göre, istenen devlet formunun sosyal refah devleti olmadığı ortaya çıkmıştır. Sosyal refah devletini istememek, beraberinde büyük bir değişimi getirecektir. Çünkü, bu yönde alınacak bir karar bütün devlet örgütlenmesini baştan aşağıya etkileyeceği gibi, toplumun tamamını ve hatta tek tek bireyleri etkileyecektir. O yüzden 1980’lerle 1997 yılları arasında DB’nin bir takım kararlarında farklılıklar olmasının temelinde böyle bir gerekçe yatmaktadır. Devletin yetki ve görevlerinin sivil toplum örgütlerine ve özel sektöre ilk etapta aktarılması, devleti zayıflatırken piyasa ve sivil toplum örgütlerini geliştirecektir. Zayıflayan devlet, bir takım yapması gereken asli görevlerini dahi layıkıyla yapamaz hale gelecektir. Bu aşamadan sonra, yine güçlü bir devlete gereksinim duyulacaktır. Bu sosyal refah devleti olmayacaktır. Çünkü zaman içinde güçlenen piyasa ve sivil toplum örgütlerine zarar vermeyecek, onlarla rekabet etmeyecek, onların yolunu açacak bir devlet istenmektedir. Dolayısıyla, doğrudan mal ve hizmet üretmeyecek, bütçede delikler oluşmasını engelleyecek, piyasaya kural koyucu müdahaleleri çok az olacak bir devlet talep edilmektedir. Yeni devlet formu, hem bu tür sınırlamalar altında olmalı hem de piyasa ekonomisinin işleyişini tehlikeye düşürecek gelişmeleri bertaraf edebilecek donanımına sahip olmalıdır. Buna uygun bir devlet formu yaratılmalıdır. Görüldüğü gibi bu raporda, “sigorta devlet” olarak adlandırdığımız yapının oluşum süreci anlatılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kapitalist sistemin güvenliğini sağlayacak devlet formunun yeni koşullara uygun olarak yaratılmasıdır.

Ana mesajı “etkin devlet” olan raporda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimlerine uygun olarak hazırlanmış bir devletten ziyade, DB’nin kendi rasyonalitesi ve küresel piyasanın gereksinimleri için işlevsel ve etkin olabilecek bir devlet tasarlanmıştır. Böyle bir işlevselliğin yanında, devletin kendi toplumunda 1980’ler boyunca kaybettiği değeri yeniden kazanması ve belli bir meşruiyete sahip olması da gerekmiştir. Bu nedenle raporda, devletin itibarını yeniden kazanması için, ilk olarak toplumların, devletin sorumluluklarının yeniden tanımlanmasını kabul etmeleri istenmiştir. Böylece devletin rolü ya da devletin üzerindeki yük azaldıktan sonra, “devlet kapasitesinin artırılması” aşamasına gelinmiştir. Rapor, bu aşamada, devletin kapasitesinin artırılmasına yönelik iki bölümlü bir strateji önerisi getirmektedir.²⁰¹

²⁰¹ Bayramoğlu, a.g.m., s. 95.

Bu stratejiye göre, devletin rolü, kendi kapasitesiyle uygun hale getirilirken, kapasitenin dışında kalan görevlerin vatandaşlar ve çeşitli topluluklar tarafından üstlenileceği varsayılmaktadır. Devletin kapasitesinin yetersiz olduğu alanların incelenmesi suretiyle hangi alanlara müdahalede bulunup bulunamayacağı saptanmalı; buna göre devlet, kendi kapasitesini tespit etmelidir. Rapor, düşük kapasite ile bir çok şeyi yapmaya çalışan devletlerin yarar yerine zarar ettiklerini vurgulayarak, bunun yerine asli görevlerde daha fazla yoğunlaşan bir devlet anlayışını getirmeye çalışmaktadır. Stratejinin ikinci bölümünde ise, kamu kurumlarının canlandırılarak devletin kapasitesinin artırılması önerilmektedir. “Etkin kurallar ve sınırlamaların oluşturulması, devletin keyfi edimlerinin kontrol edilmesi ve yolsuzluklarla mücadele edilmesi” gerekmektedir. Böylece rapor dikkatleri sadece devletin rolünün yeniden belirlenmesine çekmekle yetinmemiş, ülkelerin, kapasitelerinin yeniden oluşturulması sürecini nasıl başlatabileceklerini de göstermiştir.²⁰²

1980’lerden itibaren sürdürülen devletin zayıflatılması politikasından vazgeçildiğini, bunun yerine devlete aktif bir rol verildiğini belirten raporun hedeflediği devlet anlayışı, “piyasaların başarısızlıklarını düzeltmek için onlarla ortaklık geliştiren, fakat onların yerini almayan devletler...”²⁰³ şeklindedir.

DB Raporu olgusal düzlemde doğru saptamalardan hareket ederek “gerçekçi yorumlar ve öneriler” geliştirme görüntüsü altında müdahale alanları sınırlandırılmış, sosyal özü budanmış ve küreselleşmeye yatkın hale getirilmiş bir devleti önermektedir. DB’nin bu sınırlı devleti, sistemin büyüyen sorunlarını çözebilecek gibi gözükmemektedir.²⁰⁴

1997 DB Raporu’ndan sonra devlet merkezli bir yaklaşım sezilmektedir. Yönetişim anlayışında devletin düzenleyici bir konum alması öngörülmektedir. Devlet, yönetişimin uygulanabilmesi için hukuksal ve siyasal ortamın uygun hale getirilmesi hedefine kilitlenmiştir. Devletin dışında herhangi bir yapının, yeni kurumsal ağı oluşturması kolay değildir. Bu nedenle devlet, yeni rolüyle yönetişimin gerçekleşmesi için gerekli altyapıyı sağlayan bir yapıya kavuşturulmakta ve gerekli

²⁰² Bayramoğlu, a.g.m, ss. 95-96.

²⁰³ World Bank, **World Development Report 1997...**, s. 25.; aktaran: Bayramoğlu, a.g.m., s. 96.

²⁰⁴ Oğuz Oyan, “Değişen Dünyada Değişmeyen Devlet mi?”, **Ekonomide Durum**, Bahar-Yaz 1997, s. 25.

olan uluslararası kurumsal destek DB, OECD, BM ve IMF tarafından verilmektedir. Avrupa’da ise buna ilave olarak, Avrupa Yeniden İnşa ve Kalkınma Bankası (EBRD) vardır.²⁰⁵ Türkiye gibi ülkelerde ise, ayrıca, AB’nin benzer taleplerinin bulunduğunu unutmamak gerekir. DB, OECD, BM ve AB gibi bütün bu uluslararası ve bölgesel örgüt ve yapılar, neoliberal politikaların uygulanmasını arzulamakta ve gerekli yasal çerçevelerin sağlanması için çalışmaktadırlar.

Devletler, piyasanın ve toplumdaki çeşitli grupların sağlayamadığı temel kamusal hedeflere yönelirken, öncelik piyasanın ve sivil girişimlerin olacaktır. Devletin sınırlarının çizilmesi için yapılan YİD türü kendi kendini kısıtlayıcı kurallar konulup firmalar ve vatandaş girişimleri cesaretlendirilecektir. Rapor, gelişmiş ülkelerin sosyal programlarını bir istisna olarak gösterip, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere farklı bir yol izleyin mesajı vermektedir. Bütün bunlar, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde devleti özellikle sosyal hizmet alanındaki bir çok yükümlülük ve sorumluluğun dışına iterek, bu sorumluluklarını geliştirmesini sınırlamak olarak algılanabilir.²⁰⁶

Yetkilerin dikkatli bir şekilde devredilmesi, yani yerelleşme politikalarıyla merkezi olmayan bir yapının oluşturulmasına büyük önem verirken, burada ortaya çıkabilecek bölgeler arası eşitsizliğin büyümesi, makroekonomik politikanın denetiminin elden kaçırılarak makroekonomik istikrarsızlığın büyümesi ve yerel yönetimlerin özel çıkar gruplarının etkisi altına girmesi gibi üç sorun alanını saptayan Rapor, sorunların farkında olduğunu göstererek herkese Rapor’da istediğini bulma olanağı vermektedir. Ama buna rağmen, katılımın çok sorunlu olduğu gelişmekte olan ülkelerde çok olumsuz sonuçlara yol açan yerelleşmeyi, temel bir çözüm aracı olarak savunmaktan vazgeçmemiş olması, küreselleşmenin ikizinin yerelleşme olduğu bilinciyle hareket edildiğini gösteren bir kanıttır.²⁰⁷ İki kavram arasında doğrudan bir ilişki vardır.

Yerelleşme kavramı²⁰⁸ ile desteklenen küreselleşme stratejisinin arkasında,

²⁰⁵ A. Tatar-Peker, “Dünya Bankası: Büyüme Söyleminden İyi Yönetme Söylemine”, **Toplum ve Bilim**, S:69, 1996, s. 43.

²⁰⁶ Oyan, “**Değişen Dünyada...**”, s. 24.

²⁰⁷ Oyan, “**Değişen Dünyada...**”, s. 25.

²⁰⁸ Küreselleşme yerel yönetimlere farklı roller verirken, merkezi yönetim-yerel yönetim dengesinin yerel yönetimler lehine yeniden kurulmasına yerelleşme denebilir. Bkz: Şenay Gökbayrak, **Belediyeler, Özelleştirme ve Çalışma İlişkileri**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi: 28, 2003, s. 80. ; Yerelleşme kavramının bir yönü, yönetimler arası, merkezi yönetimden yerel

emperyalizmin devleti küçültme ve kimi kurumsallaşmış birimlerini, araçlarını tasfiye istemi yatmaktadır. Bu, devletin yeni dünya düzenine göre yeniden yapılanması anlamına gelir. Bu yeni düzende ekonomik birimler olarak kentler, uluslararası sermayeyi kendilerine çekebilmek için sonsuz bir yarışa gireceklerdir. Bu yarış, ulus devletin katı bölgeleme, planlama kurallarına karşın, yerelleşme, esnek bölgeleme, planlamanın kuralsızlaşması, özellikle çevre koruma vb. planlama kurallarının gevşetilmesi gibi önlemlerle özendirilmektedir. Bu ise, yerelleşme, karşılıklı bağımlılık vb. iddiaların tersine, özellikle azgelişmiş ülkelerin yarattıkları ekonomik değerlerin sahip oldukları çevresel, tarihsel ve kültürel kazanımların kaybıyla sonuçlanacaktır.²⁰⁹

Görüldüğü gibi 1997 Dünya Bankası Raporu “etkin devlet”i tarif etmektedir. Bu aynı zamanda, 21. yüzyıl devletin nasıl bir devlet olması gerektiğini anlatmaktadır. Kalkınabilmek için bir başka devlet biçimi benimsemenin mantıklı olmayacağı, reformlar ancak buna uygun yapılarak sonuç alınabileceği yansıtılmaktadır. Etkin devletin, piyasaların gelişmesine ve insanların daha sağlıklı, mutlu bir yaşam sürmelerine imkan veren mal ve hizmetlerin, kural ve kurumların sağlanmasında önemli olduğu, böyle bir devlet olmadan gerek ekonomik, gerekse toplumsal sürdürülebilir kalkınmanın mümkün olamayacağı anlatılmaktadır. Devletin, büyümeyi doğrudan sağlayan bir varlık olarak algılanmaması, onun bir kolaylaştırıcı olarak, ancak ekonomik ve toplumsal kalkınma için önemli olabileceği vurgulanmaktadır.

DB’nin böyle bir devlet formu sunmuş olması niçin bütün dünya için önemli olsun ki, bu sadece basit bir rapor, isteyen dikkate alır istemeyen dikkate almaz diye düşünülebilir. Böyle bir düşünce dünyanın yeniden yapılandırılması sürecinin eksik

yönetimlere yetki ve görev aktarımını içerirken, diğer bir yönü de kamusal hizmetlerin giderek daha fazla oranda piyasa aktörleri ve hükümet dışı kuruluşlar tarafından yerine getirilmesini kapsamaktadır. Yerelleşme denildiği zaman, kavramın farklı boyutlarını dikkate almak gerekmektedir. Yerinden yönetim geleneğini güçlendirmek, daha demokratik katılımcı, şeffaf yerel yönetimler yaratmak için yerel yönetimlere olan vurgunun artırılması anlamında kullanılan yerelleşme ile yerel hizmetlerin sunumunun yerele ve bir noktadan sonra da uluslararası sermayeye bırakılması olanağını sağlayan bir araç olarak yerelleşme, birbirinden oldukça farklıdır. Bu anlamda yerelleşme, ulus devletlerin varlığının uluslararası sermaye tarafından devre dışı bırakılmasına hizmet edebilmekte, ayrıca yerel yönetimlerin güçsüz olduğu bir ülkede bu yerelleşme türü, yerel yönetimlerin çok daha güçsüzleşmesine neden olabilmektedir. Bkz: Cevat Geray, **Yerel Yönetimler ve Küreselleşme**, Türk Belediyeler Birliği Derneği Yayınları, 2001.

²⁰⁹ Melih Ersoy ve Çağatay Keskinok, “Küreselleşme ve Yerelleşme”, **Ada-Kentliyim**, Yıl: 3, S: 9, Mart-Mayıs 1997, s. 56.

algılandığının ve bütünün görülememe eksikliğinin taşındığı anlamına gelir. DB ve beraber hareket ettikleri aktörler, gerek proje kredileri gerekse borç kredileri gibi enstrümanlarla özellikle gelişmekte olan ülkelerde 21. yüzyıl devlet biçimi olan “etkin devlet”i kurmaktadır. Yaşanan krizler kapitalizmin krizleridir, dünyanın her tarafını etkilemesi mümkün değildir denemez, çünkü kapitalizm dünyanın neredeyse bütününe etkileyen bir ekonomik düzendir. 1980 sonrası yaşanan gelişmelerle, birbirine iyice bağlı hale gelen dünya ekonomisi, herhangi bir sıkıntıyla karşılaştığında kriz virüsü bir anda domino taşı etkisi yaratarak bütün ülkelere yayılabilmektedir. Bu durum, küreselleşmenin dünyamıza en büyük armağanıdır denebilir. Ayrıca, sıcak para hareketleri karşısında, tek tek ülkeler de krizlere sokulabilmektedir. Bu durumdan kısa vadede kurtulmak isteyen ülkeler, DB ve IMF gibi uluslararası aktörlerle temasa geçmek zorunda kaldıklarından, gerekli krediyi alabilmek için, bu örgütler tarafından kendilerine dikte ettirilen devlet reformlarını yerine getirmekten başka çare bulamamaktadırlar. Reform sürecinin her tıkanışında, DB ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar devreye girerek tıkanıklığı açmaktadırlar. Yani, her direniş ya da kesintiye uğrayış, “kriz-DB, IMF vs.-reform-tıkanma” kısır döngüsü şeklinde devam etmektedir. Böylece dünya ülkeleri, istenilen kıvama gelinceye kadar, yani kapitalizmin önüne engel değil, onun tek ekonomik düzen olarak varlığını sürdürmesine hizmet edecek konuma ulaşıncaya kadar, bu süreci devam ettirmeye çalışacaklar. Bu yüzden, kapitalist sistem içinde kalan hiçbir devlet biçimi onun dışına çıkmadan, kendisini sürükleyen bu dalgadan kurtulma şansı bulamayacaktır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde raporun önemi daha iyi anlaşılacaktır.

3- Etkin Devlet

Son dönemlerde devlet tartışmalarının yeniden gündeme gelmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlar arasında, devletin ekonomide oynadığı rolün boyutlarını gösteren “kamu harcamalarının GSYİH’ye oranının”, özeleştirme yapılmamasına rağmen yükselmeye devam etmesi; genişleyen kamu bütçeleri; bir çok sanayileşmiş ülkede refah devletinin içine girdiği mali kriz ve bunun neticesinde refah devletinin gerilemesinin toplumda yarattığı hoşnutsuzluklar; devleti küçültme politikalarının az

gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaratmış olduğu sosyal ve ekonomik dengesizliklerin derinleşmesi; ülke ekonomilerinde görülen kronik istikrarsızlıklar; özgür piyasa ve hakem devlet düşüncesi çerçevesinde biçimlenen ekonominin deregülasyonunu zorunlu kılan politikaların yaygınlaşması; bilişim teknolojilerinde kaydedilen ilerlemelerin finansal deregülasyon sürecini hızlandırması ve bu suretle devletin finansal piyasalardaki etkisini azaltan politikaların uygulanmasının kolaylaşması; deregülasyon ve daha az devlet müdahalesi yoluyla kamu sektöründe esneklik yaratılması talepleri; devletin daha önce üstlendiği birçok mali işlevin piyasaya bırakılması ile kamu maliyesinin hem hacim hem de nitelik olarak değişmesi ve etkisizleşmesi²¹⁰ sayılabilir.

Uygulanan politikaların, gelinen süreçte sakıncalarının ortaya çıkması, diğer bir deyişle hem uluslararası hem de ulusal düzlemde yeniden paylaşım yapılırken küresel sermaye lehine dengenin bozulması ve bozulan denge üzerinden kapitalist sistemin devamlılığının sağlanmasının mümkün olmaktan çıkması ve bu süreçte dengeleriyle oynanan şeyin devlet olması, tartışmaların odağında yer almasını haklı gösterecektir. Her ne kadar küresel ekonominin hakimiyeti olsa da bizzat ona ulusal düzlemde sahip çıkacak ve güvenliğini sağlayacak olan şey devlettir. Dikkat edilirse sosyal refah devleti küçültülürken de, etkin devlet yaratılırken de, onun hiçbir zaman asli görevleri olarak nitelendirilen görevlerinden vazgeçmesi istenmemiştir. Her seferinde ısrarla iç güvenlik, dış güvenlik ve adalet hizmetlerini sunması talep edilmiştir. Yoksa, teknik olarak bu hizmetlerin özelleştirilmesi mümkündür. Ama böyle bir durumun kaos üretmekten başka bir işe yaramayacağı bilindiği için, yalnızca ekonomiyle bağlantısı kesilmiş bir devlet tercih edilmiştir.

Son dönemde, devletin doğrudan müdahale ve üretim yapmasından çok, politika oluşturma, kaynak yaratma, standart koyma ve denetim yapma rolleri öne çıkmıştır. Bir yandan devletin toplum üzerindeki geleneksel kontrol ve müdahalesi azalırken, diğer yandan yerel ve küresel düzeylerde çok aktörlü politikalar oluşturulmaktadır. Bütün bunlar dikkatlice değerlendirildiğinde, kapitalist sistemin yeni devlet formu “etkin devlet” olarak ortaya çıkmaktadır. Etkin devletin şekillenmesinde politik ve ekonomik tercihler belirleyici olacaktır. Etkin devlet yaklaşımı ilke olarak piyasa ve piyasa temelli araçları benimsemektedir. Piyasa

²¹⁰ Bkz: Saygılıoğlu ve Arı, a.g.e., ss. 27-29.

kurallarına dayalı rekabetçi bir ekonomide devletin olmaması gerektiği yönündeki liberal görüşlerin, bütün yönleriyle devletlerin ve piyasaların faaliyet gösterdikleri gerçek koşullara uymadığı da açıktır. Günümüzde gerek piyasa sistemi içinde gerekse küresel platformda ortaya çıkan fırsat ve tehditlere karşı devletin oynaması gereken yeni roller ile küreselleşmenin nimet-külfet dengesini sağlamak bakımından, etkin bir devletin varlığına daha da önem kazandırdığı²¹¹ düşünülmektedir.

Devleti küçültme politikalarıyla, devlet, güya sırtındaki yüklerden kurtarılmaya çalışılırken, toplumdaki eşitsizlikler daha da derinleştirilmiştir. Libertarian anlayışa geri dönüş, devleti bir anda sadece güvenlik ve adaleti sağlayan bir kurum olmaya itmiş, sosyal devlet anlayışı sıfırlanmış ve toplumda eşitsizlikler daha da artmıştır. Ayrıca, yeni sağ iktidarların İngiltere ve ABD'deki liberal anlayışla devletin tamamen küçültülmesini ve siyasi yaşamda daha ziyade korumacı ve milliyetçi bir söylemi dile getirmeleri, devletin ekonomiden elini çekerken toplumun diğer alanlarında ve savunma alanında büyümesi sonucunu doğurmuştur. Reagan döneminde ABD'de devletin ekonomideki rolü azaltılırken, savunmaya yapılan devasa harcamalar ve Star Wars gibi projelere ayrılan finansal kaynaklar, devletin bir yandan küçülürken diğer yandan ne kadar büyüdüğünü ortaya koymaktadır.²¹²

Etkin devlet felsefesi, devletin pozitif görevlerinin ve fonksiyonlarının zamana, mekana ve sosyo-ekonomik koşullara göre değişebileceğini kabul etmektedir. Piyasanın etkin çalışmasını sağlayacak temel mekanizma piyasa kurallarında bulunsa da, piyasanın başarısız olduğu alanlarda devletin müdahaleleri kaçınılmaz görülmektedir. Piyasaların düzgün işlemlerini sağlayacak yapıları devletin sistem içinde oluşturması ve devletin buna göre yeniden yapılandırılmasının bugün bir zorunluluk olduğuna inanılmaktadır. Devletin görevlerinin mutlaka sınırlandırılması istenmektedir. Ancak bu sınır çizilirken etkin devletin görevi, herkese iş ve aş vermek olmayacağı gibi, sadece güvenlik ve adaleti sağlamak biçiminde de daraltılmamalı denilmektedir. Devletin vatandaşına karşı sorumlulukları olduğundan gereksinimi olana yardım etmesi istenir. Özgür olan, ama maddi yetersizliklerinden dolayı bu özgürlüklerini yaşam pratiğinde kullanamayan bireylere, gerekli temel olanaklar etkin devlet tarafından sağlanmalıdır. Etkin devlet,

²¹¹ Saygılıoğlu ve Arı, a.g.e., ss. 30-31, 41.

²¹² Saygılıoğlu ve Arı, a.g.e. s. 43.

tüm sorunların çözümü olarak kabul edilmediği için, her şeyin devletten beklenmesine de taraf değildir.²¹³

Etkin devlet yaklaşımında, piyasanın sosyal adaleti sağlayamadığı durumlarda devletin müdahalesinin gerekli olduğuna inanılmaktadır. Minimal devlet taraftarlarından biri olan DB'nin, özellikle kalkınma sorunu ile karşı karşıya gelen ülkeler için minimal devlet önerisinden vazgeçtiği ve devletin işlevsel katkılarının altını çizdiği, DB tarafından yayımlanan ve resmi görüş yansıtan kalkınma raporlarında görülmektedir.²¹⁴ Buradan hareketle, küçük devlet anlayışının öncülü sosyal refah devletiyken, ardılı etkin devlettir denebilir.

Devletin etkinliğinin sağlanması için özelleştirme önemli bir araç olarak kullanılmasına rağmen, salt özelleştirme uygulamalarıyla devletin küçültülmesinin, her durumda etkin bir devlet yapılanmasına götürmeyeceği varsayılmaktadır. Devlet reformu kapsamında gündeme gelen, kamu ekonomisinin özelleştirme yoluyla küçültülmesi yaklaşımının, kendisinin bir amaç olmaktan ziyade, vatandaşlara nitelikli hizmet sunan daha etkin bir kamu yönetimini oluşturmaya yönelik bir araç olduğu söylenmektedir. Ancak, özelleştirme devletin etkinliğini artırmanın araçlarından bir tanesi olarak sunulmakla beraber, aynı zamanda, piyasalarda rekabetin artması ve piyasa oyuncuları arasındaki rekabetin ciddi bir biçimde düzenlenebilmesi; devletin, oyunun kurallarını sağlam bir biçimde ortaya koyması ve hayata geçirmesi; en az özelleştirme kadar ve uzun dönemli istikrarlı bir verimlilik artışı için önemli faktörler²¹⁵ olarak kabul edilmektedir.

Özelleştirme gerçekten devletin küçültülmesinde çok önemli bir araçtır. Aynı zamanda birden fazla işlev gören bir araçtır. Bir yandan özelleştirmeyele KİT'ler satılırken devlet üretimden çekilmekte, diğer yandan özelleştirilen kuruluşlardan personel çıkarılmasıyla personel sayısı azalmakta, ayrıca sayı olarak bu kuruluşların azalmasıyla örgüt olarak devlet küçülmekte, bütçeden bunlara ayrılan transferler azaltılarak kamu harcamalarından tasarruf edilmektedir.

Daha küçük bir devlet, mutlaka ve her koşulda daha iyi ve etkin bir devlet anlamına gelmeyecektir. Etkin devlet yaklaşımında devletin küçültülmesine yönelik önerilerin amacı, kamu hizmetlerinin piyasa temelli araçlar vasıtasıyla sunulması ve

²¹³ Saygılıoğlu ve Arı, a.g.e., ss. 45-46.

²¹⁴ Bkz: World Bank, **World Development Report 1997...**,

²¹⁵ Saygılıoğlu ve Arı, a.g.e., ss. 48-49.

mali kaynaklar açısından kamu hizmetlerinin vatandaşlar lehine katlanabilir bir maliyete sahip olması ilkesine dayanmaktadır. Ancak, diğer yandan, etkin devlet sistemi kapsamında bir ilke olarak, özel sektörün faaliyet gösterdiği alanlarda devletin faaliyet göstermemesi, kilit bir yaklaşım²¹⁶ olarak ortada dururken, aynı zamanda bu durum, eleştirilere de kaynaklık etmektedir. Çünkü, ya vatandaşlar lehine katlanabilir bir maliyetle ya da daha az bir maliyetle devletin hizmet sunabileceği hallerde, devletin bu alanın dışına zorla çıkarılmasının ne kadar doğru olacağı sorusu, mutlaka yanıtlanmalıdır.

Yine, başka bir bağlamda değerlendirildiğinde, etkin devlet reformlarının, küçük bir devlet yaratma zorunluluğu taşımadığı söylenmektedir. Çünkü, ülkelerin yönetim biçimleri ve yapılarını, coğrafi, tarihi ve kültürel özelliklerinden ayrı düşünmek doğru olmayacağından, bir ülkede kabul edilebilir bir durum diğer bir ülkede kabul edilmeyebilecektir. Ray, reformların etkili olabilmesi için ülkelerin coğrafi, tarihi, toplumsal ve ekonomik koşullarının dikkate alınarak tasarlanıp uygulanması gerektiğini²¹⁷ vurgulamaktadır. Türkiye’de bu durum göz ardı edilmektedir. Genellikle dış kaynaklı olarak yapılan reformlar, ülke gerçekleri ile örtüşmekten ya da ülkenin gereksinimlerinden doğmuş olmaktan uzaktır. Daha çok tıkanmış olan kapitalist sistemin önünü açmak üzere formüle edilmiştir. Etkin devlet kavramının özelliklerine baktığımızda bu durum açık biçimde görülmektedir.

Etkin devlet çeşitli yönleriyle, devletin etkinleştirilmesi yönünde ileri sürülen optimal devlet, katalitik devlet²¹⁸ gibi yaklaşımlarla da bazı açılardan benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda devlet, herşeyi üreten, müdahale eden yerine, standartları belirleyen, kuralları koyan, sınırlı ve sorumlu olan; bireyin hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, çeşitli kesimler arasında tarafsız kalan yani hakem olan; demokratik ve katılımcı bir özellik taşıyan; piyasaya saygılı; rekabet

²¹⁶ Saygılıoğlu ve Arı, a.g.e. s. 50.

²¹⁷ Bkz: Binayak Ray, “Good Governance Administrative Reform and Socio-Economic Realities”, **International Journal of Social Economics**, 26, 1999, ss. 354-369.; aktaran: Ramazan Gökbnar ve Halit Yanıkkaya, **Etkin Devlet ve Ekonomik Gelişme**, Ankara: Odak Yayınevi, 2004, s. 12.

²¹⁸ Etkin devletin inşasında asıl hedefin “kürek çekmek değil, dümen tutmak” olduğunu anlatan katalitik devlet; hizmetten çok yetki vermeyi gerektiren, toplumun sahip olduğu, her alanda rekabetçi, kurallara dayanmaktan vazgeçen misyona dayalı, girdilerin değil çıktılarının finansmanına dayanan sonuca odaklı, bürokrasinin değil, vatandaşlarının gereksinimlerinin karşılanmasını hedefleyen vatandaşa yönelik; çareden çok tedbirlerle uğraşan, geleceğini hesaplayan, hiyerarşiye göre katılım ve takım çalışmasına önem veren merkezîyetçilikten kurtulmuş yönetimdir. Bkz: David Osborne and Ted Gaebler, **Reinventing Government**, How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector, New York: Penguin Boks, USA, 1992.; aktaran: Gökbnar ve Yanıkkaya, a.g.e., s. 13.

gücü yaratıcı ve rekabeti düzenleyici fonksiyona sahip olan; mali disiplini gözeten; adaleti tesis eden; iç ve dış güvenliği sağlayan; eğitim ve sağlıkla ilgili temel hizmetleri yürüten²¹⁹ bir devlet olarak görülmektedir.

Demir, çağdaş dünyada etkin bir devletin sahip olması gereken özellikleri; ortak kimliğin saygın temsili, sınırlı egemenlik kullanımı, dışa karşı yüksek itibar sağlama, çok yönlü güvenliği temin etme, güveni oluşturup kurumlaştırabilme, toplumsal taleplere hızlı yanıt verebilme, kurumlar arası iyi eşgüdüm kurabilme, ekonomik özgürlüğü en geniş biçimiyle tesis edebilme, etkin bir bölüşüm sağlayabilme, ülke parasının değerini koruyabilme, siyasi istikrarı sağlayabilme, mevzuattaki değişimleri önceden öngörülebilir biçimde yapabilme, nesiller arası yükümlülükleri gözetme, tercih çarpıtmasını asgariye indirebilme²²⁰ olarak sıralamaktadır.

Bir başka yazar, etkin bir devletin beş unsuru olduğunu bunların ise, mülkiyet haklarının korunması, üst ya da özerk kurulların düzenlenmesi (hukuk sistemiyle ilgili düzenlemeler, piyasalarla ilgili düzenlemeler ve genel ekonomi ile ilgili düzenlemeler), makroekonomik istikrarı sağlayıcı kurumların oluşturulması, sosyal güvence kurumlarının düzenlenmesi ve sosyal kavgaları yönetici kurumların oluşturulması²²¹ biçiminde sayılabileceğini ifade etmektedir.

Kısaca etkin devlet, özel mülkiyeti koruyan, düzenlemeleri ve vergileri en düşük seviyede tutan, bu yüzden, genel olarak müdahaleci olmayan devlet²²² olarak tanımlanabilmektedir. Asli görevlerinde yoğunlaşmış, üretici değil koordine edici, düzenleyici ve denetleyici olan bir devletin, sosyal refah devletinden kalan izler taşımadığı açıktır.

1950'yi izleyen çeyrek asır boyunca sosyal devlet, hem üretici hem yatırımcı hem de düzenleyici nitelikleri bünyesinde barındırırken, yeni küreselleşme dalgasıyla

²¹⁹ Saygılıoğlu ve Arı, a.g.e. ss. 72-73.

²²⁰ Ömer Demir, **Küresel Rekabette Etkin Devlet**, Türkiye İçin Etkin Bir Devlet Oluşturma İmkânı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003, ss. 102-131.

²²¹ Dani Rodrik, "Development Strategies for the 21'st Century", 'Annual World Bank Conference on Development Economics 2000', Pleskovic ve Stern (eds.), (içinde), World Bank, Washington DC. ss. 85-108.; aktaran: Gökbunar ve Yanıkkaya, a.g.e., ss. 13-37.

²²² Stephen Knack and Philip Keefer, "Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures", **Economics and Politics**, 7, 1995, ss. 207-227.; aktaran: Gökbunar ve Yanıkkaya, a.g.e., s. 48.

devlet, artık, üretici ve yatırımcı niteliğinden arındırılarak, toplumsal gelir dağılımını sermaye lehine düzenleme işlevini sürdürecektir bir forma sokulmaktadır.²²³

Sonuç itibariyle etkin devlet, sosyal refah devletinin küçültülmesi çerçevesinde ortaya çıkan problemlere çözüm olarak yaratılmış bir devlet formudur. Devletin küçültülmesi politikalarından geri dönülmesini talep etmemektedir. Dolayısıyla bu bir geri dönüş değildir. Yalnızca meydana gelen aksaklıkları giderebilmek için devletin biraz daha önplana çıkarılması söz konusu olmuştur. Ama her şey serbest piyasa düzeninin oturmasını temin etmek içindir. Serbest piyasa düzeninin işleyişini bozacak hiçbir şeye taviz yoktur. 1997 Dünya Bankası Raporu’nda anlatıldığı gibi, “etkin devlet” 21. yüzyıl devlet formu olarak kurulmak istenmektedir. Konumuz açısından, devletin küçültülmesi politikalarının nereden nereye gittiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bir dönemin başarılı devlet formu sosyal refah devleti, büyümesi gerekçe gösterilerek eleştirilmeye başlanmıştır. Kamu harcamalarının arttığı, vergi oranlarının ağırlaştığı, personel istihdamının büyük oranlara ulaştığı, devletin hantal bir yapıya kavuştuğu gibi eleştiriler bunların başında gelmektedir. Devletin küçültülmesi politikalarının ideolojik altyapısı “yeni sağ” denilen neoliberalizm, yeni muhafazakarlık ve kamusal seçim kuramı tarafından oluşturulmaktadır. Bunların aralarında farklılıklar olmasına rağmen, devletin küçültülmesi konusunda fikir birliği içindedirler.

Devletin küçültülmesine yönelik teorik yaklaşımlar arasında yer alan Virginia politik iktisat okulu, “kamu tercihi” ve “anayasal iktisat” gibi öğretileri ile, devletin büyümesinin neden ve sonuçlarını ve devletin nasıl küçültülebileceği tavsiyelerinde bulunmuştur.

DB, IMF, OECD, AB gibi uluslararası aktörler aktif olarak bu politikaları desteklemişlerdir. İlk defa ABD ve İngiltere’de uygulanmaya başlanan bu politikalarla Türkiye, Özal döneminde karşılaşmıştır. Karşıtı devletin büyümesi olan bu politikaların, öncülü sosyal refah devletidir. Kamu harcamalarının ve vergi oranlarının azaltılması ile parasal bakımdan devlet küçültülebilir. Personel sayısı, örgüt yapısı ve merkezin yetkileri bakımından da devletin küçültülmesi mümkündür.

²²³ Erinç Yeldan, “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, **Praksis**, Küreselleşme Emperyalizm: Ne Yapmalı, Nasıl Direnmeli, S: 7, 2002, s. 25.

Devlet doğrudan mal ve hizmet üretimini bırakarak, bütçesini kısıarak ve piyasaları düzenleyen kural koyucu müdahalelerden vazgeçerek küçülebilir. Özelleştirme özellikle üretimden çekilerek devletin küçültülmesinde kullanılan en iyi araçtır. Deregölasyon uygulamalarının da bu politikaların uygulanmasına katkısı büyüktür.

1997 DB Raporu'na kadar devletin küçültülmesi politikaları, arkasındaki aktörler tarafından, uygulanması noktasında sorgulanmadan tavsiye edilirken, bir anda 21.yy devlet formu “etkin devlet” olarak ilan edilmiştir. Bu durum, devlete itibarının geri iade edilmesi olarak yorumlanabilir. Ama gerçeğe daha uygun bir açıklama bulunacaksa, gelineen noktanın, kapitalist sistemin işleyişinin tehlikeye girmesiyle onun güvenliğini sağlayan devletin yeniden yapılandırılması olduğu görölmelidir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DEVLETİN KÜÇÜLTÜLMESİ

Türkiye’de devletin küçültülmesinin analiz edilebilmesi için, büyük olduğu iddia edilen devletin bugüne kadar geçirdiği aşamaların konumuz açısından ortaya konulması gerekmektedir. Çünkü, Türkiye’nin kapitalistleşme süreci gelişmiş ülkelerden farklıdır. Devletin büyümesini gösteren parametreler doğrultusunda, Türkiye’nin 1980’lere gelinceye kadar en az üç defa büyümüş olması gerekmektedir. Bunlardan ilki, Osmanlı İmparatorluğu’nun yabancılara vermiş olduğu bir takım imtiyazların kaldırıldığı, bir takım millileştirmelerin yapıldığı ve 1930’larda uygulanan devletçilik politikaları ile devletin ekonomi üzerinde tam bir hakimiyetinin olduğu dönemdir. İkincisi, 1950’lerde iktidardaki siyasal partinin söylem olarak özelleştirme politikalarını savunmasına rağmen, tam tersi uygulamalar sergilemesi ile devletin büyümesidir. Son olarak, 1961 Anayasası ve sonrasında yaşanan sosyal devlet uygulamalarının devletin büyümesine yaptığı katkılardır. Böylece, alan yazınındaki kaynaklar incelenerek, küçültülmesi istenen devletin ekonomik ve sosyal boyutları ortaya konulacaktır.

İlk bölümde Türkiye’de devletin diğer devletlerle kıyaslandığında “büyük” olmadığı rakamlarla gösterilmiştir. O halde, Türkiye’de “devleti küçültmek politikası”nın anlamı nedir? Bu anlamı çözmek, kavramın algılanışını ve politikanın yürütülüşünü ortaya çıkarmak amacıyla bir basın araştırması yapılmıştır. Öte yandan, devletin küçültülmesi politikalarını etkileyen ulusal ve uluslararası begeler incelenerek, politikaların kimler tarafından nasıl yönlendirildikleri gösterilmeye çalışılmıştır. Konsolide bütçe harcamaları ve gelirleri üzerinden somut veriler değerlendirilerek, küçültülme politikalarının Türkiye’deki seyri izlenerek politikaların geçerliliği sorgulanmak istenmiştir. Yapılan yasal düzenlemelerle en son gelinen nokta tespit edilerek, politikaların dünyadaki seyri ve Türkiye’deki gelişimi arasında kıyaslama olanağı yaratılmıştır.

I- Tarihsel Olarak Türkiye’de Devletin Gelişimi

A- Cumhuriyet’in Kurulduğu ve Devletçilik Politikalarının Uygulandığı Yıllar

Kurtuluş Savaşı döneminde Türkiye’de temel sanayinin kurulmadığı, sanayi, tarım ve maden üretimi arasında gerekli iç bütünleşmenin sağlanmadığı, var olan sanayinin ise yalnızca yakın pazarlar için üretim yapan kimi hafif tüketim dallarından oluştuğu bilinmektedir.²²⁴ Üretimin önemli bir kısmının zanaatkarlık aşamasında olması, birkaç büyük kentte 50 ya da daha fazla işçi çalıştırarak manifaktür aşamasına erişen imalathanelerin ortaya çıkma girişimleri, üretimin küçük bir bölümünün ücretli işçi çalıştıran modern fabrikalarda sağlanmakta oluşu, Türkiye’ye Osmanlı’dan miras kalan sanayinin özellikleri arasında sayılabilir.²²⁵

Görüldüğü gibi yeni kurulan Türk Devleti, 1923 yılında Osmanlı İmparatorluğu’ndan önemli ölçüde sorunları olan bir ekonomi devralmıştır.²²⁶ 1923’te çeşitli kesimler arasındaki organik bağlantı eksiklikleri nedeniyle, uyumsuz bir yapıda olan Türkiye ekonomisinde demiryolları ağı, tümüyle yabancı sermayenin mülkiyetinde olmasının yanı sıra dış piyasaların gereksinimlerine göre meydana getirilmişti. Batılı piyasalar için temel malları üreten üretim alanları ile ihracat merkezleri arasında bağlantı kuran bu yapılanma, büyük tahıl üretim bölgesi olan İç Anadolu ile diğer kentler arasındaki ulaşım da yetersizdi. Hatta İstanbul halkının buğday gereksiniminin, Ankara ve Konya yerine New York’tan karşılanması daha rasyonel sayılmıştı. Bu da Anadolu köylüsünün geçimlik tarıma yönelmesine yol açmıştı.²²⁷ 1924’de İç Anadolu’dan İstanbul’a getirilen bir ton buğday 8,8 \$ iken, New York’tan İstanbul’a gelen buğday 5 \$’dı.²²⁸

²²⁴ Ali Gevgilili, **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar**, 2.b., İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989, s. 44.

²²⁵ Bkz: A. Gündüz Ökçün, **Osmanlı Sanayii / 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistikleri**, Ankara: A.Ü., 1971, ss. vi-viii.

²²⁶ Korkut Boratav, “Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar, (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s. 115.

²²⁷ Boratav, “**Devletçilik ve Kemalist İktisat...**”, ss. 115-116.

²²⁸ Oya Silier, “Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi, 1923-38”, İstanbul: Mimeo, Boğaziçi Üniversitesi, 1979, s. 29.; aktaran: Boratav, “**Devletçilik ve Kemalist İktisat...**”, s. 116.

Dönemin koşulları değerlendirildiğinde Türkiye'nin hem ulaşım altyapısı yetersiz hem de ulaşım sektörü yabancı şirketlerin elindedir. Yabancı şirketlerin karlı olmayan bölgelere yatırım yapmaları zaten düşünülmemeyeceği için, yeni ulaşım ağları oluşturmak oldukça güçtür. Dünyada genel olarak altyapı maliyetleri, sermaye kesimi tarafından devletlere yıkılmaktadır. Devletlerin bu hizmetleri en iyi şekilde yerine getireceği yönünde kanaat oluşturulmuştur. Altyapı yetersizliğinin ortaya çıkardığı daha büyük sorunlardan kurtulabilmek için, mevcut demiryolları ağının kamulaştırılması gerekmiştir. Devletin bu hizmeti üzerine almasıyla, devletin büyümesini gösteren parametreler açısından büyümesi doğal kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, özel sektörün yürüttüğü bir hizmetin kamu hizmeti haline getirilmesi söz konusudur. Devlet, özellikle demiryolu taşımacılığını üstlenerek bu alana yatırımlar yapmış ve bu hizmeti sunabilmek için örgütlenmiştir. Eğer devlet ulaşım alanına müdahale etmeseydi, buna bağlı diğer sorunları çözmesi mümkün değildi.

Böyle bir tablo karşısında, Türk tarımını geliştirmek için büyük atılımlar başlatılması gerekmiş ve sonuçta alınmıştır. Türk çiftçisine yapılan desteklerle belirli süre sonra Türkiye, tarımsal üretimde dünyada kendi kendine yeten ülkeler arasına girmiştir. İthal tarım ürünlerinin ucuz olduğu, üretmektense dışarıdan ithal edilmesi yönündeki tavsiyelere kulak tıkanarak, bu başarı elde edilmiştir. Ama 1980 sonrası uygulanmaya çalışılan devletin küçültülmesi politikalarıyla, o döneme benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bugün de tarımsal ithalat özendirilmektedir. Kamu harcamalarının aşırı artmasının sebebi olarak çiftçilere yapılan tarımsal desteklemeler ve devletin bizzat tarımsal üretim içerisinde olması gösterilmektedir. Nüfusunun ortalama %35'i kırsal kesimde yaşayan bir ülkenin, yukarıda belirtilen gerekçelerle tarımsal üretim ve desteklemeden çekilmesini tavsiye etmenin mantıksal bir açıklamasını bulmak oldukça güçtür. Ayrıca tarımsal işgücünü, bulunduğu yerde tutamamanın çarpık kentleşme başta olmak üzere çevresel bir takım problemlere de kaynaklık edeceği açıktır. Tarıma yapılacak desteklerden devletin tasarruf ederek borçlarını çevirebilir duruma gelmesi sağlanırken, diğer taraftan kırsalda geçinemeyip kentlere göç edenlerin ihtiyaçlarına karşılamak için altyapı ve konut gibi alanlara büyük miktarlarda harcama yapılması söz konusu olmaktadır. O yüzden uygulanacak olan politikaların dünyada moda politikalar olmasındansa ülke gerçekleri ile örtüşen politikalar olmasında fayda vardır.

Tarımsal işgücünün günümüzde uygulanan neoliberal ekonomik politikalar sonucu mülksüzleştirilerek şehirlere göç etmek zorunda bırakılması beraberinde büyük bir emek sömürsünü de getirmektedir. Köylü bir yandan kendisi mülksüzleşirken, diğer yandan özelleştirme politikaları ile devlete ait olan –vatandaş olması dolayısıyla kamu mülkü aynı zamanda bireylerden oluşan toplumdurmalların satılmasıyla pür mülksüzleştirme sürecine tabi tutulmaktadır. Özel sektörün sunduğu olanaklar nispetinde, iş bulup çalışmaktan başka şansları olmayan bu insanların emekleri sonuna kadar sömürülerek son kapitalist kriz aşılımaya çalışılmaktadır. İnsanlar, karınlarını doyurmaktan ziyade, hastalandıklarında özelleştirilmiş ve fiyatlandırılmış sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek için sigortalı bir işte çalışabilmeyi her ne pahasına olursa olsun tercih etmektedirler. Devletin sağlık hizmetleri sunumundan çekilerek, özel sektörünün bu hizmeti sunmasıyla pahalılaştan hizmeti asgari düzeyde satın alabilmenin önkoşulu sigortalı bir işte çalışabilmektir. İnsanlar sigortalı olabilmek için her türlü ücreti ve koşulu kabul etmektedirler. İşverenlerin uzun süreli sözleşmelere sıcak bakmaması ve sık sık işçiler gir-çık yaptırıldıkları için çoğu zaman ücretsiz yıllık izin haklarını bile kullanamamaktadırlar.

Devlet, Türkiye'nin ekonomik gelişmesinde lider rolü oynamıştır. Hatta 19.yüzyılda Osmanlı Devleti askeri fabrikalar kurarak, esnaf ve sanayiciyi vergi muafiyetleri sağlayarak, arsa bağışları ve teşvik edici devlet alımlarıyla ekonomik gelişmeyi desteklemiştir.²²⁹ Bu da, devlet işletmeciliğinin Osmanlılarda az da olsa görüldüğüne işarettir.²³⁰ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'yla buna benzer bir rol izlenmiştir.²³¹ 1927 yılında çıkarılan bu kanun, yaptığı teşvik ve sübvansiyonlar açısından önemlidir. Yağ, şeker, tütün, patlayıcılar, alkol, kibrit, limanlar, iskeleler gibi devlet tekeline bulunan bir çok alanda, özel girişime devletten destek sağlanmıştır. Bu alanlarda devletin tekelliliği yanında, genelde bu gibi yerlerde üretim yetkisi, mal veya bir faaliyetin tekeli,

²²⁹ Robert W. Kerwin, "Türkiye'de Devletçilik 1933-50", **Türkiye'de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s. 97.

²³⁰ Emre Kongar, "Devletçilik ve Günümüzdeki Sonuçları", **Türkiye'de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s. 240.

²³¹ Kerwin, a.g.m., s. 97.

işletmecilik, ithalat veya ihracat hakkı, yerli ya da yabancı şirketlere belirli koşullar altında verilmiştir.²³²

Bu dönemi ekonomik koşullar bakımından olağanüstü bir dönem olarak görmek gerekir. Hem savaş ortamının yeni bitmesi hem de imzalanan anlaşmanın gereği olarak da kimi taahhütlerin altına girilmiş olması sonucu, devlet yeteri kadar doğrudan üretimde bulunamamıştır. Ama yasal düzenlemeler yapmış, özel şirketlere bir takım yetkiler verilmiş ve bunlara devlet desteklemede bulunmuştur. 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalarla, dönemin liberal politikalarının kıyaslanması mümkün değildir. 1980 sonrası mevcut kamu kazanımları özelleştirilmeye çalışılırken, burada zaten devletin ekonomide kayda değer bir ağırlığı yoktur. Ama yerli ve yabancı ayrımı gözetmeden özel şirketlerin desteklenmesi ise tam bir liberalizasyon uygulamasıdır.

1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde, toplumun yeniden düzenlenmesi sorunu genellikle liberalizmin yasaları içinde tartışılmış ve dinamik bir iç pazar yaratılması için gerekli kararlar alınmıştır.²³³ Kongre kararlarına göre Türkiye ekonomisi dışa açık olacak, yabancı sermayeye hoşgörülü davranılacak, özel girişim desteklenecektir.²³⁴ Atatürk bu Kongre'de, tarımsal ve endüstriyel verimlilikte artış sağlanması için, daha fazla sermaye teçhizatına gereksinim olduğunu dile getirmiş, ayrıca ticarete, haberleşmede ve mali alanda yabancı sermayenin üstünlüğünden ve bunun olumsuz etkilerinden bahsetmiştir.²³⁵ İzmir İktisat Kongresi, bir taraftan Batılı emperyalistlere karşı savaş kazanmış bir ülkenin ekonomisini temsil ederken yabancı sermayenin sömürsüne kesinlikle karşı çıkmış, diğer taraftan dönemin ekonomi bakanı, yine aynı yabancı sermayeye, kendisine başka yerlerde gösterilenden daha fazla kolaylık sağlanacağı çağrısında bulunmuştur.²³⁶

²³² Bu süreç, gelir sağlamak amacıyla Lozan'ın getirdiği gümrük sınırlamalarından kaçmak üzere kabul edilmiştir. Özel sektörün, tekel haklarını kullanması sonucunda ortaya büyük karlar çıkmış ve bu sebeple 1930'da politik eleştirilere hedef olmuştur. Bkz: Boratav, **“Devletçilik ve Kemalist İktisat...”**, s. 119.

²³³ Bkz: A. Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi**, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 262, 1968.

²³⁴ Haldun Gölalp, **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, (Çev. Osman Akınhay ve Abdullah Yılmaz), 1. baskı, İstanbul: Belge Yayınları, 1993, s. 30.

²³⁵ Osman Okyar, “Devletçilik Kavramı”, **Türkiye’de Devletçilik**, (Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s. 189.

²³⁶ Ökçün, a.g.e., ss. 219-220.

Kurtuluş Savaşı sonunda yeniden kurulan ülkenin doğal kaynaklarının bol olması, güçlü ulusçuluk duyguları, ekonomik gelişmede Türk devletini öz kaynaklarına dayanmaya itmiştir. Yabancı mali yardım, Sovyetler Birliği'nden alınan sanayi teçhizatları ile sınırlıydı. Bu dönemde yabancı sermaye, kamulaştırılmış ya da sınırlandırılmıştır.²³⁷ Yabancı sermayenin kamulaştırılması harcama, personel, örgüt ve yetkileri bakımından devleti büyütüştür. Bu büyüme sadece kendisi ile kıyas edilebilecek kadar bir büyümedir. Diğer bir deyişle, kamulaştırma öncesi ve sonrasının karşılaştırılması biçiminde olabilir. Yoksa bugünkü anlamda bir büyüme olarak değerlendirilmemelidir.

Ekonomik gelişme hedefi, her ne kadar yeni kurulan Türk devletinin temeline konmuş olsa da, savaş sonrasında ulusal devleti sağlamlaştırmaya yönelik siyasi ve askeri öncelikler ön plana alınmıştır. Ülkenin politik ve ekonomik varlığını tehdit eden bütçe açıkları, dış ticaret açıkları ve para değerindeki düşüşler olmak üzere üç önemli sorunla mücadele edilmiştir. Sanayileşme ve altyapı yatırımları yoluyla temel gereksinimlerin karşılanması, dışa bağımlılıktan kurtulmak, devletin güçlendirilmesi, ülke hedefleri olarak²³⁸ ön plana çıkmıştır. Fakat 1980 sonrası uygulanan ekonomik politikalar ise, dış bağımlılığı artırır niteliktedir. Buradan çıkan sonuç ise, hem liberal politikalar hem de neoliberal politikalar dış bağımlılık yaratmıştır. Eğer dış bağımlılıktan kurtulmak isteniyorsa, sözü edilen politikalardan uzak durulması gerekmektedir.

Türkiye'de sözü edilen gelişmeler yaşanırken, dünyada 1928-1929 yılları arasında sanayi ve tarımsal üretimde doygunluk noktasına gelinmiştir. Sanayideki yavaşlama ve tarımsal kriz, dünya çapında bir menkul değerler krizi ile birleşmiştir. Kriz hızlı bir biçimde Avrupa'ya ve tüm dünyaya yayılmıştır. Korumacı ve kapalı ekonomiler, içe dönük ekonomi politikaları yaygınlaşırken, kendi kendine yeterli hale gelmiştir. Ayrıca üretimde, ticaretle ve fiyatlarda düşüş meydana gelirken, dünya ticareti hacim olarak 1/3, değer olarak 2/3 oranında azalmıştır. 1931 yılında mali sistem, banka ve kredi düzeni yıkılmış, dış ticaretle kotalar, takas, kliring uygulamaları egemen olmuştur.²³⁹

²³⁷ Kerwin, a.g.m., ss. 97-98.

²³⁸ Nevin Coşar, "Denk Bütçe-Sağlam Para Politikası ve Devletçilik (1924-1938)", **Türkiye'de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s. 259.

²³⁹ Nevin Coşar (der.), **Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, ss. 10-11.

Ekonomik krizin büyüklüğü karşısında ABD’de Başkanı Roosevelt 1932 yılında New Deal programı çerçevesinde geniş kamu harcamalarına girişmiş, ihracatı özendirici ve korumacı önlemler almış, devletin ekonomi içindeki yeri ve fonksiyonlarını artırıcı düzenlemelere gitmiştir. Devlet iktisadi teşebbüslere el koymuştur.²⁴⁰ Diğer bir ifadeyle, devlet doğrudan üretim alanına girerek gerçek anlamda büyümüş ve krizin aşılmasında başarı sağlanmıştır.

Amerikan pragmatizmi, önemli olan herhangi bir ideolojik yaklaşımı takip etmektense, devletin o an içerisinde bulunduğu bunalımı en iyi şekilde çözecek olan ekonomik yaklaşımı uygulamıştır. Ülke menfaatlerinin öncelikli olduğu görülmektedir. Bir takım kuruluşların kamulaştırılması ile mülkiyet yapısı değişen şirketlerin, ekonomik koşulların düzelmesi ile tekrar liberal bir anlayışın benimsenmesi sonucu eski sahiplerine iadesi pek mümkün olamayacaktır. Geçen süre içinde değişik nedenlerden dolayı, yeni kişiler bu şirketleri satın alabilecektir. Bu da mülkiyet biçiminin el değiştirmesi anlamına gelir. Böyle bir durum, dengelerin yeniden kurulmasına neden olacağı için önemlidir. Günümüz Türkiye’si için bu kapsamda tehlikeli olan şey, özelleştirme politikaları ile kısa vadede devletten özele daha sonra da yabancı sermayeye doğru bir mülkiyet kayışının yaşanmasıdır.

Bütün Batı ekonomilerini etkileyen krizden sonra Türkiye’de ortaya çıkan devletçilik ilkesi, izlenen genel ekonomik ve politik felsefenin bir başka parçasıdır. Devletçilik uygulaması için Başbakan İsmet İnönü’nün “En serbest zannolunan bir sanat ve ticaret, müreffeh olabilmek için, mutlaka devletin yardımına ve müdahalesine ihtiyaç göstermektedir”²⁴¹ şeklinde yaptığı açıklama, kapitalistleşme sürecinin en ilginç belgeleri arasında yer aldığı gibi²⁴² devletçiliğin dönemin koşullarında bir zorunluluktan kaynaklandığını vurgulaması bakımından önemlidir. Aynı dönemde ABD’nin de New Deal ile benzer politikalar izlediğini göz önüne aldığımızda, bu durum daha anlamlı hale gelecektir.

²⁴⁰ Tekin Alp, “İktisadi Kalkınmamız ve Yeni Devletçiliğimizin Umdeleri”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s. 76.

²⁴¹ İsmet İnönü, “Fırkamızın Devletçilik Vafı”, [**Kadro Dergisi**, C.2, No.22, Teşrinievvel 1933, ss.3-4.] **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s. 42.

²⁴² Bkz: Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni**, Ankara: Bilgi, 1968, s. 212.; aktaran: Gevgilili, a.g.e., s. 47.

Atatürk'ün,²⁴³ ekonomik alanda partinin programının devletçilik olduğunu açıklamasından sonra, Mayıs 1931'de yapılan Üçüncü CHP kongresinde devletçilik partinin programının temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir.²⁴⁴ 1931 yılının Temmuz ayında, hükümet yeni sistemi kesin biçimiyle benimsemiş ve parlamentoya ekonomi politikası ve yönetimin yeniden düzenlenmesine ilişkin sekiz kanun tasarısı sunmuştur. Böylece devletçilik, kelimenin tam anlamıyla ekonomi içine girmiştir. Ancak, 1932'nin ikinci yarısına kadar devletçiliğin gerçek ve açık bir anlamı yoktur. Demiryolları dışında, devlet üretici alanda hiçbir etkinlikte bulunmamıştır. Devletin ekonomiye müdahalesi dış ticaretle sınırlıdır. Sözü edilen dönem, iç piyasanın korunduğu, devletin karma düzenin gözeticisi olduğu ve ekonominin işleyişinden başka hiçbir rolünün olmadığı bir dönemdir.²⁴⁵ Devlet öncelikle yasal düzenleme yaparak işe başlamıştır. Böylece düzenleme işlevi faaliyete geçirilmiştir. Artık demiryolları alanında doğrudan üretici pozisyonundadır. Ayrıca, dış ticaret konusunda sınırlamalar getirerek içerideki üreticileri koruyup bir anlamda liberalizasyonu askıya almıştır. Bu tedbirler, devletin büyüme eğilimi içerisine girmesinin göstergeleridir.

Devletçilik, Türkiye'de kapitalizmi geliştiren bir sonuç yaratmıştır.²⁴⁶ Dokuma, demir-çelik gibi alanlarda büyük üretim birimleri yaratan devletçilik uygulaması, ülkedeki imtiyazlı yabancı şirketlerin ulusallaştırılması kampanyasıyla birlikte sürmüştür.²⁴⁷ Böylece devlet harcama, personel, örgüt ve yetkileri bakımından büyümüştür. Diğer bir ifadeyle, devletçilik uygulamaları, devletin küçültülmesi politikalarının karşıtıdır. 1980 sonrası özelleştirme araç olarak kullanılarak devlet küçültülürken, o dönemde devletçilik uygulamaları araç olarak kullanılarak devlet büyütülmüştür. Devlet, daha önce verilmiş olan imtiyazları birer birer geri almıştır.

²⁴³ Atatürk'ün 1932'de devletçilik ile ilgili görüşü, "Devletçilik politikasının amacı, ekonominin asıl temeli olarak özel girişim ve eylemi kabul ederek, halkı mümkün olan en kısa zaman içerisinde yeterli bir gelişme ve refah düzeyine getirmek olup, bunu başarmak için de devletten, özellikle iktisadi alanda olmak üzere, milletin yüksek çıkarlarını gerektiren yerlerde müdahale etmesini istemektir" şeklindedir. Bkz: Okyar, a.g.m., s. 193. ; Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün devletçiliği tanımlamaları konusunda bkz: Haldun Derin, **Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul: Çituri Braderler, 1940, ss. 3-4.

²⁴⁴ Daha geniş bilgi için bkz: Hikmet Bila, **CHP 1919-1999**, İstanbul: Doğan Kitap, 1999.

²⁴⁵ Boratav, "**Devletçilik ve Kemalist İktisat...**", ss. 122-125.

²⁴⁶ Bkz: Memduh Yaşa, **İktisadi Meselelerimiz**, İstanbul, 1966, ss. 42-43.; aktaran: Gevgilili, a.g.e., ss. 47-48.

²⁴⁷ Gevgilili, a.g.e., s. 48.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP)'nin sunuş bölümünde, uzun uzun dünya ekonomisi çözümlenmekte ve ekonomik bunalım üzerinde durulmaktadır. Sunuş yazısı, gelişmiş ülkeler karşısında Türk ekonomisinin dünya bunalımından da yararlanarak güçlendirilmesini tavsiye etmektedir. Böyle geniş kapsamlı bir uygulamayı ise, zorunlu olarak devletin gerçekleştirmesi istenmektedir.²⁴⁸

BBYSP'de sanayi yatırımları, ülkenin tümüyle sosyal gelişmesinin temeli olarak görülmüştür. Devlet sanayiine öncelik verilmesiyle fabrikalar kurulmuş, fiziki üretimin yanında, halkın refahı ve yerel sosyal gelişmelerin yaşanması sağlanmıştır. Ek işletme maliyetleri, öncelikle tekel fiyatlamasıyla karşılanmıştır. Devlet bu şekilde tüketicilerden, halkın refahı için yapılan özel projelerden faydalananlara ve sosyal altyapının gelişimine, gelir transfer edebilmiştir. Böyle bir değişim mekanizması politik açıdan vergilendirme-harcama tekniği itibariyle tercih edilmiştir. Çünkü, sosyal harcamaların bu harcamalardan faydalananlarla daha yakından ilişkisi kurulabilmiştir.²⁴⁹ Planın tartışılması ve kabulü 1933 ve 1934 yıllarını kapsamaktadır.²⁵⁰

Devletçilik politikasının pragmatik yapısından ötürü BBYSP'yi uygulayacak temel devlet kuruluşları sanayi için Sümerbank,²⁵¹ madencilik için Etibank ayrı özel kanunlarla, sırasıyla 13 Haziran 1933 ve 14 Haziran 1934 tarihlerinde kurulmuştur. Farklı üretim birimlerini kuran, işleten ve finanse eden bir holding olarak düşünülen bu işletmelerin her biri, yaratılan farklı üretim birimlerinden sorumlu yardımcı birimler oluşturmuşlardır. Bu devlet üretim birimleri, kamu fonlarının harcanmasını düzenleyen kanun dışında tutularak, tüm bölümleri genel bütçeden finanse edilmesinin yanısıra özel ticaret kanununa göre de çalıştırılmışlardır. 1938 yılına kadar kamu iktisadi teşebbüslerinin sayısı ve hacmi arttığı için, hangi alanda olursa olsun hepsine uygulanabilecek genel kurallar ile işleyiş ve uygulamalarının tek tipe indirilmesi gereği ortaya çıkmıştır.²⁵² Devlet doğrudan üretim alanına girerek ve

²⁴⁸ Bkz: Afet İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, 1933**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972, Raporlar, s. 13.; aktaran: Kongar, a.g.m., s. 237.

²⁴⁹ Faruk Birtok, "Devletçiliğin Yükselişi ve Düşüşü, 1932-1950: Yarı-periferik Bir Ekonominin Yeniden Yapılanmasında Belirsiz Yol ", **Türkiye'de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, ss. 147-149.

²⁵⁰ Kongar, a.g.m., s. 238.

²⁵¹ Akalın, a.g.m., s. 133.

²⁵² Okyar, a.g.m., ss. 193-194.

kurduğu yeni yeni sanayi holdingleri ve onlara bağlı birimlerin sayısının artmasıyla giderek büyümüştür.

Bu planın yazarları, kapitalizminin kriziyle birlikte, dünya ekonomisinin geri kalmış bölgelerinde, sanayileşme için tarihi bir fırsat yaratıldığını görmüşler ve bu sanayinin gecikmeden kurulmasını istemişlerdir. Bunun sebebi, kriz geçer geçmez emperyalistlerin tekrar güçlerini birleştirerek, tarımsal ülkeleri sürekli ilk madde üreticileri durumuna sokacaklarının anlaşılmış olmasıdır. Gelişmiş ülkelerin, er ya da geç politik etkilerini kullanarak, geri kalmış ülkelerin sanayileşme ve ekonomik bağımsızlık kazanma uğraşlarını engelleyecekleri tahmin edilmektedir. Bu yüzden zaman kaybının, geleceğe büyük bir maliyet yükleyeceği bilinci, tüm yazıya egemen²⁵³ olmuştur. Bu yüzden biran önce sanayileşmenin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunu kısa vadede gerçekleştirebilmenin yolu devletçilik politikalarına ağırlık vermekten geçmektedir.

Türkiye, dünyada yaşanan ekonomik krizle birlikte, açık ekonomiden kapalı ekonomiye doğru bir gelişim sergilerken, aynı zamanda ulusal ekonomisini kurma fırsatı yakalamıştır. Dünyada meydana gelen gelişmelere koşut olarak himayecilik, devletçilik, 1930'lu yıllarda öne çıkan anlayışlardır. Türkiye'de 1930-32 yılları arasında yaşanan politik ve ekonomik gelişmeler, devletin ekonomideki yerini de belirlemiştir. Bu tarihten sonra devlet, ekonomik hayata doğrudan müdahale etmiş, ülke için gerekli temel maddelerin üretimini üstlenmiş, ayrıca temel altyapı yatırımlarını güçlendirmiş ve sanayi alanında KİT'leri kurarak önemli bir konuma gelmiştir.²⁵⁴ Türkiye 1933 yılında kesin olarak, sanayileşmede devlet müdahalesi yolunu benimsemiştir. 1950 yılına kadar resmi politika olarak varlığını sürdüren bu politikaya devletçilik adı verilmiştir.²⁵⁵

Türkiye ekonomisinin güçsüz olması, o dönemde, devletin ekonomiye müdahale etmesini zorunlu kılmıştır. Çünkü, güçsüz ekonomi aynı zamanda gerekli sermaye birikiminden de yoksundur. Ayrıca, toplumda yatırımlar için gerekli teknoloji olmadığı gibi, devletin desteği olmadan özel kişilerin güçlü bir sermaye sınıfı oluşturması da olanaksızdır. Ekonominin ulaşım, enerji, ağır sanayi gibi, büyük yatırım ve önemli teknoloji gerektiren alanlarındaki geriliği, genel ekonomik

²⁵³ Boratav, “Devletçilik ve Kemalist İktisat...”, ss. 139-140.

²⁵⁴ Coşar, a.g.e., s. 13.

²⁵⁵ Kerwin, a.g.m., s. 97.

güçsüzlüğe ilave olarak, devletin doğrudan müdahalesini kaçınılmaz hale getirmiştir.²⁵⁶

Devletçilik kavramının ekonomik ve politik alanda kullanımı, bazen devletin her işin üstesinden gelecek üstün bir güç, bazen de beceriksiz, israfçı bir varlık olduğu yönündedir. Çoğu zaman, gelişmiş ülkelerde devletin ekonomiye müdahalesi konusunda sergilenen yaklaşımlar, Türkiye'nin ekonomik gelişme düzeyi göz önüne alınmadan ithal edilmektedir.²⁵⁷ Yanlış bir davranış olduğu bilinmesine rağmen, kimi zaman dünyadaki gelişmelerden geri kalma endişesi, kimi zaman yabancılara özentisi, kimi zaman ülke içinde toplumun farklı kesimleri arasında yaşanan güç ve çıkar mücadelesi ortamı, kimi zaman yeterli teknik donanım ve bilgiye sahip olmayan (özellikle bilimsel eksiklik yanında, kendi ülkesi ve toplumu hakkında bilgi noksanlığı) nitelikli insangücü (siyasetçi + bürokrat) eksikliği gibi nedenlerle bu şekilde davranılmaktadır. Her defasında, yanlış ekonomik tercihlerin sonucu kaybolan zaman ve kaynak, kolaylıkla telafi edilememektedir. Ülke gerçeklerinin göz önünde tutulduğu politikaların uygulanması en iyi tercih olacaktır.

Devletçiliğin ana amacı, politik ve ekonomik bağımsızlığı perçinlemek üzere, hızlı ekonomik gelişmenin sağlanmasıdır. Devletçiliğin araçları ise, devlet teşebbüsü, sanayileşme, sermaye ve emek arasında denge kurmak, fiyatları kontrol etmek ve korumacılıktır. Bütün bunlar merkezi planlamanın içinde olan kavramlardır. Sermaye birikimi ve yatırım, hızlı gelişmenin önemli unsurları olarak düşünülürken, kaynakların yalnızca tüketicilerin zararına harekete geçirilebileceği olasılığı karşısında, planlı merkezi bir kaynak dağılımı, devletin ana görevi olarak belirlenmiştir.²⁵⁸

Devlet yalnızca mali, finansal ve para alanlarında büyük ve çeşitli ekonomik faaliyetlere girişmemiş, aynı zamanda altyapının, savunma sanayinin ve sanayinin geliştirilmesinde rol almıştır. Devletçilik kavramı, 1935 yılına gelindiği zaman yaklaşık olarak son şeklini bulmuştur. Özel teşebbüse bir özgürlük alanı bırakılsa da, devlet ekonomide ve kamu sektöründe geniş kapsamlı denetimini kullanarak ve zararlara karşı ulusallaştırma seçeneğini elinde tutarak, kamu çıkarını her türlü

²⁵⁶ Kongar, a.g.m., ss. 227-228.

²⁵⁷ Coşar, a.g.e., ss. 14-15.

²⁵⁸ Z.Y. Herslag, "Atatürk'ün Devletçiliği", **Türkiye'de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, ss. 211-215.

ekonomik faaliyetin merkezine yerleştirmiştir.²⁵⁹ Giderek ekonominin her alanında yer alan devlet, aynı zamanda piyasada çıkabilecek aksaklıklara karşı kökten çözümler getirebilecek yetkileri elinde tutmuştur.

Devletçilik uygulamasının hakim olduğu yıllarda devlet, dış ticaret önlemlerini daha da güçlendirmiş, sermaye ithaline çok az başvurmuş ve dış ödemeler dengesi hesaplarını dengeleyebilmiştir.²⁶⁰ Bunun yanında iç pazarlara denetim getirmiştir. Bir çok tarım ürünü, hükümetin doğrudan ve dolaylı destek politikası ile yönlendirilmiştir. Sanayi mallarının fiyatları, faiz hadleri ve banka faaliyetleri devlet denetimi altına alınarak, bürokrasi tarafından belirlenmiştir. Bu dönemde devlet, doğrudan üretici ve yatırımcı olarak ekonomide bulunmuştur. 1920’lerde özel firmalara ait işletmeler, zaman içinde devletin yönetimi altına girmiştir. Kıyılarda deniz ulaşımı ve ticareti devlet tekeline geçmiştir. Devlet sanayi ve madencilikte yer almıştır. Özel sanayi ve madencilik hiçbir zaman engellenmemiştir. Yeni yatırımların lisansı ile madencilik hakları devlete ait olmuştur. Bütün bu gelişmelerin sonucunda Türkiye, 1939’a kadar sanayileşmede epey yol almıştır. 1923’de un, şeker ve giysi ithal eden bir ülke iken, 1932’de temel gereksinimlerini, aynı zamanda sermaye mallarını devlet tarafından kurulan fabrikalarda üreten bir ülke haline gelmiştir. Dış ticaretin ve iç piyasanın yakından denetlendiği, aynı zamanda devletin sanayi birikiminde bulunduğu bir dönem olarak kayıtlara geçmektedir.²⁶¹

Devletçilik dönemi ile ilgili çalışmalarda, mutlak anlamda liberalizmin çoktan tarihe karıştığı vurgusu vardır.²⁶² İç ve dış güvenliği temin etmek, adaleti sağlamak, vergi toplamak, tasarruf ve mülkiyeti korumak gibi görevlerin, 1931’lerde olduğu gibi, gelecekte de devletin yapacağı işler arasında²⁶³ bulunacağı, bu yüzden görevi, içeride güvenliği sağlama, yabancı devletlerle ilişkileri düzenleme ve savunmadan ibaret sayılan basit devlet düşüncesinin çoktan tarihe karıştığı²⁶⁴ belirtilmiştir.

²⁵⁹ Bkz: Recep Peker’in Söylevleri, Ankara, Ulus, 1935.;aktaran: Herslag, a.g.m., s. 216.

²⁶⁰ Boratav, “Devletçilik ve Kemalist İktisat...”, s. 126.

²⁶¹ Boratav, “Devletçilik ve Kemalist İktisat...”, ss. 126-127.

²⁶² Alp, a.g.m., s. 75.

²⁶³ Ahmet Hamdi Başar, “İktisadi Devletçilik Mevzuları”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s. 37.

²⁶⁴ Recep Peker, “Devletçilik”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s. 45.

Günümüzde ise, 1930’larda tarihe karıştığı ileri sürülen sınırlı devlet fikri yüceltmeye çalışılmaktadır.

1930’lu yıllarda ve sonrasında devletin görevlerinin ne olması gerektiği konusunda ciddi tartışmaların yapıldığı bir gerçektir. Dünyada meydana gelen ekonomik değişmeler ve ülke gerçekleri yönünde bu işlevler belirlenmeye çalışılmıştır. En liberal bilinen ülkelerde bile, dünya ekonomisinde olağanüstü durumlar yaşanması halinde, devletçi politikaların izlendiği gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır. Devletçilik uygulamaları, zaman zaman kapitalizm için güvenli bir liman olurken, gereksinim duyulduğunda tekrar uğranılacağı, tarihin seyrinden de anlaşılmaktadır.

1930’ların sonunda devletçilik hızını kaybetmeye başlamıştır. 1939’da savaş çıktığında, Türkiye, önceden kurulmuş kitlesel tüketim malları sanayilerinin özel sektöre devredilmesini öngören İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı’nı uygulamaya koymaya hazırlanıyordu. Diğer yandan, dünya ekonomisi görece bir toparlanma sergilediği için dış ticaret kısıtlamaları da gevşetilmeye başlandığı bir dönemde savaşın patlak vermesi üzerine bu planlar terk edilmiş ve hükümet olağanüstü önlemlere başvurmak zorunda kalmıştır. Savaşa girmemesine rağmen savaşın çok yakınında bulunan Türkiye, bu dönem boyunca savaş ekonomisi koşullarında yaşamıştır. Mevcut kaynaklar seferberlik çabalarına yöneltildiğinden, sanayileşme süreci kesintiye uğramış, köylülerin çoğunluğunun askere alınmasından dolayı, tarımsal üretimde önemli bir gerileme görülmüştür. Aynı zamanda, ekonominin mutlak anlamda daralması, birikim sürecinin yavaşlaması sonucunu doğurmamış tersine, savaş ekonomisi koşulları vurgunculara olağanüstü fırsatlar sağlamıştır. Gıda maddelerine ve hammaddelere olan dış talebin artması sonucunda Türkiye’nin ihracat ürünlerinin fiyatları yükselince, bunların üreticileri ve ihracatçıları beklenmedik kazançlar elde etmişlerdir. İçerdeki darlıklar hükümetin seferberlik harcamalarından kaynaklanan aşırı yüksek enflasyon oranıyla birleşince, karaborsa ve spekülasyon yoğunlaşmıştır. Sayılan nedenlerden dolayı, tarım ve ticaret sermayesi, savaş döneminde eşi görülmedik bir sermaye birikimi sağlamıştır.²⁶⁵

Haziran 1948’de İstanbul Ticaret Odası, ekonomi konusunda ulusal bir konferans düzenlemiştir. Kongre, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, İstanbul

²⁶⁵ Gülalp, **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, s. 32.

Sanayiciler Birliği, Ticaret Birliği, İktisatçılar Derneği'nin gözetiminde gerçekleştirilmiştir. Kongre'ye katılanlar arasında İstanbul'un etkin işadamları, önde gelen akademisyenler ve ticaret temsilcileri, meslek kuruluşları ve gazeteciler vardır. Altı gün devam eden kongre önemli bir güç gösterisi olarak değerlendirilebilir. Geçmişteki iktisat politikaların açık eleştirisi kuvvetli bir biçimde ifade edilen Kongre'de, devletçilik, dış ticaret ve mali reform konularına odaklanılmıştır. Açılış konuşmasında İstanbul Sanayi Birliği Başkanı devletçilik politikalarını eleştirmiştir. Bürokratik ehliyetsizliğin ve devlet tekellerinin kaynakları yanlış dağıtması sonucu ekonomik gelişmenin sağlanamadığını belirtmiştir. Ayrıca ekonomik rasyonalitenin, devlet bütçesinden destek alan sanayiler yoluyla sağlanamayacağını ifade etmiştir. Ekonomi politikalarında ilişkilerin daha iyi açıklanması ve sınırlarının daha net bir biçimde çizilmesi istenmiştir. Devlet faaliyetlerinde hükümetlerin yapması gereken şeyin, düzenleyici bir işlevi yüklenerek, gerektiğinde doğrudan üretime katılmak yerine kooperatiflerin kurulmasını sağlamak biçiminde özetlenmiştir. Ek olarak, dış ticarete devlet müdahalesinin azaltılması ve sanayi birimlerini zedeleyen vergi konularının düzenlenmesi yapılan önerilerdendir.²⁶⁶ Günümüzdeki devletin küçültülmesi politikalarıyla birebir aynı olmamakla birlikte, bu dönemki liberal politikaların devlete ve devletçiliğe getirdiği eleştirilerin ağırlığı hiçte küçümsenmeyecek boyuttadır. Çünkü bürokratlardan, devlet tekellerinden ve devletin dağıtım işlevinden duyulan memnuniyetsizlik hat safhadadır. Ayrıca devletin doğrudan üretimde bulunmak yerine düzenleyici bir işlev üstlenmesinin istenmesi ve vergilerin düşürülmesi talepleri, devletin küçültülmesinde kullanılan parametrelerle uyum içerisindedir. Gelişmiş ülkelerin refah devleti uygulamalarına başladığı bir dönemde, bu derece sert liberal politikalar uygulama talebinde bulunma, gelişmiş ülkelerdeki kapitalist devletin gelişim süreciyle Türkiye'deki kapitalist devletin gelişim sürecinin aynı olmadığının iyi bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kongre'deki hakim anlayış, devletçiliği tamamen ortadan kaldırmak istememekte, onun yerine niteliğinin değiştirilmesini uygun görmektedir. Bir yandan

²⁶⁶ Birtek, a.g.m., s.162.

kent ekonomisini devletçilikten kurtarmaya çalışırken, diğer yandan tarımda öncelikli olarak devletçilik tavsiye edilmektedir.²⁶⁷

Savaş sırasında ve sonrasında yaşanan olumsuzlukların etkisiyle 1948 yılında, devletçiliğin yeniden yapılanması yönünde hamleler yapılmıştır. Bunlar arasında, Kabine’de eski kadronun daha genç ve liberal bakanlarla değiştirilmesi ve devletçiliği eleştirenler tarafından beğenilecek bir parti programının yapılması sayılabilir. Devletçi olmayanlar, 1949’da hükümette değişiklikler yapılmasının nedeni olurlarken, CHP 1950 seçimlerine²⁶⁸ devletçi dönemin yöneticilerinin olmadığı bir Kabine ile girmiştir. Seçim platformunda devletçiliğin, ekonomik altyapıyı oluşturmak ve özel sektörün enerji gereksinimlerini karşılamakla sınırlı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, devletin imalat sanayinden çekileceği vaat edilmiştir. Verilen bu sözlerle devletçi politikanın radikal bir biçimde tersine çevrildiği görülmektedir.²⁶⁹ Bu durum bir geri çekiliş olarak algılanırsa, devletin küçültülmesine yönelik ilk sinyallerin verildiği söylenebilir. Çünkü devletin doğrudan üretimden çekileceği ve ekonomideki rolünün sınırlandırılacağı ifade edilmektedir.

B- Demokrat Partili Yıllar

Türkiye ekonomisi 1946’da devalüasyonun yanısıra dış ticaretin liberalleştirilmesi yönünde bir dizi önlem içeren büyük bir operasyondan geçmiştir. Türkiye’nin IMF üyeliğine kabul edilmesi amacı taşıyan bu operasyon, neticesini 1947 yılında vermiştir. Ayrıca, 1947’de Marshall Yardım Programına girme hakkını kazanmaya yönelik hazırlanan bir rapor, devletçi dönemin önceliklerinin ters yüz edildiğini göstermiştir. Artık, öncelik tarımsal gelişmeye ve ihracatın desteklenmesine verilecek, devletin kaynakları pazarların genişletilmesi düşünülerek taşımacılık ve iletişim alanlarındaki altyapı yapımına kaydırılacak, mali kaynaklar da dış kredi yoluyla sağlanacaktır. Türkiye’nin Marshall programına kabul edilmesi ve 1948’de OECD üyesi olmasıyla birlikte yabancı sermaye konusundaki yaklaşımı da

²⁶⁷ Birtek, a.g.m., s. 163.

²⁶⁸ CHP’nin Seçim Bildirgesi için bkz: Süleyman Güngör, **Muhalefette CHP**, Ankara: Alternatif Yayınları, 2004.

²⁶⁹ Birtek, a.g.m., ss. 157-158.

değişmiştir. 1930'ların politikalarının tersine, Türkiye 1947'den itibaren yabancı sermaye konusunda gitgide daha liberalleşen yasaları yürürlüğe koymaya çalışmıştır.²⁷⁰ Daha öncesinde yabancı sermayeye mesafeli yaklaşılırken, bundan sonra mali kaynakların dış kredi yoluyla sağlanacağı yönünde politika değişikliğine gidilmiştir. Diğer bir takım gelişmelere de bakıldığında devletçilik dönemindeki önceliklerin arka plana atıldığı görülmektedir. Devletçilik politikaları belirlenirken, devletin bağımsızlığını güçlendirecek bir ekonomik düzen olması da tercih edilmesinde etkili olmuştur. 1948'lerde Osmanlı'dan devralınan borçların taksitlerinin ödenmesine devam edildiği düşünüldüğünde, ek olarak yeni borçlanmalara gidilecek olması, devleti dışarıya bağımlı hale getirebilecekti. BBYSP'yi yazarların, biran önce sanayileşmenin tamamlanması gerektiğini yoksa emperyalistlerin en kısa zamanda toparlanarak, tarımsal ülkeleri sürekli ham madde üreticileri durumuna sokacakları, geri kalmış bu ülkelerin sanayileşme ve ekonomik bağımsızlık kazanma uğraşlarını engelleyecekleri konusundaki tahminleri, çok geçmeden gerçek olmuştur. Bu gelişme, emperyalistlerin rövanş alma girişimi olarak değerlendirilebilir.

1950'lerin ilk yıllarında liberalleşme doruk noktasına ulaşmıştır. Traktör ve diğer tarım araç ve gereçlerinin ithalinde kullanılan ve öncelikle ABD'den gelen dış krediler, bunun yanı sıra Kore Savaşı nedeniyle dünya pazarında meydana gelen patlama, tarımsal üretim ve ihracatının hızla büyümesini sağlamıştır. Hemen hemen bütün ithalat kısıtlamalarının kaldırılmasını kolaylaştıran şey, büyümedeki görece patlama ve artan ihracat gelirleri olmuştur.²⁷¹ Bir yandan liberal politikalar için uygun ortam yaratılırken, diğer yandan bunların yeşermesi için adımlar atılması gerekmiştir.

Bu bağlamda DP iktidarı, bir yandan özel girişimciliğe inanırken, diğer yandan devletin ekonomik fonksiyonunun işletmecilikten çok, düzenleyici olması gerektiğini düşünmüştü. Devlet işletmeciliğinin ancak, özel kesimin hiç bir şekilde yapamayacağı faaliyet dallarında varlık göstermesi biçiminde olması arzulanmıştı. Karma ekonomik teşebbüslerin yayılması, KİT'lerin özel kişilere devredilmesi hazırlıklarının yapılması ve buna rağmen bir alıcı bulunamaması, tarımsal ve endüstriyel alanlarda, devlet müdahalesi ile özel kesime sermaye transferleri

²⁷⁰ Gülalp, **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, s. 33.

²⁷¹ Gülalp, **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, ss. 32-33.

yapılması hedefler arasında olmuştur.²⁷² Devletin işletmecilikten çekilmesi demek, aynı zamanda KİT'lerin satışı için uygun ortamın yaratılması anlamına gelir. Devlet sadece özel sektörün faaliyet göstermediği, göstermek istemediği alanlarda doğrudan üretim yapabilecektir. Dolayısıyla devletin üretim kapasitesi sınırlandırılmakta ve küçültülmek istenmektedir. Karma ekonomik teşebbüslerin yayılması da bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Özel teşebbüsü tam destekleyeceklerini söz vererek iktidara gelen hükümet, kamuya ait birkaç fabrikayı halka satarak, devlet sektörünü ortadan kaldırma programını devreye sokmaya çalışmışsa da, ilk denemelerin başarısızlığa uğraması üzerine, kısa süre içinde programı yarıda bırakma kararı almıştır. 1950-1952 yılları arasında kamu sektöründe fazla değişiklik olmamasına rağmen, özel sektör genişlemiştir.²⁷³ Zaten ekonomi politikalarının uygulanmasında, kısa sürede çok keskin dönüşümler beklenmemelidir. Çünkü, dönem içerisinde ekonomi politikalarının işleyişinden menfaat elde eden kesimlerin bir anda gözden çıkarılmasının sonuçlarını, hiçbir siyasi iktidarın göğüslemesi mümkün değildir. Bu değişim ister liberal politikalardan devletçilik politikalarına olsun, isterse tersi olsun, yerleşik bir yapının taşlarının oynatılmasının neler getireceği belli olmayabilir. Söylem ya da planlama aşamasında sorunsuz görünen bir ekonomik politika, uygulama aşamasında aynı başarıyı gösteremeyebilir. Burada da farklı olmamıştır. Liberal politikalar daha çok özel sektörün desteklenmesi biçiminde bir seyir izlemiştir. Diğer bir ifadeyle, KİT'lerin satılması, devletin ekonomideki rolünün düzenleyiciliğe indirilmesi yoluna gidilmemiş, onu yerine özel sektör kuruluşlarına çeşitli sermaye transferlerinde bulunulmuştur.

Aslından 1953'te DP hükümetinin ekonomi politikasında bir değişiklik meydana gelmiş olmasına rağmen, bu değişiklik açık bir biçimde hükümet programına ve partililerin konuşmalarına yansımamıştır. Bu dönemde KİT'ler çimento, şeker, gübre gibi alanlara artan miktarda yatırım yapmaya başlamışlardır.²⁷⁴ 1953'ün sonuna gelindiğinde hızlı büyüme sona ermiş ve Türkiye yine ithalatı kısıtlayıcı önlemlere yönelmiştir. Diğer bir ifadeyle, liberal politikalar uygulayacağı

²⁷² Beşir Hamitoğulları, **Çağdaş İktisadi Sistemler, Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, AÜ SBF Yayınları No:380, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, 1975, s. 617.

²⁷³ Okyar, a.g.m., s. 201.

²⁷⁴ Okyar, a.g.m., s. 201.

vaadiyle iktidara gelen DP, 1950'lerin ortasında beliren kriz karşısında devletçi önlemlere başvurmak zorunda kalmıştır.²⁷⁵ Bu durum devletin küçültülmesi politikaları açısından yorumlandığında, Türkiye için, ikinci büyüme evresi olarak değerlendirilebilir. 1950'lerin başındaki liberalleşme, devletin üretimden çekilmesi, KİT'lerin satılması, özel sektörün desteklenmesi ve yabancı sermaye konusunda yaşanan esneklikleri devletin küçültülmesi girişimi olarak değerlendirirsek, bu politikalardan geri dönüş de devletin büyümesi olarak nitelenebilir.

1950'lerin ikinci yarısında yeni gelişen özel sanayiye hizmet etmek için, ara ürünler alanı başta olmak üzere, devlet yatırımlarına hız verilmiştir. 1958'e gelindiğinde, yüksek oranlı bir enflasyonun aşırı-değerli bir döviz kuruyla birleşmesinin yarattığı yük altında, Türkiye IMF ile bir borç anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır. 1958 paketinin içinde standart devalüasyon ve istikrar önlemleri yanı sıra, kalıcı önem taşıyan iki madde bulunmaktadır. İlki, liberalleştirici olmayıp tam tersine, İthal İkameci Sanayileşme (İİS) politikasının temel mekanizmalarından birini oluşturan bir ithalat rejiminin kurulmasıdır. Bu rejim, ithalat lisansları aracılığıyla yurt içinde üretilen malların ithalatına kotalar ya da tamamen yasaklamalar yoluyla fiziksel sınırlamalar getirirken, yatırım malları ve ara girdilerin ithalatını serbest bırakmıştır. İkincisi, aynı yıllarda Türkiye'nin İİS çabalarını rasyonalize etmesi düşüncesiyle OECD tarafından da önerilen bir planlama organının kurulmasıdır.²⁷⁶

C- Sosyal Devlet Hedefine Ulaşma Yılları

1960 yılına gelindiğinde devletçi ekonomi politikasından geriye çok fazla bir şey kalmamış, onun yerini, karma ekonomi almıştır. Karma ekonomi, devlet işletmeciliği ile özel girişimciliği aynı önemle değerlendirmiştir. Bu dönemde izlenen ekonomi politikası, çeşitli partilerin anlayış ve programlarına bağlı olarak içerik kazandığından, kalkınma planları da bu anlayış çerçevesinde hazırlanmış ve uygulanmıştır.²⁷⁷

²⁷⁵ Gülalp, **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, ss. 33-34.

²⁷⁶ Gülalp, **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, ss. 34-35.

²⁷⁷ Cahit Talas, **Ekonomik Sistemler**, 5.baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 1999, ss. 552-553.

CHP, ekonomik alandaki katı devletçilik anlayışından daha yumuşak bir devletçilik anlayışına doğru evrilirken, 1965’lerde Adalet Partisi (AP), özel girişimcilik yanlısı bir tutum sergileyerek ekonomik yaşantıda devletin fazla görev üstlenmesine karşı olmuştur. Karma ekonomik düzeni ve bu düzen içinde özel kesimin ağırlıklı olmasını öne çıkaran AP, bir yandan yeni devlet işletmeleri kurmaktan kaçınırken, diğer yandan KİT’lerden devlet kontrolü altında bulunmasına gerek kalmayanların, halkın mülkiyetine geçmesi için söz vermişti.²⁷⁸ 1950’lerde kamu kesiminin programlı bir şekilde tasfiye edilmesinin gerçekçi olmadığı anlaşılmış, bu yüzden 1960’larda kamu ve özel kesimin bir arada bulunmaları ve bir ulusal kalkınma planı içinde bütünleştirilmeleri uygun görülmüştür.²⁷⁹ Bu dönemde karma ekonomi öne çıkarken, aslında devletçilik geri plana itilmiştir.²⁸⁰

1960’ların başında Türkiye, bir bütün olarak devlet aygıtının önemli parçalarını, temel hukuk kurallarını, bu kuralları uygulayarak toplumun düzenini ve sürekliliğini sağlayacak olan örgütleri gözden geçirme ve gerekirse yeni örgütlenmelere gitme uğraşı içine girmiştir. DP dönemindeki antidemokratik uygulamaları önleyecek mekanizmaları yasal ve kurumsal düzlemde gerçekleştirme amacı izlenmiştir. Bu önlemlerin başında, devletin varlığını önkoşul olarak gören, fakat haklar, özgürlükler yönünde önceliği bireye veren²⁸¹ bir anayasanın hazırlanması, yasamanın yargı organınca denetlenmesi amacıyla Anayasa Mahkemesi’nin kurulması gibi konular gelmiştir. Ekonomiyi gününbirlik kararlardan, siyasi çekişmelerden kurtarmak, ulusal ekonomiyi disipline etmek amacı taşıyan planlama,²⁸² öncelikle ele alınan konulardan biri olmuştur.²⁸³

1961 Anayasası, devlete hem ekonomik hem de sosyal alanda yeni işlevler yüklemiştir. Kalkınmayı özel sektör eliyle gerçekleştirmeyi hedefleyen ekonomi

²⁷⁸ Talas, a.g.e., s. 556.

²⁷⁹ Bkz: Z.Y. Herslag, **Türkiye’de İktisadi Planlama**, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, 1968, s. 20.

²⁸⁰ Talas, a.g.e., ss. 558-559.

²⁸¹ Bkz: Suna Kili, “Temel Hak ve Özgürlükler Yönünden 1961 ve 1982 Anayasaları”, **Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi’nin 22. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiri ve Yorumlar**, (içinde), Ankara, 1984, s. 28.

²⁸² Planlı yıllarla ilgili geniş bir bilgi için bkz: Günel Kansu, **Planlı Yıllar, anılarla DPT’nin öyküsü**, birinci basım, İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları, No:827, 2004.; Ayrıca, Türkiye’de planlama örgütlenmesi için bkz: Tayfur Özşen, **Planlama Yönetimi**, (Türkiye’de APK Birimleri Uygulaması), Ankara: Özanlı Matbaası, 1987.

²⁸³ Seriy Sezen, **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama**, Ankara: TODAİE, Yayın no:293, 1999, ss. 172-173.

politikasının, beklenen dinamizmi gösterememiş olması sonucu, ülkede gelişmekte olan yeni sosyal güçler ve bürokratların baskısı ile kamu kesiminin ağırlığı yeniden hissedilmiştir. Böylece anayasaya giren “karma ekonomi”, resmi bir iktisadi politika haline gelmesinin yanısıra devletçilik kavramı da yerini “karma ekonomi”ye bırakmıştır. Anayasaya göre, ulusal tasarrufları artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevi olarak sıralanmıştır.²⁸⁴ Özetle, 1961 Anayasası ve sosyal hukuk devleti kavramı çerçevesinde Batı usulü karma bir ekonomi kurulmuş, ayrıca yol gösterici nitelikteki planlama anlayışının hedefi de ekonomiyi belli bir düzene koymak olarak belirlenmiştir.²⁸⁵ Böylece 1961 Anayasası Türkiye’nin sosyal devlet olduğunu ilan ederken, izleyen yıllarda politikacılar bu vaadi yerine getirmek ve halk kitlesinin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmek için çaba göstermişlerdir. 1965’te, bir refah devletinin gelişmesinde ilk adım olarak düşünülen Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) hastalık, iş kazaları ve hayat sigortası yapmaya başlamış, iki yıl sonra çıkarılan yeni iş yasası ile bütün ücretlileri kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Haftalık çalışma saati, 48 saatle sınırlanmış ve çocukların çalıştırılmasına kısıtlamalar getirilmiştir. Devlette çalışanlar için oluşturulan bir Emekli Sandığı yanında, 1972’de kendi hesabına çalışanlar için de bir emeklilik düzenlemesi olan Bağ-Kur’un kurulduğu görülmektedir.²⁸⁶

Bu dönemde kurum ve kuruluşları ile bir sosyal devlet yaratma çabası içine girilmiştir. Daha öncesinde, devletin hep ekonomideki varlığı ile büyüdüğünü ya da küçüldüğünü söyleyebilirken artık sosyal politikalara verdiği ağırlıkla ya da bu politikalardan geri adım atmasıyla da bir değerlendirme yapılabilecektir. Bu politikaları uygulayacak örgütsel yapı da zaman içerisinde meydana getirilmiştir. Ayrıca, emekçi kesimlerin bir takım sosyal haklar elde ettiği bir dönem olmuştur. Devlet, bir yandan ekonomik görevlerinde devletçilik dönemine göre geriye çekilirken, diğer yandan sosyal görevler üstlenerek büyümeye başlamıştır.

DP döneminde, uluslararası finans kurumlarının isteğiyle başlatılan planlama hazırlıkları, kaldığı yerden hızlandırılarak sürdürülmüş, planlamanın içeriği, ilkeleri

²⁸⁴ Hamitoğulları, a.g.e., ss. 617-618.

²⁸⁵ Ahmet İnsel, **Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye, Kalkınma Kıskaçında Devletin Rolü**, (Çev. Ayşegül Sönmezay), 1. basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996, s. 200.

²⁸⁶ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, (Çev. Yasemin Saner Gönen), 7.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, ss. 397-398.

ve kapsamı belirlenmeden önce kurumsal altyapıya öncelik verilmiş ve böylece Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 1960 yılının Eylül ayında kurulmuştur.²⁸⁷ Ekonomik, toplumsal ve kültürel planlama alanlarında geniş yetkiler verilen DPT, yabancı danışmanlarla birlikte, beş yıllık kalkınma planları yapmaya başlamıştır.²⁸⁸

Planlı bir ekonomi, serbest piyasa ekonomisinin alternatifidir. Gerek planlama örgütünün kurulması gerekse planların bağlayıcı nitelikte olması devleti büyüten gelişmelerdir. Bunun tam tersi olan devletin küçültmesi gerçekleştirilmek istenirken, öncelikle serbest piyasanın koşullarının sağlanması ve planlamadan vazgeçilmesi tavsiye edilmiştir.

1963'den 1983'e kadar dört kalkınma planı yapılmıştır. Ekonominin tümünü kapsamakta olan bu planlar, devlet kesimi için buyurucu, özel kesim için yol gösterici niteliktedir. Bu yüzden bunlara, karma planlar da denilebilir. Karma ekonomide bir kesimin ağırlığının bulunması, planın da niteliğini geniş ölçüde belirleyeceğinden, planın buyurucu ve yol gösterici nitelik kazanmasını sağlar. Bu durum devletin ekonomi üzerindeki yetkilerinin sınırlarını belirler niteliktedir. Devletin özel sektörle aralarında oluşan ilişkinin derecesinin belirlenmesi anlamına da gelir.

Bu kapsamda değerlendirildiğinde, 1.BYKP devlet kesimi ile özel kesim arasındaki dengenin sürdürülmesi esası üzerine oturmuştur. 2. ve 3. BYKP'ler ise, genel olarak özel kesime ağırlık tanımışlar, devlet kesiminin büyümesini, devletin ekonomik uğraşlardaki rolünün gelişmesini benimsemedikleri gibi, karma ekonomik düzen içinde özel kesime bir çok alanda sınırsız yer açmışlardır. Devlet, kamu ekonomik kuruluşları ile özel kuruluşlar arasında rekabet eşitliğini sağlamak için bir fark gözetilmesi gerektiğini kabul etmiş ve her türlü teşvik görmelerini benimsemiştir. 2.BYKP'de devletin yatırımları, neredeyse altyapı kurumları ile sınırlandırılırken, imalat sanayi alanı tamamıyla özel kesime bırakılmıştır. 1.BYKP'da terk edilen ve bir bakıma devlet sermayesini, özel kesim emrine verme amacını taşıyan anlayışa yeniden dönülmesi sonucu, ekonominin karma niteliği zayıflamış, daha çok özel girişimciliğe ağırlık verilmiştir. Bir bakıma, karma ekonomik uygulamada devlet kesimi en aza indirilmiştir. Bu durum, 2.BYKP'nin daha çok yol gösterici bir plan niteliği kazanmasına neden olmuştur. Devlet adeta

²⁸⁷ Sezen, a.g.e., s. 173.

²⁸⁸ Zürcher, a.g.e., ss. 385-386.

geleneksel işlevlerinin sınırları içine sıkıştırılmak istenmiş ve hızlı bir kalkınmayı sağlamak için devletin ekonomik gücünden yararlanmaktan bir ölçüde vazgeçilmiştir. Sosyal yanı oldukça yetersiz bir plan olarak değerlendirilebilir. 3.BYKP önceki iki plandan farklı niteliklere sahiptir. Bu dönemde devletçi ekonomik politikadan fazla bir şey kalmamış, Türkiye'nin ekonomik düzeni yeni bir şekil almıştır. Büyük sermayenin egemen olduğu ve sanayileşme sürecini hızlandırdığı bir kapitalizm, Türkiye'de bütün boyutları ile görülmeye başlamıştır. 4.BYKP'de, önceki plan döneminde özel girişim lehine oluşturulan politikalarla bozulan karma ekonomiye, yeniden denge kazandırma ön plandadır.²⁸⁹ Planlar, planları yapan iktidarların görüşlerine göre şekillenmiştir.

1950-1970 yılları arasında ekonomik ve sosyal yaşantıda çeşitli gelişmelerin yaşandığı bir gerçektir. Türkiye ekonomisinin yapısal yetersizlikleri, dünya kapitalist sisteminden sağlanan geniş dış krediler yardımıyla giderilmeye çalışılırken bu kaynaklar sayesinde tarımda hızlı bir makineleşme görülmüş ve büyük altyapı yatırımları da gerçekleştirilebilmiştir. Bu yatırımlar sayesinde ülke oldukça kapalı bir ekonomik birim olmaktan çıkmış ve giderek pazar için üretime açılmıştır. Büyük kentlerde girişilen yoğun bir sanayileşme hamlesi beraberinde, orta ve büyük işletmelerin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Kırsal kesimde toprakla son geleneksel bağlarını da kopararak özgürleşen emek, Türkiye'de sanayileşmenin ucuz emek gücünü meydana getirmiştir. İşçi sınıfının sınıf bilincine kazanmaya başlaması beraberinde sendikalaşma, toplu pazarlık, grevi gibi hakları anayasal olarak elde etmiştir.²⁹⁰

1960'lı yıllarda, yüksek büyüme ve sanayileşme oranları gerçekleştirildiği gibi, aynı zamanda gelişmenin kazanımları görece daha iyi dağıtılmıştır. Bunun nedenlerinden biri, sanayideki reel ücretlerin sürekli yükselme eğiliminde olmasıdır. Yeni anayasanın grev hakkını getirmesi, işçi sınıfının izleyen yıllarda bu hakkı etkili bir biçimde kullanmasına yol açmıştır. 1960'ların İİS'sinin 1930'ların devletçi ithal-ikameciliğinden önemli ölçüde farklılıklar taşıdığını unutmamak gerekir. 1930'ların ithal ikameciliği, yabancı sermayenin katılımı olmadan, hatta yarı-otarşik bir tarzda, yerli girdilere dayalı ve bir kitle pazarı için temel tüketim malları üretmeye yönelikken, 1960'ların İİS'si ise, ithal girdilere dayalı ve yabancı sermayeyle

²⁸⁹ Talas, a.g.e., ss. 560-580. ; Hamitoğulları, a.g.e., ss. 618-619.

²⁹⁰ Gevgilili, a.g.e., ss. 52-53.

işbirliği halinde, görece yüksek gelirli bir pazarın yararlandığı dayanıklı tüketim mallarının üretimine yönelik bir yapıdadır.²⁹¹

Bu özelliklere sahip İİS, önceleri hızlı bir büyüme sürecine yol açmışken, daha sonra iç pazarın sınırlı olması ve döviz darlığı gibi yapısal sınırlamaların etkisinde kalmıştır. 1960'ların sonlarına doğru dış borç sorununun ağırlaşması karşısında, IMF ve OECD gibi Batılı kurumlar, Türkiye'ye aşırı değerli döviz kuru politikasını terk edip ihracatı teşvik edici önlemlere başvurmasını önermişlerdir. 1970 yılında hazırlanan IMF'nin önlemler paketine göre, standart devalüasyon ve istikrar önlemlerinin yanısıra, sanayide ihracatı özendirici bir dizi teşvik önlemini de içermektedir. Bu teşvikler, 12 Mart 1971 tarihindeki askeri müdahaleyi izleyen iki yıllık dönemin hükümetlerince genişletilmiştir.²⁹² Görüldüğü gibi 1940'lı yılların sonlarından itibaren devletçilik politikalarının zayıflamasıyla birlikte, Türkiye'nin ekonomi politikalarını belirlerken bağımsız hareket ettiğini söylemek mümkün değildir. 21. yüzyılın başlarında olduğumuz bu dönemde de bu hastalık hala devam etmektedir.

Sözü edilen dönemde, önceki on yıl süresince sürekli olarak yükselmiş olan sanayideki ücretler, reel bir düşüş içine girmiştir. Kaynakları büyük sermayeye aktarmanın kimi mekanizmaları arasında, tarım destek fiyatlarında köylü aleyhine düşüşlerin gerçekleştirilmesi ve krediler ile benzeri teşviklerin dağıtılmasında büyük sanayi sermayesinin kayırılması vardır. Tekelleşmenin hız kazandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir.²⁹³ Sosyal devletin dağıtım mekanizmasının sermaye sınıfı lehine bozulmaya başladığı ifade edilebilir.

1970 önlemleri, başlarda Türkiye'nin döviz gelirlerinin artmasını sağlamıştır. Ama bu artış, ithal-ikameci sanayilerde değil, işlenmiş gıda ve tekstil gibi yerli tarımsal girdilere dayalı sanayilerde gerçekleşmiştir. Bu sanayilerin ihracatta sağladıkları görece başarıların, ondan on yıl sonra uygulamaya konan ihracata yönelik stratejilerin planlanmasında özendirici bir etken oluşturduğu söylenebilir. Döviz gelirleri artışının diğer önemli kaynağı ise, aşırı-değerli döviz kuru politikasının terk edilmesiyle, yurt dışından Türkiye'ye gönderilen işçi dövizlerindeki büyük patlamada aranabilir. IMF ile varılan anlaşma üzerine Türkiye'ye verilen dış

²⁹¹ Gülalp, **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, s. 36.

²⁹² Gülalp, **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, ss. 36-38.

²⁹³ Gülalp, **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, s. 38.

kredilerdeki artışla birlikte bu kaynaklar, İİS çizgisinin 1970'lerde de devamını olanaklı kılan bir katkı yapmıştır. Bir yandan ihracata yönelik bir çizgiye gelmenin ilk adımları atılırken, bir yandan da 1971-1973 dönemi parlamentosu, ithal-ikamesinin ara ve yatırım malları sektörlerini kapsayacak şekilde genişlemesini öngören 3.BYKP'yi kabul etmek istemiştir. 1973 genel seçimleri ile bir yandan olağan parlamenter yönetime geri dönülürken, bir yandan da ekonomi eski doğrultusuna yeniden oturmuştur. Başlangıçta döviz gelirlerindeki beklenmedik artıştan büyük ölçüde yararlanan ekonomi, daha sonra, krizi ertelemekten başka işe yaramayan kısa-dönemli borçlara daha fazla bel bağlar duruma gelmiştir.²⁹⁴

Ertelenen ekonomik kriz politik krizle birleşerek derinleştiğinden, 1970'lerin sonunda Türkiye bu durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlamıştır. Yerli büyük sanayi burjuvazisinin öngördüğü çözüm ile IMF, DB ve OECD tarafından ileri sürülen benzer çözüm, ekonomide tepeden tırnağa bir değişim yapılması ve İİS'nin terk edilip sanayi sektörünün önderliğinde ihracata dönük bir yapıya geçilmesi şeklindedir.²⁹⁵

Temmuz 1979'da, 1.8 milyar dolarlık yeni krediler çıkarılması için anlaşma sağlanmış; bu kredilerin kullanımı için hükümetin önerilen reform paketini uygulaması şart koşulmuştur. Bu paket, ihracat ve ithalat denetimlerinin kaldırılmasını, devlet sübvansiyonlarının kesilmesini, faiz oranlarının serbest bırakılmasını, fiyatların yükseltilmesini ve devlet harcamalarının kısılmasını içermektedir.²⁹⁶

Türkiye'de ithal ikameci bir ekonomi stratejisinden ihracata dayalı serbest piyasa ekonomisine geçiş 1979'da iktidar olan Demirel Hükümeti zamanında başlatılmıştır. 24 Ocak 1980'de yapılan kabine toplantısında Özal, açıklanan önlemlerin uygulanmamasının sonuçlarının çok ağır olacağını belirterek, enflasyonun katlanılmayacak bir düzeye yükseleceği ve dayanılmayacak bir seviyeye ulaşmış olan anarşi ve terörün ise bozulan ekonomik koşullar sonucunda daha da şiddetleneceği savını ileri sürmüştür.²⁹⁷ Özal, planın önceliklerini; enflasyona karşı savaşmak, yabancı döviz kurlarını yükseltmek, varolan yapıların ve donanımların

²⁹⁴ Gülalp, **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, ss. 38-39.

²⁹⁵ Gülalp, **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, s. 39.

²⁹⁶ Zürcher, a.g.e., s. 390.

²⁹⁷ Bkz: H.J. Barkey, **The State and The Industrialization Crisis in Turkey**, West View Press: Boulder, San Fransisco, Oxford, 1990, s. 175.

kapasitelerini arttırmak, ihracatı yükseltmek, karaborsa girişimlerini yok etmek, işsizliğin artışı önleyecek yatırım kararlarını hızlandırmak, orta sınıfın oluşmasına engel olacak gelir dağılımındaki dengesizliklerin yeniden düzenlenmesi olarak sıralamaktadır.²⁹⁸

Kaynak dağılımı mekanizmalarını elinde tutan devlet, piyasada önemli bir güce sahip olmaya devam ederken, bu model, 1970'lerden sonra tehlike sinyalleri vermeye başlamıştır. Dış ve iç açık sorunlarını çözemeyen Türkiye büyük bir bunalım içine girmiş, çıkış yolu olarak düşünülen 1980 istikrar paketi, öncelikle dış finansman güçlüklerini gidermek ve ekonomiye istikrar kazandırmak amacıyla uygulamaya konulmuştur. Ancak, Türkiye bu tarihten itibaren içe dönük kapalı ekonomi politikasını terk edip, dışa dönük ve açık bir ekonomi politikasına doğru yönelmiştir. Bu doğrultuda devletin ekonomideki yerinin küçültülmesi, hem piyasa mekanizmasının etkin çalışmasını sağlamak hem de ideolojik nedenlerle kabul edilmiştir.²⁹⁹

Cumhuriyet'in kuruluşundan beri uygulanan ekonomi politikaların, Türkiye'de kapitalizmi geliştirdiği, sınıfsal olarak da burjuvaziyi yaratarak güçlendirdiği yadsınamaz bir gerçektir.³⁰⁰ Devlet kuruluşları öncelikle, temel sanayi dalları kurarak ve bunlara dayalı yan sanayilerin özel girişimciler tarafından geliştirilmesine zemin hazırlamışlardır. İkinci olarak, devlet kimi alanlarda yüksek kar oranları belirleyerek, öncü görevini yaptığı bu alanlara özel girişimcilerin yatırımlar yapmalarını sağlamıştır. Üçüncü olarak, devlet işletmelerinde üretilen malların, doğrudan tüketiciye aktarılması yerine, araya özel kişilerden ya da firmalardan oluşan aracılar sokularak, ticaret sermayesinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Dördüncü olarak, devlet, personel eğitiminde ve temininde özel girişime yardım etmiştir. Yurt dışına burslu olarak gönderilip eğitilen uzmanlar yurda dönüşlerinde bir süre KİT'lerde çalıştıktan sonra, yeterli deneyimi kazanınca özel girişime geçmişlerdir.³⁰¹ 1970'lerde bu işlevi DPT yüklenmiştir. Beşinci ve son destek, devlet işletmelerinin ihaleler yoluyla, özel girişimcileri desteklemesidir. Sayılan bu beş madde, devletin, ekonomik olarak özel girişime sağladığı tüm

²⁹⁸ Betül Yazar, "1980'ler Türkiye'sinde Yeni Sağın Yükselişi", **Mürekkap**, S: 10-11, 1998, s. 57.

²⁹⁹ Coşar, a.g.e., s. 14.

³⁰⁰ Kongar, a.g.m., ss. 241-242.

³⁰¹ Bkz: Selahattin Özmen, **Türkiye'de ve Dünya'da İktisadi Devlet Teşekkülleri**, Ankara: Sevinç Matbaası, 1967, ss. 351-352; Kongar, a.g.m., s. 242.

destekleri değil, sadece devlet işletmeleri yoluyla özel kesime sağlanan yararları kapsamaktadır. Aslında devletin özel kesime olan desteği çok daha kapsamlı ve ayrıntılıdır.³⁰²

Bütün bu kazanımları sağlayan devlet, yeni sağ ideologlar tarafından eleştirilmiş ve küçültülmesine karar verilmiştir. Bu politikalar 1980’lerle beraber Anavatan (ANAP) iktidarları tarafından Türkiye’de yürürlüğe konulmuştur. Kapitalizmin yerleşmesi ile beraber, ekonomik yaşam ve devlet yapılanması da kapitalizmin kurallarına uygun olarak dizayn edilecektir. Dünyadaki eğilimlerden farklı hareket edebilmek de mümkün olmaktan çıkmıştır. Bunlar ekonomik bağımsızlık noktasında dışarıya bağlı olmanın sonuçlarıdır.

Türkiye’de 1980’lerde yeni bir anayasa oluşturulmuştur. Temel bir metin olan anayasada devletin küçültülmesine kaynaklık eden ifadelerin araştırılması, “ekonomik anayasa” taraftarlarının söylemleri dikkate alındığında, daha bir önem kazanmaktadır.

Türkiye’de sosyal devlet, anayasal bir ilke olarak hukuk sistemine 1961 Anayasası ile girmiştir. Anayasa, Cumhuriyet’in sosyal bir hukuk devleti olduğu hükmünü getirmiş ve sosyal devlet ilkesinin içeriğini oluşturan geniş bir hak ve ödevler listesi sıralamıştır.³⁰³ Aynı anayasa, 10. maddenin 2. fıkrasında “Devlet kişinin temel hak ve hürriyetlerini fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar” diyerek, gerekli özgürlük ortamını yaratmak açısından devleti görevli kılmıştır.

Sosyal haklar konusunda 1982 Anayasası’nın, temelde 1961 Anayasası ile aynı eğilimi paylaştığı söylenebilir. 1961 Anayasasının 10. maddesinin karşılığı olan 1982 Anayasasının “Devletin Temel Amaç ve Görevleri” başlığı altında düzenlenen 5. maddesi, “Devletin temel amaç ve görevleri...kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır” şeklindedir.

³⁰² Kongar, a.g.m., s. 242.

³⁰³ Nihat Bulut, “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?”, *AÜHFD*, C: 52, S: 2, 2003, s. 178.

Fakat, sosyal haklar konusunda bu iki anayasa arasında büyük benzerliğin bulunmasına rağmen, arada bazı farklılıkların olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Sözgelimi, 1982 Anayasası 1961 Anayasası'ndan farklı olarak mülkiyet hakkını, sosyal ve ekonomik haklar arasından çıkarıp, kişisel haklar ve ödevler bölümünde düzenlemiştir. Mülkiyet hakkının içeriği açısından iki anayasa arasında bir ayrım bulunmamakla birlikte, konuya Bakanlar Kurulu'nun KHK ile düzenleme yapma yetkisi açısından bakınca, 1982 Anayasası'nın mülkiyet hakkını daha güvenceli bir rejime yerleştirdiği sonucuna varılabilir. Çünkü Bakanlar Kurulu, KHK ile sosyal ve ekonomik hakları düzenleme yetkisine sahip olduğu halde, kişisel haklar yönünden böyle bir yetkisi bulunmamaktadır.³⁰⁴ İlk bakışta, basit bir teknik yer değiştirme gibi algılanabilecek bu durum, aslında, dünyadaki ideolojik anlayışın değişmesi ile ilgilidir. Sosyal devlet anlayışının hakim olduğu dönemden farklı olarak, neoliberal politikaların etkisinin hüküm sürdüğü bir dönemde, mülkiyet hakkının çok ön plana çıkması doğaldır. Neoliberal yaklaşımda mülkiyet hakkı en temel haklardan biridir, olmazsa olmazdır. Daha kolay bir şekilde değiştirilerek mülkiyet hakkının ihlal edilmemesi için, KHK yerine kanunla koruma altına alınmıştır. KHK ile düzenleme yapma olanağı daha kolay olduğundan, hükümetin mülkiyet hakkı üzerinde tasarrufta bulunmasını bir nevi zorlaştırmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Bakanlar Kurulu'nun sahip olduğu bir yetkinin sınırlandırılmasından söz edilebilir.

Mülkiyet haklarının güvenceye alınmasının pratikteki faydası ise, ülkeye girecek olan yabancı sermayenin pozisyonunun sağlamlaştırılması ve yapılacak olan özelleştirmelerden geri dönülmesinin zorlaştırılması olabilir. Böylece hükümetlerin, sermayenin yapmış olduğu yatırımlar üzerinde kolayca düzenleme yapmasının önü tıkanmak istenmektedir. Bu durum sermayeyi teşvik anlamına gelebilir.

Anayasa sosyal devlet anlayışını benimsemiş ve bu doğrultuda vatandaşlara sosyal haklar tanıdıysa da, getirebileceği maddi külfet dolayısıyla bu haklara bir sınırlama getirilmiştir. Anayasanın 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanunla değişik 65. maddesine göre³⁰⁵ “devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen

³⁰⁴ Bkz: İbrahim Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, İstanbul: Afa Yayınları, 1994, s. 248.

³⁰⁵ Anayasanın 65. maddesi 2001 yılında 4709 sayılı yasa ile değiştirilmiştir. Madde ilk şekliyle, “devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirir” hükmünü içermekteydi.

görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun olarak, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir”. Mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirir ifadesinden, mali kaynakları yeterli olmadığı durumda yerine getirmez, ekonomi insan sağlığı ve eğitiminden daha önemlidir anlamı çıkarılabilir. Ayrıca, mali kaynakların neye yetip yetmeyeceği politik bir tercihle belirlenir. 1980 sonrası ortaya çıkan neoliberal devlet için öncelik ekonomidir. Türkiye’de devletin küçültülmesi politikası bu maddeden gerekli desteği alabilir. Çünkü bu tür politikalar, devletin yapmış olduğu sosyal içerikli harcamaların ekonomik istikrarsızlığa neden olduğu varsayımından hareket etmektedir. Böylece, devletin mali kaynaklarının yeterli olmadığı ileri sürülerek, eğitim ve sağlık harcamalarına vatandaşların katılımı talep edilebilir ve edilmektedir. Bu gerekçeyle, devletin sunmuş olduğu hizmetlerin fiyatlandırılması ve özelleştirilmesi haklı gösterilebilir. Bunun bir sonraki aşaması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunumuna özel sektör ve gönüllü kuruluşların katılımı biçiminde gerçekleşir ve gerçekleşmiştir.

Ezilen kesimleri ve vasıfsız emeği rekabet ortamının acımasızlığına bırakan neoliberal anlayış, vasıfsızları sosyal ve siyasal alanın dışına atarak, dışlayıcı bir rol oynamıştır.³⁰⁶ Getirmiş olduğu rekabet anlayışıyla, rekabet gücü olanlarla olmayanlar arasındaki uçurumu derinleştirmiştir.³⁰⁷ Bütün bu gelişmeler ve ekonomik yaşamın hissizliği dikkate alındığında ve ahlaki bakımdan düşünüldüğünde, sosyal devletin tasfiye edilmesi, toplum açısından sıkıntıları da beraberinde getirecektir. Ekonomik gerçeklik adına sosyal devletin gözden çıkarılması, insan onurunun³⁰⁸ korunması hedefiyle çelişeceğinden, aynı zamanda demokrasiyi de sakatlayacaktır.³⁰⁹

³⁰⁶ Bkz: H. Emre Bağcı, “Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi”, **AİD**, C. 32, S: 4, Aralık 1999, s. 14.

³⁰⁷ Bkz: Chossudovsky, a.g.e., ss. 37-49.

³⁰⁸ İnsan onuru, insanın ne durumda, hangi şartlar altında bulunursa bulunsun, sırf insan oluşunun kazandırdığı değerin tanınması ve sayılmasını anlatan bir kavramdır. Bu öyle bir davranış çizgisidir ki, ondan aşağı düşünce, muamele ona muhatap olan insanı insan olmaktan çıkarır. Bkz: Anayasa Mahkemesi Kararı, E:66/132, K:66/29, KT:28.6.1966, **AMKD**, S:4, s. 187. Sosyal devletin tasfiye edilmesi, yoğun özelleştirme ve devletin küçültülmesi politikalarının sonucunda bireylerin en temel kamu hizmetlerinden bile yararlanamaz duruma gelmesi insan olmaya, insan onuruna kökten aykırıdır. Ya bu politikaların olumsuz etkileri kaldırılacak ya da insan onuru gibi kavramların anlamlarını değiştirmek gerekecektir. Çünkü genel olarak bu politikalar, tüm insanların değil ayrıcalıklı bir dünya elitinin, kısmen de onlarla işbirliği içinde olan yerli elitin haklarını korumaktan başka anlam ifade etmemektedir.

³⁰⁹ Bulut, a.g.m., s. 193.

D- Neoliberal Devletin Oluşturulmaya Çalışıldığı Yıllar

Türkiye, ikinci dünya savaşından sonra, dünya ekonomik sistemindeki gelişmelerin ışığında, kalkınmanın planlı bir ithal ikameci strateji ile sağlanabileceğine inanmıştır. Bu nedenle devlet, yeni idari yetkilere ve kullanacağı geniş ayrıcalıklara kavuşturulmuştur. Bürokrasiye geniş yetkiler tanınmıştır. Dünya koşulları, ekonomiyi görece bir kapalılık içinde düzenleme olanağı tanımıştır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi, bu dönemde Türkiye de başarılı bir çizgi yakalamıştır. Dikkate değer bir kalkınma, ulusal ekonomik bütünleşme ve refah düzeyi artışı yaşanmıştır.³¹⁰

1970'lerin sonunda yaşanan ithal ikameciliğin krizi, aynı zamanda yalnızca iktisadi yeniden yapılanma ile aşılamayacak bir hegemonya krizi olarak nitelendirilmiştir.³¹¹ Bunu yeni sağ, verimlilik krizi olarak tanımlamış ve bu krizin en önemli sebeplerini refah harcamalarının artışı ve devlet tekelleri olarak belirlemiştir. Kamu mülk ve hizmetlerinin kademe kademe özel sektöre satılması olarak değerlendirilen özelleştirme politikaları, yeni sermaye birikim modelinin şüphesiz en önemli uygulamalarındandır. Devletin küçültülmesi, yaşanan iktisadi sorunun çözümü için tek yol olarak tespit edildikten sonra KİT'lerin yanı sıra, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda özel sermayenin hizmet vermesi gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü bu görüşe göre; artan eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamaları devletin ve dolayısıyla toplumun sırtında bir yük olmuştur, bu yüzden etkin olmayan kamu işletmeciliğinin yerini, özel sermayenin alması bir zorunluluk olarak tanımlanmıştır.³¹² Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere uygulanabilecek bir çözüm olarak ileri sürülmüştür. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelere yönelik kalkınma modelleri de vardır.

Bunlardan neoliberalizmin, gelişmekte olan uluslara önerdiği kalkınma modeli, daraltıcı para ve maliye politikalarına dayanan ve yüksek finansal getiri ve

³¹⁰ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Modernleşme Çabaları ve Ulusal Kimlik**, (içinde): ss. 29-42, Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, (ed.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları No:55. ; aktaran: Funda Barbaros, "Küreselleşme Sürecinde Devletin Değişen Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", **2004 Türkiye İktisat Kongresi, Tebliğ Sunuşları, Kamuda İyi Yönetişim, 5-9 Mayıs**, İzmir, DPT, s. 28.

³¹¹ Topal, a.g.m., s. 74.

³¹² Oyan, **Türkiye Ekonomisi...**, ss. 151-187.

devalüasyon riskinden arındırılmış bir döviz kuru sistemini amaçlayan, dışa açık (yabancı sermayeye bağımlı) bir iktisadi yapıdır. Bu yapıda; Merkez Bankası bağımsız kılınarak, yalnızca ulusal paranın değerini korumakla görevlendirilmekte ve bu amacın dışında hiçbir rol oynamaması için elindeki bütün müdahale olanakları daraltılmaktadır. Kamunun maliye politikaları ise, doğrudan doğruya *faiz dışı fazla veren bütçe* amacına mahkum edilmektedir. Kamu tüketim ve yatırım harcamalarında olağanüstü kesintiler pahasına sağlanması beklenen bu politika sonucunda, kamusal alanın sınırlarının olabildiğince daraltılması öngörülmekte ve kamunun geleneksel olarak kar amacı gütmeyen tüm sosyal altyapı faaliyetleri finansal sermayenin faaliyet alanına çekilmektedir.³¹³

Türkiye hem kapitalist hem de gelişmekte olan bir ülke olduğuna göre, kendisine önerilen modelleri uygulamaktan başka alternatifi pek yok gibidir. Buradan birkaç sonuç çıkarılabilir. Gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeye bağımlı olmaları demek, onlara borç verecek uluslararası sermayenin müşteri sıkıntısı çekmemesi anlamına gelir. Böylece, karşılaşmış oldukları karlılık krizini aşabilmenin ilk adımı, gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeye bağımlı hale getirilmesidir. Ama aynı zamanda verilen borçların faizi ile birlikte geri alınabilmesi önemlidir. Diğer bir ifadeyle, geri ödemelerin garanti altına alınmasıdır. Gelişmekte olan ülkelere zaten sermaye sıkıntısı var, bu borçların geri ödenebilmesi için kamu harcamalarının azaltılması istenmektedir. Buradan sağlanacak fazlalıklarla borçlar ödenebilir. Yine kamu harcamaları azaltılınca sermaye sınıfının ödeyeceği doğrudan vergiler de azalacağı için, vergiden de kar etmiş olacaktırlar. Ayrıca, devletin sahip olduğu KİT'ler satılarak da borçlar ödenebilir. Sermaye hem satın alırken daha ucuza alacağı için kar eder, hem de borçlar ödenmiş olur. Sadece bunu KİT'lerle sınırlı tutmak, sermaye sınıfını sınırlamak anlamına gelir. Bu nedenle eğitim ve sağlık gibi hizmet alanlarında da özel sektör sermaye şirketleri faaliyet göstererek karlılıklarını artırabilirler. Sistemin problem çıkmadan işlemesi için, müdahale olanakları daraltılmış bir Merkez Bankası düşünülmüştür. Böylece sermaye, başta hizmet sektörü olmak üzere herhangi bir sınırlamayla karşılaşmadan gelişmekte olan bütün ülkelere girebilecektir. Böyle bir ortamın yaratılabilmesi içinde yapılan aslında kapitalist devletin yeniden yapılandırılmasıdır. Diğer bir ifadeyle yeniden

³¹³ Yeldan, “**Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin...**”, ss. 31-32.

programlanmasıdır da denebilir. Devletin ortadan kaldırılması yerine, daha çok yeni ekonomik duruma ayak uydurması istenmiştir.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi, devletin her düzeyinde yeniden yapılanmalara gerek olduğu yolunda yaygın bir kanıya dayanmaktaydı. Yönetim, hukuk ve kurumsal alanlarda yapılan değişiklikler, önceki dönemin bürokratik anlayışını tasfiye etmeye yönelmiştir.³¹⁴ IMF, DB ve OECD gibi uluslararası örgütler ve TÜSİAD, MESS gibi yerli sermaye çevreleri tarafından 24 Ocak Kararları hemen kabul görmüştür.³¹⁵ 24 Ocak 1980’de başlatılan istikrar ve yapısal uyum programıyla; kaynakların etkin dağılımını artırmaya yönelik olarak piyasa güçlerini harekete geçirme ve Türkiye ekonomisini rekabete açık bir ekonomi haline getirme amaçlı önemli radikal adımlar atılmıştır. Programın temel hedefleri; dış ticaretin serbestleştirilmesi, kur ve teşvik politikaları ile ihracatın desteklenmesi, mali serbestleşme sonucu reel faiz oranlarının pozitif dönmeye ile yurt içi özel tasarruf ve yatırımların artırılması, uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, Türk Lirası (TL)’nin konvertibil hale getirilmesi ve özelleştirme ile kamunun ekonomideki ağırlığının azaltılması olarak sıralanabilir. Bu programla Türkiye ithal ikameci bir kalkınma stratejisinden, dışa açık bir büyüme modeline adım atmıştır.³¹⁶

24 Ocak Kararları ile birlikte Türkiye, gelişmiş ülkeler dünyasına sanayileşme sürecini tamamlamadan eklemlenmeye çalışan ve uluslararası finans kuruluşlarınca bu doğrultuda yönlendirilen bir ülke pozisyonuna düşmüştür. Uygulamaya konulan politika modeli, kaynak tahsislerinin yönünü üretimden hizmetler sektörüne kaydırırken, özellikle dışa açık bir ekonomik yapılanmayı amaçlamıştır. Ayrıca, kamu kesiminin daraltılmasını ve piyasaya müdahalelerinin azaltılmasını hedeflemiştir.³¹⁷ Bu kararlar, Milton Friedmancı bir monetarist istikrar programı niteliği taşımalarının yanı sıra, yabancı sermayenin, özellikle DB ve IMF aracılığıyla pazarladığı piyasa serbestliği ile sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi gibi iki stratejik hedef etrafında oluşan bir yapısal uyum perspektifi de taşımıştır.³¹⁸

³¹⁴ Bkz: Çağlar Keyder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.

³¹⁵ Korkut Boratav, “Inter-Class and Intra-Class Relations of Distribution Under Structural Adjustment: Turkey During the 1980s”, Arıcanlı, T. ve Rodrik D. (der.), **The Political Economy of Turkey**, New York: St. Martins Press, 1990, s. 122.

³¹⁶ **Ulusal Program**, www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/uprog/uprog.htm/ (14.6.2004)

³¹⁷ Türk-İş Araştırma Merkezi, a.g.e., s. 30.

³¹⁸ Boratav, “Inter-Class and Intra-Class Relations of Distribution Under Structural Adjustment...”, s. 122.

Bu dönemin dış ekonomik ilişkiler açısından öne çıkan özellikleri arasında, ithalatta liberalizasyon, ihracatta bol teşvikler ve esnek bir kur sisteminin varlığı sayılabilir. İthalatta kotalar büyük oranda kaldırılmış, gümrük tarifeleri indirilmiş, ama indirilen tarifeleri telafi eden fon uygulamaları yaygınlaştırılmıştır. Her şeye rağmen yerli sanayi için koruma oranları bu dönemde hafiflemiştir. Döviz serbestlik gelmiştir.³¹⁹

Ayrıca, ekonominin ve mali mevzuatın liberalleştirilmesi ve deregülasyonu temelinde iktisat ve maliye politikası araçları yeniden tanımlanmıştır. Ancak, kurumsal çerçeveye daha rahat oynanmasının koşullarının oluşturulduğu bu dönemde, geliştirilen müdahale araçlarına rağmen kamu maliyesi sistemi ve maliye politikaları etkinleştirilememiştir. Tersine, sistemle çok rahat oynanmasının olumsuz etkileriyle ciddi bir mali disiplinsizlik ortamı yaratılmıştır.³²⁰ Nihayet neoliberal politikalar, devlet aracılığıyla yapılan rant ve avanta mekanizmalarını azaltmamış, yolsuzluklar 1980 sonrası daha da artmıştır.³²¹

Yaşanan dönüşüm, sadece ticaretin serbestleşmesi, döviz kuru ve faiz oranlarının belirlenmesinin piyasa güçlerine bırakılması ve mali piyasaların serbestleşmesinden ibaret değildir. Bununla birlikte devlet aygıtı da, hem iktisadi işlevleri hem de idari etkinliği açısından yeniden şekillendirilmiştir.³²²

Dikkat edilirse, yeni sağ ideoloji ve neoliberal ekonomi modelinin önerdikleri ile Türkiye bağlamında uygulamaya çalışılan politikaların birebir aynı politikalar olması, devletin küçültülmesi politikalarının nasıl bir projenin parçası olduğunu bize göstermesi bakımından önemlidir. Gerek ideolojisini gerekse teorik temellerini dışarıdan alması ve uluslararası aktörler tarafından gelişmelerinin takip ediliyor olması, karıştı olduğu devletçilik politikalarından bu özelliği ile de farklı olduğunu göstermektedir. Devletçilik ve karma ekonomi döneminde meydana getirilen KİT'ler, 1980'lerle birlikte, yeni politikaların hedefinde yer almıştır.

KİT'lerin mevcut konumlarını zayıflatacak bir çok eleştiri ileri sürülmüştür. Devlet tekellerinin piyasanın işleyişinin önünde önemli bir engel olduğu ve sürekli açık veren KİT'lerin, bütçede büyük bir yük meydana getirdiği iddiaları, KİT

³¹⁹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, gözden geçirilmiş 7. baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2003, s. 155.

³²⁰ Oyan, **Türkiye Ekonomisi...**, s. 42.

³²¹ Boratav, **Türkiye İktisat...**, s. 169.

³²² Yeldan, **"Türkiye Ekonomisinde Krizin Yapısal Dayanakları..."**.

modelinin tasfiyesini zorlamıştır. KİT'ler, kamu açıklarının ana sorumlusu ilan edilmişlerdir.³²³ Aslında, KİT sisteminin finansal bir krize girmesinin tohumları 1980'lerde atılmıştır. Hazine'nin, KİT yatırımlarının finansmanına katkısının büyük oranda daraltılması, yatırımcı özelliğini sürdüren KİT'leri dış ve iç borçlanmaya yöneltmiş ve izleyen dönemlerde faiz yükü nedeniyle çıkmaza girmelerine yol açmıştır. Sanayi kesimindeki KİT'lerde yatırımların durması, teknolojik aşınma ve verim gerilemesine neden olmuştur.³²⁴ Bunların özelleştirilmesiyle devletin üretimdeki ağırlığı ortadan kaldırılmak istenmiştir. Böylece serbest piyasa koşullarının işlemesi için uygun ortam yaratılmıştır. KİT'lerin yaptığı cari ve yatırım harcamaları kademeli olarak azaltılarak, bütçeden bunlara yapılan transferler asgari düzeye indirilmek istenmiştir. Ama, özelleştirilebilmeleri için rehabilite edilmeleri gerektiğinden, satılmalarından dolayı devlet bunlardan istenilen düzeyde kar edememiştir. Hatta zaman zaman sembolik fiyatlarla satışlar gerçekleştirilmiştir. Gerçekte bunların hedef olarak seçilmelerinin sebebi, serbest piyasa koşullarının önündeki en büyük engel olarak durmalarıdır, ancak kaldırılmaları durumunda, devletin doğrudan müdahalesinin önüne geçilebilecektir.

KİT'ler Türkiye için çok önemlidir. Çünkü KİT'ler vasıtasıyla devlet doğrudan ekonomiye müdahale etmiştir. Toplumun gereksinimlerini göz önüne alarak, bizzat devlet, müteşebbis olarak piyasaya girmiş ve gerekli olan mal ve hizmetleri üretmiştir. Özellikle, özel sektörün yatırım yapma konusunda çekimser kaldığı bölgelere ve sektörlerle yaptığı planlı yatırımlarla, dengeli bir kalkınma hedefine ulaşmaya çalışmıştır. Bütün bu yatırımlarda bulunurken, aynı zamanda personel istihdamı da yaparak tam istihdamı ulaşmayı kendine hedef olarak belirlemiştir. Ayrıca, yapmış olduğu düzenlemelerle de ekonomiye yön vermiştir. Birçok kurallar koyarak ve onları izleyerek ekonomiyi kontrol altında bulundurmuştur. Böylece, bu düzenlemelerin yokluğunda oluşabilecek ekonomik istikrarsızlığı ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla KİT'leri özelleştirerek yapının temel taşına doğrudan müdahale edilmektedir. Özelleştirme ile, bütçe başta olmak üzere, personel istihdamı, örgütsel yapı, emanet yöntemi gibi bütün yapı değişmektedir ve devletin somut olarak küçüldüğünü halk ancak KİT'lerin satılmasında görebilmiştir.

³²³ Topal, a.g.m., ss.79-80.

³²⁴ Boratav, **Türkiye İktisat...**, s. 155.

Bu anlamda, neoliberal politikalar açısından KİT'lerin özelleştirilmesinin psikolojik bir önemi de vardır.

Kamu harcamalarının azaltılması devletin küçültülmesinde önemli bir yere sahiptir. 1980'lerden sonra kamu harcamalarında kısıtlamalar yapılmıştır. Cari, yatırım ve transfer harcamalarında önemli düşüşler sağlanmıştır. Ama KİT ve sosyal güvenlik transferlerinde ciddi kısıtlamalar yapılırken faiz ödemelerine yapılan transferlerde sınırlamalara gidilmemesi harcama politikalarının sonuçlarındandır. Bunun anlamı, KİT'lere ve emekçi sınıflara yapılan transferler azaltılırken, sermaye sınıfına desteğin sürmesidir. Dolayısıyla, devletin küçültülmesi için harcamaların kısılması gerektiği yönündeki tedbirlerden etkilenmemişlerdir.

Neoliberal teorisyenler, Türkiye'de tarıma yapılan desteklerin de devletin büyümesine neden olduğunu iddia etmişlerdir. Bu yüzden devletin tarıma yaptığı sübvansiyonların kaldırması istenmiştir. Böylelikle harcamaların azaltılacağı hesap edilmiştir.

Bu doğrultuda tarıma dönük destekleme politikalarının kapsam ve hacim olarak daralması söz konusu olmuştur. Tarımın kullanmış olduğu sanayi girdilerine verilen sübvansiyonların kaldırılması veya azaltılması, iç ticaret hadlerini doğrudan doğruya etkilemiştir. Tarım satış kooperatiflerinin ve kamu kuruluşlarının destekleme alımları görece olarak azalmıştır. Bu yıllarda temel tüketim mallarında sübvansiyonların ve fiyat denetimlerinin kaldırılması veya gevşetilmesi nedeniyle, tüketim fiyatı-çiftçi fiyatı makası tüm ürünlerde tüketici ve çiftçi aleyhine açılmıştır.³²⁵

Devlet eliyle yürütülen eğitim ve sağlık hizmetlerindeki harcamalarda kısıtlamaya gidilirken, bu hizmetlerin niteliğinde önemli düşüşler yaşanmıştır. Özellikle eğitim ve sağlık gibi alanlar kamusal hizmet sınırlarının dışında tutularak kademe kademe özel sektöre aktarılmıştır.³²⁶ Böylece, devletin bu alanda hizmet sunarken yaptığı harcamalar azaltılmış ayrıca kişiler harcamaları kendi bütçelerinden yaparak devletin yükünü hafifletmişlerdir. Dolayısıyla maliyetler vergi ödeyenlerin üzerinden hizmeti kullananlara yıkılmıştır. Devletin çekildiği hizmet alanlarına özel sektörün girmesiyle yeni yatırım maliyetlerini de bunlar üstlenmiştir. Tabi ki bütün maliyetleri üstlenmek diye bir şey söz konusu değildir. Özel sektör şirketleri

³²⁵ Boratav, **Türkiye İktisat...**, ss. 165, 167.

³²⁶ Topal, a.g.m., ss. 78-79.

masraflarını vergiden düşebildikleri için, devletin bunlara desteği sözkonusu olmuştur.

Devletin küçültülmesinde vergi yükü ve vergi politikalarının önemi de harcama-vergi ilişkisinden gelmektedir. Kamu maliyesi açısından Özalp yılların en belirgin özelliği, vergi sisteminde değişikliklerin yapılmasıdır. Kurumlar vergisinde şirketler lehine, çeşitli istisna ve muafiyetler getirilmiştir. 1980'lerin başında üniter ve artan oranlı bir özellik taşıyan gelir vergisi parçalı ve adaletsiz bir yapıya bürünmüştür. Gelir vergisinin denetleme ögesinden biri olan servet beyannamesi, 1984'de kaldırılmıştır. 1985 yılında katma değer vergisinin (KDV) kabulüyle, Türkiye'deki vergi sistemi, giderek artan ölçülerde gelir vergisine bordro kesintileriyle de katılan ücretlilerin ve tüketicilerin katkılarına dayanır bir durum almıştır. Bu durum, vergi hasılatının milli gelir içindeki payını düşürmüş, sermaye sınıfları lehine verilen vergi ödünleri, sonraki yıllarda mali krizin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. 1980'lerin ilk yıllarında kamu harcamaları konusunda uygulanan görece sıkı politikalar, ileriki yıllarda gevşetilmiştir. 1988 yılı, ANAP'ın ilk ve son ciddi istikrar denemesini içerir. Fakat, kamu açıklarındaki daralmaya rağmen enflasyon hızının yükselmesi, bu girişimi başarısız kılmıştır. İç borçlanma, kamu açıklarının finansmanında büyük önem kazanmıştır. 1985 yılıyla birlikte Hazine'nin bankalara bono ve tahvil satmaya başlaması, aralarında duyarlı dengeler oluşturmuş, faiz ödemeleri kamu maliyesini bunalıma sürükleyecek boyutlara varmıştır.³²⁷

1980 sonrası en belirgin politika değişikliklerinden biri de, işgücü piyasası etrafındaki kurumsal çerçevenin, sendikal örgütlenme, toplu sözleşme ve grev hakları üzerindeki sınırlamalarla, sermaye lehine değişmesidir. Ayrıca buna, KİT'lerin yüksek istihdama dönük politikalarının da son bulması eklenebilir. Böylece sermaye, işgücü piyasası üzerinde 1970'lerin ikinci yarısında yitirdiği gücünü tekrar eline geçirmiştir.³²⁸ Bütçenin yüklü faiz ödemelerini karşılamada, özel sermayenin devlet üzerinden birikim sorunlarını çözmede kamu finansmanının bir süre temel dayanağı olarak tanımlanan KİT'lerin satılması, emekçi sınıflar üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.³²⁹ Özelleştirilen KİT'lerde maliyeti düşürmek için ilk yapılan personel sayısının azaltılması olmuştur. Hatta devlet özelleştirmeden önce rehabilitasyon

³²⁷ Boratav, *Türkiye İktisat...*, s. 154.

³²⁸ Boratav, *Türkiye İktisat...*, ss. 164-165.

³²⁹ Topal, a.g.m., s. 80.

aşamasında personeli başka kamu kurum ve kuruluşlarına kaydırarak uygun ortam yaratmıştır. KİT'lerin özelleştirilmesiyle bir yandan personel sayısı azaltılırken diğer yandan örgüt olarak bir küçülmede gerçekleşmiştir.

Devlet 1980 sonrasında, vergi düzenlemeleri, KİT'lerin fiyatlama stratejisi ve teşvikler gibi araçlarla özel sermaye birikiminin sürdürülebilmesi için, ulusal gelirin yeniden dağıtılmasında aktif bir rol üstlenmiştir. Böylece, 1963-1980 planlama döneminde hem yatırımcı hem üretici hem de düzenleyici olarak etkinlik gösteren devlet, günümüzde ilk iki iktisadi görevini büyük ölçüde terk ederek, doğrudan doğruya toplumsal gelir dağılımını düzenleyici konuma gelmiştir.³³⁰ Yeni devlet biçimi, toplumsal gelir dağılımını düzenlerken sosyal devlet formundan çok farklı hareket etmiştir. Diğer bir ifadeyle bu dağıtımın yönü, emeği ile geçinenlerden sermaye sınıfına doğru olmuştur.

Devletin küçültülmesi, her türlü kamu müdahalesini sınırlamayı hedeflemiştir. Devletin küçültülmesi ve yeniden yapılandırılması yaklaşımları, özelleştirme çabalarıyla desteklenmiştir.³³¹ Türkiye'deki özelleştirmeler, IMF ve DB'nin destekleri ile sermayenin talepleri doğrultusunda şekillenmiştir.³³² Özelleştirmeler, aynı zamanda kaynak aktarma mekanizmaları olduklarından, kaynağın aktarıldığı özel sektör açısından önem arz eder. Devletin küçültülmesi ve özelleştirme bağlamında kaynak aktarılan kesim, hem yabancı hem yerli olmak üzere çok geniş bir kitleyi kapsamaktadır. Bu politikalardan nemalanacak olan kesimin genişliği, aynı zamanda toplumsal muhalefet açısından da önemlidir. Yani, iç ve dış sermaye çevrelerinin işbirliği yapmaları ile geniş bir kitle, bu politikaların sonucu oluşan ranttan faydalanmayı ummuştur. Kamuda çalışarak, kamu işletmeciliğinin devam etmesinden doğrudan fayda elde eden kişilerden, sayı ve etkinlik bakımından daha yoğun olan bir kesimin varlığı yadsınamaz. Yani, özelleştirme karşıtlarından daha büyük bir kitlenin varlığı söz konusudur. Bir de sahip oldukları etki ve gücü hesaba kattığımızda bu blok daha da anlamlı hale gelmektedir. Önceden yaşanmış bir örnekle bağlantı kurarak, bu durum daha rahat anlatılabilir. CHP, demir yolları politikası üzerinde ısrarla dururken, DP'nin karayollarından yana tercihte bulunması,

³³⁰ Bkz: Erinç Yeldan, "Türkiye Ekonomisinde Krizin Yapısal Dayanakları ya da Kriz Sürecini Bölüşüm Eksenine Oturtmak Üzerine Temel Değerlendirmeler", **Birikim**, Nisan 2001.

³³¹ Türk-İş Araştırma Merkezi, a.g.e., s. 30.

³³² Topal, a.g.m., s. 80.

karayollarının yaygınlaşmasından nemalanan büyük bir kesim ortaya çıkmıştır. Karayolları politikalarını kendi çıkarları için destekleyenler, genel anlamda DP destekçilerine dönüşmüşlerdir. Bu örnekteki gibi, 1980 sonrası dağıtılan rant da, neoliberal politikaları uygulayan hükümetlerin ardında geniş bir yerli ve yabancı destek oluşmasını sağlamıştır. Çünkü, 1980'lerde dağıtılan rant, her bakımdan DP döneminden daha fazladır. KİT'ler başta olmak üzere, eğitim, sağlık, altyapı, temizlik, güvenlik vs. bir çok alanda özelleştirmeler yapılmış ve yapılmaktadır. Bu vakte kadar, devlet yönetiminin dışında kalmış olan kimi yerli sermaye başta olmak üzere, yerli büyük sermaye ve uluslararası sermaye, dağıtılan nemadan büyük pay alabilme telaşına düşmüş, bu sebeple, devletin küçültülmesi ve özelleştirme politikalarına destek verirlerken, zaman zaman kendilerini daha fazla olanak tanıyacak siyasi partileri gözetmişlerdir. Aynı politikaları uygulayan farklı siyasi partilerin, sırasıyla iktidar olmalarının sebeplerinden biri de bu olsa gerekir.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, özelleştirme uygulamalarının önemli amaçlarından birinin de siyasi iktidara yakın olan sermaye kesimine kaynak aktarımı olduğu da zamanla ortaya çıkmıştır. Devam eden özelleştirmelerin mafya vari yöntemlerle yapıldığı ve birçok siyasetçi işadami ve bürokratin menfaat sağlama çabası içinde oldukları, sonradan ortaya çıkmış gelişmeler olarak karşımızda durmaktadır.³³³

Kapitalist ekonominin gelişmesi için gerekli olan siyasal istikrar ortamı, neoliberalizmin kendi içinde barındırdığı çelişkiler nedeniyle sağlanamamış ve Türkiye 1990'larda giderek ağırlaşan, son derece kaotik bir ortama sürüklenmiştir.³³⁴ Daha açık ifadeyle Türkiye ekonomisi, sermaye hareketlerindeki dalgalanmalar ve finansal kargaşalar sonucu kriz içine girmiştir. 1994, 1999 ve 2001 yıllarında milli gelir %6 ile %9,5 oranında küçülmüş, makro ekonomik göstergelere olumsuz rakamlar hakim olmuştur. Döviz kurlarının, dış ticaret rejiminin ve dünya ekonomisinin istikrarlı seyrettiği koşullarda % 5-6'lık büyümenin ılımlı cari açıklarla devam ettirilebildiği Türkiye ekonomisi, sermaye hareketlerinin katkısıyla dış borçlarını hızla artırmıştır. Bu olgu ve arka arkasına gelen ekonomik krizler IMF ve DB'yi ekonomi yönetimin kalıcı aktörleri haline getirmiştir. IMF ve DB'nin Türkiye'de devam eden varlıkları dikkate alındığında, siyasi iktidarların ekonomik

³³³ Boratav, **Türkiye İktisat...**, ss. 177-178.

³³⁴ Yazar, a.g.m., s. 66.

ve sosyal politikaları yönetme yetenekleri tarihe karışabilecektir.³³⁵ Memur maaşlarına yapılan az miktardaki artışlar için bile, IMF bütçede faiz dışı fazla yaratılmasına engel olacağı gerekçesi ile müdahale edebilmektedir. Devletin küçültülmesi politikalarının sonucunda gelinen nokta, hükümetlerin yönetim yeteneğinin zaafa uğramasıdır. Buna bir felç durumunda denebilir. Ekonomiye ve sosyal politikalara doğrudan müdahale yeteneğini, uluslararası aktörlerle paylaşmaktadır.

“Devletin küçülmesi, müdahale koruma mekanizmaları ile yaratılan ve ayrıcalıklı, varlıklı katmanlara intikal eden rantların da giderek tasfiyesini gerçekleştirecektir” biçimindeki sav iflas etmiştir. İlk yıllar kişiselleşen avanta-rant mekanizmaları, ilerleyen yıllarda enerji, bayındırlık ihaleleri, imtiyaz anlaşmaları, özelleştirmeler, finansal vurgunlar ve bankaların içinin boşaltılmasıyla, kronik ve mafya vari bir boyut kazanmıştır. 20. yüzyılın sonlarına doğru, IMF ve DB, kendilerinin kabul ettirdiği bu ekonomik yapının, Türkiye ve benzeri ülkelerde vurgunculuğu iyice artırdığını kabul etmişlerdir. Bu durumun, uluslararası sermayeyi de korkuttuğu fark edilince, bu sefer “yolsuzlukla mücadele”yi ve devleti yeniden yapılandırmayı öncelikli gündem ilan etmişlerdir.³³⁶ 1997 sonrası etkin devlet tavsiyeleri, bu şikayetlerin artmasıyla ortaya çıkmıştır.

1980-1988 arasının emek aleyhtarı politikalarına, 1989 yılının işçi eylemleri ve aynı yılda yapılan yerel seçimlerde ANAP’ın ağır bir yenilgi alması son vermiştir. 1989’da kamu işçilerinin ücretlerine, memur maaşlarına zamlar yapılmış, destekleme alımlarındaki daralma yine bu yıl son bulmuştur. Türk toplumunun tüm emekçileri, on yıllık bir olumsuz konjonktürü 1989’da lehlerine çevirmeyi başaramışlardır. Fakat, ücret ve maaşlardaki bu ilerlemeler çeşitli şekillerde telafi edilmiştir. Bunlar arasında, özel sektörde işten çıkarma ve sendikasılaştırma ve iş yasalarının uygulanamayacağı istihdam biçimlerinin yaygınlaşması; toplam kayıtlı istihdamda 1988’i izleyen yıllarda daralmaların gerçekleşmesi; sendikal hareketteki canlanmanın işsizlik tehdidinin etkisiyle duraklaması sayılabilir. Esas olarak sendikalaşmaya, finansal krizlerin ardından gerçekleşen ekonomik bunalımlar ve özelleştirme zarar vermiştir. 2000 yılına gelindiğinde sendikalaşma oranı on yıl öncesinin yarısına, yani

³³⁵ Boratav, **Türkiye İktisat...**, ss. 172, 175.

³³⁶ Boratav, **Türkiye İktisat...**, ss. 172-173.

%21'e düşmüştür. Emekçileri 1989-1993 yılları içindeki kazanımları kurumsal güvencelerden mahrum kalmıştır.³³⁷

1989 sonrası yüksek faizli iç borçlanmayı çevirebilmek için ek borçlanmalar yapılması durumun ağırlaşmasına neden olmuş ve iç borçların çevrilebilmesi maliye politikalarının tek hedefi haline gelmiştir. IMF programlarındaki “faiz dışı bütçe fazlası” bu hedefe dönük bir gelişmedir. Kamu harcamaları üzerinde baskı kurarak gerçekleştirilmek istenmiştir. Vergi sisteminde kalıcı bir iyileştirme yapılmamıştır. Buna rağmen, kamu finansmanındaki açmazlar, vergi yükünün de artırılması yönünde baskılar oluşturmıştır. Bu dönemdeki tüm hükümetler, vergi yükünü, en adaletsiz yöntem olan KDV ve özel tüketim vergisi türü dolaylı vergileri kullanarak yükseltme çabası içine girmişlerdir. 1994 ve 2000 yıllarında buna istisna olarak getirilen net aktif vergisi, ekonomik denge vergisi ve iç borçlanma senetleri üzerinden ek faiz vergisi alınmış ve bunun iç borç sarmalını hafifletebileceği görülmesine rağmen, finans ve rantıye çevrelerinin baskısı sonucu, bunlar vergi sisteminin kalıcı öğeleri haline dönüştürülememiştir.³³⁸

Artan bütçe açıklarını ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi (KKBG)’nin finansmanında büyük oranda iç borçlanmadan yararlanılması faiz oranlarının çok yükselmesine neden olmuştur. Ayrıca, TL tam konvertibil hale getirilmiş ve uluslararası sermaye hareketleri de serbestleştirilmiştir. Böyle bir ekonomik ortam, kısa vadeli, spekülatif amaçlı yabancı sermayenin ülkeye girişini hızlandırmıştır. Faiz oranlarının yüksek tutulmasının bir sonucu olarak uluslararası mali piyasalardan %5-7 oranıyla döviz getirip, bunu Devlet İç Borçlanma Senetlerine (DİBS) yatıranlar (bankalar, işletmeler, yerli ve yabancı kişiler) dolar bazında %20-25 civarlarında karlar elde etmişlerdir. Buna ek olarak, 1992’den itibaren terörle mücadele için yapılan harcamalar da iç ve dış borçlanmanın hızını artırmıştır. Devletin, kısa vadeli dış borçlarla iç borçlanmaları kapatmaya çalışması, durumu içinden çıkılmaz hale getirmiş ve faiz ödemelerini bütçe açığının ve enflasyonun nedeni yapmıştır. Özetle, 1990’ların başında, iç ve dış borçlar hızlanmış, yüksek faizler nedeniyle reel kesimdeki yatırım ve üretim faaliyetleri yerini devlete borç vermeye bırakmış, dolayısıyla, büyüme üretken faaliyetler yerine, tüketim harcamalarına ve kısa vadeli

³³⁷ Boratav, **Türkiye İktisat...**, ss. 175-176.

³³⁸ Boratav, **Türkiye İktisat...**, ss. 178-179.

dövizlerle finanse edilen ithalata dayandırılmış ve böylece gelir dağılımındaki bozukluğun ve işsizliğin daha da arttığı bir sürece girilmiştir.³³⁹

Bunun üzerine hükümet, faiz giderlerini azaltmak ve borsa endeksini yükseltmek amacıyla 1993 yılı sonunda iç borç faiz oranlarını aşağı çekmeye çalışmış, DİBS üzerinden elde edilen gelirlere %5 gelir vergisi stopajı getirmiş, borçlanma yerine emisyonu başvurarak para arzını artırmayı ve böylece faizleri indirmeyi düşünmüştür. Bu gelişmeler, devletin iç piyasadan borçlanamaz duruma gelmesi ve fonların hızla dövize yatırılması ile sonuçlanmıştır. Yılsonuna doğru bankaların hazine ihalelerine katılmayıp açık döviz pozisyonlarını kapatma telaşına düşmeleri, halkın dövize yönelmesi, dış ödemeler dengesinde önemli bir açık beklentisiyle birleşince sıcak para hızlı bir şekilde ülkeyi terk etmeye başlamıştır. Döviz yükselmiş, çoğu işletme üretimini durdurmuş ve personel çıkarılmıştır. Bankaların faiz oranlarının yüksekliği piyasaları krizin içine sürüklemiştir. Uluslararası derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu düşürmüşlerdir.³⁴⁰ Devlet ekonomiye bir miktar müdahale etmeye çalışınca, kendisine çizilen sınırların dışına çıkmasının faturası çok ağır olmuştur.

Sözün kısıası, 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar programının aradan geçen süredeki uygulamasının sonucu iç ve dış istikrarsızlık olmuş, bunu giderecek yeni istikrar tedbirlerinin açıklanması yerel seçimler nedeniyle ertelenmesine rağmen 5 Nisan 1994'de "İstikrar Programı" ve "Yapısal Düzenlemeler" olmak üzere iki bölümden oluşan "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı" yürürlüğe konmuştur. Kamu gelirlerinin artırılmasına ve kamu harcamalarının düşürülmesine yönelik KİT ürünlerine %90'lara varan zamlar yapılmış; kamu kuruluşlarının sosyal tesis ve lojmanlarının satışı ve hazineye ait taşınmazların satışına karar verilmiş; vergi denetimlerinin yaygınlaştırılması ve bir kereye mahsus ek vergi toplanması; kamuya personel alımının durdurulması; memurların maaş zamlarının sınırlandırılması; savunma ve güvenlik harcamaları dışında kamu cari harcamalarında ve kamu yatırım projelerinde kısıntı yapılması; bütçe açığının azaltılması öngörülmüştür. Programdaki diğer hususlar arasında döviz kurunun serbest bırakılması, Merkez Bankası'nın para ve kredi politikasını yürütürken daha özerk bir yapıya kavuşturulması, ihracat başta olmak üzere turizm, dış müteahhitlik ve döviz

³³⁹ Meral Tecer, **Türkiye Ekonomisi**, 1. basım, Ankara: TODAİE, 2003, ss. 90-91.

³⁴⁰ Tecer, a.g.e., ss. 91-92.

kazandırıcı tüm hizmetlerin ekonominin itici gücü haline getirilmesi; AB ve diğer dış piyasalarda rekabet gücüne sahip olabilecek sektörlerde üretim ve yatırımın desteklenmesi vardır. İstikrar paketinin “yapısal düzenlemeler” kısmında özelleştirme çalışmalarının hızlandırılması kapsamında bir çok KİT’in özelleştirilmesi; özelleştirme olanağı bulunmaması durumunda Karabük Demir Çelik İşletmelerinin üretiminin durdurulması; tarımsal desteklemenin tahıl, şeker pancarı ve tütünle sınırlandırılması, üreticilere prim ödeme ve kredi kolaylıkları sağlama gibi fiyat desteği dışındaki konulara ağırlık verilerek tarımsal destekleme politikasının sürdürülmesi; sosyal güvenlik kuruluşlarının kaynak yaratmalarının sağlanması, özel sağlık ve emeklilik sigortasının teşvik edilmesi, Emekli Sandığı gelirlerinin artırılması, SSK emeklilik asgari yaş sınırının yükseltilmesi; yerel yönetimlerin finansman sorunlarını gidermek ve mali özerkliklerini artırmak amacıyla belediye gelirleri konusunda düzenlemeler yapılması yer almaktadır.³⁴¹

Sorun, devletin küçültülmesi politikalarının uygulanması sonucu ortaya çıkmasına rağmen, alınan tedbirler yine, devletin küçültülmesine yöneliktir. Kamu harcamalarının düşürülmesi, personel sayısının azaltılması, KİT’lerin özelleştirilmesi, kamu yatırımlarına sınırlamaların getirilmesi, maaşlar ve tarımsal desteklemelerin sınırlandırılması, emekli yaşının yükseltilmesi gibi, 5 Nisan kararlarının faturasının emekçi sınıfa kesildiğinin göstergesidir.

Finansal krizlerin potansiyel bir tehdit olarak ortaya çıkması 1994 ve 2001’de daha ağır ve 1998-1999’da ise hafif olan krizlerin ekonomiyi sarsması biçiminde olmuştur. Her üç krizde belirleyici nedeni, sermaye hareketlerinden kaynaklanan bir dalgalanmanın sert bir iniş aşaması içermesidir. 1994 ve 2001’de ekonomiyi hızla gerilemeye sokan bu ağır şoku, krizden sonra Türkiye’ye giren IMF kaynakları biraz hafifletmiştir. IMF kredileri, özellikle de 2001’de, Türkiye’den kaçan yabancı özel sermayenin alacaklarını tahsil için kullanılmış; 2000 sonunda imzalan stand-by anlaşması gereği batan ve batacak tüm bankaların dış borçları devlet tarafından üstlenilmiş ve IMF’den borçlanılarak ödenmiştir.³⁴² Devlet çıkan ekonomik krize nasıl müdahale edeceği noktasında bile serbest değildir. Öncelikle uluslararası sermayenin zararlarının karşılanması gerekmiştir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi kapitalist devletin en büyük görevi kapitalist sistemin problemsiz işlemlerini temin

³⁴¹ Tecer, a.g.e., ss. 92-94.

³⁴² Boratav, **Türkiye İktisat...**, ss. 180-181.

etmek ve bunu sağlayamadığı zaman maliyetine katlanmaktadır. Ancak bu koşullar altında uluslararası aktörlerden kredi temin edebilmektedir. Krizin sonuçlarından ağır biçimde etkilenen emekçi sınıflara yönelik sosyal politikalar uygulanması gereği, öncelikli problem olarak algılanmamıştır.

Sermaye hareketlerinde “tersine dönüş”ün ekonomiyi bir krize sürüklemesi kaçınılmazdır. Bu gerçek göz önündeyken krizin nedenini siyasi belirsizliklere veya finansal sistemdeki kurumsal düzenlemelerin yetersizliğine bağlamak yanıltıcı olabilir. Sıcak para hareketine bağımlı kılınan bu sistem, daima krizi tetikleyecek bir sebep bulur. Bu gelişmeler, Türkiye ekonomisinin yönetiminde IMF ve DB’nin belirleyici roller almasıyla sonuçlanmıştır. 1994 krizi nedeniyle kredi getiren IMF anlaşmasından sonra 1996-1997 Türkiye’nin IMF’siz yıllarıdır. 1998 sonunda imzalan bir “yakın izleme anlaşması” vardır. 1999’da imzalan ve çeşitli biçimlerde değiştirilerek 2004 yılı sonuna kadar geçerli olan bir dizi niyet mektubu ve anlaşma karşılığında 1999-2002 arasında 20,5 milyar dolar kredi kullanılmıştır.³⁴³ 26 Nisan 2005 tarihli niyet mektubuyla 19. standby düzenlemesi çerçevesinde reform programlarını desteklemek için Mayıs 2005-Mayıs 2008 tarihleri arasındaki 3 yıllık dönem için IMF’den 6,662.04 milyon SDR kredi talep edilmiştir.³⁴⁴ IMF ile 2004’den sonra yolların ayrılacağı, yeni kredi taleplerinde bulunulmayacağı yönünde hükümet temsilcilerinin yapmış olduğu açıklamaların, 19. standby düzenlemesinin yapılmasıyla, anlamsız kaldığı söylenebilir. Aradaki ilişki giderek bağımlılık ilişkisine dönüşmektedir.

2001 krizinin yönetimi IMF’ye verilmiştir. Böylece, sadece ekonominin değil, toplumsal yapının dahi IMF ve DB’nin program ve talepleri doğrultusunda biçimlenmesi süreci hızlanmıştır. 2001 krizi sonrası Ecevit Hükümeti’nde yer alan DB yöneticilerinden Kemal Derviş’in aktif katkılarıyla bölüşüm ilişkilerini, sosyal güvenlik mekanizmalarını, finansal sistemi, ekonomik altyapı ile kamu yönetimini yeni baştan biçimlendiren, bir dizi yasa hızla TBMM’den geçirilmiştir. 1999-2002 arasında Merkez Bankası’nın özerkliği yasalaşmıştır. Üçü tarımsal destekleme politikalarının tasfiyesini hedefleyen; diğerleri ise enerji, telekomünikasyon, ihaleler

³⁴³ Boratav, **Türkiye İktisat...**, ss. 181-182.

³⁴⁴ Bkz. 19. standby düzenlemesi için, www.hazine.gov.tr/standby/ (25.6.2005)

ve bankacılık alanlarının yönetim ve düzenlemesiyle görevlendirilen yedi özerk kurum oluşturulmuştur.³⁴⁵

Bu kurumlara, ilgili oldukları sektörde piyasanın düzenlenmesi ve denetlenmesi görevi verilmiştir. Piyasada meydana gelebilecek aksaklıklar ve bir takım problemlerin giderilmesine yönelik düzenlemeleri, çıkaracakları kararlarla ve genelgelerle yapabileceklerdir. Rekabet ortamını bozanlara cezai müyyideler uygulayabilme yetkisi bu üst kurullara aittir. Dolayısıyla merkezi yönetimin ilgili sektörlerde düzenleme yapma ve denetleme yapma yetkileri bunlara verilmiştir. Bir kere, devletin doğrudan piyasaya müdahale etmesi, çıkabilecek aksaklıkları gidermesi ya da piyasayı denetlemesi, bu kurullara rağmen mümkün değildir.

II- Türkiye’de Devletin Küçültülmesi Kavramının Algılanışı

Türkiye’de “devletin küçültülmesi sorunu”nun nasıl algılandığını tespit edebilmek için uygun araçlardan biri, geniş bir basın taraması yapmaktır. Bu kapsamda olabildiğince çok dergi, gazete, yazar ve kişiye ulaşmak, taramayı siyasi yelpazenin tüm kanatlarını kapsayabilecek genişlikte yapmak önemlidir. Böyle bir genişliğe sahip olabilmek için internette arama motorları kullanılmış, arama motoru olarak, bir çok araştırmacının bildiği ve kullandığı, araştırmacıya kapsamlı ve detaylı sonuçlar sunabilen “google” arama motoru tercih edilmiştir. “Devleti küçültmek” ve “devletin küçültülmesi” anahtar kelimelerini vererek yapılan tarama; “devleti küçültmek” anahtar kelimesinin geçtiği 386 adet veri, “devletin küçültülmesi” anahtar kavramı ile ilgili 380 adet sonuç ortaya çıkarmıştır. Bu metinler gazete ve dergi makalesi, haber, röportaj, konuşma metni, web sitelerinde yayınlanmış makale, bireysel ve kurumsal görüşler ifade eden yazılardan oluşmaktadır. Bütün bu metinler arasından, her iki anahtar kavramda da ortak çıkan aynı metinler karşılaştırılarak ayıklanmış çalışma toplam 195 metin üzerinden gerçekleştirilmiştir. Daha sonra metinler okunmaya başlanmış, yalnızca “devleti küçültmek” ya da “devletin küçültülmesi” olarak metin içinde geçmiş, ama herhangi bir anlam yüklenmemiş ve herhangi bir açıklama yapılmamış olanlar da elenerek araştırmanın dışında bırakılmıştır. Bu elemelerden sonra kalan net çalışma malzemesi 41 adet olmuştur.

³⁴⁵ Boratav, **Türkiye İktisat...**, ss. 182-183.

İncelenen malzemenin en eski tarihli 28 Ağustos 1993, en son tarihli 15 Aralık-15 Ocak 2004'tür. Metinleri okuma sırasında, devletin küçültülmesi politikasını savunanlar ve karşı duranlar olmak üzere iki grubun olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple, çıkan sonuçlar iki gruba ayrılarak değerlendirmenin uygun olacağına karar verilmiştir. Bu nedenle yapılan tabloya, taraf olanların devletin küçültülmesi ile ilgili söylediklerinin karşısına, diğer tarafın aynı konuda söyledikleri gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Bir tarafın üzerinde durup da diğer tarafın üzerinde durmadığı konuların karşıları boş bırakılmıştır. Tablo satır ve sütun olarak ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Aşağıda sunulan Tablo 5, bu örneklem üzerinde yapılan çalışmanın sonuçlarını topluca göstermektedir. Devletin küçültülmesini savunan görüş, kendisini dokuz sav üzerine inşa etmiş; karşı görüşlerse bunların yedisine itiraz yöneltmiştir. Yandaşlar ile karşıtları temsil edenler, tablonun altındaki dipnot biçimli veriler kullanılarak yine topluca gözden geçirilebilir. Aşağıda, bu tabloda özetlenen verilerin geniş bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Ancak bu bölüme girmeden şu söylenmelidir: Yeni sağ düşünce, Türkiye’de kendi yerini “devleti küçültme politikası”yla hazırlamış, konumunu bu politikanın savunusuyla sağlamlaştırmıştır. Politika, dayandığı ideolojik ve kuramsal derinliğin kolayca basitleştirilmesine ve çeşitli kesimlerin gerçek çıkarlarına pek aykırı olduğu halde bu düşünceye destek vermelerine önemli katkılarda bulunmuş görünmektedir. “Devletin küçültülmesi politikası”, devletin yeni sağcı yapılandırılması ve işleviyle konumun yeniden belirlenmesi gibi çok köklü, çok sarsıcı bir işin yürütülmesini mümkün kılan etkili bir sav olmuştur denebilir.

Tablo 5 : Türkiye’de Devletin Küçültülmesinin Algılanışı Tablosu

NO	Devletin Küçültülmesini Savunan Görüşler	Devletin Küçültülmesine Karşı Olan Görüşler
1	Asli Göreve Dönmeli: -Devlet asli görevlerine dönmeli. ^A -Bu görevler; a. Savunma, b. İç güvenlik, c. Adalet, d. Dış Politika ^B , e. Ulusal ölçekli büyük projeler ^C , f. Eğitim ve sağlık. ^D	-Devletin görev alanı genişletilmeli. ^E
2	Kamu Harcamaları Azaltılmalı: -Bütçe küçültülmeli. ^F -Kamu harcamaları kısılmalı. ^G -Sosyal transferler azaltılmalı. ^H -Savunma harcamaları kısılmalı. ^I -Faiz dışı fazla verilmeli. ^J -İsraf önlenmeli. ^K -Kamu bina yapmamalı. ^L -Makam araçları azaltılmalı. ^M -Resmi telefonlar azaltılmalı. ^N -Ücret ve maaşlar azaltılmalı. ^O	-Sosyal transferler sınırlandırılmış, faiz transferi ise sınırlandırılmıyor. ^P -Eğitim, sağlık yatırım harcamaları sınırlandırılıyor. ^Q -Bütçe baskı altında tutulmaktadır. Kamu hizmetleri niteliksizleşmekte, personel gereksinimi artmakta yatırımlar ise durma noktasındadır. ^R -Devlet harcamaları bütünüyle kısılmak yerine yanlış harcamalar azaltılmalı. ^S -Ücret ve maaşlar düşüktür (artırılmalı). ^T
3	Personel Sayısı Azaltılmalı: -Kamudan personel çıkarılmalı yeni personel alınmamalı. ^U -Kamu görevlileri sözleşmeli statüye tabi olmalı. ^V	-Kamu çalışanı sayısı az olduğu halde sınırlandırılıyor. ^W -Devletin küçülmesi göç artışı, istihdam krizi ve yağmanın büyümesine neden olur. ^X
4	Örgüt Yapısı Küçültülmeli: -Devlet örgütü küçültülmeli. ^Y -Bakanlık sayısı azaltılmalı. ^Z -Kamudaki bazı ara birimler kaldırılmalı, bazıları birleştirilmeli. ^{AA}	-Devletin kamu hizmeti veren bölümleri küçültülmekte. ^{BB} -Yatırımcı kuruluşların taşra teşkilatları tasfiye edilmiştir. ^{CC} (edilmemeliydi.) -Bölge müdürlükleri kapatılıyor ^{DD} (kapatılmamalı/ıydı.) -Devletin fiziki ve işlevsel olarak küçülmesi itibari olarak küçülmesine neden olur. ^{EE}
5	Deregülasyon: -Devlet üretimden ve ticaretten çekilmeli. ^{FF} -Piyasa ekonomisi koşulları sağlanmalı. ^{GG} -Reel sektör üzerindeki baskı azaltılmalı. ^{HH} -Bürokratik engeller azaltılmalı. ^{II} -Devletin çekileceği alandaki görevleri; a. yerel yönetim, b.STK c. Özel sektöre bırakılmalı. ^{JJ}	-Kamunun hizmet sunduğu alanlar özel ticari alana bırakılmış, çok uluslu şirketlerin önü açılmıştır. ^{KK} -Vergi indirimleri borçlanmayı artırmıştır. ^{LL} -Devletin küçültülüp STK’nın güçlendirilmesi ^{MM} , emeğin kazanımları olan sendikal örgütlenme, sağlık, eğitim gibi hizmetleri örselemiştir. ^{NN}
6	Özelleştirme: -Özelleştirmeler tamamlanmalı. ^{OO}	-KİT’ler satılmamalı. ^{PP} -Kamu girişimciliği tasfiye ediliyor. ^{QQ} -Özelleştirme ile işçiler işten atılmıştır. ^{RR} -Özelleştirme devleti küçültmemiş ufalamıştır. ^{SS} -Özelleştirme sonucu hizmet kalitesi düşmüş, faturaların vatandaşlara maliyeti artmış, taşeronlaşma artmış, çalışma koşulları bozulmuştur. ^{TT}
7	Reform: -Hantal yapı değiştirilmeli. ^{UU} -Verimsizlik giderilmeli. ^{VV} -Devletin yeniden yapılandırılması sağlanmalı. ^{WW}	
8	Yerelleştirme: -Merkeziyetçilikten vazgeçilmeli. ^{XX} -Yerel yönetimler güçlendirilmeli. ^{YY}	
9	Regülasyon: -Devlet, düzenleyici, denetleyici, kolaylaştırıcı olmalı. ^{ZZ}	-Sosyal devlet tasfiye ediliyor. ^{AAA}

- A. Ercan Çalı, “Hükümetin H Planı var”, Türkiye Gazetesi-Röportaj 27.3.2003, Cenk Esen, www.ldap.org/ (23.4.2004).
B. Mesut Yılmaz, 4.Olağan Büyük Kongre Açılış Konuşması, www.anap.org.tr/28 Ağustos 1993, (22.4.2004).
C. “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Yönetimi” konulu sempozyum, www.tpb.org.tr/semp2002-htm/ (21.4.2004).
D. Mustafa Acar, “Müzmin Krizler Toplumun Ekonomi Politikası”, **Yeni Türkiye**, S: 42, Kasım-Aralık 2001, www.yeniturkiye.com/ (22.4.2004).; Mustafa Taşar, “Turizm Bakanı Sayın Mustafa Taşar’ın Malatya-Arapkir Bağbozumu Festivali’nde Yaptığı Konuşma”, www.mustafatasar.gen.tr/ 8 Eylül 2001/ (23.4.2004).; “Derviş, Ecevit’e Eskişehir’den Yanıt Verdi: ‘Gittiği Yere Kadar Görevdeyim’”, www.superonline.com/ 6.8.2002/ (23.4.2004).
E. Mümtaz Soysal’ın ETV’de yayınlanan “Düşündükçe”de anlattıklarından özetleyen:Semra Topçu, “Bağımsız Olmak”, www.ehaber.net/yazarlar/ (21.4.2004).
F. Ertuğrul Özkök, “Üç Dakikalık Bir Konu”, www.hurriyetim.com.tr/15.10.2001/ (21.4.2004).
G. “ANAP: Devleti Küçültmeliyiz”, www.ozgurpolitika.com/4.11.2001/ 21.4.2004.; “Derviş, Ecevit’e Eskişehir’den Yanıt Verdi: ‘Gittiği Yere Kadar Görevdeyim’”, www.superonline.com/ 6.8.2002/ (23.4.2004).; Mustafa Özyürek, “Bütçe Revizyona Mahkum”, TÜRMOB Başkanı, **OİEMJ:212.154.21.40/** 20.10.2001/ (23.4.2004).; Mehmet Ali Birand, “Arjantin’e Benzemek İstemiyorsak..”, www.milliyet.com.tr/25.12.2001/ (22.4.2004).
H. Selçuk Ertan, “IMF Sonrası”, U4J:hisargazetesi.com/**Hisar Gazetesi** 9.7.2003/ (22.4.2004).
İ. Erdal Sağlam, “Devleti küçültmek ne demek?”, www.hurriyetim.com.tr/5.10.2001/ (21.4.2004).
J. “ANAP: Devleti Küçültmeliyiz”, www.ozgurpolitika.com/4.11.2001/ (21.4.2004).
K. Vehbi Horasanlı, “Vergi Barışı ve Vergi Tokadı”, www.yeniasya.com.tr/8.4.2003/ (22.4.2004).
L. Alaattin Büyükkaya, www.alaattinbuyukkaya.com/meclis/ (21.4.2004).

- M. Mehmet Ali Birand, "Arjantin'e Benzemek İstemiyorsak..", www.milliyet.com.tr/25.12.2001/ (22.4.2004).; "Devlet Halk İçin Vardır Halk Devlet İçin Değil", www.activefinans.com/active/line/sayi20/devlet.html/ (21.4.2004); İnan'dan Sok Eden Değerlendirme, 5.9.2000 tarihli **Sabah**, www.ruki.org/ (22.4.2004).
- N. İnan'dan Sok Eden Değerlendirme, 5.9.2000 tarihli **Sabah**, www.ruki.org/ (22.4.2004).
- O. Selçuk Ertan, "IMF Sonrası", [U4J.hisargazetesi.com/Hisar Gazetesi](http://U4J.hisargazetesi.com/Hisar_Gazetesi) 9.7.2003/ (22.4.2004).
- P. Mustafa Sönmez, "Savaş Bahanesi ile Seçime Doğru", www.bianet.org/11.10.2001/ (21.4.2004).
- Q. KESK, "Yoksulluk ve Faiz Bütçesi 2004'te de Sırtımızda", www.sendika.org/belgeler/Aralik2003/ (21.4.2004).
- R. KESK, "Yoksulluk ve Faiz Bütçesi 2004'te de Sırtımızda", www.sendika.org/belgeler/Aralik2003/ (21.4.2004).
- S. Güngör Uras, "Devlet Büyüsün Devletten Geçinenler Küçülsün", www.milliyet.com.tr/14.11.2001/ (22.4.2004).
- T. Mustafa Sönmez, "Savaş Bahanesi ile Seçime Doğru", www.bianet.org/11.10.2001/ (21.4.2004).
- U. Erdal Sağlam, "Devleti küçültmek ne demek?", www.hurriyetim.com.tr/5.10.2001/ (21.4.2004).
- V. Alaattin Büyükkaya, www.alaattinbuyukkaya.com/meclis/ (21.4.2004).
- W. KESK, "Yoksulluk ve Faiz Bütçesi 2004'te de Sırtımızda", www.sendika.org/belgeler/Aralik2003/ (21.4.2004).
- X. Recai Morkoç'un haberi, "Devlet Elini Çekerse, Özel Sektör Bölgeyi terk edecek", www.zaman.com.tr/28.5.2002/ (21.4.2004).; "Önce Bilerek Kötü Yönet, Türk Telekom'un Yapısını Boz; Sonra Kamu Bu İş Beceremiyor Diye Yalan Söyle", [IJ:kinodelia.fisek.com.tr/](http://IJ.kinodelia.fisek.com.tr/) (21.4.2004).; H.Ali Yiğit, "EMO 38. Olağan Genel Kurulu Açılış Konuşması", [8J:dergi.emo.org.tr/](http://8J.dergi.emo.org.tr/) (22.4.2004).
- Y. Alaattin Büyükkaya, www.alaattinbuyukkaya.com/meclis/ (21.4.2004).
- Z. Ercan Çalı, "Hükümetin H Planı var", **Türkiye Gazetesi**-Röportaj 27.3.2003, Cenk Esen, www.ldap.org/ 23.4.2004.; Erdal Sağlam, "Devleti küçültmek ne demek?", www.hurriyetim.com.tr/5.10.2001/ 21.4.2004.; Oya Berberoğlu, "Haydi Faizi Düşürün Bakalım", www.aksam.com.tr/8.4.2003/ (22.4.2004).; Kemal Derviş, "Gittiği Yere Kadar Görevimin Başındayım", www.yenisafak.com.tr/ 7 Ağustos 2002/ 23.4.2004.; Mehmet Ali Birand, "Arjantin'e Benzemek İstemiyorsak..", www.milliyet.com.tr/25.12.2001/ (22.4.2004).
- AA. Tuncer Üney, "Devlet Nasıl Küçülür", 28.11.2001/www.turk.internet.com/ (13.4.2004).
- BB. İşçi-Memur, www.vatan-online.com/3 Aralık 2001/ (22.4.2004).
- CC. Mustafa Sönmez, "Savaş Bahanesi ile Seçime Doğru", www.bianet.org/11.10.2001/ (21.4.2004).
- DD. Alpaslan Işıklı, "Küresel Saldırı, Devlet ve Sendikalar", www.bianet.org/30.4.2001/ (21.4.2004).
- EE. Erdinç Ünal, "Unuttunuz mu Beyler, Biz Devleti Küçültmüştük!", **Hekim Forumu**, Eylül-Ekim 1999, Cilt:17, Sayı:135, www.istabip.org/ (22.4.2004).
- FF. Mustafa Acar, "Müzmin Krizler Toplumun Ekonomi Politikası", **Yeni Türkiye**, S: 42, Kasım-Aralık 2001, www.yeniturkiye.com/ (22.4.2004).; Mustafa Taşar, "Turizm Bakanı Sayın Mustafa Taşar'ın Malatya-Arapkir Bağbozumu Festivali'nde Yaptığı Konuşma", www.mustafataşar.gen.tr/ 8 Eylül 2001/ (23.4.2004).
- GG. Vehbi Horasanlı, "Vergi Barışı ve Vergi Tokadı", www.yeniasya.com.tr/8.4.2003/ (22.4.2004).
- HH. Deutsche Welle'nin 3 Ekim tarihli Türkçe internet sayfasında, Tülin Daloglu imzasıyla Washington çıkışlı olarak yer alan yazıdan, www.byege.gov.tr/4.10.2001/ (21.4.2004).
- İİ. Ertuğrul Özkök, "Üç Dakikalık Bir Konu", www.hurriyetim.com.tr/15.10.2001/ (21.4.2004).
- JJ. "Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Yönetimi" konulu sempozyum, www.tpb.org.tr/semp2002-htm/ 21.4.2004.; Mustafa Acar, "Müzmin Krizler Toplumun Ekonomi Politikası", **Yeni Türkiye**, S: 42, Kasım-Aralık 2001, www.yeniturkiye.com/ (22.4.2004).; "Önce Bilerek Kötü Yönet, Türk Telekom'un Yapısını Boz; Sonra Kamu Bu İş Beceremiyor Diye Yalan Söyle", [IJ:kinodelia.fisek.com.tr/](http://IJ.kinodelia.fisek.com.tr/) (21.4.2004).; Ali Yiğit, Mehmet Soğancı, Abdullah Kahraman, Basın Açıklaması, 4 Mayıs 2001, www.tmmob.org.tr/, "Önce Bilerek Kötü Yönet, Türk Telekom'un Yapısını Boz; Sonra 'Kamu Bu İş Beceremiyor' diye Yalan Söyle", www.antimail.org/ (22.4.2004).;
- KK. Mustafa Sönmez, "Sorum Vergi Adaletsizliği", www.evrensel.net/ 14.10.2002/ (22.4.2004).
- LL. Suat İlhan, "AB'ye Giriş Türk Devrimi'nin Sonu Olur", www.aydinlik.com.tr/ 26.11.2002/ (23.4.2004).
- NN. Tarık Şengül, "Yerelleşme ve Emekçiler", www.evrensel.net/ 2.2.2002 / (22.4.2004).
- OO. Selçuk Ertan, "IMF Sonrası", [U4J.hisargazetesi.com/Hisar Gazetesi](http://U4J.hisargazetesi.com/Hisar_Gazetesi) 9.7.2003/ (22.4.2004).
- PP. Recep Bahar, 15.8.2002 www.yenimesaj.com.tr/ (21.4.2004).
- QQ. Alpaslan Işıklı, "Küresel Saldırı, Devlet ve Sendikalar", www.bianet.org/30.4.2001/ (21.4.2004).
- RR. "Ne Beklediler? Ne Buldular? Kapitalizm Halklara Nasıl Anlatıldı? Halklar Nasıl Yönlendirildi?" www.kurtulus-online.com/ (22.4.2004).
- SS. Enis Berberoğlu, "Enis Berberoğlu: Patrona Açık Davet", www.hurriyetim.com.tr/ 20 Ağustos 1999 Cuma/ (22.4.2004).
- TT. "Devlet Küçülsün mü?", www.direnis.com/ (23.4.2004).
- UU. Tamer Korkmaz, "Sumo Güreşçisine 100 Metre Koşturmak", **AFFOYESU6IJ:212.154.21.40/** 14.11.2001/ (22.4.2004);
- VV. Burhan Özkan, "Kalkınma İktisadına Genel Bir Yaklaşım", www.turkishistime.org -Derginin orijinal sayısı 15 Aralık-15 Ocak 2004/ 21.4.2004
- WW. Mustafa Acar, "Müzmin Krizler Toplumun Ekonomi Politikası", **Yeni Türkiye**, S: 42, Kasım-Aralık 2001, www.yeniturkiye.com/ (22.4.2004);
- XX. "Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Yönetimi" konulu sempozyum, www.tpb.org.tr/semp2002-htm/ (21.4.2004)
- YY. "Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Yönetimi" konulu sempozyum, www.tpb.org.tr/semp2002-htm/ (21.4.2004); "Birlik ve Beraberlik İçinde", www.ibt.gov.tr/ (23.4.2004).
- ZZ. Mustafa Taşar, "Turizm Bakanı Sayın Mustafa Taşar'ın Malatya-Arapkir Bağbozumu Festivali'nde Yaptığı Konuşma", www.mustafataşar.gen.tr/ 8 Eylül 2001/ 23.4.2004; Mesut Yılmaz, 4.Olağan Büyük Kongre Açılış Konuşması, www.anap.org.tr/28 Ağustos 1993, (22.4.2004);
- AAA. Alpaslan Işıklı, "Küresel Saldırı, Devlet ve Sendikalar", www.bianet.org/30.4.2001/ (21.4.2004).

A. “Devlet Asli Göreve Dönmelidir”

Devletin küçültülmesini savunanlar; devletin asli görevlerine dönmesini³⁴⁷ ve bu görevlerin; savunma, iç güvenlik, adalet, dış politika,³⁴⁸ ulusal ölçekli büyük projeler,³⁴⁹ eğitim ve sağlık³⁵⁰ olarak sınırlandırılmasını istemektedirler. Tabloda görüldüğü gibi, devletin asli (klasik) görevlerinin ne olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Sosyal devletin görev alanının çok geniş olduğu, bunun da harcamaları arttırdığı ve aynı zamanda özel sektörün gelişmesine engel olduğundan sınırlandırılması gerektiği ve bu bağlamda devletin asli görevleri olarak nitelendirilen; savunma, iç güvenlik ve adalet hizmetlerini devletin sunmasının en iyi görev tanımlaması olacağı ileri sürülmektedir.

Bu tanımlama, liberal teoriye uygun olarak devletin sınırlandırılması kapsamında değerlendirilebilir. Neoliberal teorisyenler arasında tam bir fikir birliğinin olduğunu söylemek güçtür.³⁵¹ Farklı okullar farklı anlayışlar sergilemektedir. Kimileri savunma hizmetlerinin bile özel sektör eliyle görülmesini savunurken, kimileri de toplumun en zayıf kesimlerinin bir takım gereksinimlerinin devlet eliyle karşılanmasının, devletin bu kesimlere transferlerde bulunmasının doğru olacağını söylemektedirler. Ortak noktaları ise, devletin bu hizmetleri bizzat kendisinin sunmaması, kişilere yardım ederek, kendilerinin piyasadan istedikleri hizmet sunucusundan bu hizmetleri satın alabilmeleri şeklindedir.

Bu söyleme karşın teorinin her zaman uygulamayı öncelemediği bir gerçektir. Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, ilerleyen zamanla birlikte, devletin sadece asli görevlerini yerine getirerek başarı sağlayamayacağı ve meşruiyetini devam ettiremeyeceği de anlaşılmıştır. Sosyal devlet kadar olmasa da, ulusal ölçekli büyük

³⁴⁷ Ercan Çalı, “Hükümetin H Planı var”, **Türkiye Gazetesi**-Röportaj 27.3.2003, Cenk Esen, www.ldap.org/ (23.4.2004).

³⁴⁸ Mesut Yılmaz, **4.Olağan Büyük Kongre Açılış Konuşması**, www.anap.org.tr/ 28 Ağustos 1993, (22.4.2004).

³⁴⁹ “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Yönetimi” konulu sempozyum, www.tpb.org.tr/semp2002-htm/ (21.4.2004).

³⁵⁰ Mustafa Acar, “Müzmin Krizler Toplumun Ekonomi Politikası”, **Yeni Türkiye**, S: 42, Kasım-Aralık 2001, www.yeniturkiye.com/ 22.4.2004.; Mustafa Taşar, “Turizm Bakanı Sayın Mustafa Taşar’ın Malatya-Arapkir Bağbozumu Festivali’nde Yaptığı Konuşma”, www.mustafataasar.gen.tr/ 8 Eylül 2001/ (23.4.2004).; “Derviş, Ecevit’e Eskişehir’den Yanıt Verdi: ‘Gittiği Yere Kadar Görevdeyim’ ”, www.superonline.com/ 6.8.2002/ (23.4.2004).

³⁵¹ Çok sayıda liberalizm türleri olduğunu ve bunlar arasında farklılıklardan bahseden kaynak için bkz: Coşkun Can Aktan, **Gerçek Liberalizm Nedir?**, T Yayınları, 1994.

projeler, eğitim ve sağlık gibi konuların da devletin asli görevleri arasında yer alması tavsiye edilmiştir. Fakat, unutulmaması gereken, devletin bu alandaki görevlerinin yalnızca finansman sağlamakla sınırlı olmasıdır. Bu tür hizmetlerden yararlanamayacak düzeyde olanlara, yardım yapılması esastır. Bu yüzden, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunumunun özelleştirilmesi ve bu alanda yerli ve yabancı özel sektörün rekabet edebileceği bir ortam yaratılması, devletin yalnızca finansman sağlamakla görevli olması istenmektedir. Büyük projelerin emanet usulüyle değil, ihale yöntemiyle gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Devletin görevlerinin sınırlandırılmasıyla harcamaları azaltılmakta, böylece daha az görev ifa edecek olan devletin daha etkin bir şekilde çalışabilmesi amaçlanmaktadır. Devletin, iktisadi ve sosyal alandaki görevleri için yapmış olduğu harcamaların azaltılarak, asli görevlerini daha iyi yapabilmesinin önünün açılacağı ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, geniş bir alanda faaliyet gösteren devletin zorlandığı ve başarılı olamadığı düşünülmektedir.

Devletin küçültülmesine karşı olanlar; devletin görev alanının genişletilmesi³⁵² gerektiğini ileri sürmektedirler. Onlara göre problem, devletin yeteri kadar her alanda faaliyet göstermemesidir. Dolayısıyla, toplumun bir takım gereksinimlerinin karşılanamaması sonucu, insanların en temel hizmetlerden bile yararlanamadığı bilinmektedir. Eğer devlet doğrudan üretim, dağıtım ve pazarlama ile uğraşırsa, toplumun gereksinimlerini karşılamakta daha başarılı olabilir. Böylece devletin, bütün bölgelere ve kesimlere daha adil ve eşit hizmet sunması mümkün olabilir.

B. “Kamu Harcamaları Azaltılmalıdır”

Bütçenin küçültülmesi,³⁵³ kamu harcamalarının kısılması,³⁵⁴ sosyal transferlerin azaltılması,³⁵⁵ savunma harcamalarının kısılması³⁵⁶ ve faiz dışı fazla

³⁵² Mümtaz Soysal’ın ETV’de yayınlanan “Düşündükçe”de anlattıklarından özetleyen: Semra Topçu, “Bağımsız Olmak”, www.ehaber.net/yazarlar/ (21.4.2004).

³⁵³ Ertuğrul Özkök, “Üç Dakikalık Bir Konu”, www.hurriyetim.com.tr/15.10.2001, (21.4.2004).

³⁵⁴ “ANAP: Devleti Küçültmeliyiz”, www.ozgurpolitika.com/4.11.2001, (21.4.2004).; “Derviş, Ecevit’e Eskişehir’den Yanıt Verdi: ‘Gittiği Yere Kadar Görevdeyim’”, www.superonline.com/6.8.2002, (23.4.2004).; Mustafa Özyürek, “Bütçe Revizyona Mahkum”, TÜRMOB Başkanı, OİEMJ:212.154.21.40/ 20.10.2001/ (23.4.2004).; Mehmet Ali Birand, “Arjantin’e Benzemek İstemiyorsak..”, www.milliyet.com.tr/25.12.2001, (22.4.2004).

verilmesi³⁵⁷ gibi öneriler, genel olarak harcamaların azaltılmasına yöneliktir. Yine bununla bağlantılı olarak israfın çok fazla olduğu,³⁵⁸ kamu bina yapımına çok fazla kaynak ayrıldığı,³⁵⁹ makam araçlarının sayısının³⁶⁰ ve resmi telefon sayısının azaltılması³⁶¹ gerektiği yönünde tavsiyeler bulunmaktadır. Ücret ve maaşların fazla olduğu, azaltılmasının³⁶² doğru olacağı diğer bir öneridir.

Devletin bütçesi yapmış olduğu harcamaları ve elde etmiş olduğu gelirleri gösterir. Bütçesi vasıtasıyla devlet ekonomik yaşama müdahale eder ve yeniden dağıtımda bulunur. Yani, cari (personel, diğer), yatırım ve transfer harcamaları (faiz ödemeleri, KİT'lere transfer, vergi iadeleri, sosyal güvenlik ve diğer transferler) olmak üzere harcamaları gösterirken, bunların karşılığı olan genel bütçe ve katma bütçe gelirleri toplamını ortaya koymaktadır. Bu harcama kalemleri arasındaki dağılımın nasıl olacağına karar verilmesi, karşılığı olan gelirlerin hangi oranlarda nerelerden temin edileceği, teknik bir iş olmaktan ziyade politik bir karardır. Bu gerçekten hareketle bütçesi küçültülen devlet, daha önce yapmış olduğu bazı harcamaları yapamayacağı için, kamu harcamaları ister istemez azalacaktır. Devletin küçültülmesi politikalarının özellikle sosyal transferlerin azaltılması yönündeki taleplerinden, sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması anlaşılmaktadır. Sosyal güvenlik kavramı, sosyal devletin olmazsa olmazlarından. Bütçenin küçültülmesi, dolayısıyla sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması, doğrudan sosyal devleti tasfiyeye yönelik sonuçlar doğuracaktır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar ve ülke konumu göz önünde bulundurulduğunda ulusal savunmaya dönük harcamaların azaltılmasını teklif etmek, çok akılcı görünmemektedir. Aynı zamanda savunma, bir anlamda ekonomik sistemin garantörüdür.

Devletin asli görevlerini sayarken dış ve iç güvenlik kavramlarından söz edilmişti. Bunların yanına “**iktisadi güvenlik**” kavramının da eklenmesi gerektiği,

³⁵⁵ Selçuk Ertan, “IMF Sonrası”, U4J:hisargazetesi.com/**Hisar Gazetesi** 9.7.2003, (22.4.2004).

³⁵⁶ Erdal Sağlam, “Devleti küçültmek ne demek?”, **www.hurriyetim.com.tr**/5.10.2001, (21.4.2004).

³⁵⁷ “ANAP: Devleti Küçültmeliyiz”, **www.ozgurpolitika.com**/4.11.2001, (21.4.2004).

³⁵⁸ Vehbi Horasanlı, “Vergi Barışı ve Vergi Tokadı”, **www.yeniasya.com.tr**/8.4.2003, (22.4.2004).

³⁵⁹ Alaattin Büyükkaya, **www.alaattinbuyukkaya.com**/meclis/ (21.4.2004).

³⁶⁰ Mehmet Ali Birand, “Arjantin’e Benzemek İstemiyorsak..”, **www.milliyet.com.tr**/25.12.2001/ (22.4.2004).; “Devlet Halk İçin Vardır Halk Devlet İçin Değil”, **www.activefinans.com**/activeline/sayi20/devlet.html/ (21.4.2004).; İnan’dan Sok Eden Değerlendirme, 5.9.2000 tarihli **Sabah**, **www.ruki.org**/ (22.4.2004).

³⁶¹ İnan’dan Şok Eden Değerlendirme, 5.9.2000 tarihli **Sabah**, **www.ruki.org**/ (22.4.2004).

³⁶² Selçuk Ertan, “IMF Sonrası”, U4J:hisargazetesi.com/**Hisar Gazetesi** 9.7.2003/ (22.4.2004).

dolayısıyla güvenlik kavramının anlamının genişletilmesinin doğru olacağı düşünülmüştür. Çünkü devletin ekonomiden çekilmesiyle, dış ve iç aktörlere karşı daha korumasız kalan ekonomik yapı her türlü spekülasyona açık hale gelmiştir. Bu tür spekülasyonları yapanların elde etmiş oldukları haksız kazançların, dolayısıyla devlete ve geniş halk kesimlerine maliyeti milyar dolarlarla ifade edilmektedir. Çoğu zaman, iç ve dış güvenlik için yapılan harcamaların çok üzerinde bir bedel ödenmesi söz konusudur. Devletin küçültülmesi politikalarının bir sonucu olarak, ülke ekonomisinde ve toplumsal yaşamda ciddi hasarlar meydana gelmesi nedeniyle, ekonomiden devletin güvenlik sebebini gerekçe göstererek çekilmemesi en doğru yaklaşım olacaktır. Sonuçları itibariyle düşünüldüğünde, devletin ekonomiden çekilmesinin bir güvenlik zafiyetine neden olduğu görülmektedir.

Bu tespitleri destekler nitelikte, devletin sosyal alandan çekilmesi ile oluşan iç güvenlik problemlerinin gerisinde de devletin ekonomiden çekilmesi yatmaktadır. Açıkçası, devletin doğrudan üretim alanından çekilmesi ve özel sektörün de istihdam yaratmada başarısız olması sonucu işsizliğin artması ve bu reel durumun bireyler üzerinde farklı olumsuzluklar yaratması ile iç güvenliğin sağlanmasının zorluğu ve maliyeti artış göstermiştir. Böylece sosyal devletin ekonomi ve sosyal alandaki harcamalarını kısırarak, asli görevlerini daha iyi yerine getirmesi yönündeki politika hedeflerinin rasyonellikten uzak olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye’de faiz dışı fazla verilmesi³⁶³ önerisi, özellikle IMF stand-by düzenlemeleriyle daha bir önem kazanmıştır. “Yüzde 6,5 faiz dışı fazla verilmeli” sözü son dönem adeta bir tekerleme gibi söylenmektedir. Özellikle gelirlerin artırılmasından ziyade, harcamaların baskı altına alınarak faiz dışı fazla vermeye çalışılması söz konusu olmaktadır. Yukarıda sözü geçen bütçenin küçültülmesine yönelik girişimler, devletin küçültülmesinin ilk görüntüleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece, bütçe bakımından devletin küçültülmesi gerçekleştirilmektedir.

Devletin küçültülmesine karşı olanlar eğitim, sağlık ve yatırım harcamaları azaltılıp³⁶⁴ sosyal transferler kısılrken faiz transferinin sınırlandırılmamasını³⁶⁵ tepki

³⁶³ Faiz dışı fazla verilmesi, faiz ödemeleri dışarıda tutulduğunda bütçenin fazla vermesi anlamına gelir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Ferhat Aydoğdu, “Faiz Dışı Fazla”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, S: 19, C: 2, 2004, www.butce.org dan ulaşılabilir.

³⁶⁴ KESK, “Yoksulluk ve Faiz Bütçesi 2004’te de Sırtımızda”, www.sendika.org/belgeler/Aralik2003/ (21.4.2004).

ile karşılamaktadırlar. Bu gerçekçi yaklaşım, öncelikle bteyi yapanlara karşı derin bir güvensizliği harekete geçirecektir. Çünkü, toplumun kayda değer bir kısmı yoksulluk sınırının altında yaşarken, faiz ödemelerinin düzenli olarak yapılması, genel olarak devletin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olur. Bu, basitçe geiştirilebilecek bir durum değildir. Vatandaşlar beş yıldı bir de olsa, demokratik seçimler çerçevesinde kendi seçtikleri temsilcilerden hesap sormaktadırlar. Büyük oranda vatandaşın iradesine göre sandık şekillenmekte ve egemenliğin kendisinde olduğunu hissettirmektedir. Ama, bte harcamalarının azaltılmasına yönelik bu yaklaşım, yeni iktidar yapısı olan “yönetişim” modelini besleyecektir. Toplumun hafızasına yeni iktidar modelinin daha şeffaf ve katılımcı olduğu fikri yerleştirilecektir. şeffaflık, katılımcılık derken, geniş halk kitleleri beş yıldı bir kullandığı yönetime katılım hakkından da mahrum kalacaktır.³⁶⁶ çünkü, yeniden dağıtım rolünü adil ve eşit biçimde yerine getiremeyen bir devlet, vatandaşların önemli bir kısmını yoksulluk sınırı altında yaşamaya mahkum ettiği gibi, aynı zamanda risk grubu olarak nitelendirilmesine sebep olarak, hak etmedikleri bir pozisyona düşürmektedir.

Devletin küçültülmesine karşı olanların btenin baskı altında tutulması, kamu hizmetlerini niteliksizleştirmiş, personel gereksinimini arttırmış, ayrıca yatırımları durma noktasına getirmiřtir³⁶⁷ iddiaları, haklı gerekçelere dayanmaktadır. Bu sebeple, devlet harcamalarının tümüyle kesilmesi yerine, yanlış yerlere yapılan harcamaların azaltılmasını³⁶⁸ savunmaktadırlar. Ayrıca, cret ve maaşların, söylenenin aksine, düşük olduğu ve artırılması³⁶⁹ gerektiği ifade edilmektedir.

Tablo 6 : İmalat Sanayinde Saatlik cret

	2002 YILI Saatlik cret (\$)
Almanya	24,07

³⁶⁵ Mustafa Sönmez, “Savaş Bahanesi ile Seçime Doğru”, www.bianet.org/11.10.2001/ (21.4.2004).

³⁶⁶ Burada seçimlerden vazgeileceğini söylemiyoruz. İnsanların, birbirlerinden farklı olmayan politikaları uygulan siyasi partilerin varlığından rahatsızlık duyarak, sandık başına gitmeyip depolitize olabilme ihtimallerini dikkate almaktayız.

³⁶⁷ KESK, “Yoksulluk ve Faiz Btesi 2004’te de Sırtımızda”, www.sendika.org/belgeler/Aralık2003/ (21.4.2004).

³⁶⁸ Güngör Uras, “Devlet Büyüsün Devletten Geçinenler Küçülsün”, www.milliyet.com.tr/14.11.2001/ (22.4.2004).

³⁶⁹ Mustafa Sönmez, “Savaş Bahanesi ile Seçime Doğru”, www.bianet.org/11.10.2001/ (21.4.2004).

ABD	20,32
İngiltere	16,81
Fransa	16,71
Kanada	15,47
İtalya	14,49
İspanya	11,46
TÜRKİYE	3,46
Polonya	2,54
Arjantin	1,75
Rusya	0,65
Çin	0,59
Romanya	0,53

Kaynak: DPT, Uluslar Arası Ekonomik Göstergeler, s. 67

Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'deki ücretler en az 5-6 kat daha düşüktür. Bu farklılık gelişmiş ülkelerin kendi vatandaşlarına, gelişmekte olanlardan daha iyi refah ortamları sağlamalarından kaynaklanmaktadır. Genel olarak gelişmiş ülke işçi sınıfı, gelişmekte olanlara göre daha iyi koşullara sahiptir.

Gelişmiş ülkeler, işçi ücretlerinin yüksek olmasını gerekçe göstererek, yatırımlarını diğer ülkelere kaydırarak küreselleşmenin avantajlarından maksimum yarar elde etmeye çalışsalar da, ar-ge ve teknoloji üreten bölümlerini ve çoğu zaman şirket ana merkezlerini diğer ülkelere taşımamışlardır. Sadece yoğun emek gerektiren ve aşırı çevre kirlenmesine neden olan sektörlerde gelişmekte olan ülkelere yatırım götürmüşler, genellikle gelişmekte olan ülke KOBİ'lerine fason üretim yaptırmak şeklinde politikalarını belirlemişlerdir. Maliyetleri yüksek buldukları durumlarda, siparişlerini başka ülkelere yönlendirebilme esnekliği ile gelişmekte olan ülke KOBİ'lerini zor durumda bırakabilmektedirler. Böylece, bütün ülkelerin üretim politikasını da uluslararası çok uluslu şirketler belirleme gücü elde etmiştir.

C. “Personel Sayısı Azaltılmalıdır”

Kamudan personel çıkarılması ve yeni personel alınmaması³⁷⁰ savunulurken, kamu görevlilerinin sözleşmeli statüde çalıştırılması³⁷¹ tavsiye edilmektedir. Bir görüş kamudan personel çıkarılması ve yeni personel alınmamasını önerirken, diğer görüş kamu çalışanı sayısının az olduğu ve sınırlandırılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. 2001 yılına ait uluslararası göstergelere bakıldığında, devletin küçültülmesine karşı olanların haklılığı ortaya çıkmaktadır. 13 farklı ülkedeki kamu istihdamının toplam istihdama oranı bakımından Türkiye % 14,1 ile en düşük orana sahiptir.³⁷² Buna rağmen, özellikle IMF niyet mektuplarında aşırı istihdam olduğu ve azaltılması gerektiği üzerinde sık sık durulmaktadır.

Kamu çalışanı sayısı az olduğu halde sınırlandırılmasının³⁷³ bilimsel bir gerekçesi olamaz. Bu, ne olursa olsun mutlaka devlet küçültülmelidir gibi ideolojik bir anlayıştan kaynaklanmaktadır. Görevleri sınırlandırılan ve bu kapsamda harcamaları azaltılan devletin personel harcamalarını da azaltmak ve de devletin emanet usulu işgörebilme yeteneğini ortadan kaldırmak amacıyla, personel sayısı düşürülmek istenmektedir. Belirlenen bu politikalara uyulduğunda, personel artışının olması zaten mümkün değildir.

Devletin küçültülmesi politikalarının istihdam krizi yaratacağı³⁷⁴ bu politikaları eleştirenler tarafından ileri sürülmüştür. Gerek Türkiye’de gerekse gelişmiş ülkelerde 21.yüzyılın en büyük sorunu istihdam problemi olarak görülmektedir. Bütün çabalara rağmen devletin çekildiği alanlarda özel sektörün yeterli istihdamı sağlayamadığı bilinmektedir.

Ayrıca, kamu görevlilerinin sözleşmeli statüye tabi olması, devletin küçültülmesini isteyenlerin önerileri arasındadır. Günümüzde devlet tam istihdamı sağlamakla kendini görevli görmediği gibi, mevcut personelini de daimi işgüvencesi kapsamından çıkarmak peşindedir. Bunun için sözleşmeli statüde personel çalıştırılması en uygun yöntem olarak belirlenmiştir.

³⁷⁰ Erdal Sağlam, “Devleti küçültmek ne demek?”, www.hurriyetim.com.tr/5.10.2001/ (21.4.2004).

³⁷¹ Alaattin Büyükkaya, www.alaattinbuyukkaya.com/meclis/ (21.4.2004).

³⁷² Bkz: DPT, **Uluslararası Ekonomik Göstergeler**, s. 66.

³⁷³ KESK, “Yoksulluk ve Faiz Bütçesi 2004’te de Sırtımızda”, www.sendika.org/belgeler/Aralik2003/ (21.4.2004).

³⁷⁴ Recai Morkoç’un haberi, “Devlet Elini Çekerse, Özel Sektör Bölgeyi terk edecek”, www.zaman.com.tr/28.5.2002/ (21.4.2004).; “Önce Bilerek Kötü Yönet, Türk Telekom’un Yapısını Boz; Sonra Kamu Bu İşı Beceremiyor Diye Yalan Söyle”, IJ:kinodelia.fisek.com.tr/ (21.4.2004).; H.Ali Yiğit, “EMO 38. Olağan Genel Kurulu Açılış Konuşması”, 8J:dergi.emo.org.tr/ (22.4.2004).

Personel rejimi konusunda yapılacak değişiklikler Türkiye'nin gündemine, 1993 yılında Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiş ilkelerle gelmiştir. Bu ilkelerle, kamu kesiminde istihdamın azaltılması ve istihdamın asıl olarak sözleşmeliliğe dayandırılması benimsenmiştir. 1996-97 yılında Devlet Personel Başkanlığı (DPB)'nin Türkiye gündemine giren taslağının konusu olan personel rejimi 1993, 1996, 1997 çalışmalarına ek 1996 yılında DB ile imzalanan Kamu Mali Yönetimi Proje Kredisi'nin de konusu olmuştur. Bu proje kredisi çerçevesinde yapılan çalışmalar kamuda “norm kadro çalışmaları” biçiminde kendini göstermiştir.³⁷⁵

D. “Örgüt Yapısı Küçültülmelidir”

Bir yandan devlet personel yönünden küçültülmeye çalışılırken, diğer yandan örgüt yönünden küçültülmek³⁷⁶ istenmiştir. Bu bağlamda özellikle, devletin kamu hizmeti veren bölümlerinin küçültülmesi³⁷⁷ hedeflenmiştir. Ayrıca, bakanlık sayısının fazla olduğu, azaltılması³⁷⁸ gerektiği ifade edilmektedir. Kamudaki bazı ara birimlerin kaldırılması, bazılarının birleştirilmesi³⁷⁹ ile devletin küçültülebileceği hesaplanmaktadır.

Türkiye’de merkezi yönetim bakanlıklar biçiminde örgütlenmiştir. Bu ekonomik ve siyasi yapıya uygun bir örgütlenmedir. Bakanlıklar ilgi alanlarına uygun birçok konuda politika belirleyici ve uygulayıcı olarak faaliyet göstermektedirler. Ülkenin her yerine eşit biçimde hizmet götürebilmek için gerekli alt yapıyı sağladıkları gibi, yerine göre; faaliyet alanıyla ilgili teşebbüsler oluşturmuşlardır. Ayrıca, vatandaşlara kimi zaman mal ve hizmet sunumu sağlarken, kimi zamanda onların ürettikleri malların değerlenmesi için yeni birimler kurmuşlar

³⁷⁵ Güler, “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı'nın Ulusal ve Uluslararası Boyutları”, ss. 19-20.

³⁷⁶ Alaattin Büyükkaya, www.alaattinbuyukkaya.com/meclis/ (21.4.2004).

³⁷⁷ İşçi-Memur, www.vatan-online.com/3 Aralık 2001/ (22.4.2004).

³⁷⁸ Ercan Çalı, “Hükümetin H Planı var”, **Türkiye Gazetesi**-Röportaj 27.3.2003, Cenk Esen, www.ldp.org/ (23.4.2004).; Erdal Sağlam, “Devleti küçültmek ne demek?”, www.hurriyetim.com.tr/5.10.2001/ (21.4.2004).; Oya Berberoğlu, “Haydi Faizi Düşürün Bakalım”, www.aksam.com.tr/8.4.2003/ (22.4.2004).; Kemal Derviş, “Gittiği Yere Kadar Görevimin Başındayım”, www.yenisafak.com.tr/7 Ağustos 2002/ (23.4.2004).; Mehmet Ali Birand, “Arjantin’e Benzemek İstemiyorsak..”, www.milliyet.com.tr/25.12.2001/ (22.4.2004).

³⁷⁹ Tuncer Üney, “Devlet Nasıl Küçülür”, 28.11.2001/www.turk.internet.com/ (13.4.2004).

ve bunlar vasıtasıyla alımlarda ve desteklemelerde bulunmuşlardır. İhtiyaç olan yerlere önemli yatırımlar yapmışlardır. Ankara'daki Bakanlık merkezinden ve taşra teşkilatlarından, bütün bu hizmetler organize edilebilmiştir.

Kendilerine bağlı kuruluşların, özellikle yatırımcı kuruluşların kapatılmasıyla örgüt yapısında bir daralma olmuştur. Altındaki kuruluşlar kapatılınca, bakanlık merkez teşkilatı hiçbir hizmet üretemeyen konuma düşmüştür. Bu durum bakanlık sayısının fazla olduğu yönündeki eleştirileri beslemiştir. Kalkınma planlarında sıklıkla, bakanlıkların yeni konumlarının politika ve norm belirleyicilikle sınırlanması gerektiği, mal ve hizmet üretiminde bulunmamaları istenmektedir. Dolayısıyla, birçok bakanlık, görev tanımlaması değiştiği için, gereksiz olduğu düşünülen birimlerinin kapatılmasıyla örgüt olarak küçülmüştür. Ayrıca bu birimlerde çalışanların, ya gönüllü emeklilik ya da başka kurumlara nakil edilmeleriyle, bakanlıkların personel sayısı da azaltılmıştır.

Yatırımcı kuruluşların taşra teşkilatlarının³⁸⁰ ve bölge müdürlüklerinin kapatılması,³⁸¹ dolayısıyla devletin fiziki ve işlevsel olarak küçültülmesi, itibari olarak küçülmesine de neden olmuştur.³⁸² Devletin kamu hizmeti veren bölümlerinin küçültülmesinin, yatırımcı kuruluşların taşra teşkilatlarının ve bölge müdürlüklerinin kapatılmasının yanlışlığı, devletin küçültülmesine karşı olanlar tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca, devletin fiziki ve işlevsel olarak küçültülmesinin, onun itibari olarak küçültülmesine de neden olduğu, 17 Ağustos 1999'daki depremde küçültülmüş olan devletin itibar kaybına uğradığı belirtilmektedir. Hem birçok alandan çekilen devlet depremde iyi bir performans sergileyememiş, hem de onun yerini doldurmaya çalışan özel sektör ve STK'lar iyi bir sınav verememişlerdir.

E. “Deregülasyon Yapılmalıdır”

³⁸⁰ Mustafa Sönmez, “Savaş Bahanesi ile Seçime Doğru”, www.bianet.org/11.10.2001/ (21.4.2004).

³⁸¹ Alpaslan Işıklı, “Küresel Saldırı, Devlet ve Sendikalar”, www.bianet.org/30.4.2001/ (21.4.2004).

³⁸² Erdiç Ünal, “Unuttunuz mu Beyler, Biz Devleti Küçültmüştük!”, **Hekim Forumu**, Eylül-Ekim 1999, Cilt:17, Sayı:135, www.istabip.org/ (22.4.2004).

Devletin küçültülmesi gerektiğini savunanlar devletin üretim ve ticaretten çekilmesini,³⁸³ piyasa ekonomisi koşullarının sağlanmasını,³⁸⁴ reel sektör üzerindeki baskının azaltılmasını,³⁸⁵ özel sektörün piyasaya rahatça girebilmesi için bürokratik engellerin azaltılmasını³⁸⁶ istemektedirler. Devletin çekileceği alandaki görevlerinin ise yerel yönetimler, STK'lar ve özel sektöre bırakılmasını³⁸⁷ tavsiye etmektedirler.

Devlet, üretim ve ticaret faaliyetlerini KİT'ler aracılığıyla yerine getirirken, KİT'lerin özelleştirilmesi ile alan yerli ve yabancı özel sektöre açılmaktadır. Diğer taraftan, bürokratik engeller azaltılmalı derken, özellikle yabancı sermayenin rahatça yatırım yapabileceği ortamın oluşturulması ve onun önüne engel olabilecek bazı yasal engellerin kaldırılması anlatılmaktadır. Böylece, devletin salt üretimden ve ticaretten çekilmesi yetmeyeceğinden, onun yerini dolduracak olan özel sektörün nefes alabileceği ortamın oluşturulması da garantilenmek istenmektedir.

Devletin çekildiği alandaki görevlerin yerel yönetimler, STK ve özel sektöre bırakılmasının doğru olacağını savunanlar, devlet denince yalnızca merkezi yönetimi anlamaktadırlar. Yani, merkezi yönetim ve taşra uzantısının bazı yetkilerinin yerel yönetimlere, STK'lara ve özel sektöre devredilmesi söz konusudur. Merkezi yönetimin yapmış olduğu bazı görevlerin ve sahip olduğu yetkilerin önce yerel yönetimlere daha sonrada kademeli olarak STK ve özel sektöre devredilmesi planlanmaktadır. Böylece, bazı görev ve yetkilerin devletin dışına adım adım çıkarılışı gözükmektedir.

Kamunun hizmet sunduğu alanların, özel ticari alana bırakılmasının, çokuluslu şirketlerin önünü açtığı belirtilmektedir. Yapılan özelleştirmeleri göz önünde bulundurduğumuzda, endişelerin haklılığı ortadadır. Yerli ve yabancı ayrımının ortadan kaldırılması olan liberalizasyon, çokuluslu şirketlere dünyanın her

³⁸³ Mustafa Acar, "Müzmin Krizler Toplumun Ekonomi Politikası", **Yeni Türkiye**, S: 42, Kasım-Aralık 2001, www.yeniturkiye.com/ (22.4.2004).; Mustafa Taşar, "Turizm Bakanı Sayın Mustafa Taşar'ın Malatya-Arapkir Bağbozumu Festivali'nde Yaptığı Konuşma", www.mustafataşar.gen.tr/ 8 Eylül 2001/ (23.4.2004).

³⁸⁴ Vehbi Horasanlı, "Vergi Barışı ve Vergi Tokadı", www.yeniasya.com.tr/8.4.2003/ (22.4.2004).

³⁸⁵ Deutsche Welle'nin 3 Ekim tarihli Türkçe internet sayfasında, Tülin Daloğlu imzasıyla Washington çıkışı olarak yer alan yazıdan, www.byegm.gov.tr/4.10.2001/ (21.4.2004).

³⁸⁶ Ertuğrul Özkök, "Üç Dakikalık Bir Konu", www.hurriyetim.com.tr/15.10.2001, (21.4.2004).

³⁸⁷ "Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Yönetimi" konulu sempozyum, www.tpb.org.tr/semp2002-htm/ (21.4.2004).; Mustafa Acar, "Müzmin Krizler Toplumun Ekonomi Politikası", **Yeni Türkiye**, S: 42, Kasım-Aralık 2001, www.yeniturkiye.com/ (22.4.2004); Suat İlhan, "AB'ye Giriş Türk Devrimi'nin Sonu Olur", www.aydinlik.com.tr/ 26.11.2002/ (23.4.2004).

yerine girebilme kolaylığı sunduğu gibi, sıkışmış olan karlılık oranlarını artırma olanağı da yaratmaktadır.

Reel sektör üzerindeki baskının azaltılmasıyla devletin çekildiği alanlara özel sektörün girmesi daha kolay olacaktır. Bu baskıyı azaltmanın en etkili yollarından biri, vergi oranlarını indirmekten geçmektedir. Böylece, rekabet edebilirliğin artacağı varsayılmaktadır. Ama, devletin küçültülmesine karşı olanlar, özel sektörü desteklemek için yapılan vergi indirimlerinin borçlanmayı artırdığını³⁸⁸ söylemektedirler. Reel sektöre destek olalım derken, borçlanmanın artmasından dolayı ekonomik yapı daha kırılgan hale gelmektedir.

Bütün bu sözü edilen devlet yapılanmasının işleyebilmesi için öncelikle piyasa ekonomisi koşullarının oluşturulması gerekmektedir. Bunun sağlanması önemlidir. Çünkü, bütün bir devlet yapılanması bu ekonomik zemin üzerine inşa edilecektir. Piyasa ekonomisi ve rekabet koşulları üzerine inşa edilen yapıyı, düzenleyici devlet, yeni kurum ve kurullarıyla yönetecektir.

Devletin küçültülmesiyle STK'lar güçlenirken, emeğin kazanımları olan sendikal örgütlenmenin zayıfladığı, sağlık, eğitim gibi hizmetlerin kolay ulaşılır olmaktan çıktığı³⁸⁹ belirtilmektedir. Artık kamunun hizmet sunduğu alanlar özel ticari alana bırakıldığından, çok uluslu şirketlerin önünün açılmasıyla³⁹⁰ yabancılar piyasaya daha kolay girmektedirler.

F. “Özelleştirme Tamamlanmalıdır”

Özelleştirmelerin bir an önce tamamlanması³⁹¹ istenirken, aynı zamanda devletin küçültülmesinde özelleştirmenin bir araç olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle, neoliberal yaklaşıma göre özelleştirme olmazsa olmaz bir öneme sahiptir. Devletin doğrudan üretim, dağıtım ve pazarlama alanından çekilebilmesi,

³⁸⁸ Mustafa Sönmez, “Sorun Vergi Adaletsizliği”, www.evrensel.net/ 14.10.2002/ (22.4.2004).

³⁸⁹ Tarık Şengül, “Yerelleşme ve Emekçiler”, www.evrensel.net/ 2.2.2002 / (22.4.2004).

³⁹⁰ Önce Bilerek Kötü Yönet, Türk Telekom'un Yapısını Boz; Sonra Kamu Bu İşı Beceremiyor Diye Yalan Söyle”, IJ:kinodelia.fisek.com.tr/ (21.4.2004).; Ali Yiğit, Mehmet Soğancı, Abdullah Kahraman, Basın Açıklaması, 4 Mayıs 2001, www.tmmob.org.tr, “Önce Bilerek Kötü Yönet, Türk Telekom'un Yapısını Boz; Sonra 'Kamu Bu İşı Beceremiyor' diye Yalan Söyle”, www.antimai.org/ (22.4.2004).

³⁹¹ Selçuk Ertan, “IMF Sonrası”, U4J:hisargazetesi.com/Hisar **Gazetesi** 9.7.2003/ (22.4.2004).

ancak özelleştirmelerin tamamlanması ile mümkün olabilecektir. Kısacası süreç, kamuya ait olan varlıkların satılması ya da kiraya verilmesi biçiminde ilerlemektedir. Bir çok özelleştirme yöntemi çeşitli oranlarda kullanılmaktadır.

KİT'lerin satılması,³⁹² kamu girişimciliğinin tasfiye edilmesi³⁹³ ve dolayısıyla özelleştirmelerle işçilerin işten atılmaları,³⁹⁴ devleti küçültmenin de ötesine geçerek devleti ufaladığı³⁹⁵ iddia edilmektedir. Devletin küçültülmesinde araç olarak kullanılan özelleştirmeler sadece hizmet kalitesini düşürmemiş, faturaların vatandaşa maliyetini arttırdığı gibi, taşeronlaşmayı yaygınlaştırarak çalışma koşullarının da bozulmasına³⁹⁶ zemin hazırlamıştır.

Bunlar, Türkiye'de uygulanan özelleştirmelerin yarattığı sorunlardan bazılarıdır. Özelleştirmelerle kamu kuruluşlarını satın alanların yaptığı ilk şey, çalışan sayısının fazla olduğunu gerekçe göstererek personel sayısını azaltma yoluna gitmektir. Bu, satın alan şirket için sadece basit bir işten çıkarmadan ibaretken, toplum açısından öyle değildir. Şirket için önemli olan şey, kısa dönemde maliyetlerini ne kadar azaltabilirse karlılığını o oranda artırabileceği gerçeğidir. Ayrıca, müşteri ya da tüketici kaybetmek kısa vadede onun için çok da önemli değildir. Çünkü, 70 milyonluk bir iç pazar ve daha da önemlisi ihracata yönelik politikalar çerçevesinde dış pazara girmek gibi alternatifleri vardır. Ama, bütün KİT'lerin satılması ile işsiz kalan insanların iç talebin kısılmasına neden olacağı açıktır. Ayrıca, dışarıya yapılan ihracatlarda ciro yükselmesine rağmen karlılık oranları giderek düşmektedir. Bu iki durum beraber değerlendirildiğinde zaman zaman şikayet konusu olmaktadır. Diğer bir deyişle özelleştirmeler, genel olarak ekonominin gidişini olumsuz yönde etkilemektedir. Buna ek olarak, işten çıkarılan insanların üzerinde yarattığı travma, beraberinde ekonomik sıkıntılardan dolayı aile içi geçimsizliklerin, şiddetin artması, dolayısıyla geleceğimiz olan çocukların bu olumsuz ortamlarda yetişmek zorunda kalmasına neden olmaktadır.³⁹⁷ Bütün bunlar,

³⁹²Recep Bahar, 15.8.2002 www.yenimesaj.com.tr/ (21.4.2004).

³⁹³ Alpaslan Işıklı, "Küresel Saldırı, Devlet ve Sendikalar", www.bianet.org/30.4.2001/ (21.4.2004).

³⁹⁴ "Ne Beklediler? Ne Buldular? Kapitalizm Halklara Nasıl Anlatıldı? Halklar Nasıl Yönlendirildi?" www.kurtulus-online.com/ (22.4.2004).

³⁹⁵ Enis Berberoğlu, "Enis Berberoğlu: Patrona Açık Davet", www.hurriyetim.com.tr/ 20 Ağustos 1999 Cuma/ (22.4.2004).

³⁹⁶ "Devlet Küçülsün mü?", www.direnis.com/ (23.4.2004).

³⁹⁷ Bkz: Ankara Ticaret Odası (ATO)'nın hazırladığı "**İşsiz Reisler Raporu**", tespitlerimizi doğrular nitelikte sonuçlar sunmaktadır. Toplam işsiz sayısının 2.498.000 kişiyi bulduğunu söyleyen rapora göre, aile reislerinin % 99'u daha önceden bir iş sahibiyken işsiz kalmış kişilerden oluşmaktadır.

devletin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olurken, kamu harcamalarını azaltmak adına yapılan özelleştirmelerin sonucu olarak, diğer harcama kalemlerinde artışlarla kendisini gösterecektir. Bir yandan iç güvenlik zafiyeti yaşanırken, toplumda kap-kaç olaylarının artması gibi, diğer yandan akıl ve ruh sağlığı açısından tam bir iyilik halinde bireyler yetiştirmenin maliyeti de artacaktır. Böylece, başlangıçta KİT'leri satarak gereksiz harcamaların azaltılacağı hesap edilirken, bu kuruluşları satın alanların negatif dışsallıklar yaratmalarının maliyetini üstlenmek zorunda kalan devletin, diğer harcama kalemleri zaman içerisinde yükselecektir.

1995-2002 yılları arasında OECD ülkelerinde devletin on görev alanında yaptığı harcamaların toplam harcamalara oranını gösteren tabloda, diğer dokuz görev alanından farklı biçimde bütün ülkelerin istinasız kamu düzeni ve güvenliği harcamalarının arttığı görülmektedir. Özellikle Yunanistan ve Norveç gibi ülkelerde, bu oran neredeyse iki katına çıkmıştır. Diğer ülkelerde de değişik miktarlarda artışlar dikkati çekmektedir. Belirtilen OECD ülkelerinde sağlık, eğitim ve sosyal koruma alanlarındaki harcamalarda ciddi düşüşler yaşanmadığı halde, kamu düzeni ve güvenliği harcamalarındaki artış önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, uygulanan politikalarla halk, hiçbir koruma tedbiri olmadan karşı karşıya bırakılmıştır. Türkiye açısından ATO'nun 2005 yılı **İşsiz Reisler Raporu** önemli veriler sunmaktadır.

Tablo 7 : Devletin 10 Görev Alanında Yaptığı Harcamaların Toplam Harcamalara Oranı (%)

Bunların % 20'si işten çıkarmalar sonucu işsiz kalmışlardır. Ayrıca çalışan kişilerin bile yarısının herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmadıkları tespit edilmiştir. İşsiz reisler, büyük ölçüde kayıt dışında, hiçbir güvencesi olmadan çalışan düşük eğitimli kimselerdir. Bir çoğu evdeki eşyalarını satarak gıda gereksinimlerini karşılamaktadırlar. Hane halkı reislerinin işsiz olduğu hanelerde toplam çocuk sayısı 2.320.000'dir. Çocukların % 28'i en çok bakıma ihtiyaçları olduğu yaşta ve 6 yaşından küçüktür. % 42'si ilk öğrenim yaşı olan 6-14 yaş grubundadır. Bkz: www.e-kolay.net/haber/7.8.2005, Doğrudan özelleştirmenin bir sonucu değil gibi bir eleştiri getirilebilir. Fakat, özel sektör gerekli istihdamı yaratabilmiş olsa ve devletin küçültülmesi politikaları uygulanmamış olsaydı, bu aile reislerinin belirli bir oranı kamuda istihdam edilebilecekler ve en azından devletin sunmuş olduğu fiyatlandırılmamış sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanabileceklerdi.

	Fransa		Almanya		Yunanistan		İtalya		Norveç		İsveç		İngiltere	
	1995	2002	1995	2002	1995	2002	1995	2002	1995	2002	1995	2002	1995	2002
Genel Kamu Hizmetleri	11,3	13,5	12	12,8	33	22,9	26,3	19,1	11,9	11,3	17,6	15	13,1	10,5
Savunma	5,3	4,5	2,4	2,5	5,2	5,8	2,2	2,4	4,9	4,3	3,7	3,6	7	6,2
Kamu Düzeni ve Güvenliği	1,7	1,9	3	3,3	1,3	2,2	3,8	4	1,2	2,4	2,1	2,5	4,8	5,1
Ekonomik Olaylar	11,8	8,9	20,3	8,2	9	9,6	8,6	8,1	13,7	10,1	9	8,3	7,3	5,9
Çevre Koruma	2	2,2	1,7	1,2	1	1,2	1,2	1,7	1,8	1,2	0,2	0,6	0,7	1,4
Konut ve Toplum Esenliği	1,5	1,9	1,5	2,3	0,8	1	1,6	0,2	1,7	0,9	4,2	1,5	2,5	1,2
Sağlık	14,3	15,6	11,4	13,2	6,7	6,5	10,2	13,6	13,3	16,4	9,4	12,1	12,8	16
Eğlence, Kültür,Din	1,4	1,5	1,4	1,4	0,5	0,9	1,5	1,8	2,4	2,3	2,7	1,9	1,3	1,2
Eğitim	11,4	11,2	8	8,6	6,4	6,8	9,1	10,8	12,7	13	10,5	12,9	10,3	12,5
Sosyal Güvenlik	38,8	38,6	38	46,2	35	42,7	35	38,3	35,2	37,7	40,2	41,3	39,8	39,5

Kaynak: OECD, General Government Account, 1992-2003, Volume 4, OECD, 2004'den yararlanılarak türetilmiştir.

Sözü edilen bu durumlar geniş halk kesimleri ve devlet için zararlı iken sermaye için iştah kabartıcıdır. İlk etapta güvenlik ve sigorta şirketleri için geniş bir müşteri kitlesi yaratacaktır. Ayrıca, riskleri azaltmak ve yeni duruma ayak uydurmak için rehberlik, danışmanlık ve rehabilitasyon hizmetleri veren firmalara gün doğacaktır. Yine, işsizliğe bağlı psikolojik sorunların atlatılmasına yönelik psikolojik destek hizmetleri sunan sağlık şirketlerinin müşteri sayısı artacaktır.

Devletin küçültülmesi yanlılarının iddialarının tam tersine, karşı taraf, özelleştirmeler sonucu hizmet kalitesinin düştüğünü, vatandaş için faturaların maliyetinin arttığını ileri sürmektedirler. Yaşam pratiğinden elde edilen deneyimler bunları doğrulamaktadır. Hizmet kalitesinin her yerde artmadığı, ancak ekstra ödemelerde bulunarak alınan hizmetin kalitesinin artırılabilirdiği, ampirik gözlemlerle doğrulanmaktadır. İşleri taşeronla gördürme hızla artmıştır, bu da beraberinde çalışma koşullarının bozulmasına zemin hazırlamıştır. Önceden kamu çalışanlarının yaptığı işler, taşeron firmaların elamanları tarafından yerine getirilmektedir. Temizlik,

güvenlik, yemek vs. gibi alanlarda özelleştirme yöntemleri çerçevesinde hizmet veren taşeron firmalar, piyasa koşullarında rekabet edebilmek için, işçi maliyetlerini düşük seviyede tutmaktadırlar. Genellikle asgari ücretten işçi çalıştıran firmalar, işin özelliğine göre verilmesi gereken giyim vs. gibi bir takım malzemeleri vermeyebilmekte, işçilerine verdiği yemek kalitesini düşürebilmekte, çoğu zaman ağır çalışma koşullarında elemanlarını çalıştırmakta, bir yıl dolmadan işçiler gir-çık yaptırıldığından, çoğu işçinin yasal izin süresi bile olmamaktadır.

Sözü edilen ilkel çalışma koşullarında düşük ücretle yaşamak zorunda bırakılan insanlardan sağlıklı nesiller üretmek mümkün değildir. Ama insanın yeniden üretilmesi, devletler için bir zorunluluktur. Devlet en basit biçimde tanımlanırken insan, toprak ve egemenlik olmak üzere üç unsurdan bahsedilir. İnsanın önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü devlete varlık kazandıran en temel unsur insandır. Devletin diğer unsurları insan varsa anlamlıdır. Devlet toplumda iyi yetişmiş insan sayısını çoğaltamazsa, kendi geleceğinden endişe duymaya da başlamalıdır. Ayrıca iyi yetişmiş, eğitilmiş ve sağlıklı bireylerden oluşan toplumu yönetmenin maliyeti, tersi durumdaki bir toplumu yönetmenin maliyetinden daha düşük olacaktır. Eğitilmiş ve sağlıklı işgücü, sermaye açısından da büyük avantajlar yaratmaktadır. O yüzden devletin sosyal devlet formunu koruyarak, bütün vatandaşlarına eşit ve adil kamu hizmeti götürmesi bir zorunluluktur. Bu olanakları kendi vatandaşlarını sunan devletler, hem diğer devletlere göre daha uzun ömürlü olacaklar, hem de diğer ülkelerin kaynaklarını kendilerine transfer etmeye devam edeceklerdir.

Sözün kısıası, devletin küçültülmesini sadece teknik bir olay gibi bakmamak gerekir. Çünkü en uçtaki bireye, oradan da devletin kendisine kadar, bütün bir sistemi etkileyecek, değişimi tetikleyebilme gücüne sahiptir.

G. “Devlette Reform Yapılmalıdır”

Sosyal devletin hantal bir yapıya sahip olduğu³⁹⁸ ve kamunun verimsiz çalıştığı³⁹⁹ iddia edilerek, bu yüzden hantal yapının değiştirilerek verimsizliğin de

³⁹⁸ Tamer Korkmaz, “Sumo Güreşçisine 100 Metre Koşturmak”, **AFFOYE5U6IJ:212.154.21.40/14.11.2001/ (22.4.2004).**;

³⁹⁹ Burhan Özkan, “Kalkınma İktisadına Genel Bir Yaklaşım”, **www.turkhishtime.org** -Derginin orjinal sayısı 15 Aralık-15 Ocak 2004/ (21.4.2004).

giderilmesi önerilmektedir. Bu değişimin ancak, devletin yeniden yapılandırılması ile sağlanabileceęi⁴⁰⁰ vurgulanmaktadır.

Hantal yapının değiştirilmesi ve devletin yeniden yapılandırılması gerektiği söylenirken, verimsiz olduğu ileri sürülen devletin, verimli hale getirilmesi hedeflenmektedir. Yeni sağ, verimlilik krizinin nedeni olarak refah harcamalarının artmasını ve devlet tekellerini göstermişti.⁴⁰¹ Yeni sağın bakış açısıyla hareket edildiğinde devletin verimli hale getirilmesi için, devlet harcamalarının (özellikle, personel, yatırım, sağlık, eğitim gibi harcamalar) azaltılması ve KİT'lerin özelleştirilmesi gerekmektedir. Bu yapıldığında devlet verimli hale gelecektir. Türkiye'de de konuya bu anlayışla yaklaşılmaktadır. Bize göre, verimlilik kavramı, başlı başına sıkıntılı bir kavramdır. Kavramı biraz daha açarsak, hem kamu hem de özel sektörde kullanılan anlamıyla, daha az sayıda çalışanla daha çok üretim yapılması ve bunun üzerinden karlılığın artırılması biçiminde yorumlanabilir. Özetlenirse, bir yanıyla mevcut personelin işten çıkarılarak azaltıldığı, geri kalanların daha yoğun bir çalışma temposuna tabi tutularak, daha düşük ücretlerle çalıştırıldıkları bir sistemi anlatırken, diğer yanıyla daha geniş anlamda, refah harcamalarının azaltılması ve KİT'lerin özelleştirilmesini içermektedir. Bu sebeple kimin için tercih edilebilir olduğu açıktır. Hantal yapı diye nitelendirilen sosyal devlet yapısıdır. Bu tür bir nitelendirme yeniden yapılanmaya, dolayısıyla reforma zemin hazırlanmakta ve devlet reformuna gönderme yapmaktadır.

H. “Yerelleşme Gerçekleştirilmelidir”

Türkiye'de aşırı merkeziyetçiliğin olduğu, bu nedenle merkeziyetçilikten vazgeçilerek⁴⁰² yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin⁴⁰³ önemli olduğu ifade edilmektedir. Merkezi yönetimin bazı yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesi söz konusudur.

⁴⁰⁰ Mustafa Acar, “Müzmin Krizler Toplumun Ekonomi Politikası”, **Yeni Türkiye**, S: 42, Kasım-Aralık 2001, www.yeniturkiye.com/ (22.4.2004).

⁴⁰¹ Geniş bilgi için bkz: Oyan, **Türkiye Ekonomisi...**, ss. 151-187.

⁴⁰² “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Yönetimi” konulu sempozyum, www.tpb.org.tr/sem2002-htm/ (21.4.2004).

⁴⁰³ “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Yönetimi” konulu sempozyum, www.tpb.org.tr/sem2002-htm/ (21.4.2004); “Birlik ve Beraberlik İçinde”, www.ibb.gov.tr/ (23.4.2004).

Yerel yönetimlerin altyapı başta olmak üzere gereksinimlerinin çok fazla olması, çokuluslu şirketler için buraları cazip hale getirmektedir. Bu yüzden yabancı sermaye açısından iki kere daha önemlidir. Birincisi, bu tür hizmetlerin görülebilmesi için krediye gereksinim vardır. Krediler yabancı özel finans kuruluşlarından temin edilebilmektedir. İkinci olarak, hizmetleri ihale yöntemiyle gördürecekleri için, yerli ve yabancı firma ayrımı da kalmadığından, yabancı çokuluslu şirketlerin ihaleyi almaları daha da kolaylaşmış olacaktır. Özetle, bir yanda kredi satarak karlılıklarını artıran yabancı finans kuruluşları, diğer yanda altyapı gibi sektörlere yüklenici olarak giren bu yabancı firmalara iş alanı yaratılmış olduğundan, bunların karlılıkları yükselecektir.

I. Regülasyon Reformları

Devletin yeni dönemde, düzenleyici, denetleyici ve kolaylaştırıcı olması istenmektedir.⁴⁰⁴ Devletin müdahaleciliğiyle değil, düzenleyiciliği ve denetleyiciliğiyle ön plana çıkması önerilmektedir. Devletin kolaylaştırıcı olması, sermayenin önünü tıkayıcı, engelleyici tedbirleri kaldırması ve özel sektörle rekabet etmemesi, yalnızca özel sektörün önünü açıcı ve piyasayı düzenleyici faaliyetlerde bulunması anlamına gelir. Devletin, doğrudan üretim alanına girerek özel sektörle rekabet etmemesi istenmektedir. Bunu sağlayacak yapı bakanlık tipi örgütlenme değil, üst kurul tipi örgütlenmedir. Piyasada birbiriyle rekabet eden birden fazla aynı işi yapan şirket olacaktır. Henüz özelleştirilmemiş olan kamu şirketleri de diğer özel sektör şirketleri ile aynı statüdedir. Üst kurul piyasanın problemsiz işlemesi için her türlü düzenlemeyi ve denetimi yapmakla görevlidir. Düzenleyici ve denetleyici kurullar, piyasaya doğrudan müdahale etmedikleri gibi, bunun karşılığında piyasada çıkabilecek aksaklıkları piyasa lehine düzenlerken ve denetlerken, aynı zamanda yeni iktidar modeli olan yönetişimin kalelerini oluşturmuşlardır.

⁴⁰⁴ Mustafa Taşar, “Turizm Bakanı Sayın Mustafa Taşar’ın Malatya-Arapkir Bağbozumu Festivali’nde Yaptığı Konuşma”, www.mustafataşar.gen.tr/ 8 Eylül 2001/ (23.4.2004).; Mesut Yılmaz, **4.Olağan Büyük Kongre Açılış Konuşması**, www.anap.org.tr/28 Ağustos 1993 / (22.4.2004).

Dolayısıyla, devletin küçültülmesine karşı olan kesimlerin, devletin küçültülmesini anlatırken sosyal devletin tasfiye edildiğini⁴⁰⁵ ileri sürmeleri doğaldır. En genel anlamıyla ekonomik ve toplumsal yaşama kamusal araçlarla doğrudan ve dolaylı olarak müdahale etme yetkisini elinde bulunduran devlete, sosyal devlet denilmekteydi. Böylece, bütün ekonomik ve toplumsal yaşama müdahale edebilirken, yalnızca düzenleyicilik ve denetleyiciliğe indirgenmiş bir görev tanımlaması, sosyal devletin küçüldüğünü göstermektedir. Diğer bir ifadeyle bu durum, devletin sosyal devlet formundan çıkarak, düzenleyici devlet formuna girdiğinin bir kanıtıdır.

Tablo 5'in incelenmesinden çıkan sonuç; devletin küçültülmesinden yana olanlar devletin görev alanının, personel sayısının, örgütsel yapısının büyüdüğü, hantallaştığı, verimsizleştiği, aşırı merkeziyetçi hale geldiği, müdahaleci olduğu ve özel sektör üzerinde baskı yarattığı buna paralel olarak da harcamalarının arttığı, görev alanının ve harcamaların sınırlandırılması, özelleştirmelerin tamamlanmasını, piyasa koşullarının oluşturulmasını, üretim ve ticaretten çekilerek, bir takım yetkilerinin yerel yönetimler, STK'lar ve özel sektöre bırakılarak, denetleyici ve düzenleyici yapıya kavuşturulacak biçimde devletin yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Devletin küçültülmesine karşı olanlarsa, genellikle uygulanan politikaların yarattığı olumsuz sonuçlardan örnekler vererek, devletin küçültülmesinin doğru olmadığını ileri sürmektedirler. İlk grup daha aktif bir pozisyondayken, ikinci grup savunma üzerinden hareket ettiğinden pasif bir konumda kalmıştır. Bu tablo aynı zamanda, dünyada devletin küçültülmesinin gerekçeleri ve yöntemleriyle birebirlik sergilemektedir. Buna dayanarak sürecin iç gereksinimlerden değil de dış reflekslerle dinamiklik kazandığı söylenebilir.

Tablo 5'in dipnotlarına baktığımızda devletin küçültülmesini savunanlar arasında Türkiye'de liberal bilinen partilerin yöneticileri, başbakanlık ve bakanlık yapanlar; satışları belirli bir seviyenin üzerinde olan ve Türkiye genelinde günlük yayımlanan gazetelerin öne çıkmış köşe yazarları; liberal bilinen dergilerde ve web sitelerinde yazarlar vardır.

Devletin küçültülmesine karşı olanlar arasında ise, ulusalcı çizgide yer alan parlamento dışında bulunan parti temsilcileri, Türk solunun farklı kanatlarında yer

⁴⁰⁵ Alpaslan Işıklı, "Küresel Saldırı, Devlet ve Sendikalar", www.bianet.org/30.4.2001/ (21.4.2004).

alan gazete, dergi ve web sitelerinde yazan yazarlar ve akademisyenler, işçi-memur sendikası temsilcileri ve sendika yayın organlarında yapılan açıklamalar, küreselleşme karşıtı gruplar yer almaktadır.

Tablo 5'e göre;⁴⁰⁶ 1980 sonrası icra makamında bulunanlar ve onları destekleyen basın temsilcileri aktif olarak devletin küçültülmesi politikalarının Türkiye'de yönlendiricisi olurlarken, işçi ve memur sendikaları, solda yer alan akademisyenler, ulusalcı çizgide yer alan siyasi partiler, küreselleşme karşıtı gruplar devletin küçültülmesi politikalarına karşı eleştiriler getirmişlerdir. Kapitalist sistem,⁴⁰⁷ bir dönem sosyal refah devletini sosyalist devlet modeline alternatif olarak öne çıkarmış, bu tehlikeyi bertaraf edebilmek için de emekçi sınıfların birçok ekonomik ve sosyal haklar elde etmesine göz yummuştu. Daha sonra dünyada, kapitalist sistem nasıl sosyal refah devleti ve sosyalist devlet uygulamasını aynı anda tasfiye etmeyi başardıysa; Türkiye'de de kapitalist sistem, bir yandan sosyal devleti ve onu savunanları tasfiye etmeye çalışırken, diğer yandan da devletin küçültülmesi politikalarının uygulayıcılarının siyasetten tasfiyelerini sağlamıştır. Daha önce araç olarak kullandığı bu kesimi, uygulattığı politikaların sonucu, geniş halk kitlelerinin gözünde itibar kaybettirmiştir. Bu durumda kazanan, uluslararası kapitalist sistem ve onun yeni devlet formudur. Kapitalist sistemin bütün devlet formlarını "sigorta devlet" olarak isimlendirdiğimizi hatırlarsak, sistem kendisi dışındaki her şeyi kullanıp bir kenara atabilmektedir. Yani, sigorta yandığında, sigortanın kalınlığını belirleyen bütün teller yanmakta, artık yeni kullanılacak sigorta, sistemi yeniden güvence altına almak üzere yeni tellerle sarılmaktadır. Düzenleyici ve etkin devletin bütün unsurları, bu yeni telleri oluşturmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye'de devlet, asli görevleriyle sınırlandırılmak istenmesine rağmen, hala kimi büyük altyapı yatırımlarını yapmakta, eğitim ve sağlık alanında bir takım özelleştirmeler yapılmış olduğu halde hizmet sunmaya devam etmekte, fakat fiyatlandırılmış bir hizmet sunumu söz konusu olmaktadır.

⁴⁰⁶ Tablo dışı yorum yapacak olursak bu sayı genişletilebilir. Sermaye örgütü temsilcileri, liberal akademisyenler, uzmanlar vs.

⁴⁰⁷ Komünizmde piyasa ekonomisi giderek genişlerken, kapitalizmde bu, devletin etkin olduğu alanın genişlemesi ve piyasanın sosyalleşmesiyle ortaya çıkacaktır. İlginç olan nokta, kapitalizmin hem komünizmi hem sosyal refah devletini, on yıl sonra yıkacağının öngörülememesidir. Bkz: Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, genişletilmiş basım, 2000, s. 214.

Kamu harcamaları bütün dünyada olduğu gibi azaltılmaya çalışılmasına rağmen, belirli bir oranda yükselmeye devam etmektedir. Ama faiz dışı fazla verilmesi konusunda hem hükümet hem de IMF gereken hassasiyeti göstermektedir. Ücret ve maaşlar baskı altında tutulmaya devam edilmektedir.

Personel alımları özellikle iç ve dış güvenlik, eğitim ve sağlık alanlarında sürdürülmektedir. Ama daimi statüde personel istihdamından sözleşmeli statüde istihdama kayış vardır. Özellikle temizlik, yemek vs. gibi hizmetler dışarıdan hizmet alımı yoluyla gerçekleştirildiği için bu hizmetleri görececek personel istihdamı yapılmamaktadır.

Gereksiz olduğu düşünülen birimler kapatılmaktadır. Özellikle taşrada yer alan bazı birimler bu gerekçeyle kapatılmaktadırlar.

Devletin üretim ve ticaretten çekilmesiyle, piyasa ekonomisi koşulları sağlanmış ve devletin sunduğu hizmetleri özel sektör kuruluşları rekabet içinde sunar hale gelmiştir. Devletin bazı tekeli yetkilerinin STK ve özel sektöre devredilmesi söz konusu olmuştur.

Türkiye’de özelleştirmeler, direnmelere rağmen sürdürülmüştür. Hemen hemen özelleştirmenin girmedığı herhangi bir sektör kalmamıştır. İlk etapta yerli firmaların da bulunduğu konsorsiyumlar tarafından alınan bir takım kamu tekelleri, daha sonrasında çeşitli bahanelerle yabancı şirketlere devredilmiş ya da edilmek istenmektedir.

Sosyal devlet tasfiye edilirken, yerine kurulan devlet neoliberal devlet (düzenleyici, etkin devlet) felsefesine uygun olarak yapılandırılmaktadır.

Merkezi yönetimin bazı yetkileri yerel yönetimlere devredilerek yerel yönetimler güçlendirilmeye çalışılmaktadır.

Piyasa görünmez elin insafına terk edilemeyecek kadar önemli olduğu için, özellikle hassas sektörler başta olmak üzere üst kurullar kurularak, piyasa onların eliyle düzenlenip denetlenmektedir.

Eğer bu üst kurullar olmazsa, uluslararası sermaye risk üstlenmek zorunda kalacaktır. Uygulanan devletin küçültülmesi politikalarının olumsuz sonuçlarının ortaya çıkmasıyla, zaman zaman ülkelerde siyasal iktidar değişimleri meydana gelse bile yatırımlar bu üst kurullar sayesinde güvenceededir.

III- Devletin Küçültülmesi Kavramının Ulusal ve Uluslararası Politika Belgelerindeki Görünümü

Bu bölümde Türkiye’de devletin küçültülmesi kavramının hükümet programları, kalkınma planları, IMF stand-by düzenlemeleri, Ulusal Program, Katılım Öncesi Ekonomik Program, İlerleme Raporu, Katılım Ortaklığı Belgesi, OECD’in Türkiye’de Düzenleyici Reform İncelemeleri kapsamında nasıl kullanıldığı değerlendirilecektir.

Hükümet programları, Türkiye’yi yönetmek amacıyla hükümet olan siyasi partilerin iktidarda kaldıkları sürece izleyecekleri politikaları gösteren belgeler olması bakımından önemlidir. Siyasi parti programlarından ve seçim bildirgelerinden süzülerek gelmektedirler. İktidardaki partinin izleyeceği ekonomik ve sosyal politikalar bu programda yer alır. Ulusal güvenlik başta olmak üzere, eğitim, sağlık, tarım, orman, turizm, kültür, ekonomi, ticaret, KİT’ler, sosyal güvenlik, personel politikaları ve daha bir çok konuda hükümetin görüşleri bu metinlerde bulunabilir. Dönemin sorunlarını, gelişmelerini, hedeflerini bulabilmek mümkündür. Ayrıca, birbirini takip eden programlar incelendiğinde politik kırılma noktaları da görülebilir. Hükümet programlarının TBMM huzurunda okunduğu da dikkate alınırsa, bu konularla ilgili en güvenilir bilgileri içeren belgelerdendir. Belirtilen nedenlerle, devletin küçültülmesi ile ilgili bir araştırma yapılırken öncelikle başvurulması gereken araçlardan biri olmalıdır.

Hükümet programlarını incelemeye 1979-80 yıllarını kapsayan 6. Demirel Hükümeti’nden başlanmasının nedeni, 24 Ocak 1980 Kararları’nı alan hükümet olmasıdır. Türkiye’yi ithal ikameci sanayi politikalarından ihracata yönelik politikalara geçiren bu hükümetin, program aşamasında devletin küçültülmesine yönelik hazırlıklarının olup olmadığı öğrenilmek istenmiştir. Doğrudan 1. Özal Hükümeti programı incelenerek işe başlanmış olsaydı, devletin küçültülmesi politikaları için önemli işaretler taşıyan kararları alan bir hükümetin hazırlamış olduğu program atlanmış olacaktı. O günden bugüne arada geçen bütün programlar incelenerek, bir yandan politikaların seyri ve kırılma noktaları tespit edilmeye çalışılırken, diğer yandan da belirlemiş olduğumuz kavramlar, kendilerine metinlerde

yüklenilen anlamlar ve birbiriyle olan ilişkileri doğrultusunda analiz edilmeye çalışılmıştır.

Hükümet programlarından sonra kalkınma planları araştırmada kullanılan ikinci araçtır. İlki 1963-1967 arası beş yıllık dönemi kapsayan ve daha sonra genelde beş yılda bir çıkarılan kalkınma planları, planlı kalkınmanın en önemli belgelerindendir. Bu belgelerde amaçlar, hedefler ve politikalar beşer yıllık periyotlar için belirlenir. Aynı hükümet programlarında olduğu gibi, ekonomik ve sosyal alandaki bütün veriler toplanarak bütün sektörlerle yönelik planlar yapılmaktadır. TBMM'nin onayından geçmektedir. Dolayısıyla, planın yapıldığı dönemde mecliste güçlü olan siyasal iktidarın görüşleriyle de uygunluk sergilemesi normaldir. Teknik olarak son kertede DPT tarafından hazırlanmış olsada, bütün bakanlıklar ve bunların APK birimleri, DİE'nin veri desteği ve Türkiye'de alanında uzman kişilerin özel ihtisas komisyonlarına sağladıkları katkılarla planlar son şeklini almaktadır. Gerek hazırlanma aşamasındaki geniş katılım, gerekse bütün sektörleri kapsayan ve sektörlerde izlenecek olan planları göstermesi bakımından incelemeye değer bulunmuştur.

İncelenen konu kapsamında, 1980 sonrası hazırlanan belgeler değerlendirmeye alındığından, genellikle bir yıl önceden çalışmaları başlanan bu planlardan 1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1978'de hazırlanmaya başladığı için dışarıda bırakılmıştır. Beşinci BYKP ise, Türkiye'de yeni sağ politikaların temsilcisi olan ve neoliberal ekonomik politikaları uygulayan Özal iktidarı döneminde hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Daha sonra hazırlanan altıncı, yedinci ve sekizinci BYKP'ler, belirlenen kavramlar doğrultusunda taranarak, kendi aralarında bir karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Dolayısıyla, son yirmi yılda yapılan planlardaki değişim ve gelinen noktanın görülmesi açısından önemlidir.

IMF stand-by düzenlemeleri de araştırmada araç olarak kullanılan belgeler arasındadır. Bu belgeler ekonomik, idari ve sosyal yapıyı yönlendirmeleri bakımından önem arz etmektedir. Belirtilen belgeler üzerinde tartışmalar halen devam etmektedir. Bunların, hükümetler tarafından mı hazırlandığı, yoksa IMF tarafından mı dikte ettirildikleri tartışmaların başında gelmektedir. Sözü edilen düzenlemeler sonucu IMF tarafından kredi verilirken, bunların karşılığında

Türkiye'ye bir takım yaptırımlar önerilmektedir. Krediler ancak, yapılan gözden geçirmeler sonucunda, taksit taksit verilmektedir. Uygulanan programdan küçük bir sapma olması durumunda, hükümetler IMF yetkilileri tarafından uyarılmaktadır. Dolayısıyla, uygulanacak olan ekonomik ve sosyal programları doğrudan etkilemektedirler. Gözden geçirmelerini de dahil edersek ekonomik ve sosyal alanla ilgili çok detaylı bilgiler bu düzenlemelerde mevcuttur. 1980 sonrası uygulanmaya çalışılan devletin küçültülmesi ve özelleştirme politikaları kısa sürede tamamlanamadı, engellerle karşılaştı diye düşünülürken, adeta IMF stand-by düzenlemeleri böyle düşünenlerin ilacı olmuştur. Uluslararası aktörlerle yerli aktörlerin uyum içerisinde çalıştıklarını gösteren belgelerdendir. 17. Stand-by Düzenlemesi'nden önceki belgelere tüm araştırmalara rağmen ulaşamadığı için, bundan sonrakilerden yararlanılmıştır.

Avrupa Birliği süreci ile doğrudan ilgili olan belgelerin de inceleme dışı bırakılmaması gerektiği düşünülmüş ve araştırmaya dahil edilmiştir. Bir çok reform adımları bu süreç doğrultusunda atılmakta ve yönlendirilmektedir. Türkiye, Katılım Öncesi Mali İzleme Sürecinin iki önemli ayağından birini oluşturan ve Avrupa Birliği'ne üye olmak için gerekli ekonomik reformları ve üyelik sonrası Ekonomik ve Parasal Birliğe katılmaya yönelik oluşturacağı ekonomik politikaları, yapısal reformları ve kurumsal kapasitesini içeren bir KEP hazırlamıştır. İlk Ekim 2001 ikincisi Ağustos 2002 tarihinde Avrupa Komisyonu'na iletilen KEP'in üçüncüsü, bir önceki KEP'i de dikkate alarak 2003-2006 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Program, Türkiye'nin AB'ye üyelik hedefi doğrultusunda, Kopenhag ekonomik kriterlerinin sağlanması amacıyla uygulanmakta olan ekonomi politikalarının çerçevesini ve yapısal uyum perspektifini ortaya koymaktadır. Kısa aralıklarla olması ve üçüncünün ikinciyi de kapsamaması nedeniyle, yalnızca 2003 yılına ait olan ekonomik program incelemeye konu edilmiştir.

Belgelerden bir diğeri olan KOB, başta siyasi kriterler olmak üzere, Türk makamlarının katılım kriterlerini gerçekleştirme çabalarına yardım sağlamak amacına dönüktür. Başta müktesebatın uygulanması olmak üzere, katılım hazırlıklarına ilişkin önceliklere detaylı olarak yer vermekte ve topluluk fonlarından sağlanan katılım öncesi yardımların programlanmasına temel teşkil etmektedir. Gözden geçirilmiş KOB, İlerleme Raporu ile aynı yapıdadır. KOB, aday ülkelere,

üyeliğe yönelik hazırlıklarında yardımcı olacak bir dizi politika aracının temelini oluşturmaktadır. Türkiye'nin yenilenmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ne dayanarak, müktesebatın üstlenilmesine ilişkin Ulusal Program'ını yenilemesi beklenmektedir. 2001'de Türkiye, ülkenin düzenleyici yapısının AB Müktesebatına uyumlaştırılması için, önceliklerini ve taahhütlerini ortaya koyan, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı'nı kabul etmiştir. Bu programa dahil olan hususlar arasında; yeni bir kamu ihale kanunu çıkarılması, fikri ve mülkiyet hakları için özel mahkemeler kurulması, bağımsız düzenleyicilerin ve diğer gözetici kurumların takviye edilmesi, devlet yardımlarında mevzuatın baştan aşağıya değiştirilmesi ve Ekonomik Sosyal Konsey'in yasal temelini takviyesi bulunmaktadır. Komisyon'un İlerleme Raporu'nda yer alan tespitler doğrultusunda KOB, Türkiye için öncelikli alanları belirlemektedir. Ulusal plan ve ilerleme raporlarının KOB'la yakın ilgileri, onlarında araştırmaya dahil edilmesini sağlamıştır. Son olarak OECD'in Türkiye'de Düzenleyici Reformlar raporu, gerek 1995 OECD Konseyi'nin İdari Düzenlemelerin Kalitesinin Geliştirilmesi için Tavsiyeler başlıklı raporuna, gerekse Kurumsal Düzenleyici Reform konusundaki 1997 OECD Raporu'na yer vermiş olması, incelemede tercih edilmesinin nedenidir.

Ulusal ve uluslararası belgeleri tararken kullanacağımız devletin küçültülmesi ile ilgili kavramların ne anlama geldikleri üzerinde durmakta fayda var. Çünkü, herkes tarafından ayrı bir anlamı değil, aynı anlamı ifade etmesi araştırmanın sağlığı açısından önemlidir.

Deregülasyon, devletin sorumluluğunu azaltan, devletin kuralcı sistemini hafifleterek rekabeti teşvik eden, özelleştirmeyi içeren kanunların giriftliğini ortadan kaldıran bir anlayışı simgelemektedir.⁴⁰⁸ Deregülasyon teriminin üç boyutu kapsadığı söylenmektedir. Bunlardan ilki, özelleştirme anlamına geldiği gibi, devletin üretimden çekilerek, merkezi planlama anlayışına karşı özel rekabetin güçlendirilmesi ve devletin sorumluluğunun azaltılması anlamı taşır. İkinci olarak, devletin hukuki ve idari düzenleme ağını daraltmak biçiminde anlaşılabilir. Kamu ve özel faaliyetler üzerindeki devlet denetiminin azaltılması ve rekabete izin verilmesini ifade eder. Üçüncüsü ise, yasaların karmaşıklığını azaltmak olarak bilinmektedir. Yasaların şeffaf olması, yasa bolluğunun azaltılması ve yasaların niteliğinin

⁴⁰⁸ Sir Alan Walters, “**Deregülasyon, Özelleştirme ve Büyük İşletmelerin Yönetimi**”, konulu konferans, J:www.mfa.gov.tr/ 10 Ekim 1996, (21.4.2004).

(normların kalitesi) iyileştirilmesi⁴⁰⁹ olarak yorumlanmaktadır. Bir başka yazar deregölasyonun teknik anlamını ikiye ayırmaktadır. Birincisi, devletin merkezi ya da yerel kurumu tarafından kullanılan bir yetkinin, özel sektöre ya da sivil toplum kuruluşuna ya da gönüllü örgüte devredilmesidir. İkincisi ise, devletin tekelci yetkilerinin devletin elinden alınıp özel sektöre bırakılmasıdır.⁴¹⁰

Deregölasyon, devleti yetkisi bakımından küçölmüştür. Gübre, haberleşme, enerji gibi devlet tekelinde bulunan, özel sektörün girmesine izin verilmeyen alanlarla ilgili yasalarda yapılan değışikliklerle, devlete ait olan yetkilere son verilmiş ve devletin küçötlölmesi, yetkisi bakımından gerçekleştirilmiştir. Yetki, genellikle devletten özel sektöre aktarılmıştır. Ama kimi durumlarda, sivil toplum örgütleri de devletin yetkilerini paylaşmışlardır. Belediye meclislerine ait olan ekmek fiyatını belirleme yetkisinin Fırıncılar Odasına devredilmesi örneğinde olduğu gibi. Özel sektör ve sermaye tabanlı sivil toplum kurumlarına devlete ait yetkilerin devri, deregölasyon düzenlemesi olarak devleti küçölmüştür.⁴¹¹

Hükümetler, birbirleriyle maliyetleri düşörsün diye düzenleme işlevini terk etme yarışına girmişlerdir. Bu yarış, yüksek karlara, gelir seviyesinde ciddi uçurumlar oluşmasına ve işsizliğin artmasına, ayrıca halkın sefalet içindeki kesiminin marjinalleşmesine yol açmıştır.⁴¹²

Liberalizasyon, deregölasyon düzenlemeleri yapılırken, aynı anda özel sektör için açılan alana, yerli ve yabancı arasındaki ayrımı ortadan kaldıran düzenlemelerle müdahale etmek, anlamına gelir. Toprak satın alma konusunda yapılan yasal düzenlemeden sonra, yabancı şirket ya da kişilerle Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları aynı haklara sahip olmuşlardır. Deregölasyonla devlet geriye çekilirken, alan özel sektöre bırakılmıştır. Liberalizasyonla ise, devletin boşaltıp özel sektörün doldurduğu alan, yerli ve yabancı ayırımından kurtarılmıştır.⁴¹³

Bir kamu mülkiyetinin satılması, bir kamu işletmesinin özel sektöre devredilmesi veya bir kamu işinin ihale sistemi ile özel sektöre devri özelleştirme olarak tarif edilmektedir. Özelleştirmeden kastedilen mülk devri, işletme devri, bir işi

⁴⁰⁹ Ulrich Karpen, “Deregölasyon: Siyasette Yeni Eğilimin Boyutları”, J:www.mfa.gov.tr/ (21.4.2004).

⁴¹⁰ Güler, “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı’nın Ulusal ve Uluslararası Boyutları”, s. 145.

⁴¹¹ Güler, “Devlet Reformu Sorunu”, ss. 361-362.

⁴¹² Habermas, a.g.e., s. 101.

⁴¹³ Güler, “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı’nın Ulusal ve Uluslararası Boyutları”, ss. 145-146.

görme devridir. Devlet küçültülerek, küçülen devletin yetkileri özel sektöre bırakılmıştır.⁴¹⁴ Özelleştirme, kamu hizmet türlerinin sayısını azaltmış, kamu taşınmazlarının elden çıkarılmasına neden olmuş, kamu istihdamını daraltmış, KİT’lerde somutlaşan kamu hizmet ve araçlarının tasfiye edilmesine yol açmıştır.⁴¹⁵

Yeni kurulan piyasa sistemi, merkezi yapıya uygun olmayan bir sistemdir. Bütün ülkelerde merkezîyetçilik ilkesine dayanan yapı, aşırı hantal, verimsiz diye nitelendirildiğinde desantralizasyonun gerekçeleri sağlamlaştırılmış olur.⁴¹⁶

Türkiye’de yerelleşme politikası, DB ve AB tarafından sürdürülmektedir. DB yerelleştirmeyi, merkezin yetkilerinin taşra örgütüne devri; merkez ve taşranın yetkilerinin yerel yönetime devri; merkezde, taşrada, yerelde olan yetkilerin, genel olarak devlet içinde olan yetkilerin özel sektöre aktarılması olarak tanımlamaktadır. DB tarafından doğrudan özelleştirmeye bağlanan bir yerelleştirme politikası formüle edilmiş olup kredilerle devam ettirilmektedir. AB ise yerelleşme politikasını, DB’den biraz farklı biçimde, yerellik kavramı üzerinden inşa etmektedir. AB’nin yerelleşme politikası, hem DB’nin hem de bizimkinden farklıdır. AB’nin yerellik ilkesi, federal devlet örgütlenmesinin idari ilkesidir. Merkezîyetçilik ilkesinden vazgeçmek ya da anayasadaki terimiyle idarenin bütünlüğü ilkesinden vazgeçmek, bunun yerine yerellik denilen federal örgütlenme ilkesini ikame edilmesi anlamına gelir.⁴¹⁷

Deregülasyonla çözülme gerçekleştirilmiş; liberalizasyonla yerli-yabancı ayrımı kaldırılmış; özelleştirme ile kamunun elindeki her türlü yapabilir güç alınmış; desantralizasyonla, bu güç piyasa tarafından en kolay yönetilebilir, en küçük yerel parçalara doğru parçalanmıştır.⁴¹⁸

Regülasyon, piyasa adına, piyasa için toplumu, piyasa gibi organize etmek anlamına gelir. Piyasa adına, piyasa için, toplumu piyasa gibi organize eden her karar, yasa, yönetmelik, genelge, üst kurul talimatı regülasyon düzenlemesi olarak anılır. Regülasyon düzenlemeleri sayesinde, Türkiye’de üst kurullaşma yaygınlaştırılmış ve üst kurullardaki bürokrasinin kendi başına kullandığı kamu

⁴¹⁴ Güler, “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı’nın Ulusal ve Uluslararası Boyutları”, s. 146.

⁴¹⁵ Güler, “Devlet Reformu Sorunu”, s. 361.

⁴¹⁶ Güler, “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı’nın Ulusal ve Uluslararası Boyutları”, s. 146.

⁴¹⁷ Güler, “Devlet Reformu Sorunu”, s. 362.

⁴¹⁸ Güler, “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı’nın Ulusal ve Uluslararası Boyutları”, s. 147.

iktidarı, en azından teoride halk adına kullandığı iktidarı, özel sektör ve sermaye tabanlı sivil toplum kuruluşları ile paylaşılmıştır.⁴¹⁹

Yönetişim kavramı, üst kurul yapısının, yani bürokrasi, özel sektör, STK üçlüsü üzerine yükselen yeni sermaye iktidarının teknik adıdır. DB'nin yarattığı yönetim, OECD ve BM'nin geliştirdiği bir kavramdır. Türkiye'de "Yerel Gündem 21" projeleriyle yerel düzeyde, üst kurullar üzerinden ulusal düzeyde, "global compact" adı verilen bir program eliyle de BM tarafından küresel düzeyde oluşturulan bir süreçtir.⁴²⁰

İyi yönetişimin temel unsurları; şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, etkinlik, eşitlik ve stratejik vizyon/stratejik planlama⁴²¹ olarak sıralanmaktadır.

Sözü geçen kavramlarla devletin küçültülmesi sürecinin ilerlediği görülmektedir. Özelleştirme, deregülasyon uygulamalarının sonucunda, devlet olarak geriye kalan yapının *ticarileştirilmesi* politikası izlenmiş ve idarenin usul ve işleyiş esasları değiştirilmiştir. Sağlık sektöründe döner sermaye kurulması, eğitimde katkı payı uygulanması ilk akla gelen örneklerdir. Kamu kurumlarının finansal problemi çözebilmek için dernekler, vakıflar kurmaları; ihalecilik yoluyla hizmeti taşeronlaştırmaları ve buradan özelleştirmeye dönülmesi söz konusu olmuştur. Deregülasyon, özelleştirme, ticarileşmeyle devletin küçültülmesi süreci oldukça hızlı yol almıştır. Bu süreç, günümüzde yerelleştirme, üst kurullar yapılanmasında somutluk kazanan regülasyon ve iktidarın kendisini değiştirmek anlamına gelen yönetim devleti yaratmak üzerinden kendini kurmaktadır.⁴²²

⁴¹⁹ Güler, "Devlet Reformu Sorunu", ss. 362-363.

⁴²⁰ Güler, "Devlet Reformu Sorunu", s. 363.

⁴²¹ Bkz: Maliye Bakanlığı, *İyi Yönetişimin Temel Unsurları*, Ankara: Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Nisan 2003, s.VIII., Bu kitap unsurların hepsini ayrı ayrı açıklamaktadır. "Şeffaflık: Şeffaflık serbest bilgi akışının sağlanması ile mümkündür. Usuller, kurumlar ve bilgi, ihtiyacı olanlar için kolaylıkla erişilebilir olmalıdır. Hesap verebilirlik: Kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarındaki karar alıcılar kamuoyuna ve kurumsal paydaşlarına karşı hesap verebilir olmalıdır. Katılımcılık: Tüm kadın ve erkeklerin, gerek doğrudan gerekse çıkarlarını temsil eden aracı kurumlar vasıtasıyla karar alma sürecine katılımı sağlanmalıdır. Cevap verebilirlik: Kurumlar ve usuller tüm vatandaşlara hizmet etmeye gayret etmelidir. Hukukun Üstünlüğü: Yasal çerçeve, özellikle de insan hakları konusundaki yasalar, adil olmalı ve tarafsız bir şekilde uygulanmalıdır. Etkinlik: Usuller ve kurumlar kaynakların en iyi şekilde kullanılmasını sağlayacak sonuçlar üretmelidir. Eşitlik: Tüm kadın ve erkekler mevcut refah seviyelerini muhafaza etme ve geliştirme fırsatlarına sahip olmalıdır. Stratejik vizyon: Liderler ve kamu yönetimi, iyi yönetim ve insani kalkınma hususunda geniş ve uzun vadeli bir perspektife sahip olmalı ve gelişmenin sağlanması için gerekli olan unsurları tespit ederek bunları tedarik etmelidir."

⁴²² Güler, "Devlet Reformu Sorunu", ss. 361-362.

Özetle devlet, halkın ihtiyaçlarını, toplumsal eşitsizlikleri gidermek kaygısıyla çalışan bir sosyal devlet olmaktan çıkmış, deregülasyon, liberalizasyon, özelleştirme, desantralizasyon ve regülasyon üzerinden yükselen bütün bu sistemi yönlendirebilecek bir devlet konumuna gelmiştir. Devletin genel sisteme ilişkin kuralları koyması, bu kuralları ve felsefesini piyasanın ihtiyaçlarından alan bir devlet olarak kendini kurması istenmektedir. Bu devletin, sosyal içerikten yoksun, yalnızca piyasaya uygun düzenleme çabası, üst kurullarla yaşantımıza girmiştir. Üst kurullar, geleneksel yönetim aygıtı olan bakanlıkların yerini almaktadır.⁴²³

Türkiye’de devletin küçültülmesi ile ilgili olan 12 kavram tespit edip, bunlardan deregülasyon ve yönetim kavramları alt başlıklara ayrılmıştır. Bu iki kavramın, genel olarak bilinen anlamları yanında başka anlamları da tabloda gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece belgelerde, kavram sözcük olarak geçmediği zaman, anlamından yakalama gibi pratik bir fayda elde edilmiştir. Süreci en iyi yansıttığı düşünülen, devletin küçültülmesine yönelik bu kavramlar sırasıyla; devletin görevleri, kamu harcamalarının azaltılması, personel sayısının azaltılması, bürokratik engellerin kaldırılması, örgüt yapısında değişme, deregülasyon ve deregülasyonun alt kavramları; devletin üretimden çekilmesi, rekabetin güçlendirilmesi, düzenleme işlevini terk etme, devletin kullandığı yetkilerin özel sektör ya da STK’lara devri, diğer kavramlar ise sırasıyla liberalizasyon, özelleştirme, reform, yerelleşme, regülasyon, yönetim ve yönetişimin alt kavramları olan şeffaflık, katılımcılık, hesap verebilirlik, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, etkinlik, eşitlik, stratejik vizyon/stratejik planlamadır.

Öncelikle bütün belgeler kendi içerisinde gruplanarak sekiz alt başlığa ayrılmıştır. Bu gruplar hükümet programları, kalkınma planları, IMF stand-by düzenlemeleri, Ulusal Program, Katılım Öncesi Ekonomik Program, İlerleme Raporu, Katılım Ortaklığı Belgesi, OECD’in Türkiye’de Düzenleyici Reform İncelemeleri’dir. Tespit edilen kavramlar ilgili grubun tablosuna dökülmüştür. Metinlerde geçen kavramlar birer birer tabloya işaretlenmiştir. Elde edilen bu tablolar satır ve sütun olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Böylece devletin küçültülmesi politikalarının bu belgelerde hangi yoğunlukta geçtiği ve belgelerin gerçekten bu politikaları benimseyip benimsemedikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla

⁴²³ Güler, ‘Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı’nın Ulusal ve Uluslararası Boyutları’, ss. 147-148.

Türkiye’deki politik belgeler üzerinden devletin küçültülmesi politikaları analiz edilmiştir.

A- Hükümet Programları

1979-80 yıllarındaki 6. Demirel Hükümeti dahil, şimdiki 59. Hükümet’le birlikte, 25 yıllık süre içinde tam 17 hükümet kurulmuştur. Bu hükümetler benzer politikalar uygulama konusunda tercih beyanında bulunmuş olmalarına rağmen, yeniden paylaşım konusunda farklı görüşler sergilemişlerdir. Uygulanan devletin küçültülmesi politikaları ile devletin çekildiği alanların kimler tarafından doldurulacağı hem iç hem de dış politika bakımından önem arz etmektedir. Devletin çekildiği alanlarda meydana gelen rantın büyüklüğü, verilen mücadeleyi daha şiddetli kılmıştır. 1980 öncesi sosyal devletin hakim olduğu dönemde, mücadele genellikle yerli sermaye sınıfı ve yerli emek sınıfı arasında geçerken ve bir şekilde konsensüs sağlanmışken, reform sürecini yönlendiren dış dinamiklerin devreye girmesiyle mücadele uluslararası arenaya taşınmıştır. Kısa dönemde bu süreçten karlı çıkabilmenin uygun koşulu, uluslararası sermayeyle ve onların uygulatmaya çalıştığı politikalarla bir birliktelik içinde olmak gibi algılanmasına rağmen, uzun dönemde böyle bir tercihte bulunmanın ne siyasi partilere, ne yerli sermaye sınıfına, ne de emekçi sınıflara bir faydasının olmadığı ortaya çıkmıştır. Geçen sürede bu politikaların uygulayıcıları, yaşanan ekonomik krizlerin ağır sonuçları doğrultusunda halkın demokratik tepkisiyle bir şekilde tasfiye olmuşlardır. Bundan sonra da aynı politikaların, aynı sonuçları vereceğini tahmin etmek güç değildir.

Tablo 8’de, bu 17 hükümetin konumuz açısından saptanan parametreler ışığında nelerin yer aldığı gösterilmiştir.

Tablo 8 : Hükümet Programları*

SIRA NO	DEVLETİN KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK KAVRAMLAR	6.DEMİREL 1979-80	ULUSU 1980-83	1. ÖZAL 1983-87	2. ÖZAL 1987-89	AKBULUT 1989-91	1. YILMAZ 1991(6-11)	7.DEMİREL 1991-93	1. ÇİLLER 1993-95	2. ÇİLLER 199510.AY	3. ÇİLLER 1995-96	2. YILMAZ 1996(3-6)	ERBAKAN19 96-97	3. YILMAZ 1997-99	4. ECEVİT 1999(1-5)	5. ECEVİT 1999-2002	GÜL 2002-03	ERDOĞAN 2003-
1	Devletin Görevleri	+ ¹		+ ²	+ ³	+ ⁴	+ ⁵	+	+ ⁶			+ ⁷	+ ⁸	+ ⁹			+ ¹⁰	+ ¹¹
2	Kamu Harcamalarının Azaltılması		+ ¹²	+		+		+	+	+ ¹³			+ ¹⁴	+ ¹⁵		+	+ ¹⁶	+
3	Personel Sayısının Azaltılması		+ ¹⁷		+ ¹⁸	+ ¹⁹	+ ²⁰	+ ²¹	+ ²²			+ ²³	+ ²⁴	+ ²⁵		+ ²⁶	+ ²⁷	+ ²⁸
4	Bürokratik Engellerin Kaldırılması	+			+ ²⁹	+ ³⁰						+	+ ³¹	+ ³²		+	+ ³³	+
5	Örgüt Yapısında Değişme			+ ³⁴	+ ³⁵	+ ³⁶	+	+ ³⁷		+ ³⁸				+ ³⁹	+ ⁴⁰		+ ⁴¹	
6	Deregülasyon		+ ⁴²	+			+ ⁴³										+ ⁴⁴	
	a.Devletin Üretimden Çekilmesi			+ ⁴⁵	+ ⁴⁶	+ ⁴⁷	+	+ ⁴⁸		+ ⁴⁹		+ ⁵⁰	+ ⁵¹	+ ⁵²				
	b.Rekabetin Güçlendirilmesi			+ ⁵³	+	+ ⁵⁴	+			+		+	+ ⁵⁵	+		+	+ ⁵⁶	+ ⁵⁷
	c.Düzenleme İşlevini Terk etme			+ ⁵⁸	+ ⁵⁹													
	d.Devletin Kullandığı Yetkilerin Özel Sektör ya da STK'lara Devri			+ ⁶⁰														
7	Liberalizasyon			+ ⁶¹	+	+	+ ⁶²			+	+	+ ⁶³	+ ⁶⁴				+ ⁶⁵	+ ⁶⁶
8	Özelleştirme			+ ⁶⁷	+ ⁶⁸	+ ⁶⁹	+ ⁷⁰	+ ⁷¹	+ ⁷²	+ ⁷³	+	+ ⁷⁴	+ ⁷⁵	+ ⁷⁶		+ ⁷⁷	+ ⁷⁸	+ ⁷⁹
9	Reform		+ ⁸⁰	+ ⁸¹	+ ⁸²	+ ⁸³		+ ⁸⁴	+ ⁸⁵	+		+ ⁸⁶	+ ⁸⁷	+ ⁸⁸		+ ⁸⁹	+ ⁹⁰	+ ⁹¹
10	Yerelleşme		+ ⁹²	+ ⁹³	+ ⁹⁴	+ ⁹⁵	+	+ ⁹⁶	+ ⁹⁷	+ ⁹⁸	+	+ ⁹⁹	+ ¹⁰⁰	+ ¹⁰¹		+ ¹⁰²	+ ¹⁰³	+ ¹⁰⁴
11	Regülasyon			+ ¹⁰⁵						+ ¹⁰⁶				+ ¹⁰⁷		+ ¹⁰⁸	+ ¹⁰⁹	+ ¹¹⁰
12	Yönetişim								+ ¹¹¹			+ ¹¹²		+ ¹¹³		+ ¹¹⁴	+ ¹¹⁵	+ ¹¹⁶
	a.Şeffaflık							+ ¹¹⁷			+ ¹¹⁸	+ ¹¹⁹	+ ¹²⁰	+ ¹²¹		+ ¹²²	+ ¹²³	+ ¹²⁴
	b.Katılımcılık									+		+ ¹²⁵				+ ¹²⁶	+ ¹²⁷	

-
11. Muhafazakar demokrat siyasi kimlik sınırlı devleti savunmakta.; Hükümetin rolü anayasal düzeni ve adaleti korumakla sınırlıdır. Asli fonksiyonlarına çekilmiş, küçük ama dinamik ve etkili bir devlet, vatandaşını tanımlayan, biçimlendiren, ona tercihler dayatan değil, vatandaşın tanımladığı, denetlediği ve şekillendirdiği bir devlettir. Hükümetin stratejik vizyonu, yeni yüzyılın güçlü ve **etkin devleti** oluşturmaktır.
 12. İsrafin ve harcamaları önlenmesi.
 13. Yüksek öğretim karşılığı bedel alınması.
 14. İsfraf önlenecek.
 15. Savunma harcamaları kısılamaz. Kamu mali disiplini sağlanacak. Kaynakların keyfi kullanımı önlenecek..
 16. Borçlanmanın sürdürülebilmesi için, faiz dışı dengede fazla verilmeye devam edilecek.; Kamu Harcama Reformu: makro ekonomik istikrarın sağlanması; kaynakların stratejik hizmet önceliklerine göre tahsis; kamu hizmetlerinin tutumluluk, verimlilik ve etkinlik ilkelerine göre yürütülmesi; kullanılan mali yetkilerin hesabının verilerek saydamlığın sağlanması.
 17. Gereksiz personel istihdamına gidilmeyecek mevcut fazlalık azaltılacak.
 18. Kadro ve unvan standardizasyonu sağlanmıştır.
 19. Kadro ve unvan standardizasyonu sağlanmıştır.
 20. Kadro karşılığı sözleşmelilik düzeltilecek.
 21. KİT'lerde personel sayısı fazla, sözleşmeli istihdam.
 22. KİT reformu ve özelleştirme uygulamalarının yol açacağı istihdam sorunları uluslararası destekle oluşturulacak sosyal güvenlik ve koruma sistemi içinde çözülecek.
 23. Kamu görevlilerinin tümünü kapsayan, yetki ve sorumluluğu dengeleyen yeni bir personel rejimi yürürlüğe konacaktır. ; Mevcut kadroların toplam sayısı 5 yıl süre ile artırılmayacak, ihtiyaçlar boşalan kadroların etkin kullanımıyla karşılanacaktır.
 24. Yeni personel rejimi yürürlüğe girecek.
 25. Tutumlu ve etkin bir devlet teşkilatının gerekli kıldığı sayıda kamu görevlisinin istihdamına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
 26. Kamu personelinin atama ve yükseltilmesinde ehliyet ve liyakat şartları nesnel ölçülere ve sınav esasına dayandırılacaktır. Kamu görevlerine giriş sınavlarının merkezi sistemle gerçekleştirilmesi uygulamasının yerleşmesi sağlanacaktır.
 27. Örgütsel büyüme ve hantallığın giderilmesi bakımından, geçici ve nitelik gerektirmeyen işler için ilave **personel alımı önlenecektir**. Kuruluş içi, kuruluşlar arası ve bölgeler arası personel dağılımı yeniden düzenlenecek. Kamuda yöneticilerle çalışanlar arasında yapılacak sözleşmelerle performans yönetimi geliştirilecek, uzun vadede performans dayalı ücret sistemine geçilecektir. Kayırmacılığın ve yozlaşmanın önüne geçmek için personel alımında objektif kriterler getirilecek, terfilerde liyakat ve fırsat eşitliği dikkate alınacak.
 28. Örgütsel büyüme ve hantallığın giderilmesi bakımından, geçici ve nitelik gerektirmeyen işler için ilave **personel alımı önlenecektir**. Kuruluş içi, kuruluşlar arası ve bölgeler arası personel dağılımı yeniden düzenlenecek.
 29. Bürokratik engellerin kaldırılması için yetki kanunu çıkarıldı, gerekli değişiklikler yapılmaktadır.
 30. Bürokratik engeller azaltılmıştır. Bürokratik engellerin kaldırılması için yetki kanunu çıkarıldı.
 31. Bürokrasi en aza indirilecek.
 32. Bürokratik işlemler azaltılacak.
 33. Yatırımlarda Devlet Yardımları ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar hakkında birer Çerçeve Kanun çıkarılacak ve yatırımların önündeki bürokratik ve idari engeller kaldırılarak, yerli ve doğrudan yatırımlara yönelik politikaların belirlenmesi yetkisi tek elde toplanacaktır. Uygulamaların gerektiğinde mahalli kurumlar ile meslek kuruluşu gibi sivil toplum örgütleri tarafından yürütülmesi sağlanacaktır. Kurulacak yeni sistem, yerel ve sivil toplum örgütlerinin görüş ve önerilerine açık olacak.
 34. Bakanlık sayısı 25 ten 21 e indirilecek.; teşkilatlanmada sadeleşmeye gidilmesi, bakanlık ve her seviyede teşkilat sayısı birleştirilerek asgariye indirilmesi zorunludur.
 35. Bakanlık ve her seviyedeki örgüt yapısı birleştirilerek asgariye indirilmiştir.
 36. Eximbank ihracatçıya kredi desteğini artırmak amacıyla kurulmuştur. (1987 de kurulduğu tespit edildi)
 37. Özelleştirmeyi düzenleyecek özerk bir kurum oluşturulacak: özelleştirme, birleştirme, yeniden mali yapılanma, ufaltma yer değiştirme gibi tedbirleri alabilecek.

-
38. Özelleştirme yüksek kurulu ve özelleştirme idaresi başkanlığı kurulmuş özelleştirme fonu oluşturulmuştur.
 39. Rekabet Kurulu'nun teşkilatlanması tamamlanacak. Tüketici mahkemeleri kurulacak.
 40. Bakanlar Kurulu 38'den 25'e üyeye indirilmiştir.
 41. "Devlette Genel Kurumsal Gözden Geçirme", çalışması yapılarak, bakanlıkların sayısı ve ölçekleri, ilgili ve bağlı kuruluşlar ile diğer kamu kuruluşlarının bir bütün olarak görevleri yeniden tanımlanacaktır. Merkezi yönetimdeki gereksiz kuruluşlar elenecek, benzer işlevler gören yapılar birleştirilecek ve kuruluş için yönetim kademeleri azaltılarak işlemler basitleştirilecektir.; Devlet hastanesi, sigorta hastanesi, kurum hastanesi ayrımı kaldırılarak, hastaneler idari ve mali yönden özerkliğe kavuşturulacaktır. Sağlık Bakanlığı oluşturulacak bu yeni sisteme göre yeniden yapılandırılacak, sağlık sektörüne rekabet getirilecektir. Hizmetin sunum ile finansmanı birbirinden ayrılacaktır.
 42. Piyasa ekonomisinin kurallarının işlediği bir ortam içerisinde ekonomik sorunlar halledilmeye çalışılacak.
 43. Özel kesimin, vakıf ve dernek gibi tüzel kişilerin, okul öncesinden üniversiteler kadar örgün eğitim kurumları ve özel sağlık kurumları kurması özendirilecek.
 44. Mevzuat ve idari usuller sadeleştirilecektir.
 45. Sanayi ve ticarete devleti girmemelidir.; KİT''lerin yeni yatırım yapmamaları.
 46. Sanayi ve ticarete devlet girmemelidir.
 47. Sanayi ve ticarete devlet girmemelidir
 48. Sanayileşme politikalarında devletin rolü koordinasyon ve istikrarı sağlamak, özel sektörün potansiyelini açığa çıkaracak ortam oluşturmaktır.
 49. Kamunun işletmecilik fonksiyonlarından çekilerek, düzenleyicilik fonksiyonlarına ağırlık verilmesi.
 50. Yatırımlar alanında özel sektör devreye sokulacaktır.; Sanayinin özel kesim ağırlıklı olarak gelişmesi sağlanacaktır.; Devletin ekonomide ticari ve üretici rol üstlenmesi yerine asli fonksiyonları olan adalet, güvenlik ve büyük altyapı yatırımlarına zaman ve kaynak tahsisine imkan sağlamak amacıyla özelleştirme hızlandırılacak.; Devletin üretimden çekilmesinin aracı **özelleştirmedir**. Devlet maden işletmeciliğinden çekilerek, özel sektöre devredilecek. ; Sağlık Bakanlığı hastane işleten bir kurum olmaktan çıkarılarak, ilgili kuruluşlarla koordineli bir şekilde, standart ve normları belirleyen ve bu esaslara göre denetleyen bir yapıya kavuşturulacak.
 51. Devletin ekonomide ticari ve üretici rol üstlenmesi yerine asli fonksiyonları olan adalet, güvenlik ve büyük altyapı yatırımlarına zaman ve kaynak tahsisine imkan sağlamak amacıyla özelleştirme hızlandırılacak.
 52. Yatırımcıyı istihdam yaratan, yatırım yapmaya yöneltecek önlemler alınacak.
 53. Devlet vatandaşın rakibi değildir.
 54. Devlet vatandaşın rakibi değildir, aksine ona hizmet eden yardımcıdır.
 55. Özel kesimin gelişmesi için uygun ortam sağlanacak.
 56. İhracatçı firmaların rekabet gücünün artırılabilmesi için, istihdam ve haberleşme üzerindeki yüksek vergiler düşürülerek, ihracatçı firmaların başta enerji olmak üzere girdi maliyetleri aşağı çekilecektir.
 57. Yasal düzenlemeler yoluyla rekabeti engelleyen kısıtlamalar kaldırılacak.
 58. Devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonu genel seviyede olmalı, detaylara müdahale edilmemeli.; Müdahalecilikten kaçınılacak.
 59. Devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonu genel seviyede olmalı, detaylara müdahale edilmemeli.
 60. Tekellerin kaldırılması; özel sektöre yatırım ve işletme haklarının verilmesi.
 61. Serbest Pazar ekonomisi; ithalatta kademeli olarak liberasyona gidilecek.
 62. SPK kurulmuş, faiz serbestisi sağlanmış, tekeller kaldırılmıştır.
 63. Kamu sektörüne ilaveten özel sektörün ve yabancı sermayenin de enerji sektörüne girebilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacak. **Yabancı sermaye konusunda liberal politikaların uygulanmasına devam** edilecek.
 64. Serbest piyasa ekonomisinin tüm şartları sağlanacak.

-
65. Serbest piyasa ekonomisi yerleşmiş. ; Yatırımlarda Devlet Yardımları ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar hakkında birer Çerçeve Kanun çıkarılacak ve yatırımların önündeki bürokratik ve idari engeller kaldırılarak, yerli ve doğrudan yatırımlara yönelik politikaların belirlenmesi yetkisi tek elde toplanacaktır. Uygulamaların, gerektiğinde mahalli kurumlar ile meslek kuruluşu gibi sivil toplum örgütleri tarafından yürütülmesi sağlanacaktır. Kurulacak yeni sistem, yerel ve sivil toplum örgütlerinin görüş ve önerilerine açık olacak.
 66. Finansal liberalleşmeyle, finansal ürün ve hizmet fiyatlarının piyasa tarafından iç ve dış koşulları yansıtacak şekilde belirlenmesine imkan sağlayan ortam oluşturulacaktır. Ticari liberalleşmeyle dış ticaretin mallar ve ülkeler bazında uluslararası standartlar çerçevesinde gelişimi sağlanacaktır. Doğrudan yabancı yatırımların girişine imkan sağlanacak.
“düzenlemelerin yerli ve yabancı firmaların eşit koşullarda rekabet etmesi için uygun ortam sağlanacaktır”.
 67. KİT’ler millete devredilmelidir. ; Köprü ve baraj gibi kamuya ait yerlerin halka arzı sağlanmalıdır.
 68. KİT’lerin özelleştirilmesi çalışmaları hızlandırılacak. ;Yap işlet devret modeli.
 69. KİT’lerin rasyonel yönetime kavuşturulması için 233 sayılı KHK de gerekli değişiklikler yapılarak, Serbest piyasa ekonomisine uyumu sağlanacaktır. Yap işlet devret modeli.
 70. KİT’ler millete devredilmelidir.
 71. KİT’lerin özel kanunları iptal edilerek yeni bir kanunla kamu hizmeti yapanlar hariç tüm KİT’ler Türk Ticaret Kanunu kapsamına alınacak ve A.Ş. şeklinde örgütlenecektir.KİT’ler özleştirilerek özel bir statüye kavuşturulacak.
 72. Kamuya ait arazi ve arsalar satılacak, KİT’ler özelleştirilecek. ; özelleştirme kapsamı genişletilecek, özelleştirme hızlandırılacak, yabancı sermaye özendirilecek.
 73. Sosyal güvenlik alanına özel sigorta sisteminin girmesi desteklenecek.
 74. Kamu bankaları dahil, KİT’ler özelleştirilecek. ; Devletin üretimden çekilmesinin aracı **özelleştirmedir**. KİT’lerin özelleştirilmesi yanında **fiyatlandırılabilir** veya **pazarlanabilir** kamu hizmetlerinin de özel kesime devredilmesi. ; Sağlık sigortasının yaygınlaştırılması ile hastaneler özelleştirilecek.
 75. YİD ve Yİ modelleri. : Sağlık sigortasının yaygınlaştırılması ile hastaneler özelleştirilecek.
 76. Kamu bankalarının özelleştirilmesi çalışmaları.
 77. Özelleştirme uygulamalarında iş güvencesi özenle gözetilecek, sermayenin tabana yayılması amacıyla halka arz yöntemine de önem verilecektir. ; YİD,Yİ, İHD modelleri.
 78. Özelleştirmenin temel amacı: Ekonomide serbest piyasanın daha iyi işlemesi için gerekli koşulların oluşumunu sağlamak, etkinlik ve verimliliği artırmaktır. ; Üretim ve dağıtım tesisleri özelleştirilmesi hızlandırılacaktır.
 79. Ekonomik faaliyet icra eden kamu kurum ve kuruluşlarının, piyasa koşullarında özel sektöre aktarılması. ; Özelleştirmenin temel amacı; ekonomide serbest piyasanın daha iyi işlemesi için gerekli koşulların oluşumunu sağlamak, etkinlik ve verimliliği artırmaktır.
 80. Kamu yönetimi teşkilatı bütünüyle gözden geçirilecek, kısa süreli pratik düzenlemeler yapılacaktır.
 81. İdari yapı ve hukuki esasların yeni bir anlayışla gözden geçirilmesi; “idari reform” gerekmektedir.
 82. “İdari reform” gerçekleştirilmiştir.
 83. İdari reform.
 84. Devletin yeniden yapılanması restorasyonu sağlanacaktır. ; KİT reformu, **kamu kesiminin küçültülerek daha etkin ve rasyonel hale getirilmesi** ; kamu ve finans kesimi reformu birlikte yürütülecek.
 85. **Devletin** yeniden yapılanması ve **küçültülmesi** temel ilke olarak kabul edilecek. ; Kamu ve finans kesimi reformu birlikte yürütülecek.
 86. Devletin yeniden yapılandırılmasında hizmetin gerekli kıldığı büyüklükte, verimli bir devlet yapısına geçilmesi temel hedeftir. Bu yaklaşımda, devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmesi, asli görevlerine dönmesi ve bürokratik engellerin kaldırılması ana kuraldır.
 87. Devletin yeniden yapılandırılması. ; Devletin yeniden yapılandırılmasında hizmetin gerekli kıldığı büyüklükte, verimli bir devlet yapısına geçilmesi temel hedeftir. Bu yaklaşımda, devlet ekonomik faaliyetlerden çekilmesi, asli görevlerine dönmesi ve bürokratik engellerin kaldırılması ana kuraldır.
 88. Merkezi yönetim hantallıktan kurtararak, halkla devlet bütünleştirilecek.
 89. Devlet yönetiminde güven ve verimliliğin sağlanması, **devletin gözetim ve denetim yetkisinin** gereği gibi kullanılması için, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması ve kamu kurumları arasında görev ve yetki paylaşımının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

-
90. Hantal ve aşırı merkeziyetçi yapıdan, yolsuzluk ve siyasal çürümeden kurtulamamıştır.; “Devlette Genel Kurumsal Gözden Geçirme”, çalışması yapılarak, bakanlıkların sayısı ve ölçekleri, ilgili ve bağlı kuruluşlar ile diğer kamu kuruluşlarının bir bütün olarak görevleri yeniden tanımlanacaktır. Merkezi yönetimdeki gereksiz kuruluşlar elenecek, benzer işlevler gören yapılar birleştirilecek ve kuruluş için yönetim kademeleri azaltılarak işlemler basitleştirilecektir.; Başbakanlığa bağlı kuruluşlar, ilgili icracı bakanlıklara devredilmiş ve Başbakanlık icracı bakanlık olmaktan çıkarılmış. Devlet Bakanlarının sayısı azaltılmış. İl idareleri yeniden yapılandırılacak. Yapısal Reform Programı: kamunun yeniden yapılanması; kamu harcamalarında disiplin, tasarruf ve şeffaflığın sağlanması; özelleştirmenin hızlandırılması; yerli ve yabancı yatırımlar için ortamın iyileştirilmesi, mali sektör ve sosyal güvenlik sisteminin ıslahı; tarımda yeniden yapılanma ve verimliliğin artırılması gibi alanları kapsayacaktır. Parasal ve mali disiplinin yanında yapısal reformların uygulanması güven ortamını oluşturacaktır.
91. “Devlette Genel Kurumsal Gözden Geçirme”, çalışması yapılarak, bakanlıkların sayısı ve ölçekleri, ilgili ve bağlı kuruluşlar ile diğer kamu kuruluşlarının bir bütün olarak görevleri yeniden tanımlanacaktır. Merkezi yönetimdeki gereksiz kuruluşlar elenecek, benzer işlevler gören yapılar birleştirilecek ve kuruluş için yönetim kademeleri azaltılarak işlemler basitleştirilecektir.; Başbakanlığa bağlı kuruluşlar, ilgili icracı bakanlıklara devredilmiş ve Başbakanlık icracı bakanlık olmaktan çıkarılmış. Devlet Bakanlarının sayısı azaltılmış.; Merkezi idare reformunun en önemli uygulaması olarak bakanlıkların görev ve yetkileri yeniden tanımlanacaktır.
92. Mülki ve mahalli idarelerin yetki artırımı sağlanacak; gelirler artırılacak.
93. Mahalli teşkilatların yetki ve sorumluluklarının artırılması.
94. İl özel idaresi kanunu çıkarıldı, mahalli idarelere yetki artırımı sağlandı.
95. Emlak vergisi belediyelere ve özel idarelere devredilerek mahalli idareler güçlendirilmiştir.
96. Yerel birimlerin yetkileri artırılıp kaynak tahsisi yapılacaktır.
97. Yerel birimlerin yetkileri artırılıp kaynak tahsisi yapılacaktır.
98. Merkezi idare tarafından sağlanan bazı hizmetler il özel idarelerinden başlamak üzere yerel birimler bırakılacak. Yöre halkının yönetime katılımı sağlanacak.
99. Merkezi idare ile mahalli idareler arasında görev, yetki sorumluluk ve kaynak paylaşımının temel esaslarını belirleyen çerçeve yasa çıkarılacak.; Bu yasayla, merkezi ve mahalli idarelerce yürütülecek hizmetlerin nitelikleri belirlenecek, merkezi idare tarafından yürütülen mahalli nitelikte hizmetlere ilişkin görev ve yetkilerin mahalli idarelere devri sağlanacak, mahalli idarelerin idari ve mali yapılarıyla, denetimlerinin esas usulleri belirlenecek.; Mahalli idarelerin mümkün olan hizmet ve faaliyetlerinin özendirilmesi.
100. Merkezi idare tarafından yürütülen mahalli hizmetlere ilişkin görev ve yetkilerin mahalli idarelere devri sağlanacak, mahalli idarelerin idari ve mali yapıları ile denetimlerinin esas ve usulleri yeniden belirlenecek. Mahalli idarelerin gelir kaynakları, yeterli kamu hizmetlerine imkan verecek şekilde düzenli ve sürekli hale getirilecektir.
101. Reform kapsamında, yerel yönetimlerin etkinleştirilmesi ve güçlendirilmesi de ele alınacak. Yerel yönetim ve merkezi yönetim arasındaki görev, yetki ve kaynak paylaşımı yeniden düzenlenecek, hizmetlerin büyük ölçüde yerel yönetimlerce yerine getirilmesine ağırlık verilecektir.
102. Yerel yönetimlerin yetkileri artırılırken etkili denetimleri de sağlanacaktır.
103. Kamu hizmetlerinin yerinden karşılanması temel ilke olacak, merkezi yönetim tarafından yürütülmesi zorunlu olmayan hizmetler, kaynaklarıyla birlikte yerel yönetimlere devredilecektir.; Merkezi idare politika belirleme, standart oluşturma, denetleme ve eğitim faaliyetlerinden sorumlu olacak, uygulamaya yönelik görev, yetki ve kaynaklar yerel yönetimlere devredilecektir. İl Genel Meclisleri, katılımı artıracak şekilde yeniden yapılandırılarak gerçek anlamda birer yerel meclise dönüştürülecek.
104. Merkezi yönetim tarafından yürütülmesi zorunlu olmayan hizmetler, kaynakları ile birlikte yerel yönetimlere devredilecektir. İl idareleri yeniden yapılandırılacak, Bakanlıkların taşradaki görev ve yetkileri, valiliklere ve il özel idarelerine devredilecektir.
105. Ekonomiyi düzenleyen kanunlarda gerekli değişiklikler yapılacaktır. Sermaye piyasası, ticaret, MB, Bankalar, borçlar, gümrük, vergi ve personelle ilgili kanunlar bunlardır.
106. Telekomünikasyon sektörünü düzenleyen bir “regülasyon mevzuatı” oluşturulacaktır.
107. Elektrik sektörünün özelleştirilmesinde, ülkemiz koşullarına uygun “**Düzenleyici Çerçeve**” oluşturulacak ve tüm faaliyetler buna göre gerçekleştirilecektir.
108. Elektrik piyasası kanunu çıkarılacak, verimliliği ve rekabeti artırmak, şeffaflığı sağlamak amacıyla elektrik ve gaz sektörleri yeniden yapılandırılacak.
109. Makro politikaları oluşturma yetkisi hükümette kalmak şartıyla, **bağımsız ve özerk kurumlar ve kurullar düzenleme ve denetleme işlevini sürdürecektir**; Piyasa ekonomisinde kamunun iktisadi rolü, piyasa mekanizmasının iyi çalışması için gerekli düzenleyici ve denetleyici mekanizmaları oluşturmaktır.; Enerji piyasası rekabete açılacak. EPDK ile Enerji Bakanlığı arasındaki yetki ve sorumluluk alanları netleştirilerek, **Bakanlığın politika belirleme yönü güçlendirilecek, uygulamaya ilişkin hususlar EPDK’ya bırakılacaktır**.

-
110. Piyasa ekonomisinde kamunun iktisadi rolü, piyasa mekanizmasının iyi çalışması için gerekli, **düzenleyici ve denetleyici** mekanizmaları oluşturmaktır.; Bağımsız ve özerk kurumlar ve kurullar düzenleme ve denetleme işlevini sürdürecektir.
 111. Ekonomik ve Sosyal konsey oluşturulacak.
 112. Devlet, vatandaşın yönettiği devlet haline getirilecektir. Bu amaçla **Sivil Toplum** örgütlenmesine ağırlık kazandırılacaktır.
 113. Ekonomik ve Sosyal Konseyin, ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasına etkin bir şekilde katılımı sağlanacaktır.
 114. Ekonomik ve sosyal hakları ilgilendiren yasama çalışmalarına ve uygulamalara Ekonomik ve Sosyal Konseyin ve genelde **sivil toplum örgütlerinin etkin katılımları** sağlanacak, konseyin yapısı ve temsil yeteneği güçlendirilecektir.
 115. İnsan haklarına dayanan ve eksiksiz işleyen demokratik bir yönetimin hayata geçirilmesi için sivil toplumun güçlendirilmesi ve “**yönetişim**” anlayışı içinde etkili bir kamuoyu denetimi kaçınılmazdır.; **Ekonomik ve Sosyal Konsey etkin olarak çalıştırılacak, bölgesel ve yerel düzeyde özel kesimin ve sivil toplum örgütlerinin kamu yöneticileri ve siyasi yetkililer ile bir araya geleceği benzeri yapılar geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır.**; Eğitim politikaların belirlenmesinde ve hizmet sunumunda yerel idareler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının inisiyatif ve katılımları sağlanacak; eğitimde **yönetişimci**, demokratik bir anlayış sergilenenecektir.
 116. Ekonomik ve Sosyal Konsey etkin olarak çalıştırılacak, bölgesel ve yerel düzeyde özel kesimin ve sivil toplum örgütlerinin kamu yöneticileri ve siyasi yetkililer ile bir araya geleceği benzeri yapılar geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır.
 117. Kamu ekonomisinde şeffaflık.
 118. Özelleştirmede temel ilke şeffaflık
 119. Devletin yapım, kira, alım-satım işlerinde şeffaflık, açıklık ve rekabet sağlamak için gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır.
 120. Özelleştirme şeffaflık içinde gerçekleştirilecektir.
 121. Bütçenin şeffaflığı.
 122. Şeffaf bir yönetim anlayışı benimsenecektir.; Özelleştirmede şeffaf olunacak.
 123. Şeffaf bir devlet anlayışı.
 124. Kamu çalışma alanında, fayda maliyet analizi ve diğer yöntemlerle etkinlik ve şeffaflık artırılacaktır.
 125. Katılımcı yerel yönetim ilkelerine uygun. ; Belediye ve İl Meclislerinin oluşumu, muhtarlar dahil, halk temsilcilerinin daha büyük oranda katılımına imkan verilecek şekilde yeniden düzenlenecektir.
 126. Katılımcı bir yönetim anlayışı benimsenecektir.; KİT’ler katılımcı bir yönetime kavuşturulacaktır.
 127. Sivil toplum kuruluşlarının yönetime daha aktif katılımı ile temsili demokrasinin katılımcı demokrasiye doğru gelişmesine katkı sağlayacaktır. Yönetimi katılımı engelleyen yasal ve idari etkenler kaldırılarak, kamu yönetimine sivil toplumun daha aktif katılımını sağlayacaktır. İş dünyası, sendikalar, meslek odaları, çiftçi örgütleri ve gönüllü kuruluşların sorunlarını, hizmet alanlarındaki kamu görevlileri ile birlikte çözmelerini kolaylaştırıcı mekanizmalar geliştirilecektir.; Katılımcılık, kamu kesimi ile toplum arasında diyalog ve işbirliğini besleyecek, etkin bir mekanizma olarak desteklenecek.
 128. Hükümet kamu yöneticilerinin hesap verme sorumluluğunu geliştirecek ve gözeticek mekanizmalar kurulacak.
 129. Kamu çalışma alanında, fayda maliyet analizi ve diğer yöntemlerle etkinlik ve şeffaflık artırılacaktır.
 130. Küreselleşmenin olumsuz etkilerinden korunmak, sektörel ve bölgesel bağımlılıktan kurtulmak ve rekabet edebilecek alanları belirleme amacıyla, özel sektör katılımı ile ihracata dönük bir “**stratejik planlama**” yapılacaktır.
 131. Hükümetin stratejik vizyonu, güçlü ve **etkin devleti** oluşturmaktır.

12 Kasım 1979'da göreve başlayan 6. Demirel Hükümeti, devletin küçültülmesine yönelik sadece iki kavram üzerinde durmaktadır. İlk olarak, devletin klasik (asli) görevleri kapsamındaki görevlerin en iyi şekilde yürütüleceğini ve modern devletin görevlerinin açıklığa kavuşturulacağını vurgulayan program, ikinci olarak yabancı sermayenin önündeki bürokratik engellerin kaldırılması⁴²⁵ gerektiğini belirtmektedir.

Devletin klasik görevlerinin ne olması ya da modern devletin görevlerinin neler olması gerektiğine yönelik bir açıklama yoktur. Ama, devletin klasik görevleri denildiğinde genellikle iç güvenlik, dış güvenlik ve adalet hizmetlerinin anlaşıldığı göz önünde bulundurulursa, böyle bir sınırlamaya gidileceğinin işaretleri verilmektedir. Devletin görevlerini bu şekilde sınırlandırmaya çalışmak, ileriki hükümet programlarında daha anlamlı hale gelecektir. Diğer kavramların bir bir ortaya çıkmasıyla, aslında devletin sınırlandırılmış olan görevleri üzerinden yeniden nasıl yapılandırıldığı görülecektir.

Bu hükümet, 12 Eylül 1980'le beraber yerini Ulusu Hükümetine bırakmıştır. 20 Eylül 1980'le 13 Aralık 1983 arasında görev yapan Ulusu Hükümeti, personel sayısının azaltılması, israfın ve harcamaların önlenmesi, reform ve yerleşme üzerinde durduğu gibi, ekonomik sorunların piyasa ekonomisi kuralları içerisinde halledilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴²⁶ İlk olarak, gereksiz personel istihdamına gidilmemesini ve mevcut fazlalığın belirli bir zaman süreci içerisinde eritilmesini savunmaktadır. İkinci olarak, israfın önlenmesi ve kamu harcamalarının azaltılmasından bahsedilmektedir. Üçüncü olarak, aşırı merkeziyetçiliğin olduğu, bunun yerine mahalli idarelerin yetkilerinin artırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bütün bu sorunların, Türk kamu yönetimi teşkilatının bütünüyle gözden geçirilerek, uzun reorganizasyon çalışmalarına gidilmeden, kısa sürede pratik düzenlemeler yapılarak çözülebileceği hesaplanmıştır. Görüldüğü gibi, köklü bir devlet reformu anlayışından uzaktır. Sorun idari bir sorun olarak algılanmakta, pratik bir takım düzenlemelerle halledilebileceği düşünülmektedir. Bir yandan da, 24 Ocak Kararları'nın etkisi altında kalınarak, ekonomik problemlerin piyasa koşullarında çözülebileceği anlayışı hakimdir.

⁴²⁵ **6. Demirel Hükümeti Programı**, www.tbmm.gov.tr/hukümetler.htm (7.3.2004)

⁴²⁶ **Ulus Hükümeti Programı**, www.tbmm.gov.tr/hukümetler.htm (7.3.2004)

Sözü edilen piyasa ekonomisi kurallarının alternatifi, planlı ekonomi anlayışıdır. Dolayısıyla devletin ekonomi üzerindeki ağırlığının hafifletilmesi için bir adımdır bu. Doğrudan devletin küçültülmesine yönelik politika önerileri sunmak yerine, dolaylı olarak sorun tespitinde bulunup, bunlar üzerinden devletin küçültülmesine kapı aralayıcı bir tutum içerisinde olunmuştur. Hedef devletin küçültülmesi olarak gözükmese de, personel azaltılması ve harcamaların kısılması politikalarının ileriye yönelik devleti küçülteceği de unutulmamalıdır. Ayrıca, ekonomik anlayışın değişmesiyle, yeni ekonomik yapıyı yönetecek devlet formuna gereksinim duyulacağı ve bunun reform sürecini hızlandıracağı bilinmelidir.

24 Ocak Kararları'nın alınmasında bürokrat olarak etkin bir rol oynayan Özal, 13 Aralık 1983'den itibaren alınan kararları uygulayacak siyasi iradenin başındaki kişi olarak yer almaktadır. 17 hükümet içinde, en uzun süreli olanı da 1. Özal Hükümeti'dir. Kendisinden önceki iki hükümetten daha fazla devletin küçültülmesi ile ilgili kavram tespit edilmiştir. İlk olarak, devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonunun genel seviyede olması ve detaylara müdahale edilmemesi istenmiştir. Ayrıca devlet, doğrudan alt yapı faaliyetlerini yürütebilecektir. Eğitim ve öğretim hizmetleri de devletin başlıca görevleri arasında sayılmaktadır. Ama, devletin yanında özel kuruluşların da eğitim ve öğretim hizmetinde bulunabilecekleri⁴²⁷ belirtilmiştir.

Neoliberallerin en çok şikayet ettikleri konulardan biri sosyal refah devletinin ekonomi üzerindeki düzenleyiciliğinin çok fazla arttığı, devletin her alana müdahale ettiği konusudur. Bu yüzden, düzenleyiciliğin genel seviyede olması ve detaylara müdahale edilmemesi her fırsatta dile getirilmektedir. Deregülasyonun, düzenleme işlevini terk etme alt başlığında da bu durum vurgulanmaktadır. Böylece, deregülasyon kavramı sözcük olarak anılmamakla beraber, anlam olarak ilk defa bu hükümet programında geçmektedir.

Eğitim ve öğretim hizmetleri devletin görevleri arasında sayılarak, devletin görev alanının genişletilmeye çalışıldığı sanılmamalıdır. Bunun yanıtı izleyen cümlede verilmektedir. Asıl olan ileriye yönelik olarak, eğitim ve öğretim alanına özel sektörün gireceğidir. Özel sektör güçleninceye kadar devlet bu alanda hizmet

⁴²⁷ 1. Özal Hükümeti Programı, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)

sunmaya devam edecek, daha sonra kademeli olarak eğitim ve öğretim, piyasa koşullarında üretilen bir hizmet olacaktır.

Kamu harcamalarının fazla olduğu azaltılması gerektiği söylenen programda, personel sayısının azaltılmasına yönelik net bir ifadeye rastlanmamıştır. Başta, bakanlık sayısının 25'ten 21'e düşürülmesi, bakanlık ve her seviyede teşkilat sayısının birleştirilerek asgariye indirilmesi savunularak, teşkilatlanmada sadeleşmesinin bir zorunluluk olduğu vurgulanmıştır. Böylece, bir yandan harcamalar kısılarak diğer yandan da örgüt olarak daraltılmaya gidilerek devlet küçültölmeye çalışılmaktadır.

Programda, sanayi ve ticarete devletin girmemesi, KİT'lerin yeni yatırım yapmalarının önlenmesi yer almaktadır. Yeni yatırım yapamayan, dolayısıyla teknolojisini yenileyemeyen KİT'lerin bir süre sonra zarar etmesi normaldir. Bu gerekçe gösterilerek, devletin üretimden çekilmesi sağlanacaktır. Diğer bir deyişle, devletin üretimden çekilmesi, bir deregölasyon uygulamasıdır. Devletin boşalttığı alanın, özel sektör tarafından doldurulması planlanmıştır. Bu durum programda, tekellerin kaldırılması ve özel sektöre yatırım ve işletme haklarının verilmesi gerektiği ifadesiyle desteklenmektedir. Ayrıca devletin, vatandaşın rakibi olmadığı belirtilerek, rekabet ortamının güçlendirilmesine çalışılmaktadır. Devlet müdahalesinin olmadığı, birden fazla özel şirketin olduğu serbest piyasa koşullarında daha rahat rekabet edileceği varsayılmaktadır. Deregölasyon uygulaması, bu ortamın en iyi yaratıcılarından.

Sözü edilen programda tanımlanan anlamda bir liberalizasyondan bahsedilmezken, serbest piyasa koşullarının sağlanması ve ithalatta kademeli olarak liberasyona gidilmesi yönündeki açıklamalar, liberalizasyonun habercisi niteliğindedir.

Özelleştirme sözcük olarak programda yer almazken, KİT'ler millete devredilmeli, köprü ve baraj gibi kamuya ait yerlerin halka arzı sağlanmalı ifadelerinde vücut bulmaktadır. Devleti küçültmenin aracı olarak kullanılan özelleştirme, ilk kez, bir hükümet programında kendini göstermiştir. Bundan sonraki programlarda sürekli geçtiği gibi, Türkiye pratiğinde de özelleştirme etrafında yoğun tartışmalar yaşanacaktır.

Sözü edilen değişikliklerin gerçekleştirilebilmesi için, idari yapı ve hukuki esasların yeni bir anlayışla gözden geçirilmesi ve bu kapsamda bir “idari reform” yapılmasından söz edilmektedir. Programda, yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarının artırılması yönünde bir yerelleşmeden bahsedilmektedir.

Piyasa adına, piyasa için, toplumu piyasa gibi organize eden her karar, yasa, yönetmelik, genelge, üst kurul talimatı, regülasyon düzenlemesi olarak anılmaktadır. Programda, ekonomiyi düzenleyen kanunlarda gerekli değişikliklerin yapılacağı, bunlar arasında sermaye piyasası, Merkez Bankası, bankalar, borçlar, gümrük, vergi, ticaret ve personelle ilgili kanunların olduğu vurgulanmaktadır. Hükümet programının geneline baktığımızda, serbest piyasa koşullarının sağlanmasının hedeflendiği ve bu koşulları oluşturacak köklü yasal düzenlemelerin yapılması öngörülmektedir. Bu yüzden “regülasyon” sözcük olarak geçmemekle birlikte, anlam olarak varlığını hissettirmektedir. Sayılan yasal düzenlemelerin hepsi piyasa için, toplumu piyasa gibi organize etmeyi amaçlamaktadır.

Özetle 1.Özal Hükümet Programı, devletin küçültülmesine yönelik kavramların neredeyse tamamına yakını kullanmıştır. Önceki iki hükümet programına göre, sorunları tespit etmesi, çözüm önerilerini ortaya koyması, bu doğrultuda yasal ve idari bir takım düzenlemeler yapmayı hedeflemesi bakımından daha bilinçli ve kapsamlı bir programdır. Devlet küçültecek bilinçli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bunlar, dünyadaki neoliberal uygulamaların Türkiye yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bundan sonra kurulan 2. Özal Hükümeti, 21 Aralık 1987’den 9 Kasım 1989’a kadar sürmüştür. Devletin asli görevlerinin hangileri olması gerektiğinden ilk programda açıkça bahsetmeyen Özal, yeni hükümet programında; adalet, iç güvenlik, savunma ve vatandaşların haklarının korunmasını devletin asli görevleri olarak tanımlamıştır. Bunlara ek olarak, devletin doğrudan alt yapı faaliyetlerini de yürüteceği ifade edilmiştir.⁴²⁸ Sanayi ve ticarete girmesi istenmeyen, dolayısıyla üretimden çekilen devlet, ancak bu alandaki altyapının kurulmasıyla görevlendirilmiştir. Böyle bir programla devlet, görevleri bakımından sınırlandırılmıştır.

⁴²⁸ 2. Özal Hükümeti Programı, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)

Kamu harcamalarının azaltılması konusunda açık bir ifadeye rastlanmayan programda, personel sayısının azaltılmasıyla ilgili olarak, kadro ve unvan standardizasyonunun sağlandığı bilgisiyle yetinilmiştir. Bu kapsamda, 8.000'den fazla kadro unvanının 900'e indirildiğinden ve basitleştirildiğinden bahsedilmiştir.

Bürokrasinin azaltılması ve kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılması amacıyla, bürokratik işlemleri asgariye indirecek genel bir yetki kanunu çıkarıldığı ve bununla ilgili olarak kanun, tüzük, kararname, yönetmelik ve tebliğlerde gerekli değişikliklerin yapıldığı ileri sürülmektedir. Sosyal refah devleti eleştirilirken aşırı bürokratikleştiği, bu yüzden bürokrasinin azaltılması gerektiği sık sık vurgulanmıştır. Ancak bu şekilde, kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılabilceği savunulurken, aslında hedeflenen, devletin hukuki ve idari düzenleme ağıının daraltılması anlamındaki deregülasyondur. Yani, yasal-kurumsal serbestleşme nitelenmektedir. Bir yandan rekabetin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılırken, diğer yandan devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonunun genel seviyede olması ve detaylara müdahale edilmemesi tavsiye edilmektedir. Bu, sosyal refah devletinin düzenleyicilik anlayışının, ortadan kaldırılmasına yönelik bir adımdır.

Bir önceki hükümet programında, bakanlık ve her seviyedeki örgüt yapısının birleştirilerek asgariye indirilmesinden söz edilmişti. Kamu idaresinin bütünüyle gözden geçirilerek köklü biçimde değiştirildiği ve bürokratik işlemlerin her kademedede asgariye indirildiği bir "idari reform"un yapıldığı dile getirilmiştir.

Serbestleşmeden bahsedilen programda, "özelleştirme" sözcüğü ilk defa açıkça geçmektedir. Daha önceki programlarda millete devretme, halka arz etme gibi ifadeler kullanılırken, burada, KİT'lerin özelleştirilmesinin hızlandırılmasından ve altyapı yatırımlarında uygulanan Yap-İşlet-Devret (YİD) modelinden söz edilmektedir.

İl Özel İdaresi Kanunu'nu çıkararak, hizmetlerin tespitini ve harcama yetkisini yerel yönetime vererek, idari sistemin aşırı merkeziyetçi bir yapıdan kurtarıldığı ifadeleri, programın yerelleşmeye yaklaşımını göstermektedir. 2. Özal Hükümeti Programı da en az birincisi kadar kapsamlı ve ayrıntılıdır. Birbirini tamamlar niteliktedir.

9 Kasım 1989'da kurulan Akbulut Hükümeti 23 Haziran 1991'e kadar devam etmiştir. Bu hükümet de devletin görevlerini, adalet, iç güvenlik, savunma ve

vatandaşların haklarının korunması ile sınırlamıştır. Yine aynı şekilde, devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonunun genel seviyede olması ve detaylara müdahale edilmemesini tavsiye etmektedir.⁴²⁹

Kamu harcamaları burada da sorun olarak görülmeye devam edilirken, personel sayısının azaltılması konusunda ise, önceki hükümet de olduğu gibi kadro ve unvan standardizasyonunun sağlandığı belirtilmekle yetinilmiştir. Yine 2. Özal Hükümeti'nde olduğu gibi, bürokratik engellerin kaldırılması gerektiği ve bunun için çıkarılan daha önceki yetki kanunundan bahsedilmiştir.

İhracata yönelik politikaları daha rahat uygulayabilmek için gerektiğinde örgütsel yapıya ek kurumlar ilave edilebilmektedir. İhracatçıya kredi desteğini artırmak amacıyla Eximbank'ın⁴³⁰ kurulduğu söylenmektedir. Yani, yeni yapıyı güçlendirecek kurumların kurulması, hantallığa sebep olmamaktadır. Demek ki, önemli olan örgüt yapısının çok büyük ya da küçük olmasından ziyade, bunun yeni ekonomik anlayışla ne kadar uyumlu olduğudur.

2. Özal Hükümeti'nin de öne çıkardığı sanayi ve ticaretten devletin çekilmesi; serbest piyasa ekonomisine uyum sağlayabilmeleri için KİT'lerin rasyonel bir yönetime kavuşturulmaları amacıyla 233 sayılı KHK'de gerekli değişikliklerin yapılacağı; YİD modelini öneminden bu programda da söz edilmektedir.

İdari reform bu programda da öncelikli konudur. Son olarak, emlak vergisinin belediyelere ve özel idarelere devredilerek mahalli idarelerin güçlendirildiği ve yerelleşmeye yönelik önemli bir adımın atıldığı vurgulanmaktadır. Böylece, yerel yönetimlerin gelirleri yükseltilerek, yapabilme kapasiteleri artırılmaya çalışılmıştır.

Özetle, Akbulut Hükümet Programları, Özal Hükümet programlarının neredeyse tıpa tıp aynısıdır. Aynı sorunlara, aynı çözüm önerileri sunulmuştur. Bir başka açıdan bakarsak, uygulanmak istenen politikaların çok hızlı ilerlemediği söylenebilir. Bu yüzden aynı şeyler her programda yinelenmektedir.

Diğer hükümetlere nazaran daha kısa bir dönemi kapsayan 1.Yılmaz Hükümeti 23 Haziran 1991'le 20 Kasım 1991 arasında varlık göstermiştir. Devletin başlıca görevleri, istikrarın temini, adaletin süratli dağıtılması, emniyet ve güvenin sağlanması, yurdun savunulması, yurt içinde ve dışında vatandaşların haklarının

⁴²⁹ Akbulut Hükümeti Programı, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)

⁴³⁰ Eximbank 1987'de kurulmasına rağmen bu programda anılmaktadır. Bkz: www.turkishtime.org/25/6_tr.asp/ (12.8.2005)

korunması olarak sıralanmıştır. Ayrıca, devletin doğrudan yürütebileceği faaliyetler arasında altyapı hizmetleri sayılmaktadır.⁴³¹ 1.Yılmaz Hükümeti’de kendisinden önceki ANAP hükümetlerinin devletin görevleriyle ilgili görüşlerinin tamamına katılmakta, fakat farklı sözcüklerle ifade etmektedir. Hâlâ, devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonundan şikayet edilmekte ve devlet müdahalesinin asgariye indirilmesi zorunluluk olarak görülmektedir.

Örgüt yapısının değişimiyle ilgili sinyaller verilmekte, SPK’nın kurulduğu bildirilmektedir. Yeni ekonomik yapıyı yönetecek olan üst kurullar kurulmaya başlamıştır. Piyasanın, özellikle sermaye piyasasının kendi kendine işleminin mümkün olmadığı anlaşılmıştır.

Kamu harcamalarının azaltılması ile ilgili açık bir ifadeye yer vermeyen program, personel sorunuyla ilgili olarak, kadro karşılığı sözleşmelilik sisteminin düzeltileceğini vaat etmiştir.

Devletin üretimden çekilmesi ve rekabetin güçlendirilmesi ile ilgili adımlar atılmıştır. Ayrıca, devletin tekeli yetkilerinin devletin elinden alınıp özel sektöre devredilmesi anlamındaki deregülasyona iyi bir örnek olarak özel kesimin, vakıf, dernek gibi tüzel kişilerin, okul öncesinden üniversitelere kadar örgün eğitim kurumları ve özel sağlık kurumları kurmasına izin verilmesi gösterilebilir. Devletin tekel konumunda olduğu eğitim hizmetlerinin özel sektöre ve gönüllü kuruluşlara devredilmesiyle, devlet bu konumundan uzaklaştırılmıştır.

Faiz serbestisinin sağlanması, tekellerin kaldırılması ve SPK’nın kurulmasıyla piyasanın liberalleşmesi yönünde ilerlemeler kaydedilmiştir.

Özelleştirme ve yerelleştirme konusunda önceki hükümet programlarının devamı niteliğindedir. Kısaca, 1.Yılmaz Hükümeti, diğer ANAP Hükümetlerinin genel tavırlarını sergilemiştir.

7. Demirel Hükümeti 21 Kasım 1991 ile 25 Haziran 1993 yılları arasında iktidarda kalmıştır. Devletin klasik görevleri doğrultusunda yapılandırılmasından söz eden program, yatırımların ve personel dışı cari harcamaların gözden geçirilerek bunlardan tasarruf yapılmasını planlamıştır.⁴³²

Bir yandan KİT’lerde personel sayısının fazla olduğu azaltılması gerektiği savunulurken, diğer yandan başta hekimler olmak üzere kamunun sağlık personeli

⁴³¹ 1. Yılmaz Hükümeti Programı, www.tbmm.gov.tr/hukümetler.htm (7.3.2004)

⁴³² 7. Demirel Hükümeti Programı, www.tbmm.gov.tr/hukümetler.htm (7.3.2004)

ihtiyacının karşılanması için, hizmet yükümlülükleri yerine, personelin performansına, çalışma yer ve şartlarına göre ücretin belirleneceği, sözleşmeli istihdamın gerçekleştirilmesi yoluna gidileceği ifade edilmektedir. İlk defa açıkça, sözleşmeli istihdamın öneminden bahsedilmiştir. Bugünlerde sağlık sektöründe uygulanan sözleşmeli istihdam modeli 7. Demirel Hükümeti tarafından ilk kez önerilmiştir.

Türk kamu yönetimi yapısı içinde daha önceden olmayan, ama özelleştirme uygulamaları nedeniyle gereksinim duyulan özelleştirmeyi düzenleyecek özerk bir kurum, özelleştirme, birleştirme, yeniden mali yapılanma, ufaltma yer değiştirme gibi tedbirleri alabilecek nitelikte kurulacaktır. Devletin küçültülmesinde araç olarak kullanılan özelleştirmeyi yönetecek özerk bir kurumun kurulması, aynı zamanda devleti dönüştürecek olan kurumların da birer birer devlet eliyle yaratılmasının en iyi kanıtlarından biridir.

Sanayiden devletin çekilmesiyle, bu alanda devletin rolü bir yandan koordinasyon ve istikrarı sağlama, diğer yandan da özel sektörün potansiyelini açığa çıkarma biçiminde belirlemiştir. Diğer bir deyişle, devlet çekildiği alanlarda özel sektörü desteklemeye başlamıştır.

KİT'lerin özel kanunları iptal edilerek, yeni bir kanunla KİT'ler Türk Ticaret Kanunu (TTK) kapsamına alınacak ve anonim şirket şeklinde örgütlenecek denilmektedir. Ayrıca, KİT'lerin özerkleştirilerek özel bir statüye kavuşturulacağı vurgulanmaktadır. Fakat özerkleşmeden ne anlaşılması gerektiği programın bir başka cümlesinde, “yeniden yapılanma özerkleşme yanında özelleştirmeyi de kapsayacaktır” denilerek açıklanmaktadır.

Reform konusunda, devletin yeniden yapılanması, restorasyonu sağlanacaktır denilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin dünya ile bütünleşmesinin gerçekleşebilmesi için, kamu kesiminin küçültülerek daha etkin ve rasyonel hale getirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda, kamu yönetimi ve finans kesimi reformlarının birlikte yürütüleceği ifade edilmektedir. Kamunun küçültülmesinden ilk defa açık olarak bahsedilmiştir. Artık reform süreci idari reform olmaktan çıkmış, devlet reformuna doğru evrilmiştir.

Diğer hükümet programlarında olduğu gibi burada da, yerel birimlerin yetkilerinin artırılıp kaynak tahsisinin yapılacağı vurgulanmaktadır.

Sözcük olarak “yönetişim” geçmemekle birlikte, yönetişimin alt kavramlarından olan şeffaflığın kamu ekonomisinde sağlanacağından bahsedilmektedir. Devletin küçültülmesine yönelik adımlar atma konusunda 7. Demirel Hükümeti ANAP iktidarlarından geri kalmamaktadır. Hatta ilk kez “kamu kesiminin küçülmesi” bu programda geçmektedir.

1.Çiller Hükümeti 25 Haziran 1993 ile 5 Ekim 1995 tarihleri arasında iktidarda kalmıştır. Devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması, giderek sübvansiyon dağıtan bir yapıdan arındırılması ve genellikle kuralları belirleyen bir konuma kavuşturulması gerektiğine inanılmaktadır. Bu tanım içinde devletin, eğitim, sağlık ve çevre olmak üzere kamu hizmetlerinin yürütülmesinde etkin bir yapıya kavuşturulması istenmektedir. Eğitim, sağlık ve çevre gibi hizmetler altyapı hizmetleri arasında sayılmaktadır.⁴³³ Kısacası, ekonomiye doğrudan müdahale etmeyen, sadece kural koyan ve altyapı hizmetlerini sağlamakla görevli bir devlet talep edilmektedir.

Kamu harcamaları, bu hükümet tarafından da sorun olarak algılanmaktadır. Doğrudan personel sayısının azaltılacağı belirtilmemekle birlikte, KİT reformu ve özelleştirme uygulamalarının yol açacağı istihdam sorunlarının, uluslararası destekle oluşturulacak sosyal güvenlik ve koruma sistemi içinde çözüleceğinin planlanmış olması dikkat çekicidir. Uygulayacakları politikaların istihdamı azaltacağını ve sorunlar doğuracağını bilmelerine, bu riski üstlenecek alternatif kaynaklar yaratamayacaklarının farkında olmalarına rağmen, uluslararası destekle bunu çözme çabaları, aslında uygulanan politikaların iç gereksinimlerle değil de dışarının etkisiyle yürürlüğe konulduğunun kanıtıdır. 5 Nisan Kararları’nı alan hükümetin bu hükümet olduğunu unutmamak gerekir.

Bir yandan KİT’lerin özelleştirilmelerinin hızlandırılacağından bahsedilirken, diğer yandan özelleştirmenin kapsamı genişletilerek kamuya ait arazi ve arsaların satılacağı vurgulanmaktadır. Böylece, KİT özelleştirmelerinin yanında ilk defa kamu arazilerinin de satışa çıkarılacağı duyurulmaktadır. Bununla birlikte yabancı sermayenin özendirileceği konusundaki yaklaşımla da, özelleştirmelerin kimler için yapılacağıının sinyalleri verilmektedir.

⁴³³ 1. Çiller Hükümeti Programı, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)

Devletin küçültülmesi ve yeniden yapılanması reform sürecinde temel ilke olarak kabul edilirken, kamu yönetimi ve finans kesimi reformlarının birlikte yürütüleceği bildirilmektedir. 7. Demirel Hükümeti Programında olduğu gibi, bu programda da “devletin küçültülmesi”nden açıkça, kavram olarak bahsedilmiştir.

Yerel birimlerin yetkileri artırılıp kaynak tahsisi yapılacağı vurgusu, önceki hükümetlerin tavrıyla aynıdır.

Yönetişim açıkça sözcük olarak geçmemekle beraber, Ekonomik ve Sosyal Konsey’in oluşturulacağından söz edilmiştir. Böylece bir yönetim uygulaması tespit edilmiştir.

Genel olarak program değerlendirildiğinde, önceki hükümetlerin uyguladığı politikalardan bir sapmanın olmadığı görülecektir. Yani, temel bir farklılık yoktur. Ayrıca, devletin küçültülmesi daha belirgin bir hale gelmiştir.

2. Çiller Hükümeti 5 Ekim 1995 ile 30 Ekim 1995 tarihleri arasında iktidar elde etmiş, fakat incelenen 17 hükümetin en kısa ömürlü olanıdır. Kamu harcamalarının azaltılmasına yönelik olarak, yüksek öğretim karşılığı bedel alınması gündeme gelmiştir.⁴³⁴ Böylece, devletin yapmış olduğu harcamalara bireylerin ortak edilerek azaltılması söz konusu olmuştur.

7. Demirel Hükümeti döneminde kurulmasından söz edilen, Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı kurulmuş, ayrıca Özelleştirme Fonu oluşturulmuştur.

Kamunun işletmecilik fonksiyonlarından çekilerek, düzenleyicilik fonksiyonlarına ağırlık verilmesi için çalışılacağı burada da vurgulanmaktadır. Rekabetin güçlendirilmesinden ve serbest piyasa koşullarının sağlanmasından da bahsedilmektedir. Görüldüğü gibi, deregülasyon uygulamaları hala devam etmektedir.

Sosyal güvenlik alanına özel sigorta sisteminin girmesi desteklenecek denirken, devletin bu alanı boşaltacağı onun yerine özel sektör sigorta şirketlerinin yer alacağının haberciliği yapılmaktadır. Yıllardır devletin faaliyet gösterdiği bu alandan devletin çekilmesi, onun sosyal devlet olma vasfını da kaybetmesine neden olacaktır. Diğer bir deyişle, devlet ekonomik alanda küçültülürken şimdi de sosyal alanda küçültülmek istenmektedir.

⁴³⁴ 2. Çiller Hükümeti Programı, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)

Sözü edilen değişimlerin uygulanabilmesi için, reform sürecinin devam edeceği bir gerçektir.

Merkezi idare tarafından yerine getirilen bazı hizmetlerin, il özel idarelerinden başlanmak üzere yerel birimlere bırakılacağı bildirilmektedir. Ayrıca, bu kapsamda yöre halkının yönetime katılımının sağlanacağı savunulmaktadır. Yönetişimin bir alt kavramı olarak ele aldığımız katılımcılıktan ilk kez bu programda bahsedilmektedir.

Telekomünikasyon sektörünü düzenleyen bir “regölasyon mevzuatı”nın oluşturulması planlanmıştır. Böylece, “regölasyon” sözcüğü ilk kez bu programda kullanılmıştır.

30 Ekim 1995 ile 6 Mart 1996 tarihleri arasında iktidarda kalan 3.Çiller Hükümeti, serbest piyasa koşullarının sağlanması yönünde gayret göstermeye devam edileceği; özelleştirme uygulamalarında tekelleşmenin önlenmesine dikkat edileceği ve YİD modelinin sağlam bir hukuki temele oturtulacağı ve özelleştirme uygulamalarında şeffaflığın esas olacağı; belediyelere ve il özel idarelerine çeşitli fonlardan kaynak sağlanacağı⁴³⁵ gibi konular üzerinde durmuştur. 1980 sonrası uygulanan özelleştirme politikalarının olumsuz sonuçları ortaya çıkmaya başlamış, ve onlara çözüm olabilecek politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır.

6 Mart 1996’dan 28 Haziran 1996’ya kadar iktidarda kalan 2.Yılmaz Hükümeti, ekonomik faaliyetlerde devletin rolünü istikrar ortamını temin etmek ve özel teşebbüsün geliştirilmesi için altyapıyı hazırlamak olarak sayarken; devletin ekonomik faaliyetlerden çekilerek, asli görevlerine (adalet, iç güvenlik, savunma ve büyük altyapı yatırımları) dönmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, devletin sosyal güvenlik ve emeklilik konularındaki görevinin yeniden tanımlanıp, esas olarak bir denetim görevi yapması istenmektedir.⁴³⁶ Devletin hem ekonomiden hem de sosyal güvenlik alanından çekilmesi gerektiği konusunda artık şüpheler kalmamıştır ve devletin görevleri daha net tanımlanmıştır.

Kamu harcamalarının azaltılması yönünde net bir ifadeye rastlanmazken, personel sayısının azaltılması konusunda, mevcut kadroların toplam sayısının beş yıl süre ile artırılmayacağı, ihtiyaçların ise boşalan kadroların etkin kullanımıyla karşılanacağı ifade edilmektedir. Böylece, doğrudan işten çıkarma yerine yeni

⁴³⁵ 3. Çiller Hükümeti Programı, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)

⁴³⁶ 2. Yılmaz Hükümeti Programı, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)

personel almayarak, çalışanların sayısını azaltmak hedeflenmiştir. Ayrıca, kamu görevlilerinin tümünü kapsayan, yetki ve sorumluluğu dengeleyen yeni bir personel rejiminin yürürlüğe konulacağı duyurulmaktadır. Bürokratik engellerin kaldırılması gerektiği de ifade edilmiştir.

Devlet üretim ve ticaretten özelleştirmeler yoluyla çekilirken, sanayi ve yatırımlar alanında özel sektör devreye sokularak gelişmesi sağlanacaktır. Devletin maden işletmeciliğinden çekilerek bu alanın özel sektöre devredilecek olması buna en güzel örnektir. Bir başka örnek, Sağlık Bakanlığı'nın hastane işleten bir kurum olmaktan çıkarılarak, ilgili kuruluşlarla koordineli bir şekilde, standart ve normları belirleyen ve bu esaslara göre denetleyen bir yapıya kavuşturulacak olmasıdır. Böylece devletin hizmet sunumunu özel sektöre bırakmasına kapı aralanmış olacaktır. Piyasada birden fazla hizmet sunucusunun olduğu bir ortamda, rekabetin artması beklenmektedir.

Yabancı sermaye konusunda, liberal politikaların uygulanmasına devam edilecek olması, aslında liberalizasyon ortamının doğmasına zemin hazırlayacaktır. Kamu sektörüne ek olarak özel sektörün ve yabancı sermayenin de enerji sektörüne girebilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacak olması, liberalizasyon öngörüsü konusunda haklılığımızı ortaya koymaktadır.

KİT'ler özelleştirilirken, aynı zamanda fiyatlandırılabilir veya pazarlanabilir kamu hizmetlerinin de özel kesime devredilmesinden bahsedilmektedir. Ayrıca, kamu bankaların da ilk defa özelleştirme kapsamına alındığı görülmektedir. Önemli bir nokta, sağlık sigortasının yaygınlaştırılması ile beraber hastanelerin de özelleştirilecek olmasıdır. Özelleştirmenin yavaş yavaş her alana yayıldığı bir gerçektir. Dolayısıyla, hükümet programları giderek özelleştirmeler ve devletin küçültülmesi konusunda daha detaylı hale gelmektedir.

Devletin yeniden yapılandırılmasında hizmetin gerekli kıldığı büyüklükte verimli bir devlet yapısına geçilmesi temel hedeftir denilmektedir. Bu durum, sanki devletin küçültülmesi politikasından vazgeçilmiş gibi yorumlanabilir. Bu bir yanılsamadır. İzleyen cümle, “bu yaklaşımda, devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmesi, asli görevlerine dönmesi ve bürokratik engellerin kaldırılması ana kuraldır” ifadesinden oluşmaktadır. Bu durum ekonomiden çekilmiş, özel sektörün önündeki engelleri kaldırarak piyasaya girmesini sağlamış, savunma, iç güvenlik ve

adalet görevlerini yerine getirmekle görevlendirilmiş bir devleti tarif ettiği için, devleti küçültme politikalarının uygulanmaya devam edildiğini gösteren bir kanıttır.

Yerelleşme konusunda ciddi bir atak yapıldığı görülmektedir. Merkezi idare ile yerel yönetimler arasında görev, yetki sorumluluk ve kaynak paylaşımının temel esaslarını belirleyen çerçeve yasanın çıkarılacak olması; bu yasayla, merkezi ve yerel yönetimlerce yürütülecek hizmetlerin nitelikleri belirlenerek, merkezi idare tarafından yürütülen yerel nitelikte hizmetlere ilişkin görev ve yetkilerin yerel yönetimlere devrinin sağlanacak olması, ayrıca, yerel yönetimlerin idari ve mali yapılarıyla, denetimlerinin esas usullerinin belirlenecek olması, bu yargıya varılmasına yol açmıştır.

Devlet, vatandaşın yönettiği devlet haline getirilecek ve bu amaçla sivil toplum örgütlenmesine ağırlık kazandırılacak denilmesi, yönetim iktidar modelinin üç ayağından birini oluşturan STK'ları (diğerleri bürokrasi ve sermaye) gündeme soktuğu için, doğrudan yönetim sözcüğü geçmemesine rağmen, tarafımızdan yönetime hazırlık olarak algılanmıştır. Devletin yapım, kira, alım-satım işlerinde şeffaflığın sağlanmasına yönelik düzenlemelerin yapılacak olması ve yerel yönetimlere halk temsilcilerinin katılımından söz edilmesi, yönetimle ilgili kavramların programda kullanıldığını göstermektedir.

Süre ilerledikçe ve aynı politikaları uygulayan farklı hükümetler geldikçe, devletin nasıl bir reform sürecinden geçtiği daha bir netlik kazanmaktadır. Yani, devletin küçültülmesi politikaları giderek ilerleme kaydetmektedir.

28 Haziran 1996'da iktidara gelen 30 Haziran 1997'de iktidardan ayrılan Erbakan Hükümeti, ekonomik faaliyetlerde devletin başlıca rolünü istikrar ortamını temin etmek, toplumsal refahın artırılmasına yönelik olarak denetleyici ve gözetici fonksiyonunun geliştirilmesi ve özel teşebbüsün gelişebilmesi için gerekli altyapının hazırlaması biçiminde çizmiştir. Devletin ekonomide ticari ve üretici rol üstlenmesi yerine asli fonksiyonları olan adalet, güvenlik ve büyük altyapı yatırımlarına zaman ve kaynak ayırması gerektiğini vurgulamıştır.⁴³⁷ Bunu sağlamak için de özelleştirmelerin hızlandırılması öngörülmüştür. Kendisinden önceki ANAP ve DYP Genel Başkanlarının Başbakanlık yaptığı hükümetlerin programlarıyla aynı çizgide bir görev tanımlaması yapılmıştır.

⁴³⁷ **Erbakan Hükümeti Programı**, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)

Kamu harcamalarının, israfı önlemek gerekçesiyle azaltılması istenmektedir. Personel meselesi bir problem olarak algılandığından, yeni bir personel rejiminin yürürlüğe girmesi hedeflenmiştir. Diğer bir sorun alanı olarak tespit edilen bürokrasinin, en aza indirileceği ifade edilmiştir.

Özel kesimin önü açılarak, rekabetin güçlendirilmesi için uygun zemin yaratılacağı vurgulanmakta ve ayrıca, serbest piyasa ekonomisinin tüm koşullarının sağlanacağı bildirilmektedir.

Özelleştirmelerde YİD ve Yap-İşlet (Yİ) modellerinin uygulanmaya devam edileceği söylenirken, sağlık sigortasının yaygınlaştırılması ile hastanelerin özelleştirilmesi ve böylece devletin sağlık hizmetleri sunumundan kademeli olarak çekilmesi planlanmıştır. Özelleştirmelerin şeffaflık içinde gerçekleştirileceği belirtilmektedir.

Bu hükümet programı reform konusunda, 2. Yılmaz Hükümeti'nin devletin yeniden yapılandırılması ile ilgili görüşlerinin aynısını benimsemiştir.

Bir yandan merkezi idare tarafından yürütülen yerel hizmetlere ilişkin görev ve yetkilerin yerel yönetimlere devri sağlanırken, diğer yandan mahalli idarelerin gelir kaynaklarının, yeterli kamu hizmetlerine imkan verecek şekilde düzenli ve sürekli hale getirilmesi düşünülmüştür.

30 Haziran 1997'de iktidara gelen 3. Yılmaz Hükümeti 11 Ocak 1999'a kadar devam etmiştir. Daha önceki programların çoğunda altyapı yatırımları devletin görevleri arasında sayılırken, bu programda altyapı finansmanına, mümkün olan ölçüde, özel kesimin katılımını sağlamak ve mümkün olmayan alanlarda devletin bu yatırımı gerçekleştireceği vurgulanmıştır. Ayrıca, "kullanan öder-kirleten öder" ilkesi uyarınca kamu eliyle yapılacak teknik alt yapının finansmanına, kullanıcıların katılımının sağlanacağı belirtilmektedir.⁴³⁸

Kamu kaynaklarının keyfi kullanımı önlenerek, kamu mali disiplini sağlamaya yönelik çalışılacağı ifade edilirken, savunma harcamalarının kısılamayacağı vurgusu yapılmıştır.

Tutumlu ve etkin bir devlet teşkilatının gerekli kıldığı sayıda kamu görevlisinin istihdamına yönelik çalışmalar yapılacağı ifadesiyle, dolaylı olarak bir personel azaltılmasına gidileceğinin sinyalleri verilmektedir.

⁴³⁸ **Erbakan Hükümeti Programı**, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)

Bir çok hükümet programında olduğu gibi bürokrasiden şikayet edilirken, bürokratik işlemlerin azaltılması yönünde çalışılacağı bildirilmektedir.

Rekabet Kurulu'nun teşkilatlanmasının tamamlanacak olması ve tüketici mahkemelerinin kurulması, yeni yeni birimlerin ortaya çıkması anlamına gelecektir. Ayrıca, Rekabet Kurulu'nun oluşturulması da rekabet ortamının güçlendirilmesinde önemli bir adımdır. Düzenleyici kurullardan bir tanesi daha meydana getirilmiştir.

Devlet üretimden çekildiği ve yeni yatırımlar da yapmadığından, özel sektörün istihdam yaratabilmesini sağlayacak önlemlerin alınması hedeflenmiştir.

Kamu bankalarının özelleştirilmesi çalışmalarının devam ettiği bildirilmektedir. Bu da göstermektedir ki, özelleştirmenin girmediği alan kalmamıştır. Sırasıyla bütün kamu varlıklarına özelleştirmelerle birer birer el konulmaktadır.

Merkezi yönetimin hantallığından şikayet edilerek, reform kapsamında, yerel yönetimlerin etkinleştirilmesinin ve güçlendirilmesinin sağlanacağı vurgulanmış, yerel yönetim ve merkezi yönetim arasındaki görev, yetki ve kaynak paylaşımının yeniden düzenleneceği ve hizmetlerin büyük ölçüde yerel yönetimler tarafından yerine getirileceği yönünde değişiklikler yapılması programlanmıştır.

Elektrik sektörünün özelleştirilmesiyle, ülke koşullarına uygun “düzenleyici çerçeve”nin oluşturulacağı ve tüm faaliyetlerin buna göre gerçekleşeceği savunulurken, bu alanda piyasa için, piyasa koşullarına uygun düzenlemelerin yapılacağının işaretleri verilmektedir.

Yönetişimle ilgili olarak Ekonomik ve Sosyal Konseyin, ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasına etkin bir şekilde katılımı talep edilirken, bütçenin şeffaf olması öne çıkan bir başka hedeftir.

11 Ocak 1999 ile 28 Mayıs 1999 tarihleri arasında iktidar olan 4. Ecevit Hükümeti, Bakanlar Kurulu'nu 38 üyeden 25'e üyeye indirerek işe başlamıştır.⁴³⁹ Bunun dışında devletin küçültülmesi ile ilgili bir kavrama rastlanmamıştır.

5. Ecevit Hükümeti 28 Mayıs 1999 ile 18 Kasım 2002 tarihleri arasında iktidarda bulunmuştur. Devletin görevlerinin ne olması gerektiği konusunda ayrıntılı

⁴³⁹ 4. Ecevit Hükümeti Programı, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)

bir bilgi vermemesine karşın, devletin gözetim ve denetim yetkisinin gereği gibi kullanılabilmesi⁴⁴⁰ istenmektedir.

Bu programda da kamu harcamalarının fazlalığı bir sorun olarak görülürken, azaltılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Kamu personelinin atama ve yükseltilmesinde, ehliyet ve liyakat şartlarının nesnel ölçülere göre ve sınav esasına dayandırılacağı, kamu görevlerine giriş sınavlarının merkezi sistemle gerçekleştirilmesinin sağlanacağı ifade edilmektedir. Bu durum, doğrudan olmasa bile dolaylı olarak personel azaltılmasına hizmet edecektir. Bir yandan bakanlıkların keyfi olarak ve nesnel ölçülerden uzak personel alımları sınırlandırılırken, diğer yandan özellikle yerel yönetimlerden kontrolsüz bir biçimde merkezi yönetim kadrolarına geçen personel sayısını önemli ölçüde kısıtlayacaktır.

Bürokratik engellerin kaldırılması ve devletin üretimden çekilmesi bu hükümet programında da vurgulanmıştır.

Özelleştirme uygulamalarında iş güvencesi özenle gözetilecek, sermayenin tabana yayılması amacıyla halka arz yöntemine önem verilecek denilerek, özelleştirme uygulamaları yumuşatılmaya çalışılmakta, ama özelleştirmelerden vazgeçilmemektedir. Birçok özelleştirme örneğinde, genellikle kısa vadede personelin işten çıkarıldığı ve halka arz edilen hisselerin genellikle belirli ellerde toplandığı, görülmüştür. Diğer taraftan, özellikle YİD, Yİ, işletme hakkı devri (İHD) modellerinin uygulanmasına devam edileceği bildirilmiştir.

Devletin gözetim ve denetim yetkisinin gereği gibi kullanılması için, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması ve kamu kurumları arasında görev ve yetki paylaşımının da yeniden düzenlenmesi, programdaki reform konuları arasındadır.

Bir yandan yerel yönetimlerin yetkileri artırılırken, diğer yandan etkili denetimlerinin sağlanacağı bir ortam yaratılmak istenmektedir.

Verimliliği ve rekabeti artırmak, şeffaflığı sağlamak amacıyla elektrik ve gaz sektörleri yeniden yapılandırılacak, Petrol Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılacak ve elektrik piyasası kanunu çıkarılacak denilerek, aslında piyasa için, piyasadan yana düzenlemelerin yapılacağıının sinyalleri verilmektedir. Böylece,

⁴⁴⁰ 5. Ecevit Hükümeti Programı, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)

enerji sektörü tamamıyla piyasa koşullarında, piyasa için, piyasa adına hareket edecek bir şekilde yapılandırılacaktır.

Ekonomik ve sosyal hakları ilgilendiren yasama çalışmalarına Ekonomik ve Sosyal Konsey'in etkin katılımlarının sağlanması, konseyin yapısı ve temsil yeteneğinin güçlendirilmesi, yönetim konusunda bir ilerlemenin sağlandığının göstergesidir. Yönetişim, bu programda önceki hükümet programlarından daha net bir biçimde yer almaktadır. Özelleştirmelerin şeffaf olacağı, şeffaf ve katılımcı bir yönetim anlayışının benimseneceği ve KİT'lerin katılımcı bir yönetime kavuşturulacağı ifadeleri daha sık kullanılmaya başlanmıştır.

18 Kasım 2002 ve 14 Mart 2003 tarihleri arasında iktidarda kalan Gül Hükümeti, devletin görevlerinin adaleti tesis etmek, iç ve dış güvenliği sağlamak, makro düzeyde, esnek ve katılımcı özelliklere sahip stratejiler geliştirmek, gelir dağılımı başta olmak üzere sosyal ve bölgesel dengesizlikleri gidermeye yönelik tedbirleri almak, eğitim ve sağlıkla ilgili temel hizmetleri yürütmek, temel altyapı hizmetlerini yapmak ve yaptırmak, koyduğu standartlara göre denetim yapmakla sınırlı olacağını vurgulamaktadır. Devletin ekonomideki temel rolünü ise, piyasalarda serbest rekabet koşullarını sağlamak ve teşebbüs gücünün önündeki engelleri kaldırmakla sınırlamaktadır. Ayrıca devletin, ekonomiye doğrudan müdahale etmesi ve üretimde bulunması yerine, politika oluşturma, altyapı oluşturma ve kaynak yaratması, standart koyması ve denetim yapması istenmektedir. Devlet yapacağı düzenleme ve denetimlerle, serbest piyasa sisteminin işleyişindeki aksaklıkları giderecek, verimliliği artıracak, sistemin kötüye kullanılmasını önleyecektir, denilmektedir. “Yoksullukla mücadele” programını uygulamaya koyarak, açlık sınırının altındaki ailelerin destekleneceği ve bu ailelerin çocuklarına eğitim ve sağlık yardımları yapılacağı programda yer alan unsurlardır.⁴⁴¹

Kamu harcamalarının azaltılmasıyla ilgili olarak, borçlanmanın sürdürülebilmesi için, faiz dışı dengede fazla verilmeye devam edileceği ifade edilmektedir. Ayrıca bu kapsamda, makro ekonomik istikrarı sağlayacak; kaynakları stratejik hizmet önceliklerine göre tahsis edecek; kamu hizmetlerini tutumluluk, verimlilik ve etkinlik ilkelerine göre yürütecek ve kullanılan mali yetkilerin

⁴⁴¹ **Gül Hükümeti Programı**, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)

hesabının verileceği, saydamlığın sağlanacağı, bir Kamu Harcama Reformu'nun yapılacağı belirtilmektedir.

Örgütsel büyüme ve hantallığın giderilmesi bakımından, geçici ve nitelik gerektirmeyen işler için ilave personel alımı önlenerek, personel artışının önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca, kuruluş içi, kuruluşlar arası ve bölgeler arası personel dağılımının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Diğer önemli bir nokta, kamuda yöneticilerle çalışanlar arasında yapılacak sözleşmelerle, performans yönetimi geliştirilerek, uzun vadede performansa dayalı ücret sistemine geçilmesi hedeflenmiştir. 5. Ecevit Hükümetinde belirtildiği gibi, kayırmacılığın ve yozlaşmanın önüne geçebilmek için personel alımında objektif kriterlerin getirilmesi, terfilerde liyakat ve fırsat eşitliğinin dikkate alınması önerilmektedir. Görüldüğü gibi kamu personel istihdamı, sözleşmelilik esaslarına dayandırılmaya çalışılmaktadır.

Yatırımlarda Devlet Yardımları ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar hakkında birer Çerçeve Kanun çıkarılacağı ve böylece, yatırımların önündeki bürokratik ve idari engellerin kaldırılarak, yerli ve doğrudan yabancı yatırımlara yönelik politikaların belirlenmesi yetkisinin tek elde toplanması hedeflenmektedir. Bu uygulamaların, gerektiğinde mahalli kurumlar ile meslek kuruluşu gibi sivil toplum örgütleri tarafından yürütülmesinin sağlanacağı gibi, kurulacak yeni sistemin, yerel ve sivil toplum örgütlerinin görüş ve önerilerine açık olacağı belirtilmektedir. Aslında, yerli ve yabancı ayrımının kalmadığı, özel sektör eliyle kalkınmanın benimsendiği tam bir liberalizasyon ortamının nasıl olacağını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, serbest piyasa ekonomisinin yerleşmiş olduğu ifade edilmektedir.

“Devlette Genel Kurumsal Gözden Geçirme”, çalışması yapılarak, bakanlıkların sayısı ve ölçekleri, ilgili ve bağlı kuruluşlar ile diğer kamu kuruluşlarının bir bütün olarak görevlerinin yeniden tanımlanacağı bildirilmektedir. Merkezi yönetimdeki gereksiz kuruluşlar elenerek, benzer işlevler gören yapılar birleştirilerek ve kuruluş için yönetim kademeleri azaltılarak işlemler basitleştirilecek denilmektedir. Ayrıca devlet hastanesi, sigorta hastanesi, kurum hastanesi ayrımı kaldırılarak, hastaneler idari ve mali yönden özerkliğe kavuşturulacaktır. Sağlık Bakanlığı oluşturulacak bu yeni sisteme göre yeniden yapılandırılarak, sağlık sektörüne rekabet getirilecektir. Diğer bir deyişle, hizmetin sunum ile finansmanı birbirinden ayrılacaktır. Böylece, örgütsel yapıda da bir değişim yaşanacaktır.

Özellikle bir takım birimlerin birleştirilmesi, hizmet sunumundan vazgeçilmesiyle de hizmet sunan birimlerin işlevsiz kalmasıyla örgütsel açıdan bir küçülme gerçekleştirilmiş olacaktır.

Mevzuat ve idari usullerin sadeleştirilmesinden, devletin hukuki ve idari düzenleme ağıının daraltılması ve yasa bolluğunun azaltılarak yasaların kalitesinin yükseltilmesi anlamındaki deregülasyon tarif edilmektedir.

İhracatçı firmaların rekabet gücünün artırılabilmesi için, istihdam ve haberleşme üzerindeki yüksek vergilerin düşürülerek, bu firmaların başta enerji olmak üzere girdi maliyetlerinin aşağıya çekilmesi yönündeki girişim, rekabetin güçlendirilmesine yönelik atılmış bir adımdır.

Özelleştirmenin temel amacının, ekonomide serbest piyasanın daha iyi işlemesi için gerekli koşulları sağlamak, etkinlik ve verimliliği artırmak olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, üretim ve dağıtım tesislerinin özelleştirilmesine hız verileceği bildirilmektedir. Böylece, özelleştirme kullanılarak, devletin doğrudan müdahale ettiği karma bir ekonomik yapıdan serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir.

Devlet hala, hantal ve aşırı merkeziyetçi bir yapıya sahip olmakla suçlanmakta ve çözüm olarak, Başbakanlığa bağlı kuruluşların, ilgili icracı bakanlıklara devredilerek Başbakanlığın icracı bakanlık olmaktan çıkarıldığı ve Devlet Bakanlarının sayısının azaltıldığı söylenmektedir. Ayrıca, il idarelerinin de yeniden yapılandırılacağı belirtilmiştir. Kamunun yeniden yapılanması; kamu harcamalarında disiplin, tasarruf ve şeffaflığın sağlanması; özelleştirmenin hızlandırılması; yerli ve yabancı yatırımlar için ortamın iyileştirilmesi, mali sektör ve sosyal güvenlik sisteminin ıslahı; tarımda yeniden yapılanma ve verimliliğin artırılması gibi alanları kapsayacak geniş kapsamlı bir Yapısal Reform Programı düşünülmektedir. Parasal ve mali disiplinin yanında yapısal reformların uygulanmasının güven ortamını sağlayacağı inanılmaktadır. Dikkat edilirse, devletin olduğu bütün alanlar yeniden yapılanmaya tabi tutulmaktadır.

Bu hükümet programı reformcu bir program olarak nitelendirilebilir. Hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimler alanında köklü değişiklikler öngörmektedir. Bu kapsamda, kamu hizmetlerinin yerinden karşılanması temel ilke olurken, merkezi yönetim tarafından yürütülmesi zorunlu olmayan hizmetlerin, kaynaklarıyla birlikte yerel yönetimlere devredileceği bildirilmektedir. Merkezi idare

politika belirleme, standart oluşturma, denetleme ve eğitim faaliyetlerinden sorumlu olurken, uygulamaya yönelik görev, yetki ve kaynaklar yerel yönetimlere devredilecektir. İl Genel Meclislerinin, katılımı artıracak şekilde yeniden yapılandırılması ve gerçek anlamda birer yerel meclise dönüştürülmesi planlanmaktadır. Önceki hükümet programlarında bu derece detaylı bir reform önerisi bulunmamaktadır.

Makro politikaları oluşturma yetkisi hükümette kalmak şartıyla, bağımsız ve özerk kurumlar ve kurullar düzenleme ve denetleme işlevini sürdürürken, piyasa ekonomisinde kamunun iktisadi rolü, piyasa mekanizmasının iyi çalışması için gerekli düzenleyici ve denetleyici mekanizmaları oluşturmakla sınırlanmaktadır. Enerji piyasası rekabete açılarak, EPDK ile Enerji Bakanlığı arasındaki yetki ve sorumluluk alanları netleştirilecek, böylece, Bakanlığın politika belirleme yönü güçlendirilirken, uygulamaya ilişkin hususların EPDK'ya bırakılmasıyla, düzenleyici ve denetleyici çerçeve sağlanmış olacaktır.

İnsan haklarına dayanan ve eksiksiz işleyen demokratik bir yönetimin hayata geçirilmesi için sivil toplumun güçlendirilmesi ve “yönetişim” anlayışı içinde etkili bir kamuoyu denetiminin kaçınılmaz olduğu belirtilmektedir. “Yönetişim” kavramı ilk defa sözcük olarak bu hükümet programında geçmektedir. Ayrıca, Ekonomik ve Sosyal Konsey’in etkin olarak çalıştırılacağı, bölgesel ve yerel düzeyde özel kesimin ve sivil toplum örgütlerinin kamu yöneticileri ve siyasi yetkililer ile bir araya geleceği benzeri yapıların geliştirilerek yaygınlaştırılacağı vurgulanmaktadır. Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi, yönetim kavramı programda tam anlamıyla kullanılmaktadır. Yine, eğitim politikaların belirlenmesinde ve hizmet sunumunda yerel idareler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının inisiyatif ve katılımları sağlanarak, eğitimde yönetişimci, demokratik bir anlayış sergileneceği ifade edilmektedir.

Yine bu programda ilk defa, yönetişimin alt kavramlarından, (başta şeffaflık olmak üzere, katılımcılık, hesap verebilirlik, etkinlik ve stratejik planlamadan) sıklıkla bahsedildiği görülmektedir.

14 Mart 2003 tarihinde kurulan ve halen devam eden Erdoğan Hükümeti, muhafazakar demokrat siyasi kimliğe sahip olduğunu ve bu kimliğin “sınırlı devlet” anlayışını savunduğunu söylemektedir. Devletin rolünün anayasal düzeni ve adaleti

korumakla sınırlı olması gerektiğini, bu kapsamda asli fonksiyonlarına çekilmiş, küçük, ama dinamik ve etkili bir devletten yana olduklarını vurgulamaktadır. Hükümetin stratejik vizyonunun, yeni yüzyılın güçlü ve “etkin devleti”ni oluşturmak olarak belirlenmesi,⁴⁴² 21. yüzyıl Türkiye’si için hedeflenen devlet formunun -bu iktidar için- “etkin devlet” olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Böylece “etkin devlet” kavramı da, bir hükümet programında ilk defa geçmektedir. Aynı zamanda “etkin devlet”in küçük devlet olduğu da bildirilmektedir. Dolayısıyla 1997 yılı DB Raporu bu programla daha bir açıklık kazanmaktadır. Orada sözü edilen “etkin devlet” ile programdaki “etkin devlet” arasında herhangi bir fark olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Kamu harcamalarında önceliğin, ekonomik getirisi yüksek ve gelir dağılımını artırıcı alanlara göre belirleneceği ifade edilmektedir.

Örgütsel büyüme ve hantallığın giderilmesi bakımından, geçici ve nitelik gerektirmeyen işler için ilave personel alımının önleneyeceği, kuruluş içi, kuruluşlar arası ve bölgeler arası personel dağılımının yeniden düzenleneceği vurgulanarak, Gül hükümeti ile aynı politikaları benimsemiştir.

Program, bürokrasinin azaltılması konusunda kararlı bir ifade içermektedir. Ayrıca, yasal düzenlemeler yoluyla rekabeti engelleyen kısıtlamaların kaldırılarak, rekabetin güçlendirilmesi yönünde adımların atılacağı bildirilmektedir.

Finansal liberalleşmeyle, finansal ürün ve hizmet fiyatlarının piyasa tarafından iç ve dış koşulları yansıtacak şekilde belirlenmesi sağlanırken, ticari liberalleşmeyle dış ticaretin mallar ve ülkeler bazında uluslararası standartlar çerçevesinde gelişiminin sağlanacağı bildirilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların girişine imkan verilirken, “düzenlemelerin yerli ve yabancı firmaların eşit koşullarda rekabet etmesi için uygun ortam sağlanacak” ifadesi, liberalizasyon kavramını nitilemektedir. Liberalizasyon kavramı sözcük olarak geçmemesine rağmen, tam anlamıyla ilk kez kullanılmıştır.

Ekonomik faaliyet icra eden kamu kurum ve kuruluşlarının, piyasa koşullarında özel sektöre aktarılması ile özelleştirmeler tamamlanmak istenmektedir. Özelleştirmelerin temel amacı, ekonomide serbest piyasanın daha iyi işlemesi için gerekli koşulların oluşumunu sağlamak, etkinlik ve verimliliği artırmak olarak

⁴⁴² **Erdoğan Hükümeti Programı**, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)

tanımlanmaktadır. Yapılması gereken reformlar konusunda Gül Hükümeti'nin politikalarını benimsemiştir.

Merkezi yönetim tarafından yürütülmesi zorunlu olmayan hizmetler, kaynakları ile birlikte yerel yönetimlere devredilirken, il idarelerinin yeniden yapılandırılacağı, aynı zamanda, bakanlıkların taşradaki görev ve yetkilerinin, valiliklere ve il özel idarelerine devredileceği bildirilmektedir.

Piyasa ekonomisinde kamunun iktisadi rolü, piyasa mekanizmasının iyi çalışması için gerekli, düzenleyici ve denetleyici mekanizmaların oluşturulması olarak belirlenmiş, bağımsız ve özerk kurumlar ve kurulların düzenleme ve denetleme işlevini bu kapsamda sürdüreceği vurgulanmıştır.

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in etkin olarak çalıştırılacağı, bölgesel ve yerel düzeyde özel kesimin ve sivil toplum örgütlerinin kamu yöneticileri ve siyasi yetkililer ile bir araya geleceği benzeri yapıların geliştirilerek yaygınlaştırılacağı ifade edilmektedir. Böylece, bürokrasi, özel sektör ve STK'lar bir araya getirilmektedir. Bu iktidar yapısının yönetim olarak tanımlandığı belirtilmişti. Bir önceki programda olduğu gibi bu programda da, şeffaflık, etkinlik ve stratejik vizyon gibi yönetimle ilgili alt kavramlar geçmektedir. Hükümetin stratejik vizyonu, güçlü ve etkin devleti oluşturmak olarak belirlenmiştir.

Hükümet programları ile ilgili hazırlamış olduğumuz tablonun sütunlarını ayrı ayrı yorumladıktan sonra, şimdi de satır olarak inceleyip, kavramların izlemiş olduğu seyri de göz önüne sererek değerlendirmeler yapılabilir.

Devletin görevleri ile ilgili olarak; bütün hükümetler devletin klasik (asli) görevlerini yapması noktasında birleşmişlerdir. Asli görevlerine çekilen bir devlet küçük bir devlettir. En son hükümet programında devletin rolü, anayasal düzeni ve adaleti korumakla sınırlandırılmakta, asli fonksiyonlarına çekilmiş, küçük ama dinamik ve etkili bir devletten söz edilmektedir. Buna *etkin devlet* ismi verilmektedir. Dolayısıyla etkin devlet küçük bir devlettir.

Kamu harcamalarının fazla olduğu, azaltılması gerektiği bir çok hükümet programında yer almaktadır. Harcamaların fazlalığı hep şikayet konusu olmuştur. Çözüm olarak son aşamada, Kamu Harcama Reformu yapılacağı bildirilmektedir.

Gereksiz personel istihdamına gidilmeyerek mevcut fazlalığın azaltılacağı, sözleşmeli istihdamın getirilmesi, kuruluş içi, kuruluşlar arası ve bölgeler arası

personel dağılımının yeniden düzenlenmesi gerektiği ve en sonunda yeni bir personel rejimi yürürlüğe konacağından bahsedilmektedir.

Bürokrasinin azaltılması ve bürokratik engellerin kaldırılması konusunda bütün hükümetler hassas davranmışlardır.

Bakanlık sayısının azaltılmasından bir çok hükümet söz etmektedir. Sadece bakan ya da bakanlık sayısını azaltarak devlet küçültülemez. Bir taraftan özelleştirmeler yapılırken bir taraftan da özelleştirmeyi düzenleyecek özerk bir kurum oluşturulmasına gerek duyulmuştur. Devleti küçültebilmek için bile önce büyümek gerekmektedir. Benzer bir örnek verilebilir. Devlet hastanesi, sigorta hastanesi, kurum hastanesi ayrımı kaldırılarak ilk etapda tedavi hizmetleri sunma bakımından Sağlık Bakanlığı, dolayısıyla devlet büyüyecektir. Ama hastaneler idari ve mali yönden özerkliğe kavuşturulup devlet tüzel kişiliği dışında tüzelkişilik kazandıklarında ve bunlardan kimileri özelleştirildiğinde tedavi hizmetleri sunan birimler bakımından devlet küçülmüş olacaktır. Böyle bir durumda Sağlık Bakanlığı yeni sisteme göre yapılandırılacaktır. Hizmetin sunum ile finansmanı birbirinden ayrıldığında, diğer bir deyişle hem hizmet sunumu hem de sigorta sistemi özelleştirildiğinde, bu alandan çekilen devlet küçülmüş olacaktır. Ayrıca bu durum hem örgütsel hem de personel olarak küçülmeye yol açacaktır.

Deregülasyonun çeşitli anlamlarıyla programlarda geçtiği görülmektedir. Devletin hukuki ve idari düzenleme ağının daraltılması ve yasa bolluğunun azaltılması anlamında, mevzuat ve idari usullerin sadeleştirilmesinden bahsedilmektedir. Üretimden çekilmesi anlamında ise, devletin sanayi ve ticarete girmemesi ve bu alandaki rolünün sanayileşme politikalarında koordinasyon ve istikrarı sağlamak ve özel sektörün potansiyelini açığa çıkarmak olarak belirlenmesi biçimindedir. Rekabetin güçlendirilmesi anlamında ise devletin vatandaşın rakibi değil, özel kesimin gelişmesi için uygun ortam sağlaması ve ihracatçı firmaların rekabet gücünü artırması, ayrıca, yasal düzenlemeler yoluyla rekabeti engelleyen kısıtlamaları kaldırması şeklindedir. Devletin kullandığı yetkilerin özel sektör ya da STK'lara devri anlamında ise özel kesimin, vakıf ve dernek gibi tüzel kişilerin, okul öncesinden üniversitelere kadar örgün eğitim kurumları ve özel sağlık kurumları kurması özendirilerek, ileriye yönelik olarak fiyat belirleme yetkilerinin bunlara

devredilecek olması gibi, bir çok deregölasyon uygulaması hükümet programlarında tespit edilmiştir.

Liberalizasyon sürecinin gelişimini hükümet programlarında görmek mümkündür. Ayrıca 1.Özal Hükümeti’den itibaren bütün programlarda özelleştirmelerden bahsedilmektedir. Giderek birçok alana yayılmıştır. Karlı olan her alandan devlet özelleştirme uygulamaları ile çekilirken, yerli ve yabancı ayrımı kalmayan özel sektör, adım adım bu alanlara yerleşmektedir.

Başlangıçta, kamu yönetimi teşkilatının bütünüyle gözden geçirilip, kısa süreli pratik düzenlemeler yapılarak aksaklıkların giderilebileceği varsayılırken, daha sonra idari yapı ve hukuki esasların yeni bir anlayışla gözden geçirileceği bir reformun gerekliliği vurgulanmıştır. Yapısal Reform Programı kapsamında, kamunun yeniden yapılanması; kamu harcamalarında disiplin, tasarruf ve şeffaflığın sağlanması; özelleştirmenin hızlandırılması; yerli ve yabancı yatırımlar için ortamın iyileştirilmesi, mali sektör ve sosyal güvenlik sisteminin ıslahı; tarımda yeniden yapılanma ve verimliliğin artırılmasından söz edilmektedir. Böylece, reform idari bir reform olmaktan çıkıp devlet reformu haline dönüşmüştür.

Bütün hükümet programları yerel yönetimlere bazı yetkiler verilmesi konusunu işlemişlerdir. En son gelinen nokta açısından merkezi yönetim tarafından yürütülmesi zorunlu olmayan hizmetlerin, kaynakları ile birlikte yerel yönetimlere devredilmesi, ayrıca il idareleri yeniden yapılandırılarak, bakanlıkların taşradaki görev ve yetkilerinin, valiliklere ve il özel idarelerine devredilmek istenmesi, yerel yönetimler reformunun varmak istediği boyutları göstermesi bakımından önemlidir. Merkezi yönetimin bir takım görev ve yetkilerinin yerel yönetim birimlerine devrini, genel olarak devletin küçültülmesi olarak nitelendirmek mümkün değildir. Sadece merkezi yönetimin yetki ve görevleri azalırken yerel yönetimlerin yetki ve görevlerinde bir artış meydana gelmektedir. Sonuçta genel devlet yapılanması açısından değişen bir şey yoktur. Ama son dönem yapılmak istenen ve yapılan yasal düzenlemelerde daha net görüldüğü gibi, merkezin bir takım yetki ve görevleri önce yerel yönetimlere aktarılıp, oradan da özel sektöre devredilmektedir, bu durum devletin küçültülmesine örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye’de regölasyon çerçevesinin gelişimini hükümet programlarından takip etmek mümkündür. Kurulan üst kurullardan bahsedildiği gibi, regölasyon

düzenlemelerinin ne kadar önemli olduğu ile ilgili bilgiler programlarda yer almaktadır.

Tablo 8'e bakıldığında, yönetim kavramı ile ilgili yoğunluk 1999 yılından sonradır. Programlarda, açıkça bu kavramın kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

B- Kalkınma Planları

1980 sonrası ekonomik ve politik alanda meydana gelen değişmelerle, serbest piyasa ekonomisinin kutsanması sonucu, planlı ekonomi, dolayısıyla kalkınma planları eski önemini kaybetmiştir. Fakat planlar yapılmaya devam etmiştir. Daha öncede belirtildiği gibi TBMM'nin onayından geçmesi, siyasi iradenin yaklaşımlarını yansıtmaları ve hazırlanma aşamasında geniş bir katılımın sergilenmesi araştırma açısından kalkınma planlarını önemli hale getirmektedir.

Türkiye'de yeni sağ politikaların uygulanmaya başlamasında sonra yapılan kalkınma planları, Tablo 9 yardımıyla analiz edilecektir. Bunlar 5, 6, 7 ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Plan (BYKP)'ları olarak sıralanmaktadır.

Tablo 9: Kalkınma Planları*

SIRA NO	DEVLETİN KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK KAVRAMLAR	5.BYKP 1985-89	6.BYKP 1990-94	7.BYKP 1996-2000	8.BYKP 2001-2005
1	Devletin Görevleri			+ ¹	+ ²
2	Kamu Harcamalarının Azaltılması	+ ³	+ ⁴	+ ⁵	+ ⁶
3	Personel Sayısının Azaltılması	+ ⁷	+ ⁸	+ ⁹	+ ¹⁰
4	Bürokratik Engellerin Kaldırılması	+ ¹¹	+ ¹²		+
5	Örgüt Yapısında Değişme			+ ¹³	+ ¹⁴
6	Deregülasyon			+ ¹⁵	
	a.Devletin Üretimden Çekilmesi	+ ¹⁶	+ ¹⁷	+ ¹⁸	+ ¹⁹
	b.Rekabetin Güçlendirilmesi	+ ²⁰	+ ²¹	+	+ ²²
	c.Düzenleme İşlevini Terk etme			+ ²³	
	d.Devletin Kullandığı Yetkilerin Özel Sektör ya da STK'lara Devri				
7	Liberalizasyon	+	+ ²⁴	+ ²⁵	+ ²⁶
8	Özelleştirme	+ ²⁷	+ ²⁸	+ ²⁹	+ ³⁰
9	Reform	+ ³¹	+ ³²	+ ³³	+ ³⁴
10	Yerelleşme	+ ³⁵	+ ³⁶	+ ³⁷	+ ³⁸
11	Regülasyon				+ ³⁹
12	Yönetişim			+ ⁴⁰	+ ⁴¹
	a.Şeffaflık			+	+ ⁴²
	b.Katılımcılık			+	
	c.Hesap verebilirlik				
	d.Cevap verebilirlik				
	e.Hukukun Üstünlüğü				
	f.Etkinlik			+ ⁴³	+ ⁴⁴
	g.Eşitlik				
	h.Stratejik Vizyon/Stratejik Planlama				

* <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan-prg.html> (18.6.2004)

- Devletin sosyal görevlerinin yeniden tanımlanması.; Devletin **asli görevlerini** tam olarak yapabilmesi için, özelleştirme yoluyla üretim alanından çekilmesi hızlandırılarak **küçülmesi** sağlanırken, rekabetçi piyasa koşullarının hakim olmasını sağlamak üzere **devletin kural koyma ve konulan kurallara uyulmasını sağlama işlevleri ağırlık kazanacaktır.** ; Yapısal düzenlemeler sonucu, devletin **düzenleyici ve gözetici işlevleri ağırlık kazanacaktır.**; Kamu hizmetlerinden yararlananlar, **bireysel faydanın karşılığını ödemeliler.**; Üst eğitim kademelerinde hizmetten yararlananlar bedelini ödemeliler.; Devletin, toplumsal refahın artırılması amacıyla yönelik olarak kural koyucu, düzenleyici ve gözetici fonksiyonları, bir yandan mal ve hizmet üretenler ile satanlar arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. Bundan dolayı, **kamuoyunun bilgi edinme hak ve olanaklarının devlet tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde güvence altına alınması da devletin asli görevleri** arasındadır. [Gelişmiş ülkelerde devletin ekonomik hayata doğrudan müdahalesi en aza indirilmekte, bununla birlikte kural koyucu, düzenleyici ve piyasa mekanizmalarını gözetici fonksiyonları ön plana çıkmaktadır. Devletin, doğrudan üretim ve dağıtım

gibi doğrudan etkinliklerde bulunması yerine, ekonomik faaliyetlerin piyasa mekanizmasının kurallarına uygun olarak yapılıp yapılmadığını gözetme görevine daha fazla önem verilmektedir.]; Ülkenin **altyapı ihtiyacının karşılanması devletin asli görevidir.**

2. Kamu kesimi yatırımları ağırlıklı ekonomik ve sosyal altyapı alanlarında yoğunlaştırılacak, özel kesim kamu kesiminin çekildiği tüm alanları da kapsayacak yatırımlar yapacak.
3. KİT'lerin bütçe üzerindeki yükü azaltılacak.; Bakanlıklar, Katma Bütçeli Kuruluşlar ve KİT'lerin faaliyetleri, azami tasarruf tedbirlerine uygun olarak yürütülecek, teşkilatlanmalarında bu durum dikkate alınacak.
4. Kamunun kullandığı kaynakların daraltılması.
5. Kamu giderlerinde, cari harcamalar başta olmak üzere yatırım harcamalarında kısıntılar yapılmış, KİT transferleri sınırlandırılmış.
6. Enflasyon ve faiz ödemelerinin bütçe üzerindeki yükü devletin genelde sosyal refahı, özelde ise gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulama imkanlarını daraltmıştır.
7. Kamu sektöründe yeni iş gücü ihtiyacının işgücü fazlası olan alanlardan belli oranda yapılacak kaydırmalarla karşılanmasına öncelik verilecek.
8. Kamu kurum ve kuruluşları görev ve fonksiyonları ile uyumlu insan gücü planlaması yaparak, personel alımlarında buna uyacak ve tasarruflara riayet edilecek ve cari giderler azaltılmaya çalışılacak.
9. Yeni personel alımı durdurulmuş.; Geçici ve mevsimlik işçilerin istihdam sürelerine sınırlamalar getirilmiş.; Aşırı ve dengesiz istihdam azaltılacak.; Memurlar ve işçiler arasındaki ayrım kesin hatlarla belirlenecek.; Devletin, atipik çalışma biçimleri kullanmasına imkan verilecek.; Özellikle ekonomi ve maliye yönetiminde, geniş anlamda hizmet üretimine dönük, yaratıcı işlevleri gören kamu kurumları ve birimleri açısından hukuki-rasyonel bürokrasi modeli yerine, rasyonel-üretken bürokrasi modeli benimsenecektir.
10. İşgücünün istihdam ve niteliğinde, kamu kesiminde önemli değişimler yaşanmaktadır.; Norm kadro çalışmaları ve devlet personel reformu tamamlanacaktır.; Norm kadro sayısı, olağanüstü bir hizmet genişlemesi olmadan artırılmayacaktır.
11. Bürokratik işlemler azalacak.
12. İdari usul ve işlemler sadeleştirilecek.
13. Devletin kamusal hizmetlerle ilgili görevlerinin yeniden değerlendirilmesi, **teşkilat yapısının küçültülerek** fonksiyonel hale getirilmesi.; **Devlet Teşkilat yapısının küçültülerek** fonksiyonel hale getirilmesi için, Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında 3046 sayılı Kanun; Başbakanlık Teşkilatına Dair 3056 sayılı Kanun, 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve tüm kamu kurum ve kuruluşlarının teşkilat kanunları gözden geçirilecek ve gerekli değişiklikler yapılacaktır.; Telekomünikasyon sektöründe bağımsız ve düzenleyici bir üst kurul oluşturulmalı.
14. Bankacılık sisteminin düzenlenmesi, gözetimi ve denetimi **Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kuruluna devredilmiş.**; Mali sistemin yapısında ayrı düzenleyici kurumların görev alanlarından kaynaklanabilecek boşlukların önlenmesi ve mali piyasalarda etkinlik ve saydamlığa ait uygulamaların homojenliğini sağlamak amacıyla **Mali Sistemi Düzenleme ve Denetleme Üst Kurulu** oluşturulacaktır.
15. **Devletin ekonomiye ve piyasalara müdahalesini öngören mevzuat ve düzenlemeler azaltılacak**, devlet yardımları rekabeti ve teşebbüsler arasındaki eşitliği bozmayacak biçimde yeniden düzenlenecek, özelleştirme kapsamı dışındaki KİT'lere yönelik düzenlemeler yeniden ele alınacak ve özellikle tekel konumundaki KİT'lerin rekabeti bozucu etkileri giderilerek, özel sektör kuruluşlarına benzer işletme mekanizmalarına sahip olmaları sağlanacaktır.; Devlet ekonomik faaliyetlerini en aza indirecek, sübvansiyon dağıtan bir yapıdan uzaklaşacak, mali piyasalar üzerinde baskı oluşturmayacak, etkin kaynak tahsis için uygun makro ekonomik ortamı oluşturacak kural koyucu ve orta vadede belirsizlikleri giderici genel bir yönlendirme görevi üstlenecektir.
16. Özel sektörün yeterli olduğu alanlarda yeni yatırımlardan kaçınılacak.
17. Büyümede özel sektörün dinamizminden yararlanılacak.; İktisadi faaliyetlerde **kamu yönlendirici ve teşvik edici** olmalı.; Madencilikte kamu kesimi üretime dönük yatırımlara girmeyecek, özel kesimin bu görevi üstlenmesi özendirilecek. ; Kamu yatırımları alt yapıda yoğunlaşacak.; İktisadi faaliyetlerde devlet, **düzenleyici ve denetleyici** olmalı.
18. Kamunun **imalat sanayi yatırımlarından çekilerek.; sosyal ve ekonomik altyapı yatırımları üzerinde yoğunlaşması** politikası sürdürülmüş, eğitim ve sağlık sektörüne ağırlık verilmiştir.
19. Devletin özelleştirmelerle **üretim alanından çekilerek asli işlevine ağırlık vermesi.**; Kamu kesimi kademeli olarak bankacılık kesiminden çekilecektir.; Kamu imalat sanayinden çekilerek, rekabetçi piyasa güçlendirilecektir.; Devlet, uluslararası kurallar çerçevesinde sanayiye destekleyici, piyasaları düzenleyici rolünü güçlendirerek, bazı stratejik konular dışında sanayiden çekilmeyi sürdürecektir.
20. Korunmakta olan sanayi tesisleri rekabete açılacak.
21. Büyüme serbest rekabet şartlarında gerçekleştirilmeli.
22. Rekabet politikaları aracılığıyla piyasalarda etkinliğin artırılabilmesi için; firmaların rekabeti bozan davranışlarını düzenleyen Rekabetin Korunması Hakkında Kanunun yanı sıra, piyasaların işleyişini etkileyen diğer unsurlarda yapılacak idari ve yasal düzenlemeler kapsamında rekabet politikaları göz önünde bulundurulacaktır.

23. Devletin fiyatı piyasada oluşan mal ve hizmetlerle ilgili faaliyetleri düzenleyici müdahalesi sınırlı tutulacak., sistem rekabet koşullarında etkin bir şekilde işleyecek.
24. Yabancı sermaye konusunda mevcut liberal politikaların uygulanmasına devam edilecektir. Özelleştirme ve serbest bölge uygulamaları sürecek.; dış ticaretin serbestleştirilmesine devam edilecek.
25. Piyasa koşullarının egemen olduğu bir ekonomik altyapının oluşumuna imkan veren düzenlemeler yapılmış.; Liberalizasyon ve özelleştirmede kat edilen mesafelere rağmen tam bir rekabet ortamı sağlanamamıştır. Yabancı sermaye konusunda mevcut liberal politikaların uygulanmasına devam edilecektir.
26. Kamu sermayesinin belirleyici olduğu ulaştırma-haberleşme ve enerji sektörlerinde serbestleşmeye gidilerek özel sektör katılımının sağlanmasına yönelik düzenlemelere devam edilecektir.
27. KİT'lere bağlı bazı işletmeler, hisse senetleri satışı yoluyla halka açılmalı.
28. Mülkiyetin tabana yayılması.; KİT'lere konsolide bütçe ve Merkez Bankası'ndan sağlanan kaynaklar azaltılmış, özelleştirme uygulamalarına geçilmiştir.
29. Özelleştirme, rekabet ortamını sağlayan temel araçlardan biridir. ; DSİ Genel Müdürlüğü'nce işletilen sulama tesislerinin kullanıcılara devri hızlandırılmış.; Kamunun imalat sanayindeki faaliyetlerinin büyük ölçüde daraltılması hedeflenmektedir.; Özelleştirme 1999'da Anayasa'ya girmiş ve tahkim düzenlenmiştir.
30. Emeklilik ve sağlık sigortası hesapları ve hizmetleri birbirinden ayrılacak, sağlık sigortası ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine çalıştırılacaktır.; Devletin ekonomiye müdahalesi özelleştirme çerçevesinde daraltılacak.
31. Kamu idaresinin düzensiz büyümesi önlenecek, gelişme önceden belirlenen normlara uygun olarak gerçekleştirilecek.
32. Kamu yönetimi, bilimsel araştırmalara dayalı, günün gereksinimlerine cevap verebilecek nitelikte, hizmette birlik ve yetki devri esaslarına göre oluşturulan bir teşkilat yapısına kavuşturulacak.
33. Kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılması amacıyla devletin rolünün değişen koşullar çerçevesinde yeniden tanımlanması ve değerlendirilmesi, kamu yönetiminin teşkilat yapısı, işleyişi ve personel rejiminde kaynaklanan sorunların giderilmesi ihtiyacı vardır.; Kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasında, devletin hangi faaliyetleri doğrudan yürüteceği veya yürütmeye devam edeceği, hangi faaliyetler açısından ise gözetici, destekleyici, yol gösterici veya sadece izleyici rol üstleneceğine karar verilerek kamu hizmetlerinin yeniden değerlendirilmesi, görev ve teşkilat arasında uyumun sağlanması, hizmet etkinliğinin artırılması, şeffaflık, gerekli sayı ve nitelikte personelin istihdamı, ücret adaletinin sağlanması, katılımcılık ve halka dönük bir yönetim anlayışının yerleştirilmesi esas olacaktır.; Devletin rolü, küreselleşme ve entegrasyon politikaları çerçevesinde yeniden tanımlanmalı. ; Ombudsman sistemi kurulmalı.
34. Devletin **düzenleme, gözetim ve denetleme fonksiyonları geliştirilecek, yerel yönetimler** güçlendirilecek ve ulusal öncelikler doğrultusunda **sivil toplum örgütleri** desteklenecektir.
35. Merkezi hükümetin yükünü azaltmak amacıyla mahalli idarelerin fonksiyonları artırılacak.; Devletin yürütmekte olduğu bazı belediye görevleri, belediyelere devredilecektir. Belediye hizmetlerinden rantabil çalışmayanlar **ihale yoluyla firmalara yaptırılacak ve gelir sağlanması yolları teşvik edilecek.**
36. Mahalli idarelerin öz gelirlerini artırıcı düzenlemeler yapılacak, merkezi hükümet tarafından yürütülen bazı hizmetlerin artan gelirleriyle uyumlu olarak mahalli idarelere devri imkanları araştırılacaktır.
37. Merkezi yönetim tarafından sağlanmakta olan bazı hizmetler il özel idarelerinden başlamak üzere yerel yönetimlerin ve taşra birimlerinin yetki ve sorumluluğuna bırakılacaktır.
38. Görevlerin merkez, taşra ve yerel yönetimler arasında ölçülü dağılımı yeterince sağlıklı biçimde gerçekleştirilmektedir.; Mahalli idareler, kanunla kendilerine verilen görevleri öncelikle yerine getirerek, kanunların yasaklamadığı veya başka idarelere vermediği yerel nitelikli kamu görevlerinin yerine getirilmesinde yetkili kılınacaktır.; Hizmetlerden yararlananların hizmetlerin bedelini ödemesi temin edilecektir.
39. Özel sektörün katılımına açılan iletişim ve enerji gibi sektörlerde, tüketici hak ve çıkarlarını korumak ve rekabeti tesis etmek başta olmak üzere, gerekli her türlü yapısal düzenlemeler **özerk düzenleyici kurullar** vasıtasıyla sağlanacaktır.
40. Ekonomik ve Sosyal Konsey, yasal dayanağa kavuşturulacak.
41. Kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasında ve etkinliğin artırılmasında **merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdüm içerisinde çalışmaları** sağlanacaktır.; Eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, spor gibi sosyal içerikli projelerde STK'ların, mahalli idareler ve özel sektörle işbirliği içinde faaliyet göstermeleri sağlanacaktır.
42. Mali sistemde şeffaflığın sağlanması.
43. Kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılması.
44. Mali sistemde etkinliğin sağlanması.

5. BYKP’de devletin görevlerinin ne olması gerektiği ile ilgili açık bir ifadeye rastlanmamakla birlikte, kamu harcamalarının azaltılması konusunda, KİT’lerin bütçe üzerindeki yükünün azaltılması gerektiği, ayrıca bakanlıklar, katma bütçeli kuruluşlar ve KİT’lerin faaliyetlerinin, azami tasarruf tedbirlerine uygun olarak yürütülerek, teşkilatlanmalarında bu durumun dikkate alınması⁴⁴⁴ gerektiği vurgulanmaktadır. Böylece, bütçeden KİT’lere yapılacak transferlerin önüne geçilerek, verimsiz kuruluşlar gibi gösterilip özelleştirilmelerine zemin hazırlanmaktadır. Bakanlıklar, katma bütçeli kuruluşlar ve KİT’lerin tasarruf tedbirleri doğrultusunda hareket etmeleri istenerek, örgütsel olarak büyümeleri engellenmektedir. Bu durum, zaman içerisinde devletin örgütsel olarak küçültülmesine neden olacaktır.

Kamu sektöründe yeni iş gücü ihtiyacının işgücü fazlası olan alanlardan belli oranda yapılacak kaydırmalarla karşılanması fikri, dolaylı olarak personel sayısının azaltılmasına yönelik bir girişimdir. Bu kamu bürokrasi anlayışını baltalayacak niteliktedir. Öncelikle kamunun, personel istihdamında bulunurken, o hizmeti görebilecek nitelikte bir kişiyi işe alması en doğru yaklaşımdır. Kaydırma yaparak personel temin etme, işe uygun kişiyi seçme olanağını ortadan kaldıracaktır. Bu durum, kamu personelinin hizmet sunumunda istenilen başarıyı göstermesini engelleyeceğinden, ileriye yönelik kamu personelinin verimsiz çalıştığı yönündeki eleştirileri besleyecek ve kamunun verimsiz çalıştığı iddialarıyla birlikte özelleştirmelerin desteklenmesinde kullanılabilecektir. Ayrıca, kamu hizmetlerinin hızlı görülebilmesi için, bürokratik işlemlerin azaltılacağı vurgulanmaktadır.

Özel sektörün yeterli olduğu alanlarda yeni yatırımların yapılmaması, dolaylı olarak devletin üretim alanından çekilmesi anlamına gelir. Devletin üretimden çekilmesi KİT özelleştirilmelerini tetikleyerek, hem örgütsel hem de personel açısından devleti küçültüp devletin boşalttığı alana giren özel sektörün büyümesine olanak tanıyacaktır. Korunmakta olan sanayi tesislerinin rekabete açılmasıyla, rekabet ortamının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. 5. BYKP çerçevesinde görülen

⁴⁴⁴ 5. BYKP, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan-prg.html> (18.6.2004)

deregölasyon uygulamaları bunlardır. Tabi ki, rekabete açılma serbest piyasa koşulları içerisinde gerçekleşeceği ve yabancıların da piyasaya girmelerini kolaylaştıracağı için, bu anlamda liberaralizasyon işaretlenip, tabloda gösterilmiştir.

KİT'lere bağı bazı işletmelerin, hisse senetleri satışı yoluyla halka açılması planlanmıştır. İlk hükümet programlarında olduğu gibi bu planda da, doğrudan özelleştirme sözcüğü kullanılmadan halka açılmaktan söz edilmektedir.

Planda, kamu idaresinin düzensiz büyümesinin önlenmesi, gelişmenin önceden belirlenen normlara uygun olarak gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla, devletin düzensiz bir şekilde büyüdüğü kabul edilmekte ve buna karşı önlem alabilmek için düzenli bir reform programının uygulanması örtülü olarak dile getirilmektedir. Doğaldır ki, büyümenin tespit edildiği yerde çözüm küçülmeden yana benimsenecektir. Planda kullanılan kavramlar bunu doğrulamaktadır.

Bu planda, merkezi hükümetin yükünü azaltmak amacıyla yerel yönetimlerin fonksiyonlarının artırılması ve devletin yürütmekte olduğu bazı görevlerin, belediyelere devredilmesi önerilirken; belediye hizmetlerinden rantabil çalışmayanların ihale yoluyla firmalara yaptırılması ve gelir sağlanması yollarının teşvik edilmesi planlanmıştır. Çelişkili bir durum hemen fark edilmektedir. Merkezi hükümetin yükünü hafifletmek için belediyelere görev devrediliyor, görev devredilen belediyeler, mevcut görevlerini yerine getirirken rantabil çalışmayabiliyor, bunun için de bu hizmetlerin bir özelleştirme yöntemi olan ihale usulüyle özel firmalara gördürülmesi öneriliyor. Yerel yönetimlere bazı yetki ve görev devretmenin bir gereksinimden doğmadığı, nihai hedefin özelleştirmeye zemin hazırlamak olduğu ortadadır.

1990-94 yıllarını kapsayan 6. BYKP'de kamunun kullandığı kaynakların daraltılması istenerek, kamu harcamaları bu planda da sorun olarak görölmektedir. Personel politikaları ile ilgili olarak, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve fonksiyonları ile uyumlu insan gücü planlaması yapmaları gerektiği, personel alımlarında buna uyulması, tasarruflara riayet edilmesi ve cari giderlerin azaltılmaya çalışılması,⁴⁴⁵ benimsenmiştir. Tamamıyla personel giderlerini azaltmaya yönelik bir planlama anlayışıyla hazırlanmıştır. Cari giderlerin azaltılması personel sayısının

⁴⁴⁵ 6. BYKP, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan-prg.html> (18.6.2004)

düşürülmesi, yeni personel alınmaması ve ücretlerin aşağı çekilmesi biçiminde gerçekleşecektir.

İdari usul ve işlemlerin sadeleştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Çünkü, sosyal refah devletinin eleştirildiği konulardan birisi de aşırı bürokratikleştiği ve kırtasiyeciliğin çok fazla arttığı yönündeydi.

Madencilik alanında kamu kesiminin üretime dönük yatırımlara girmesi istenmemiş, dolayısıyla devletin çekildiği bu alanda özel sektörün özendirilmesi planlanmıştır. Kamunun üretim alanından çekilirken, yatırımlarını alt yapıda yoğunlaştırması ve devletin iktisadi faaliyetlerde yalnızca düzenleyici ve denetleyici olarak bulunması gerektiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla, sosyal refah devletinin gerekirse doğrudan üretim yaparak, gerekirse düzenleme yaparak ekonomiye müdahale ettiği dönemin geride kalması gerektiği, onun yerine sadece düzenleyici ve denetleyici bir fonksiyonun üstlenilmesinin doğru olacağı savunulmaktadır. Ayrıca, serbest piyasa ekonomisi koşullarının hakim olmasının ve güçlü rekabet koşullarının sağlanmasının büyüme için gerekli olduğuna inanılmıştır. Bu planda da deregülasyon uygulamalarına yer verilmiştir.

Yabancı sermaye konusunda liberal politikaların uygulanmasına devam edilmesi, özelleştirme ve serbest bölge uygulamalarının sürmesi ve dış ticaretin serbestleştirilmesine devam edilmesi yönündeki politikalar, yabancı sermayeyi özendirir niteliktedir. Daha çok bu politikalar, ileriye yönelik olarak liberalizasyonla ilgili olacaktır. Burada göstermemizin nedeni, sürecin adım adım gelişimini görebilmek içindir.

Planda özelleştirmeye, mülkiyetin tabana yayılabilmesinin bir koşulu olarak yaklaşmaktadır. KİT'lere, konsolide bütçe ve Merkez Bankası'ndan sağlanan kaynakların azaltıldığı ve bunun sonucunda açıkça özelleştirme uygulamalarına geçildiği ifade edilmiştir. Bu durumda, gelir yapıları, alternatifi üretilmeden bozulan KİT'ler, mülkiyetin tabana yayılması ve millete devredilmesi gibi gerekçelerle satılmaya başlanmıştır.

Kamu yönetiminin, günün gereksinimlerine yanıt verebilecek nitelikte, hizmette birlik ve yetki devri esaslarına göre oluşturulan bir teşkilat yapısına kavuşması için, bu yönde bir reforma tabi tutulması istenmiştir. Bu reformun bir parçası da yerel yönetimlerle ilgili olanıdır. Yerel yönetimlerin öz gelirlerini artırıcı

düzenlemeler yapılarak, merkezi hükümet tarafından yürütülen bazı hizmetlerin, gelirleriyle uyumlu olarak yerel yönetimlere devredilip edilemeyeceğinin araştırılacağı belirtilmektedir.

7. BYKP 1996-2000 yıllarını kapsayan bir plandır. Öncelikle, devletin asli görevlerini tam olarak yapabilmesi için, özelleştirme yoluyla üretim alanından çekilmesi arzulanırken, rekabetçi piyasa koşullarının hakimiyetinin sağlanabilmesi için de devletin kural koyma ve konulan kurallara uyulmasını sağlama işlevlerinin ağırlık kazandırılması planlanmıştır.⁴⁴⁶ Diğer bir ifadeyle, yapısal düzenlemeler sonucu, devletin düzenleyici ve gözetici işlevlerinin öne çıkarılması hedeflenmiştir. Devletin kural koyucu, düzenleyici ve gözetici fonksiyonları, bir yandan mal ve hizmet üretenler ile satanlar arasındaki ilişkileri kapsamından dolayı, kamuoyunun bilgi edinme hak ve olanaklarının devlet tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde güvence altına alınması da devletin asli görevleri arasında sayılmak istenmiştir.

Planda, gelişmiş ülkelerde devletin ekonomik hayata doğrudan müdahalesinin en aza indirildiği, bununla birlikte kural koyucu, düzenleyici ve piyasa mekanizmalarını gözetici fonksiyonlarının ön plana çıktığı, dolayısıyla, devletin doğrudan üretim ve dağıtım gibi etkinliklerde bulunmak yerine, ekonomik faaliyetlerin piyasa mekanizmasının kurallarına uygun olarak yapılıp yapılmadığını gözetme görevi, daha fazla öne çıkarılmıştır denilerek, Türkiye’de de böyle olması gerektiği vurgulanmıştır. Bundan başka, ülkenin altyapı ihtiyacının karşılanması da devletin asli görevi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, devletin sosyal görevlerinin yeniden tanımlanması gerektiği belirtilmiştir. Bununla ilgili olarak, kamu hizmetlerinden yararlananların, bireysel faydanın karşılığını ödemeleri istenmiştir. Böylece devletin sosyal görevlerinin yeniden tanımlanmasından kastedilen, devletin bu alandaki sorumluluklarının azaltılarak bireylerin kendi katkılarını yapmalarıdır. Dolayısıyla devletin sosyal alanda küçültülmesine kapı aralanmıştır.

Cari harcamalar başta olmak üzere yatırım harcamalarında kısıntılar yapılması, KİT’lere yapılan transferlerin sınırlandırılması, kamu harcamalarının azaltılması, planda tavsiye edilmiştir. Böylece, konsolide bütçe harcama kalemleri bakımından devlet küçültülmeye çalışılmaktadır.

⁴⁴⁶ 7. BYKP, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan-prg.html> (18.6.2004)

Yeni personel alımı durdurularak, geçici ve mevsimlik işçilerin istihdam sürelerine sınırlamalar getirilerek, sorun olarak görülen aşırı ve dengesiz istihdamın azaltılması hedeflenmiştir. Ayrıca devletin, atipik çalışma biçimleri kullanmasına imkan verilerek, özel sektörün personel istihdamı biçimlerine benzer sözleşmeli ve esnek istihdam yöntemleri uygulamasının önü açılmak istenmiştir. Böylece devletin, personel için yapmış olduğu harcamaların azaltılması hedeflenmiştir. Özellikle ekonomi ve maliye yönetiminde, geniş anlamda hizmet üretimine dönük, yaratıcı işlevleri gören kamu kurumları ve birimleri açısından hukuki-rasyonel bürokrasi modeli yerine, rasyonel-üretken bürokrasi modeli benimseneceği belirtilmiştir.

Devletin kamusal hizmetlerle ilgili görevlerinin yeniden değerlendirilerek, teşkilat yapısının küçültülmesi ve fonksiyonel hale getirilmesi için, Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında 3046 sayılı Kanun, Başbakanlık Teşkilatına Dair 3056 sayılı Kanun, 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve tüm kamu kurum ve kuruluşlarının teşkilat kanunları gözden geçirilerek ve gerekli değişikliklerin yapılması amaçlanmıştır. Bir yandan kanunlarda yeni değişiklikler yapılarak örgütsel yapı küçültülmeye çalışılırken, diğer yandan Telekomünikasyon sektöründe bağımsız ve düzenleyici bir üst kurul oluşturulması tavsiye edilmektedir.

Devletin ekonomiye ve piyasalara müdahalesini öngören mevzuat ve düzenlemelerin azaltılacak olması, devletin hukuki ve idari düzenleme ağının daraltılması anlamındaki deregülasyona örnektir. Daha sonra, devlet yardımlarının rekabeti ve teşebbüsler arasındaki eşitliği bozmayacak biçimde yeniden düzenlenmesine, özelleştirme kapsamı dışındaki KİT'lere yönelik düzenlemelerin yeniden ele alınmasına ve özellikle tekel konumundaki KİT'lerin rekabeti bozucu etkilerinin giderilmesine, bunların özel sektör kuruluşlarına benzer işletme mekanizmalarına sahip olmalarına yönelik düzenlemelerin yapılması öngörülmüştür. Böylece devlet, ekonomik faaliyetlerini en aza indirerek, sübvansiyon dağıtan bir yapıdan uzaklaşacak, mali piyasalar üzerinde baskı oluşturmayacak, etkin kaynak tahsisi için uygun makro ekonomik ortamı oluşturarak kural koyucu ve orta vadede belirsizlikleri giderici genel bir yönlendirme görevi üstlenecektir. Ayrıca devletin, imalat sanayi yatırımlarından çekileceği bildirilerek, devletin üretimden çekilmesi anlamındaki deregülasyon tarif edilmektedir. Yine devletin, fiyatı piyasada oluşan

mal ve hizmetlerle ilgili faaliyetleri düzenleyici müdahalesinin sınırlı tutulmasından bahsedilerek, düzenleme işlevinin terk edilmesi anlamındaki deregülasyon ortaya konulmuştur. Bir başka deregülasyon uygulaması da, rekabet koşullarının etkin bir şekilde işleyeceği ortamın yaratılması biçimindedir.

Piyasa koşullarının egemen olduğu bir ekonomik altyapının oluşumuna imkan veren düzenlemelerin yapılmasından bahsedilirken, liberalizasyon ve özelleştirmede alınan mesafelere rağmen tam bir rekabet ortamının sağlanamadığından şikayet edilmektedir. Ayrıca, yabancı sermaye konusunda mevcut liberal politikaların uygulanmasına devam edileceği vurgulanmaktadır. Bu planda açıkça, liberalizasyon sözcüğünün kullanılmış olması ve yabancı sermaye ile ilgili liberal politikaların uygulanmasına devam edileceği vurgusu birlikte düşünüldüğünde, kavram tam anlamına oturmaktadır.

Planda özelleştirme, rekabet ortamını sağlayan temel araçlardan biri olarak düşünülmüştür. Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü'nce işletilen sulama tesislerinin kullanıcılara devri hızlandırılmıştır.

Kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılması amacıyla devletin rolünün değişen koşullar çerçevesinde yeniden tanımlanması ve değerlendirilmesi, kamu yönetiminin teşkilat yapısı, işleyişi ve personel rejiminden kaynaklanan sorunların giderilmesi gerektiği, planda belirtilmiştir. Bunun için, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasında, devletin hangi faaliyetleri doğrudan yürüteceği veya yürütmeye devam edeceği, hangi faaliyetler açısından ise gözetici, destekleyici, yol gösterici veya sadece izleyici rol üstleneceğine karar verilerek kamu hizmetlerinin yeniden değerlendirilmesi, görev ve örgüt arasında uyumun sağlanması, hizmet etkinliğinin artırılması, şeffaflık, gerekli sayı ve nitelikte personelin istihdamı, ücret adaletinin sağlanması, katılımcılık ve halka dönük bir yönetim anlayışının yerleştirilmesinin esas olacağı yeni devlet formunun nasıl inşa edileceği, planda gösterilmiştir. Ayrıca devletin rolünün, küreselleşme ve entegrasyon politikaları çerçevesinde yeniden tanımlanmak istemesi, reform sürecinin hangi saiklerle ilerleyeceğinin bir kanıtıdır.

Yerel yönetimlerle ilgili olarak, merkezi yönetim tarafından sağlanmakta olan bazı hizmetlerin il özel idarelerinden başlamak üzere yerel yönetimlerin ve taşra birimlerinin yetki ve sorumluluğuna bırakılması talep edilmektedir.

Yönetişimle ilgili olarak, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yasal dayanağa kavuşturulması tavsiye edilirken, şeffaflık, katılımcılık ve etkinlikten bahsedilmiştir.

2001-2005 yıllarını kapsayan 8. BYKP'de devletin görevleri konusu, kamu kesimi yatırımlarının ekonomik ve sosyal altyapı alanlarında yoğunlaşacağı⁴⁴⁷ biçiminde bir ifadeyle geçirilmiştir. Dolayısıyla devlet, ekonomik ve sosyal alanda hizmet üretmekten çekilirken, özel sektörün hizmet üretip sunacağı alanın altyapı maliyetlerini üstlenir bir konumda konuşlandırılmak istenilmektedir. Diğer bir ifadeyle devlet küçültülürken, görevleri sınırlandırılırken, ekonomik ve sosyal alandaki üretim görevleri sonlandırılmış ama altyapı temin etme noktasında görevleri yoğunlaştırılmıştır. Böylece devletin, özel sektörü destekleyici bir görev üstlenmesi arzulanmıştır.

Enflasyon ve faiz ödemelerinin bütçe üzerindeki yükü devletin genelde sosyal refahı, özelde ise gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulama imkanlarını daralttığı söylenmektedir. Bu da kamu harcamalarının yönünü göstermesi açısından önemlidir. Cari ve yatırım harcamaları ile faiz dışı transferlere yapılan harcamaların, faiz ödemelerindeki artış yanında sembolik kaldığı ifade edilebilir.

⁴⁴⁷ 8. BYKP, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan-prg.html> (18.6.2004)

Tablo 10 : Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH'ye Oranı (%)

	1980	1985	1990	1995	2000	2002
HARCAMALAR	20,33	15,03	16,92	21,78	37,40	42,87
Cari	9,33	5,93	8,93	8,20	10,82	11,18
• Personel	6,44	3,61	7,19	6,40	7,95	8,44
• Diğer	2,89	2,32	1,74	1,80	2,88	2,74
Yatırım	3,50	2,91	1,72	1,17	2,20	3,08
Transfer	7,50	6,19	6,27	12,41	24,37	28,60
• Faiz Ödemeleri	0,59	1,91	3,52	7,33	16,27	18,97
1. İç faiz ödemeleri	0,42	0,70	2,42	6,05	14,96	17,12
2. Dış faiz ödemeleri	0,17	1,21	1,10	1,28	1,31	1,85
• KİT'lere Transfer	3,82	0,51	0,32	0,58	0,71	0,79
• Vergi İadeleri	0,10	2,05	0,90	0,81	1,30	2,07
• Sosyal Güvenlik	0,84	0,59	0,31	1,38	2,64	4,10
• Diğer Transferler	2,15	1,12	1,25	2,31	3,45	2,67
GELİRLER	17,20	12,77	13,91	17,75	30,45	27,62
Genel Bütçe	17	12,48	13,74	17,59	30,21	27,26
• Vergi Gelirleri	14,14	10,83	11,43	13,80	25,08	21,81
1. Gelir Üzerinden Alınan V.	8,75	5,01	5,85	5,75	12,34	7,07
2. Servet Üzerinden Al V.	0,13	0,15	0,10	0,11	0,28	0,27
3. Mal ve Hizmet Ü.AI.V.	3,88	3,56	3,45	5,46	9,05	10,99
4. Dış Tic. Vergileri	1,38	2,11	2,03	2,48	3,42	3,47
• Vergi Dışı Normal Gelirler	2,66	1,29	1,07	1,10	2,78	3,98
• Özel Gelir ve Fonlar	0,20	0,35	1,24	2,69	2,35	1,48
Katma Bütçe	0,20	0,29	0,17	0,16	0,24	0,36

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1950-2003, Ocak 2004, ss. 76-77'den alınmıştır.

Tablo 10'dan yararlanarak 1980 ve 2002 yılları cari, yatırım ve faiz dışı transferler ile faiz transferleri bakımından karşılaştırıldığında, 1980'de cari yatırım ve faiz dışı transferler toplamı %19,74 iken, faiz transferleri %0,59'dur. 2002 yılında ise sırasıyla %24,51 ve %18,97'dir. Bu rakamlardan da anlaşıldığı gibi, faize yapılan transferlerde 32 kat bir artış olurken, diğer harcamaların toplamında cüzi bir artış gerçekleşmiştir. Böyle bir tercih de bulunan devletin, gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulama olanağı ciddi olarak daralmıştır. Devlet emekçi sınıflardan sermaye sınıfına doğru transferde bulunmaktadır.

Yatırım harcamaları 1980'de %3,50 iken ilerleyen yıllarda giderek düşmüştür. En son 2002 yılında %3,08'e yükselmesine rağmen 1980'deki oranı yakalayamamıştır. Hatta 1995'de 1,17'ye kadar gerilemiştir. Tablo 10'da görüldüğü gibi faiz ödemeleri ise katlanarak büyümüştür. Dolayısıyla konsolide bütçe, yatırım

harcamaları bakımından küçülürken, faiz ödemeleri bakımından büyümüştür. Diğer bir deyişle devlet yatırım harcamaları noktasında küçülürken, faiz transferleri noktasında büyümüştür.

İşgücünün istihdam ve niteliğinde, kamu kesiminde önemli değişmelerin yaşandığı belirtilmektedir. Önceki planda bu yönde bir değişim önerilmişti. Norm kadro çalışmaları ve devlet personel reformunun tamamlanarak, norm kadro sayısının, olağanüstü bir hizmet genişlemesi olmadan artırılmayacağı ifade edilmiştir, bu uygulamaya dayanılarak personel sayısının sınırlandırılması söz konusu olmaktadır. Diğer bir konu olan bürokratik engellerin kaldırılmasından bu planda da bahsedilmektedir.

Bankacılık sisteminin düzenlenmesi, gözetimi ve denetimi Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'na (BDDK) devredilmiştir. Mali sistemin yapısında ayrı düzenleyici kurumların görev alanlarından kaynaklanabilecek boşlukların önlenmesi ve mali piyasalarda etkinlik ve saydamlığa ait uygulamaların homojenliğini sağlamak amacıyla Mali Sistemi Düzenleme ve Denetleme Üst Kurulu'nun oluşturulması düşünülmektedir.

Planda, adeta devletin çekileceği alanlar sıralanmaktadır. Devletin özelleştirmelerle üretim alanından, bankacılık kesiminden ve imalat sanayinden çekilerek asli işlevlerine yönelmesi önerilmektedir. Böylece, rekabetçi piyasanın güçlendirileceği ileri sürülmektedir. Ayrıca, rekabet politikaları aracılığıyla piyasalarda etkinliğin artırılabilmesi için, firmaların rekabeti bozan davranışlarını düzenleyen Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un yanı sıra, piyasaların işleyişini etkileyen diğer unsurlarda idari ve yasal düzenlemeler yapılırken rekabet politikalarının göz önünde bulundurulması tavsiye edilmektedir.

Kamu sermayesinin belirleyici olduğu ulaştırma-haberleşme ve enerji sektörlerinde serbestleşmeye gidilerek özel sektör katılımının sağlanmasına yönelik düzenlemelere devam edileceği belirtilmiştir. Yerli ve yabancı özel sektör ayrımı yapılmayarak, sadece özel sektörden bahsedilmesi, liberalizasyona çağrıştıran bir tutum olarak değerlendirilebilir.

Emeklilik ve sağlık sigortası hesapları ve hizmetlerinin birbirinden ayrılarak, sağlık sigortası ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine çalışılacağı belirtilirken, devletin ekonomiye müdahalesinin özelleştirmelerle daraltılacağı vurgulanmıştır.

Böylece, KİT'lerle başlayan özelleştirme ekonomik alandan sonra sağlık ve sosyal güvenlik alanına da girmiştir. Bütün bu alanlardan sosyal devlet, planlı bir şekilde çekilmektedir.

Yapılan reformların, devletin düzenleme, gözetim ve denetleme fonksiyonlarını geliştirmesi, yerel yönetimleri güçlendirmesi ve sivil toplum örgütlerini desteklemesi biçiminde olması istenmektedir.

Devletin görevlerinin merkez, taşra ve yerel yönetimler arasında ölçülü dağılımının yeterince sağlıklı biçimde gerçekleştirilmesi istenmektedir. Yerel yönetimlerin kanunla kendilerine verilen görevleri öncelikle yerine getirerek, kanunların yasaklamadığı veya başka idarelere vermediği yerel nitelikli kamu görevlerinin yerine getirilmesinde yetkili kılınacakları vurgulanmıştır. Bunların sunduğu hizmetlerden yararlananların, bedelini ödemesinin temin edileceği belirtilmiştir. Böylece, nasıl bir yerelleşme anlayışının hedeflendiği de görülmektedir.

Özel sektörün katılımına açılan iletişim ve enerji gibi sektörlerde, tüketici hak ve çıkarlarını korumak ve rekabeti tesis etmek başta olmak üzere, gerekli her türlü yapısal düzenlemelerin özerk düzenleyici kurullar eliyle sağlanacağını söylenmesi, regülasyon uygulamasının düzeyini göstermesi açısından önemlidir.

Kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasında ve etkinliğin artırılmasında merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdüm içerisinde çalışmalarının sağlanması; eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, spor gibi sosyal içerikli projelerde STK'ların, mahalli idareler ve özel sektörle işbirliği içinde faaliyet göstermelerinin temin edilmesi hedeflerinde olduğu gibi, açıkça farklı alanlarda yönetim iktidar modelinin nasıl işleyeceği anlatılmaktadır. Yönetişimle ilgili şeffaflık ve etkinlik gibi kavramlar önceki planda olduğu gibi, burada da yer almıştır.

5. ve 6. BYKP'lerde devletin görevleri ile ilgili açık ifadeler yer almazken, özellikle 7. BYKP geniş biçimde olmak üzere, 8. BYKP'de de devletin görevlerinin ne olması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Sözü edilen planlarda tasarruf tedbirlerine uyulması, KİT'lerin bütçe üzerindeki yükünün hafifletilmesi, kamunun kullandığı kaynakların daraltılması istenmiş ve bütün planlarda, kamu harcamalarının azaltılmasına değinilmiştir. Faiz

ödemelerinin bütçe üzerindeki yükünün, devletin sosyal refah harcamaları yapmasını engellediği de vurgulanmıştır.

Personel sayısı bütün planlarda sorun olarak algılanmıştır. Yeni iş gücü ihtiyacının, işgücü fazlası olan alanlardan kaydırma yapılarak karşılanması yoluna gidileceği ve cari giderlerin azaltılacağı belirtilmiştir. Kamuda işgücünün istihdam ve niteliğinde önemli değişmelerin yaşandığı, norm kadro çalışmalarının ve devlet personel reformunun tamamlanması istenmektedir.

Bürokratik işlemler azaltılmasından, idari usul ve işlemler sadeleştirilmesinin sağlanmasından 5., 6. ve 8. BYKP'ler bahsetmektedir.

Son iki planda örgüt yapısındaki değişmelere yönelik ipuçları görülmektedir. Devletin kamusal hizmetlerle ilgili görevlerinin yeniden değerlendirilmesi ile, teşkilat yapısının küçültülerek fonksiyonel hale getirilmesi ve bu konu ile ilgili yasa ve KHK'larda gerekli değişikliklerin yapılacağı belirtilmiştir. Çeşitli sektörlerde düzenleyici ve denetleyici üst kurulların oluşturulması gerektiğinden söz edilmektedir.

Planlarda deregülasyon uygulamaları da yer almaktadır. Bunlar arasında devletin ekonomiye ve piyasalara müdahalesini öngören mevzuat ve düzenlemelerin azaltılması gerektiği, devletin özelleştirmelerle üretim alanından çekilmesi, rekabetin güçlendirilmesine yönelik politikaların uygulanması bulunmaktadır.

Liberalizasyon ve özelleştirmede önemli mesafeler alındığı bildirilmektedir. Liberalizasyon, planlarda açık şekilde kullanılmıştır. KİT özelleştirmeleri başta olmak üzere bir çok alanda özelleştirmelerden söz edilmiştir. Ayrıca, emeklilik ve sağlık sigortası hesapları ve hizmetlerinin birbirinden ayrılarak, sağlık sigortası ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine çalışıldığından bahsedilmiştir.

Planlarda reform süreci, kamu idaresinin düzensiz büyüdüğü ve bunun önlenmesi gerektiği saptamasıyla başlamıştır. Kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılması amacıyla, devletin rolünün değişen koşullar çerçevesinde yeniden tanımlanması ve değerlendirilmesi, kamu yönetiminin teşkilat yapısı, işleyişi ve personel rejiminden kaynaklanan sorunların giderilmesi bir gereksinim olarak tespit edilmiştir. Kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasında, devletin hangi faaliyetleri doğrudan yürüteceği veya yürütmeye devam edeceği, hangi faaliyetler açısından ise gözetici, destekleyici, yol gösterici veya sadece izleyici rol üstleneceğine karar

verilerek kamu hizmetlerinin yeniden değerlendirilmesi, görev ve teşkilat arasında uyumun sağlanması, hizmet etkinliğinin artırılması, şeffaflık, gerekli sayı ve nitelikte personelin istihdamı, ücret adaletinin sağlanması, katılımcılık ve halka dönük bir yönetim anlayışının yerleştirilmesinin esas olacağı ifade edilmiştir. Devletin düzenleme, gözetim ve denetleme fonksiyonlarının geliştirileceği, yerel yönetimlerin güçlendirileceği ve sivil toplum örgütlerinin destekleneceği bir yapı önerilmiştir.

Merkezi hükümetin yükünü azaltmak amacıyla yerel yönetimlerin fonksiyonlarının artırılması, bazı görevlerinin belediyelere devredilmesi, belediye hizmetlerinden rantabil çalışmayanların ise ihale yoluyla firmalara yaptırılması tavsiye edilmiştir. Yerel yönetimlerin, kanunla kendilerine verilen görevleri öncelikle yerine getirerek, kanunların yasaklamadığı veya başka idarelere vermediği yerel nitelikli kamu görevlerinin yerine getirilmesinde yetkilendirilmeleri arzulanmıştır. Hizmetlerden yararlananların bedelini ödemesi istenerek, maliyetler yerel kullanıcılara yıkılmak istenmiştir. Kısacası, yerelleşmeden hedeflenenin özelleştirme olduğu açıkça görülmektedir.

Özel sektörün katılımına açılan iletişim ve enerji gibi sektörlerde, tüketici hak ve çıkarlarını korumak ve rekabeti tesis etmek başta olmak üzere, gerekli her türlü yapısal düzenlemelerin özerk düzenleyici kurullar eliyle sağlanacağını söylenmesi, regülasyonun tam olarak uygulanma yolunda olduğunun bir göstergesidir.

5. ve 6. BYKP'lerde yönetimle ilgili herhangi bir vurguya rastlanmamıştır. Daha sonra ilk olarak 7. Plan'da Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yasal dayanağa kavuşturulmasından bahsedilirken, 8. Plan'da yönetim, kavram olarak da geçmektedir. Kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasında ve etkinliğin artırılmasında merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdüm içerisinde çalışmalarının sağlanacağı; eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, spor gibi sosyal içerikli projelerde STK'ların, mahalli idareler ve özel sektörle işbirliği içinde faaliyet göstermelerinin temin edilmesi gibi yaklaşımlar bunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca, şeffaflık ve etkinlik ilgili kavramlar planlarda yer almaktadır.

8. BYKP'de devletin küçültülmesi ile ilgili tespit edilen kavramların tamamı geçmektedir. 5. ve 6. BYKP'ye göre 7. BYKP'de de kavramların neredeyse tamamı

kullanılmıştır. Sürecin ilerlemesi ile birlikte, yeniden oluşturulmak istenen devlet formunun özellikleri planlarda net olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

C- Stand-by Düzenlemeleri

Cumhuriyet tarihinde 19 adet stand-by düzenlemesinin yapılmış olması başlı başına onları önemli kılmaktadır. Yapılan bu düzenlemelerin bütün ekonomik ve sosyal yapıyı etkilediği göz önünde bulundurulursa bu önem daha da artmaktadır. Araştırmacılar tarafından yalnızca son üç stand-by'ın ulaşılabilir olması, analizin bunlar üzerinden yapılabilir olmasını olanaklı kılmıştır. Bu kısımda, stand-by düzenlemelerinde ve gözden geçirmelerde devletin küçültülmesine yönelik kavramları arayarak, değerlendirmeler yapılacaktır.

Tablo 11: Stand-by Düzenlemeleri &

SIRA NO	DEVLETİN KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK KAVRAMLAR	17. Stand-by Düzenlemesi 9 Aralık 1999	18. Stand-by Düzenlemesi 18 Ocak 2002	19. Stand-by Düzenlemesi 26 Nisan 2005
1	Devletin Görevleri			
2	Kamu Harcamalarının Azaltılması	+ ^{1*2}	* ³	+ ⁴
3	Personel Sayısının Azaltılması	+ ^{5*6}	+ ^{7*8}	+ ⁹
4	Bürokratik Engellerin Kaldırılması	* ¹⁰	* ¹¹	+ ¹²
5	Örgüt Yapısında Değişme	+ ^{13*14}	+ ^{15*16}	+ ¹⁷
6	Deregülasyon			+ ¹⁸
	a.Devletin Üretimden Çekilmesi	* ¹⁹	+ ^{20*21}	
	b.Rekabetin Güçlendirilmesi	*	*	+
	c.Düzenleme İşlevini Terk etme			
	d.Devletin Kullandığı Yetkilerin Özel Sektör ya da STK'lara Devri			
7	Liberalizasyon	+ ^{*22}	+ ^{23*24}	+ ²⁵
8	Özelleştirme	+ ^{26*27}	+ ^{28*29}	+ ³⁰
9	Reform	+ ^{31*32}	+ ^{33*34}	+ ³⁵
10	Yerelleşme		* ³⁶	+ ³⁷
11	Regülasyon	* ³⁸	+ ^{39*40}	+ ⁴¹
12	Yönetişim	* ⁴²	+ ^{43*44}	
	a.Şeffaflık	+ ^{45*}	+*	+
	b.Katılımcılık		*	
	c.Hesap verebilirlik	*	*	+
	d.Cevap verebilirlik			+
	e.Hukukun Üstünlüğü			
	f.Etkinlik	+ ^{*46}		
	g.Eşitlik			
	h.Stratejik Vizyon/Stratejik Planlama			

& www.hazine.gov.tr/imf_standby.htm (15.9.2004, 25.6.2005)

Tablodaki (+) işareti: Stand-by Düzenlemelerindeki kavramları gösterirken; (*) işareti aynı Stand-by'ın gözden geçirmelerindeki kavramları göstermektedir.

1. Cari harcamalar azaltılacak ve yatırım dışı kamu harcamalarında kesintiler yapılacaktır.
2. Fazla mesai ücretleri kısıtlanacaktır.; Harcamalar önümüzdeki mali yılda kısılrken, yeni bir devlet ihale kanunu'nun uygulanması suretiyle kamu harcamalarının etkinliğinde artış sağlanması ümit edilmekte. Söz konusu kanunun, DB ve AB ile istişare edilmesi akabinde, Meclis'e sunulacak.
3. Kamu borcunun çevrilebilmesi için ihtiyari harcamalar (savunma hariç) kısılmıştır.; Bütçe, kamu kuruluşlarının personel harcamaları, sosyal güvenlik kuruluşlarına transfer ve yeşil kart kapsamındaki sağlık harcamaları gibi bazı kalemlerin ödeneklerin üstünde gerçekleştirilebilmesi yetkisini kaldırmaktadır.; %6,5 Faiz Dışı Fazla hedefi devam etmektedir.; İhtiyari harcamalarda %13 kesinti yapılmış, yatırım teşvikleri azaltılmış.

4. Sıkı maliye politikaları, borç stokunun azaltılması, GSMH'nin %6,5'ü (Konsolide bütçe için %5) oranında faiz dışı fazla hedeflemesi.; Net kamu borç stoku 2004 sonu itibariyle yaklaşık 30 puan gerileyerek GSMH'nin %63,5'ine gerilemiştir. Bu oran GSMH'in %10'una düşürülecektir.; Sosyal güvenlik harcamaları, ilaç ve diğer tıbbi malzeme giderlerinde son yıllarda görülen hızlı artışın önünün kesilmesi suretiyle kontrol altına alınacaktır. Üç sosyal güvenlik kuruluşunun birleştirilmiş dengesi izlenecektir.; Borç ve faiz oranlarının düşürülmesini desteklemek için GSMH'nin %6,5 oranında faiz dışı fazla korunması amaçlanmakta. Bu çerçevede; cari harcamalar, sosyal güvenlik kuruluşlarına, KİT'lere ve diğer kurumlara yapılan transferler ve sübvansiyonların rasyonelleştirilmesi suretiyle, harcama kompozisyonlarının iyileştirilmesine çalışılacaktır.
5. Personel giderleri azaltılacak.; Kamu bankalarının çalışan sayısı ve şube sayısı azaltılacak. TMSF Tahsilat Birimi'nde tecrübeli özel sektör bankacılık uzmanlarını istihdam edebilmek için gereken mali kaynaklar sağlanacak.
6. Kamu kuruluşlarına, emekli olanların %15'inden fazla yeni işçi alınmayacaktır. KİT'ler arasında transfer edilen personel bu sınıra dahil edilecektir. Bu limit dahilinde yeni istihdama izin verme konusunda sadece Hazine yetkilidir. ; Yeni memur alımları bir önceki yıl emekli olan kişi sayısının %80'i ile sınırlanacak.; TMSF Tahsilat Birimi'ne personel alınacak.; BDDK ve TMSF yönetim ve personelinin icra ettikleri resmi görevden ötürü karşı karşıya kalabilecekleri adli davalara karşı korunmasının kuvvetlendirilmesi.; Önemli sosyal sektörlerde (çoğunlukla sağlık ve eğitim) **istihdam artışına ihtiyaç duyulmasına rağmen memur sayısı artmayacaktır.** Özelleştirme İdaresi portföyündeki şirketlerden, fonlardan ve döner sermayelerden, KİT'lere veya konsolide bütçeye işçi transferi yapılmayacaktır.
7. Ziraat ve Halk Bankası çalışan sayısı azaltılacak.; Aşırı istihdam düzeyi aşağı çekilecek.; Gönüllü emeklilik planı hazırlanmış 15.000 çalışan 2002 Ocak ayına kadar emekli edilmiş ya da emekli edilecekleri tebliğ edilmiş.; atıl kadrolar iptal edilecek. Fazla işçi sayısı 1/3 oranında azaltılacak. ; OECD standartlarını tutturmak için vergi denetmenlerinin sayısı 400 kadar artırılacak.; 250 yeni denetçi alınmış.;
8. KİT'lerdeki istihdamı rasyonelleştirmek için: Atıl olarak tespit edilen kadrolarda çalışanlar (1) gönüllü olarak emekli edilecek, (2) KİT'lerde ihtiyaç duyulan diğer pozisyonlara nakledilecek, (3) ihtiyaç duyulan memur kadrolarına atanacak veya (4) iş akitleri feshedilecek.; İşten ayrılanların %10'u kadar yeni işe alımlara izin verilecek. ; Ziraat ve Halk Bankası'nda çalışanların sayısı Nisan 2001- Haziran 2002 arasında 26.000 kişi azaltılmıştır.; 2003 Ocak ayı sonu itibariyle 20.718 atıl kadro ortadan kaldırılmıştır.; 2003 Mart ayı itibariyle 36.796 kişi KİT'lerde azaltılmıştır.; Memur alımlarının sınırlandırılması ve işçi alımının durdurulması.
9. KİT'lere yeni personel alımı sınırlandırılacak, bir önceki işten ayrılanların %10'u kadar personel alımı yapılabilir. Kamu sektörü ücret ve istihdam yapısını gözden geçirme çalışmaları başlatılmıştır.; Denetim görevlilerinin sayısı Gelirler Genel Müdürlüğü personel sayısının %5'i seviyesinden uluslararası standart olan %20'lere veya daha yüksek bir seviyeye çıkarılacaktır.
10. DB (FIAS) tarafından hazırlanan yatırımın önündeki idari engellerin ortadan kaldırılmasına ilişkin çalışma tamamlanmış.
11. Yatırım teşviklerinin alınması sürecinde gerekli olan belge sayısının azaltılmasına ilişkin mevzuat hazırlanmış.
12. İdari işlemlerin kolaylaştırılması.
13. **Telekomünikasyon sektörü için düzenleyici bir organ tesis edilecek.** Bakanlar Kurulu, BDDK üyelerinin atanması hariç, düzenleme, denetim ve gözetim alanındaki tüm kararların dışında bırakılarak, BDDK tam özerk hale getirilecek.
14. Tüm kamu bankalarının ticari gelmesine izin verilecek ve nihai özelleştirmeleri (anaonim şirketlere dönüştürülmesi de dahil) sağlanacak.; **Enerji sektöründe düzenleyici denetleyici üst kurul kurulmak istenmesi.**; Hazine ve Merkez Bankası'ndaki bankacılık gözetim bölümleri kapatılmış, bu birimlerin personeli şimdi BDDK tarafından yönetilen bir tüzel kişilik haline getirilen Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu personeli ile birlikte BDDK'ya transfer edilmiştir. ; Sümerbank adı altında birleştirilen bankaların şubelerinin yarısı kapatılmış, personel sayısı yarıya indirilmiştir.
15. Ziraat ve Halk Bankasının şube sayısı 800 adet azaltılacak.
16. Konsolide bütçeye tabi bölge müdürlüklerinin ve diğer bölge müdürlüklerinin kapatılması.; Ziraat ve Halk Bankası'nın 581 şubesi kapatılmıştır.; Ziraat ve Halk Bankası'nda çalışanların

- sayısı Nisan 2001- Haziran 2002 arasında 788 şube kapatılmıştır.; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, üç emeklilik kurumunun birleştirilmesi üzerinde çalışmaktadır.
17. Yasa ile **Gelir İdaresi**, Maliye Bakanlığı altında yarı-otonom bir birim olarak kurulmakta.
 18. Bütçe, kurumlar vergisi oranını azaltmaktadır. Finansal aracılık vergilerinin düşürülmesi ile küçük bir gelir kaybı karşılığında bankacılık sisteminin aracılık faaliyetlerinin ağırlık kazanması teşvik edilmiş olacaktır.; Emeklilik ve sigorta fonlarının, şirketlerin, bireysel ve yabancı yatırımcıların devlet tahvillerine olan taleplerini artırmanın yolları aranacak.
 19. Tarımda kredi sübvansiyonları kaldırılmış.; Alkollü içki üretimindeki tekel kaldırılacak ve özel sektörün piyasaya girmesi sağlanacaktır.; Dolaylı destek politikalarının kaldırılması, devletin tarımsal ürünlerin üretim ve pazarlamasındaki payının daha azaltılmasına neden olacaktır. ; Özel sektörün ekonomideki rolü artırılacak.
 20. Özel sektörün ekonomideki rolü geliştirilmiş.; Yerli ve yabancı sektör teşvik edilecek.
 21. Özel sektörün ekonomideki rolünün artırılmasına önem verilmektedir.; Özel varlık yönetim şirketlerini kurulması kolaylaştırılacak.
 22. Yabancı doğrudan yatırımları çekmek için reform.; Özel sektör ve yabancı yatırımın rolünün artırılması.; Tüm yatırımcılar için yatırım ortamının iyileştirilmesi.; Uluslararası Tahkime ilişkin anayasa değişikliği.
 23. Yerli ve yabancı sektör teşvik edilecek.; Yerli ve yabancı sermaye için cazip ülke olunacak. Yabancı sermayeli şirketler için yabancı personel istihdamı kolaylaştırılacak.; Yatırımcı İlişkileri Ofisi kurulacak. Bu ofis, Türk yetkilileri ile yerli ve uluslararası yatırımcı toplulukları arasında iki taraflı iletişimin merkez noktası olarak görev yapacak ve Hazine Müsteşarlığı'nın kalıcı nitelikte bir birimi olacak.
 24. Türk Telekom'un %45'den fazlasının yabancılara satışını imkan veren kanun onaylanmış.
 25. Yabancı yatırımları artırmaya yönelik bir dizi tedbir alınmaktadır.
 26. Kamu borcunu azaltmak için özelleştirmelerin hızlandırılması.
 27. Özelleştirme İdaresi'ne devredilecek işletmeler portföyü belirlenmiştir.; Özelleştirme programı, ekonomik etkinliğin artırılması ve kamu sektörünün iç ve dış borçlanma gereğinin azaltılması doğrultusunda yönlendirilecektir. ; TEKEL ve ŞEKER'in özelleştirilmesi; Devlet arazilerinin satışı.; PETKİM'de bazı fabrikaların kapatılması, THY'de ise uçak satışı ve personel azaltılması.
 28. Kamu bankalarının özelleştirilmesi.; TEKEL'in başarılı bir biçimde özelleştirilmesinin öncesinde büyük çaplı operasyonel yeniden yapılanma gereklidir.
 29. ERDEMİR'in kamu hisse payı %50'nin altına indirilecek.; Özelleştirme İdaresi, portföyündeki şirketleri birleştirerek tasarruf sağlayacaktır.; Kamu bankaları DB ile ortak çalışarak özelleştirmeye hazırlanacaktır.; Vakıflar Bankası'nın bir kısmının emekli sandığına satılması önerisinin uygulanabilir olmadığı anlaşılmıştır. DB ile alternatif arayışlar üzerinde durulmaktadır.; TÜPRAŞ ihalesi ve TEKEL'in alkollü içkiler biriminin satışı tamamlanmıştır.
 30. Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmeleri konusundaki kararlılık devam etmektedir. Elleri devlet iç borçlanma senetlerinin fazla olması ve yaygın şube ağları nedeniyle özelleştirilmeleri güç olmaktadır.
 31. Yapısal reformlar, mali ayarlamaya sürdürülebilir kılmak, etkinliği artırmak ve artan özelleştirme gelirleri sayesinde kamu borcunun azaltılmasını kolaylaştırmak için vardır. Kamu mali kesimindeki yapısal reformlar, kamu finansmanını kuvvetlendirmeyi, orta vadede topluma daha iyi hizmet sunmayı, vergi yükündeki eşitsizliği gidermeyi ve kamu harcamalarındaki israfı azaltmayı hedeflemektedir. Bu amaçla, tarım reformu, sosyal güvenlik reformu, kamu mali yönetimi ve şeffaflık ile vergi politikası ve idaresidir.
 32. Yapısal reform programını desteklemek amacıyla DB'den bir Ekonomik Reform Kredisi (ERL) sağlanmıştır. Kamu bankalarında reformların uygulanması, bağımsız dış denetçilerce denetlenecektir.; DB'nin desteği ile sosyal politika yürütülmekte: (1) krizin sosyal etkisinin daha yakından izlenmesi, (2) işsizlik sigortasının uygulamaya konulması, (3) sosyal güvenlik ağlarının çocuklar başta olmak üzere toplumun en zayıf kesimleri için güçlendirilmesi, (4) özelleştirme sonucu işini kaybetmiş işçiler nakdi yardım ve yeniden istihdam programlarının sağlanması, (5) sağlık, eğitim ve sosyal koruma harcamalarının son 3 yılın ortalamasının üzerinde muhafaza edilmesi, (6) çiftçilere doğrudan gelir desteğinde bulunulması.
 33. Kamu sektörü reformu tamamlanacak: Kamu hizmetinin reforma tabi tutulması, kamu mali hesaplarının birleştirilmesine devam edilmesi, mali raporların ve şeffaflığın geliştirilmesi.; Kamu sektörü reformu; harcamaların etkinliğinin artırılması hedeflenecek (daha az kaynakla daha fazla iş yapılmasına imkan sağlanacak), vergi sistemi (vergi tabanını genişletmek ve daha

9 Aralık 1999 tarihli İMF Niyet Mektubu ile başlayan 17. Stand-by düzenlemesinde, devletin görevleri konusunda açık bir ifadeye rastlanmamıştır.

Cari harcamaların azaltılması gerektiği ve yatırım dışı kamu harcamalarında kesintilerin yapılması istenmiştir. Stand-by'ın gözden geçirmesinde ise, fazla mesai ücretlerinin kısıtlanması ile işe başlanmıştır. Harcamalar kısıılırken, yeni bir *devlet ihale kanununun* uygulanması suretiyle kamu harcamalarının etkinliğinde artış

sürdürülebilir hale getirmek amacıyla) ve kamu hizmetleri (etkinliği artırmak ve kamu hizmetlerinin kalitesini iyileştirmek amacıyla), reforma tabi tutulacaktır. Bu adımların toplumun en fakir kesimi üzerindeki etkilerini gidermek amacıyla sosyal harcamalar artırılacak ve hedeflere daha iyi yönlendirilmeleri sağlanacaktır.; DB Sosyal Riski Azaltma Projesi uygulanacak. ; Kamu Yönetimi Temel Kanunu TBMM'ye sevk edilecektir.

34. Kamu Mali Yönetim ve İç Kontrol Kanun taslağı, ülke içindeki diğer kurumlar, DB, IMF ve AB ile görüşüldükten sonra TBMM'ye sunulacaktır.; Piyasa ekonomisi ve küreselleşmenin dışsal etkilerinden en fazla zarar görebilecek sosyal kesimleri dışarıda bırakmayacak şekilde yeterli sosyal güvenlik ağırları oluşturulacaktır.; Kamu yönetimi reformu gerçekleştirilecektir. Kamu yönetimini, vatandaş ve sektör odaklı bir biçimde yeniden yapılandırmak, kamunun örgütsel yapısını basitleştirmek karar verme sürecini hızlandırmak ve kamu harcamalarını azaltmaktır.
35. Yapısal reformlar devam ettirilecektir. Sosyal güvenlik reformu: Emeklilik ve sağlık reformuna ilişkin yasa taslağı, bir yandan emekli aylığı hesaplama formülünü tüm meslek grupları arasında uyumlaştırırken, diğer taraftan ilave maliyetleri geniş ölçüde sağlıkta dönüşüm programı altındaki tedbirlerle dengeleyerek, genel sağlık sigortası sistemini kurmaktadır. Reform birleştirilmiş tek emeklilik fonu ve birleştirilmiş tek sağlık fonu olacak şekilde yeniden yapılandırılmaktadır. Sosyal güvenlik reformuna ilişkin idari yapılanma yasası emeklilik, sağlık ve sosyal yardım programlarının idari yapısını birleştirmektedir.Emeklilik reformu; tüm emeklilik aylıklarını çalışma hayatı boyunca elde edilen kazançlar bazına oturtan birleştirilmiş emeklilik aylığı formülünün kullanılması, ana emeklilik parametrelerinin değiştirilmesi, prim tabanının geliştirilmesi ve kanuni emeklilik yaşının uzayan yaşam süresine göre ayarlanması ile sağlanacaktır.
36. Yerel yönetimlerle ilgili yeni kanuni düzenleme yapılacaktır.
37. Hükümet, bütçe disiplini ve şeffaflığı da ön planda tutan yasal bir çerçeve dahilinde daha ileri seviyede yerinden yönetim yönündeki kararlılığını sürdürmektedir.
38. Elektrik sektöründe düzenleyici çerçeve oluşturulması.
39. Denetleme ve düzenleme fonksiyonunun geliştirilmesi.; Hükümet, bağımsız düzenleyici kurulların iyi işleyen bir piyasa ekonomisi için gerekli olduğunu ve Türkiye'deki ekonomi yönetiminin siyasetten ayrılmasına yardım ettiğini söylemektedir. Bu kurullar, kamu harcama yönetiminin iyileşmesine ve etkin bir devlet yapısına katkıda bulunmuştur.
40. Düzenleme ve denetleme çerçevesi güçlendirilecek.
41. Yapılan reformlar, bankacılık sektörünün düzenleyici çerçevesini uluslararası standartlara yaklaştırmıştır. BDDK'nın denetimi güçlendirilecektir.
42. Ekonomik ve Sosyal Konsey istişareyi artırmak niyetindedir. ; Yeniden toplanacak.; 3 Mayıs 2001 tarihli 6. ve 7. gözden geçirmelerde "**iyi yönetişim**" kavramı geçiyor.
43. Ekonomik ve Sosyal Konsey, gelirler politikasının özel sektör ile görüşüldüğü bir forum olarak kullanılacaktır.; **İyi yönetişim** teşvik edilecek.; Bakanlar Kurulu, şeffaflık ve iyi yönetişimi artırmak amacıyla bir kararname kabul etmiştir.
44. Hükümet, iyi yönetişime ilişkin hususlarda kamunun haberdar olmasına yönelik çabalarını devam ettirmekte olup, **sivil toplum örgütlerinin aktif katılımına** güvenmektedir.
45. Şeffaflık ve ekonomik etkinliğin artırılması.
46. "**Etkin yönetim**" geçiyor. Kamu sektöründe **etkin yönetim ve etkin bir devlet** işleyişini teşvik etmek.

sağlanacağı ümit edilmiştir. Söz konusu kanunun, DB ve AB ile istişare edilmesi akabinde, Meclis'e sunulacağı bildirilmiştir. Kanun çıkarılırken, milleti temsil eden Meclis'in DB ve AB'nin etkisinde kalması sonucunu doğuracak bu tarz bir yaklaşım, bağımsızlığını milletten alan TBMM'in egemenliğini sınırlandıracaktır.

Genel olarak personel giderlerinin fazlalığından şikayet edilmektedir. Bu kapsamda, kamu bankalarının çalışan sayısının ve şube sayısının da azaltılması öngörülmektedir. Bir yandan böyle bir gelişme yaşanırken, diğer yandan Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) Tahsilat Birimi'nde tecrübeli özel sektör bankacılık uzmanlarını istihdam edebilmek için gereken mali kaynaklar sağlanacağından bahsedilmektedir. Yeni devlet formunun gözde birimleri oluşturulurken hiçbir masraftan kaçınılmamaktadır. Gözden geçirmede ise personel konusuyla ilgili olarak, kamu kuruluşlarına emekli olanların %15'inden fazla yeni işçi alınmayacağı ve KİT'ler arasında transfer edilen personelin bu sınıra dahil olduğu, belirlenen limit dahilinde yeni istihdama izin verme konusunda sadece Hazine'nin yetkili olacağı; yeni memur alımlarının ise, bir önceki yıl emekli olan kişi sayısının %80'i ile sınırlanacağı bildirilmektedir. Önemli sosyal sektörlerde (çoğunlukla sağlık ve eğitim) istihdam artışına ihtiyaç duyulmasına rağmen memur sayısının artırılmayacağı, Özelleştirme İdaresi portföyündeki şirketlerden, fonlardan ve döner sermayelerden, KİT'lere veya konsolide bütçeye işçi transferinin yapılmayacağı taahhüt edilmektedir. Diğer yandan TMSF Tahsilat Birimi'ne personel alınacağı; BDDK ve TMSF yönetim ve personelinin icra ettikleri resmi görevden ötürü karşı karşıya kalabilecekleri adli davalara karşı korunmalarının kuvvetlendirileceği vurgusu öne çıkmaktadır.

DB (FIAS) tarafından hazırlanan, yatırımın önündeki idari engellerin ortadan kaldırılmasına ilişkin çalışmanın tamamlanmış olduğu gözden geçirmede görülmektedir.

Telekomünikasyon sektörü için düzenleyici bir organ kurulması önerilmekte, ayrıca Bakanlar Kurulu, BDDK üyelerinin atanması hariç, düzenleme, denetim ve gözetim alanındaki tüm kararların dışında bırakılarak, BDDK'ın tam özerk hale getirilmesi istenmektedir. Gözden geçirmede ise, tüm kamu bankalarının ticari hale gelmesine izin verilecek ve nihai özelleştirmeleri (anonim şirketlere dönüştürülmesi de dahil) sağlanarak örgütsel bir küçültme meydana getirilecektir.

Telekomünikasyondan sonra, enerji sektöründe düzenleyici denetleyici üst kurul oluşturulmak istenmektedir. Hazine ve Merkez Bankası'ndaki bankacılık gözetim bölümleri kapatılmış, bu birimlerin personeli BDDK tarafından yönetilen bir tüzel kişilik haline getirilen TMSF personeli ile birlikte BDDK'ya transfer edilmiştir. Merkezi yönetimde yer alan bir birimin personeli ile birlikte BDDK'ya transferi, hem örgütsel hem de personel olarak küçültülmeye iyi bir örnektir. Ayrıca, Sümerbank adı altında birleştirilen bankaların şubelerinin yarısının kapatılması ve personel sayısının yarıya indirilmesi de benzer bir sonucu doğurmaktadır.

Gözden geçirmede, alkollü içki üretimindeki tekelin kaldırılarak, özel sektörün piyasaya girmesinin sağlanması, devletin üretimden çekilmesi anlamına gelir. Ayrıca, dolaylı destek politikalarının kaldırılması, devletin tarımsal ürünlerin üretim ve pazarlamasındaki payının daha azaltılmasına neden olacağından, burada da bir geri çekilme söz konusudur. Bütün bunların doğal bir sonucu olarak, özel sektörün ekonomideki rolü artırılmış olacaktır. Rekabetin güçlendirilmesi ise tavsiye edilmektedir. Görüldüğü gibi deregülasyon uygulamaları metinlerde yer almaktadır.

Hem stand-by'da hem de daha detaylı olarak gözden geçirmede liberalizasyon uygulaması görülmektedir. Yabancı doğrudan yatırımları çekmek için reform yapılması; özel sektör ve yabancı yatırımın rolünün artırılması; tüm yatırımcılar için yatırım ortamının iyileştirilmesi ve Uluslararası Tahkime ilişkin anayasa değişikliğine gidilmesi önerileri, yerli ve yabancı ayırımının ortadan kaldırılmasına yönelik girişimler olarak değerlendirilebilir.

Kamu borcunun azaltılması için özelleştirmelerin hızlandırılması gerektiği vurgulanarak bir yandan özelleştirme yapılırken en tehlikeli gerekçe ileri sürülmekte, diğer yandan da borçlanmanın ne kadar ciddi boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu sürecin böyle bir sonucu doğuracağını tahmin etmek güç değildir. Borç veren, alacaklı olan sermaye kesimi, belirli süre sonra borçların ödenmesi için özelleştirmelerin yapılması konusunda gerekli kamuoyunu oluşturarak, hem faizden dolayı para kazanacak hem de KİT'ler ve diğer kamu kazanımlarını ele geçirmeyi başaracaktır.

Özelleştirme programı açıklayarak, Özelleştirme İdaresi'ne devredilecek işletmeler portföyünün belirlendiği vurgulanmaktadır. Bunlardan başka, TEKEL ve ŞEKER'in özelleştirilmesi, devlet arazilerinin satışı, PETKİM'de bazı fabrikaların

kapatılması, THY’de ise uçak satışı ve personel azaltılması istenmektedir. Sektör sektör özelleştirmelerin nasıl ilerlemesi gerektiği konusunda bir yol haritası sunulmuştur.

Yapısal reformların varlık sebebi, mali ayarlamayı sürdürülebilir kılmak, etkinliği artırmak ve artan özelleştirme gelirleri sayesinde kamu borcunun azaltılmasını kolaylaştırmak olarak belirlenmiştir. Daha geniş olarak, kamu mali kesimindeki yapısal reformlar, kamu finansmanını kuvvetlendirmeyi, orta vadede topluma daha iyi hizmet sunmayı, vergi yükündeki eşitsizliği gidermeyi ve kamu harcamalarındaki israfı azaltmayı hedeflemiştir. Tarım reformu, sosyal güvenlik reformu, kamu mali yönetimi ve şeffaflık ile vergi politikası ve idaresi reformları öne çıkan reformlar arasındadır. Gözden geçirmede, yapısal reform programını desteklemek amacıyla DB’den bir Ekonomik Reform Kredisi (ERL) sağlanmıştır. Kamu bankalarında reformların uygulanması, bağımsız dış denetçilerce denetlenecektir denilerek, denetim alanı da özel sektöre açılmış olmaktadır. Ayrıca burada, DB’nin desteği ile yürütülen sosyal politikalardan olan, krizin sosyal etkisinin daha yakından izlenmesi; işsizlik sigortasının uygulamaya konulması; sosyal güvenlik ağlarının çocuklar başta olmak üzere toplumun en zayıf kesimleri için güçlendirilmesi; özelleştirme sonucu işini kaybetmiş işçilere nakdi yardım ve yeniden istihdam programlarının sağlanması; sağlık, eğitim ve sosyal koruma harcamalarının son 3 yılın ortalamasının üzerinde muhafaza edilmesi ve çiftçilere doğrudan gelir desteğinde bulunulmasından söz edilmektedir.

Görüldüğü gibi, IMF ve DB kendi politikalarını aralarında paslaşarak sürdürmektedirler. DB’nin uygulamaya çalıştığı sosyal politika maddeleri kesinlikle köklü çözümler olmaktan uzak, günü kurtarmak adına yapılmıştır. Sağlık harcamaları özel sağlık sistemini finanse edebilmek için artırılmıştır; çiftçiye doğrudan gelir desteği sağlanması üretim artışı sağlamadığı gibi bir çok tarım ürünüde ülkeyi dışarı bağımlı durumuna getirmiştir; önce insanları işten atıp, sonra sadaka düzeyinde yardımlarla geçinmelerini beklemenin, geçerli bir sosyal politika anlayışı olamayacağı açıktır.

Gözden geçirmede, elektrik sektöründe düzenleyici çerçevenin oluşturulması istenmektedir. Böylece, elektrik sektörü ile ilgili bütün düzenlemeler bu çerçeve içerisinde yerine getirilecektir.

Öncelikle, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in istişareyi artırmak niyetinde olduğu ve yeniden toplanacağı bildirilirken, 3 Mayıs 2001 tarihli 6. ve 7. gözden geçirmelerde "iyi yönetim" kavramı açık olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, şeffaflık ve ekonomik etkinliğin artırılması ve hesap verilebilirlikten bahsedilmektedir. Kamu sektöründe etkin yönetim ve etkin bir devlet işleyişinin teşvik edilmesi de yer almaktadır.

18. Stand-by düzenlemesi, 18 Ocak 2002 tarihli IMF Niyet Mektubu'yla başlamıştır. Devletin görevleri ile ilgili açık bir ifadeye rastlanmamıştır. Gözden geçirmede, kamu borcunun çevrilebilmesi için ihtiyari harcamalar (savunma hariç) %13 düzeyinde kısılmıştır. Bütçe, kamu kuruluşlarının personel harcamalarının kısılmasını istemiş, aynı zamanda sosyal güvenlik kuruluşlarına transfer ve yeşil kart kapsamındaki sağlık harcamaları gibi bazı kalemlerin ödeneklerin üstünde gerçekleştirilmesine izin veren yetkiyi kaldırmıştır. En önemlisi %6,5 faiz dışı fazla hedefinin devam etmesidir. Ayrıca, yatırım teşvikleri de azaltılmıştır. Tam anlamıyla harcamalardaki bu sınırlandırmalar, devleti küçültülme çabası olarak değerlendirilmelidir.

Ziraat ve Halk Bankası çalışan sayısının azaltılacağı, aşırı istihdam düzeyinin aşağı çekileceği, gönüllü emeklilik planı hazırlanarak 15.000 çalışan 2002 Ocak ayına kadar emekli edilmiş ya da emekli edilecekleri bildirilmiştir. Atıl kadroların iptal edilmesi, fazla işçi sayısı 1/3 oranında azaltılması taahhüt altına alınmıştır. Bir yandan bunlar olurken diğer yandan OECD standartlarını tutturmak için vergi denetmenlerinin sayısının 400 kadar artırılması istenmekte ve bu kapsamda 250 yeni denetçi işe alınmıştır. Gözden geçirmede KİT'lerdeki istihdamı rasyonelleştirmek adı altında personel sayısının nasıl düşürülebileceğinden bahsedilmektedir. Bu rasyonelleştirme, atıl olarak tespit edilen kadrolarda çalışanların gönüllü olarak emekli edilmesi; KİT'lerde ihtiyaç duyulan diğer pozisyonlara nakil; ihtiyaç duyulan memur kadrolarına atama veya iş akitlerinin feshedilmesi biçiminde gerçekleştirilecektir. Ayrıca, işten ayrılanların %10'u kadar yeni işe alımlara izin verileceği ifade edilmektedir. Ziraat ve Halk Bankası'nda çalışanların sayısının Nisan 2001-Haziran 2002 arasında 26.000 kişi azaltılırken, 2003 Ocak ayı sonu itibariyle 20.718 atıl kadronun ortadan kaldırıldığı bildirilmektedir. Bir başka personel sayısı azaltımı, 2003 Mart ayı itibariyle 36.796 kişi olmak üzere KİT'lerde

yaşanmıştır. Bunlara ilave olarak memur ve işçi alımlarının durdurulması istenmektedir. Bu sayılar sıradan rakamlar değil, her biri çalışma hayatı dışında kalan bir insanı nitelemektedir. Bu durumun yaratacağı travmanın kolay kolay giderilmeyeceği bir gerçektir.

Yatırım teşviklerinin alınması sürecinde gerekli olan belge sayısının azaltılmasına ilişkin mevzuat hazırlanarak, bu konudaki bürokratik engellerin azaltılması yönünde adım atıldığı bildirilmiştir.

Ziraat ve Halk Bankası'nın şube sayısının 800 adet azaltılması öngörülerek, örgütsel olarak bir küçültme gerçekleştirilmek istenmiştir. Gözden geçirmede, Ziraat ve Halk Bankası'nın 788 şubesinin kapatıldığı bildirilmektedir. Konsolide bütçeye tabi bölge müdürlüklerinin ve diğer bölge müdürlüklerinin kapatılması istemi de böyle bir sonuç doğuracaktır. Son olarak bu konuyla ilgili, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın, üç emeklilik kurumunun birleştirilmesi üzerine yaptığı çalışmalar gösterilebilir.

Özel sektörün ekonomideki rolünün geliştirilmesi, yerli ve yabancı sektörün teşvik edilmesi, devletin artık üretim alanından büyük oranda çekildiğini göstermektedir. Gözden geçirmelerde ise, yine özel sektörün ekonomideki rolünün artırılmasından; özel varlık yönetim şirketlerinin kurulmasının kolaylaştırılmasından bahsedilmektedir. Rekabetin güçlendirilmesinden burada da söz edilmektedir.

Yerli ve yabancı sektörün teşvik edilmesi; yerli ve yabancı sermaye için cazip ülke haline gelmek istenmesi; yabancı sermayeli şirketler için yabancı personel istihdamının kolaylaştırılmasına yönelik atılacak adımlar; Türk yetkilileri ile yerli ve uluslararası yatırımcı toplulukları arasında iki taraflı iletişimin merkez noktası olarak görev yapacak ve Hazine Müsteşarlığı'nın kalıcı nitelikte bir birimi olacak olan Yatırımcı İlişkileri Ofisi kurulması çalışmaları, artık yerli ve yabancı ayrımının kalmadığını gösteren liberalizasyona yönelik gelişmelerdir. Bunun somut bir örneği olarak, gözden geçirmede belirtilen, Türk Telekom'un %45'den fazlasının yabancılara satışını imkan veren kanunun onaylanmış olması gösterilebilir.

Kamu bankalarının özelleştirilmesi, TEKEL'in başarılı bir biçimde özelleştirilmesinin öncesinde büyük çaplı operasyonel yeniden yapılanma gerekliliği, stand-by düzenlemesinde özelleştirmeye ilgili geçen başlıklardır. Gözden geçirmede ise, ERDEMİR'in kamu hisse payının %50'nin altına indirilmek istenmesi;

Özelleştirme İdaresi, portföyündeki şirketleri birleştirerek tasarruf elde edilmek istenmesi; kamu bankalarının DB ile ortak çalışarak özelleştirmeye hazırlanması ve bu kapsamda Vakıflar Bankası'nın bir kısmının emekli sandığına satılması önerisinin uygulanabilir olmadığına anlaşılarak, DB ile alternatif arayışlar üzerinde durulması; TÜPRAŞ ihalesi ve TEKEL'in alkollü içkiler biriminin satışının tamamlandığı yönünde açıklamalar yapılmıştır.

Kamu sektörü reformunun tamamlanması kapsamında, harcamaların etkinliğinin artırılması (daha az kaynakla daha fazla iş yapılması), vergi sistemi (vergi tabanının genişletilmesi ve daha sürdürülebilir hale getirilmesi) ve kamu hizmetlerinin (kamu hizmetlerinin kalitesinin iyileştirilmesi) reforma tabi tutulacağı belirtilmektedir. Bu adımların toplumun en fakir kesimi üzerindeki etkilerini gidermek amacıyla sosyal harcamaların artırılması ve hedeflere daha iyi yönlendirilmeleri sağlanacaktır denirken, DB'nin Sosyal Riski Azaltma Projesi'nin uygulanacağını bildirilmesi ile durum açıklık kazanmaktadır. Yani, sosyal devletin yapmış olduğu sosyal yardım hizmetlerinin artırılması değil, bunun DB'nin projesi ile gerçekleştirileceğidir.

Son olarak, Kamu Yönetimi Temel Kanunu'nun TBMM'ye sevk edileceği bildirilmektedir. Gözden geçirmede durum daha da netleşmektedir. Reform kapsamında çıkarılacak olan, Kamu Mali Yönetim ve İç Kontrol Kanun taslağının, ülke içindeki diğer kurumlar, DB, IMF ve AB ile görüşüldükten sonra TBMM'ye sunulacağı bildirilmektedir. Yapılacak olan yasal düzenlemelerde uluslararası aktörlere aşırı bir bağımlılık söz konusudur. Piyasa ekonomisi ve küreselleşmenin dışsal etkilerinden en fazla zarar görebilecek sosyal kesimleri dışarıda bırakmayacak şekilde yeterli sosyal güvenlik ağlarının oluşturulmak istenmesi, piyasa ekonomisi ve küreselleşmenin geniş toplum kesimleri için hiçte yararlı olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Unutulmaması gereken, DB'nin projelerinin belirli bir kredi kapsamında uygulandığıdır. Genel anlamda yeni emperyalizmin öncülüğünü yapan bu kurumların yaratmış olduğu yoksulluğun, yine onların kredileri ile çözülmek istenmesi çok da akılcı değildir. Sözün kısası, DB ve benzeri kurumlar bir yandan yoksulluk üretirken, diğer yandan kredi satarak sermayelerini artırmaktadırlar. Kamu yönetimini, vatandaş ve sektör odaklı bir biçimde yeniden yapılandırmak, kamunun örgütsel yapısını basitleştirmek, karar verme sürecini hızlandırmak ve kamu

harcamalarını azaltmak şeklinde bir kamu yönetimi reformunun yapılmasından bahsedilmektedir. Burada da görüldüğü gibi kamu harcamalarının azaltılması esastır.

Yerel yönetimlerle ilgili yeni bir yasal düzenlemenin yapılmasından söz edilmektedir.

Denetleme ve düzenleme fonksiyonunun geliştirilmesi çalışmalarının yapılmakta olduğu belirtilmektedir. Bu stand-by düzenlemesinde, bağımsız düzenleyici kurulların iyi işleyen bir piyasa ekonomisi için gerekli olduğunu ve Türkiye’deki ekonomi yönetiminin siyasetten ayrılmasına yardım ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu kurulların, kamu harcama yönetiminin iyileşmesine ve etkin bir devlet yapısına katkıda bulunduğu vurgulanmıştır. Piyasa adına, toplumun piyasa gibi düzenlenmesi bu kurullar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Gözden geçirmede de, düzenleme ve denetleme çerçevesinin güçlendirilmesinden bahsedilmektedir.

Ekonomik ve Sosyal Konsey, gelirler politikasının özel sektör ile görüşüldüğü bir forum olarak kullanılacak denilerek, Konsey’e ait bir görev tanımlaması da yapılmıştır. Bir önceki stand-byda olduğu gibi burada da yönetişimden söz edilerek, iyi yönetişimin teşvik edileceği bildirilmiştir. Ayrıca, Bakanlar Kurulu’nun, şeffaflık ve iyi yönetişimi artırmak amacıyla bir kararname kabul ettiği belirtilmiştir. Gözden geçirmede de bunu tamamlar nitelikte bir bilgi vardır. Hükümetin, iyi yönetişime ilişkin hususlarda kamunun haberdar olmasına yönelik çabalarını devam ettirdiği ve bu konuda sivil toplum örgütlerinin aktif katılımına güvendiği söylenmektedir. Şeffaflık, katılımcılık ve hesap verebilirlik düzenleme boyunca üzerinde durulan alt kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

26 Nisan 2005 tarihli 19. Stand-by Düzenlemesi, önceki düzenlemelerde olduğu gibi, devletin görevleri konusunda açık bir ifade içermemektedir.

19. Stand-by düzenlemesinde sıkı maliye politikaları, borç stokunun azaltılması, GSMH’nin %6,5’ü (konsolide bütçe için %5) oranında faiz dışı fazla hedeflemesinin devam ettirileceği öne çıkan başlıklar arasındadır. Bu kapsamda, net kamu borç stoku 2004 sonu itibariyle yaklaşık 30 puan gerileyerek GSMH’nin %63,5’ine indiği ve bu oranın GSMH’in %10’una düşürüleceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla, kamu harcamaları üzerinde daha uzun süre baskı oluşturulmaya devam edileceği görülmektedir. Yapılan diğer bir tespit, sosyal güvenlik harcamaları, ilaç ve diğer tıbbi malzeme giderlerinde son yıllarda görülen hızlı artışın önünün kesilmesi

suretiyle kontrol altına alınmasının hedeflenmesidir. Bu yaklaşımı sergileyenlerin görmedikleri ya da görmek istemedikleri şey, bu harcamaların artmasının sebebinin, genel anlamda uygulanan neoliberal politikaların, özel anlamda ise özelleştirme politikalarının olduğudur. Sadece bir takım tedbirlerle çözülebilecek bir sorun olmaktan uzaktır. Bizzat kurulmak istenen yeni yapı bunu desteklemektedir. Üç sosyal güvenlik kuruluşunun birleştirilmiş dengesinin izleneceği söylenmektedir. Borç ve faiz oranlarının düşürülmesini desteklemek için GSMH'nin %6,5 oranında faiz dışı fazlanın korunmasının amaçlanması ile cari harcamaların, sosyal güvenlik kuruluşlarına, KİT'lere ve diğer kurumlara yapılan transferlerin ve sübvansiyonların rasyonelleştirilmesi kapsamında, harcamaların azaltılması söz konusu olacaktır.

KİT'lere yeni personel alımı, bir önceki işten ayrılanların %10'uyla sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla, istihdam oranında %90'lık bir tasarruf elde edilmiştir. Ayrıca, kamu sektörü ücret ve istihdam yapısını gözden geçirme çalışmalarının başlatıldığı bildirilmiştir. Bir yandan bunlar olurken, diğer yandan denetim görevlilerinin sayısı, Gelirler Genel Müdürlüğü personel sayısının %5'i seviyesinden uluslararası standart olan %20'ler veya daha yüksek bir seviyeye çıkarılmak istenmektedir.

İdari işlemlerin kolaylaştırılması, bu düzenlemede de önerilmiştir. Ayrıca, Gelir İdaresi'nin, Maliye Bakanlığı altında yarı-otonom bir birim olarak kurulmakta olduğu vurgulanmaktadır.

Bütçenin, kurumlar vergisi oranını azaltması; finansal aracılık vergilerinin düşürülmesi ile bankacılık sisteminin aracılık faaliyetlerinin ağırlık kazanmasının teşvik edilmesi; emeklilik ve sigorta fonlarının, şirketlerin, bireysel ve yabancı yatırımcıların devlet tahvillerine olan taleplerini artırmanın yollarının aranması, sermayeyi özendirme anlamında deregülasyona örnek olarak gösterilebilir. Rekabetin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanması bu düzenlemede de vardır.

Yabancı yatırımları artırmaya yönelik bir dizi tedbirin alınıyor olması, yerli ve yabancı ayrımının ortadan kaldırılması ile sonuçlanacak bir gelişmedir. Bu sebeple liberalizasyon uygulaması olarak değerlendirilebilir.

Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmeleri konusundaki kararlılığın devam ettiği, ama bankaların ellerinde bulunan DİBS'lerin fazla olması ve yaygın şube ağları nedeniyle özelleştirilmelerinin güç olacağı

vurgulanmıştır. Sorun bu şekilde tespit edildikten sonra, yapılandırma da buna uygun olacak ve kamu bankalarının özelleştirilmesine yol açılacaktır.

Yapısal reformların devam ettirileceği ifade edilerek, bunlardan sosyal güvenlik reformu şu şekilde açıklanmıştır: Emeklilik ve sağlık reformuna ilişkin yasa taslağı, bir yandan emekli aylığı hesaplama formülünü tüm meslek grupları arasında uyumlaştırırken, diğer taraftan ilave maliyetleri geniş ölçüde sağlıkta dönüşüm programı altındaki tedbirlerle dengeleyerek, genel sağlık sigortası sistemini kuracaktır. Sosyal güvenlik reformuna ilişkin idari yapılanma yasası emeklilik, sağlık ve sosyal yardım programlarının idari yapısını birleştirmektedir. Emeklilik reformu; tüm emeklilik aylıklarını çalışma hayatı boyunca elde edilen kazançlar bazına oturtan birleştirilmiş emeklilik aylığı formülünün kullanılmasını, ana emeklilik parametrelerinin değiştirilmesini, prim tabanının geliştirilmesi ve kanuni emeklilik yaşının uzayan yaşam süresine göre ayarlanmasını sağlayacaktır.

Bütçe disiplini ve şeffaflığını da ön planda tutan, yasal bir çerçeve dahilinde daha ileri seviyede yerinden yönetim önceliğinde kararlı bir hükümetten bahsedilmiştir.

Yapılan reformlar, bankacılık sektörünün düzenleyici çerçevesini uluslararası standartlara yaklaştırmış ve BDDK'nın yaptığı denetim güçlendirilmiştir. BDDK'nın bu çerçevede yapacağı düzenlemeler, regülasyona örnek olarak verilebilir.

Yönetişimle ilgili, şeffaflık, hesap verebilirlik, cevap verebilirlik kavramları kullanılmaktadır.

Üç stand-by düzenlemesinde, devletin görevleri ile ilgili açık bir ifadeye rastlanmamıştır. Harcamaların azaltılması yönünde hepsinde bir kararlılık görülmektedir. Borç ve faiz oranlarının düşürülmesini desteklemek için GSMH'nin %6,5 oranında faiz dışı fazlanın korunması amaçlanmış olup, bu çerçevede cari harcamalar, sosyal güvenlik kuruluşlarına, KİT'lere ve diğer kurumlara yapılan transferler ve sübvansiyonların rasyonelleştirilmesi suretiyle, harcama kompozisyonlarının iyileştirilmesine çalışılacaktır.

Her üç stand-by düzenlemesinde, personel sayısının azaltılması konusuna değinilmiştir. Personel giderlerinin azaltılması; kamu bankalarının çalışan sayısının azaltılması; kamu kuruluşlarına, emekli olanların %15'inden fazla yeni işçi alınmaması; memur alımlarının sınırlandırılması ve işçi alımının durdurulması

tavsiye edilmiştir. Önemli sosyal sektörlerde istihdam artışına ihtiyaç duyulmasına rağmen memur sayısının artırılmaması istenmiştir. Bir yanda bunlar olurken, diğer taraftan OECD standartlarını tutturmak için vergi denetmenlerinin sayısının artırılması talep edilmektedir ve artırılmıştır. Ayrıca, TMSF Tahsilat Birimi'nde tecrübeli özel sektör bankacılık uzmanlarını istihdam edebilmek için gereken mali kaynakların sağlanacağı taahhüt edilmiştir.

Bürokratik engellerin kaldırılması üç düzenlemede de yer almıştır. Örgüt yapısında meydana gelen değişimler arasında, Telekomünikasyon sektörü için düzenleyici bir organ kurulması; enerji sektöründe düzenleyici denetleyici bir üst kurul kurulmak istenmesi; Hazine ve Merkez Bankası'ndaki bankacılık gözetim bölümleri kapatılarak BDDK'ya transfer edilmesi; Sümerbank adı altında birleştirilen bankaların şubelerinin yarısının tasfiye edilmesi; Ziraat ve Halk Bankası'nın 788 şubesinin kapatılması; Gelir İdaresi'nin, Maliye Bakanlığı altında yarı-otonom bir birim olarak kurulmaya çalışılması, vardır.

Sermayeyi özendirmek için birçok yollar denenmiş, devlet tekelleri kaldırılarak özel sektörün piyasaya girmesini sağlayacak deregülasyon uygulamaları yapılmıştır.

Tüm yatırımcılar için yatırım ortamının iyileştirilmesi; yerli ve yabancı sektörün teşvik edilmesi, aralarında ayrımın kalmaması liberalizasyon uygulaması olarak belirmiştir.

Özelleştirme programının, ekonomik etkinliğin artırılması ve kamu sektörünün iç ve dış borçlanma gereğinin azaltılması doğrultusunda yönlendirileceği ifade edilmiştir. TEKEL ve ŞEKER'in özelleştirilmesi; devlet arazilerinin satışı; PETKİM'de bazı fabrikaların kapatılması; THY'de ise uçak satışı ve personel azaltılması; kamu bankalarının özelleştirilmesi; ERDEMİR'in kamu hisse payının %50'nin altına indirilmek istenmesi, özelleştirmelerin ilerleme sürecini göstermesi açısından anlamlıdır.

Kamu mali kesimindeki yapısal reformlar, kamu finansmanını kuvvetlendirmeyi, orta vadede topluma daha iyi hizmet sunmayı, vergi yükündeki eşitsizliği gidermeyi ve kamu harcamalarındaki israfı azaltmayı hedeflemiştir. Bu amaçla yapılan reformlar arasında tarım reformu, sosyal güvenlik reformu, kamu mali yönetimi ve şeffaflık ile vergi politikası ve idaresi reformu yer almaktadır.

Yapısal reform programını desteklemek amacıyla DB'den bir Ekonomik Reform Kredisi (ERL) sağlanmıştır. Kamu yönetimi reformu gerçekleştirilmek istenmektedir.

Yerel yönetimlerle ilgili yasal düzenleme yapılacağı ve hükümetin, yerinden yönetim yönünde kararlı olduğu vurgulanmıştır. Gerek hükümet programlarında gerekse kalkınma planlarında yerel yönetimler yetkileri ve mali yapıları bakımından güçlendirilmek istenirken, düzenlemelerde daha çok yerinden yönetim üzerinde durulmaktadır. Ama bir yandan, hizmet yerinden yönetim kuruluşları özelleştirilirken, yerinden yönetimle neyin anlatılmak istendiği soru işareti olarak karşımızda durmaktadır. Acaba siyasi adem-i merkeziyetçilik mi hedeflenmektedir?

Elektrik sektöründe düzenleyici çerçeve oluşturulması; denetleme ve düzenleme fonksiyonunun geliştirilmesi ve güçlendirilmesi; bankacılık sektörünün düzenleyici çerçevesinin uluslararası standartlara yaklaştırılması, bunların hepsi regülasyon uygulamasını güçlendirmektedir.

3 Mayıs 2001 tarihli 6. ve 7. gözden geçirmelerde “iyi yönetim” kavramı kullanılmaktadır. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in, gelirler politikasının özel sektör ile görüşüldüğü bir forum olarak kullanılması planlanmıştır. Şeffaflık, etkinlik, katılımcılık hesap verebilirlik, cevap verebilirlik gibi yönetimle ilgili kavramlar kullanılmaktadır.

Üç stand-by düzenlemesinde, devletin görevlerinin tanımlanması dışında, araştırma için tespit edilen devletin küçültülmesi ile ilgili bütün kavramlar geçmektedir. Dolayısıyla bu düzenlemelerin, 21.yüzyıl devlet formunun oluşturulmasında aktif katılımlarının olduğunu söylemek mümkündür.

D- Ulusal Program

AB sürecinde önemli belgelerden olan ve içeriği itibariyle oldukça geniş bir alanı kapsayan programın araştırmada gözardı edilmesi düşünülemezdi. Detaylı bir program olan Ulusal Program'da, devletin küçültülmesi ile ilgili kavramları analiz edebilmek önemlidir.

Tablo 12: Ulusal Program *

SIRA NO	DEVLETİN KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK KAVRAMLAR	
1	Devletin Görevleri	+¹
2	Kamu Harcamalarının Azaltılması	+
3	Personel Sayısının Azaltılması	
4	Bürokratik Engellerin Kaldırılması	+
5	Örgüt Yapısında Değişme	+²
6	Deregülasyon	
	a.Devletin Üretimden Çekilmesi	+³
	b.Rekabetin Güçlendirilmesi	+
	c.Düzenleme İşlevini Terk etme	
	d.Devletin Kullandığı Yetkilerin Özel Sektör ya da STK'lara Devri	
7	Liberalizasyon	+⁴
8	Özelleştirme	+ ⁵
9	Reform	+⁶
10	Yerelleşme	
11	Regülasyon	+⁷
12	Yönetişim	
	a.Şeffaflık	+⁸
	b.Katılımcılık	
	c.Hesap verebilirlik	
	d.Cevap verebilirlik	
	e.Hukukun Üstünlüğü	
	f.Etkinlik	+ ⁹
	g.Eşitlik	
	h.Stratejik Vizyon/Stratejik Planlama	

* www.dpt.gov.tr/abigm/ (14.6.2004)

- Devletin asli görevlerine dönmesinde özelleştirme önemli rol oynayacaktır. Devletin KİT'ler nedeniyle yüklenmek zorunda kaldığı finansal açıklar sona erecek ve mali disiplinin sağlanması kolaylaşacak. Devletin ekonomideki işlev ve ağırlığının azaltılması, kaynak dağılımının, üretimde verimliliğin ve üretim teknolojisindeki etkinliğinin artmasına katkı sağlayacaktır.
- Bankalara lisans vermek, bunları kaldırmak ve karşılık düzenlemelerini onaylamak yetkileri BDDK'ya verilmiştir.; Telekomünikasyon Kurumu kurulmuştur
- Özelleştirmelerle kamunun ekonomideki ağırlığının azaltılması.
- Serbest piyasa ekonomisini tüm kurum ve kurallarıyla güçlendirici politikaların uygulamaya devam edilmesi.; Yabancı sermaye akışının sağlanması amacıyla yeni bir yabancı sermaye kanun taslağı çalışmaları yapılmaktadır.
- Kamu bankalarının özelleştirilmesi.; Devletin, tekelci konumundaki ekonomik faaliyetlerinin özelleştirilmesi.
- Mali sektör reformu, tarım reformu, sosyal güvenlik reformu gibi yapısal değişikliklerin tamamlanması.; Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması.; Sosyal Güvenlik Reformu; ilk olarak 1999 yılında 4447 sayılı yasa ile belirli bir geçiş süreci çerçevesinde emeklilik yaşı ve asgari prim ödeme dönemi yükseltilmiştir. Prime esas kazançların artış oranları ve emekli maaşlarının artış oranları Tüketici Fiyat Endeksi ve Gayri Safi Milli Hasıla büyüme oranına endekslenmiş ve işsizlik sigortası sistemi oluşturulmuştur. İkinci aşamada, sosyal güvenlik kuruluşlarının idari ve kurumsal alanda daha etkin ve daha şeffaf yapıya kavuşturulmaları

amaçlanmaktadır. SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur arasında koordinasyonun ve uyumun sağlanmasının yanı sıra, emeklilik, sağlık ve işsizlik sigortalarının muhasebe ve idari işlevlerinin kesin olarak birbirinden ayrılması. Kuruluşlar arasında norm ve standart birliği sağlamak amacıyla Sosyal Güvenlik Kurumu oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada, özel emeklilik sisteminin kurulması ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.; Sosyal güvenlik kuruluşlarının gelirlerinin artırılması amacıyla etkin bir fon yönetimi politikası uygulanacaktır. Bu çerçevede, **varlıkların doğrudan işletilmesi yerine kiraya verilmesi**, gayrimenkul yatırım ortaklığı gibi araçlardan yararlanılacaktır.; Vergi reformu, 1998 yılında yasalaşan Vergi Kanunu, vergi tabanının genişletilmesi, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması, vergi adaletinin sağlanması ve vergi sisteminin daha basit duruma getirilmesi. Mali sektör reformu, bankacılık alanında düzenleyici-denetleyici otorite yeniden tanımlanmıştır.; Tarım reformu, tarım destekleme politikalarının devlete giderek artan maliyetlerinin azaltılması amacıyla çiftçiye doğrudan gelir desteği sistemine geçilmesi yönünde adımlar atılmış. Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu oluşturulmuştur. Çiftçiye düşük faizli kredi desteği kaldırılmış olup, gübre desteği aşamalı olarak azaltılmaktadır. 2002 yılının ilk çeyreğinde kaldırılacaktır. Şeker destekleme fiyatı sistemi kaldırılacak. Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) kurulmuştur.

7. Sermaye piyasası kanunu yeniden düzenlenmiştir.; Telekomünikasyon Kurumu kurulmuştur.; Elektrik sektöründe rekabete dayalı bir piyasanın oluşmasını ve kamu kesiminin gerekli “**regülasyon**” konusunda tek otorite olmasını mümkün kılacak gerekli altyapı oluşturulmuştur. EPDK, piyasada serbest rekabet koşullarının oluşmasını sağlayacak ve denetleyecektir.
8. Şeffaflık ilkesine dayalı bir mali disiplin anlayışı.; Bankacılıkta kayıt sisteminin şeffaflaşması.
9. Ekonomik kaynakların daha etkin biçimde kullanılması.

Programda, devlet asli görevlerine dönerse, KİT'ler nedeniyle yüklenmek zorunda kaldığı finansal açıkların sona ereceği ve mali disiplinin sağlanacağı iddia edilmiştir. Ayrıca, devletin asli işlevlerine dönmesinde özelleştirmenin önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Devletin ekonomideki işlev ve ağırlığının azaltılmasının, kaynak dağılımının, üretimde verimliliğin ve üretim teknolojisindeki etkinliğinin artmasına katkı sağlayacağı söylenmektedir.

Kamu harcamaları burada da sorun olarak görülmüş ve azaltılması istenmiştir. Personel sayısının azaltılması konusunda ise, açık bir ifadeye rastlanamamıştır. Bürokratik engellerin kaldırılması önerilmiştir.

Bankalara lisans vermek, bunları kaldırmak ve karşılık düzenlemelerini onaylamak yetkileri BDDK'ya verilerek güçlendirilmiştir. Telekomünikasyon Kurumu kurulmuştur.

Özelleştirmelerle kamunun ekonomideki ağırlığının azaltılması, dolayısıyla devletin üretimden çekilmesi söz konusu olmuştur. Ulusal Program'da da rekabetin güçlendirilmesi tavsiye edilmektedir.

Serbest piyasa ekonomisini tüm kurum ve kurallarıyla güçlendirici politikaların uygulanmaya devam edilmesi ve yabancı sermaye akışının sağlanması amacıyla yeni bir yabancı sermaye kanun taslağı çalışmalarının yapılıyor olması, liberalizasyonu çağrıştırmaktadır.

Kamu bankalarının ve devletin tekelci konumundaki ekonomik faaliyetlerinin özelleştirilmesi tavsiye edilmektedir.

Mali sektör reformu, vergi reformu, tarım reformu, sosyal güvenlik reformu gibi yapısal değişikliklerin tamamlanması talep edilmektedir.

Sermaye piyasası kanununun yeniden düzenlenmesi, Telekomünikasyon Kurumu'nun kurulması hep regülasyonla ilgilidir. "Elektrik sektöründe rekabete dayalı bir piyasanın oluşmasını ve kamu kesiminin gerekli *regülasyon* konusunda tek otorite olmasını mümkün kılacak gerekli altyapı oluşturulmuş" cümlesinde regülasyonun sözcük olarak doğrudan geçtiği görülmektedir. Ayrıca EPDK'nın, piyasada serbest rekabet koşullarının oluşmasını sağlayacağı ve denetleyeceği belirtilmektedir. Yönetişimle ilgili olarak da şeffaflık ve etkinlikten bahsedilmektedir.

Hükümet programları, kalkınma planları ve stand-by düzenlemeleri ile devletin küçültülmesi konusunda aynı paralelde yapılmış bir programdır. Devletin görevlerinin sınırlandırılması, harcamaların azaltılması, devletin üretimden çekilmesi, rekabetin teşvik edilmesi, yabancı sermayenin desteklenmesi, özelleştirmenin yaygınlaştırılması, birçok alanda reform önerilmesi, regülasyon uygulamalarının giderek yerleşmesi, etkinlik ve şeffaflık gibi yönetim alt kavramlarının kullanılması bakımından diğer belgelerle benzerlik içindedir.

E- AB Belgeleri : 2003 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, 2003 Yılı İlerleme Raporu, 2003 Yılı Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi

2003 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Türkiye ekonomisinin 2002 ve 2003 yılı gelişmeleri değerlendirilmektedir. İkinci bölüm, Program döneminin temel makroekonomik hedeflerini ve bu hedeflere ulaşmak için uygulanması öngörülen ekonomi politikalarını ortaya koymaktadır. Üçüncü bölümde, sürdürülebilir bir mali yapının oluşturulması amacı doğrultusunda öngörülen politikalar ile program dönemi bütçe ve borç yönetimiyle ilgili hedef ve tahminler yer almaktadır. Son bölümde ise, sürdürülebilir bir büyüme ortamının oluşturulması, ekonominin rekabet gücünün artırılması ve serbest piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi doğrultusunda gerçekleştirilmesi öngörülen yapısal reformlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.⁴⁵⁰

Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine ilişkin olan 2003 yılı İlerleme Raporu ve aday ülkelere üyeliğe yönelik hazırlıklarında yardımcı olacak bir dizi politika aracının temelini oluşturan 2003 yılı KOB'da da devletin küçültülmesine yönelik kavramlar aranacaktır. Gözden geçirilmiş KOB, İlerleme Raporu ile aynı yapıdadır. Bu üç belge yapılan 12. Tablo aracılığıyla incelenerek, aynı zamanda karşılaştırma fırsatı da yaratılmıştır.

⁴⁵⁰ Bkz: www.dpt.gov.tr/abigm/ (14.6.2004)

**Tablo 13 : AB Belgeleri: 2003 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program,
2003 Yılı İlerleme Raporu,
2003 Yılı Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi***

SIRA NO	DEVLETİN KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK KAVRAMLAR	2003 YILI KÖEP	2003 YILI İLERLEME RAPORU	2003 YILI KOB
1	Devletin Görevleri	+ ¹		
2	Kamu Harcamalarının Azaltılması	+ ²		+
3	Personel Sayısının Azaltılması	+ ³	+ ⁴	
4	Bürokratik Engellerin Kaldırılması	+	+	+ ⁵
5	Örgüt Yapısında Değişme	+ ⁶		
6	Deregülasyon	+ ⁷		
	a.Devletin Üretimden Çekilmesi	+ ⁸		+ ⁹
	b.Rekabetin Güçlendirilmesi	+	+	+
	c.Düzenleme İşlevini Terk etme		+ ¹⁰	
	d.Devletin Kullandığı Yetkilerin Özel Sektör ya da STK'lara Devri			
7	Liberalizasyon	+ ¹¹	+ ¹²	+ ¹³
8	Özelleştirme	+ ¹⁴		+ ¹⁵
9	Reform	+ ¹⁶	+	+ ¹⁷
10	Yerelleşme	+ ¹⁸		
11	Regülasyon	+ ¹⁹	+ ²⁰	+ ²¹
12	Yönetişim	+ ²²		
	a.Şeffaflık	+	+	
	b.Katılımcılık	+		
	c.Hesap verebilirlik	+	+ ²³	
	d.Cevap verebilirlik			
	e.Hukukun Üstünlüğü			+
	f.Etkinlik	+	+ ²⁴	
	g.Eşitlik			
	h.Stratejik Vizyon/Stratejik Planlama	+ ²⁵		

* www.dpt.gov.tr/abigm/ (14.6.2004) ; http:// ekutup.dpt.gov.tr/abuyelik/ilerle03.pdf (14.6.2004).

- Devletin **mal ve hizmet üreticisi konumundan uzaklaşarak, asli görevlerinde yoğunlaşması** ve devletin ekonomideki faaliyetlerinin **gözetim ve düzenleme** ile sınırlı tutulması amaçlanmaktadır.
- Genel devlet faiz dışı fazlasına ulaşmak amacıyla gelirleri artırıcı ve harcamaları azaltıcı tasarruf tedbiri alınmıştır.(2003'de); İşçilerin bir ikramiyesi gelecek yıla ertelenmiş.; Emekli Sandığı prim kesenek oranları %15'den %16'ya çıkarılmış.; SSK'da isteğe bağlı sigortalıların prim oranı %20'den %30'a çıkarılmıştır.; Bağ-Kur'da ilaç katılım payının sigortalılardan tahsil edilmesi ve emekli aylıklarından kesilmesine geçilmiştir.; Yeşil kart uygulamasında ödenek üstü harcama yapma yetkisinin kaldırılması için girişim yapılmıştır.
- 2003'de personel açıktan atamalarının, 35.000 kişiyle sınırlandırılması hedeflenmiştir.; Kamu personel sistemi yeniden düzenlenecek. ; Kamu kesimindeki aşırı istihdam azaltılacak. Yeni personel istihdamının (eğitim, sağlık, emniyet hizmetleri hariç) sınırlandırılmasına devam edilecek.; KİT'ler ve bağlı ortaklıklarında istihdam edilen memur, sözleşmeli, daimi ve geçici işçi

- dahil toplam **personel sayısının azaltılması** politikası sürdürülecek. Bir önceki yılda ayrılan elaman sayısının %10'u kadar personel alınabilecek.; Personel rejimi reformuna göre, norm kadro uygulamasına geçilmesi, esnek çalışma usullerinin getirilmesi, uzun vadede performansa dayalı ücret sistemine geçilmesi. Devlette asli ve sürekli görevler belirlenmesi ve bu görevi yürütenlerin dışındakilerin İş Kanununa göre çalıştırılması, asli ve sürekli görevlerde çalışanların tüm kamu çalışanlarının belli bir oranını geçmemesi.
4. Kamu teşebbüsleri ve kamu bankalarında 450.000 kişi istihdam edilmektedir. Bir önceki yıl personel sayısı yaklaşık % 10 azaltılmıştır.; Hükümet IMF programı doğrultusunda, kamu işçilerinin emekli olmalarına ilişkin kısıtlamaların kaldırılması suretiyle, KİT'lerdeki aşırı istihdam sorununun giderilmesini amaçlayan düzenlemeyi Mart 2003 tarihinde kabul etmiştir.
 5. AB kaynaklı yabancı yatırımları etkileyen tüm kısıtlamaların kaldırılması.
 6. 2000 ve 2001 yıllarında toplam 69 adet fon tasfiye edilmiştir. 1 bütçe içi fon ve 4 bütçe dışı fon kalmıştır. ; 2001 yılında 2.548 genel ve katma bütçeli idarelere bağlı döner sermaye varken Mart 2003 itibarıyla 1.457'ye düşmüştür.
 7. Serbest piyasanın işleyişini olumsuz etkileyen hukuki engellerin kaldırılması.
 8. Ekonomide özel sektörün rolünün artırılması.; Devlet 2002 yılı sonu itibarıyla hayvan yemi, süt ürünleri, hava alanı yer hizmetleri, petrol dağıtımı ve çimento sanayi gibi alanlardan **tamamen çekilmiş**, tekstil, turizm, et ve balık ürünleri ile deniz taşımacılığı alanlarında ise piyasadaki belirleyici konumunu özel sektöre devretmiştir. Kamu bankalarının özelleştirilmesi çalışmalarıyla, mali sektörde kamunun etkisinin azaltılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. 13 Ocak 2003'de hükümetin açıkladığı özelleştirme programına göre, devletin dokuma, kağıt, gübre, petro-kimya, tütün, alkol, ham petrol işlenmesi gibi alanlardan tamamen; madencilik, liman işletmeciliği gibi doğal gaz dağıtımı ve bankacılık gibi alanlardan kısmen çekilmesi öngörülmektedir.
 9. Devlet tekelleri konusunda müktesebata uyum sağlanması.
 10. **Fiyatı müdahale edilen ürünlerin, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) sepetindeki 747 kalemin içerisindeki payı %17'ye düşmüştür.**
 11. Yerli ve yabancı yatırımların artırılması.; Ekonomide uluslararası normların yerleştirilmesi.; Türkiye'de kurulacak yabancı sermayeli şirketler için izin prosedürünü ve asgari sermaye şartını kaldıran 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu 5 Haziran 2003 tarihinde yasalaşmıştır. Kanun ile; daha geniş bir yatırımcı ve uluslararası standartta doğrudan yabancı yatırım tanımı getirilmektedir. Kanun yürürlükten kaldırılmış olan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nda yer alan milli muamele, kar ve temettü transferi ile şirketin tasfiyesi veya satılması hallerinde sermaye payının yurtdışına transferi serbestisi gibi ilkeleri korumakta; gayrimenkul edinimi, uluslararası tahkim ve kamulaştırmaya karşı koruma gibi konularda ise Anayasa ve diğer kanunlarda yer alan hükümleri teyit etmektedir.
 12. Piyasaların serbestleştirilmesinin hızlandırılmalı. ; Doğrudan yabancı yatırım girişi teşvik edilmeli.
 13. Malların serbest dolaşımına ilişkin engellerin kaldırılması.; Piyasanın serbestleştirilmesine devam edilmesi.; Doğrudan yabancı yatırım girişinin kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi.; Etkin bir piyasa kontrolünün ve malların serbest dolaşımının sağlanması. ; Özelleştirme tamamlanmalı.; Gayrimenkul edinmesine ilişkin tüm kısıtlamaların kaldırılması. ; Hizmet sunumu serbestisine ilişkin tüm engellerin kaldırılması.
 14. Özelleştirme yoluyla kamunun ekonomi içerisindeki rolünün azaltılması.; KİT'lerin özelleştirilmesi ile, sermayenin tabana yayılması, teknolojik yenilenme sağlanırken, kamu açıklarının ve kamu borç stokunun azaltılmasına katkı sağlanacağı düşünülmektedir.; TMSF bünyesindeki bankaların yeniden yapılandırılarak birleştirilmesi, satılması ya da tasfiyesi. Bankaların operasyonel yeniden yapılandırılmalarında Aralık 2002 itibarıyla şube sayısı %32,4, personel sayısı %50,7 oranında azaltılmıştır.
 15. Kamu işletmelerinin özelleştirilmesinin, sosyal boyutun dikkate alınarak hızlandırılması.
 16. Kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi ve özelleştirme yoluyla kamunun ekonomi içerisindeki rolünün azaltılması.; Tarım sektöründe yer alan **tarımsal KİT'lerin küçültülmesi** veya özelleştirilmesi çalışması sürdürülmektedir.
 17. Türkiye 1999 tarihli Helsinki Avrupa Konseyi kararı ile geniş kapsamlı anayasal ve yasal reformların gerçekleştirilmesi yönünde teşvik edilmiştir.; Yapısal reform süreci desteklenmiştir.; Aday ülkeler idari ve adli yapılarını güçlendirmeli, reforme etmeli.; Mali sektör reformu tamamlanmalı, tarım reformuna devam edilmesi.; AB müktesebatının kabul edilmesi ve Schengen

-
- Bilgi Sistemi ve Europol'e tam katılım sağlanabilmesi amacıyla **bağımsız bir denetleyici otoritenin** oluşturulması da dahil olmak üzere, müktesebatın uygulanması için idari kapasitenin oluşturulması.
18. Merkezi hükümet ve yerel yönetimler arasındaki görev ve yetki dağılımının yeniden belirlenmesini, yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılarak yetki ve sorumluluklarının artırılmasını sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır.
 19. Düzenleyici kurumlarla piyasa mekanizmasının güçlendirilmesi.
 20. Düzenleyici çerçeve güçlendirilmiştir.; Yeni düzenleyici kurullar oluşturulmuş, bunların personel ve mali kaynak sağlanarak, özerkliği teminat altına alınmalı.; **Regüle edilmiş** sektörlerde ve özellikle telekomünikasyon alanında rekabet kurallarının uygulanmasına ilişkin olarak bazı ilerlemeler kaydedilmekle birlikte, **Rekabet Kurumu, regüle edilmiş** altyapı sektörlerinde ve özelleştirme sürecinde güçlü bir rekabet ortamının sağlanmasında daha aktif rol almalıdır. ; Kamu kesiminin Merkez Bankası tarafından doğrudan finansmanı Merkez Bankası Kanunu ile yasaklanmıştır. Ancak, hala, TMSF'ye devredilen bankalar için yapılan kamu harcamalarının finansmanı gibi istisnai durumlar bulunmaktadır. SPK, Rekabet Kurumu, BDDK, Tütün Kurumu, Kamu İhale Kurumu gibi bağımsız düzenleyici kurumlar desteklenmektedir.
 21. Kamu İhale Kurumunun kapasitesinin artırılması.; Düzenleyici otoritelerin bağımsızlığının korunması, denetim yapıları uygulama kapasitelerinin güçlendirilmesi. ; Sigorta Denetim Kurumunun oluşturulması.
 22. **Özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile kamu kesimi arasında işbirliğini geliştirmek.**
 23. Yöneticilerin hesap verebilirliği.
 24. Devletin işleyişinde etkinliğin artırılması.
 25. Ulusal politikalar çerçevesinde kuruluş düzeyinde **stratejik planlama** yapılması için gerekli kapasite oluşturulacaktır.

Tablo 13'e göre, KÖEP'de devletin mal ve hizmet üreticisi konumundan uzaklaşarak, asli görevlerinde yoğunlaşmasının ve devletin ekonomideki faaliyetlerinin gözetim ve düzenleme ile sınırlı tutulmasının amaçlandığı belirtilirken asli görevlerin neler olması gerektiği konusunda ayrıca bir bilgi verilmemiştir. İlerleme Raporu ve KOB'da devletin görevleri ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

KÖEP'de faiz dışı fazlaya ulaşmak amacıyla gelirleri artırıcı ve harcamaları azaltıcı tasarruf tedbirleri alınmıştır. İşçilerin bir ikramiyesi bile bir sonraki yıla ertelenmiş; Emekli Sandığı prim kesenek oranları %15'den %16'ya çıkarılmış; SSK'da isteğe bağlı sigortalıların prim oranı %20'den %30'a yükseltilmiş; Bağ-Kur'da ilaç katılım payının sigortalılardan tahsil edilmesi ve emekli aylıklarından kesilmesine geçilmiş; Yeşil Kart uygulamasında ödenek üstü harcama yapma yetkisinin kaldırılması için girişim yapılmıştır. Faiz dışı fazla yaratabilmek için alınan tedbirlere baktığımızda, emekçilerin ikramiyesinin ertelenmesi, sosyal güvenlik prim oranlarının artırılması, sağlık harcamalarının azaltılmasına yönelik oldukları görülmektedir. Dolayısıyla faiz dışı fazla yaratabilmenin maliyetleri bu kesime yüklenmektedir. İlerleme Raporu'nda kamu harcamalarının azaltılmasıyla ilgili her hangi açık bir bilgi yokken, KOB harcamaların azaltılması gerektiğini belirtmiştir.

KÖEP kamu kesiminde aşırı istihdam olduğunu öne çıkarırken, azaltılması gerektiğini vurgulamıştır. 2003 yılında personel açıktan atamalarının 35.000 kişiyle sınırlandırılması hedeflenmiştir. KİT'ler ve bağlı ortaklıklarında istihdam edilen memur, sözleşmeli, daimi ve geçici işçi dahil toplam personel sayısının azaltılması politikası sürdürülürken, bir önceki yılda ayrılan elaman sayısının %10'u kadar yeni personel alınmasına izin verilmektedir. Personel rejimi reformunda, norm kadro uygulamasına geçilmesi, esnek çalışma usullerinin getirilmesi, uzun vadede performansa dayalı ücret sistemine geçilmesi öne çıkan başlıklardır. Devlette, asli ve sürekli görevler belirlenerek, bu görevi yürütenlerin dışında kalanların İş Kanunu'na göre çalıştırılması, asli ve sürekli görevlerde çalışanların sayısının tüm kamu çalışanlarının belli bir oranını geçmemesi savunulmaktadır. İlerleme Raporu'nda ise, kamu teşebbüslerinde ve kamu bankalarında 450.000 kişi istihdam edildiği, bir önceki yıl personel sayısının yaklaşık %10 azaltıldığı vurgulanmıştır. Hükümetin

IMF programı doğrultusunda, kamu işçilerinin emekli olmalarına ilişkin kısıtlamaların kaldırılması suretiyle, KİT'lerdeki aşırı istihdam sorununun giderilmesini amaçlayan düzenlemeyi Mart 2003 tarihinde kabul ettiği belirtilmektedir. Böylece, personel sayısının azaltılması konusunda büyük bir adım atılmıştır. KOB, personel sayısının azaltılması ile ilgi ifadelerle yer vermemiştir.

KÖEP, İlerleme Raporu ve KOB bürokrasinin azaltılması ve bürokratik engellerin kaldırılmasını istemektedir. Ayrıca KOB'da, AB kaynaklı yabancı yatırımları etkileyen tüm kısıtlamaların kaldırılması diye özel bir hüküm bulunmaktadır.

KÖEP'e göre 2000 ve 2001 yıllarında toplam 69 adet fon tasfiye edilmiştir. 1 bütçe içi fon ve 4 bütçe dışı fon kalmıştır. 2001 yılında 2.548 genel ve katma bütçeli idarelere bağlı döner sermaye varken Mart 2003 itibariyle 1.457'ye düşmüştür.

AB Belgelerinden olan KÖEP, İlerleme Raporu ve KOB'un deregülasyon uygulamaları ile ilgili olarak Tablo 13'ün yorumundan elde edilen sonuçlar sıralanmıştır. Serbest piyasanın işleyişini olumsuz etkileyen hukuki engellerin kaldırılması, rekabetin güçlendirilmesi ve devletin üretimden çekilmesi anlamında deregülasyon uygulamaları gözükmemektedir. Devlet 2002 yılı sonu itibariyle hayvan yemi, süt ürünleri, hava alanı yer hizmetleri, petrol dağıtımı ve çimento sanayi gibi alanlardan tamamen çekilmiş, tekstil, turizm, et ve balık ürünleri ile deniz taşımacılığı alanlarında ise, piyasadaki belirleyici konumunu özel sektöre devretmiştir. Kamu bankalarının özelleştirilmesi çalışmalarıyla, mali sektörde kamunun etkisinin azaltılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. 13 Ocak 2003'de hükümetin açıkladığı özelleştirme programına göre, devletin dokuma, kağıt, gübre, petro-kimya, tütün, alkol, ham petrol işlenmesi gibi alanlardan tamamen; madencilik, liman işletmeciliği, doğal gaz dağıtımı ve bankacılık gibi alanlardan kısmen çekilmesi öngörülmektedir. Ayrıca, fiyatı müdahale edilen ürünlerin, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) sepetindeki 747 kalem içerisindeki payı %17'ye düşmüştür. Doğrudan devletin düzenleme işlevinin terk edilmesi ile ilgili bir konudur. Tamamıyla düzenlemenin terk edilmediği, hala devletin %17 oranında bir fiyat müdahalesinde bulunduğu bir gerçektir. Ama bunu %100'den %17'ye bir düşüş olarak değerlendirirsek, ciddi bir gerileyiş olduğu kabul edilir. Dolayısıyla, klasik düzenleme anlayışı bakımından devlet küçültülmüştür. Devlet tekelleri konusunda

müktesebata uyum sağlanması istenmektedir. Devletin üretimden çekildiği, bu tekellerin özelleştirildiği, rekabet politikalarının güçlü olduğu bir ekonomik ortamın tercih edildiği bildirilmektedir.

Sözü edilen belgelerden KÖEP’te yer alan yerli ve yabancı yatırımların artırılması; ekonomide uluslararası normların yerleştirilmesi; Türkiye’de kurulacak yabancı sermayeli şirketler için izin prosedürünü ve asgari sermaye şartını kaldıran 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nun 5 Haziran 2003 tarihinde yasalaşması gibi çalışmalar ve doğuracağı sonuçlar liberalizasyon düzenlemesi olarak nitelendirilebilir. Bu kanunla; daha geniş bir yatırımcı ve uluslararası standartta doğrudan yabancı yatırım tanımı getirilmesinin yanı sıra, Kanun, yürürlükten kaldırılmış olan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’nda yer alan milli muamele, kar ve temettü transferi ile şirketin tasfiyesi veya satılması hallerinde sermaye payının yurtdışına transferi serbestisi gibi ilkeleri korumakta; gayrimenkul edinimi, uluslararası tahkim ve kamulaştırmaya karşı koruma gibi konularda ise anayasa ve diğer kanunlarda yer alan hükümleri teyit etmektedir. İlerleme Raporu’nda ise, piyasaların serbestleştirilmesinin hızlandırılması ve doğrudan yabancı yatırım girişinin teşvik edilmesi doğrultusunda atılan adımlar ile KOB’taki malların serbest dolaşımı ve hizmet sunumu serbestisine ilişkin engellerin kaldırılması; piyasanın serbestleştirilmesine devam edilmesi; doğrudan yabancı yatırım girişinin kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi; özelleştirmenin tamamlanması ve gayrimenkul edinilmesine ilişkin tüm kısıtlamaların kaldırılması liberalizasyon sürecinin ilerlemesini göstermektedir.

AB belgelerinden İlerleme Raporu doğrudan özelleştirme konusuna değinmezken diğer iki belge bu konuya yer vermiştir. KÖEP’e göre özelleştirme yoluyla, kamunun ekonomi içerisindeki rolünün azaltılması sağlanırken, KİT’lerin özelleştirilmesiyle sermayenin tabana yayılması, teknolojik yenilenme sağlanması, kamu açıklarının ve kamu borç stokunun azaltılmasına katkı sağlanması düşünülmüştür. Fakat, özelleştirmeden elde edilen gelirlerin borçların azaltılmasında kullanılmasının çok tehlikeli olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bankalar konusunda ise, TMSF bünyesindeki bankaların yeniden yapılandırılarak birleştirilmesi, satılması ya da tasfiyesi hedeflenmiştir. Bankaların operasyonel yeniden yapılandırılmalarında Aralık 2002 itibariyle şube sayısı %32,4 oranında, personel sayısı %50,7 oranında

azaltılmıştır. Bu durum örgüt ve personel bakımından küçülmeye bir örnek olarak gösterilebilir. Kamu işletmelerinin özelleştirilmesinin, sosyal boyutun dikkate alınarak hızlandırılması gerektiği ifadesi KOB'da öne çıkmaktadır. Bu ifadeden özelleştirmelerin tamamlanıncaya kadar devam edeceği sonucu çıkarılabilir. Dolayısıyla, bundan önce yapılan özelleştirmelerde sosyal boyutun dikkate alınmadığı itirafı vardır.

Tablo 13'e dikkatli bakıldığında, reform ve özelleştirme sürecinin iç içe gittiği görülecektir. Bir yandan kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi hedeflenirken, diğer yandan özelleştirme yoluyla kamunun ekonomi içerisindeki rolünün azaltılmasına çalışılmaktadır. Dolayısıyla, özelleştirilmeler sonrası küçülen devlete uygun bir kamu yönetimi yapılanması tasarlanmıştır. Tarımda reform süreci, sektörde yer alan tarımsal KİT'lerin küçültülmesi veya özelleştirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. İlerleme Raporu'nda, ekonomik yapıya ve AB'ye uyum için reformların yapılmasının önemli olduğu vurgusu hakimdir. KOB'da belirtildiğine göre, Türkiye 1999 tarihli Helsinki Avrupa Konseyi kararı ile geniş kapsamlı anayasal ve yasal reformların gerçekleştirilmesi yönünde teşvik edilmiş, yapısal reform süreci desteklenmiştir. Aday ülkelerin idari ve adli yapılarını güçlendirmeleri ve reforme etmeleri istenmiştir. Ayrıca, mali sektör reformunun tamamlanması ve tarım reformuna devam edilmesi tavsiye edilmektedir. AB müktesebatının kabul edilmesi ve Schengen Bilgi Sistemi ve Europol'e tam katılım sağlanabilmesi amacıyla, bağımsız bir denetleyici otoritenin oluşturulması da dahil olmak üzere, müktesebatın uygulanması için idari kapasitenin oluşturulması talep edilmektedir.

KÖEP, merkezi hükümet ve yerel yönetimler arasındaki görev ve yetki dağılımının yeniden belirlenmesini, yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılarak yetki ve sorumluluklarının artırılmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılacağını belirtmiş, fakat diğer iki belgede yerleşme ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamıştır.

Sözü edilen belgelerin hepside regülasyon kavramı üzerinde durmuştur. KÖEP, düzenleyici kurumlarla piyasa mekanizmasının güçlendirilmesini isterken; İlerleme Raporu, düzenleyici çerçevenin güçlendirilmesi için yeni düzenleyici kurullar oluşturulup, bunlara personel ve mali kaynak sağlanıp, özerkliklerinin teminat altına alınmasının doğru olacağını vurgulamıştır. Regüle edilmiş sektörlerde ve özellikle telekomünikasyon alanında rekabet kurallarının uygulanmasına ilişkin

olarak bazı ilerlemeler kaydedilmekle birlikte, Rekabet Kurumu'nun, regüle edilmiş altyapı sektörlerinde ve özelleştirme sürecinde güçlü bir rekabet ortamının sağlanmasında daha aktif rol alması istenmektedir. SPK, Rekabet Kurumu, BDDK, Tütün Kurumu, Kamu İhale Kurumu gibi bağımsız düzenleyici kurumlar desteklenmektedir. KOB'da aynı şekilde düzenleyici otoritelerin bağımsızlığının korunmasını, denetim yapılarının uygulama kapasitelerinin güçlendirilmesini istemektedir. Ayrıca bu belgedeki, Kamu İhale Kurumu'nun kapasitesinin artırılması ve Sigorta Denetim Kurumu'nun oluşturulması talepleri, regülasyon uygulamalarını güçlendirmeye yönelik atılmış adımlar olarak değerlendirilebilir.

KÖEP'de geçen, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile kamu kesimi arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi ifadesi, yönetim kavramının sözcük olarak geçmeden anlam olarak kullanılmasına örnektir. Şeffaflık, katılımcılık, hesap verebilirlik etkinlik ve stratejik planlama olmak üzere yönetim alt kavramlarının neredeyse tamamı bu belgede kullanılmaktadır. İlerleme Raporu'da da benzer kavramlar yer alırken, KOB hukukun üstünlüğünden bahsetmiştir.

Tablo 13'de görüldüğü gibi, devletin küçültülmesine yönelik kavramların tamamı bu üç belgenin toplamında kullanılmıştır.

F- OECD Düzenleyici Reform İncelemeleri

Bu rapor, OECD tarafından 2001 yılında gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda Türk Hükümeti ve Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının katkıları alınarak hazırlanmıştır. İsminden de anlaşılacağı gibi, Türkiye'deki düzenleyici reformların seyrini göstermesi bakımından önemli bir inceleme aracı olarak değerlendirilmiş ve yapılan çalışmada kullanılmıştır.

Tablo 14: OECD Düzenleyici Reform İncelemeleri

Türkiye’de Düzenleyici Reformlar: Ekonomik İyileşme İçin Önemli Destek, Yönetişim *

SIRA NO	DEVLETİN KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK KAVRAMLAR	
1	Devletin Görevleri	+ ¹
2	Kamu Harcamalarının Azaltılması	+ ²
3	Personel Sayısının Azaltılması	+ ³
4	Bürokratik Engellerin Kaldırılması	
5	Örgüt Yapısında Değişme	
6	Deregülasyon	+ ⁴
	a.Devletin Üretimden Çekilmesi	
	b.Rekabetin Güçlendirilmesi	+ ⁵
	c.Düzenleme İşlevini Terk etme	+ ⁶
	d.Devletin Kullandığı Yetkilerin Özel Sektör ya da STK'lara Devri	+ ⁷
7	Liberalizasyon	+ ⁸
8	Özelleştirme	+ ⁹
9	Reform	+ ¹⁰
10	Yerelleşme	+ ¹¹
11	Regülasyon	+ ¹²
12	Yönetişim	+ ¹³
	a.Şeffalık	+
	b.Katılımcılık	
	c.Hesap verebilirlik	+ ¹⁴
	d.Cevap verebilirlik	
	e.Hukukun Üstünlüğü	
	f.Etkinlik	+
	g.Eşitlik	
	h.Stratejik Vizyon/Stratejik Planlama	

* OECD, **OECD’nin Düzenleyici Reform İncelemeleri, Ekonomik İyileşme İçin Önemli Destek, Yönetişim**, (Çev. Vedat Uras ve Ahmet Arslanoğlu),

www.basbakanlik.gov.tr/basbakanliktes/disiliskiler/anasayfa.htm (15.6.2004)

1. Devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rolü baştan aşağıya değiştirilmelidir. ; Devletin ekonomiye müdahalesi azaldıkça, oyunun kuralları için **hakem rolünün** genişlemesi gerekecektir.
2. Kamu kesimi harcamalarının kontrol altında tutulması.
3. Personel alımının siyasi etkilerden kurtararak liyakat esasına dayandırılması için reformlar yürütülmektedir. ; Kamu kesimi maaşları zaten çok düşük düzeyde ve bu da kamuya nitelikli personel alımını engellemekte.; Hem kamu hem de TMSF bankalarının şube ve personel sayılarında azalmalar meydana gelmiştir.; Personel azaltılmalıdır.
4. **Bazı özel mesleki örgütler ve hizmet sunucuları kanunla fiyat tespit etme yetkisi almışlardır.** Rekabetin önündeki bu kanuni engel kaldırılmalıdır. ; Diğer OECD ülkelerinin tecrübeleri, yüksek kaliteli düzenleme sisteminin geliştirilmesinde ilk adımın **deregülasyon** olduğunu ve bunun, tüm ekonomi çapında esneklik ve büyüme potansiyeli getiren etkinlik ve yenilikler için önemli bir itici güç olduğunu göstermektedir.
5. Devletin ekonomiye doğrudan müdahalesinin azaltılması süreci, açık bir rekabet politikasının geliştirilmesi ile başarılmıştır.; Devletin ekonomiden daha fazla çekilmesi gerekmektedir.; Rekabet Yasası 1994’de çıkarılmış, Rekabet Kurulu üyeleri 1997’de atanabilmiş.; Rekabet politikası; sübvansiyonlar, iç ve dış ticaret, devlet tekeli ve kamuya ilişkin satın alma

-
- politikalarını içeren geniş bir kavramdır.; rekabet konusunda açık bir politika oluşturulması, devletin ekonomide doğrudan yer almasını azaltma sürecine eşlik etmiştir.
6. Hükümet fiyat ayarlamalarına hala müdahale etmektedir.; Kamu bankalarının yarı mali operasyonları üzerindeki hükümetin takdir yetkisini azaltacak önlemler alınmıştır.
 7. Devlet tarafından yönetilen bir ekonomiden, piyasa ve sivil toplum tarafından yönlendirilen bir ekonomiye geçişi tamamlamalıdır.
 8. Ticaretin liberalleştirilmesi.; Piyasa ekonomisine geçiş ve özel sektöre daha fazla rol verilmesi.; Türkiye, liberalize edilen sektörlerde mülkiyeti, politika geliştirilmesi ve düzenlemelerin rutin olarak gözden geçirilmesi işlevlerinin birbirinden ayrılması stratejisinin bir parçası olarak giderek artan biçimde bağımsız düzenleyici modelini kullanmaktadır.; Serbestleşmeye doğru atılan adımlara rağmen, ekonominin pek çok alanı halen devletin kontrolü veya mülkiyeti altındadır. Üretimdeki payı hala yüksektir. Katma değere göre ölçüldüğünde %25, istihdama göre ölçüldüğünde %12.; Telekomünikasyon operatörleri üzerindeki yabancı hisse sınırlandırmaları da gereksizdir ve iptal edilmelidir.
 9. Sermaye piyasalarının az gelişmiş olduğu ve düzenleme çerçevesinin tamamlanmadığı veya yeni olduğu yerlerde parça parça satış yaklaşımı en iyisidir.
 10. Yapısal, kurumsal ve düzenleyici reformlar.; Dağıtıcı baskıların durdurulması gerekir.; En son reformlar, öncelikle ekonomik durumu iyileştirme üzerinde yoğunlaşmıştır. Ama düzenleyici ve kamu yönetimi ile ilgili reformlar ikinci plana düşmemeli. ; OECD 1997 Raporu, idarenin her düzeyinde reform yapılması için hükümetleri teşvik eder.; Etkili bir yargı altyapısı bulunmalıdır. Devletin ekonomiye müdahalesi azaldıkça, oyunun kuralları için hakem rolünün genişlemesi gerekecektir. ; Bir çok OECD ülkesinin aksine, Türkiye’de düzenleyici reformu koordine etmekten ve hükümet çapında düzenleme kalitesine bakmaktan sorumlu bir idari birim yoktur. Bunun anlamı, düzenleyici reformun hızı ve düzenleme kalitesinin gayri muntazam olmasıdır. Yapılan koordinasyonun çoğunu, IMF desteğinde hazırlanan programlar ile AB Müktesebatına intibak süreci sağlamaktadır.
 11. Yerel yönetimler reforma tabi tutulmalıdır.; Yüksek kaliteli düzenlemeler yapabilmek için gerekli idari kapasiteler; idari şeffaflık ve öngörülebilirlik, idari usul kanunlar, kamuoyuna danışma, ileri düzenleme planlaması, değerlendirme.
 12. Düzenleyici yönetim.; 1997 OECD Raporu’na göre iyi düzenleme şu hususları kapsamalı: (1) açıkça belirtilmiş politika hedeflerine hizmet etmek ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlamak, (2) sağlam bir yasal temel üzerine oturmak, (3) reformun etkilerinin tüm topluma yayılacağı göz önünde tutulursa,, yaratılacak faydaların yapılan masraflardan daha fazla olmamasını sağlamak, (4) maliyeti ve piyasa çarpıtmalarını asgari düzeyde tutmak, (5) piyasa teşvikleri ve hedefleri bazındaki yaklaşımları geliştirmek, (6) kullanıcılar için açık, basit ve pratik olmasını sağlamak, (7) diğer düzenlemeler ve politikalarla uyumlu olmak ve (8) yurtiçi ve yurtdışı düzeylerde rekabet, ticaret ve yatırımı kolaylaştıracak prensiplere uyumlu olmak.
 13. Ekonomik Sosyal Konsey.
 14. Kamu kesiminin etkinliğini, şeffaflığını ve hesap verebilme sorumluluğunu geliştirmesi gerekir.

Devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rolünün baştan aşağıya değiştirilmesinin istenmesi, devletin ekonomik ve sosyal görevlerini bırakarak asli görevlerine dönmesi anlamına gelecektir. Aynı zamanda, devletin ekonomiye müdahalesi azaldıkça, oyunun kuralları için hakem rolünün genişlemesinin gerekeceği vurgulanmıştır.

Bu incelemede de, kamu kesimi harcamalarının kontrol altında tutulması tavsiye edilmektedir. Öncelikle personel sayısının azaltılması önerilirken, aynı zamanda, personel alımının siyasi etkilerden kurtararak liyakat esasına dayandırılması için reformlar yürütülmesinden bahsedilmektedir. Yapılan uygulamalarla, hem kamu hem de TMSF bankalarının şube ve personel sayılarında azalmaların meydana geldiği görülmektedir. Ayrıca, kamu kesimi maaşlarının zaten çok düşük düzeyde olduğu ve bunun da kamuya nitelikli personel alımını engellediği yönünde önemli bir tespit yapılmaktadır. Daha önce incelediğimiz belgelerde hep personel sayısının azaltılmasından ve personel reformundan bahsedilirken, kamudaki ücretlerin düşüklüğünü ilk kez dile getiren bu inceleme olmuştur.

İncelemede, bazı özel mesleki örgütlerin ve hizmet sunucularının kanunla fiyat tespit etme yetkisi aldıkları, rekabetin önündeki bu kanuni engelin kaldırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu durum, devletin kullandığı yetkilerin özel sektör ya da STK'lara devri anlamındaki deregülasyonu tarif etmektedir. Devletin küçültülmesinde, deregülasyon uygulamaları önemli bir yere sahiptir. Devletin dışına bir takım yetkilerin çıkarılmak istendiği bir dönemde bu durum bir kazanım olarak görülürken, aynı durum, genel olarak rekabetin özel olarak da regülasyon uygulamalarının önünde bir engel olarak algılanmaktadır. Buradan anlaşıldığı gibi, yeni dönemde önemli olan piyasa menfaatlerinin neyi istediğidir. Daha önce istediği bir şeyi menfaatlerine halel getiriyorsa daha sonra pekala istemeyebilir. Yeniden vurgulayacak olursak, sadece yukarıdaki anlamdaki deregülasyon uygulaması Türkiye için istenmemektedir. Yoksa deregülasyon istenmiyor gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. Çünkü deregülasyon, regülasyon uygulamalarının varlık sebebidir. O olmadan diğerinin olması mümkün değildir. Bu yüzden inceleme, diğer OECD ülkelerinin tecrübeleri, yüksek kaliteli düzenleme sisteminin geliştirilmesinde ilk adımın deregülasyon olduğunu ve bunun, tüm ekonomi çapında esneklik ve büyüme

potansiyeli getiren etkinlik ve yenilikler için önemli bir itici güç olduğu vurgusuyla dile getirmektedir. Deregölasyon kavramının açıkça kullanıldığı belgelerden biridir.

Devletin ekonomiye doğrudan müdahalesinin azaltılması süreci, açık bir rekabet politikasının geliştirilmesi ile başarılmış denilerek rekabet politikalarının⁴⁵³ devletin küçültülmesindeki stratejik yerini göstermektedir. Rekabet Yasası 1994’de çıkarıldığı halde, Rekabet Kurulu üyelerinin 1997’de atandığı bildirilmektedir.

Hükümetin hala fiyat ayarlamalarına müdahale ettiği, bu konudaki düzenleyiciliğini terk etmediği ifade edilmektedir. Bir başka konuda, kamu bankalarının yarı mali operasyonları üzerindeki hükümetin takdir yetkisini azaltacak önlemlerin alınması sağlanmıştır.

Devlet tarafından yönetilen bir ekonomiden, piyasa ve sivil toplum tarafından yönlendirilen bir ekonomiye geçişin tamamlanması istenmektedir. Bu durum, tamamıyla ekonomi üzerinde devletin kullanmış olduğu bazı yetkilerin, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının eline geçmesiyle sonuçlanacağından bir deregölasyon uygulaması olarak da kabul edilebilir.

Ticaretin liberalleştirilmesi; piyasa ekonomisine geçiş ve özel sektöre daha fazla rol verilmesi; Türkiye’nin, liberalize edilen sektörlerde mülkiyeti, politika geliştirilmesi ve düzenlemelerin rutin olarak gözden geçirilmesi işlevlerinin birbirinden ayrılması stratejisinin bir parçası olarak giderek artan biçimde bağımsız düzenleyici modelini kullandığı; serbestleşmeye doğru atılan adımlara rağmen, ekonominin pek çok alanının halen devletin kontrolü veya mülkiyeti altında olduğu tespiti; Telekomünikasyon operatörleri üzerindeki yabancı hisse sınırlandırmalarının gereksiz olduğu ve iptal edilmesi yönündeki talepler liberalizasyon sürecinin ortaya çıkışını göstermektedir.

Özelleştirmenin bir an önce yapılması savunulurken, sermaye piyasalarının az gelişmiş olduğu ve düzenleme çerçevesinin tamamlanmadığı veya yeni olduğu yerlerde parça parça satış yaklaşımının en iyi yöntem olduğu iddia edilmektedir. Türkiye’de gerçekleştirilen blok satışlar düşünüldüğünde, bırakın özelleştirmelerin yanlışlığını, özelleştirme yöntemleri konusunda bile bir sürü yanlışın yapıldığı söylenebilir.

⁴⁵³ Rekabet politikası; sübvansiyonlar, iç ve dış ticaret, devlet tekeli ve kamuya ilişkin satın alma politikalarını içeren geniş bir kavramdır.

Yapısal, kurumsal ve düzenleyici reformların bir an önce yerine getirilmesi istenmektedir. En son reformlar, öncelikle ekonomik durumu iyileştirme üzerinde yoğunlaşmış olmakla birlikte, düzenleyici ve kamu yönetimi ile ilgili reformların ikinci plana düşmemesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca, OECD 1997 Raporu, idarenin her düzeyinde reform yapılması için hükümetleri teşvik etmektedir. Etkili bir yargı altyapısı bulunmasında söz edilerek, devletin ekonomiye müdahalesi azaldıkça, oyunun kuralları için hakem rolünün genişlemesi gerekeceğinden, yargının öneminin daha iyi ortaya çıkacağı iddia edilmektedir. Bir çok OECD ülkesinin aksine, Türkiye’de düzenleyici reformu koordine etmekten ve hükümet çapında düzenleme kalitesine bakmaktan sorumlu bir idari biriminin olmaması, düzenleyici reformun hızı ve düzenleme kalitesinin gayri muntazam işlemesine neden olmuştur, tespiti yapılmıştır. Yapılan koordinasyonun çoğunun, IMF desteğinde hazırlanan programlar ile AB Müktesebatına intibak sürecinin sağladığı ifade edilmektedir. Ayrıca, yerel yönetimlerin reforma tabi tutulması istenmektedir.

Düzenleyici yönetim 1997 OECD Raporu’na göre iyi düzenleme şu hususları kapsamalı: (1) açıkça belirtilmiş politika hedeflerine hizmet etmek ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlamak, (2) sağlam bir yasal temel üzerine oturmak, (3) reformun etkilerinin tüm topluma yayılacağı göz önünde tutulursa, yaratılacak faydaların yapılan masraflardan daha fazla olmasını sağlamak, (4) maliyeti ve piyasa çarpıtmalarını asgari düzeyde tutmak, (5) piyasa teşvikleri ve hedefleri bazındaki yaklaşımları geliştirmek, (6) kullanıcılar için açık, basit ve pratik olmasını sağlamak, (7) diğer düzenlemeler ve politikalarla uyumlu olmak ve (8) yurtiçi ve yurtdışı düzeylerde rekabet, ticaret ve yatırımı kolaylaştıracak prensiplere uyumlu olmak.

Yönetişimle ilgili olarak, Ekonomik ve Sosyal Konsey’den söz edilmektedir. Şeffaflık, etkinlik ve hesap verebilirlik de incelemede geçmektedir.

IV- Devletin Küçültülmesine Yönelik Yasal Düzenlemeler

İdeolojik, teorik ve politik düzeyde belirlenen bir takım gelişmelerin anlam ifade edebilmesi için, bunların yasalaşması gerekmektedir. Ancak uygulamaya konulmaları, bu aşamadan sonra mümkündür. Bu sebeple 1980 sonrası yeni sağ

politikaların çizdiği sınırlar doğrultusunda zaman zaman anayasalar başta olmak üzere, yasalarda kimi değişiklikler yapılmaya çalışılmıştır. Devletin form değiştirme döneminde, yeni devlet biçimine uygun yasal düzenlemelerin yapılması da bir zorunluluk olmuştur. Çünkü bu dönemde devletin görev tanımlaması değişmiş; personel politikası ve örgüt yapısında gelişmeler yaşanmış; deregülasyon uygulamaları görülmüş; yabancı sermayenin özendirilmesi, özelleştirmelerin hız kesmeden devam etmesi, yeni bir takım düzenleme anlayışının hakim olması, yerel yönetimlere bazı yetkilerin verilmek istenmesi ve yeni iktidar yapılarının geliştirilmeye çalışılması, bunlarla ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasını gerektirmiştir.

Öncelikle bir temel yasal düzenlemeye ihtiyaç duyulmuş ve onunla bağlantılı kimi yasalar da parlamentonun onayından geçirilmiştir. Temel yasa Cumhurbaşkanı tarafından anayasal gerekçelerle veto edilmiştir. Türkiye’de devletin küçültülmesinin algılanışını göstermek için yapılan basın taramasında ve politika belgelerini analiz ederken kullanılan oniki kavram, belirlenen yasal düzenlemelerde aranarak, devletin küçültülmesi politikalarının yasalara yansımaları görülmek istenmiştir.

A- Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun⁴⁵⁴

Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanunu incelerken, sırasıyla yasa maddelerinin devletin küçültülmesi ile ilgili kavramlarla olan ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yasanın 5. maddesinde, kamu hizmetlerine ilişkin kararların alınmasında, ilgili kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin görüş ve önerilerinden yararlanılması hüküm altına alınarak, nasıl bir katılım hedeflendiği de açıklık kazandırılmaktadır. Yine aynı maddede, kamu kurum ve kuruluşlarının, kanunlarla kendilerine açıkça görev olarak verilmeyen ve kuruluşun amacıyla doğrudan ilgili olmayan alanlarda işletme kuramayacakları, mal ve hizmet üretimi yapamayacakları, bu amaçla personel, bina, araç, gereç ve kaynak tahsis edemeyecekleri belirtilmektedir. Böylece, kamunun girişim kabiliyetine sınırlama

⁴⁵⁴ 15.7.2004 tarih ve 5227 sayılı Kanun.

getirilmektedir. Personel, bina, araç, gereç ve harcamalar bakımından kamu kurum ve kuruluşları kontrol altında tutularak, dengesiz bir büyümenin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kamunun hizmet üretimi sınırlandırılırken, aynı zamanda harcamalarına, personel sayısına ve örgüt olarak büyümesine de sınırlandırma getirilmiştir.

Kanunla kendilerine görev olarak verilmeyen alanlarda kamu kurum ve kuruluşlarının şirket kuramamaları normal görülebilir. Bu durum basit bir örnekle açıklanabilir. Diğer bütün hastanelerde olduğu gibi büyük bir hastanede temizlik ve hijyen çok önemlidir. İhaleyle hizmet satın almaktansa, kendi kurmuş olduğu bir temizlik şirketi vasıtasıyla daha ucuza bu hizmetin karşılanabileceği planlanabilir. Ama, hastanenin açık görev tanımlaması içerisinde temizlik şirketi işletmeciliği yapması yasal olarak yer alamayacağından, hastaneyi karlı hale getirecek bir girişim engellenmiş olacaktır. Birçok sektörde buna benzer sıkıntılar yaşanması olasıdır.

Merkezî idarenin kamu hizmetleri ile ilgili yetki ve sorumlulukları 6. maddede, kamu hizmetlerine ilişkin ulusal düzeyde genel ilke ve politikalar, amaç ve hedefler ile standartları belirledikten sonra bunların hukuka, belirlenen politika ve standartlara uygunluğunun izlenmesi, değerlendirilmesi ve denetlenmesi biçiminde sıralanmaktadır. Ayrıca, hizmetlerin verimli bir şekilde merkezî idare ile mahallî idareler arasında koordinasyon içerisinde yerine getirilmesini sağlamak da merkezi idarenin sorumluluklarındandır. Kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum örgütleri arasında iletişim ve işbirliğini sağlayıcı mekanizmalar oluşturarak, hizmet ve işlev kapasitelerini geliştirmek de merkezi idarenin sorumlulukları arasında yer almaktadır.

Hizmet üreten bir merkezi yönetim yerine, politika ve standart belirleyen ve bunların hukuka uygun biçimde yapılıp yapılmadığını denetleyen, kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör ve sivil toplum örgütleri arasında işbirliği sağlayıcı mekanizmalar oluşturan bir merkezi yönetim tarif edilmektedir. Böylece, üretim alanından çekilen merkezi yönetim, çekildiği alanda özel sektör ve sivil toplumun daha rahat faaliyet gösterebilmesi için gerekli tedbirleri almakla sorumlu kılınmıştır. Bunun sonucunda, piyasa koşullarının problemsiz işleyebileceği bir ortamı da sağlamış olacaktır.

7. madde merkezî idarenin yürüteceği görevleri adalet, savunma, güvenlik, istihbarat, dış ilişkiler ve dış politika olarak sıralamaktadır. Daha sonra maliye, hazine, dış ticaret, gümrük ile piyasalara ilişkin düzenleme görev ve hizmetleri gelmektedir. Ulusal düzeyde ekonomik, sosyal ve fizikî plânları hazırlaması, millî eğitim, diyanet, sosyal güvenlik, tapu ve kadastro, nüfus ve vatandaşlık işleri, acil durum yönetimi ve sivil savunma hizmetleri, vakıflar, mahallî idarelere teknik ve malî yardımda bulunma, rehberlik yapma ve eğitim desteği sağlama, kanunlarla münhasıran merkezî idare tarafından yerine getirilmesi öngörülen ulusal nitelikli veya birden çok ili kapsayan diğer görev ve hizmetler olarak merkezi yönetimin görevleri sayılmaktadır.

Devletin asli görevleri arasında sayılan görevler, merkezi idarenin öncelikli görevleri olarak belirlenmiş ve piyasaları düzenlemekle de görevli kılınmıştır. Merkezi idarenin yapması gereken görevler ve hizmetler birer birer yasada sayılmaktadır.

Madde 8’de mahallî müşterek ihtiyaçlara ilişkin her türlü görev, yetki ve sorumluluklar ile hizmetler mahallî idareler tarafından yerine getirilir denilerek, mahalli idareler genel, merkezi yönetim ise özel görevli olarak öngörülmüştür.

Madde 9’da merkezi idarenin, mahalli idarelerin sorumluluk alanlarına giren görev ve hizmetler için mahallî düzeyde teşkilât kuramayacağı, doğrudan ihale ve harcama yapamayacağı, fakat merkezî idarenin görevleri arasında sayılan hizmetlere ait yatırımlardan ilgili bakanlıkça uygun görülenlerin, mahallî idarelerin eliyle de gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır. Mahallî idarelerin görev, yetki ve sorumluluk alanlarına giren konularda çıkarılacak tüzük, yönetmelik ve benzeri düzenlemelerde, mahallî idarelerin yetkilerini kısıtlayıcı, mahallî hizmetleri zayıflatıcı ve yerinden yönetim ilkesine aykırı hükümler konulamayacağı ifade edilmiştir.

Merkezi yönetim yerel yönetimler karşısında bir anlamda geriye çekilmekte ve sınırlandırılmaktadır. Diğer bir deyişle yerel yönetimler güçlendirilmekte ve bu durum yasal güvenceye kavuşturulmaktadır. İzleyen maddede de, yerel yönetimlere yetki, görev ve sorumluluklarıyla orantılı gelir kaynaklarının sağlanacağı ve bunlara genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından pay ayrılacağı belirtilmektedir.

11. madde, kamu hizmetlerinin daha etkili ve verimli olarak yerine getirilebilmesi amacıyla, merkezi yönetim ile yerel yönetimler, kendilerine ait

hizmetlerden kanunlarda öngörülenleri, ilgileri itibariyle üniversitelere, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına, hizmet birliklerine, özel sektöre ve alanında uzmanlaşmış sivil toplum örgütlerine gördürebilir şeklindedir.

Yasanın bundan önceki maddeleri, bu madde ile daha bir açıklık kazanmaktadır. Merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin, dolayısıyla devletin etkili ve verimli hizmet üretmediği kabul edilmektedir. Bu sebeple, sunmaları gereken hizmetleri, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarına gördürmelerinin yolu açılmaktadır. Böylece, yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin değil, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının bu hizmetlerin sunumunda öne çıkarılmasının asıl hedef olduğu anlaşılmıştır. Kısacası, hizmetlerin gördürülmesi devlet dışına taşırılmış bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, hizmetlerin sunumu bakımından eskisine oranla devlet küçültülmüştür denebilir.

Bakanlıkların merkez ve taşra teşkilâtından oluştuğu ifade edilen 16. maddede, ekli (I) sayılı cetvelde sayılan bakanlıklardan Adalet Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, ekli (II) sayılı cetvelde gösterilenler Dışişleri Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı'nın taşra teşkilâtı kuramayacakları bildirmektedir.

(I) ve (II) sayılı cetveller incelendiğinde, taşra teşkilatı kuramayacak bakanlıkların Dışişleri Bakanlığı hariç, hepsi özelleştirmelerin gerçekleştirilmiş olduğu alanlarda şu an için faaliyet gösteren bakanlıklardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, özelleştirilmiş olan alanda mal ve hizmet üretiminde bulunulmayıp yalnızca norm ve standart belirlemekle görevli olacak olan merkezi yönetimin taşrada teşkilatlanmasına da gerek görülmemektedir. Taşra teşkilatı kurabilecek olanlarsa, genel olarak devletin asli görevlerini yerine getiren bakanlıklardır. Milli Eğitim ve Dışişleri Bakanlıklarının özel durumları bunun istisnasını oluşturmaktadır.

Madde 26 ilişkili kuruluşları, piyasalara ilişkin düzenleyici ve denetleyici görev yapan, kamu tüzel kişiliği ile idarî ve malî özerkliği haiz, özel kanunla kurulan kuruluşlar biçiminde tanımlamaktadır.

Piyasalara ilişkin düzenleme ve denetleme görevini yerine getirecek olan bu üst kurullar, kamu tüzel kişiliği dışında, idari ve mali özerkliği olan kuruluşlar olarak kurulmak istenmiştir. Regülasyon düzenlemelerini bunlar tarafından yerine getirilecektir.

Bakanlıklarda, bakanlık stratejilerinin, amaç ve politikalarının belirlenmesine, bakanlık hizmet ve teşkilâtının geliştirilmesine, bakanlık faaliyetlerinin performans sonuçlarının değerlendirilmesine yardımcı olmak üzere Strateji Geliştirme Kurulu kurulmasını öngören 27. maddeye göre, bakanlık müsteşarının başkanlığında, bakanlıkların kuruluş kanunlarında belirtilen birim amirlerinden oluşan ve konu ile ilgili kişilerin, kamu veya özel kuruluş ve sivil toplum örgütü temsilcilerinin çağrılabilmesi belirtilmektedir.

Görüldüğü gibi, bakanlıkların politika belirleme süreçlerine özel kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri de dahil edilmek istenmektedir.

40. madde, merkezî idareye dahil kurum ve kuruluşlarla il özel idareleri, belediyeler ve bunlara bağlı kuruluşların ve mahallî idare birliklerinin dış denetiminin kanunla belirlenecek usul ve esaslar çerçevesinde Sayıştay tarafından yapılacağı veya yaptırılacağı, sorumluların hesap ve işlemlerinin kesin hükme bağlanacağını ifade etmektedir. Bu amaçla Sayıştay'ın teşkilât yapısı içinde özel ihtisas daireleri oluşturulabileceği gibi, bölge düzeyinde birimlerin kurulmasının yolu açılmaktadır.

Denetimin Sayıştay tarafından yapılacağı veya yaptırılacağı, aynı zamanda Sayıştay'ın denetim hizmetini özel kuruluşlardan satın alabileceği biçiminde de yorumlanabilir. Böylece Sayıştay, denetim hizmeti sunan şirketlerden bu hizmeti satın alabilecektir. Maddede belirtildiği gibi geniş bir alanı denetlemekten sorumlu olan Sayıştay'ın, kısa vadede bu gereksinimi bizzat kendi denetmenleri ile karşılamasının pek mümkün olamayacağı gibi, yönetim olgusunun öğelerinden olan

denetimin⁴⁵⁵ aksamaması için böyle bir yol izlenmesi olasıdır. Diğer bir deyişle, denetimin özelleştirilmesine zemin hazırlanmış olmaktadır.

İnsan kaynakları yönetimi adı altında 46. maddede kamu personel yönetimi düzenlenmektedir. Bu madde ile ilgili Cumhurbaşkanı'nın veto gerekçesi⁴⁵⁶ oldukça anlamlıdır. Yasa'nın 46. maddesinin, üçüncü fıkrasında, diğer kamu görevlileri ile işçilerden tam ya da kısmi zamanlı olarak, kadro koşuluna bağlı olmaksızın sözleşmeli statüde çalıştırılacakların görevleri, hak ve yükümlülükleri ile performans ölçütlerinin sözleşmelerinde düzenleneceği, belirtilmiştir.

Maddenin birinci ve ikinci fıkralarında, kamu hizmetlerinin memurlar, diğer kamu görevlileri ve işçiler eliyle yürütüleceği; memurlar ve diğer kamu görevlilerinin işe alınmaları ve görevde yükselmelerinin ehliyeteye dayalı seçme sınavı ve liyakat esasına göre yapılacağı kurala bağlanmıştır.

Bu kuralda, diğer kamu görevlileri, memurlar gibi, genel yönetim ilkelerine göre yürütülen asli ve sürekli kamu hizmetlerinde çalışan personel olarak düzenlenmiştir.

Anayasa'nın 128. maddesinde, memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ile diğer özlük işlerinin yasayla düzenlenmesi öngörülmüştür. Oysa, maddenin üçüncü fıkrasında, diğer kamu görevlilerinin görevleri, hak ve yükümlülükleri ile performans ölçütlerinin sözleşmelerinde yer alacağı belirtilmiştir. Bu durumyla düzenleme, Anayasa'nın 128. maddesine aykırı düşmektedir.

49. maddede, 24.6.1983 tarihli ve 72 sayılı Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin yürürlükten kaldırıldığı belirtilmiştir. Ayrıca, 10.12.2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun eki (I) sayılı cetvelde yer alan "37-Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu" ve "43-Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü" ibarelerinin cetvelden çıkarıldığı ifade edilmektedir.

⁴⁵⁵ Yönetim olgusunun öğeleri için bkz: Kurthan Fişek, **Yönetim**, Ankara: Sevinç Matbaası, 1979, s. 133.

⁴⁵⁶ Bu madde veto gerekçesine dayanılarak yorumlanmıştır. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in bu yasayla ilgili veto gerekçesine aşağıdaki adresten ulaşılabilir. Bkz: www.turkiye.gov.tr/sourcedesign/TURK.asp?cont=&pid=&web_id=basbakanlik&sayfa_id=basbakanlik.kamudayenidenyapil (16.8.2005).

9.5.1985 tarihli ve 3202 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanunla kurulan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kaldırılmıştır.⁴⁵⁷

Dışişleri Bakanlığı ile Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı hariç bakanlıkların ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yurt dışı teşkilâtı kaldırılmış ve yurt dışı kadroları iptal edilmiştir.

Kamudaki kimi örgütlerin birleştirilerek, kimilerinin kapatılarak devletin küçültülebileceği, daha önce incelenen belgelerde görülmüştü. Böylece örgüt olarak bir küçülme sağlanarak, harcamalardan tasarruf edileceği de hesaplanmıştır. Ekonomik alanda yaşanan bir takım değişiklikler sonucu, eski ekonomik yapı üzerine kurulmuş bir takım kuruluşlar işlevsiz duruma düştükleri gibi, yeni kurulanlarla ya da yeni görev yüklenenlerle birlikte mükerrer iş yapar duruma gelmektedirler. Dolayısıyla, bu durumu önlemek için kimilerinin kaldırılması gerekmektedir.

Yüksek Denetleme Kurulu, 72 sayılı Kanun Hükmünde Kararname uyarınca, KİT'leri, sosyal güvenlik kuruluşlarını, özel yasalarında Yüksek Denetleme Kurulu'nun denetimine bağlı olduğu belirtilen kurum ve kuruluşları denetlemektedir.⁴⁵⁸ Başta KİT'ler olmak üzere sosyal güvenlik alanında da özelleştirmeler ilerlemektedir. KİT'ler büyük oranda özelleştirilmiştir. Sosyal güvenlik kuruluşları da önce birleştirilip daha sonra özel sigortacılığa geçilmesiyle ileriye yönelik tasfiye sürecine girecektir. Böylece, Yüksek Denetleme Kurulu'nun görev alanı iyice daralacaktır. Bu nedenle, Yüksek Denetleme Kurulu'nun Sayıştay'a devredilmesini bu kapsamda değerlendirmek daha doğru bir yaklaşımdır. Kısacası, devletin ekonomik ve sosyal görevlerinden geri çekilmesinin bir sonucu olarak, devletin yeni işlevlerine uygun yapılanmasının gerçekleşmesi söz konusu olmaktadır.

İhale usulüyle hizmet gördürme yöntemlerinin yaygınlaşmasıyla beraber, devletin bizzat emanet usulüyle iş gören kuruluşları da gözde kuruluşlar arasındaki yerlerini kaybetmişlerdir. Özellikle köylere yönelik altyapı hizmetleri götürülmesinde başarılı çalışmalar yapmış olan Köy Hizmetleri Genel

⁴⁵⁷ Bkz: www.tbmm.gov.tr/ (16.8.2005), Bununla ilgili yasal düzenleme 13.1.2005 tarih ve 5286 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Kaldırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'la yapılmıştır.

⁴⁵⁸ Bkz: www.turkiye.gov.tr/sourcedesign/TURK.asp?cont=&pid=&web_id=basbakanlik&sayfa_id=basbakanlik.kamudayenidenyapil (16.8.2005)

Müdürlüğü'nün kapatılmasını bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Büyük miktarlarda paraların söz konusu olduğu bu alanın özel alana terk edilmesi, karlılıkları sıkışmış olan sermaye için büyük bir fırsat yaratmıştır. Devletin hizmet üreten herhangi bir biriminin kaldırılmasıyla, örgüt olarak küçülmesine verilebilecek somut bir örnektir.

B- Yerel Yönetim Yasaları

Merkezi yönetim ve taşra teşkilatı, yeni ekonomik yapıya uygun olarak biçimlendirilirken yerel yönetimler de bu düzenlemenin dışında tutulmamıştır. Bu bölümde İl Özel İdaresi Kanunu, Belediye Kanunu ve Büyükşehir Belediyesi Kanunu yerel yönetim yasaları başlığı altında devletin küçültülmesi politikaları ışığında incelenecektir.

1- İl Özel İdaresi Kanunu⁴⁵⁹

Belirtilen İl Özel İdaresi Kanunu'nda devletin küçültülmesi ile ilgili kullanılan kavramlar aranarak, analiz edilmiştir. Kanun madde madde taranarak, ilgili maddeler değerlendirilmiştir.

İl Özel İdaresi Kanunu madde 31'de, stratejik plân, varsa üniversiteler ve meslek odaları ile konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınarak hazırlanır ve il genel meclisinde kabul edildikten sonra yürürlüğe girer, denilmektedir.

Vali'nin hazırlamakla sorumlu kılındığı stratejik planın hazırlanmasında meslek odaları ve sivil toplum örgütlerinin görüşlerinin alınması durumu, yerel yönetim olarak nitelenebilir. Böylece, bürokrasi, sermaye ve sivil toplum örgütlerinin katılımıyla geleceğe yönelik bir planlamanın yapılması söz konusu olmaktadır.

Madde 36'da, norm kadro ilke ve standartlarının İçişleri Bakanlığı ve Devlet Personel Başkanlığı tarafından müştereken belirleneceği, bu ilke ve standartlar

⁴⁵⁹ 22.2.2005 tarih ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, RG: 4.3.2005 tarih ve 25745 sayı.

çerçevesinde norm kadro çalışmasını il özel idaresinin yapacağı veya yaptıracığı bildirilmektedir.

İl özel idaresinin norm kadro çalışmasını “yapar veya yaptırır” ifadesinden, bu çalışmayı hizmet satın alma yoluyla yaptırabileceği anlamı çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, bu konuda uzman bir özel sektör kuruluşuna ihaleyle yaptırabileceği bir ortam doğmaktadır.

Ayrıca il özel idarelerinin, norm kadro unvan ve sayıları dahilinde olmak kaydıyla, çevre, sağlık, veterinerlik, teknik, hukuk, sosyal ve ekonomi, kültür ve sanat, bilişim ve iletişim, plânlama, araştırma ve geliştirme, eğitim ve danışmanlık alanlarında; tabip, uzman tabip, veteriner, avukat, mühendis, çözümleyici ve programcı, mimar, ebe, hemşire, teknisyen ve tekniker gibi ihtiyaç duydukları uzman ve teknik personeli, sözleşme ile çalıştırabilecekleri; bu şekilde sözleşmeli olarak çalıştırılacakların, yürütecekleri hizmete ilişkin nitelikleri taşımalarının şart olduğu; sözleşmeli personel eliyle yürütülen hizmetlere ilişkin boş kadrolara ayrıca atamanın yapılamayacağı, bu maddede vurgulanmaktadır.

Sayılan personel unvanlarından da anlaşıldığı gibi, hemen hemen her konudaki hizmetlerin sunumunun sözleşmeli personel eliyle gördürülmesine olanak sağlanmaktadır. İl özel idarelerine, özel sektör kuruluşları gibi esnek istihdamla personel temin edilmesi söz konusu olmaktadır.

Norm kadro çalışmaları yapılarak personel sayısı azaltılırken harcamalardan tasarruf edilmesi de söz konusudur. İl özel idaresi stratejik plan yapım işini özel sektöre vererek, bunu kendi personeli eliyle yapmaktan vazgeçtiği gibi özel sektörü de desteklemiş olmaktadır. Ayrıca yönetim uygulaması da, bu yasal düzenleme içinde vucut bulmuştur.

2- Belediye Kanunu⁴⁶⁰

Belediye Kanunu’nda devletin küçültülmesi ile ilgili kullanılan kavramlar aranarak, analiz edilmiştir. Kanun maddeleri incelenerek, ilgili maddeler üzerinde çalışılmıştır.

⁴⁶⁰ 3.7.2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu; RG: 13.7.2005 tarih ve 25874 sayı.

Belediye Kanunu 11. madde, nüfusu 2.000'in altına düşen belediyelerin, Danıştay'ın görüşü alınarak, İçişleri Bakanlığı'nın önerisi üzerine müşterek kararname ile köye dönüştürüleceğini; tüzel kişiliği kaldırılan belediyenin tasfiyesinin il özel idaresi tarafından yapılacağını; bu belediyenin taşınır ve taşınmaz malları ile hak, alacak ve borçları ilgili köy tüzel kişiliğine intikal edeceğini bildirmektedir.

Böyle bir yasal düzenlemenin ekonomik gerekçelerle yapıldığı açıktır. Küçük belediyelerin yeterli gelir kaynaklarına sahip olmadıkları, merkezi yönetime yük olduğu gibi gerekçeler bunun altyapısını oluşturmaktadır. Unutulmaması gereken nokta, bu ölçekteki birimlerde belediye örgütünün bulunması sayesinde kentleşmenin ve kent kültürünün buralara taşındığıdır. Planlama, çöp, temizlik, sağlık, eğitim, altyapı hizmetlerinin sunulması, kültürel faaliyetlerin daha yoğun yaşanması ve hepsinden önemlisi yerel düzeyde demokrasinin devamlılığı açısından bu belediyelerin kaldırılması uygun olmayabilir.

Madde 13'de, belediyenin, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapacağı ve bu çalışmalarda üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, sivil toplum kuruluşları ve uzman kişilerin katılımını sağlayacak önlemleri alacağı ifade edilmektedir.

Görüldüğü gibi, belediyelerin de yerel yönetişimin geliştirilmesi konusunda gayret göstermeleri yasal güvenceye alınmaktadır.

Yasanın 14. maddesi, "Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla;

a) İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır.

...Belediye, kanunlarla başka bir kamu kurum ve kuruluşuna verilmeyen mahallî müşterek nitelikteki diğer görev ve hizmetleri de yapar veya yaptırır" biçiminde düzenlenmiştir.

14/a maddesine dayanarak, bugüne kadar devlet memuru zabıtalari kolluk kuvveti olarak kullanan belediyeler, özel sektörden zabıta hizmeti satın almaya başlamışlardır. 13 Temmuz 2005 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5393 sayılı yeni Belediye Kanunu’nun verdiği yetkiye dayanarak, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ihaleyle özel sektörden zabıta hizmeti alan ilk yerel yönetim olmuştur. Zabıta yardımcısı adı altında İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne alınan 450 özel zabıta, diğer meslektaşlarıyla aynı yetki ve sorumlulukta görev yapacaklardır. 4 aylık 2,2 milyon YTL bedelle açılan ihale sonucu özel sektörden zabıta hizmeti alınması uygulaması izleyen yılda da devam edecektir. Özel zabıtalari, ihale şartnamesi gereği yemek ve yol masrafları dahil 700 YTL civarında ücret alacaklardır. Yasanın 14/a maddesindeki “Belediye, ...zabıta,.. hizmetlerini yapar veya yaptırır” ibaresindeki “yaptırır” kelimesine dayanarak özel sektörden zabıta hizmeti alınmıştır.⁴⁶¹

14. maddenin tamamına bakıldığında, daha bir çok alanda belediyeler ihale yöntemi ile hizmet satın alabileceklerdir. Buna dayanarak, Türkiye’deki bütün belediyeler bu yöntemi kullanabileceklerdir. Baştan beri, yerelleşmenin özelleştirmeye yol açtığı noktasındaki savımız, bir yasal düzenleme ve buna dayanan somut bir uygulamayla desteklenmiştir.

Belediyenin yetkileri ve imtiyazlarını sayan 15. madde, “...d) Özel kanunları gereğince belediyeye ait vergi, resim, harç, katkı ve katılma paylarının tarh, tahakkuk ve tahsilini yapmak; vergi, resim ve harç dışındaki özel hukuk hükümlerine göre tahsili gereken doğal gaz, su, atık su ve hizmet karşılığı alacakların tahsilini yapmak veya yaptırmak.

e) Müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek; kaynak sularını işletmek veya işlettirmek.

f) Toplu taşıma yapmak; bu amaçla otobüs, deniz ve su ulaşım araçları, tünel, raylı sistem dâhil her türlü toplu taşıma sistemlerini kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek.

⁴⁶¹ www.memurlar.net/haber/28159/2.9.2005 (12.9.2005)

g) Katı atıkların toplanması, taşınması, ayrıştırılması, geri kazanımı, ortadan kaldırılması ve depolanması ile ilgili bütün hizmetleri yapmak ve yaptırmak.

p) Kara, deniz, su ve demiryolu üzerinde işletilen her türlü servis ve toplu taşıma araçları ile taksi sayılarını, bilet ücret ve tarifelerini, zaman ve güzergâhlarını belirlemek; durak yerleri ile karayolu, yol, cadde, sokak, meydan ve benzeri yerler üzerinde araç park yerlerini tespit etmek ve işletmek, işlettirmek veya kiraya vermek...; kanunların belediyelere verdiği trafik düzenlemesinin gerektirdiği bütün işleri yürütmek...

Belediye, (e), (f) ve (g) bentlerinde belirtilen hizmetleri Danıştayın görüşü ve İçişleri Bakanlığının kararıyla süresi kırkdokuz yılı geçmemek üzere imtiyaz yoluyla devredebilir; toplu taşıma hizmetlerini imtiyaz veya tekel oluşturmayacak şekilde ruhsat vermek suretiyle yerine getirebileceği gibi toplu taşıma hatlarını kiraya verme veya 67. maddedeki esaslara göre hizmet satın alma yoluyla yerine getirebilir.

İl sınırları içinde büyükşehir belediyeleri, belediye ve mücavir alan sınırları içinde il belediyeleri ile nüfusu 10.000'i geçen belediyeler, meclis kararıyla; turizm, sağlık, sanayi ve ticaret yatırımlarının ve eğitim kurumlarının su, termal su, kanalizasyon, doğal gaz, yol ve aydınlatma gibi alt yapı çalışmalarını faiz almaksızın on yıla kadar geri ödemeli veya ücretsiz olarak yapabilir veya yaptırabilir..." şeklindedir.

Görüldüğü gibi, yerelleşmenin getirdiği yer özelleştirme olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sayılan hizmet alanları ve Türkiye'deki belediye sayısını düşünüldüğünde ciddi bir oranda kaynağın, liberalizasyonun da gerçekleştirilmesiyle birlikte yerli ve yabancı özel sektöre aktarılabileceği fark edilmektedir.

Aynen il özel idaresi kanununda olduğu gibi, burada da belediye başkanı, mahallî idareler genel seçimlerinden itibaren altı ay içinde; kalkınma plânı ve programı ile varsa bölge plânına uygun olarak stratejik plân ve ilgili olduğu yıl başından önce de yıllık performans programını hazırlayıp belediye meclisine sunmakla görevlidir ve stratejik plânın, varsa üniversiteler ve meslek odaları ile konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınarak hazırlanması, 41. maddede hüküm altına alınmıştır. Bu durum, yerel düzeyde yönetişimin oluşması için gerekli bir düzenleme olarak değerlendirilebilir.

49. maddeye göre, belediye ve bağılı kuruluşlarında, norm kadroya uygun olarak çevre, sağıık, veterinerlik, teknik, hukuk, ekonomi, bilişim ve iletişim, plânlama, araştırma ve geliştirme, eğitim ve danışmanlık alanlarında avukat, mimar, mühendis, şehir ve bölge plâncısı, çözümleyici ve programcı, tabip, uzman tabip, ebe, hemşire, veteriner, kimyager, teknisyen ve tekniker gibi uzman ve teknik personel yıllık sözleşme ile çalıştırılabilir.

Avukat, mimar, mühendis (inşaat mühendisi ve harita mühendisi olmak kaydıyla) ve veteriner kadrosu bulunmayan veya işlerin azlığı nedeniyle bu unvanlarda kadrolu personel istihdamına ihtiyaç duyulmayan belediyelerde, bu hizmetlerin yürütülmesi amacıyla, haftanın ya da ayın belirli gün veya saatlerinde kısmi zamanlı olarak sözleşme ile personel çalıştırılabileceğı; kısmi zamanlı olarak çalıştırılacak personel sayısı yukarıda belirtilen her unvan için birden fazla olamayacağı ve bunlarla yapılacak sözleşme süresinin takvim yılını aşamayacağı ifade edilmektedir.

İl özel idarelerine benzer bir istihdam yapısı belediyeler içinde uygun görülmüştür. Böylece, sözleşmeli istihdam yolu bir çok unvan için açılmış bulunmaktadır. Ayrıca kısmi zamanlı çalışma için zemin oluşturulmuştur. Uygulamada bu kişilerle doğrudan sözleşme yapılabileceğı gibi genellikle istihdam bürolarının devreye girmesi söz konusu olacaktır. Kamu görevi yapacak olan kişilerin bir yıllık sözleşmeler kapsamında ne derece başarılı olabilecekleri de diğerk bir tartışma konusudur.

Belediyede belediye meclisinin, belediyeye bağılı kuruluşlarda yetkili organın kararı ile park, bahçe, sera, refüj, kaldırım ve havuz bakımı ve tamiri; araç kiralama, kontrollük, temizlik, güvenlik ve yemek hizmetleri; makine-teçhizat bakım ve onarım işleri; bilgisayar sistem ve santralleri ile elektronik bilgi erişim hizmetleri; sağııkla ilgili destek hizmetleri; fuar, panayır ve sergi hizmetleri; baraj, arıtma ve katı atık tesislerine ilişkin hizmetler; kanal bakım ve temizleme, alt yapı ve asfalt yapım ve onarımı, trafik sinyalizasyon ve aydınlatma bakımı, sayaç okuma ve sayaç sökme-takma işleri ile ilgili hizmetler; toplu ulaşım ve taşıma hizmetleri; sosyal tesislerin işletilmesi ile ilgili işler, süresi ilk mahallî idareler genel seçimlerini izleyen altıncı ayın sonunu geçmemek üzere ihale yoluyla üçüncü şahıslara gördürülebileceğı 67. maddede belirtilmektedir.

Zabıta hizmetleri ile ilgili hizmet alımında olduğu gibi, burada da “üçüncü şahıslar” a derken, bu hizmetleri sunacak özel sektör şirketleri kastedilmektedir. Bir çok hizmet alanında yerli ve yabancı sermaye ayrımı olmadan, özel sektörün bu hizmet alanlarına girerek belediyelerin bu hizmetlerin üretiminden geri çekilmeleri söz konusu olacaktır. Bizzat yapan, eden belediye personelleri yerine ihale şartnameleri hazırlayan, onların kontrollerini yapan personel tipine gereksinim duyulacaktır. Böylece, daimi süreli personel istihdamı azalırken, bu hizmetleri yerine getirebilecek sözleşmeli personel istihdamına yönelik artacaktır.

Madde 76’ya göre belediyelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasî partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlamaları istenmektedir.

Yine izleyen maddede, Belediyelerin; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürllülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında belde de dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulamaları talep edilmektedir.

Bu maddelerden de anlaşıldığı gibi, çeşitli hizmetler konusunda karar alımına ve hizmet sunumuna katılım özendirilmektedir. Yönetişim modeli için uygun ortam yaratılmaktadır. Genel anlamada devletin, özel anlamda da yerel yönetimlerin (belediyelerin) çekildiği bir çok alana özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının girişi yasal düzenlemelerle teşvik edilmektedir. Katılım geniş tutulmuş gibi görülmesi rağmen, uygulamada genellikle daha örgütlü ve farklı çıkarlara hizmet edebilecek grupların bu tür etkinliklere katılımının daha yoğun olacağı açıktır. Katılımı istenen bir çok grup kendi rutin işlerini yapmaktan bu tür faaliyetlere gerekli zamanı ayıramayacaktır. Tek bir elden hizmet götürme konusunda belediyelerin verimli görülmediği bu alanlarda, birçok aktörün aynı anda ilgili alanlara girmesiyle oluşabilecek eşgüdüm problemlerinin asgariye indirilmesi de başka bir zorluk olarak karşımıza çıkacaktır.

Personel sayısının sınırlandırılmasıyla ilgili olan geçici 1. maddede, bu Kanunun yayımı tarihinde personel giderlerine ilişkin olarak 49. maddede belirtilen oranları aşmış olan belediyelerde bu oranların altına inilinceye kadar, boş kadro ve pozisyon bulunması ve bütçe imkânlarının yeterli olması kaydıyla 1.1.2005 tarihinde mevcut memur ve sözleşmeli personel sayısının yüzde onunu geçmemek üzere İçişleri Bakanlığınca zorunlu hâllere münhasır olacak şekilde verilecek izin dışında ilâve personel istihdam edilemeyeceği ve geçici iş pozisyonları için önceki yıldan fazla olacak şekilde vize yapılamayacağı bildirilmektedir.

3- Büyükşehir Belediyesi Kanunu⁴⁶²

Büyükşehir Belediye Kanunu, devletin küçültülmesi ile ilgili kavramlar açısından, yukarıda belirtilen diğer yasalarla kıyaslandığında, yalnızca bir madde bakımından ilgilidir.

Büyükşehir Belediye Kanunu 15. madde, İhtisas Komisyonu çalışmalarında uzman kişilerden yararlanılabileceğini, gündemdeki konularla ilgili olmak üzere; kurum temsilcileri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversitelerin ilgili bölümlerinin, sendikalar (oda üst kuruluşu bulunan yerlerde üst kuruluşun, sendika konfederasyonunun bulunduğu yerde konfederasyonun) ve uzmanlaşmış sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ile davet edilen uzman kişilerin, oy hakkı olmaksızın ihtisas komisyonu toplantılarına katılabileceklerini ve görüş bildirebileceklerini ifade etmektedir.

Her ne kadar oy kullanma hakları olmamakla birlikte sözü edilen grupların, kararların alınmasında yönlendirici olabilme olasılığı fazladır. Özellikle imar komisyonlarında büyük etkilerinin olabileceği yadsınamaz. Bu durum rant alanlarının paylaşımında ciddi sıkıntılara sebep olabilir. Katılımcılık olarak algılanmasına rağmen, paylaşım problemlerinin doğmasına neden olabileceği de unutulmamalıdır.

⁴⁶² 10.7.2004 tarih ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, RG: 23.7.2004 tarih ve 25531 sayı.

SONUÇ

Kapitalist sistemin işleyişini devam ettirebilmesi için uluslararası sermaye küreselleşmeye ihtiyaç duymuştur. Küreselleşmeden en yüksek verimi alabilmek için ise, küresel ekonominin önünde bir engel oluşturduğu düşünülen sosyal devletin küçültülmesi gerektiği tespit edilmiştir. Böylece bütün eleştiriler sosyal refah devletine yöneltilmiştir. Devletin görevlerinin çok fazla arttığı, bu görevlerini yerine getirebilmek için kamu harcamalarının büyük miktarlara ulaştığı, kamu personel istihdamının giderek arttığı, örgüt yapısının büyüdüğü ve bürokrasinin olumsuzluklarının önplana çıktığı eleştiriler arasında yer almıştır.

Devletin görevlerinin sınırlandırılmasına karar verilmesi, aslında bütün devlet yapısının baştan aşağıya yeniden yapılandırılması anlamına gelmektedir. Devletin asli görevlerine çekilmesi, yalnızca iç güvenlik, dış güvenlik ve adalet hizmetlerinin sunumunu üstlenmesi, daha öncesinde yaptığı bir çok görevi terk etmesi, personel sayısını, harcamalarını azaltması ve örgüt yapısını daraltması sonucunu doğurur. Dolayısıyla, devletin daha öncesinde yaptığı birçok hizmetin sunumunu devlet dışı kuruluşların üstlenmesi söz konusu olmaktadır. Toplum tarafından gereksinim duyulan bu hizmetler hala önemini korumaktadır. Bu yüzden hizmetlerin bir şekilde birileri tarafından sunulması gerekmektedir. Bu sunum ya devlet eliyle ya da devlet dışı örgütler eliyle gerçekleştirilecektir. Devletin hizmet sunumuna yaklaşımı ile özel sektörün bu sunuma yaklaşımı farklılık arz etmektedir. Çünkü devlet hizmet sunarken öncelik kamu yararına verilmekte iken, özel sektör hizmet sunarken kar amacı taşımaktadır. Ortaya çıkan bu kar, sermayenin küreselleşme arzusunu körüklemektedir. Başta eğitim, sağlık, enerji, haberleşme, altyapı vs. olmak üzere, bu hizmetleri sunumundan elde edilecek karın miktarı ulusal ve uluslararası sermayenin dikkatini çekecek kadar büyüktür. Ama sosyal refah devletinin belirtilen bu sektörlerde ve daha birçok sektörde tekel konumunda olması ve bu hizmetleri doğrudan kendisinin sunması, sermaye sınıfını zor durumda bırakmıştır. O yüzden sosyal refah devletinin artık küçültülmesi gerektiği ileri sürülmüştür.

Bunun için yoğun eleştirilerle sosyal refah devleti çözülmeye çalışılmıştır. Burada deregülasyon uygulamaları etkili olmuştur. Sosyal refah devletinin en belirgin özellikleri arasında doğrudan üretim yapması yer aldığından devletin

retimden çekilmesi gerektiği öncelikle vurgulanmıştır. Devletin üretimden çekilebilmesi için zelleştirme yöntemleri önemli bir araç olarak gündeme gelmiştir. Ayrıca sosyal refah devleti, düzenleme kapasitesi yüksek olan bir devlet formu olduğundan, bu özelliğinin zayıflatılması gerekmiştir. Böylece, devletin hukuki ve idari düzenleme kapasitesinin daraltılması söz konusu olmuştur. Bu kapsamda, kamu ve özel faaliyetler üzerindeki devlet denetimi azaltılmış ve rekabet ortamı yaratılmaya çalışılmıştır. Devletin kullandığı kimi yetkilerin özel sektör ya da STK'lara devri sağlanmak istenmiştir. Bu bağlamda devlet, bir takım hizmet ve ürünlerin fiyatlarını tespit etme yetkisini de devretmiştir. Bu gelişmelerin aynı zamanda rekabet ortamını güçlendireceği varsayılmıştır. Böylece retim ve düzenleme alanından devletin geri çekilmesi süreci başlamıştır.

Devletin çözülmesi sürecinde deregülasyondan sonra en etkili araç zelleştirme olmuştur. Doğrudan satış başta olmak üzere, ihale, imtiyaz sözleşmeleri, hisse devri, YİD, Yİ gibi bir çok yöntem, zelleştirme kapsamında kullanılmıştır. Özellikle KİT'lerin satışından özel sektör önemli karlar elde etmiştir. Devlet bu iktisadi kamu kurumlarını özelleştirmeden önce, gerekli rehabilitasyon çalışmalarını yapmıştır. Dolayısıyla bunları satın alan şirketler yeni yatırım yapma ihtiyaı bile hissetmemiştir. Bir çoğunun çok değerli arazilere sahip olduğu bilinmektedir. Diğer bir deyişle, özel sektör açısından bu kurumları işletmekten doğan karın yanı sıra, yalnızca bunları satın almış olmaktan dolayı ikinci bir kar daha ortaya çıkmıştır. Bu karlılık ortamında yerli sermayeye satılarak özelleştirilen birçok KİT, daha sonra farklı gerekçeler ileri sürülerek uluslararası sermayenin ortaklığına da açılmıştır.

Sadece karın ortaya çıkmış olması uluslararası sermaye için çok bir anlam ifade etmemektedir. nemli olan uluslararası sermayenin, bu zelleştirme sürecinden yararlanmasıdır. Özelleştirmelerin uygulandığı ülkelerde bunların yerli sermaye ile bir farklılıklarının kalmaması, aynı statüde kabul edilmeleri uluslararası sermayeye büyük avantaj sağlamaktadır. Bunun sonucunda yerli ve yabancı şirket ayrımı nemsizleşmiştir. Böyle bir durum ancak liberalizasyon uygulamalarıyla temin edilebilmiştir. Dolayısıyla liberalizasyon uygulamaları, uluslararası sermayenin en ücra köşelere kadar nüfuz edebilmesi için önemli bir araç olmuştur. Bir yandan karlılık bakımından sıkışmış olan uluslararası sermayenin önünün açılması fırsatı

doğmuşken diğer yandan, yeteri kadar sermaye birikimine sahip olmadığı iddia edilen gelişmekte olan ülkelere sermaye girişi sağlanmış olmaktadır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yerel yönetimlerin altyapı konusunda önemli eksiklikleri vardır. Ama birçoğu yeterli gelir kaynaklarına sahip olmadıkları için, bu hizmetleri yerine getirme işini uzun zamana yaymaktadır. Uluslararası kredi kuruluşları burada devreye girerek, ellerindeki sermayeyi yerel yönetimlere borç verebilecek bir ortamın yaratılması için çaba göstermektedirler. Çünkü uluslararası sermaye için yerel yönetimler cazip yatırım alanlarına sahiptir. Uluslararası sermaye ve yerli sermaye ayrımının kalmaması sonucunda, bu ihaleleri alabilecek krediyi bulma konusunda çokuluslu şirketler daha avantajlı konumdadırlar. Böyle bir gerçeklik sonucu, hem uluslararası finansal sermaye hem de uluslararası reel sektör aynı anda desteklenmiş olmaktadır. Bunun maliyetlerini ise, genel olarak gelişmekte olan ülke yerel yönetimleri, özel olaraksa o yerel yönetimin sınırları içinde yaşamalarından dolayı hizmetlerden yararlanmak zorunda olan vatandaşlar ödeyecektir. Bu yüzden DB ve AB'nin yerelleşme politikaları Türkiye'de de uygulanmak istenmektedir. Dolayısıyla, özelleştirmeyle merkezin bir takım yetkilerinin önce yerel yönetimlere ardından da özel sermayeye aktarılması söz konusu olmaktadır. Bütün bu gelişmelerin yönetilebilmesi açısından yerel yönetimler en uygun ölçeği oluşturmaktadır. Burada küreselleşme, özelleştirme ve yerelleşme ilişkisi bütün çıplaklığıyla ortaya serilmektedir.

Eleştirilen, eleştiriler doğrultusunda çözülmeye çalışılan sosyal refah devletinin yerine ikame edilecek devlet formunun oluşturulması süreci, bir reform sürecidir. Ekonomik ve idari alanda önemli reformlar yapılmaya çalışılmaktadır. İhracata yönelik politikalar belirlenmesi, karma ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçilmesi ve bunun sonucunda oluşan yapıyı yönetebilecek kamu yönetimi yapısının meydana getirilmesi ekonomik ve idari alanda yapılan reformların bağlantısını göstermesi açısından önemlidir. Devletin görevlerinin sınırlanması, onun birçok görevini terk etmesi anlamına gelir. Görevleri azalan devlet, personel sayısı ve örgüt yapısı açısından negatif yönlü bir değişim geçirir. Bu değişim personel ve örgüt bakımından yalnızca niceliksel bir değişimi değil, niteliksel bir değişimi de beraberinde getirir. Serbest piyasa ekonomisinin geleceğine inanan ve onun başarısı için uğraşabilecek nitelikte personel istihdam edilmesine izin veren modeller

geliştirilir. Bu özellikleri taşıyan personelin diğerleri ile aynı ortamlarda bulunarak, olumsuz etkilenmeyecekleri yeni örgütsel birimler yaratılır. Bu yüzden bir yandan devlet küçültülmeye çalışılırken bir yandan da alternatif birimler yaratılmaktadır.

Devletin kimi kuruluşları yavaş yavaş özelleştirilirken, özel sektör kuruluşları ve STK'ların da ilgili sektörlere girmesi, piyasanın düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Serbest piyasa ekonomisini, görünmez elin kendi kendine düzenleyemediği anlaşıncaya, görünen bir el tarafından müdahalede bulunulması gerekmiştir. Bu görevin üst kurullar tarafından yerine getirilmesi uygun görülmüştür. İlgili olan sektörlerde düzenleme ve denetleme görevini yerine getirebilecek özerk üst kurul yapılanmaları meydana getirilmiştir. Bu kurullarda bürokrasi, sermaye ve STK temsilcileri yan yana yer almaktadır. Dolayısıyla, piyasada mal ve hizmet üretimi yapanlar, aynı zamanda piyasayı düzenleme ve denetleme pozisyonunda bulunabilmektedirler. Bu noktada ilginç olan ise, deregülasyon, özelleştirme, liberalizasyon uygulamaları sonucu uluslararası sermayenin hem regülasyon düzenlemelerinin yapılmasında hem de bu sürecin yönetilmesinde etkili bir pozisyona taşınmış olmasıdır. Ulusal ve uluslararası sermaye, yönetim modeli sayesinde kamu erki kullanabilir duruma getirilmiştir.

Sonuç olarak, uluslararası sermaye karlılık krizini aşabilmiş diye, kapitalist sistem yeniden yapılandırılırken, bu sistemi yönetecek devlet formunun oluşturulması sürecinin işleyişi, belirtilen çerçeve içerisinde gerçekleşmiştir. Uluslararası sermaye, yönetim modeli çerçevesinde bütün ülkelerde, piyasanın yönetimine doğrudan katılma şansı elde etmiştir. Devletin küçültülmesi politikaları, bunu sağlayacak en iyi koşulları yaratmıştır.

1980 sonrası Türkiye'si bu gelişmelerden uzak kalmamıştır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde uygulanan devletçilik politikaları; her ne kadar politika olarak aksini belirlemiş olmakla beraber DP'nin uygulamada yaratmış olduğu kamu girişimleri ve özellikle 1960'lardan itibaren sosyal devlet olma yolunda atılan adımlar Türkiye'de kapitalist devletin gelişmesini sağlamıştır. Batıda ekonomik gelişmelerin oluşması ve bu gelişmeleri yönetecek devlet formunun yaratılması süreci Türkiye ile eşzamanlı değildir. Türkiye daha çok gelişmeleri takip eder durumda kalmıştır. Daha açık bir ifadeyle, Batı'daki kapitalistleşme sürecini izlemiştir. 1980 sonrasında ise kamu harcamaları, vergi gelirleri, personel istihdamı gibi parametreler açısından

gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında Türkiye’de devlet küçük olmasına rağmen, yine de küçültölmeye çalışılmıştır.

Devletin küçötlölmesi politikalarının uygulanması ile ortaya çıkacak olan rantın büyüklöğü, uluslararası ve yerli sermayenin bu politikaları desteklemelerine yetmiştir. Adeta devletin asli görevlerine hapsedilmesi, hatta bu asli görevlerini yerine getirirken bile devletin hizmet satın alma yolunu tercih etmesi, küçöltmenin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu politikalar, özellikle iç ve dış güvenlik alanında hizmet üreten bir çok özel sektör kuruluşu yaratmıştır. İç güvenlik alanında özel güvenlik şirketlerinin yoğun olarak hizmet üretmeleri; dış güvenlikte, Irak Savaşı’nda ABD ordusunun özel şirket askerlerinden yararlanması, örnek olarak verilebilir. Ayrıca adalet hizmetlerinin sunumunda, kimi ölkelerde hapishanelerin işletilmesinin özel sektöre devredilmesi bir başka örnektir.

Devletin üretmiş olduğı mal ve hizmetler giderek piyasa koşullarında üretilmeye başlamıştır. Sadece üretimin değıl dağıtımın da piyasa koşullarında gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Bu sebeple daha öncesinde devlet tarafından tekel olarak üretilen bazı kamu hizmetlerinin parçalanarak özelleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Birden fazla özel sektör şirketine verilen bu hizmetlerle rekabet ortamı yaratılmaya çalışılmıştır. Piyasada üretim yapan şirketler ve dağıtım yapan şirketler ayrı ayrı oluşturulmuştur. Böyle bir durumda devletin düzenleme ve denetleme görevi üstlenmesi gerekmiştir. Ama bu görevler, devletin daha önceden yerine getirdiğı klasik düzenleme anlayışında yer alan görevler değildir artık. Devlet doğrudan müdahale değıl hakem görevi yapmaktadır. Düzenleme ve denetleme görevi yapan üst kurullar piyasadaki bütün oyunculara eşit mesafede bulunmak durumunda kalmışlardır. Kamu işletmeleri de bunun istisnasını oluşturmamaktadır.

Türkiye bağlamında çeyrek yüzyıldır, devletin küçötlölmesi politikalarının uygulanmaya çalışıldiğı bilinmektedir. Dönem dönem hızlanmış, dönem dönem yavaşlamış ama hiçbir dönem bu politikalardan vazgeçilmemiştir. İktidara gelen bütün partiler bu politikaları en iyi uygulayabilme yarışına girmişlerdir. Gelir dağılımını bozucu olumsuz sonuçları bilinmesine rağmen günümüze kadar uygulanagelmiştir.

Ekonomik sonuçları itibariyle Türkiye’de uygulanan politikalar, arka arkaya ekonomik krizler yaratmış; sık sık devalüasyonlar yaşanmış, istihdam sorunu bir

türlü çözülememiş; kısıtlamalara rağmen kamu harcamaları artış eğilimini sürdürmüş; bütün bunların sosyal alana yansımaları olarak gelir dağılımı adaletsizliği giderek büyümüştür.

Bu politikalar ile kamu harcamalarının azaltılması, başta sosyal transferlerin kısılması, ücret ve maaşların düşürülmesi olarak algılanmıştır. Sosyal refah devleti modelinde vergiler yoluyla toplanan gelirler, toplumda gelir düzeyi düşük olan kesimlere sosyal transferler, maaş ve ücretlerde reel artışlar biçiminde yansıtılır. Hatta eğitim ve sağlık gibi temel haklardan, bütün vatandaşların görece daha eşit biçimde yararlanması için çalışılır. Ama sosyal refah devleti bu hizmetleri yerine getirirken yapmış olduğu harcamalardan dolayı şiddetli bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Çünkü bu hizmetlerin mükemmel sunulması demek, sermaye sınıfı üzerindeki vergi yükünün giderek ağırlaşması anlamına gelir. Bu yüzden sermaye sınıfı, sosyal refah devletinin yapmış olduğu yeniden dağıtımın adil olmadığını düşünür. Dolayısıyla bu durum, bir paylaşım problemine kaynaklık eder. Yeni devlet formu sermaye sınıfını başat pozisyonda gördüğü için, daha çok onun taleplerini dikkate alacak biçimde donatılmıştır. Bütçede faiz dışı fazla verilmesi noktasında olağanüstü hassas davranılırken, sosyal transferler, maaş ve ücret artışları noktasında sınırlandırılmaları gidilmesi, belirtilen nedenlerden dolayı yeni devlet formu için olağan kabul edilmektedir. Ama yarattığı sonuçlar açısından bakılırsa, önemli açmazları bünyesinde barındırmaktadır.

Sosyal refah devletinin görece adil dağıtımı sayesinde emeği ile geçinen ve toplumun çoğunluğunu oluşturan kesim asgari bir takım hizmetleri alma noktasında sıkıntı yaşamazken, uygulanan devletin küçültülmesi politikaları sonucunda bu insanlar, özellikle sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşmada ciddi engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu tür hizmetleri alamayan insanların sayısı olarak çoğaldığı bir toplumu güvenlik içinde yönetebilmenin maliyetleri de yükselmektedir. Eğer güvenlik harcamalarının sınırlandırılması söz konusu olursa, bunun olumsuz sonuçlarından etkilenecek olan kişilerin gözünde devletin meşruiyeti sorgulanacaktır. Gerekli tedbirler alınmadığında devletin meşruiyetinin sorgulanması ise siyasi, ekonomik ve yönetsel bir takım problemler yaşanmasına yol açabilir.

Devletin piyasada sadece hakem olarak bulunması piyasanın düzenlenmesine yetmeyebilir. Doğrudan müdahale olanaklarını yitiren devletin piyasa koşullarını

sorunsuz yönetebileceği tartışmalıdır. Daha öncesinde “görünmez elin piyasayı düzenleyebileceği” varsayılırken, şimdiki durum “görünen elsin piyasayı düzenleyebileceği”dir. Devlet, üst kurullar aracılığıyla somut olarak görülmesine rağmen doğrudan müdahale olanaklarını kaybettiği için “elsiz” konumuna düşmüştür. Yerli reel sektör temsilcileri, devletin küçültülmesi politikalarının uygulandığı ilk yıllarda seslerini çıkarmazlarken, son dönem ithalatın artması sonucu devletin kendilerine yardımcı olmasını ve ithal ürünlere kota uygulaması gibi tedbirler geliştirmesini beklemektedirler. Böyle bir durumda uluslararası anlaşmalarla yerel gerçekliğin çatışması söz konusu olmaktadır. Ayrıca, etkin devletin bu tür bir müdahale için programlanmadığı unutulmaktadır. Ama yine de, böyle bir durumdan bir döngünün yaşanması muhtemeldir, genel olarak tarihin seyri özel olarak kapitalist devletin gelişimi bunu destekler nitelikte sonuçlar sunmaktadır.

Yaşanan ekonomik problemler siyaset kurumunu yıpratacaktır. Ülke siyasetinin ve bu siyasette yer alan aktörlerin bu derece zarar görmeleri, yönetim modelini daha da öne çıkaracaktır. Uluslararası sermaye, yönetim modeli sayesinde iktidarını bütün ülkelerde sağlamlaştıracaktır. Siyaset kurumuna duyulan güvensizlik ilerde devlete duyulan güvensizlik biçimine dönüşeceği için, ulusal devletle bağları zayıflamış küresel bir toplum yaratılması daha kolay olacaktır. Küresel toplum yaratılmasının en büyük avantajı, yeni oluşturulacak küresel politikaların daha az bir muhalefetle karşılaşmasının sağlanmasıdır.

Yönetimin önemli unsurlarından olan eşgüdümün sağlanması, 21. yüzyılda devletin en önemli zaafılarından biri olmaya adaydır. Her biri kendi sektörlerine duyarlı birçok üst kurulun olması, zamanla bunların düzenleme alanlarının kesiştiği noktalarda problemlerin çıkmasına zemin hazırlayacaktır. Her birinin kendi sektörünü daha önemli görmesi sonucu, bunlar arasında eşgüdümün sağlanması sorunu çıkacaktır. Bu durum, bir takım düzenlemelerin zamanında yapılmasına engel olacaktır. Uygulamada karşılaşılan bu tür problemleri gidermek için sürekli yasal düzenlemeler yapılmak zorunda kalınması, deregülasyon uygulamalarıyla yasal düzenlemelerin bolluğundan şikayet edilmesi durumuna tekrar dönülmesi anlamına gelir. Bu ise devletin küçültülmesi politikalarının, görünen hedeflerine ulaşmada sıkıntılar yaşadığının bir örneğidir. Bu durum devletin küçültülmesinin teknik değil, ideolojik kaynaklı olduğunun bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Varılan sonuçlar açısından bir değerlendirme yapıldığında devletin müdahaleci olmadığı bir dönem gözlenmemiştir. Devletler her dönemde az ya da çok piyasaya müdahale ettikleri için müdahale alanının tamamıyla dışına çıkarılmaları mümkün değildir. Bu sebeple bütçede kısıntı yapılarak devletin küçültülebileceği iddia edilmesine karşın, harcamalar bakımından devletin küçültüldüğünü söylemek pek mümkün değildir. Sadece harcamalardaki artış oranı bir miktar düşürülmüştür. Ülkelere göre bu oranlar farklılık göstermektedir. Vergi oranları bakımından da devletin küçültüldüğü söylenemez. Vergideki artış doğrudan vergilerden, dolaylı vergilere doğru bir eğilim sergilemiştir. Personel istihdamındaki artışların durdurulmasına yönelik olarak istihdam şeklinde bir dönüşüm gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Zaman zaman kimi sektörlerde (iç güvenlik, dış güvenlik, adalet, eğitim ve sağlık gibi) kamunun yeni istihdam sağladığı bilinmektedir. Devletin, emanet yöntemiyle hizmet üretmekten vazgeçmesi ve KİT'lerin satışıyla örgütsel bir küçülme yaşadığı söylenebilir. Bunun personel sayısının azaltılması üzerinde de etkisi vardır. Daha açık bir ifadeyle devletin küçültülmesi politikası, sosyal refah harcamalarının azaltılması ve vergi oranlarının düşürülmesi ile sermaye sınıfına avantajlar sağlaması yanında Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde özelleştirmeler yoluyla işsizlik sorununun büyümesine neden olmuştur. Uygulanan politikaların, ülkenin en büyük problemlerinden olan işsizlik sorununu çözememesi, bu politikaların başarısının değerlendirilmesi açısından önemlidir. Diğer bir nokta, devletin klasik düzenleme işlevini terk etmesi sağlanarak, devlet farklı bir düzenleme işlevine kavuşturulmak istenmiştir. Yeni düzenleme işlevi klasik düzenleme işlevine göre bir geri çekiliş olarak yorumlanabilir. Çünkü devlet, önceden doğrudan müdahale eden ve denetleyen konumundayken, şimdi doğrudan müdahale olanaklarını yitirmiştir. Son olarak devletin kullandığı bir yetkinin özel sektör ve STK'lara devredilmesiyle, devlet yetkisi bakımından küçültülmeye çalışılmaktadır. Bu küçültme işleminde en önemli araçlardan biri olarak özelleştirme öne çıkmaktadır. Özelleştirmeler yalnızca merkezi yönetim düzeyinde değil, yerel yönetimler düzeyinde de devam etmektedir. Genel olarak özelleştirmelerle devletin çekildiği alanların, yerli ve yabancı ayrımı kalmayan özel sektör tarafından doldurulmasıyla, devletten özel sektöre doğru bir mülkiyet kayışı yaşanmıştır.

Böylece doğrudan müdahale araçlarını kaybeden devlet, krizlere daha açık hale gelmiştir.

Sosyal refah devleti tarafından üretildiği iddia edilen sorunlara çözüm olarak önerilen devletin küçültülmesi politikalarının, bizzat kendisinin sorun kaynağı olduğu görülmektedir. Bir takım harcamaların yeteri kadar yapılamaması sonucu en temel hizmetlerde bile kalite düşüklüğü gözlenmiş, istihdam problemleri yaşanmaya başlanmıştır. Ayrıca, kamunun kazanımları özelleştirmelerle yerli ve yabancı ayrımı kalmayan özel sektöre devredilmiştir. Böylece uluslararası sermaye kârlılık krizini aşmaya çalışmaktadır.

Devletin küçültülmesi ile ilgili yapılan teorik tartışmalar, incelenen belgeler, bazı ekonomik göstergeler ile yapılan yasal düzenlemeler tezimizi doğrular nitelikte sonuçlar vermiştir. Bu bağlamda bakıldığında, *devletin küçültülmesi politikası devletin işlevini değiştirmenin hazırlık aşaması olarak görülebilir. Bu süreç “neoliberal devlet” yaratma politikasının bir parçasıdır.*

KAYNAKÇA

- ACAR, Mustafa. “Müzmin Krizler Toplumun Ekonomi Politikası”, **Yeni Türkiye**, S: 42, Kasım-Aralık 2001.
- AKALIN, Güneri. “Türkiye’de Özelleştirmenin Gereği ve Nedenleri”, **Özelleştirme Tartışmaları**, Aykut Polatoğlu (Yay. Haz.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994.
- AKALIN, Uğur Selçuk. “Sermayenin Uluslararasılaşması (Globalizasyon) ve Demokrasi”, **Globalizasyonun Yansımaları**, Uğur Seçuk Akalın (Ed.), (içinde), İstanbul: Akademi, 2002.
- AKKAYA, Rukiye. **Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2002.
- AKSOY, A.Şinasi. “Türkiye’de Özelleştirme”, **Özelleştirme Tartışmaları**, Aykut Polatoğlu, (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994.
- AKSOY, A.Şinasi. “Yeni Sağ ve Devletin Değişimi”, **Türkiye’de Kamu Yönetimi**, Burhan Aykaç, Şenol Durgun, Hüseyin Yayman,(Der.), (içinde), Ankara: Yargı Yayınevi, 2003.
- AKTAN, Coşkun Can. “Devletin Büyümesi ve Küçültülmesi Sorunu”, **Türkiye Günlüğü**, 30/Eylül-Ekim 1994.
- AKTAN, Coşkun Can. “Politikada Rant Kollama”, **Amme İdaresi Dergisi**, C.26, S.4, Aralık 1993.
- AKTAN, Coşkun Can. **Gerçek Liberalizm Nedir?**, T Yayınları, 1994.
- ALESİNA, Alberto, Edward GLAESER, Bruce SACERDOTE, “Why doesn’t the US have a European-Style Welfare System”, **NBER Working Paper Series**, 2001, no.8524.
- ALP, Tekin. “İktisadi Kalkınmamız ve Yeni Devletçiliğimizin Umdeleri”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.
- ATO, “**İşsiz Reisler Raporu**”, www.e-kolay.net/haber/ (7.8.2005).
- AUCOİN, P. “Administrative Perform in Public Management: Paradigms, Principles, Paradoxes and Pendulums”, **Governance**, Vol. 3, No.2,1990.
- AVCIOĞLU, Doğan. **Türkiye’nin Düzeni**, Ankara: Bilgi, 1968.

- AYDOĞDU, Ferhat. “Faiz Dışı Fazla”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, S:19, C:2, 2004.
- AYKAÇ, Burhan. “21.Yüzyılda kamu Yönetiminde Yeni Eğilimler”, **G.Ü. İ.İ.B.F Dergisi Özel Sayı**, 2002.
- BAĞCE, H. Emre, “Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi”, **AİD**, C.32, S: 4, Aralık 1999.
- BAHAR, Recep. www.yenimesaj.com.tr/15.8.2002, (21.4.2004).
- BALL, Terence ve Richard DAGGER, **Political Ideologies and The Democratic Ideal**, New York: Harper Collins, 1991.
- BARBAROS, Funda. “Küreselleşme Sürecinde Devletin Değişen Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, **2004 Türkiye İktisat Kongresi, Tebliğ Sunuşları, Kamuda İyi Yönetişim, 5-9 Mayıs**, İzmir, DPT.
- BARKEY, H.J. **The State and The Industrialization Crisis in Turkey**, West View Press: Boulder, San Fransisco, Oxford, 1990.
- BARRY, Norman. **Welfare**, London: Open Universty, Press, 1990.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi. “İktisadi Devletçilik Mevzuları”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, s.37.
- BAYRAKTAR, Gonca. “Yeni Sağ Düşüncesinin Kamu Yönetimindeki Yansıması Olarak Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı”, **Türkiye’de Kamu Yönetimi**, Burhan Aykaç, Şenol Durgun, Hüseyin Yayman,(Der.), (içinde), Ankara: Yargı Yayınevi, 2003.
- BAYRAMOĞLU, Sonay. “Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim”, **Praksis**, Küreselleşme Emperyalizm: Ne Yapmalı, Nasıl Direnmeli, S: 7, 2002.
- BELL, Daniel. **The Cultural Contradictions of Capitalism**, London, Heinemann.
- BENNETT, James T. ve Manuel H. JOHNSON, **The Political Economy of Federal Economic Growth, 1959-1978**, College Station: Texas A-M Universty Press, 1980.
- BERBEROĞLU, Enis. “Enis Berberoğlu: Patrona Açık Davet”, www.hurriyetim.com.tr/ 20 Ağustos 1999 Cuma/ (22.4.2004).
- BERBEROĞLU, Oya. “Haydi Faizi Düşürün Bakalım”, www.aksam.com.tr/8.4.2003/ (22.4.2004).
- BERKSOY, Taner. “Türkiye Ekonomisinde Değişim ve Kriz 24 Ocak 1980'den 5 Nisan 1994'e”, **'93-'94 Petrol-İş**, 1995.
- BİLA, Hikmet. **CHP 1919-1999**, İstanbul: Doğan Kitap, 1999.
- BİRAND, Mehmet Ali. “Arjantin’e Benzemek İstemiyorsak..”, www.milliyet.com.tr/ 25.12.2001/ (22.4.2004).

- BİRTEK, Faruk. “Devletçiliğin Yükselişi ve Düşüşü, 1932-1950: Yarı-periferik Bir Ekonominin Yeniden Yapılanmasında Belirsiz Yol ”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.
- BORATAV, Korkut. “Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar, (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.
- BORATAV, Korkut. “Inter-Class and Intra-Class Relations of Distribution Under Structural Adjustment: Turkey During the 1980s”, Arıcanlı, T. ve Rodrik D. (der.), **The Political Economy of Turkey**, New York: St. Martins Press, 1990.
- BORATAV, Korkut. “Küreselleşme ve Kamu Ekonomisi”, **Cumhuriyet’in 75. Yılında Kamu Hizmeti ve Kamu Mülkiyeti**, Ankara: KİGEM, 1998.
- BORATAV, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, gözden geçirilmiş 7. baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- BULUT, Nihat. “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?”, **AÜHFD**, C: 52, S: 2, 2003.
- BÜYÜKKAYA, Alaattin. www.alaattinbuyukkaya.com/meclis/ (21.4.2004).
- CARROL, James D. "Public Administration in the Third Century of Constitution: Supply-Side Management, Privatization and Public Investment", **Public Administration Review**, 47/1, January-February 1987.
- CASLİN, Terry. “Devlet ve Ekonomi”, (Çev. Mensur Akgün), **Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler**, Kemali Saybaşı, (Der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1993.
- CHOSSUDOVSKY, Michel. **Yoksulluğun Küreselleşmesi, IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü**, (Çev. Neşenur Domaniç), İstanbul: Çiviyazıları, 1999.
- CHRISTENSEA, D.Caves L. “The Relative Efficiency of Public and Private Firms in a Competetitive Environment”, **Journal of Political Economy**, V. 58, No: 5, 1980.
- COŞAR, Nevin. (der.). **Türkiye’de Devletçilik**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.
- COŞAR, Nevin. “Denk Bütçe-Sağlam Para Politikası ve Devletçilik (1924-1938)”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde) İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.
- CURRIE, David. “World Capitalism in Recession”, **The Politics of Thatcherism**, Stuart Hall ve Martin Jaclien, (ed.), (içinde), London: Lawrence and Wishart 1983.
- CURWEN, Peter. **Public Enterprise**, Newyork: St. Martin Press, 1986.
- ÇALI, Ercan. “Hükümetin H Planı var”, **Türkiye Gazetesi-Röportaj** 27.3.2003, Cenk Esen, www.ldp.org/ (23.4.2004).

- DEMİR, Ömer. **Küresel Rekabette Etkin Devlet, Türkiye İçin Etkin Bir Devlet Oluşturma İmkânı**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003.
- DERİN, Haldun. **Türkiye’de Devletçilik**, İstanbul: Çituri Braderler, 1940.
- DERVİŞ, Kemal. “Gittiği Yere Kadar Görevimin Başındayım”, www.yenisafak.com.tr/ 7 Ağustos 2002/ 23.4.2004.
- DİE, **Kamu İktisadi Kuruluşları Ekonomik Hesapları**, Yayın No:628, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- DODGSON, John. “Özelleştirme”, (Çev.Zeynep Bilgin), **Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler**, Kemâli Saybaşı (der.), (içinde), 1. bası, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1993.
- DONAHUE, John D. **The Privatization Decision-Public Ends, Private Means**, New York: Basic Books Inc, Publishers, 1989.
- DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1950-2003**, DPT: Ankara: DPT, Ocak 2004.
- DPT, **Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ve Yeniden Yapılandırılması, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: DPT, 2000.
- DPT, **Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi, Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: DPT, 1994.
- DPT, **Uluslararası Ekonomik Göstergeler**, Ankara: DPT, 2003.
- DUNLEAVY, Patrick. **Democracy, Bureaucracy and Public Choice**, Harvester Wheatsheat, New York, 1991.
- DURAN, Mahmut. “Özelleştirmenin Toplumsal ve Ekonomik Boyutları”, **Dünya ve Türkiye’de Özelleştirme**, Ergin Arıoğlu (ed.), (içinde), Ankara: Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayını, 1994.
- EREN, Ercan. “Piyasa Müdahalesinin Gerekliliği Üzerine Post-Keynesçi Bir Yaklaşım”, **İktisat Dergisi**, Ocak 1989.
- EROĞUL, Cem. **Devlet Nedir?**, Ankara: İmge Kitabevi, 1990.
- ERSOY, Melih ve Çağatay KESKİNOĞLU, “Küreselleşme ve Yerelleşme”, **Ada-Kentliym**, Yıl: 3, S: 9, Mart-Mayıs 1997.
- ERTAN, Selçuk. “IMF Sonrası”, [U4J:hisargazetesi.com/Hisar Gazetesi](http://U4J:hisargazetesi.com/Hisar_Gazetesi) 9.7.2003/ (22.4.2004).
- FALAY, Nihat. “Özelleştirme Yöntemleri ve Sorunlar”, **Özelleştirme Tartışmaları**, Aykut Polatoğlu (Yay. Haz.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994.

- FARAZMAND, Ali. “Küreselleşme ve Kamu Yönetimi”, (Çev. Sevilay Kaygalak), **Mülkiye**, C:XXV, S:229.
- FİŞEK, Kurthan. **Yönetim**, Ankara: Sevinç Matbaası, 1979.
- FRIEDMAN, David. **The Machinery of Freedom –Guide to Radical Capitalism-**, New York: Arlington House Pub, 1978.
- FRIEDMAN, Milton. **Capitalism and Freedom**, University of Chicago, 1962.
- GERAY, Cevat. **Yerel Yönetimler ve Küreselleşme**, Türk Belediyeler Birliği Derneği Yayınları, 2001.
- GEVGİLİLİ, Ali Halil. **Atatürkçü Dış Politika ve Nato ve Türkiye**, İstanbul: Gerçek, 1968.
- GEVGİLİLİ, Ali. **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar**, 2.b., İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989.
- GİDDENS, Anthony. **Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**, (Çev. Müge Sözen ve Sabir Yücesoy), İstanbul: Metis Yayınları, 2002.
- GOUGH, Ian. “Welfare State”, **The New Palgrave-A Dictionary of Economics**, Volume 4, New York: The Macmillan Press, 1988.
- GOUGH, Ian. **The Political Economy of Welfare State**, London: Macmilan, 1979.
- GÖKBAYRAK, Şenay. **Belediyeler, Özelleştirme ve Çalışma İlişkileri**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi: 28, 2003.
- GÖKBUNAR, Ramazan ve Halit YANIKKAYA, **Etkin Devlet ve Ekonomik Gelişme**, Ankara: Odak Yayınevi, 2004.
- GÖZE, Ayferi. **Liberal, Marxiste, Faşist ve Sosyal Devlet**, 3.bası, İstanbul: Beta Basım Yayım, 1995.
- GRAY, John. **Beyond the New Right**, London: Routledge, 1993.
- GREN, David. **The New Right: The Counter-Revolution in Political, Economic and Social Thought**, NewYork: Harvester and Wheatsheaf, 1988.
- GUTMANN, A. (ed.), **Democracy and the Welfare State**, Princeton: Princeton University Press, 1988.
- GÜL, Songül Sallan ve Hüseyin GÜL. “Sosyal Devlet Çözülürken Kamu Yönetimi ve Sosyal Güvenlik Reformu”, **Hukuk ve Adalet**, S:2, Nisan-Haziran 2004.

- GÜLALP, Haldun. “Ulusçuluk, Devletçilik ve Türk Devrimi: Bir Erken ‘Bağımlılık’ Teorisi”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.
- GÜLALP, Haldun. **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, (Çev. Osman Akınhay ve Abdullah Yılmaz), 1. baskı, İstanbul: Belge Yayınları, 1993.
- GÜLER, Birgül A. ‘Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı’nın Ulusal ve Uluslararası Boyutları’, Anakonulu, **Kamu Yönetimi 1. Ulusal Kurultayı, 18-19 Aralık 2003**, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası, Şubat 2004.
- GÜLER, Birgül A. “Devlet Reformu Sorunu”, **Liberal Reformlar ve Devlet**, KİGEM Sempozyum Bildirileri 18-19 Nisan 2003, Aytül Güneşer Demirci (Yay. Haz.), Ankara, 2004.
- GÜLER, Birgül A. “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Üzerine”, **Hukuk ve Adalet**, S:2, Nisan-Haziran 2004.
- GÜLER, Birgül A. “Küreselleşme Döneminde Yerel Yönetimler”, **Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Kitaplığı Seminerleri**, İstanbul: Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayını, 1999.
- GÜLER, Birgül A. “Küreselleşme ve Yerelleşme, Yerel Altyapı Sektörü”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C: 6, S: 3, Temmuz 1997.
- GÜLER, Birgül A. **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Yapısal Uyarılama Politikaları**, Ankara: TODAİE, Yayın No: 266, 1996.
- GÜNDAY, Metin. **İdare Hukuku**, 4.basım, Ankara: İmaj Yayıncılık, 1999.
- GÜNGÖR, Süleyman. **Muhalefette CHP**, Ankara: Alternatif Yayınları, 2004.
- HABERMAS, Jurgen. **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti**, (Çev. Medeni Beyaztaş), 2.b, İstanbul: Bakış Yayınları, Haziran 2002.
- HALEVY-Etzioni, Eva. **Bureaucracy and Democracy**, London: 1985.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir. **Çağdaş İktisadi Sistemler, Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 380, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, 1975.
- HARVEY, David. **Yeni Emperyalizm**, (Çev. Hür Güldü), 1. basım, İstanbul: Everest Yayınları, 2004.
- HAYEK, Friedrich A. **Rules and Order**, London: Routledge, 1973.

- HEALD, D. ve D. STEEL, **Privatizing Public Enterprise**, London Royal İnstitute of Public Administration, 1984.
- HELD, David. “The Changing Contours of Political Community: Rethinking Democracy in the Context of Globalization”, **Global Democracy Key Debates**, Barry Holden (Ed. by.) Routledge, London and New York, 2000.
- HERSLAG, Z.Y. “Atatürk’ün Devletçiliği”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.
- HERSLAG, Z.Y. **Türkiye’de İktisadi Planlama**, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, 1968.
- HORASANLI, Vehbi. “Vergi Barışı ve Vergi Tokadı”, www.yeniasya.com.tr/8.4.2003/ (22.4.2004).
- <http://unstasts.un.org/unsd/snaama/resultsBreak.asp?slevel> (24.06.2005).
- Hükümet Programları**, www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm (7.3.2004)
- İŞIKLI, Alpaslan. “Küresel Saldırı, Devlet ve Sendikalar”, www.bianet.org/30.4.2001 (21.4.2004).
- İLHAN, Suat. “AB’ye Giriş Türk Devrimi’nin Sonu Olur”, www.aydinlik.com.tr/26.11.2002/ (23.4.2004).
- İNAN, Afet. **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı, 1933**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972.
- İNÖNÜ, İsmet. “Fırkamızın Devletçilik Vastfı”, **Kadro Dergisi**, C.2, No.22, Teşrinievvel 1933.
- İNSEL, Ahmet. **Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye, Kalkınma Kıskaçında Devletin Rolü**, (Çev. Ayşegül Sönmezay), 1. basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- İNSEL, Ahmet. **Neo-Liberalizm, Hegemonyanın Yeni Dili**, İstanbul: Birikim Yayınları, 2004.
- KABOĞLU, İbrahim. **Özgürlükler Hukuku**, İstanbul: Afa Yayınları, 1994.
- KAHRAMAN, H.Bülent. “Devleti Küçültmek: Burjuvaziyi Büyütmek”, www.radikal.com.tr/veriler/7.1.2002/ (22.4.2004).
- Kalkınma Planları**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan-prg.html> (18.6.2004)
- KANSU, Günal. **Planlı Yıllar, anılarla DPT’nin öyküsü**, birinci basım, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, No: 827, 2004.

- KARAHANOĞULLARI, Onur. **Kamu Hizmeti** (Kavram ve Hukuksal Rejim), Ankara: Turhan Kitabevi, 2002.
- KARATAŞ, Cevat ve Ziya ÖNİŞ, **Dünyada Özelleştirme ve Türkiye**, İstanbul: TÜSES, 1994.
- KARATAŞ, Cevat. **Privatization in Britain and Turkey**, 1990.
- KARPAT, Kemal H. **Türkiye Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 1967.
- KARPEN, Ulrich. “Deregülasyon: Siyasette Yeni Eğilimin Boyutları”, **J:www.mfa.gov.tr/** (21.4.2004).
- KAZGAN, Gülten. **Küreselleşme ve Ulus-Devlet, Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, genişletilmiş basım, 2000.
- KEANE, John. **Demokrasi ve Sivil Toplum**, (Çev. Necmi Erdoğan), İstanbul: Ayrıntı, 1994.
- KERWIN, Robert W. “Türkiye’de Devletçilik 1933-50”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.
- KESK, “Yoksulluk ve Faiz Bütçesi 2004’te de Sırtımızda”, **www.sendika.org/belgeler/** Aralık 2003/ (21.4.2004).
- KEYDER, Çağlar. **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.
- KİLİ, Suna. “Temel Hak ve Özgürlükler Yönünden 1961 ve 1982 Anayasaları”, **Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi’nin 22. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiri ve Yorumlar**, (içinde), Ankara, 1984.
- KİNG, Desmond S. **The New Right Politics, Markets and Citizenship**, London: Macmillan, 1987.
- KNACK, Stephen and Philip KEEFER, “Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures”, **Economics and Politics**, 7, 1995.
- KONGAR, Emre. “Devletçilik ve Günümüzdeki Sonuçları”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.
- KORKMAZ, Tamer. “Sumo Güreşçisine 100 Metre Koşturmak”, **AFFOYE5U6IJ:212.154.21.40/** 14.11.2001/ (22.4.2004).
- LA PORTA, Rafael, Florencio LOPEZ-de-SİLANES, Andrei SHLEİFER, Robert VİSHNY, “The Quality of Government”, **NBER Working Paper Series**, No: 6727, 1998.

- LE GRAND, Julian ve Roy ROBINSON, "Privatization and Welfare State: Introduction", **Privatization and the Welfare State**, Julian Le Grand ve Roy Robinson,(der.) (içinde), 2.b., London: George Allen and Unwin, 1985.
- LETWIN, Shirley Robin. **The Anatomy of Thatcherism**, London, Fontana, 1992.
- LİOU, Kuotsai Tom. "Governance and Economic Development: Changes and Challenges", **International Journal of Public Administration**, Vol. 24, Issue. 10, 2001.
- LORDOĞLU, Kuvvet ve Özgür MÜFTÜOĞLU, "Çalışma İlişkilerinde Yeni Bir Boyut: Özelleştirme ve Etkileri", **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme**, Ergin Arıoğlu (ed), İçinde, Ankara: Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayını, 1994.
- MALİYE BAKANLIĞI. **İyi Yönetişimin Temel Unsurları**, Ankara: Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Nisan 2003.
- MARSHALL, T.H. **Class, Citizenship and Social Development**, New York: Doubleday and Co., 1964.
- MARTİN, Brendan. **In the Public Interest**, Cambridge: Zed Book, 1993.
- MARTİN, Brendan. **Özelleştirme Kamu Yararına mı?**, Ankara: Harb-İş Sendikası Yayını, 1994.
- MORKOÇ, Recai. "Devlet Elini Çekerse, Özel Sektör Bölgeyi terk edecek", Recai Morkoç’un haberi, [www.zaman.com.tr/ 28.5.2002/](http://www.zaman.com.tr/28.5.2002/) (21.4.2004).
- NİSKANEN, William. **Bureaucracy and Representative Government**, Chicago: Adline-Atherton, 1971.
- NOZİCK, Robert. **Anarchy, State and Utopia**, New York: Basic Books, 1974.
- O’CONNOR, James. "Devletin Mali Bunalımı", (Çev. Filiz ve Tülay Özyurt), **Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler**, (içinde), Kemâli Saybaşılı (Der.), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1993.
- OECD, **General Government Account, 1992-2003**, Volume IV, 2004.
- OECD, **OECD’nin Düzenleyici Reform İncelemeleri, Ekonomik İyileşme İçin Önemli Destek, Yönetişim**, (Çev. Vedat Uras ve Ahmet Arslanoğlu), www.basbakanlik.gov.tr/basbakanliktes/disiliskiler/anasayfa.htm (15.6.2004)
- OECD, **Revenue Statistics 1965-2003**, OECD, 2004.
- OKYAR, Osman. "Devletçilik Kavramı", **Türkiye’de Devletçilik**, (Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.
- OKYAR, Osman. "The Concept of Etatism", **Economic Journal**, March, 1965.

- OSBORNE, David and Ted GAEBLER, **Reinventing Government, How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector**, New York: Penguin Boks, USA, 1992.
- OYAN, Oğuz. “Değişen Dünyada Değişmeyen Devlet mi?”, **Ekonomide Durum**, Bahar-Yaz 1997.
- OYAN, Oğuz. **Türkiye Ekonomisi, Nereden Nereye?**, Ankara: İmaj Yayıncılık, 1998.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz. **Osmanlı Sanayii / 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistikleri**, Ankara: A.Ü., 1971.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz. **Türkiye İktisat Kongresi**, Ankara: A.Ü., 1968.
- ÖNDER, İzzettin. “Özelleştirme”, **’93-’94 Petrol-İş**, 1995.
- ÖNDER, İzzettin. “Özelleştirmeye Genel Yaklaşım”, **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme**, Ergin Arıoğlu (ed), (içinde), Ankara: Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayını, 1994.
- ÖRNEK, Acar. **Kamu Yönetimi**, İstanbul: Meram Yayıncılık, 1998.
- ÖZKAN, Burhan. “Kalkınma İktisadına Genel Bir Yaklaşım”, **www.turkhishtime.org** - Derginin orjinal sayısı 15 Aralık-15 Ocak 2004/ (21.4.2004).
- ÖZKAZANÇ, Alev. “Refah Devletinden Yeni Sağa: Siyasi İktidar Tarzında Dönüşümler”, **Mürekkep**, S:7, 1997.
- ÖZKÖK, Ertuğrul. “Üç Dakikalık Bir Konu”, **www.hurriyetim.com.tr/15.10.2001/**, (21.4.2004).
- ÖZMEN, Selahattin. **Türkiye’de ve Dünya’da İktisadi Devlet Teşekkülleri**, Ankara: Sevinç Matbaası, 1967.
- ÖZŞEN, Tayfur; **Planlama Yönetimi**, (Türkiye’de APK Birimleri Uygulaması), Ankara: Özanlı Matbaası, 1987.
- ÖZYÜREK, Mustafa. “Bütçe Revizyona Mahkum”, **TÜRMOB Başkanı, OiEMJ:212.154.21.40/ 20.10.2001/ (23.4.2004)**.
- PEKEL, Vahide. “Yeni Liberalizmin ‘Özgür’ Dünyası”, **Mürekkep**, S: 1-4, 1994.
- PEKER, Recep. “Devletçilik”, **Türkiye’de Devletçilik**, Nevin Coşar (der.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995.
- PİERSON, Christopher. **Modern Devlet**, (Çev.Dilek Hattatoğlu), İstanbul: Çiviyazıları, 2000.
- POLATOĞLU, Aykut. **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994.

- RAY, Binayak. "Good Governance Administrative Reform and Socio-Economic Realities", **International Journal of Social Economics**, 26, 1999.
- RODRİK, Dani. "Development Strategies for the 21'st Century", '**Annual World Bank Conference on Development Economics 2000**', Pleskovic ve Stern (eds.), (içinde), World Bank, Washington DC.
- ROSANVALLON, Pierre. **Refah Devletin Krizi**, (Çev.Burcu Şahinli), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2004.
- ROTHBARD, Murray N. "Society Without A State", **The Libertarian Reader**, Tibor R. Machan (ed.), (içinde), New Jersey: Rowman and Littlefield, 1982.
- SAĞLAM, Erdal. "Devleti küçültmek ne demek?", www.hurriyetim.com.tr/5.10.2001/ (21.4.2004).
- SATLIGAN, Nail. "Dünya Kapitalizmi: Bunalımı Bitirmeyen Toparlanma", '**'93-'94 Petrol-İş**, 1995.
- SAVAS, E. S. **Daha İyi Devlet Yönetiminin Anahtarı: Özelleştirme**, (Çev.Ergün Yener), Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No: 517, 1994.
- SAVAŞ, Vural Fuat. "Politik Yozlaşma Ortamında Refah Devleti'nden Minimal Devlet'e", **Türkiye Günlüğü**, 30/ Eylül-Ekim 1994.
- SAYBAŞILI, Kemâli. **İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992.
- SAYGILIOĞLU, Nevzat ve Selçuk ARI, **Etkin Devlet, Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi**, 1.basım, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2003.
- SELF, P. **Government by Market**, London: Macmillian, 1993.
- SEZEN, Seriya. **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama**, Ankara: TODAİE, Yayın no:293, 1999.
- SİLİER, Oya. **Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi, 1923-38**, İstanbul: Mimeo, Boğaziçi Üniversitesi, 1979.
- SOYSAL, Mümtaz. **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1986.
- SÖNMEZ, Mustafa. "Savaş Bahanesi ile Seçime Doğru", www.bianet.org/11.10.2001/ (21.4.2004).
- SÖNMEZ, Mustafa. "Sorun Vergi Adaletsizliği", www.evrensel.net/ 14.10.2002/ (22.4.2004).

- SÖNMEZ, Sinan. “Kriz, Devlet Müdahalesi ve Özelleştirme”, **Özelleştirme Tartışmaları**, Aykut Polatoğlu (Yay. Haz.), (içinde), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994.
- Stand-by Düzenlemeleri**, www.hazine.gov.tr/imf_standby.htm (15.9.2004, 25.6.2005)
- ŞAHİN, Yeşim Edis. “Yerelleşme, Bölgeselleşme ve Bölge Yönetimi”, **8. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi**, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 109, 24-25 Eylül 1998.
- ŞAYLAN, Gencay. **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- ŞENGÜL, Tarık. “Yerelleşme ve Emekçiler”, www.evrensel.net/ 2.2.2002 / (22.4.2004).
- TALAS, Cahit, **Ekonomik Sistemler**, 5.baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 1999.
- TAN, Turgut. “Yönetimde Yeni Rasyonellik Arayışları ve Hukuk”, **Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri**, II.cilt, Ankara: TODAİE, Aralık 1995.
- TAŞAR, Mustafa. “Turizm Bakanı Sayın Mustafa Taşar’ın Malatya-Arapkir Bağbozumu Festivali’nde Yaptığı Konuşma”, www.mustafataasar.gen.tr/ 8 Eylül 2001/ (23.4.2004).
- TATAR, Fahrettin. “Özelleştirme ve Sağlık Hizmetleri: Teori ve Uygulama”, **AİD**, C:30, S:2, 1997.
- TATAR-PEKER, Ayşe. “Dünya Bankası: Büyüme Söyleminden İyi Yönetme Söylemine”, **Toplum ve Bilim**, S: 69, 1996.
- TECER, Meral. **Türkiye Ekonomisi**, 1. basım, Ankara: TODAİE, 2003.
- TEKELİ, İlhan ve Selim İLKİN, **1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları**, Ankara, 1977.
- THOMPSON, D. F. “Representatives in the Welfare State”, **Democracy and the Welfare State**, (içinde) A. Gutmann (ed.), Princeton: Princeton University Press, 1988.
- TODAİE, **Kamu Yönetimi Araştırması**, Genel Rapor, Ankara: TODAİE Yayını, 1991.
- TODAİE, **TC Devlet Teşkilat Rehberi**, Ankara: TODAİE Yayınları, 2000.
- TOPAL, Aylin. “Küreselleşme Sürecindeki Türkiye’yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ”, **Praksis**, Küreselleşme Emperyalizm: Ne Yapmalı, Nasıl Direnmeli, S: 7, 2002.
- TOPÇU, Semra. “Bağımsız Olmak”, www.ehaber.net/yazarlar/ (21.4.2004).
- TUNA, Orhan. **Türkiye’de Toplu İş Sözleşmesi Düzeninin İktisadi ve Sosyal Tesirleri**, I.Kitap, Ankara: DPT, 1969.

- Türk-İş Araştırma Merkezi, **KİT'ler ve Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler**, Ankara: Türk-İş Dergisi Eki, ty.
- TÜSİAD, **Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Türkiye'de Kamu Sektörü Göstergeleri**, Yayın No: TÜSİAD-T/2003/12-370, İstanbul, Aralık 2003.
- TÜSİAD, **Optimal Devlet**, (Haz. Coşkun Can Aktan), İstanbul: Yayın No. TÜSİAD-T/95, 2-174, Şubat 1995.
- ULUĞBAY, Hikmet. "Kamuyu Küçültmek mi yoksa Etkinleştirmek mi?" **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, S.6, 1992/2.
- Ulusal Program**, www.dpt.gov.tr/abigm/ (14.6.2004)
- URAS, Güngör. "Devlet Büyüsün Devletten Geçinenler Küçülsün", www.milliyet.com.tr/ 14.11.2001, (22.4.2004).
- UYGUN, Oktay. "Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme", www.geocities.com/yildizsam/makale/ (16.12.2002)
- UYSAL-SEZER, Birkan. "Büyük Devlet-Küçük Devlet Tartışması", **Amme İdaresi Dergisi**, C.25, S.4, Aralık 1992.
- ÜNAL, Erdiñ. "Unuttunuz mu Beyler, Biz Devleti Küçültmüştük!", **Hekim Forumu**, Eylül-Ekim 1999, Cilt:17, Sayı:135, www.istabip.org/ (22.4.2004).
- ÜNEY, Tuncer. "Devlet Nasıl Küçülür", 28.11.2001/www.turk.internet.com/ (13.4.2004).
- VICKERS-YARROW, G. **Privatization: An Economic Analysis**, Cambridge: MIT Press, 1988.
- WAGNER, Adolf. **Fondements de l'économie politique**, c.III.
- WALSH, K. **Public Services and Market Mechanisms**, London: Macmillian, 1995.
- WALTERS, Sir Alan. "Deregölasyon, Özelleştirme ve Büyük İşletmelerin Yönetimi", konulu konferans, **J:www.mfa.gov.tr/** 10 Ekim 1996, (21.4.2004).
- WALZER, M. "Socializing the Welfare State", **Democracy and the Welfare State**, (içinde) A. Gutmann (ed.), Princeton: Princeton University Press, 1988.
- WARD, Robert E. ve Dankart A. RUSTOW (ed.), **Political Modernization in Japan and Turkey**, Princeton: Princeton University Press, 1964.
- WORLD BANK, **World Development Report 1997, The State In A Changing World**, Oxford University Press, 1997.
- www.activefinans.com/activeline/sayi20/devlet.html/ (21.4.2004), "Devlet Halk İçin Vardır Halk Devlet İçin Değil".

www.byegm.gov.tr/4.10.2001/ (21.4.2004).

www.direnis.com/ (23.4.2004), “Devlet Küçülsün mü?”.

www.hazine.gov.tr/standby/(25.6.2005).

www.ibb.gov.tr/ (23.4.2004), “Birlik ve Beraberlik İçinde”,

www.kurtulus-online.com/ (22.4.2004), “Ne Beklediler? Ne Buldular? Kapitalizm Halklara Nasıl Anlatıldı? Halklar Nasıl Yönlendirildi?”.

www.oib.gov.tr/ (7.7.2005).

www.ozgurpolitika.com/4.11.2001/ (21.4.2004), “ANAP: Devleti Küçültmeliyiz”.

www.ruki.org/ (22.4.2004), “İnan’dan Sok Eden Değerlendirme”, 5.9.2000 tarihli Sabah.

www.superonline.com/ 6.8.2002/ (23.4.2004). “Derviş, Ecevit’e Eskişehir’den Yanıt Verdi: ‘Gittiği Yere Kadar Görevdeyim’ ”.

www.tpb.org.tr/semp2002-hm/ (21.4.2004). “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Yönetimi” konulu sempozyum.

www.turkishtime.org/25/6_tr.asp/ (12.8.2005)

www.vatan-online.com/3 Aralık 2001/ 22.4.2004, İşçi-Memur.

YARAR, Betül. “1980’ler Türkiye’inde Yeni Sağın Yükselişi”, **Mürekkap**, S: 10-11, 1998.

YAŞA, Memduh. **İktisadi Meselelerimiz**, İstanbul, 1966.

YELDAN, Erinç. “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, **Praksis**, Küreselleşme Emperyalizm: Ne Yapmalı, Nasıl Direnmeli, S: 7, 2002.

YELDAN, Erinç. “Türkiye Ekonomisinde Krizin Yapısal Dayanakları ya da Kriz Sürecini Bölüşüm Eksenine Oturtmak Üzerine Temel Değerlendirmeler”, **Birikim**, Nisan 2001.

YILMAZ, Ahmet. **Kapitalist Devleti Anlamak**, İstanbul: Aykırı, 2002.

YILMAZ, Mesut. **4.Olağan Büyük Kongre Açılış Konuşması**, www.anap.org.tr/28 Ağustos 1993, /(22.4.2004).

YILMAZ, Osman. **Kamu Yönetimi Reformu: Genel Eğilimler ve Ülke Deneyimleri**, Ankara: DPT, Şubat 2001.

YİĞİT, Ali, Mehmet SOĞANCI, Abdullah KAHRAMAN, Basın Açıklaması, 4 Mayıs 2001, www.tmmob.org.tr, “Önce Bilerek Kötü Yönet, Türk Telekom’un Yapısını

Boz; Sonra ‘Kamu Bu İŖi Beceremiyor’ diye Yalan Söyle”, www.antimai.org/ (22.4.2004).

YİĞİT, H.Ali. “EMO 38. Olağan Genel Kurulu AçılıŖ KonuŖması”, 8J:dergi.emo.org.tr/ (22.4.2004).

ZÜRCHER, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, (Çev. Yasemin Saner Gönen), 7.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

2003 Yılı İlerleme Raporu, [http:// ekutup.dpt.gov.tr/abuyelik/ilerle03.pdf](http://ekutup.dpt.gov.tr/abuyelik/ilerle03.pdf) (14.6.2004)

2003 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, www.dpt.gov.tr/abigm/ (14.6.2004)

2003 Yılı Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi, www.dpt.gov.tr/abigm/ (14.6.2004)

- ^A Ercan Çalı, “Hükümetin H Planı var”, Türkiye Gazetesi-Röportaj 27.3.2003, Cenk Esen, www.1dp.org/ (23.4.2004).
- ^B Mesut Yılmaz, 4.Olağan Büyük Kongre Açılış Konuşması, www.anap.org.tr/28 Ağustos 1993, (22.4.2004).
- ^C “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Yönetimi” konulu sempozyum, www.tpb.org.tr/semp2002-hm/ (21.4.2004).
- ^D Mustafa Acar, “Müzmin Krizler Toplumun Ekonomi Politikası”, **Yeni Türkiye**, S: 42, Kasım-Aralık 2001, www.yeniturkiye.com/ (22.4.2004); Mustafa Taşar, “Turizm Bakanı Sayın Mustafa Taşar’ın Malatya-Arapkir Bağbozumu Festivali’nde Yaptığı Konuşma”, www.mustafatasar.gen.tr/ 8 Eylül 2001/ (23.4.2004); “Derviş, Ecevit’e Eskişehir’den Yanıt Verdi: ‘Gittiği Yere Kadar Görevdeyim’ ”, www.superonline.com/ 6.8.2002/ (23.4.2004).
- ^E Mümtaz Soysal’ın ETV’de yayınlanan “Düşündükçe”de anlattıklarından özetleyen:Semra Topçu, “Bağımsız Olmak”, www.ehaber.net/yazarlar/ (21.4.2004).
- ^F Ertuğrul Özkök, “Üç Dakikalık Bir Konu”, www.hurriyetim.com.tr/15.10.2001/ (21.4.2004).
- ^G “ANAP: Devleti Küçültmeliyiz”, www.ozgurpolitika.com/4.11.2001/ 21.4.2004.; “Derviş, Ecevit’e Eskişehir’den Yanıt Verdi: ‘Gittiği Yere Kadar Görevdeyim’ ”, www.superonline.com/ 6.8.2002/ (23.4.2004); Mustafa Özyürek, “Bütçe Revizyona Mahkum”, TÜRMOB Başkanı, OİEMJ:212.154.21.40/ 20.10.2001/ (23.4.2004); Mehmet Ali Birand, “Arjantin’e Benzemek İstemiyorsak..”, www.milliyet.com.tr/25.12.2001/ (22.4.2004).
- ^H Selçuk Ertan, “IMF Sonrası”, U4J.hisargazetesi.com/Hisar Gazetesi 9.7.2003/ (22.4.2004).
- ^I Erdal Sağlam, “Devleti küçültmek ne demek?”, www.hurriyetim.com.tr/5.10.2001/ (21.4.2004).
- ^J “ANAP: Devleti Küçültmeliyiz”, www.ozgurpolitika.com/4.11.2001/ (21.4.2004).
- ^K Vehbi Horasanlı, “Vergi Barışı ve Vergi Tokadı”, www.yeniasya.com.tr/8.4.2003/ (22.4.2004).
- ^L Alaattin Büyükkaya, www.google.com.tr/search/www.alaattinbuyukkaya.com/meclis/ (21.4.2004).
- ^M Mehmet Ali Birand, “Arjantin’e Benzemek İstemiyorsak..”, www.milliyet.com.tr/25.12.2001/ (22.4.2004); “Devlet Halk İçin Vardır Halk Devlet İçin Değil”, www.activefinans.com/activefinans/sayi20/devlet.html/ (21.4.2004); İnan’dan Sok Eden Değerlendirme, 5.9.2000 tarihli Sabah, www.ruki.org./ (22.4.2004).
- ^N İnan’dan Sok Eden Değerlendirme, 5.9.2000 tarihli Sabah, www.ruki.org./ (22.4.2004).
- ^O Selçuk Ertan, “IMF Sonrası”, U4J.hisargazetesi.com/Hisar Gazetesi 9.7.2003/ (22.4.2004).
- ^P Mustafa Sönmez, “Savaş Bahanesi ile Seçime Doğru”, www.bianet.org/11.10.2001/ (21.4.2004).
- ^Q KESK, “Yoksulluk ve Faiz Bütçesi 2004’te de Sırtımızda”, www.sendika.org/belgeler/Aralık2003/ (21.4.2004).
- ^R KESK, “Yoksulluk ve Faiz Bütçesi 2004’te de Sırtımızda”, www.sendika.org/belgeler/Aralık2003/ (21.4.2004).
- ^S Güngör Uras, “Devlet Büyütün Devletten Geçinenler Küçülsün”, www.milliyet.com.tr/14.11.2001/ (22.4.2004).
- ^T Mustafa Sönmez, “Savaş Bahanesi ile Seçime Doğru”, www.bianet.org/11.10.2001/ (21.4.2004).
- ^U Erdal Sağlam, “Devleti küçültmek ne demek?”, www.hurriyetim.com.tr/5.10.2001/ (21.4.2004).
- ^V Alaattin Büyükkaya, www.google.com.tr/search/www.alaattinbuyukkaya.com/meclis/ (21.4.2004).
- ^W KESK, “Yoksulluk ve Faiz Bütçesi 2004’te de Sırtımızda”, www.sendika.org/belgeler/Aralık2003/ (21.4.2004).
- ^X Recai Morkoç’un haberi, “Devlet Elini Çekerse, Özel Sektör Bölgeyi terk edecek”, www.zaman.com.tr/ 28.5.2002/ (21.4.2004); “Önce Bilerek Kötü Yönet, Türk Telekom’un Yapısını Boz; Sonra Kamu Bu İşı Beceremiyor Diye Yalan Söyle”, IJ:kinodelia.fisek.com.tr/ (21.4.2004); H.Ali Yiğit, “EMO 38. Olağan Genel Kurulu Açılış Konuşması”, 8J:dergi.emo.org.tr/ (22.4.2004).
- ^Y Alaattin Büyükkaya, www.google.com.tr/search/www.alaattinbuyukkaya.com/meclis/ (21.4.2004).
- ^Z Ercan Çalı, “Hükümetin H Planı var”, Türkiye Gazetesi-Röportaj 27.3.2003, Cenk Esen, www.1dp.org/ 23.4.2004.; Erdal Sağlam, “Devleti küçültmek ne demek?”, www.hurriyetim.com.tr/5.10.2001/ 21.4.2004.; Oya Berberoğlu, “Haydi Faizi Düşürün Bakalım”, www.aksam.com.tr/8.4.2003/ (22.4.2004); Kemal Derviş, “Gittiği Yere Kadar Görevimin Başındayım”, www.yenisafak.com.tr/ 7 Ağustos 2002/ 23.4.2004.; Mehmet Ali Birand, “Arjantin’e Benzemek İstemiyorsak..”, www.milliyet.com.tr/25.12.2001/ (22.4.2004).
- ^{AA} Tuncer Üney, “Devlet Nasıl Küçülür”, 28.11.2001/www.turk.internet.com/ (13.4.2004).
- ^{BB} İşçi-Memur, www.vatan-online.com/3 Aralık 2001/ (22.4.2004).
- ^{CC} Mustafa Sönmez, “Savaş Bahanesi ile Seçime Doğru”, www.bianet.org/11.10.2001/ (21.4.2004).
- ^{DD} Alpaslan Işıklı, “Küresel Saldırı, Devlet ve Sendikalar”, www.bianet.org/30.4.2001/ (21.4.2004).
- ^{EE} Erdoğdu Ünal, “Unuttunuz mu Beyler, Biz Devleti Küçültmüştük!”, Hekim Forumu, Eylül-Ekim 1999, Cilt:17, Sayı:135, www.istabip.org/ (22.4.2004).
- ^{FF} Mustafa Acar, “Müzmin Krizler Toplumun Ekonomi Politikası”, **Yeni Türkiye**, S: 42, Kasım-Aralık 2001, www.yeniturkiye.com/ (22.4.2004); Mustafa Taşar, “Turizm Bakanı Sayın Mustafa Taşar’ın Malatya-Arapkir Bağbozumu Festivali’nde Yaptığı Konuşma”, www.mustafatasar.gen.tr/ 8 Eylül 2001/ (23.4.2004).
- ^{GG} Vehbi Horasanlı, “Vergi Barışı ve Vergi Tokadı”, www.yeniasya.com.tr/8.4.2003/ (22.4.2004).
- ^{HH} Deutsche Welle’nin 3 Ekim tarihli Türkçe internet sayfasında, Tülin Daloğlu imzasıyla Washington çıkışlı olarak yer alan yazıdan, www.byegm.gov.tr/4.10.2001/ (21.4.2004).
- ^{II} Ertuğrul Özkök, “Üç Dakikalık Bir Konu”, www.hurriyetim.com.tr/15.10.2001/ (21.4.2004).
- ^{JJ} “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Yönetimi” konulu sempozyum, www.tpb.org.tr/semp2002-hm/ 21.4.2004.; Mustafa Acar, “Müzmin Krizler Toplumun Ekonomi Politikası”, **Yeni Türkiye**, S: 42, Kasım-Aralık 2001, www.yeniturkiye.com/ (22.4.2004);
- ^{KK} Önce Bilerek Kötü Yönet, Türk Telekom’un Yapısını Boz; Sonra Kamu Bu İşı Beceremiyor Diye Yalan Söyle”, IJ:kinodelia.fisek.com.tr/ (21.4.2004); Ali Yiğit, Mehmet Soğanlı, Abdullah Kahraman, Basın Açıklaması, 4 Mayıs 2001, www.tmmob.org.tr, “Önce Bilerek Kötü Yönet, Türk Telekom’un Yapısını Boz; Sonra ‘Kamu Bu İşı Beceremiyor’ diye Yalan Söyle”, www.antimai.org/ (22.4.2004);
- ^{LL} Mustafa Sönmez, “Sorun Vergi Adaletsizliği”, www.evrensel.net/ 14.10.2002/ (22.4.2004).
- ^{MM} Suat İlhan, “AB’ye Giriş Türk Devrimi’nin Sonu Olur”, www.aydinlik.com.tr/ 26.11.2002/ (23.4.2004).
- ^{NN} Tarkan Şengül, “Yerelleşme ve Emekçiler”, www.evrensel.net/ 2.2.2002/ (22.4.2004).
- ^{OO} Selçuk Ertan, “IMF Sonrası”, U4J.hisargazetesi.com/Hisar Gazetesi 9.7.2003/ (22.4.2004).
- ^{PP} Recep Bahar, 15.8.2002 www.yenimesaj.com.tr/ (21.4.2004).
- ^{QQ} Alpaslan Işıklı, “Küresel Saldırı, Devlet ve Sendikalar”, www.bianet.org/30.4.2001/ (21.4.2004).
- ^{RR} “Ne Beklediler? Ne Buldular? Kapitalizm Halklara Nasıl Anlatıldı? Halklar Nasıl Yönlendirildi?” www.kurtulus-online.com/ (22.4.2004).
- ^{SS} Enis Berberoğlu, “Enis Berberoğlu: Patrona Açık Davet”, www.hurriyetim.com.tr/ 20 Ağustos 1999 Cuma/ (22.4.2004).
- ^{TT} “Devlet Küçülsün mü?”, www.direnis.com/ (23.4.2004).
- ^{UU} Tamer Korkmaz, “Sumo Güreşçisine 100 Metre Koşturmak”, AFFOYESU6IJ:212.154.21.40/ 14.11.2001/ (22.4.2004);
- ^{VV} Burhan Özkan, “Kalkınma İktisadına Genel Bir Yaklaşım”, www.turkishistime.org -Derginin orijinal sayısı 15Aralık-15 Ocak 2004/ 21.4.2004
- ^{WW} Mustafa Acar, “Müzmin Krizler Toplumun Ekonomi Politikası”, **Yeni Türkiye**, S: 42, Kasım-Aralık 2001, www.yeniturkiye.com/ (22.4.2004);
- ^{XX} “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Yönetimi” konulu sempozyum, www.tpb.org.tr/semp2002-hm/ (21.4.2004)
- ^{YY} “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Yönetimi” konulu sempozyum, www.tpb.org.tr/semp2002-hm/ (21.4.2004); “Birlik ve Beraberlik İçinde”, www.ibb.gov.tr/ (23.4.2004).
- ^{ZZ} Mustafa Taşar, “Turizm Bakanı Sayın Mustafa Taşar’ın Malatya-Arapkir Bağbozumu Festivali’nde Yaptığı Konuşma”, www.mustafatasar.gen.tr/ 8 Eylül 2001/ 23.4.2004; Mesut Yılmaz, 4.Olağan Büyük Kongre Açılış Konuşması, www.anap.org.tr/28 Ağustos 1993, (22.4.2004);
- ^{AAA} Alpaslan Işıklı, “Küresel Saldırı, Devlet ve Sendikalar”, www.bianet.org/30.4.2001/ (21.4.2004).

¹ Devletin klasik (asli) görevleri kapsamındaki görevleri en iyi şekilde yürütülecektir.;Modern devletin görevleri açıklığa kavuşturulacaktır.

² Devletin doğrudan yürüteceği faaliyetler alt yapı faaliyetleridir.; eğitim ve öğretim devletin başlıca görevleri arasındadır. Özel kuruluşlar eğitim öğretim hizmeti yapabilecektir.

³ Adalet, iç güvenlik, savunma ve vatandaşların haklarının korunması devletin asli görevleridir.; Devletin doğrudan yürüteceği faaliyetler alt yapı faaliyetleridir.

⁴ Adalet, iç güvenlik, savunma ve vatandaşların haklarının korunması devletin asli görevleridir. Devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonu genel seviyede olmalı, detaylara müdahale edilmemeli.

⁵ Devletin başlıca görevi, istikrarın temini, adaletin süratli dağıtılması, emniyet ve güvenin sağlanması, yurdun savunulması, yurt içinde ve dışında vatandaşların haklarının korunmasıdır. ; devletin doğrudan yürüteceği faaliyetler, esas itibariyle altyapı hizmetleridir. Devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonu genel seviyede olmalı; müdahale asgariye indirilmeli.

⁶ Devletin ekonomik faaliyetlerinin dengeli bir biçimde azaltılması, giderek sübvansiyon dağıtan bir yapıdan arındırılması, ekonomide genellikle kuralları belirleyen bu konuma kavuşturulması gerektiğine inanılmaktadır. Bu tanım içinde devlet, sosyal devlet olarak eğitim, sağlık ve çevre olmak üzere kamu hizmetlerinin yürütülmesinde etkin bir yapıya kavuşturulacak.

⁷ Ekonomik faaliyetlerde devletin başlıca rolü istikrar ortamının temini ve özel teşebbüsün geliştirilmesi için altyapıyı hazırlamaktır.; Devletin yeniden yapılandırılmasında hizmetin gerekli kıldığı büyüklükte, verimli bir devlet yapısına geçilmesi temel hedeftir. Bu yaklaşımda, devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmesi, asli görevlerine dönmesi ve bürokratik engellerin kaldırılması ana kuraldır.; Devletin sosyal güvenlik ve emeklilik konularındaki görevi yeniden tanımlanacak ve esas olarak bir denetim görevi yapması sağlanacaktır.

⁸ Ekonomik faaliyetlerde devletin başlıca rolü istikrar ortamını temin etmek, toplumsal refahın artırılmasına yönelik olarak denetleyici ve gözetici fonksiyonunu geliştirmek ve özel teşebbüsün gelişebilmesi için gerekli altyapıyı hazırlamaktır. ; Devletin ekonomide ticari ve üretici rol üstlenmesi yerine **asli fonksiyonları olan adalet, güvenlik ve büyük altyapı yatırımlarına zaman ve kaynak tahsisine imkan sağlamak** amacıyla özelleştirme hızlandırılacak.

⁹ Altyapı yatırımlarının finansmanında, mümkün olan ölçüde, özel kesimin katılımını sağlamak ve mümkün olmayan alanlarda devletin bu yatırımı gerçekleştirmesi. “Kullanan öder-kirleten öder” ilkesi uyarınca kamu eliyle yapılacak teknik alt yapının finansmanına kullanıcıların katılımı sağlanacaktır.

¹⁰ Devletin, ekonomiye doğrudan müdahale ve üretim yapması yerine, politika oluşturma, altyapı ve kaynak yaratma, standart koyma ve denetim yapmalıdır.; Devletin rolü, adaleti tesis etmek; iç ve dış güvenliği sağlamak; makro düzeyde, esnek ve katılımcı özelliklere sahip stratejiler geliştirmek; gelir dağılımı başta olmak üzere sosyal ve bölgesel dengesizlikleri gidermeye yönelik tedbirleri almak; eğitim ve sağlıkla ilgili temel hizmetleri yürütmek; temel altyapı hizmetlerini yapmak ve yaptırmak; koyduğu standartlara göre denetim yapmakla sınırlı kalacaktır. Devletin ekonomideki temel rolü, piyasalarda serbest rekabet koşullarını sağlamak ve teşebbüs gücünün önündeki engelleri kaldırmaktır. Devlet yapacağı düzenleme ve denetimlerle, serbest piyasa sisteminin işleyişindeki aksaklıkları giderecek,

verimliliği artıracak, sistemin kötüye kullanılmasını önleyecektir.; “Yoksullukla mücadele” programı uygulanacak. **Açlık sınırın altındaki aileler desteklenecek. Yoksulluk sınırının altında olan ailelerin çocuklarına eğitim ve sağlık yardımları yapılacaktır.**

¹¹ Muhafazakar demokrat siyasi kimlik sınırlı devleti savunmakta.; Hükümetin rolü anayasal düzeni ve adaleti korumakla sınırlıdır. Asli fonksiyonlarına çekilmiş, küçük ama dinamik ve etkili bir devlet, vatandaşını tanımlayan, biçimlendiren, ona tercihler dayatan değil, vatandaşın tanımladığı, denetlediği ve şekillendirdiği bir devlettir. Hükümetin stratejik vizyonu, yeni yüzyılın güçlü ve **etkin devleti** oluşturmaktır.

¹² İsrafın ve harcamaları önlenmesi.

¹³ Yüksek öğretim karşılığı bedel alınması.

¹⁴ İsraf önlenecek.

¹⁵ Savunma harcamaları kısılamaz. Kamu mali disiplini sağlanacak. Kaynakların keyfi kullanımı önlenecek..

¹⁶ Borçlanmanın sürdürülebilmesi için, faiz dışı dengede fazla verilmeye devam edilecek.; Kamu Harcama Reformu: makro ekonomik istikrarın sağlanması; kaynakların stratejik hizmet önceliklerine göre tahsisi; kamu hizmetlerinin tutumluluk, verimlilik ve etkinlik ilkelerine göre yürütülmesi; kullanılan mali yetkilerin hesabının verilerek saydamlığın sağlanması.

¹⁷ Gereksiz personel istihdamına gidilmeyecek mevcut fazlalık azaltılacak.

¹⁸ Kadro ve unvan standardizasyonu sağlanmıştır.

¹⁹ Kadro ve unvan standardizasyonu sağlanmıştır.

²⁰ Kadro karşılığı sözleşmelilik düzeltilecek.

²¹ KİT’lerde personel sayısı fazla, sözleşmeli istihdam.

²² KİT reformu ve özelleştirme uygulamalarının yol açacağı istihdam sorunları uluslararası destekle oluşturulacak sosyal güvenlik ve koruma sistemi içinde çözülecek.

²³ Kamu görevlilerinin tümünü kapsayan, yetki ve sorumluluğu dengeleyen yeni bir personel rejimi yürürlüğe konacaktır. ; Mevcut kadroların toplam sayısı 5 yıl süre ile artırılmayacak, ihtiyaçlar boşalan kadroların etkin kullanımıyla karşılanacaktır.

²⁴ Yeni personel rejimi yürürlüğe girecek.

²⁵ Tutumlu ve etkin bir devlet teşkilatının gerekli kıldığı sayıda kamu görevlisinin istihdamına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

²⁶ Kamu personelinin atama ve yükseltilmesinde ehliyet ve liyakat şartları nesnel ölçülere ve sınav esasına dayandırılacaktır. Kamu görevlerine giriş sınavlarının merkezi sistemle gerçekleştirilmesi uygulamasının yerleşmesi sağlanacaktır.

²⁷ Örgütsel büyüme ve hantallığın giderilmesi bakımından, geçici ve nitelik gerektirmeyen işler için ilave **personel alımı önlenecektir**. Kuruluş içi, kuruluşlar arası ve bölgeler arası personel dağılımı yeniden düzenlenecek. Kamuda yöneticilerle çalışanlar arasında yapılacak sözleşmelerle performans yönetimi geliştirilecek, uzun vadede performansa dayalı ücret sistemine geçilecektir. Kayırmacılığın ve yozlaşmanın önüne geçmek için personel alımında objektif kriterler getirilecek, terfilerde liyakat ve fırsat eşitliği dikkate alınacak.

²⁸ Örgütsel büyüme ve hantallığın giderilmesi bakımından, geçici ve nitelik gerektirmeyen işler için ilave **personel alımı önlenecektir**. Kuruluş içi, kuruluşlar arası ve bölgeler arası personel dağılımı yeniden düzenlenecek.

²⁹ Bürokratik engellerin kaldırılması için yetki kanunu çıkarıldı, gerekli değişiklikler yapılmaktadır.

³⁰ Bürokratik engeller azaltılmıştır. Bürokratik engellerin kaldırılması için yetki kanunu çıkarıldı.

³¹ Bürokrasi en aza indirilecek.

³² Bürokratik işlemler azaltılacak.

³³ Yatırımlarda Devlet Yardımları ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar hakkında birer Çerçeve Kanun çıkarılacak ve yatırımların önündeki bürokratik ve idari engeller kaldırılarak, yerli ve doğrudan yatırımlara yönelik politikaların belirlenmesi yetkisi tek elde toplanacaktır. Uygulamaların, gerektiğinde mahalli kurumlar ile meslek kuruluşu gibi sivil toplum örgütleri tarafından yürütülmesi sağlanacaktır. Kurulacak yeni sistem, yerel ve sivil toplum örgütlerinin görüş ve önerilerine açık olacak.

³⁴ Bakanlık sayısı 25 ten 21 e indirilecek.; teşkilatlanmada sadeleşmeye gidilmesi, bakanlık ve her seviyede teşkilat sayısı birleştirilerek asgariye indirilmesi zorunludur.

³⁵ Bakanlık ve her seviyedeki örgüt yapısı birleştirilerek asgariye indirilmiştir.

³⁶ Eximbank ihracatçıya kredi desteğini artırmak amacıyla kurulmuştur. (1987 de kurulduğu tespit edildi)

³⁷ Özelleştirmeyi düzenleyecek özerk bir kurum oluşturulacak: özelleştirme, birleştirme, yeniden mali yapılanma, ufaltma yer değiştirme gibi tedbirleri alabilecek.

³⁸ Özelleştirme yüksek kurulu ve özelleştirme idaresi başkanlığı kurulmuş özelleştirme fonu oluşturulmuştur.

³⁹ Rekabet Kurulu'nun teşkilatlanması tamamlanacak. Tüketici mahkemeleri kurulacak.

⁴⁰ Bakanlar Kurulu 38'den 25'e üyeye indirilmiştir.

⁴¹ "Devlette Genel Kurumsal Gözden Geçirme", çalışması yapılarak, bakanlıkların sayısı ve ölçekleri, ilgili ve bağlı kuruluşlar ile diğer kamu kuruluşlarının bir bütün olarak görevleri yeniden tanımlanacaktır. Merkezi yönetimdeki gereksiz kuruluşlar elenecek, benzer işlevler gören yapılar birleştirilecek ve kuruluş için yönetim kademeleri azaltılarak işlemler basitleştirilecektir.; Devlet hastanesi, sigorta hastanesi, kurum hastanesi ayrımı kaldırılarak, hastaneler idari ve mali yönden özerkliğe kavuşturulacaktır. Sağlık Bakanlığı oluşturulacak bu yeni sisteme göre yeniden yapılandırılacak, sağlık sektörüne rekabet getirilecektir. Hizmetin sunum ile finansmanı birbirinden ayrılacaktır.

⁴² Piyasa ekonomisinin kurallarının işlediği bir ortam içerisinde ekonomik sorunlar halledilmeye çalışılacak.

⁴³ Özel kesimin, vakıf ve dernek gibi tüzel kişilerin, okul öncesinden üniversiteler kadar örgün eğitim kurumları ve özel sağlık kurumları kurması özendirilecek.

⁴⁴ Mevzuat ve idari usuller sadeleştirilecektir.

⁴⁵ Sanayi ve ticarete devleti girmemelidir.; KİT'lerin yeni yatırım yapmamaları.

⁴⁶ Sanayi ve ticarete devlet girmemelidir.

⁴⁷ Sanayi ve ticarete devlet girmemelidir

⁴⁸ Sanayileşme politikalarında devletin rolü koordinasyon ve istikrarı sağlamak, özel sektörün potansiyelini açığa çıkaracak ortam oluşturmaktır.

⁴⁹ Kamunun işletmecilik fonksiyonlarından çekilerek, düzenleyicilik fonksiyonlarına ağırlık verilmesi.

⁵⁰ Yatırımlar alanında özel sektör devreye sokulacaktır.; Sanayinin özel kesim ağırlıklı olarak gelişmesi sağlanacaktır.; Devletin ekonomide ticari ve üretici rol üstlenmesi yerine asli fonksiyonları olan adalet, güvenlik ve büyük altyapı yatırımlarına zaman ve kaynak tahsisine imkan sağlamak amacıyla özelleştirme hızlandırılacak.; Devletin üretimden çekilmesinin aracı **özelleştirme**dir. Devlet maden işletmeciliğinden çekilerek, özel sektöre devredilecek. ; Sağlık Bakanlığı hastane işleten bir kurum olmaktan çıkarılarak, ilgili kuruluşlarla koordineli bir şekilde, standart ve normları belirleyen ve bu esaslara göre denetleyen bir yapıya kavuşturulacak.

⁵¹ Devletin ekonomide ticari ve üretici rol üstlenmesi yerine asli fonksiyonları olan adalet, güvenlik ve büyük altyapı yatırımlarına zaman ve kaynak tahsisine imkan sağlamak amacıyla özelleştirme hızlandırılacak.

⁵² Yatırımcıyı istihdam yaratan, yatırım yapmaya yöneltecek önlemler alınacak.

⁵³ Devlet vatandaşın rakibi değildir.

⁵⁴ Devlet vatandaşın rakibi değildir, aksine ona hizmet eden yardımcıdır.

⁵⁵ Özel kesimin gelişmesi için uygun ortam sağlanacak.

⁵⁶ İhracatçı firmaların rekabet gücünün artırılabilmesi için, istihdam ve haberleşme üzerindeki yüksek vergiler düşürülerek, ihracatçı firmaların başta enerji olmak üzere girdi maliyetleri aşağı çekilecektir.

⁵⁷ Yasal düzenlemeler yoluyla rekabeti engelleyen kısıtlamalar kaldırılacak.

⁵⁸ Devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonu genel seviyede olmalı, detaylara müdahale edilmemeli.; Müdahalecilikten kaçınılacak.

⁵⁹ Devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonu genel seviyede olmalı, detaylara müdahale edilmemeli.

⁶⁰ Tekellerin kaldırılması; özel sektöre yatırım ve işletme haklarının verilmesi.

⁶¹ Serbest Pazar ekonomisi; ithalatta kademeli olarak liberasyona gidilecek.

⁶² SPK kurulmuş, faiz serbestisi sağlanmış, tekeller kaldırılmıştır.

⁶³ Kamu sektörüne ilaveten özel sektörün ve yabancı sermayenin de enerji sektörüne girebilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacak. **Yabancı sermaye konusunda liberal politikaların uygulanmasına devam** edilecek.

⁶⁴ Serbest piyasa ekonomisinin tüm şartları sağlanacak.

⁶⁵ Serbest piyasa ekonomisi yerleşmiş. ; Yatırımlarda Devlet Yardımları ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar hakkında birer Çerçeve Kanun çıkarılacak ve yatırımların önündeki bürokratik ve idari engeller kaldırılarak, yerli ve doğrudan yatırımlara yönelik politikaların belirlenmesi yetkisi tek elde toplanacaktır. Uygulamaların, gerektiğinde mahalli kurumlar ile meslek kuruluşu gibi sivil toplum örgütleri tarafından yürütülmesi sağlanacaktır. Kurulacak yeni sistem, yerel ve sivil toplum örgütlerinin görüş ve önerilerine açık olacak.

⁶⁶ Finansal liberalleşmeyle, finansal ürün ve hizmet fiyatlarının piyasa tarafından iç ve dış koşulları yansıtacak şekilde belirlenmesine imkan sağlayan ortam oluşturulacaktır. Ticari liberalleşmeyle dış ticaretin mallar ve ülkeler bazında uluslararası standartlar çerçevesinde gelişimi sağlanacaktır. Doğrudan yabancı yatırımların girişine imkan sağlanacak. **“düzenlemelerin yerli ve yabancı firmaların eşit koşullarda rekabet etmesi için uygun ortam sağlanacaktır”**.

⁶⁷ KİT’ler millete devredilmelidir. ; Köprü ve baraj gibi kamuya ait yerlerin halka arzı sağlanmalıdır.

⁶⁸ KİT’lerin özelleştirilmesi çalışmaları hızlandırılacak. ;Yap işlet devret modeli.

⁶⁹ KİT’lerin rasyonel yönetime kavuşturulması için 233 sayılı KHK de gerekli değişiklikler yapılarak, Serbest piyasa ekonomisine uyumu sağlanacaktır. Yap işlet devret modeli.

⁷⁰ KİT’ler millete devredilmelidir.

⁷¹ KİT’lerin özel kanunları iptal edilerek yeni bir kanunla kamu hizmeti yapanlar hariç tüm KİT’ler Türk Ticaret Kanunu kapsamına alınacak ve A.Ş. şeklinde örgütlenecektir.KİT’ler özertleştirilerek özel bir statüye kavuşturulacak.

⁷² Kamuya ait arazi ve arsalar satılacak, KİT’ler özelleştirilecek.; özelleştirme kapsamı genişletilecek, özelleştirme hızlandırılacak, yabancı sermaye özendirilecek.

⁷³ Sosyal güvenlik alanına özel sigorta sisteminin girmesi desteklenecek.

⁷⁴ Kamu bankaları dahil, KİT’ler özelleştirilecek.; Devletin üretimden çekilmesinin aracı **özelleştirmedir**. KİT’lerin özelleştirilmesi yanında **fiyatlandırılabilir** veya **pazarlanabilir** kamu hizmetlerinin de özel kesime devredilmesi. ; Sağlık sigortasının yaygınlaştırılması ile hastaneler özelleştirilecek.

⁷⁵ YİD ve Yİ modelleri.: Sağlık sigortasının yaygınlaştırılması ile hastaneler özelleştirilecek.

⁷⁶ Kamu bankalarının özelleştirilmesi çalışmaları.

⁷⁷ Özelleştirme uygulamalarında iş güvencesi özenle gözetilecek, sermayenin tabana yayılması amacıyla halka arz yöntemine de önem verilecektir. ; YİD,Yİ, İHD modelleri.

⁷⁸ Özelleştirmenin temel amacı: Ekonomide serbest piyasanın daha iyi işlemesi için gerekli koşulların oluşumunu sağlamak, etkinlik ve verimliliği artırmaktır.; Üretim ve dağıtım tesisleri özelleştirilmesi hızlandırılacaktır.

⁷⁹ Ekonomik faaliyet icra eden kamu kurum ve kuruluşlarının, piyasa koşullarında özel sektöre aktarılması.; Özelleştirmenin temel amacı; ekonomide serbest piyasanın daha iyi işlemesi için gerekli koşulların oluşumunu sağlamak, etkinlik ve verimliliği artırmaktır.

⁸⁰ Kamu yönetimi teşkilatı bütünüyle gözden geçirilecek, kısa süreli pratik düzenlemeler yapılacaktır.

⁸¹ İdari yapı ve hukuki esasların yeni bir anlayışla gözden geçirilmesi; “idari reform” gerekmektedir.

⁸² “İdari reform” gerçekleştirilmiştir.

⁸³ İdari reform.

⁸⁴ Devletin yeniden yapılanması restorasyonu sağlanacaktır. ; KİT reformu, **kamu kesiminin küçültülerek daha etkin ve rasyonel hale getirilmesi** ; kamu ve finans kesimi reformu birlikte yürütülecek.

⁸⁵ **Devletin** yeniden yapılanması ve **küçültülmesi** temel ilke olarak kabul edilecek.; Kamu ve finans kesimi reformu birlikte yürütülecek.

⁸⁶ Devletin yeniden yapılandırılmasında hizmetin gerekli kıldığı büyüklükte, verimli bir devlet yapısına geçilmesi temel hedeftir. Bu yaklaşımda, devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmesi, asli görevlerine dönmesi ve bürokratik engellerin kaldırılması ana kuraldır.

⁸⁷ Devletin yeniden yapılandırılması. ; Devletin yeniden yapılandırılmasında hizmetin gerekli kıldığı büyüklükte, verimli bir devlet yapısına geçilmesi temel hedeftir. Bu yaklaşımda, devlet ekonomik faaliyetlerden çekilmesi, asli görevlerine dönmesi ve bürokratik engellerin kaldırılması ana kuraldır.

⁸⁸ Merkezi yönetim hantallıktan kurtarılarak, halkla devlet bütünleştirilecek.

⁸⁹ Devlet yönetiminde güven ve verimliliğin sağlanması, **devletin gözetim ve denetim yetkisinin** gereği gibi kullanılması için, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması ve kamu kurumları arasında görev ve yetki paylaşımının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

⁹⁰ Hantal ve aşırı merkeziyetçi yapıdan, yolsuzluk ve siyasal çürümeden kurtulamamıştır.; “Devlette Genel Kurumsal Gözden Geçirme”, çalışması yapılarak, bakanlıkların sayısı ve ölçekleri, ilgili ve bağlı kuruluşlar ile diğer kamu kuruluşlarının bir bütün olarak görevleri yeniden tanımlanacaktır. Merkezi yönetimdeki gereksiz kuruluşlar elenecek, benzer işlevler gören yapılar birleştirilecek ve kuruluş için yönetim kademeleri azaltılarak işlemler basitleştirilecektir.; Başbakanlığa bağlı kuruluşlar, ilgili icracı bakanlıklara devredilmiş ve Başbakanlık icracı bakanlık olmaktan çıkarılmış. Devlet Bakanlarının sayısı azaltılmış. İl idareleri yeniden yapılandırılacak. Yapısal Reform Programı: kamunun yeniden yapılanması; kamu harcamalarında disiplin, tasarruf ve şeffaflığın sağlanması; özelleştirmenin hızlandırılması; yerli ve yabancı yatırımlar için ortamın iyileştirilmesi, mali sektör ve sosyal güvenlik sisteminin ıslahı; tarımda yeniden yapılanma ve verimliliğin artırılması gibi alanları kapsayacaktır. Parasal ve mali disiplinin yanında yapısal reformların uygulanması güven ortamını oluşturacaktır.

⁹¹ “Devlette Genel Kurumsal Gözden Geçirme”, çalışması yapılarak, bakanlıkların sayısı ve ölçekleri, ilgili ve bağlı kuruluşlar ile diğer kamu kuruluşlarının bir bütün olarak görevleri yeniden tanımlanacaktır. Merkezi yönetimdeki gereksiz kuruluşlar elenecek, benzer işlevler gören yapılar birleştirilecek ve kuruluş için yönetim kademeleri azaltılarak işlemler basitleştirilecektir.; Başbakanlığa bağlı kuruluşlar, ilgili icracı bakanlıklara devredilmiş ve Başbakanlık icracı bakanlık olmaktan çıkarılmış. Devlet Bakanlarının sayısı azaltılmış.; Merkezi idare reformunun en önemli uygulaması olarak bakanlıkların görev ve yetkileri yeniden tanımlanacaktır.

⁹² Mülki ve mahalli idarelerin yetki artırımı sağlanacak; gelirler artırılacak.

⁹³ Mahalli teşkilatların yetki ve sorumluluklarının artırılması.

⁹⁴ İl özel idaresi kanunu çıkarıldı, mahalli idarelere yetki artırımı sağlandı.

⁹⁵ Emlak vergisi belediyelere ve özel idarelere devredilerek mahalli idareler güçlendirilmiştir.

⁹⁶ Yerel birimlerin yetkileri artırılıp kaynak tahsisi yapılacak.

⁹⁷ Yerel birimlerin yetkileri artırılıp kaynak tahsisi yapılacak.

⁹⁸ Merkezi idare tarafından sağlanan bazı hizmetler il özel idarelerinden başlanmak üzere yerel birimler bırakılacak. Yöre halkının yönetime katılımı sağlanacak.

⁹⁹ Merkezi idare ile mahalli idareler arasında görev, yetki sorumluluk ve kaynak paylaşımının temel esaslarını belirleyen çerçeve yasa çıkarılacak.; Bu yasayla, merkezi ve mahalli idarelerce yürütülecek hizmetlerin nitelikleri belirlenecek, merkezi idare tarafından yürütülen mahalli nitelikte hizmetlere ilişkin görev ve yetkilerin mahalli idarelere devri sağlanacak, mahalli idarelerin idari ve mali yapılarıyla, denetimlerinin esas usulleri belirlenecek.; Mahalli idarelerin mümkün olan hizmet ve faaliyetlerinin özendirilmesi.

¹⁰⁰ Merkezi idare tarafından yürütülen mahalli hizmetlere ilişkin görev ve yetkilerin mahalli idarelere devri sağlanacak, mahalli idarelerin idari ve mali yapıları ile denetimlerinin esas ve usulleri yeniden belirlenecek. Mahalli idarelerin gelir kaynakları, yeterli kamu hizmetlerine imkan verecek şekilde düzenli ve sürekli hale getirilecektir.

¹⁰¹ Reform kapsamında, yerel yönetimlerin etkinleştirilmesi ve güçlendirilmesi de ele alınacak. Yerel yönetim ve merkezi yönetim arasındaki görev, yetki ve kaynak paylaşımı yeniden düzenlenecek, hizmetlerin büyük ölçüde yerel yönetimlerce yerine getirilmesine ağırlık verilecektir.

¹⁰² Yerel yönetimlerin yetkileri artırılırken etkili denetimleri de sağlanacaktır.

¹⁰³ Kamu hizmetlerinin yerinden karşılanması temel ilke olacak, merkezi yönetim tarafından yürütülmesi zorunlu olmayan hizmetler, kaynaklarıyla birlikte yerel yönetimlere devredilecektir.; Merkezi idare politika belirleme, standart oluşturma, denetleme ve eğitim faaliyetlerinden sorumlu olacak, uygulamaya yönelik görev, yetki ve kaynaklar yerel yönetimlere devredilecektir. İl Genel Meclisleri, katılımı artıracak şekilde yeniden yapılandırılarak gerçek anlamda birer yerel meclise dönüştürülecek.

¹⁰⁴ Merkezi yönetim tarafından yürütülmesi zorunlu olmayan hizmetler, kaynakları ile birlikte yerel yönetimlere devredilecektir. İl idareleri yeniden yapılandırılacak, Bakanlıkların taşradaki görev ve yetkileri, valiliklere ve il özel idarelerine devredilecektir.

¹⁰⁵ Ekonomiyi düzenleyen kanunlarda gerekli değişiklikler yapılacak. Sermaye piyasası, ticaret, MB, Bankalar, borçlar, gümrük, vergi ve personelle ilgili kanunlar bunlardır.

¹⁰⁶ Telekomünikasyon sektörünü düzenleyen bir “regülasyon mevzuatı” oluşturulacak.

¹⁰⁷ Elektrik sektörünün özelleştirilmesinde, ülkemiz koşullarına uygun “**Düzenleyici Çerçeve**” oluşturulacak ve tüm faaliyetler buna göre gerçekleştirilecektir.

¹⁰⁸ Elektrik piyasası kanunu çıkarılacak, verimliliği ve rekabeti artırmak, şeffaflığı sağlamak amacıyla elektrik ve gaz sektörleri yeniden yapılandırılacak.

¹⁰⁹ Makro politikaları oluşturma yetkisi hükümette kalmak şartıyla, **bağımsız ve özerk kurumlar ve kurullar düzenleme ve denetleme işlevini sürdürecektir**; Piyasa ekonomisinde kamunun iktisadi rolü, piyasa mekanizmasının iyi çalışması için gerekli düzenleyici ve denetleyici mekanizmaları oluşturmaktır.; Enerji piyasası rekabete açılacak. EPDK ile Enerji Bakanlığı arasındaki yetki ve sorumluluk alanları netleştirilerek, **Bakanlığın politika belirleme yönü güçlendirilecek, uygulamaya ilişkin hususlar EPDK’ya bırakılacaktır.**

¹¹⁰ Piyasa ekonomisinde kamunun iktisadi rolü, piyasa mekanizmasının iyi çalışması için gerekli, **düzenleyici ve denetleyici** mekanizmaları oluşturmaktır.; Bağımsız ve özerk kurumlar ve kurullar düzenleme ve denetleme işlevini sürdürecektir.

¹¹¹ Ekonomik ve Sosyal konsey oluşturulacak.

¹¹² Devlet, vatandaşın yönettiği devlet haline getirilecektir. Bu amaçla **Sivil Toplum** örgütlenmesine ağırlık kazandırılacaktır.

¹¹³ Ekonomik ve Sosyal Konseyin, ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasına etkin bir şekilde katılımı sağlanacaktır.

¹¹⁴ Ekonomik ve sosyal hakları ilgilendiren yasama çalışmalarına ve uygulamalara Ekonomik ve Sosyal Konseyin ve genelde **sivil toplum örgütlerinin etkin katılımları** sağlanacak, konseyin yapısı ve temsil yeteneği güçlendirilecektir.

¹¹⁵ İnsan haklarına dayanan ve eksiksiz işleyen demokratik bir yönetimin hayata geçirilmesi için sivil toplumun güçlendirilmesi ve “**yönetişim**” anlayışı içinde etkili bir kamuoyu denetimi kaçınılmazdır.; **Ekonomik ve Sosyal Konsey etkin olarak çalıştırılacak, bölgesel ve yerel düzeyde özel kesimin ve sivil toplum örgütlerinin**

kamu yöneticileri ve siyasi yetkililer ile bir araya geleceği benzeri yapılar

geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır.; Eğitim politikaların belirlenmesinde ve hizmet sunumunda yerel idareler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının inisiyatif ve katılımları sağlanacak; eğitimde **yönetişimci**, demokratik bir anlayış sergilenecektir.

¹¹⁶ Ekonomik ve Sosyal Konsey etkin olarak çalıştırılacak, bölgesel ve yerel düzeyde özel kesimin ve sivil toplum örgütlerinin kamu yöneticileri ve siyasi yetkililer ile bir araya geleceği benzeri yapılar geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır.

¹¹⁷ Kamu ekonomisinde şeffaflık.

¹¹⁸ Özelleştirmede temel ilke şeffaflık

¹¹⁹ Devletin yapım, kira, alım-satım işlerinde şeffaflık, açıklık ve rekabet sağlamak için gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır.

¹²⁰ Özelleştirme şeffaflık içinde gerçekleştirilecektir.

¹²¹ Bütçenin şeffaflığı.

¹²² Şeffaf bir yönetim anlayışı benimsenecektir.; Özelleştirmede şeffaf olunacak.

¹²³ Şeffaf bir devlet anlayışı.

¹²⁴ Kamu çalışma alanında, fayda maliyet analizi ve diğer yöntemlerle etkinlik ve şeffaflık artırılacaktır.

¹²⁵ Katılımcı yerel yönetim ilkelerine uygun. ; Belediye ve İl Meclislerinin oluşumu, muhtarlar dahil, halk temsilcilerinin daha büyük oranda katılımına imkan verilecek şekilde yeniden düzenlenecektir.

¹²⁶ Katılımcı bir yönetim anlayışı benimsenecektir.; KİT’ler katılımcı bir yönetime kavuşturulacaktır.

¹²⁷ Sivil toplum kuruluşlarının yönetime daha aktif katılımı ile temsili demokrasinin katılımcı demokrasiye doğru gelişmesine katkı sağlayacaktır. Yönetimi katılımı engelleyen yasal ve idari etkenler kaldırılarak, kamu yönetimine sivil toplumun daha aktif katılımını sağlayacaktır. İş dünyası, sendikalar, meslek odaları, çiftçi örgütleri ve gönüllü kuruluşların sorunlarını, hizmet alanlarındaki kamu görevlileri ile birlikte çözmelerini kolaylaştırıcı mekanizmalar geliştirilecektir.; Katılımcılık, kamu kesimi ile toplum arasında diyalog ve işbirliğini besleyecek, etkin bir mekanizma olarak desteklenecek.

¹²⁸ Hükümet kamu yöneticilerinin hesap verme sorumluluğunu geliştirecek ve gözetecek mekanizmalar kurulacak.

¹²⁹ Kamu çalışma alanında, fayda maliyet analizi ve diğer yöntemlerle etkinlik ve şeffaflık artırılacaktır.

¹³⁰ Küreselleşmenin olumsuz etkilerinden korunmak, sektörel ve bölgesel bağımlılıktan kurtulmak ve rekabet edebilecek alanları belirleme amacıyla, özel sektör katılımı ile ihracata dönük bir “**stratejik planlama**” yapılacaktır.

¹³¹ Hükümetin stratejik vizyonu, güçlü ve **etkin devleti** oluşturmaktır.

¹ Devletin sosyal görevlerinin yeniden tanımlanması.; Devletin **asli görevlerini** tam olarak yapabilmesi için, özelleştirme yoluyla üretim alanından çekilmesi hızlandırılarak **küçülmesi** sağlanırken, rekabetçi piyasa koşullarının hakim olmasını sağlamak üzere **devletin kural koyma ve konulan kurallara uyulmasını sağlama işlevleri** ağırlık kazanacaktır. ; Yapısal düzenlemeler sonucu, devletin **düzenleyici ve gözetici işlevleri** ağırlık kazanacaktır.; Kamu hizmetlerinden yararlananlar, **bireysel faydanın karşılığını ödemeliler.**; Üst eğitim kademelerinde hizmetten yararlananlar bedelini ödemeliler.; Devletin, toplumsal refahın artırılması amacına yönelik olarak kural koyucu, düzenleyici ve gözetici fonksiyonları, bir yandan mal ve hizmet üretenler ile satanlar arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. Bundan dolayı, **kamuoyunun bilgi edinme**

hak ve olanaklarının devlet tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde güvence altına alınması da devletin asli görevleri arasındadır. [Gelişmiş ülkelerde devletin ekonomik hayata doğrudan müdahalesi en aza indirilmekte, bununla birlikte kural koyucu, düzenleyici ve piyasa mekanizmalarını gözetici fonksiyonları ön plana çıkmaktadır. Devletin, doğrudan üretim ve dağıtım gibi doğrudan etkinliklerde bulunması yerine, ekonomik faaliyetlerin piyasa mekanizmasının kurallarına uygun olarak yapılıp yapılmadığını gözetme görevine daha fazla önem verilmektedir.]; Ülkenin altyapı ihtiyacının karşılanması devletin asli görevidir.

² Kamu kesimi yatırımları ağırlıkla ekonomik ve sosyal altyapı alanlarında yoğunlaştırılacak, özel kesim kamu kesiminin çekildiği tüm alanları da kapsayacak yatırımlar yapacak.

³ KİT'lerin bütçe üzerindeki yükü azaltılacak.; Bakanlıklar, Katma Bütçeli Kuruluşlar ve KİT'lerin faaliyetleri, azami tasarruf tedbirlerine uygun olarak yürütülecek, teşkilatlanmalarında bu durum dikkate alınacak.

⁴ Kamunun kullandığı kaynakların daraltılması.

⁵ Kamu giderlerinde, cari harcamalar başta olmak üzere yatırım harcamalarında kısıntılar yapılmış, KİT transferleri sınırlandırılmış.

⁶ Enflasyon ve faiz ödemelerinin bütçe üzerindeki yükü devletin genelde sosyal refahı, özelde ise gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulama imkanlarını daraltmıştır.

⁷ Kamu sektöründe yeni iş gücü ihtiyacının işgücü fazlası olan alanlardan belli oranda yapılacak kaydırmalarla karşılanmasına öncelik verilecek.

⁸ Kamu kurum ve kuruluşları görev ve fonksiyonları ile uyumlu insan gücü planlaması yaparak, personel alımlarında buna uyacak ve tasarruflara riayet edilecek ve cari giderler azaltılmaya çalışılacak.

⁹ Yeni personel alımı durdurulmuş.; Geçici ve mevsimlik işçilerin istihdam sürelerine sınırlamalar getirilmiş.; Aşırı ve dengesiz istihdam azaltılacak.; Memurlar ve işçiler arasındaki ayrım kesin hatlarla belirlenecek.; Devletin, atipik çalışma biçimleri kullanmasına imkan verilecek.; Özellikle ekonomi ve maliye yönetiminde, geniş anlamda hizmet üretimine dönük, yaratıcı işlevleri gören kamu kurumları ve birimleri açısından hukuki-rasyonel bürokrasi modeli yerine, rasyonel-üretken bürokrasi modeli benimsenecektir.

¹⁰ İşgücünün istihdam ve niteliğinde, kamu kesiminde önemli değişimler yaşanmaktadır.; Norm kadro çalışmaları ve devlet personel reformu tamamlanacaktır.; Norm kadro sayısı, olağanüstü bir hizmet genişlemesi olmadan artırılmayacaktır.

¹¹ Bürokratik işlemler azalacak.

¹² İdari usul ve işlemler sadeleştirilecek.

¹³ Devletin kamusal hizmetlerle ilgili görevlerinin yeniden değerlendirilmesi, teşkilat yapısının küçültülerek fonksiyonel hale getirilmesi.; **Devlet Teşkilat yapısının küçültülerek** fonksiyonel hale getirilmesi için, Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında 3046 sayılı Kanun; Başbakanlık Teşkilatına Dair 3056 sayılı Kanun, 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve tüm kamu kurum ve kuruluşlarının teşkilat kanunları gözden geçirilecek ve gerekli değişiklikler yapılacaktır.; Telekomünikasyon sektöründe bağımsız ve düzenleyici bir üst kurul oluşturulmalı.

¹⁴ Bankacılık sisteminin düzenlenmesi, gözetimi ve denetimi **Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kuruluna devredilmiş.**; Mali sistemin yapısında ayrı düzenleyici kurumların görev alanlarından kaynaklanabilecek boşlukların önlenmesi ve mali piyasalarda etkinlik ve saydamlığa ait uygulamaların homojenliğini sağlamak amacıyla **Mali Sistemi Düzenleme ve Denetleme Üst Kurulu** oluşturulacaktır.

¹⁵ **Devletin ekonomiye ve piyasalara müdahalesini öngören mevzuat ve düzenlemeler azaltılacak**, devlet yardımları rekabeti ve teşebbüsler arasındaki eşitliği bozmayacak biçimde yeniden düzenlenecek, özelleştirme kapsamı dışındaki KİT'lere yönelik düzenlemeler yeniden ele alınacak ve özellikle tekel konumundaki KİT'lerin rekabeti bozucu etkileri giderilerek , özel sektör kuruluşlarına benzer işletme mekanizmalarına sahip olmaları sağlanacaktır.; Devlet ekonomik faaliyetlerini en aza indirecek, sübvansiyon dağıtan bir yapıdan uzaklaşacak, mali piyasalar üzerinde baskı

oluşturmayacak, etkin kaynak tahsisi için uygun makro ekonomik ortamı oluşturacak kural koyucu ve orta vadede belirsizlikleri giderici genel bir yönlendirme görevi üstlenecektir.

¹⁶ Özel sektörün yeterli olduğu alanlarda yeni yatırımlardan kaçınılacak.

¹⁷ Büyümede özel sektörün dinamizminden yararlanılacak.; İktisadi faaliyetlerde **kamu yönlendirici ve teşvik edici** olmalı.; Madencilikte kamu kesimi üretime dönük yatırımlara girmeyecek, özel kesimin bu görevi üstlenmesi özendirilecek. ; Kamu yatırımları alt yapıda yoğunlaşacak.; İktisadi faaliyetlerde devlet, **düzenleyici ve denetleyici** olmalı.

¹⁸ Kamunun **imalat sanayi yatırımlarından çekilerek; sosyal ve ekonomik altyapı yatırımları üzerinde yoğunlaşması** politikası sürdürülmüş, eğitim ve sağlık sektörüne ağırlık verilmiştir.

¹⁹ Devletin özelleştirmelerle **üretim alanından çekilerek asli işlevine ağırlık vermesi.**; Kamu kesimi kademeli olarak bankacılık kesiminden çekilecektir.; Kamu imalat sanayinden çekilerek, rekabetçi piyasa güçlendirilecektir.; Devlet, uluslararası kurallar çerçevesinde sanayiye destekleyici, piyasaları düzenleyici rolünü güçlendirerek, bazı stratejik konular dışında sanayiden çekilmeyi sürdürecektir.

²⁰ Korunmakta olan sanayi tesisleri rekabete açılacak.

²¹ Büyüme serbest rekabet şartlarında gerçekleştirilmeli.

²² Rekabet politikaları aracılığıyla piyasalarda etkinliğin artırılabilmesi için; firmaların rekabeti bozan davranışlarını düzenleyen Rekabetin Korunması Hakkında Kanunun yanı sıra, piyasaların işleyişini etkileyen diğer unsurlarda yapılacak idari ve yasal düzenlemeler kapsamında rekabet politikaları göz önünde bulundurulacaktır.

²³ Devletin fiyatı piyasada oluşan mal ve hizmetlerle ilgili faaliyetleri düzenleyici müdahalesi sınırlı tutulacak., sistem rekabet koşullarında etkin bir şekilde işleyecek.

²⁴ Yabancı sermaye konusunda mevcut liberal politikaların uygulanmasına devam edilecektir. Özelleştirme ve serbest bölge uygulamaları sürecek.; dış ticaretin serbestleştirilmesine devam edilecek.

²⁵ Piyasa koşullarının egemen olduğu bir ekonomik altyapının oluşumuna imkan veren düzenlemeler yapılmış.; Liberalizasyon ve özelleştirmede kat edilen mesafelere rağmen tam bir rekabet ortamı sağlanamamıştır. Yabancı sermaye konusunda mevcut liberal politikaların uygulanmasına devam edilecektir.

²⁶ Kamu sermayesinin belirleyici olduğu ulaştırma-haberleşme ve enerji sektörlerinde serbestleşmeye gidilerek özel sektör katılımının sağlanmasına yönelik düzenlemelere devam edilecektir.

²⁷ KİT'lere bağlı bazı işletmeler, hisse senetleri satışı yoluyla halka açılmalı.

²⁸ Mülkiyetin tabana yayılması.; KİT'lere konsolide bütçe ve Merkez Bankası'ndan sağlanan kaynaklar azaltılmış, özelleştirme uygulamalarına geçilmiştir.

²⁹ Özelleştirme, rekabet ortamını sağlayan temel araçlardan biridir. ; DSİ Genel Müdürlüğü'nce işletilen sulama tesislerinin kullanıcılara devri hızlandırılmış.; Kamunun imalat sanayindeki faaliyetlerinin büyük ölçüde daraltılması hedeflenmektedir.; Özelleştirme 1999'da Anayasa'ya girmiş ve tahkim düzenlenmiştir.

³⁰ Emeklilik ve sağlık sigortası hesapları ve hizmetleri birbirinden ayrılacak, sağlık sigortası ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine çalıştırılacaktır.; Devletin ekonomiye müdahalesi özelleştirme çerçevesinde daraltılacak.

³¹ Kamu idaresinin düzensiz büyümesi önlenerek, gelişme önceden belirlenen normlara uygun olarak gerçekleştirilecek.

³² Kamu yönetimi, bilimsel araştırmalara dayalı, günün gereksinimlerine cevap verebilecek nitelikte, hizmette birlik ve yetki devri esaslarına göre oluşturulan bir teşkilat yapısına kavuşturulacak.

³³ Kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılması amacıyla devletin rolünün değişen koşullar çerçevesinde yeniden tanımlanması ve değerlendirilmesi, kamu yönetiminin teşkilat yapısı, işleyişi ve personel rejiminde kaynaklanan sorunların giderilmesi ihtiyacı vardır.; Kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasında, devletin hangi faaliyetleri doğrudan yürüteceği veya yürütmeye devam edeceği, hangi faaliyetler açısından ise gözetici, destekleyici, yol gösterici veya sadece izleyici rol üstleneceğine karar verilerek kamu hizmetlerinin yeniden değerlendirilmesi, görev ve teşkilat arasında uyumun sağlanması,

hizmet etkinliğinin artırılması, şeffaflık, gerekli sayı ve nitelikte personelin istihdamı, ücret adaletinin sağlanması, katılımcılık ve halka dönük bir yönetim anlayışının yerleştirilmesi esas olacaktır.; Devletin rolü, küreselleşme ve entegrasyon politikaları çerçevesinde yeniden tanımlanmalı. ; Ombudsman sistemi kurulmalı.

³⁴ Devletin **düzenleme, gözetim ve denetleme fonksiyonları geliştirilecek, yerel yönetimler** güçlendirilecek ve ulusal öncelikler doğrultusunda **sivil toplum örgütleri** desteklenecektir.

³⁵ Merkezi hükümetin yükünü azaltmak amacıyla mahalli idarelerin fonksiyonları artırılacak.; Devletin yürütmekte olduğu bazı belediye görevleri, belediyelere devredilecektir. Belediye hizmetlerinden rantabil çalışmayanlar **ihale yoluyla firmalara yaptırılacak ve gelir sağlanması yolları teşvik edilecek.**

³⁶ Mahalli idarelerin öz gelirlerini artırıcı düzenlemeler yapılacak, merkezi hükümet tarafından yürütülen bazı hizmetlerin artan gelirleriyle uyumlu olarak mahalli idarelere devri imkanları araştırılacaktır.

³⁷ Merkezi yönetim tarafından sağlanmakta olan bazı hizmetler il özel idarelerinden başlamak üzere yerel yönetimlerin ve taşra birimlerinin yetki ve sorumluluğuna bırakılacaktır.

³⁸ Görevlerin merkez, taşra ve yerel yönetimler arasında ölçülü dağılımı yeterince sağlıklı biçimde gerçekleştirilmektedir.; Mahalli idareler, kanunla kendilerine verilen görevleri öncelikle yerine getirerek, kanunların yasaklamadığı veya başka idarelere vermediği yerel nitelikli kamu görevlerinin yerine getirilmesinde yetkili kılınacaktır.; Hizmetlerden yararlananların hizmetlerin bedelini ödemesi temin edilecektir.

³⁹ Özel sektörün katılımına açılan iletişim ve enerji gibi sektörlerde, tüketici hak ve çıkarlarını korumak ve rekabeti tesis etmek başta olmak üzere, gerekli her türlü yapısal düzenlemeler **özerk düzenleyici kurullar** vasıtasıyla sağlanacaktır.

⁴⁰ Ekonomik ve Sosyal Konsey, yasal dayanağa kavuşturulacak.

⁴¹ Kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasında ve etkinliğin artırılmasında **merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdüm içerisinde çalışmaları** sağlanacaktır.; Eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, spor gibi sosyal içerikli projelerde STK'ların, mahalli idareler ve özel sektörle işbirliği içinde faaliyet göstermeleri sağlanacaktır.

⁴² Mali sistemde şeffaflığın sağlanması.

⁴³ Kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılması.

⁴⁴ Mali sistemde etkinliğin sağlanması.

¹ Cari harcamalar azaltılacak ve yatırım dışı kamu harcamalarında kesintiler yapılacak.

² Fazla mesai ücretleri kısıtlanacaktır.; Harcamalar önümüzdeki mali yılda kısılırken, yeni bir devlet ihale kanunu'nun uygulanması suretiyle kamu harcamalarının etkinliğinde artış sağlanması ümit edilmekte. Söz konusu kanunun, DB ve AB ile istişare edilmesi akabinde, Meclis'e sunulacak.

³ Kamu borcunun çevrilebilmesi için ihtiyari harcamalar (savunma hariç) kısılmıştır.; Bütçe, kamu kuruluşlarının personel harcamaları, sosyal güvenlik kuruluşlarına transfer ve yeşil kart kapsamındaki sağlık harcamaları gibi bazı kalemlerin ödeneklerin üstünde gerçekleştirilebilmesi yetkisini kaldırmaktadır.; %6,5 Faiz Dışı Fazla hedefi devam etmektedir.; İhtiyari harcamalarda %13 kesinti yapılmış, yatırım teşvikleri azaltılmış.

⁴ Sıkı maliye politikaları, borç stokunun azaltılması, GSMH'nin %6,5'ü (Konsolide bütçe için %5) oranında faiz dışı fazla hedeflemesi.; Net kamu borç stoku 2004 sonu itibarıyla yaklaşık 30 puan gerileyerek GSMH'nin %63,5'ine gerilemiştir. Bu oran GSMH'in %10'una düşürülecektir.; Sosyal güvenlik harcamaları, ilaç ve diğer tıbbi malzeme giderlerinde son yıllarda görülen hızlı artışın önünün kesilmesi suretiyle kontrol altına alınacaktır. Üç sosyal güvenlik kuruluşunun birleştirilmiş dengesi izlenecektir.; Borç ve faiz oranlarının düşürülmesini desteklemek için GSMH'nin %6,5 oranında faiz dışı fazla korunması amaçlanmakta. Bu çerçevede; cari harcamalar, sosyal güvenlik kuruluşlarına, KİT'lere ve diğer kurumlara yapılan transferler ve sübvansiyonların rasyonelleştirilmesi suretiyle, harcama kompozisyonlarının iyileştirilmesine çalışılacaktır.

⁵ Personel giderleri azaltılacak.; Kamu bankalarının çalışan sayısı ve şube sayısı azaltılacak. TMSF Tahsilat Birimi'nde tecrübeli özel sektör bankacılık uzmanlarını istihdam edebilmek için gereken mali kaynaklar sağlanacak.

⁶ Kamu kuruluşlarına, emekli olanların %15'inden fazla yeni işçi alınmayacaktır. KİT'ler arasında transfer edilen personel bu sınıra dahil edilecektir. Bu limit dahilinde yeni istihdama izin verme konusunda sadece Hazine yetkilidir. ; Yeni memur alımları bir önceki yıl emekli olan kişi sayısının %80'i ile sınırlanacak.; TMSF Tahsilat Birimi'ne personel alınacak.; BDDK ve TMSF yönetim ve personelinin icra ettikleri resmi görevden ötürü karşı karşıya kalabilecekleri adli davalara karşı korunmasının kuvvetlendirilmesi.; Önemli sosyal sektörlerde (çoğunlukla sağlık ve eğitim) **istihdam artışına ihtiyaç duyulmasına rağmen memur sayısı artmayacaktır.** Özelleştirme İdaresi portföyündeki şirketlerden, fonlardan ve döner sermayelerden, KİT'lere veya konsolide bütçeye işçi transferi yapılmayacaktır.

⁷ Ziraat ve Halk Bankası çalışan sayısı azaltılacak.; Aşırı istihdam düzeyi aşağı çekilecek. ;Gönüllü emeklilik planı hazırlanmış 15.000 çalışan 2002 Ocak ayına kadar emekli edilmiş ya da emekli edilecekleri tebliğ edilmiş.; atıl kadrolar iptal edilecek. Fazla işçi sayısı 1/3 oranında azaltılacak. ; OECD standartlarını tutturmak için vergi denetmenlerinin sayısı 400 kadar artırılacak.; 250 yeni denetçi alınmış.;

⁸ KİT'lerdeki istihdamı rasyonelleştirmek için: Atıl olarak tespit edilen kadrolarda çalışanlar (1) gönüllü olarak emekli edilecek, (2) KİT'lerde ihtiyaç duyulan diğer pozisyonlara nakledilecek, (3) ihtiyaç duyulan memur kadrolarına atanacak veya (4) iş akitleri feshedilecek.; İşten ayrılanların %10'u kadar yeni işe alımlara izin verilecek. ; Ziraat ve Halk Bankası'nda çalışanların sayısı Nisan 2001- Haziran 2002 arasında 26.000 kişi azaltılmıştır.; 2003 Ocak ayı sonu itibarıyla 20.718 atıl kadro ortadan kaldırılmıştır.; 2003 Mart ayı itibarıyla 36.796 kişi KİT'lerde azaltılmıştır.; Memur alımlarının sınırlandırılması ve işçi alımının durdurulması.

⁹ KİT'lere yeni personel alımı sınırlandırılacak, bir önceki işten ayrılanların %10'u kadar personel alımı yapılabilir. Kamu sektörü ücret ve istihdam yapısını gözden geçirme çalışmaları başlatılmıştır.; Denetim görevlilerinin sayısı Gelirler Genel Müdürlüğü personel sayısının %5'i seviyesinden uluslararası standart olan %20'lere veya daha yüksek bir seviyeye çıkarılacaktır.

¹⁰ DB (FIAS) tarafından hazırlanan yatırımın önündeki idari engellerin ortadan kaldırılmasına ilişkin çalışma tamamlanmış.

¹¹ Yatırım teşviklerinin alınması sürecinde gerekli olan belge sayısının azaltılmasına ilişkin mevzuat hazırlanmış.

¹² İdari işlemlerin kolaylaştırılması.

¹³ **Telekomünikasyon sektörü için düzenleyici bir organ tesis edilecek.** Bakanlar Kurulu, BDDK üyelerinin atanması hariç, düzenleme, denetim ve gözetim alanındaki tüm kararların dışında bırakılarak, BDDK tam özerk hale getirilecek.

¹⁴ Tüm kamu bankalarının ticari hale gelmesine izin verilecek ve nihai özelleştirmeleri (anaonim şirketlere dönüştürülmesi de dahil) sağlanacak.; **Enerji sektöründe düzenleyici denetleyici üst kurul kurulmak istenmesi.**; Hazine ve Merkez Bankası'ndaki bankacılık gözetim bölümleri kapatılmış, bu birimlerin personeli şimdi BDDK tarafından yönetilen bir tüzel kişilik haline getirilen Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu personeli ile birlikte BDDK'ya transfer edilmiştir. ; Sümerbank adı altında birleştirilen bankaların şubelerinin yarısı kapatılmış, personel sayısı yarıya indirilmiştir.

¹⁵ Ziraat ve Halk Bankasının şube sayısı 800 adet azaltılacak.

¹⁶ Konsolide bütçeye tabi bölge müdürlüklerinin ve diğer bölge müdürlüklerinin kapatılması.; Ziraat ve Halk Bankası'nın 581 şubesi kapatılmıştır.; Ziraat ve Halk Bankası'nda çalışanların sayısı Nisan 2001- Haziran 2002 arasında 788 şube kapatılmıştır.; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, üç emeklilik kurumunun birleştirilmesi üzerinde çalışmaktadır.

¹⁷ Yasa ile **Gelir İdaresi**, Maliye Bakanlığı altında yarı-otonom bir birim olarak kurulmakta.

¹⁸ Bütçe, kurumlar vergisi oranını azaltmaktadır. Finansal aracılık vergilerinin düşürülmesi ile küçük bir gelir kaybı karşılığında bankacılık sisteminin aracılık faaliyetlerinin ağırlık kazanması teşvik edilmiş olacaktır.; Emeklilik ve sigorta

fonlarının, şirketlerin, bireysel ve yabancı yatırımcıların devlet tahvillerine olan taleplerini artırmanın yolları aranacak.

¹⁹ Tarımda kredi sübvansiyonları kaldırılmış.; Alkollü içki üretimindeki tekel kaldırılacak ve özel sektörün piyasaya girmesi sağlanacaktır.; Dolaylı destek politikalarının kaldırılması, devletin tarımsal ürünlerin üretim ve pazarlamasındaki payının daha azaltılmasına neden olacaktır. ; Özel sektörün ekonomideki rolü artırılacak.

²⁰ Özel sektörün ekonomideki rolü geliştirilmiş.; Yerli ve yabancı sektör teşvik edilecek.

²¹ Özel sektörün ekonomideki rolünün artırılmasına önem verilmektedir.; Özel varlık yönetim şirketlerini kurulması kolaylaştırılacak.

²² Yabancı doğrudan yatırımları çekmek için reform.; Özel sektör ve yabancı yatırımın rolünün artırılması.; Tüm yatırımcılar için yatırım ortamının iyileştirilmesi.; Uluslararası Tahkime ilişkin anayasa değişikliği.

²³ Yerli ve yabancı sektör teşvik edilecek.; Yerli ve yabancı sermaye için cazip ülke olunacak. Yabancı sermayeli şirketler için yabancı personel istihdamı kolaylaştırılacak.; Yatırımcı İlişkileri Ofisi kurulacak. Bu ofis, Türk yetkilileri ile yerli ve uluslararası yatırımcı toplulukları arasında iki taraflı iletişimin merkez noktası olarak görev yapacak ve Hazine Müsteşarlığı'nın kalıcı nitelikte bir birimi olacak.

²⁴ Türk Telekom'un %45'den fazlasının yabancılara satışını imkan veren kanun onaylanmış.

²⁵ Yabancı yatırımları artırmaya yönelik bir dizi tedbir alınmaktadır.

²⁶ Kamu borcunu azaltmak için özelleştirmelerin hızlandırılması.

²⁷ Özelleştirme İdaresi'ne devredilecek işletmeler portföyü belirlenmiştir.; Özelleştirme programı, ekonomik etkinliğin artırılması ve kamu sektörünün iç ve dış borçlanma gereğinin azaltılması doğrultusunda yönlendirilecektir. ; TEKEL ve ŞEKER'in özelleştirilmesi; Devlet arazilerinin satışı.; PETKİM'de bazı fabrikaların kapatılması, THY'de ise uçak satışı ve personel azaltılması.

²⁸ Kamu bankalarının özelleştirilmesi.; TEKEL'in başarılı bir biçimde özelleştirilmesinin öncesinde büyük çaplı operasyonel yeniden yapılanma gereklidir.

²⁹ ERDEMİR'in kamu hisse payı %50'nin altına indirilecek.; Özelleştirme İdaresi, portföyündeki şirketleri birleştirerek tasarruf sağlayacaktır.; Kamu bankaları DB ile ortak çalışarak özelleştirmeye hazırlanacaktır.; Vakıflar Bankası'nın bir kısmının emekli sandığına satılması önerisinin uygulanabilir olmadığı anlaşılmıştır. DB ile alternatif arayışlar üzerinde durulmaktadır.; TÜPRAŞ ihalesi ve TEKEL'in alkollü içkiler biriminin satışı tamamlanmıştır.

³⁰ Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmeleri konusundaki kararlılık devam etmektedir. Elleri devlet iç borçlanma senetlerinin fazla olması ve yaygın şube ağları nedeniyle özelleştirilmeleri güç olmaktadır.

³¹ Yapısal reformlar, mali ayarlamaya sürdürebilir kılmak, etkinliği artırmak ve artan özelleştirme gelirleri sayesinde kamu borcunun azaltılmasını kolaylaştırmak için vardır. Kamu mali kesimindeki yapısal reformlar, kamu finansmanını kuvvetlendirmeyi, orta vadede topluma daha iyi hizmet sunmayı, vergi yükündeki eşitsizliği gidermeyi ve kamu harcamalarındaki israfı azaltmayı hedeflemektedir. Bu amaçla, tarım reformu, sosyal güvenlik reformu, kamu mali yönetimi ve şeffaflık ile vergi politikası ve idaresidir.

³² Yapısal reform programını desteklemek amacıyla DB'den bir Ekonomik Reform Kredisi (ERL) sağlanmıştır. Kamu bankalarında reformların uygulanması, bağımsız dış denetçilerce denetlenecektir.; DB'nin desteği ile sosyal politika yürütülmekte: (1) krizin sosyal etkisinin daha yakından izlenmesi, (2) işsizlik sigortasının uygulamaya konulması, (3) sosyal güvenlik ağlarının çocuklar başta olmak üzere toplumun en zayıf kesimleri için güçlendirilmesi, (4) özelleştirme sonucu işini kaybetmiş işçiler nakdi yardım ve yeniden istihdam programlarının sağlanması, (5) sağlık, eğitim ve sosyal koruma harcamalarının son 3 yılın ortalamasının üzerinde muhafaza edilmesi, (6) çiftçilere doğrudan gelir desteğinde bulunulması.

³³ Kamu sektörü reformu tamamlanacak: Kamu hizmetinin reforma tabi tutulması, kamu mali hesaplarının birleştirilmesine devam edilmesi, mali raporların ve şeffaflığın geliştirilmesi.; Kamu sektörü reformu; harcamaların etkinliğinin artırılması

hedeflenecek (daha az kaynakla daha fazla iş yapılmasına imkan sağlanacak), vergi sistemi (vergi tabanını genişletmek ve daha sürdürülebilir hale getirmek amacıyla) ve kamu hizmetleri (etkinliği artırmak ve kamu hizmetlerinin kalitesini iyileştirmek amacıyla), reforma tabi tutulacaktır. Bu adımların toplumun en fakir kesimi üzerindeki etkilerini gidermek amacıyla sosyal harcamalar artırılacak ve hedeflere daha iyi yönlendirilmeleri sağlanacaktır.; DB Sosyal Riski Azaltma Projesi uygulanacak. ; Kamu Yönetimi Temel Kanunu TBMM'ye sevk edilecektir.

³⁴ Kamu Mali Yönetim ve İç Kontrol Kanun taslağı, ülke içindeki diğer kurumlar, DB, IMF ve AB ile görüşüldükten sonra TBMM'ye sunulacaktır.; Piyasa ekonomisi ve küreselleşmenin dışsal etkilerinden en fazla zarar görebilecek sosyal kesimleri dışarıda bırakmayacak şekilde yeterli sosyal güvenlik ağı oluşturulacaktır.; Kamu yönetimi reformu gerçekleştirilecektir. Kamu yönetimini, vatandaş ve sektör odaklı bir biçimde yeniden yapılandırmak, kamunun örgütsel yapısını basitleştirmek karar verme sürecini hızlandırmak ve kamu harcamalarını azaltmaktır.

³⁵ Yapısal reformlar devam ettirilecektir. Sosyal güvenlik reformu: Emeklilik ve sağlık reformuna ilişkin yasa taslağı, bir yandan emekli aylığı hesaplama formülünü tüm meslek grupları arasında uyumlaştırırken, diğer taraftan ilave maliyetleri geniş ölçüde sağlıkta dönüşüm programı altındaki tedbirlerle dengeleyerek, genel sağlık sigortası sistemini kurmaktadır. Reform birleştirilmiş tek emeklilik fonu ve birleştirilmiş tek sağlık fonu olacak şekilde yeniden yapılandırılmaktadır. Sosyal güvenlik reformuna ilişkin idari yapılanma yasası emeklilik, sağlık ve sosyal yardım programlarının idari yapısını birleştirmektedir.Emeklilik reformu; tüm emeklilik aylıklarını çalışma hayatı boyunca elde edilen kazançlar bazına oturtan birleştirilmiş emeklilik aylığı formülünün kullanılması, ana emeklilik parametrelerinin değiştirilmesi, prim tabanının geliştirilmesi ve kanuni emeklilik yaşının uzayan yaşam süresine göre ayarlanması ile sağlanacaktır.

³⁶ Yerel yönetimlerle ilgili yeni kanuni düzenleme yapılacaktır.

³⁷ Hükümet, bütçe disiplini ve şeffaflığı da ön planda tutan yasal bir çerçeve dahilinde daha ileri seviyede yerinden yönetim yönündeki kararlılığını sürdürmektedir.

³⁸ Elektrik sektöründe düzenleyici çerçeve oluşturulması.

³⁹ Denetleme ve düzenleme fonksiyonunun geliştirilmesi.; Hükümet, bağımsız düzenleyici kurulların iyi işleyen bir piyasa ekonomisi için gerekli olduğunu ve Türkiye'deki ekonomi yönetiminin siyasetten ayrılmasına yardım ettiğini söylemektedir. Bu kurullar, kamu harcama yönetiminin iyileşmesine ve etkin bir devlet yapısına katkıda bulunmuştur.

⁴⁰ Düzenleme ve denetleme çerçevesi güçlendirilecek.

⁴¹ Yapılan reformlar, bankacılık sektörünün düzenleyici çerçevesini uluslararası standartlara yaklaştırmıştır. BDDK'nın denetimi güçlendirilecektir.

⁴² Ekonomik ve Sosyal Konsey istişareyi artırmak niyetindedir. ; Yeniden toplanacak.; 3 Mayıs 2001 tarihli 6. ve 7. gözden geçirmelerde “**iyi yönetim**” kavramı geçiyor.

⁴³ Ekonomik ve Sosyal Konsey, gelirler politikasının özel sektör ile görüşüldüğü bir forum olarak kullanılacaktır.; **İyi yönetim** teşvik edilecek.; Bakanlar Kurulu, şeffaflık ve iyi yönetimi artırmak amacıyla bir kararname kabul etmiştir.

⁴⁴ Hükümet, iyi yönetişime ilişkin hususlarda kamunun haberdar olmasına yönelik çabalarını devam ettirmekte olup, **sivil toplum örgütlerinin aktif katılımına** güvenmektedir.

⁴⁵ Şeffaflık ve ekonomik etkinliğin artırılması.

⁴⁶ “**Etkin yönetim**” geçiyor. Kamu sektöründe **etkin yönetim ve etkin bir devlet** işleyişini teşvik etmek.

¹ Devletin asli görevlerine dönmesinde özelleştirme önemli rol oynayacaktır. Devletin KİT'ler nedeniyle yüklenmek zorunda kaldığı finansal açıklar sona erecek ve mali disiplinin sağlanması kolaylaşacak. Devletin ekonomideki işlev ve ağırlığının azaltılması, kaynak dağılımının, üretimde verimliliğin ve üretim teknolojisindeki etkinliğinin artmasına katkı sağlayacaktır.

² Bankalara lisans vermek, bunları kaldırmak ve karşılık düzenlemelerini onaylamak yetkileri BDDK'ya verilmiştir.; Telekomünikasyon Kurumu kurulmuştur

³ Özelleştirmelerle kamunun ekonomideki ağırlığının azaltılması.

⁴ Serbest piyasa ekonomisini tüm kurum ve kurallarıyla güçlendirici politikaların uygulamaya devam edilmesi.; Yabancı sermaye akışının sağlanması amacıyla yeni bir yabancı sermaye kanun taslağı çalışmaları yapılmaktadır.

⁵ Kamu bankalarının özelleştirilmesi.; Devletin, tekelci konumundaki ekonomik faaliyetlerinin özelleştirilmesi.

⁶ Mali sektör reformu, tarım reformu, sosyal güvenlik reformu gibi yapısal değişikliklerin tamamlanması.; Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması.; Sosyal Güvenlik Reformu; ilk olarak 1999 yılında 4447 sayılı yasa ile belirli bir geçiş süreci çerçevesinde emeklilik yaşı ve asgari prim ödeme dönemi yükseltilmiştir. Prime esas kazançların artış oranları ve emekli maaşlarının artış oranları Tüketici Fiyat Endeksi ve Gayri Safi Milli Hasıla büyüme oranına endekslenmiş ve işsizlik sigortası sistemi oluşturulmuştur. İkinci aşamada, sosyal güvenlik kuruluşlarının idari ve kurumsal alanda daha etkin ve daha şeffaf yapıya kavuşturulmaları amaçlanmaktadır. SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur arasında koordinasyonun ve uyumun sağlanmasının yanı sıra, emeklilik, sağlık ve işsizlik sigortalarının muhasebe ve idari işlevlerinin kesin olarak birbirinden ayrılması. Kuruluşlar arasında norm ve standart birliği sağlamak amacıyla Sosyal Güvenlik Kurumu oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada, özel emeklilik sisteminin kurulması ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.; Sosyal güvenlik kuruluşlarının gelirlerinin artırılması amacıyla etkin bir fon yönetimi politikası uygulanacaktır. Bu çerçevede, **varlıkların doğrudan işletilmesi yerine kiraya verilmesi**, gayrimenkul yatırım ortaklığı gibi araçlardan yararlanılacaktır.; Vergi reformu, 1998 yılında yasalaşan Vergi Kanunu, vergi tabanının genişletilmesi, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması, vergi adaletinin sağlanması ve vergi sisteminin daha basit duruma getirilmesi. Mali sektör reformu, bankacılık alanında düzenleyici-denetleyici otorite yeniden tanımlanmıştır.; Tarım reformu, tarım destekleme politikalarının devlete giderek artan maliyetlerinin azaltılması amacıyla çiftçiye doğrudan gelir desteği sistemine geçilmesi yönünde adımlar atılmış. Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu oluşturulmuştur. Çiftçiye düşük faizli kredi desteği kaldırılmış olup, gübre desteği aşamalı olarak azaltılmaktadır. 2002 yılının ilk çeyreğinde kaldırılacaktır. Şeker destekleme fiyatı sistemi kaldırılacak. Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) kurulmuştur.

⁷ Sermaye piyasası kanunu yeniden düzenlenmiştir.; Telekomünikasyon Kurumu kurulmuştur.; Elektrik sektöründe rekabete dayalı bir piyasanın oluşmasını ve kamu kesiminin gerekli **“regülasyon”** konusunda tek otorite olmasını mümkün kılacak gerekli altyapı oluşturulmuştur. EPDK, piyasada serbest rekabet koşullarının oluşmasını sağlayacak ve denetleyecektir.

⁸ Şeffaflık ilkesine dayalı bir mali disiplin anlayışı.; Bankacılıkta kayıt sisteminin şeffaflaşması.

⁹ Ekonomik kaynakların daha etkin biçimde kullanılması.

¹ Devletin **mal ve hizmet üreticisi konumundan uzaklaşarak, asli görevlerinde yoğunlaşması** ve devletin ekonomideki faaliyetlerinin **gözetim ve düzenleme** ile sınırlı tutulması amaçlanmaktadır.

² Genel devlet faiz dışı fazlasına ulaşmak amacıyla gelirleri artırıcı ve harcamaları azaltıcı tasarruf tedbiri alınmıştır.(2003’de); İşçilerin bir ikramiyesi gelecek yıla ertelenmiş.; Emekli Sandığı prim kesenek oranları %15’den %16’ya çıkarılmış.; SSK’da isteğe bağlı sigortalıların prim oranı %20’den %30’a çıkarılmış.; Bağ-Kur’da ilaç katılım payının sigortalılardan tahsil edilmesi ve emekli aylıklarından kesilmesine geçilmiştir.; Yeşil kart uygulamasında ödenek üstü harcama yapma yetkisinin kaldırılması için girişim yapılmıştır.

³ 2003’de personel açıktan atamalarının, 35.000 kişiyle sınırlandırılması hedeflenmiştir.; Kamu personel sistemi yeniden düzenlenecek. ; Kamu kesimindeki aşırı istihdam azaltılacak. Yeni personel istihdamının (eğitim, sağlık, emniyet hizmetleri hariç) sınırlandırılmasına devam edilecek.; KİT’ler ve bağlı ortaklıklarında istihdam edilen memur, sözleşmeli, daimi ve geçici işçi dahil toplam **personel sayısının azaltılması** politikası sürdürülecek. Bir önceki yılda ayrılan elaman sayısının %10’u kadar personel alınabilecek.; Personel rejimi reformuna göre, norm kadro uygulamasına geçilmesi, esnek çalışma usullerinin getirilmesi, uzun vadede performansa dayalı ücret sistemine

geçilmesi. Devlette asli ve sürekli görevler belirlenmesi ve bu görevi yürütenlerin dışındakilerin İş Kanununa göre çalıştırılması, asli ve sürekli görevlerde çalışanların tüm kamu çalışanlarının belli bir oranını geçmemesi.

⁴ Kamu teşebbüsleri ve kamu bankalarında 450.000 kişi istihdam edilmektedir. Bir önceki yıl personel sayısı yaklaşık % 10 azaltılmıştır.; Hükümet IMF programı doğrultusunda, kamu işçilerinin emekli olmalarına ilişkin kısıtlamaların kaldırılması suretiyle, KİT’lerdeki aşırı istihdam sorununun giderilmesini amaçlayan düzenlemeyi Mart 2003 tarihinde kabul etmiştir.

⁵ AB kaynaklı yabancı yatırımları etkileyen tüm kısıtlamaların kaldırılması.

⁶ 2000 ve 2001 yıllarında toplam 69 adet fon tasfiye edilmiştir. 1 bütçe içi fon ve 4 bütçe dışı fon kalmıştır. ; 2001 yılında 2.548 genel ve katma bütçeli idarelere bağlı döner sermaye varken Mart 2003 itibarıyla 1.457’ye düşmüştür.

⁷ Serbest piyasanın işleyişini olumsuz etkileyen hukuki engellerin kaldırılması.

⁸ Ekonomide özel sektörün rolünün artırılması.; Devlet 2002 yılı sonu itibarıyla hayvan yemi, süt ürünleri, hava alanı yer hizmetleri, petrol dağıtım ve çimento sanayi gibi alanlardan **tamamen çekilmiş**, tekstil, turizm, et ve balık ürünleri ile deniz taşımacılığı alanlarında ise piyasadaki belirleyici konumunu özel sektöre devretmiştir. Kamu bankalarının özelleştirilmesi çalışmalarıyla, mali sektörde kamunun etkisinin azaltılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. 13 Ocak 2003’de hükümetin açıkladığı özelleştirme programına göre, devletin dokuma, kağıt, gübre, petro-kimya, tütün, alkol, ham petrol işlenmesi gibi alanlardan tamamen; madencilik, liman işletmeciliği gibi doğal gaz dağıtım ve bankacılık gibi alanlardan kısmen çekilmesi öngörülmektedir.

⁹ Devlet tekelleri konusunda müktesebata uyum sağlanması.

¹⁰ **Fiyatı müdahale edilen ürünlerin, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) sepetindeki 747 kalem içerisindeki payı %17’ye düşmüştür.**

¹¹ Yerli ve yabancı yatırımların artırılması.; Ekonomide uluslararası normların yerleştirilmesi.; Türkiye’de kurulacak yabancı sermayeli şirketler için izin prosedürünü ve asgari sermaye şartını kaldıran 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu 5 Haziran 2003 tarihinde yasalaşmıştır. Kanun ile; daha geniş bir yatırımcı ve uluslararası standartta doğrudan yabancı yatırım tanımı getirilmektedir. Kanun yürürlükten kaldırılmış olan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’nda yer alan milli muamele, kar ve temettü transferi ile şirketin tasfiyesi veya satılması hallerinde sermaye payının yurtdışına transferi serbestisi gibi ilkeleri korumakta; gayrimenkul edinimi, uluslararası tahkim ve kamulaştırmaya karşı koruma gibi konularda ise Anayasa ve diğer kanunlarda yer alan hükümleri teyit etmektedir.

¹² Piyasaların serbestleştirilmesinin hızlandırılmalı. ; Doğrudan yabancı yatırım girişi teşvik edilmeli.

¹³ Malların serbest dolaşımına ilişkin engellerin kaldırılması.; Piyasanın serbestleştirilmesine devam edilmesi.; Doğrudan yabancı yatırım girişinin kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi.; Etkin bir piyasa kontrolünün ve malların serbest dolaşımının sağlanması. ; Özelleştirme tamamlanmalı.; Gayrimenkul edinmesine ilişkin tüm kısıtlamaların kaldırılması. ; Hizmet sunumu serbestisine ilişkin tüm engellerin kaldırılması.

¹⁴ Özelleştirme yoluyla kamunun ekonomi içerisindeki rolünün azaltılması.; KİT’lerin özelleştirilmesi ile, sermayenin tabana yayılması, teknolojik yenilenme sağlanırken, kamu açıklarının ve kamu borç stokunun azaltılmasına katkı sağlanacağı düşünülmektedir.; TMSF bünyesindeki bankaların yeniden yapılandırılarak birleştirilmesi, satılması ya da tasfiyesi. Bankaların operasyonel yeniden yapılandırılmalarında Aralık 2002 itibarıyla şube sayısı %32,4, personel sayısı %50,7 oranında azaltılmıştır.

¹⁵ Kamu işletmelerinin özelleştirilmesinin, sosyal boyutun dikkate alınarak hızlandırılması.

¹⁶ Kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi ve özelleştirme yoluyla kamunun ekonomi içerisindeki rolünün azaltılması.; Tarım sektöründe yer alan **tarımsal KİT’lerin küçültülmesi** veya özelleştirilmesi çalışması sürdürülmektedir.

¹⁷ Türkiye 1999 tarihli Helsinki Avrupa Konseyi kararı ile geniş kapsamlı anayasal ve yasal reformların gerçekleştirilmesi yönünde teşvik edilmiştir.; Yapısal reform süreci

desteklenmiştir.; Aday ülkeler idari ve adli yapılarını güçlendirmeli, reforme etmeli.; Mali sektör reformu tamamlanmalı, tarım reformuna devam edilmesi.; AB müktesebatının kabul edilmesi ve Schengen Bilgi Sistemi ve Europol'e tam katılım sağlanabilmesi amacıyla **bağımsız bir denetleyici otoritenin** oluşturulması da dahil olmak üzere, müktesebatın uygulanması için idari kapasitenin oluşturulması.

¹⁸ Merkezi hükümet ve yerel yönetimler arasındaki görev ve yetki dağılımının yeniden belirlenmesini, yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılarak yetki ve sorumluluklarının artırılmasını sağlayacak düzenlemeler yapılacak.

¹⁹ Düzenleyici kurumlarla piyasa mekanizmasının güçlendirilmesi.

²⁰ Düzenleyici çerçeve güçlendirilmiştir.; Yeni düzenleyici kurullar oluşturulmuş, bunların personel ve mali kaynak sağlanarak, özerkliği teminat altına alınmalı.; **Regüle edilmiş** sektörlerde ve özellikle telekomünikasyon alanında rekabet kurallarının uygulanmasına ilişkin olarak bazı ilerlemeler kaydedilmekle birlikte, **Rekabet Kurumu, regüle edilmiş** altyapı sektörlerinde ve özelleştirme sürecinde güçlü bir rekabet ortamının sağlanmasında daha aktif rol almalıdır. ; Kamu kesiminin Merkez Bankası tarafından doğrudan finansmanı Merkez Bankası Kanunu ile yasaklanmıştır. Ancak, hala, TMSF'ye devredilen bankalar için yapılan kamu harcamalarının finansmanı gibi istisnai durumlar bulunmaktadır. SPK, Rekabet Kurumu, BDDK, Tütün Kurumu, Kamu İhale Kurumu gibi bağımsız düzenleyici kurumlar desteklenmektedir.

²¹ Kamu İhale Kurumunun kapasitesinin artırılması.; Düzenleyici otoritelerin bağımsızlığının korunması, denetim yapıları uygulama kapasitelerinin güçlendirilmesi. ; Sigorta Denetim Kurumunun oluşturulması.

²² **Özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile kamu kesimi arasında işbirliğini geliştirmek.**

²³ Yöneticilerin hesap verebilirliği.

²⁴ Devletin işleyişinde etkinliğin artırılması.

²⁵ Ulusal politikalar çerçevesinde kuruluş düzeyinde **stratejik planlama** yapılması için gerekli kapasite oluşturulacaktır.

¹ Devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rolü baştan aşağıya değiştirilmelidir. ; Devletin ekonomiye müdahalesi azaldıkça, oyunun kuralları için **hakem rolünün** genişlemesi gerekecektir.

² Kamu kesimi harcamalarının kontrol altında tutulması.

³ Personel alımının siyasi etkilerden kurtararak liyakat esasına dayandırılması için reformlar yürütülmektedir. ; Kamu kesimi maaşları zaten çok düşük düzeyde ve bu da kamuya nitelikli personel alımını engellemekte.; Hem kamu hem de TMSF bankalarının şube ve personel sayılarında azalmalar meydana gelmiştir.; Personel azaltılmalıdır.

⁴ **Bazı özel mesleki örgütler ve hizmet sunucuları kanunla fiyat tespit etme yetkisi almışlardır.** Rekabetin önündeki bu kanuni engel kaldırılmalıdır. ; Diğer OECD ülkelerinin tecrübeleri, yüksek kaliteli düzenleme sisteminin geliştirilmesinde ilk adımın **deregülasyon** olduğunu ve bunun, tüm ekonomi çapında esneklik ve büyüme potansiyeli getiren etkinlik ve yenilikler için önemli bir itici güç olduğunu göstermektedir.

⁵ Devletin ekonomiye doğrudan müdahalesinin azaltılması süreci, açık bir rekabet politikasının geliştirilmesi ile başarılmıştır.; Devletin ekonomiden daha fazla çekilmesi gerekmektedir.; Rekabet Yasası 1994'de çıkarılmış, Rekabet Kurulu üyeleri 1997'de atanabilmiş.; Rekabet politikası; sübvansiyonlar, iç ve dış ticaret, devlet tekeli ve kamuya ilişkin satın alma politikalarını içeren geniş bir kavramdır.; rekabet konusunda açık bir politika oluşturulması, devletin ekonomide doğrudan yer almasını azaltma sürecine eşlik etmiştir.

⁶ Hükümet fiyat ayarlamalarına hala müdahale etmektedir.; Kamu bankalarının yarı mali operasyonları üzerindeki hükümetin takdir yetkisini azaltacak önlemler alınmıştır.

⁷ Devlet tarafından yönetilen bir ekonomiden, piyasa ve sivil toplum tarafından yönlendirilen bir ekonomiye geçişi tamamlamalıdır.

⁸ Ticaretin liberalleştirilmesi.; Piyasa ekonomisine geçiş ve özel sektöre daha fazla rol verilmesi.; Türkiye, liberalize edilen sektörlerde mülkiyeti, politika geliştirilmesi ve düzenlemelerin rutin olarak gözden geçirilmesi işlevlerinin birbirinden ayrılması stratejisinin bir parçası olarak giderek artan biçimde bağımsız düzenleyici modelini

kullanılmaktadır.; Serbestleşmeye doğru atılan adımlara rağmen, ekonominin pek çok alanı halen devletin kontrolü veya mülkiyeti altındadır. Üretimdeki payı hala yüksektir. Katma değere göre ölçüldüğünde %25, istihdama göre ölçüldüğünde %12.; Telekomünikasyon operatörleri üzerindeki yabancı hisse sınırlandırmaları da gereksizdir ve iptal edilmelidir.

⁹ Sermaye piyasalarının az gelişmiş olduğu ve düzenleme çerçevesinin tamamlanmadığı veya yeni olduğu yerlerde parça parça satış yaklaşımı en iyisidir.

¹⁰ Yapısal, kurumsal ve düzenleyici reformlar.; Dağıtıcı baskıların durdurulması gerekir.; En son reformlar, öncelikle ekonomik durumu iyileştirme üzerinde yoğunlaşmıştır. Ama düzenleyici ve kamu yönetimi ile ilgili reformlar ikinci plana düşmemeli. ; OECD 1997 Raporu, idarenin her düzeyinde reform yapılması için hükümetleri teşvik eder.; Etkili bir yargı altyapısı bulunmalıdır. Devletin ekonomiye müdahalesi azaldıkça, oyunun kuralları için hakem rolünün genişlemesi gerekecektir. ; Bir çok OECD ülkesinin aksine, Türkiye’de düzenleyici reformu koordine etmekten ve hükümet çapında düzenleme kalitesine bakmaktan sorumlu bir idari birim yoktur. Bunun anlamı, düzenleyici reformun hızı ve düzenleme kalitesinin gayri muntazam olmasıdır. Yapılan koordinasyonun çoğunu, IMF desteğinde hazırlanan programlar ile AB Müktesebatına intibak süreci sağlamaktadır.

¹¹ Yerel yönetimler reforma tabi tutulmalıdır.; Yüksek kaliteli düzenlemeler yapabilmek için gerekli idari kapasiteler; idari şeffaflık ve öngörülebilirlik, idari usul kanunlar, kamuoyuna danışma, ileri düzenleme planlaması, değerlendirme.

¹² Düzenleyici yönetim.; 1997 OECD Raporu’na göre iyi düzenleme şu hususları kapsamalı: (1) açıkça belirtilmiş politika hedeflerine hizmet etmek ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlamak, (2) sağlam bir yasal temel üzerine oturmak, (3) reformun etkilerinin tüm topluma yayılacağı göz önünde tutulursa,, yaratılacak faydaların yapılan masraflardan daha fazla olmasını sağlamak, (4) maliyeti ve piyasa çarpıtmalarını asgari düzeyde tutmak, (5) piyasa teşvikleri ve hedefleri bazındaki yaklaşımları geliştirmek, (6) kullanıcılar için açık, basit ve pratik olmasını sağlamak, (7) diğer düzenlemeler ve politikalarla uyumlu olmak ve (8) yurtiçi ve yurtdışı düzeylerde rekabet, ticaret ve yatırımı kolaylaştıracak prensiplere uyumlu olmak.

¹³ Ekonomik Sosyal Konsey.

¹⁴ Kamu kesiminin etkinliğini, şeffaflığını ve hesap verebilme sorumluluğunu geliştirmesi gerekir.